

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

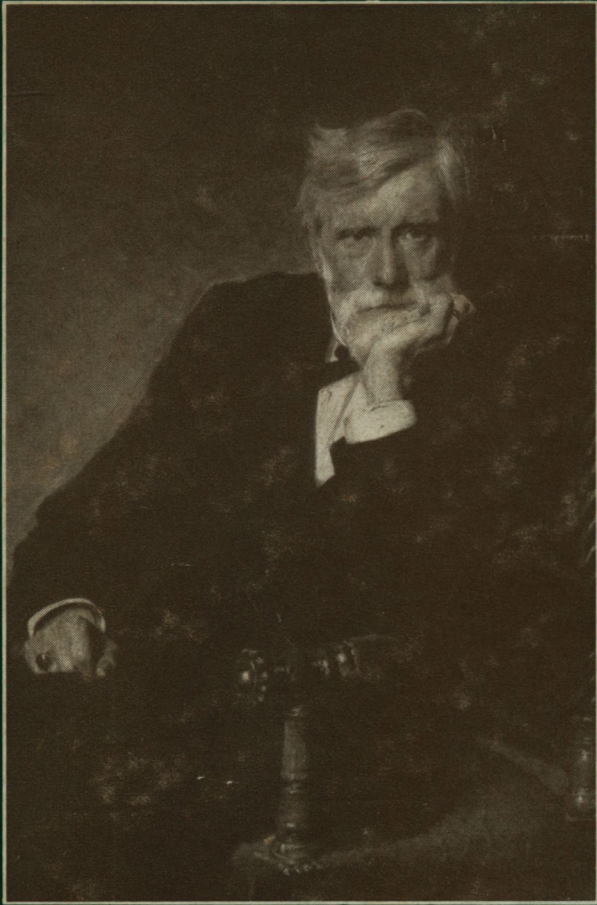
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VIGGO SJØQVIST

Peter Vedel

UDENRIGSMINISTERIETS DIREKTØR

V. SJØQVIST

PETER VEDEL

Udenrigsministeriets direktør

BIND II
1865–1911

With an English Summary

Skrifter udgivet af
JYSK SELSKAB FOR HISTORIE, SPROG OG LITTERATUR

10

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1962

Denne afhandling er af det filosofiske fakultet
ved Københavns universitet antaget til offentlig
at forsvares for den filosofiske doktorgrad.

København, den 21. marts 1962.

F. Løkkegaard
h. a. dec.

FORORD

Dette bind af biografien om Peter Vedel omhandler tiden fra januar 1865 til Vedels død i februar 1911. Hovedparten af fremstillingen beskæftiger sig med udenrigspolitiske problemer, især de dramatiske højdepunkter omkring kriserne i juli-august 1870 og februar-marts 1879. Det må imidlertid fremhæves, at det foreliggende værk *ikke* er en bog om Danmarks udenrigspolitik, men et forsøg på en skildring af Vedels andel i og forhold til udformningen af dansk udenrigspolitik. I praksis kan det ganske vist i nogle perioder være vanskeligt at gennemføre en så skarp distinktion, men af principielle grunde bør forskellen betones. Dels fordi der ikke skal være tvivl om, hvilket standpunkt problemerne anskues fra og dels som en forklaring på, hvorfor nogle spørgsmål er behandlet mere kortfattet end andre. Som et eksempel herpå kan nævnes forhandlingerne i midten af halvfemserne mellem regeringen og venstre om en permanent neutralisering af Danmark. Vedel havde praktisk talt ingen andel i dette spegede politiske spil, og sagen er derfor kun omtalt ganske kort.

Det har været en vigtig opgave også at prøve på at skildre mennesket bag embedsmanden. Forsøget er navnlig gjort i de to kapitler »Hjemmet i Rosenvænget« samt »Peter Vedel og udenrigsministeriet«. Det er mit håb, at det på denne måde er lykkedes mig at give et nogenlunde afrundet helhedsbillede af denne særprægede personlighed, der spillede en så fremtrædende rolle gennem mere end fyrretyve år.

Også ved fremkomsten af dette bind har jeg en hjertelig tak at bringe til alle, der har muliggjort udsendelsen.

I have to acknowledge the gracious permission of Her Majesty Queen Elizabeth II to make use of material from the Royal Archives at Windsor. Unpublished Crown Copyright material in the Public Record Office, London, is reproduced by kind permission of the Controller of H. M. Stationery Office.

Sveriges Utrikesdepartement takker jeg for tilladelsen til at benytte dokumenter fra det svenske gesandtskab i København for årene 1880-

1899. Det østrigske Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien er jeg megen tak skyldig for tilsendelsen af udvalgte afskrifter af de k. og k. østrig-ungarske gesandters indberetninger fra København.

Jeg står i stor gæld til udenrigsministeriet, der bevilgede mig to måneders orlov til at fuldende manuskriptet, og til Statens almindelige Videnskabsfond, der ved sine bevillinger har sat mig i stand til at foretage studier i engelske og svenske arkiver. En særlig tak retter jeg til de mange, der har givet mig adgang til at benytte ellers utilgængelige privatarkiver. Afdelingsingeniør *Peter Vedel* takker jeg for velvillig gennemlæsning af de afsnit, der behandler Vedels privatliv og for de oplysninger, jeg i den anledning har modtaget samt for den store hjælp-somhed med at fremskaffe en væsentlig del af illustrationsmaterialet.

Endelig er det mig en kær pligt at bringe »Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur« ved dets formand, generalkonsul, professor, dr. phil. *Troels Fink* og dets sekretær, universitetslektor, mag. art. *Vagn Dybdahl*, en oprigtig tak for al den hjælp, jeg har modtaget.

Virum, april 1962.

V. Sjøqvist.

INDHOLD

I. Det slesvigske spørgsmål og artikel V. Januar 1865– juni 1870	9
II. Den fransk-tyske krig og dens følger. Juli 1870–decem- ber 1879	69
III. Hjemmet i Rosenvænget. Vedels historiske interesser ..	142
IV. Provisorieår og forsvarspolitik. 1880–1890	173
V. Voksende international spænding. 1891–1899	206
VI. Peter Vedel og udenrigsministeriet	236
VII. De sidste år. 1899–1911	260
Niels Møllers mindedigt	301
Summary. Translated by A. Anslev	303
Henvisninger og noter	319
Personregister til bd. I og II	371

DET SLESVIGSKE SPØRGSMÅL OG ARTIKEL V

JANUAR 1865-JUNI 1870

I begyndelsen af januar 1865 kom den nye preussiske gesandt von Heydebrand und der Laza til København. I en af sine første indberetninger konstaterede han, at hoffet og overklassen tilbragte vinteren i stor stilhed, hvilket han fandt ganske rimeligt, da »jetzt fast jeder Tag die Erinnerung an ein für die Dänen trauriges Ereignis vom vorigen Jahr zurückruft«. Samtidig glædede han sig over ikke at være blevet udsat for sårende bemærkninger, men tværtimod at være blevet mødt med megen høflighed¹.

Dette var dog næppe så mærkeligt, thi i den første tid efter nederlaget blev de bitre følelser mere rettet indad end udad. Diskussionen om ansvaret for den politik, der havde ført til den hårde fred i Wien, var begyndt. Og her kunne det ikke være anderledes, end at det parti, der havde haft magten i årene før krigen, også måtte bære hovedansvaret, selvom flertallet af det danske folk havde været enig med de nationalliberale i den udenrigspolitiske kurs.

I denne diskussion deltog Peter Vedel ikke. Mellem august 1864 og september 1865 findes ingen private breve, optegnelser eller artikler fra hans hånd. Nederlaget og bevidstheden om at tilhøre det parti, der nu var landets sydebuk, hvilede øjensynlig tungt på ham. Dertil kom regeringsskiftet i juli 1864, der bragte de konservative til magten og gjorde C. A. Bluhme til konseilspræsident og udenrigsminister, den mand, der 11-12 år tidligere havde hindret Vedels ansættelse i udenrigstjenesten. Dette var ikke opmuntrende udsigter, og Vedel havde endog forudset sin afskedigelse².

Det gik anderledes, men vi ved egentlig ikke, hvad der skete mellem de to mænd. Det synes, som om deres indbyrdes forhold bedre sig i takt med regeringens tilnærmelse til de nationalliberale, og at det efterhånden udviklede sig til at blive ligefrem venskabeligt på trods af den

store aldersforskel. Da Bluhme i november 1865 gik af, skrev Vedel, at »jeg fandt mig ganske overordentlig vel ved Geheimeraad Bluhme, og ligesom jeg altid med virkelig Glæde skal mindes den Tid, jeg har havt ham til Chef, saaledes haaber jeg ogsaa at skulle beholde ham for Fremtiden som en Ven og Raadgiver«³. Denne hjertelige følelse var gensidig og gav sig udtryk i Bluhmes testamentariske bestemmelse, at Vedel skulle have en personlig erindring om ham⁴.

Men det gode forhold betød ikke, at Vedel straks opnåede den indflydelse, han tidligere havde haft. Indtil nytår 1865 var det Bluhme, der varetog praktisk talt alle forhandlinger med de fremmede gesandter. Og da han blev så alvorlig syg af gigt, at han hele vinteren og største delen af foråret måtte holde sig hjemme, blev det Quaade, der overtog den daglige ledelse af udenrigsministeriet. Skønt Quaade allerede i midten af januar var blevet genudnævnt til gesandt i Berlin, blev hans afrejse stadig udskudt og kom ikke i stand før midt i maj, da Bluhme var tilstrækkelig restitueret⁵. Vedel var skubbet i baggrunden, og det er ganske betegnende, at Heydebrand endnu i maj måned kun kendte ham meget overfladisk⁶. Først da Quaade var rejst, begyndte Vedel at genvinde noget af den tabte position. Hvis man havde spurgt ham, hvad han havde foretaget sig i den forløbne tid, kunne han med abbed Sieyés have svaret: j'ai vécu.

*

Efter tabet af de tre hertugdømmer havde Danmark ikke længere den stilling i europæisk storpolitik, der var kommet til udtryk i Londontraktaten af 8. maj 1852 om opretholdelsen af Monarkiets integritet som et led i magtbalancen. Men indtil august 1870 spillede det slesvigske spørgsmål stadig en vis rolle i kampen for og mod Preussens forsøg på at etablere sig som Centraleuropas stærkeste magt. Dette forhold kom til at præge dansk udenrigspolitik's hovedopgave efter 1864: forsøget på at gennemføre en revision af freden i Wien. Situationen hjemme som ude måtte dog afklares, før en dansk regering kunne indlade sig på en aktiv optræden.

Under Londonkonferencen havde Vedel haft svært ved at vælge mellem de to muligheder, der da forelå: enten en definitiv afståelse af Sydslesvig og Holsten, eller en personalunion mellem kongeriget og hertugdømmerne. Men da nederlaget var en kendsgerning, gjorde han op med sig selv, at målet for dansk udenrigspolitik nu måtte være en

genvinding af det dansksindede Slesvig. I brevet til Hamilton den 1. august 1864 hævdede han, at »en unyttig Stump af Nordslesvig«, d. v. s. landet nord for Aabenraa-Tønder, var uden interesse. Als, Dybbøl samt Flensborg måtte med, »og måske vil nogle Aars tysk Regering fremme de danske Sympathier langt sydligere i Slesvig, end alle vore positive Bestræbelser kunne det«⁷. Hvorledes en sådan genforening skulde gennemføres, kom han ikke nærmere ind på, måske fordi det ikke stod ham selv helt klart. Det var dog hans tro, at det tredie akt i dramaet ikke ville lade altfor længe vente på sig.

Disse udtalelser har en ganske særlig interesse, fordi de viser, at for Vedel var det slesvigske spørgsmål i eftersommeren 1864 endnu ikke blevet det nordslesvigske⁸. Det samme gjaldt regeringen Bluhme, der i instruktionen af 18. august 1864 til de befuldmægtigede pålagde dem »af al Magt (at) bestræbe sig for at faa Rigets fremtidige Grænse dragen i det mindste Nord for Flensborg og Tønder ved den saakaldte Bovlinie«. Senere i instruktionen hed det, at de skulle forsøge på at skaffe Bovlinien *eller endog* linien syd for Flensborg-Tønder mod at afstå een eller alle tre vestindiske øer⁹. Forsøget mislykkedes, men der skulle gå flere år, før den danske regering og Vedel definitivt erkendte, at landet syd for Bovlinien var tabt, og først med denne erkendelse blev det slesvigske spørgsmål til det nordslesvigske.

Også i anden henseende er brevet til Hamilton af interesse. Det lod forstå, at Vedel – og sikkert flere med ham – ikke straks opfattede nederlaget som det store og afgørende skel i dansk udenrigspolitik. Bevidstheden her om modnedes kun langsomt, og først i sin høje alderdom kunne han med overbevisning sige: »det bliver mig stadig klarere, at det Aar (1864) gjør et uudsletteligt Skjel i vort nationale Liv, ikke blot udadtil, men også indadtil«¹⁰.

Når denne erkendelse var længe om at vinde frem, hang det blandt andet sammen med, at regeringen kort efter freden i Wien modtog meddelelser, der gav håb om, at en genforening ikke var en fjern eller usandsynlig mulighed. Den 30. november 1864 indberettede Moltke-Huitfeldt fra Paris, at Frankrig og Preussen syntes at forhandle om en ordning, der tillod sidstnævnte magt at inkorporere (eller tilslutte) hertugdømmerne mod en afståelse af den dansksindede del af Slesvig til Danmark¹¹. Denne opsigtsvækkende meddelelse blev bestyrket ved de efterretninger, en privatmand, Jules Hansen, bragte hjem til København i slutningen af december 1864. Ved hjælp af sin pågaaenhed og energi

var det lykkedes Hansen at blive modtaget såvel af den franske udenrigsminister Drouyn de Lhuys som af Bismarck. Den preussiske ministerpræsident havde udtalt sig noget svævende, men velvilligt og endog antydte, at en tilbagegivelse af det nordlige Slesvig ikke var ganske udelukket¹².

Disse oplysninger, der forelagdes regeringen af Krieger, gjorde det nødvendigt for Bluhme at klarlægge stillingen med hensyn til den fremtidige udenrigspolitiske kurs. Det skete i en instruktion af 5. januar 1865 til Moltke-Huitfeldt, hvori regeringen principielt anerkendte det ønskelige i en generhvervelse af det danske Slesvig (dog uden angivelse af en grænselinie), forudsat man undgik enhver tysk indblanding i det evt. afståede territorium, og der ikke fandt nogen forudgående folkeafstemning sted. Sagen måtte dog udvikle sig af sig selv, og initiativet overlades til Preussen og Frankrig¹³.

Det var Bluhmes forsigtige og tilbageholdende politik, der talte ud af denne instruktion, hvis koncipist var Vedel. Hans personlige opfattelse havde dog også sat sig spor. Det ses i det afsnit, hvor der udtryktes bekymring for, at en deling kunne medføre en utilfredshed hos slesvigerne med deres skæbne, således at »de aandelige Interesser træde i Skyggen for de materielle, naar disse føle sig trykkede ved idelige tilbagevendende Vanskeligheder og Savn«; denne fare ville vokse, jo mindre det generhvervede territorium blev. Tankegangen her var nøjagtig den samme som i brevet til Hamilton, hvor Vedel talte om »en Stump, som maaskee vilde mangle Styrke til at gjøre energisk Modstand mod Fortydskningen«. Og konsekvensen var begge steder den samme. I brevet af 1. august hed det: »Als og Dyppel samt Flensborg maae vi have, hvis Besiddelsen skal have nogen Betydning«. I instruktionen var det udformet mere diplomatisk: »Betydningen for os af en Gebeetsafstaaelse i Slesvig (vilde) i høi Grad afhænge af, at den kom til at støtte sig til en naturlig Linie, og at det danske Slesvig ei kom til at savne et tilstrækkeligt Centrum for sine commercielle og sociale Interesser«¹⁴.

Måske kan disse citater tages som udtryk for, at Vedel trods sin tilbagetrukne stilling øvede en vis indflydelse på Bluhmes opfattelse af den udenrigspolitiske linie, Danmark burde følge.

Hans hovedvirksomhed i de første måneder af 1865 synes ellers at have været et stille og sejt arbejde på at konsolidere sin egen stilling. Sålænge Quaade i praksis var udenrigsministeriets leder, måtte Vedel som nævnt holde sig i baggrunden, men han var ikke til sinds at god-

kende alt, hvad der foregik i ministeriet, og således tolerere den virksomhed, en privatdiplomat som Jules Hansen udfoldede. Vedels skeptiske indstilling over for Hansen lyser ud af de ord, hvormed denne i instruktionen af 5. januar omtalte som »endog en Privatmand, som ved et Sammenstød af Omstændigheder har havt Leilighed til at kjende det franske Udenrigsministeriums Tanker og til at samtale frit med den preussiske Ministerpræsident«¹⁵. Jules Hansen var ham ikke ganske ubekendt, idet Hansen havde været blandt hans juridiske studenter. Han havde dog ikke senere haft forbindelse med ham¹⁶. Det heldige udfald af Hansens rejse bevirkede nu, at den kreds af danske mænd, der første gang havde udsendt ham, ønskede at sende ham til Frankrig påny, denne gang med statsstøtte. Krieger var blandt hans velyndere, og i udenrigsministeriet var det især Quaade, der tog sig af ham¹⁷. Vedel holdt sig derimod kritisk tilbage. Det kan ses deraf, at det var ham, der skrev til Moltke-Huitfeldt for at høre, om der var anledning til at støtte Hansen. Gesandts svar var imidlertid så positivt, at udenrigsministeriet vanskeligt kunne undslå sig for at bistå Hansen. Men ikke såsnart var han blevet indblandet i affæren omkring justitsminister Heltzens afgang i marts 1865, før Vedel med Bluhmes indforståelse benyttede lejligheden til at afbryde samarbejdet med ham og inddrage hans understøttelse¹⁸.

Der er ingen grund til at gå nærmere ind på Jules Hansens fortsatte virksomhed i Frankrig. Vedel benyttede sig undertiden af de oplysninger, som Hansen kunne forsyne ham med uden dog at tillægge dem større betydning. Da han engang ville understrege vægten af de informationer, han havde modtaget fra Paris, skyndte han sig at forsikre, at hans kilde *ikke* var Jules Hansen¹⁹.

*

At vente og se havde siden januar 1865 været regeringens udenrigspolitiske program. Hele vinteren, foråret og en stor del af sommeren gik, uden at der skete noget, der berettigede en opgivelse af denne passivitet. Men i august ændredes billedet. Preussens og Østrigs fælles administration af hertugdømmerne havde medført så store uoverensstemmelser, at et åbent brud mellem de to stater syntes forestående. Den 14. august blev de dog ved konventionen i Gastein enige om en ordning, hvor efter Slesvig og Kiel skulle administreres af Preussen, medens den øvrige del af Holsten kom under østrigsk administration.

Denne nye situation betragtedes med bekymring i København, hvor regeringen frygtede, at udsigten til en generhvervelse af det danske Slesvig nu var stærkt formindsket. Ifølge Vedel gav ministeriet sig derfor »til at overveie, om der ikke maatte være Anledning til at træde Noget ud af den passive Stilling, som den hidtil havde anseet det for klogest at indtage«²⁰. Resultatet af disse overvejelser blev en dépêche af 31. august til Moltke-Huitfeldt, hvis mening man gerne ville høre.

Depêchen, der var konciperet af Vedel, har krav på nærmere omtale, fordi den indgående behandlede et meget vigtigt problem, som de skiftende regeringer måtte tage stilling til: skulle man *enten* afslå en genforening, der kun omfattede dele af Nordslesvig, *eller* skulle man nøjes med at tage, hvad man eventuelt kunne få.

Vedel konstaterede, at den »historiske Ret« nu var veget for nationalitetsprincippet; men dette ville ikke være tilfredsstillt, før det danske folks integritet var blevet hævdet, d. v. s. ved en generhvervelse af det dansksindede Slesvig. Hvis en sådan definitiv ordning kunne nåes gennem et dansk initiativ, ville regeringen ikke tøve med at tage skridt i den retning. »Men denne Overbevisning har jeg (Bluhme) ikke kunnet vinde«. Det var usandsynligt, at Preussen ville tilbagegive Sundeved, Als og Flensborg og navnlig på den for os ufravigelige betingelse, at der ikke kom til at påhvile Danmark nogen international forpligtelse overfor det tysksindede element. Derfor var det særdeles tvivlsomt, om vi burde foretrække en afgørelse, der gav os »nogle Quadrattmile . . . af Haderslev og Aabenraa Amter« i stedet for en bibeholdelse af den nuværende tilstand, og især om vi burde gøre skridt til at opnå et sådant resultat.

Denne argumentation for at bevare status quo stemte overens med instruktionen af 5. januar 1865 og Vedels brev til Hamilton af 1. august 1864. Her var ingen forandring sket. Det nye fremkom i dépêchens sidste afsnit, der formentlig var inspireret af frygten for Gastein-overenskomstens konsekvenser. Thi nu hed det, »at Sagen ogsaa kan sees fra et andet Synspunkt. Den umiddelbare praktiske Sands vil altid erklære sig for at tage, hvad det er muligt at faae, og ikke at afslaae en Deel, fordi man ikke kan opnaae det Hele«. Vedel fremhævede de argumenter, der talte for en sådan løsning: pligten mod den befolkning, der kunne opnå at blive genforenet, uden at man derfor behøvede at opgive yderligere krav; det betænkelige i at overlade udviklingen i en sådan sag til andre; dansk passivitet kunne få Frankrig til på anden

måde at tilfredsstille sine interesser i det slesvigske spørgsmål; endelig ville Preussen næppe af sig selv give nogen del tilbage. Depêchen sluttede med at konstatere, at de to synspunkter, som regeringen snart måtte vælge imellem, var fremstillet ganske upartisk²¹. Dette lod sig sige. Selve fremstillingen var upartisk nok, men hovedvægten lå dog på det sidste afsnit med de mange argumenter for, at Danmark burde tage, hvad det kunne få. Interessen for denne løsning voksede åbenbart, jo mere udsigten til det 3. akt i dramaet fortonede sig i det fjerne. I de følgende år skulle det vise sig, at både regeringen og Vedel svingede mellem disse alternativer, og at de var parate til at opgive tanken om kun en delvis genforening, når der på grund af truende krigerske udviklinger var mulighed for at presse Preussen til at afstå mere end blot en del af Nordslesvig.

Få dage efter afsendelsen af denne depêche indtraf en begivenhed, der fik stor betydning for Vedels syn på den dansksindede befolkning i Slesvig. I de år, hvor han havde været i udenrigsministeriets tjeneste og havde ført den utrættelige kamp for Danmarks ret til hele Slesvig, havde han ikke haft forbindelse med befolkningen dernede eller dens repræsentanter. Fra efteråret 1858 til 1864 havde han kun været på et ganske kort besøg, da han i november 1861 blev viet i Flensborg. Og nu, da hele landsdelen var tabt, var et besøg ikke opportunt for en mand i hans stilling. Vedels kendskab til den slesvigske befolkning var således meget overfladisk, og hans udtalelser om dens manglende modstandskraft overfor tyskheden var kun et udslag af forudfattede meninger.

Men så skete det i september 1865, at ikke mindre end 2000 slesvigere kom til København. De blev modtaget med åbne arme, og en række festligheder afholdtes til deres ære. På Vedel gjorde dette folketog et dybt indtryk, og som altid, når noget optog ham stærkt, måtte det noteres. »Iaftes ere Slesvigerne komne«, skrev han den 3. september, »og Byen har taget sit festlige Ansigt paa, Fanerne veie, Folk vrimle i Gaderne, Solen skinner, kort det hele erindrer for første Gang om Tiden før November 1863. Paa Diplomatene gjør det hele et godt Indtryk – ça fait battre le coeur«. Hos fru Heiberg boede to mænd fra Flensborgkomiteen begge ansete borgere, hvis »alvorlige Erklæring til Krieger er, at en fri alm. Afstemning om Danmark eller Preussen vilde give os en afgjort Majoritet langt længere ned end vi kunde ønske det, heelt ned i Holsteen.« De hævdede endvidere, at slesvigerne »holde meget godt

Provisoriet efter Gastein ud 3-4 Aar og længere«; ingen afgørende ordning måtte gennemføres, uden at Danmark fik i det mindste en væsentlig Del af Nordslesvig. Mærkelig nok skal de også have hævdet, at det ikke var af afgørende betydning, om Flensborg kom med²².

Denne stærke tro og optimisme, der besjælede disse mennesker, fik Vedel til at skifte mening om den dansksindede befolkning. Medens han tidligere havde tvivlet om dens modstandsevne, så kom han nu til den overbevisning, som han kort efter udtrykte i et brev til Moltke-Huitfeldt: Danmark havde råd til at vente, »thi Stemningen i Slesvig er i stadig Stigning og vil kunne holde sig saaledes i flere Aar. Folk dernede ere seige, ganske anderledes seige end vi desværre ere det«.

Slesvigernes besøg var måske tillige årsag til, at han nu tog mere åbent standpunkt i spørgsmålet om en genforening: vi skulle ikke hårdnakket holde fast ved et »Alt eller Intet«, eller tiggeragtigt sige »Tak for hvad der bydes«, men gå mellemvejen ved foreløbig at acceptere en deling, der ville bringe os en grænse og en afrunding, selvom vi ikke fik alt, hvad nationalitetsprincippet anvendelse ville medføre²³.

Den samme kølige, rationelle indstilling prægede derimod ikke brevs første afsnit, hvori Vedel hævdede, at de europæiske stormagter var blevet stadig mere skamfulde, flove og gnavne over det, der var sket året før. Det gjaldt især Frankrig, der »mere maae ønske at faae en Oprejsning. Men naaer dette er saa, hvorfor skulle vi lade Magterne og navnlig Frankrig slippe for en billigere Priis end Nationalitetsprincippet virkelige Gjennemførelse? – og det vil medføre Flensborgs og nogen Deele af Angels Tilbagegivelse. Kan det ikke opnaaes endnu, er det kun et Beviis paa, at det rette Øieblik ei endnu er kommet«²⁴.

Gesandten havde ingen vanskeligheder ved at tilbagevise denne noget følelsesbetonede opfattelse. Konklusionen af hans lange besvarelse var, »at hverken Følelsen af Skamfuldhed eller Interessen for os eller egen Interesse er stor nok til at Frankrig derfor skulde lade sig lede ind i nye Forviklinger. Den keiserlige Regjering vil søge at skaffe Danmark saa stor en Deel af Slesvig tilbagegivet, som det vil være Samme muligt at opnaae uden derfor at vanskeliggjøre sin Stilling lige overfor Preussen eller Tydskland«²⁵.

De forhandlinger, der i efteråret 1865 blev ført med det franske udenrigsministerium viste, at gesandten havde ret. Ud over en vis velvillig indstilling kunne den danske regering på dette tidspunkt ikke regne med virkelig støtte fra Frankrig²⁶.

I Danmark samlede interessen i disse måneder sig dog mere om den indenrigspolitiske situation end om de udenrigske problemer. Regeringen og de nationalliberale var i foråret 1865 blevet enige om et forfatningsudkast, der skulle afløse Junigrundloven og Novemberforfatningen. Striden stod mellem dette forslag og godsejernes, der var udformet af Estrup. I oktober fandt godsejerne og J. A. Hansens fløj af venstre sammen i fælles bestræbelse på at styrte regeringen. Det sidste var ikke vanskeligt, thi Bluhme og hans kolleger var gamle, trætte mænd, der var særdeles villige til at trække sig tilbage. Så opgav også de nationalliberale at støtte dem. Den 1. november stemte de for Estrups forfatningsforslag, og tre dage senere demissionerede Bluhme.

Den mand, der havde størst mulighed for at afløse Bluhme, var godsejnerpartiets leder grev C. E. Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg. Udviklingen havde ført med sig, at det samfundslag, han repræsenterede, nu var nærmest til at overtage regeringsmagten. Thi i modsætning til de nationalliberale blev dets repræsentanter anset for ukompromitterede af de foregående års begivenheder, og i forhold til venstre havde de den sociale status, som tidsalderen anså for en absolut nødvendighed for dem, der ville danne regering.

Regeringen Bluhmes afgang indebar en ikke ringe risiko for Vedel. Han betragtedes som et fremtrædende medlem af det nationalliberale »professorparti«, og han måtte regne med at få den nye regerings uvilje at føle. Faren kunne synes så meget større, som hans gamle uven, baron Blixen-Finecke, var en af de ledende i forsøget på at slutte godsejerne og bønderne sammen i eet parti. Det var kendt, at grev Frijs havde nær forbindelse med Blixen, og i foråret 1865 havde tilbudt ham en plads i et evt. ministerium Frijs. Men det var mindre kendt, at grev Frijs efterhånden var kommet til at nære en stærk uvilje og mistillid til ham²⁷. Så snart nyheden om Bluhmes demission nåede Blixen på hans smålandske gods »Nydala«, rejste han til København for at være på stedet, når den nye regering skulle dannes.

Det var da ikke uden grund, om Vedel imødeså regeringsskiftet med uro. Foruden Blixen måtte han også regne med, at der i udenrigsministeriet fandtes folk, der ville ham til livs. Det gjaldt chefen for handels- og konsulsatsafdelingen, om hvem han den 9. november skrev: »Grimur Thomsen arbejder for Blixen og vil assimilere mig med Frijs, for at vi kunne falde sammen«. Til Thomsens parti hørte også kammerherre Julius Frederik Sick, der netop var vendt tilbage fra Stockholm, hvor han

havde været ministerresident²⁸. Endelig havde Vedel fået en ny modstander i den unge kronprins Frederik, der udtalte sig med stor skarp-
hed om sin tidligere lærer. Kronprinsen fandt, at Vedel som ven af Hall
og Krieger »umuligt kunde være, hvor (han) var«, og ude i byen gik
der snart rygter om, at han skulle afskediges²⁹.

Men havde han farlige fjender, så havde han også formående venner.
Først og fremmest Bluhme, der ligefrem anbefalede kongen at tage Ve-
del til udenrigsminister. Christian IX, der vistnok havde bevaret sin
gamle velvilje for Vedel, ville dog ikke følge dette forslag. Det var
heller ikke alvorlig ment, thi Bluhme kunne ikke være uvidende om,
at Vedel slet ikke ønskede at blive minister. Dette sagde han iøvrigt
rent ud til Bluhme, da han fik et referat af samtalen med kongen. Hen-
sigten med forslaget synes at have været, »at han (Bluhme) haabede ved
sin Udtalelse om mig at have givet mig en god Stilling hos Kongen«. Samtidig noterede han med øjensynlig tilfredshed, at Blixen for øje-
blikket ingen chancer havde³⁰. Bluhmes anbefaling havde den tilsig-
tede virkning, thi den følgende dag sagde Frijs, at Vedel »var ham
meget varmt anbefalet af Kongen«³¹.

Den 5. november havde Vedel selv lejlighed til at tale med grev
Frijs, der »ville vide, om Udenrigsministeriet var en farlig Sag. Jeg
raadede stærkt til at tage det«. Hans første indtryk af grev Frijs var
ikke ublandet godt, thi vel forekom greven ham at være en honnet og
loyal mand, men »han har for ringe Evner til at kunne løse de Pro-
blemer, en vis alvorlig og agtværdig Stræben idelig stiller for ham.
Resultatet bliver en Mængde uklare, taageagtige Anskuelser og Princi-
per, som ere en ganske ubekjendte og som ikke egentlig have nogen
fuldstændig Form, saa at man kan tage fat paa dem. Man savner for
en Deel den fælles Grund for en Samtale. Dernæst er han stærkt besat
af visse Ideer, saasom Frygt for Scandinavismen. Han er ikke aaben af
Tillid, tværtimod er han mistroisk – men vilde kunne blive det væsent-
lig af Nødvendighed«. Nogle dage efter ministeriets dannelse den 6.
november hed det: »Frijs er stærk Fødsels- og Penge-Aristokrat, en Em-
bedsmand er i hans Øjne egentlig kun en betalt Tjener«³².

Man mærker i disse udtalelser, der var dikteret af forudindtaget-
hed, den samme mistillid til godsejernes evner, som Bluhme havde givet ud-
tryk for, da han sagde til kongen, at »hos Godseierne var der ingen
Erfaring og ingen Forretningsdygtighed; han maatte derfor tilraade Kon-

gen, hvis han valgte dem, at stille den Betingelse, at de af egen Lomme betalte dygtige Directeurer«!³³ Det var embedsmandens og akademikerens indgroede mistillid til de adelige jordrotter, der kom til orde, og Vedels bemærkning om grev Frijs som fødsels- og pengearistokrat afspejlede den modsætning, han altid følte mellem sig og de adelige. De nationalliberale førere havde været hans ligemænd både socialt og åndeligt. Også Bluhme og David hørte til denne kreds af akademikere.

Men nu mødte han en stand, som han i resten af sin embedsgerning skulle komme til at samarbejde intimt med, og som han desuagtet vedblev at føle sig i opposition til. Bortset fra nogle få år i den pure ungdom havde han haft ringe berøring med den adelige godsejerklasse. Ganske vist tilhørte flere af gesandterne og deres legationsekretærer dette samfundslag, men de opholdt sig i udlandet og kom sjældent til København. Det var derfor en stor omvæltning i hans daglige tilværelse, der forestod, og det var et virkeligt held for ham, at hans første adelige chef blev en mand, som han trods det første ugunstige indtryk hurtigt kom til at respektere, ja føle hengivenhed for.

Den 48-årige grev Frijs var ved sin tiltrædelse som udenrigsminister uden større erfaring i udenrigspolitiske spørgsmål. Men han satte sig hurtigt ind i dem, thi han var både intelligent og flittig. Han havde en ligefrem og naturlig måde at optræde på, han kunne være charmerende og ejede både humorens og selvironiens nådegaver. Engang skrev han til Vedel: »jeg kom til at skoggerlee af Ordene... thi der var en vis Klodsethed i Udtryksmaaden, som lignede min egen Skrivemaade«³⁴. Disse egenskaber kunne Vedel ikke stå for, og da han desuden opnåede en virkelig lettelse i det daglige arbejde, udviklede deres samarbejde sig harmonisk. Under en af regeringskriserne nogle år senere skrev han: »Jeg gjør Alt, hvad jeg kan for at holde ham (Frijs) fra at gaae af, thi baade troer jeg, at han er den bedste Minister, vi for Tiden kunne faae, og han er mig den behageligste Chef, der kan tænkes; vi arbeide godt sammen, og vi kjende nu hinanden«³⁵.

Vedel havde da al mulig grund til at være tilfreds med den afslutning, regeringskrisen havde fået. Kongen, Bluhme og Frijs havde støttet ham, og Blixen måtte rejse hjem med uforrettet sag. Ved hjemkomsten udøste han sin skuffelse i et brev til hoffjærgermester Carlsen: »Jeg... afholder mig fra at raade ham (Frijs) saalænge han vandrer med Peter Vedel under den ene og Leuning under den anden Arm. Jeg har intet

mod disse Herrer, og vidste Frijs selv Vei, var der intet i Veien for, at han lod disse Herrer bære Reisetøiet, men da han ikke ved Vei selv, er Selskabet farligt«³⁶.

Når Blixen nævnte justitsminister Leuning sammen med Vedel, skyldtes det, at Leuning også var nationalliberal. Allerede nu så det ud til, at den situation var ved at indtræde, som Vedel håbede på, da han den 4. november skrev, »det var morsomt . . . om Alliancen med Bønderne straks brast, og Frijs nødtes til at kaste sig i Armene paa (det) Nationalliberale Parti«. Kun få dage senere følte han sig i den grad allieret med regeringen Frijs, at hans største bekymring var, om den havde robusthed nok til at afværge eventuelle intriger fra J. A. Hansens, Heltzens og Blixen-Fineckes side. Om sin egen situation skrev han til Quaade: »Grev Frijs, antager jeg, beholder Udenrigsministeriet idetmindste for det første, og saalænge troer jeg, at der ingen Forandring skeer i min Stilling«³⁷.

*

Regeringen Frijs-Frijsenborg viste sig snart at være mere robust og tilige mere stabil, end Vedel havde turdet håbe. Denne fasthed var også påkrævet, thi der meldte sig hurtigt udenrigspolitiske problemer, hvis løsning – eller forsøg på en løsning – krævede stabilitet i regeringens ledelse. Men inden disse problemer behandles, vil det være naturligt at omtale de forhold, hvorunder Danmarks udenrigspolitik blev udformet og afgørelserne truffet i årene fra 1865 til 1899.

I vor tid fastlægges retningslinierne for Danmarks udenrigspolitik ved et kollektivt samarbejde mellem regeringen (bistået af embedsmændene) og de demokratiske partier, der er repræsenteret i folketinget. Et udtryk for dette samarbejde er det udenrigspolitiske nævn, der oprettedes i april 1923 som en art rådgivende organ. I Vedels dage var situationen mere enkel. En sags første stadium var ganske vist af samme art som idag, hvor udenrigsministeren, hans direktør og de højere embedsmænd på grundlag af gesandternes indberetninger, samtaler med de herværende fremmede gesandter og udtalelser af ressortmyndighederne skaber den situationsbedømmelse, de øvrige instanser må bygge på. Men forskellen mellem før og nu viste sig allerede på dette stadium, når det drejede sig om *politiske* sager, idet afgørelsen realiter blev truffet her.

Såfremt konseilspræsidenten og udenrigsministeren – begge poster var indtil maj 1870 og i 1894–97 forenet i samme person – og direktøren

var enige, da var opposition i minister- og statsråd praktisk talt umulig. Situationen i juli–august 1870 dannede til en vis grad en undtagelse her fra. Var de uenige, måtte direktøren, hvis han ikke kunne overbevise sin minister, naturligvis bøje sig. Herpå kendes dog kun ganske få eksempler. Fra maj 1870 til august 1894 var konseilspræsident og udenrigsminister to forskellige personer. Følgelig var der mulighed for, at de kunne have afvigende meninger om samme sag. Under Estrup opstod da også divergenser, og situationen kompliceredes yderligere ved, at justitsminister Nellemann fik den indflydelse på konseilspræsidenten, som Rosenørn burde have udøvet, men ikke formåede. Dette forhold indebar en tendens til svækkelse af direktørens position, men risikoen herfor blev i væsentlig grad neutraliseret gennem Vedels nære samarbejde med Nellemann. Desuden lå Estrups interesser (især efter 1880) hovedsagelig på det indenrigspolitiske område, og han blandede sig kun sjældent i udenrigsministeriets forhold. Da Reedtz-Thott afløste Rosenørn i 1892 og Estrup i 1894 fik Vedel en langt stærkere personlighed som chef, og det påvirkede hans stilling. Til gengæld kom han under den svage udenrigsminister Ravn og den ligeså svage konseilspræsident Hørring til at indtage en så fremtrædende position som måske engang tidligere.

Fremgangsmåden ved behandlingen af udenrigspolitiske sager, efter at de havde forladt det udenrigsministerielle stadium, var, at de blev diskuteret i ministerrådet og resolveret i statsrådet. Sidste instans var derefter rigsdagen. Denne fremgangsmåde blev nøje fulgt, når det gjaldt *økonomiske* sager som afslutning af handelstraktater, fiskerikonventioner og andre økonomiske og tekniske aftaler, hvor ressortministerierne ofte havde det afgørende ord. Men de politiske sager havde rigsdagen næsten ingen indflydelse på, og da den indtil systemskiftet i 1901 ingen mulighed havde for at styrte de skiftende regeringer, var den på dette punkt sat ud af spillet. Dette fandt højreministerierne ganske legitimt, thi disse sager blev bevidst holdt borte fra rigsdagen.

Beslutningen i april 1866 om at tilbyde Preussen en alliance og forhandlingerne med Bismarck kendtes kun af kongen, ministrene og udenrigsministeriets embedsmænd. Rigsdagen havde heller ingen indflydelse på forhandlingerne med Preussen i 1867–68 om artikel V, og officielt kendte den intet til forhandlingerne i juli–august 1870 med Frankrig. Det samme gjaldt de forsøg, der i halvferdserne blev gjort på at få de fremmede magter til at intervenere i Berlin for at få artikel V bragt

til udførelse, ligeledes forhandlingerne i 1878 og 1885 med Sverig-Norge om en fælles neutralitet, samt forhandlingerne i februar-marts 1879 efter meddelelsen om artikel V.s ophævelse.

Dette forhold var særdeles utilfredsstillende for venstreoppositionen, der i 1872 vandt flertallet i folketinget. Men bortset fra en spagfærdig protest i 1871 og et forgæves forsøg fire år senere på at ændre denne praksis, skete der ingen afgørende forandring, så længe Vedel var direktør, omend folketingets indflydelse fra 1892 begyndte at blive mærkbar. Rigsdagen måtte nøjes med at påhøre de meddelelser om den udenrigspolitiske situation, som det behagede udenrigsministeren med konseilspræsidentens billigelse og Vedels velsignelse at give. At venstre efter 1901 undertiden benyttede sig af den samme hemmelighedsfuldhed (Lütkensagen), og at der ved senere lejligheder er forholdt det udenrigspolitiske nævn vigtige oplysninger, ændrer ikke den kendsgerning, at Danmarks udenrigspolitik i Vedels dage var omgærdet af en secretesse, der ikke kan gennemføres i vor tid.

Af alt dette vil ses, at Vedels indflydelse på de politiske sager efter 1864 blev meget betydelig. Omfanget af den påvirkning, han øvede, afhæng for en væsentlig del af de skiftende udenrigsministres og konseilspræsidenters personlighed og hans private forhold til dem, men selv under en mand som Reedtz-Thott havde hans ord megen vægt. Vedel var ganske klar over, hvilken betydning et ministerskifte kunne få for hans position, og han fulgte derfor ethvert skifte med en interesse, der utvivlsomt var mere aktiv end den, en højtstående embedsmand idag ville vise.

Som årene gik, kunne han tale med den autoritet, alderen og erfaringen gav ham. Dertil kom, at udenrigsministeriets omorganisering i 1866 betød en yderligere styrkelse af hans stilling³⁸.

*

Tabet af hertugdømmerne gjorde det nødvendigt at forenkle administrationen og tilpasse den til landets formindskede finansielle resourcer. Også udenrigsministeriet måtte yde sit bidrag. Det skete i et lovfor-slag af den 1. februar 1866 om udenrigsministeriets budget for årene 1866/68. Budgettet blev reduceret fra ca. 214.000 rdl. i 1865/66 til ca. 187.000 rdl. i 1867/68. Den største besparelse fremkom ved, at gesandt-skaberne i Frankfurt, Madrid, Lissabon, Athen, Brüssel og Haag ned-

lagdes, medens gesandtskaberne i Washington, Wien og Firenze omdannedes til chargé d'affaires poster³⁹.

Under forhandlingerne i rigsraadets landsting blev forslaget i det store og hele godkendt, men spørgsmålet om udenrigsministeriets indre organisation gav anledning til langvarige debatter. Allerede ved første behandling spurgte Lehmann, om man ikke kunne nøjes med at have de to departementssekretærer (kontorchefer), »der ere givne ved Forholdenes egen Natur, eftersom disse jo ere dels politiske dels commerciale.« I betragtning af den mere passive rolle Danmark nu var henvist til at spille, måtte det være tilstrækkeligt med en ledelse bestående af en direktør og to i stedet for tre departementssekretærer. Også Ploug anbefalede denne reduktion, og i sin svartale bifaldt grev Frijs tanken om »en endnu yderligere Simplification netop ved Inddragelsen af den ene af Departementssecretairene«. På forslag af Lehmann blev sagen henvist til et ni-mandsudvalg. Krieger blev udvalgets formand, og efter en måneds forhandlinger fremkom betænkningen. Heri blev det foreslået, at udenrigsministeriet i fremtiden skulle bestå af en direktør, 2 departementssekretærer, 2 fuldmægtige og 4 kancellister (sekretærer), ialt 9 embedsmænd mod hidtil 11⁴⁰.

Den stiltiende forudsætning for dette forslag var, at den hidtidige leder af handels- og konsulatsafdelingen, departementssekretær Grimur Thomsen, blev den, der faldt som offer for reduktionen. Forholdet mellem ham og Vedel var efter begivenhederne i november 1865 så dårligt, at al samarbejde var umuligt. Dette kunne dog ikke siges åbent, og ud fra saglige motiver ville det være særdeles vanskeligt at begrunde, hvorfor netop han måtte gå. Thomsen, der kun var 46 år gammel, havde i 15 år siddet i den økonomiske afdeling, deraf i de sidste 6 som chef. Hans designerede efterfølger, de Coninck, var jævnaldrende med ham, og havde i de sidste 10 år kun beskæftiget sig med politiske sager⁴¹.

Der kunne således anføres en del mod den foreslåede nyordning, og under 2. behandling af forslaget kom der også adskillig kritik til orde. Grosserersocietetets næstformand, C. A. Broberg, erklærede, at handelsstanden nærede frygt for, at »Handelstractater og andre Foranstaltninger i Handelens Interesse skulle gjøres afhængige af politiske Hensyn«. Selv nærede han ikke denne frygt, men udtalte dog, at udenrigsministeren »vistnok ogsaa vil indsee, af hvilken overordentlig stor Vigtighed

det er, at den Mand, der skal beklæde Posten som Departementssecretair for de commercielle Sager, er ikke blot i Besiddelse af varm Følelse for Handelsanliggændernes Interesse, men tillige besidder den fornødne Dygtighed til at kunne varetage disse Sager i den første Instans«. Grev Frijs forsikrede, at det måtte være enhver udenrigsministers opgave kraftigt at værne de kommercielle interesser. Det var derfor, man havde foreslået denne nyordning, »thi naar det er antydnet af den ærede Taler, at det har set ud, som om der til enkelte Tider fandtes en Opposition imellem det ene Departement og Directeuren, saa troer jeg at det ganske naturligt har ligget i Delingen af dette Arbeide og deri, at den politiske Afdeling har maattet forsvare, hvad der er sket uden dens Vidende«. Lehmann støttede grev Frijs og erklærede, at »iøvrigt er det jo altid afhængigt af Personlighederne, men ligesaa lidt som den sidste ærede Taler (Broberg) skal jeg tillade mig nogen Antydning i saa Henseende«⁴². Disse diskrete hentydninger kaldte nationaløkonomen Wessely på talerstolen. I et kraftigt indlæg hævdede han rent ud, at den gamle ordning var bedre. Han kunne ikke tro, at der havde været nogen opposition imellem den mand (Gr. Thomsen), der varetog handelssagerne og den politiske departementschef eller direktør (Vedel). »Det er klart, at den politiske Directeur maa betragte disse Sager fra en ganske anden Side, end den Mand gjør det, der har Handelstractaterne alene og Handelens Interesse dermed for Øie. Men deri kan jeg ikke see nogen Opposition«. Wesselys indlæg gav anledning til en længere debat, om Grimur Thomsen havde haft direkte referat til ministeren efter Vedels udnævnelse til direktør den 10. april 1864. Krieger indrømmede, at forholdet ikke var ganske klart, men nu måtte i hvert fald alle sagerne koncentreres i een mands hånd: direktørens. Den efterfølgende 3. behandling endte med, at udvalgets forslag til en nyordning samt udenrigsministeriets budget på 179.230 rdl. p. a. vedtoges med 44 stemmer og oversendes til rigsrådets folketing⁴³.

Her kom forslaget ud for en skarp kritik fra skolemanden og politikeren C. K. Brix: udgifterne måtte yderligere reduceres, alle gesandtskaber burde omdannes til chargé d'affaires poster, direktøren skulle kun beskæftige sig med politiske sager. Brix antydede desuden, at Vedels personlige tillæg på 1500 rdl. årligt (den faste gage var på 3000 rdl.) burde bortfalde, da det var givet under forudsætning af, at han skulle varetage såvel de politiske som de kommercielle sager. Frijs afviste på det bestemteste dette radikale forslag og forsvarede Vedel. Han

måtte »paa det Allervarmeste anbefale ikke alene de 1500 Rd. personligt Tillæg til Directeuren, saavel paa Grund af denne Mands overordentlige Dygtighed som paa Grund af Stillingen i det Hele taget, men også fra et administrativt Standpunkt den Ordning, at saavel det Commercielle som det Politiske samles under een Haand. Den Frygt, der er næret med Hensyn til de commercielle Sagers Behandling, er jeg overbevist om, vil ikke vise sig at være begrundet«⁴⁴. Andre folketingsmedlemmer søgte også at få budgettet reduceret, men ved 3. behandling den 27. marts 1866 vedtoges dog forslaget uændret og eenstemmigt. Dagen efter stadfæstedes loven af kongen. Udenrigsministeriet og repræsentationerne havde nu fået den organisation, der med mindre ændringer bestod indtil nyordningen i 1908⁴⁵. De vedtagne reduktioner blev straks sat i værk. Den 28. marts fik Grimur Thomsen sin afsked i nåde og med ventepenge fra 1. april 1866. Dermed var en af Vedels værste uvenner blevet fjernet. Baron Blixen-Finecke fortsatte endnu nogen tid med at intrigere; så rantes han af en alvorlig sygdom, der gjorde ham til invalid og få år senere lagde ham i graven. Vedel stod da endnu engang som den, der kom sejrrig og styrket ud af alle kriser, og som tiden gik, forstummede kritikken mod denne repræsentant for »professorpartiet«. Men endnu i januar 1867 kunne Krieger skrive om Vedel, »der paa mange Steder efterstræbes som suspect«⁴⁶. Grimur Thomsen rejste i juli 1867 tilbage til Island, hvor han bosatte sig på sit fødested, den historiske gård Bessastadir. Han blev en af det moderne Islands største nationale digtere. Sit talent brugte han også til at skildre sine oplevelser i den kongelige danske udenrigstjeneste. Herom kvad han en drapa, hvis tre sidste vers i oversættelse lyder således⁴⁷:

Hos Gudmund er der aldrig
et glædesløst døgn,
gæster helg og søgn.
Men tom er brodersnakken og glæden giftig løgn,
og godlident kvaser man hinanden.

Krus ramler mod næser,
og knokler krydser bord
med kræsent valgte ord.
Men er der brådne pander, og blodet farver jord,
bukker kong Gudmund og smiler.

Ligklam er Hemra,
 der låner sit vand,
 langt i dødningeland.
 Men koldere ånder fra kur og hofmandstand.
 Med kulde i hjertet slap jeg fra dem.

*

Medens forhandlingerne om udenrigsministeriets organisation stod på, skete der en vigtig udvikling i den europæiske storpolitik. Modsætningerne mellem Preussen og Østrig var atter blevet skærpet og truede nu med at ende i åben krig. Den 23. februar sendte Quaade et lille memorandum til Vedel, hvori det hed, at dersom Preussen i den nærmeste fremtid gav Østrig valget mellem krig eller anneksion, (d. v. s. preussisk indlemmelse af hertugdømmerne), stod det da ikke mere bestemt i sin ydre optræden, hvis det medbragte et forbund eller en aftale med Danmark? Spørgsmålet var da, mente Quaade, om tidspunktet nu var inde, hvor Danmark burde opgive sin passive politik, og gøre det muligt for Bismarck, »at formaae Kongen til fremdeles at følge ham«. Uden at sige det rent ud, mente gesandten: til at afstå det dansksindede Slesvig. Før en bestemmelse blev taget, måtte man dog sikre sig den franske regerings billigelse og om muligt dens understøttelse. I en officiel rapport meddelte han samtidig, at Preussen og Italien skulle have indgået en alliance rettet mod Østrig. Quaade bad Vedel overveje denne tanke og underrette grev Frijs⁴⁸.

Dette var et opsigtsvækkende forslag at stille til en regeringschef, der ved sin tiltrædelse havde fortalt Vedel, »at han ikke er vis paa at ønske at faae Noget af Slesvig tilbage, hvor meget det end var. Han frygter derved at faae Tydsk ind, som vil udvide sig og saa senere hen en ny Krig«⁴⁹.

Frijs havde givet udtryk for lignende tanker overfor Moltke-Huitfeldt, men havde dog ikke helt afvist tanken om en genforening. I slutningen af instruktionen til Moltke-Huitfeldt hed det, at en nødvendig betingelse for en evt. tilbagegivelse af Nordslesvig var, at grænselinien blev draget så gunstigt som muligt. »Tilstedeværelsen af en betydelig dansk Befolkning Syd for Linien vil altid være en Kilde til Mistro og Animositet, og preussiske Befæstninger paa Als og i Sundeved ville stadi-gen true Jylland og den fynske Øgruppe, og altsaa hindre enhver politisk Aktion fra vor Side«⁵⁰.

Quaades fortrolige indberetning bevirkede, at Frijs tog endnu et skridt bort fra sit oprindelige standpunkt. Allerede den 26. februar kunne Vedel svare Quaade, at »vi forberede Sagen, saaledes som De mener rigtigt«⁵¹. Samme dag sendtes et chiffertelegram til Moltke-Huitfeldt, hvori der spurgtes, om der var afsluttet en offensiv- og defensivalliance mellem Preussen og Italien med Frankrigs stiltiende billigelse. Desuden bad man ham undersøge, hvilken politik Frankrig ønskede, Danmark skulle føre i tilfælde af krig. Det første punkt kunne gesandten hurtigt besvare: ifølge Drouyn var der endnu ikke sluttet nogen preussisk-italiensk alliance. Det andet punkt varede det længere, før han udtalte sig om⁵².

At regeringens chef og udenrigsministeriets direktør saa hurtigt gik ind på Quaades forslag, kan nok give anledning til eftertanke. For Vedels vedkommende var det dog ikke så uforståeligt. Allerede i december 1865 havde han fortalt Quaade, at det var »politisk klogt, at vi benytte enhver Leilighed til at stille os vel med den preussiske Regjering«. Der var naturligvis et stort spring herfra og så til at alliere sig med Preussen, men dette spring havde han gjort engang før, nemlig i foråret 1859 ved den østrigsk-italiensk-franske krigs udbrud⁵³. Det er vanskeligere at forstå, hvorledes den forsigtige grev Frijs har kunnet gå ind på denne idé. Sandsynligheden taler for, at han har været under påvirkning af Vedel. Desuden frygtede han som nævnt virkningerne af de preussiske befæstninger på Als og Dybbøl⁵⁴.

Her melder sig endvidere det spørgsmål, hvorledes man i København turde løbe den risiko at engagere sig med Preussen mod Østrig. Thi lader man al bagklogskab fare, så må det erindres, at for samtiden stod det ingenlunde som givet, at Preussen ville vinde en hurtig og let sejr. Selv Bismarck var forberedt på, at han kunne tabe krigen, og de franske statsmænd mente, at Østrig meget vel kunne gå sejrriig ud af kampen⁵⁵. I danske regeringskredse så man imidlertid anderledes på det. I marts indberettede den engelske chargé d'affaires i København, at regeringen mente, »that Prussia holds the winning card«⁵⁶. Det var sandsynligvis erfaringerne fra 1864, der havde overbevist mænd som Frijs og Vedel om den preussiske krigsmaskines uimodståelige effektivitet.

Moltke-Huitfeldt var dog af en anden mening. Der gik en hel måned før han svarede på det andet spørgsmål, der var stillet ham. Da han endelig havde gjort op med sig selv, meddelte han Vedel, at det kloge-

ste for Danmark ville være at holde sig i ro og afvente begivenhedernes gang. »At afslutte en Alliance enten med Preussen eller med Østrig vil være et va banque, som jeg synes, man vanskelig kan indlade sig paa«⁵⁷. Efter modtagelsen af denne situationsbedømmelse fik grev Frijs betænkeligheder, og i statsrådet den 4. april frarådede han, at der i øjeblikket blev truffet foranstaltninger, der kunne tyde på, at Danmark ville deltage i en evt. krig. Samme dag forsikrede han iøvrigt Vedel, at han stadig håbede, »at Gjengjeldsens Time snart maa slaae for al Preussens Falskhed og Hykleri«⁵⁸. Dette var udtryk for hans personlige følelser overfor Preussen, men dem evnede han at se bort fra, hvis situationen krævede det. Det viste sig meget hurtigt.

Den 8. april indgik Preussen og Italien den længe ventede alliance, og samme dag fremsatte Preussen i det tyske Forbund sit reformforslag, hvis mål var at udelukke Østrig fra Forbundet. Disse to begivenheder fik Frankrig til at handle. Allerede den 10. april havde den franske udenrigsminister overfor Moltke-Huitfeldt fremsat et detaljeret program angående den kurs, Danmark burde følge: regeringen måtte se at komme til forståelse med Bismarck ved først at rette en mundtlig henvendelse i Berlin. Hvis Danmark lovede neutralitet, kunne det måske få Nordslesvig indtil Aabenraa-Højerlinien tilbage. I tilfælde af en alliance derimod Als og Dybbøl, måske endog Flensborg. Der burde da afsluttes en traktat, hvis indhold Drouyn gav udførlige oplysninger om⁵⁹.

Denne indberetning nåede København den 16. april og bevirkede, at regeringen for alvor opgav sin passive holdning. I statsrådet den 20. april godkendte kongen beslutningen om allianceforhandlinger med Preussen efter retningslinjerne i det franske forslag. Gesandten i Petersborg, baron O. Plessen, udnævntes til forhandler⁶⁰. Den kgl. forestilling, der var skrevet af Vedel, er ikke mindst interessant ved den stærke fremhævelse af, »at det umiskjendeligt har været en ledende Tanke i den kejserlige franske Udenrigsministers Forslag at holde os udenfor en egentlig activ Deltagelse i den evt. Krig mod Østrig, og at man ved forsigtigt at fastholde denne Tanke, maaskee vilde kunne indtage en Stilling under Krigen og ved en Fredsslutning, som folkeretligt ikke ganske falder sammen med den activt Krig førende Magts«⁶¹.

Om det territorium Preussen skulle afstå til gengæld for en alliance hed det i den kgl. forestilling blot: »der er Grund for mig til at ansee endog Flensborgs Erhvervelse som en Mulighed«. Men i instruktionen af 21. april til Plessen gik man langt videre: »Vort første Forslag er

Slien-Linien; det næste er et passende Stykke Syd for Flensborg; men viser det sig umuligt at faae Flensborg By med, saa at kun Kobbermølle-Aaen kan nåes, vil Deres Excellence indberette hertil«⁶².

Optimismen var unægtelig stor: hele Nordslesvig og dele af Mellemslesvig håbede man at genvinde. Muligvis endog Sydslesvig. Skuffelsen kom hurtigt. Der er dog ingen anledning til her at komme nærmere ind på Plessens forhandlinger med Bismarck den 23. april og den 7. maj. Det er nok at konstatere, at Bismarck afviste det danske forslag, idet han under den sidste samtale skarpt gjorde opmærksom på, at »pour le moment vous exagerez un peu la portée des avantages que vous nous offrez«⁶³. Men det har en speciel interesse at konstatere forskellen på Frijs og Vedels reaktioner. Officielt havde Frijs billiget og fremmet allianceforsøget. Så snart det så ud til at mislykkes, drog han et lettelsens suk. Den 4. maj skrev han til Quaade: »De veed, at jeg ikke er gaaet til denne Gjerning med nogensomhelst Tro paa et heldigt Resultat, men at jeg ikke har villet, ei heller kunnet tilraade at sidde de givne Raad overhørigt«. Han frygtede, at alliancetilbuddet ville vise sig mere fordelagtigt for Preussen end for Danmark, thi han var »overbevist om, at denne (Dmk.) ville blive fuldstændig Vasal af Preussen, og dette sidste vilde herved meget hurtigt naae sit Maal, Erhvervelsen af hele Halvøen«⁶⁴.

Vedel derimod var vedblivende positivt indstillet. Omkring den 1. maj erkendte han meget vel, at Danmark blot var en lille brik i Frankrigs politiske spil, og »at vi bruges ligesom I (italien) for at ophidse, *men det maa ikke afholde os*«⁶⁵. En halv snes dage senere, da forhandlingerne var endt uden resultat, skrev han til Quaade: »Hvis altsaa Sagen kommer frem igjen, bliver De, kjære Kammerherre, nødt til at tage fat, og gid det da maa gaae os, som vi Alle ønske«⁶⁶. Denne forskel i indstillingen gør det sandsynligt, at Vedel har øvet et betydeligt tryk på Frijs for at få ham til at acceptere det franske forslag om forhandling med Bismarck. Men kan der på dette punkt spores en divergens mellem udenrigsministeren og hans direktør, så var de til gengæld fuldstændig enige om at tilbagevise Østrigs forsøg på at lokke Danmark til at besætte Slesvig, såfremt det kom til krig⁶⁷.

Om denne krig mellem Preussen og Østrig, der brød ud den 16. juni 1866, har den engelske historiker Taylor sagt, at den var »the last cabinet war, made purely by diplomacy«⁶⁸. Det danske forsøg på at opnå en alliance med Preussen harmonerer meget vel med denne på-

stand, thi det var et udpræget stykke kabinetspolitik uden mindste folkelig baggrund, og uden at rigsdagen på noget punkt var underrettet om, hvad der foregik. Men man kan næppe sige, at der var noget odiøst i, at regeringen prøvede også denne spinkle chance for at få Wiener-freden revideret.

Efter at krigen var brudt ud, udviklede begivenhederne sig med lynets fart. Den 28. juni sejrede preusserne ved Langensalza og den 3. juli ved Königgrätz. Disse overvældende sejre gjorde et meget beklæmmende indtryk i Danmark. Vedel mente, at »vore Aktier forekommer mig daglig at dale mere«, og så sent som den 21. juli anså han det for lidet sandsynligt, at fredsforhandlingerne ville komme til at berøre det slesvigske spørgsmål. Men deri havde han uret. Det viste sig allerede den følgende dag⁶⁹.

*

Preussens hurtige sejr var kommet Frankrig som en højst ubehagelig overraskelse. Den franske regering, især kejser Napoleon, havde nok i det skjulte støttet Preussen, men rigtignok i det håb, at krigen ville trække i langdrag, så Frankrig fik lejlighed til at optræde som mægler og fremme sine egne interesser ved Rhinen og i Italien. Disse forventninger var på mindre end 3 uger blevet slået i stykker, og udsigterne til at begrænse virkningen af de preussiske triumfer var ikke store. Kejser Napoleon var dog ikke ganske magtesløs, thi Bismarck ville undgå at drive Frankrig og Østrig sammen, og han var derfor villig til at gøre Napoleon visse indrømmelser. Frankrig fik lov til at optræde som fredsmægler, og de tyske stater syd for Main bevarede nominelt deres uafhængige stilling. I denne conciliante politik blev Nordslesvig en af brikkerne. Napoleon III kunne i dette spørgsmål optræde med en vis autoritet, fordi han siden efteråret 1864 flere gange havde ladet Bismarck forstå, at han billigede Slesvig-Holstens indlemmelse i Preussen, såfremt den nordlige del af Slesvig fik lejlighed til at afgøre sit tilhørsforhold⁷⁰.

Allerede den 5. juli meddeltes det den preussiske gesandt i Paris, von der Goltz, at den franske regering lagde vægt på, at de dansksindede slesvigere fik mulighed for at vende tilbage til Danmark. I forhold til de andre problemer, som krigen og fredsforhandlingerne rejste, var dette ikke stort, men små problemer kan undertiden være nok så vanskelige at løse, hvis der knyttes stærke følelser til dem. Og dette gjaldt i høj

grad det slesvigske spørgsmål. Den franske henstilling satte da Bismarck i den ubehagelige situation, at han måtte vælge mellem hensynet til det preussiske folks følelser og sine storpolitiske planer. I første omgang synes det, som om han søgte at løse problemet ved at få østrikerne med til at lade forbeholdet om Nordslesvig udgå af fredspræliminærerne. Men det mislykkedes, og ved den foreløbige fredsslutning i Nikolsburg den 26. juli 1866 indsattes en artikel III, hvori Østrig overdrog alle sine ved Wienerfreden erhvervede rettigheder i Slesvig og Holsten til Preussen, idet dog »die Bevölkerung der nördlichen Distrikte von Schleswig, wenn sie durch freie Abstimmung den Wunsch zu erkennen geben, mit Dänemark vereinigt zu werden, an Dänemark abgetreten werden sollen«⁷¹.

Meddelelsen om denne bestemmelse nåede udenrigsministeriet i København søndag eftermiddag den 22. juli gennem et chifffertelegram fra Quaade. Tre dage senere blev den bekræftet af Moltke-Huitfeldt og nogle dage der efter af gesandt Falbe i Wien⁷². Den uventede nyhed vakte stor glæde og optimisme, men i udenrigsministeriet havde man fra første færd sine bekymringer. Der var især det vage udtryk: »de nordlige distrikter i Slesvig«, der foruroligede. I den foreløbige instruktion af 26. juli til Moltke-Huitfeldt, som Vedel skrev efter konference med grev Frijs, fremhævedes det stærkt, at man ikke vidste, hvad det omfattede. Men det var af vigtighed, at Flensborg og alle distrikterne syd derfor kom med⁷³. Vedel redegjorde nærmere for sit syn på de muligheder, der nu viste sig, i et brev af 2. august til Moltke-Huitfeldt. Efter hans opfattelse kunne Danmark ikke være interesseret i at få mere af Slesvig end det, der i længden ville være tilfreds med at vende tilbage. Han var sikker på, at de dansksindede ville vinde afstemningen i de 3 zoner, regeringen agtede at foreslå Nordslesvig inddelt i. Hvor grænsen for en sådan afstemning burde drages udviklede han – inspireret af Regenburgs forslag – i motiverne til et memorandum af 15. august: Silinien blev nu opgivet til fordel for Flensborglinien, der var betydelig »gunstigere for Tydskland«. Det var åbenbart den første virkning af Preussens sejr, at Sydslesvig definitivt blev afskrevet som et genforeningshåb. Til gengæld samlede interessen sig om Flensborglinien, der foruden byen omfattede den nordlige del af det område, der i 1920 kaldtes 2. zone. Ganske vist opstillede han en sydligere linie fra Gelting bugt til Søholm Aa, d. v. s. hele 2. zone og dele af Nordangel, men dette skete kun af taktiske grunde »for at gjøre det desto lettere

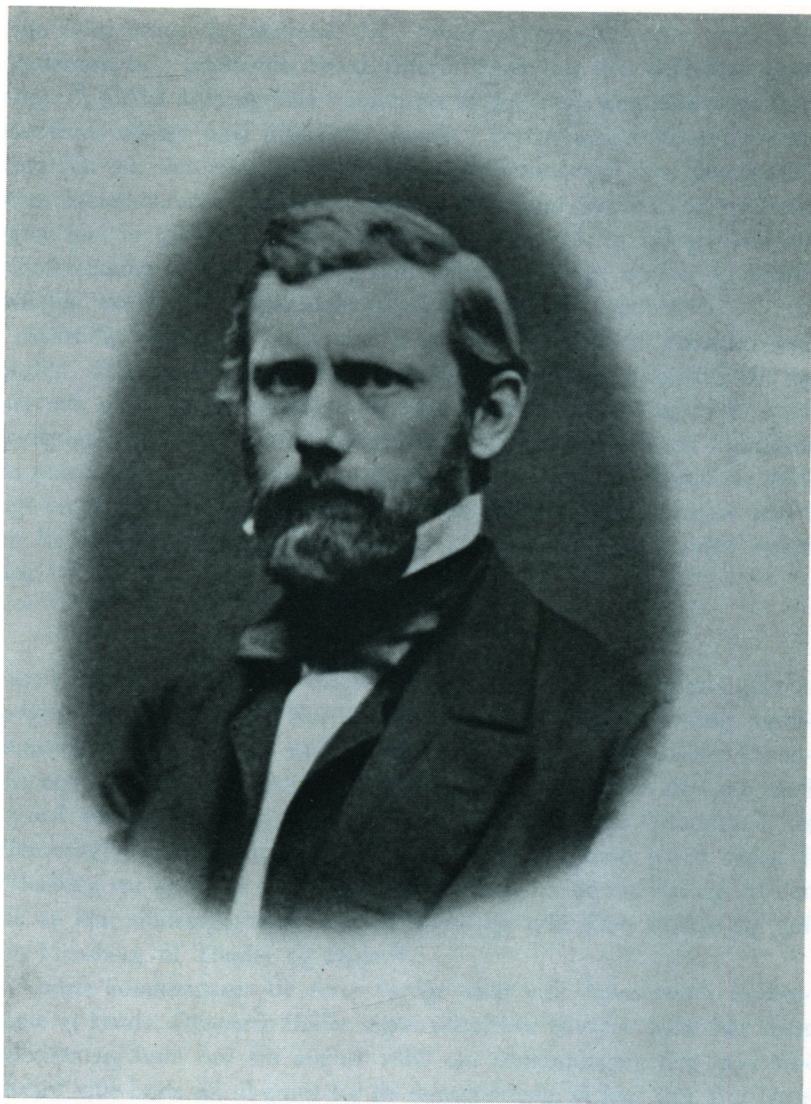
at holde paa Flensborglinien«. Regeringens forslag til et afstemningsomraade skulle altså omfatte landet fra Kongeåen til en linie syd for Flensborg-Tønder.

Dette område skulle igen deles i 3 zoner. Årsagen var, »at et sådant Arrangement maa antages at have størst Udsigt til at vinde Preussens Bifald, fordi derved den stærke danske Majoritet i den nordligste (Aabenraa) Zone ikke vil komme til at virke bestemmende paa Udfaldet i de 2 andre Zoner (Als-Sundeved og Flensborg), og navnlig ikke i Flensborg Zonen, hvor man i Preussen vist nok smigrer sig med at raade over et betydeligt Antal Stemmer«. Desuden løb man næppe nogen risiko derved, thi $\frac{7}{8}$ af Flensborgs befolkning ville sandsynligvis stemme for en genforening. Endvidere mente Vedel, at Danmark burde vise sin moderate holdning ved ikke at insistere på, at de fordrevne danske embedsmænd fik stemmeret. Heri var Moltke-Huitfeldt enig, men i modsætning til Vedel fandt han det mindre heldigt, om slesvingerne selv foretog en demonstration⁷⁴.

Den optimisme, der lyste ud af brevet og memorandumet, fik ikke lov til at holde sig længe. Quaades indberetninger om hans samtale med Bismarck var meget nedslående, thi den preussiske ministerpræsident lagde ikke skjul på, at han fandt det meget tvivlsomt, om der ville blive tale om nogen tilbagegivelse. Bismarck overdrev ikke, thi få dage efter gjorde han endnu et forsøg på at få artikel III slettet i den endelige fredstraktat. Dette mislykkedes dog på grund af Frankrigs modstand, og ved freden i Prag den 23. august 1866 gik artikel III uændret over i den endelige fredstraktat som artikel V⁷⁵.

Meddelelserne fra Berlin fik Vedel til at opgive håbet om en snarlig afstemning, hvilket var skade, »thi der er den mageløseste Stemning for os for Tiden i Slesvig.« Pragfredens afslutning og nyheden om artikel V kunne vel vække en øjeblikkelig glæde hos ham⁷⁶, men Bismarcks vedvarende tavshed gav snart ny næring til hans pessimisme. I september noterede han i sin dagbog, hvad Otto Plessen privat havde skrevet som sin overbevisning, at »Tilbøielighed til at give det slesvigske Spm. et for os gunstigt Resultat ikke findes«. Det syntes som om man i Nikolsburg og Prag har villet »ménager à la France une illusion de satisfaction«⁷⁷. Vedel var efter alt at dømme af samme mening.

I de sidste måneder af 1866 begyndte man fra preussisk side at fremkomme med vage udtalelser om artikel V. Understatssekretær Thile forsikrede flere gange Quaade, at »annexionssagen« om ikke så lang tid

Peter Vedel, fotograferet ca. 1865.

ville blive bragt til udførelse. Når Preussen formelt havde taget her-tugdømmerne i besiddelse, »stod Intet i Vejen for den definitive Ordning«⁷⁸. Vedel følte sig ikke opmuntret af den slags udtalelser, der harmonerede dårligt med Bismarcks omtale i det preussiske deputeretkammer den 20. december 1866 (under forhandlingerne om Slesvig-Holstens indlemmelse) af artikel V som et »uheldigt løfte«. Ved nytårstid skrev han til Quaaade, at han ikke mere troede på, at spørgsmålet om en afstemning stod på Flensborg eller Ikke-Flensborg: »det er jo aldeles umuligt, skulle man nogensinde ville give os Als og Dübbel?«⁷⁹.

Samtidig søgte han at bevare et så godt forhold til Preussen som muligt. Han kendte Bismarcks overfølsomhed mod presseangreb, og prøvede på at få »Dagbladet« og »Fædrelandet« til at optræde mere forsigtigt⁸⁰. Da trontalen ved rigsdagens åbning i november indeholdt en passus om artikel V, der betragtedes som et pant på Preussens hensigt om at hidføre et venskabeligt forhold til Danmark, forsøgte han i en fortrolig samtale med Heydebrand at glatte ud – dog uden større held⁸¹.

*

Den 12. februar 1867 fandt valget sted til det nordtyske Forbunds grundlovgivende forsamling. I Nordslesvig blev dette valg en kraftig manifestation af danskhedens styrke. I første valgkreds (Haderslev, Aabenraa og Løgumkloster) valgtes den danske kandidat H. A. Krüger med 15.028 stemmer mod 3.702 tyske. I anden valgkreds (Sundeved og Flensborg) sejrede Ahlmann med 9.927 stemmer mod 9.610 tyske. I Flensborg var 53 % af stemmerne danske. Det havde nu vist sig, at der gik en klar sindelagsgrænse mellem dansk og tysk. Den strakte sig syd om Flensborg til Tønder og Højer⁸².

Vedels kommentarer til dette vigtige valg ville have været interessante at kende. Desværre findes ingen udtalelser bevaret. Men når man erindrer sig hans ord fra august 1866 om afstemningen, der med sikkerhed ville falde ud til gunst for de dansksindede, så kan han kun have hilst resultatet med levende tilfredshed og fornyet håb om en snarlig genforening⁸³. Indirekte kan dette nye håb måske spores i de tre officielle dépêcher, der afsendtes til Moltke-Huitfeldt den 27. februar. Gesandten blev instrueret om at forsøge at få den franske regering til at intervenere i Berlin til fordel for artikel V. I dépêche nr. 3, der var skrevet af Vedel, hed det efter en lidt pessimistisk indledning om den

preussiske regerings manglende vilje til at opfylde løftet i artiklen: »den ved Valgene i Slesvig vundne Erfaring tillader ikke længere den off. Mening i Europa at være i nogen Tvivl om, at naar ikke Slesvig tilbagegives indtil Linien Syd for Flensborg, har den keiserlige Politik heller ikke paa dette Punkt faaet en virkelig Fyldestgjørelse. Ikke mindre gunstig tør jeg efter Kmh. Quaades Rapporter antage Terrænet for at være i Berlin. Man er der ængstelig over Frankrigs tilbageholdne Stilling og ikke utilbøjelig til at arrangere sig med Danmark, dersom man have nogen Sikkerhed for at tilfredsstille Kejseren«. Det indskærpedes dog, at Preussen ikke måtte fatte mistanke om, at vi nu som før søgte støtte hos Frankrig. Samtidig blev regeringerne i Petersborg, London og Wien underrettet om det gunstige valg i Nordslesvig⁸⁴.

Forskellen mellem Vedels (og Frijs) følelser før og efter den 12. februar ses måske bedst, når man sammenligner ovenstående citat med en dépêche, der afsendtes til Moltke-Huitfeldt den 15. januar 1867. Her i hed det, at der ingen grund var til at prøve på at få den franske regering til at vise større aktivitet, da dens indflydelse i Berlin var svag, og den selv med de største anstrengelser ikke kunne skaffe, hvad der var vigtigst for os: Als og Dybbøl⁸⁵.

Men atter blev den optimistiske stemning kortvarig. Moltke-Huitfeldts henvendelse afvistes af den franske udenrigsminister Moustier⁸⁶, og den 18. marts holdt Bismarck en tale i det nordtyske parlament om Preussens forpligtelser med hensyn til artikel V. Han udtalte, at kun Østrig ved artikel V havde erhvervet en ret overfor Preussen, at artiklen kun talte om »nordlige distrikter«, at Preussen aldrig ville opgive de strategiske positioner, d. v. s. Als og Dybbøl, og at man måtte kræve endnu stærkere garantier for de tysksindede i de evt. afståede distrikter end dem, der fandtes, da Slesvig var dansk⁸⁷.

Denne kraftige salut i forbindelse med Frankrigs passivitet gjorde et forstemmende indtryk på Vedel. Den 25. marts skrev han til Quaade: »Mig forekommer vore Sager at staae inderlig slet . . . Jeg har altid været af den Mening, at vi efter Omstændighederne maatte lade os nøie med Mindre, end der tilkom os, men ligesaa klart er det for mig, at Garantier kunne vi ikke gaae ind paa, thi det er at give de øvrige 1.600.000 med i Preussens Haand. De veed, hvor fast overtydet jeg længe har været om, at vor Frelse laae i et ordentligt og ærligt venskabeligt Forhold til Preussen, men Bismarck vil jo ikke. Frankrig osv. troer jeg slet ikke paa, og selv om vi fik Noget ved store Begivenheder, som jeg for-

resten sletikke troer paa, kan saa Nogen haabe, at vi fik Lov til længe at beholde det, og ikke tvertimod ved første Leilighed mistede det igien og Mere til? Jeg er irriteret over alle de Usandheder eller halve Sandheder, som siges i Paris, og til Syvende og Sidst er det Hele dog Squalder og Egoisme«. Fra Rusland og England kunne der heller ikke ventes nogen hjælp⁸⁸.

Bemærkningerne om Frankrig var usædvanlig skarpe, thi vel havde han siden 1864 ikke haft større tillid til dette land, men det var første gang han udtalte sig med så stor despekt om den nation, der endnu betragtedes som kontinentets stærkeste magt. Konsekvenserne af krigen i 1866 blev øjensynlig mere og mere indlysende for ham. Det ses bl. a. af ordene: selv om vi fik Noget ved store Begivenheder etc. Vedel hentydede her til den mulighed for en fransk-preussisk krig, der fra slutningen af marts 1867 blev stadig mere truende på grund af striden om storhertugdømmet Luxemburg. Hvis krigen kom, og hvis Danmark ved en fransk sejr genvandt noget af Slesvig, så ville dette efter hans mening være den allerfarligste måde at opnå en genforening på, da Danmark, når Preussen kom til kræfter, risikerede at miste det genvundne og mere til. Denne opfattelse, som han holdt fast ved resten af sit liv, var et varsel om den holdning, han skulle komme til at indtage 3 år senere.

Da krisen omkring Luxemburg i de følgende uger vedblev at udvikle sig, blev hans udtalelser om Danmarks holdning endnu mere bestemte. Den 25. april sagde han: »Jeg vilde ønske, at Preussen ikke tvinger os til at tage Parti med Frankrig, og hvor mange her end er, som inderligt ønske en saadan Eventualitet, er jeg dog overtudet om, at vi, *selv om* Frankrig seirede, og vi fik, hvad vi ønskede, (og det er vel meget tvivlsomt), dog vare bedre tjente med at renoncere paa Laurbærene og sikkere for Fremtiden, naar vi, uden at gjøre os Preussen til Fjende, havde godvillig faaet, hvad vi bør have«. For Preussen ville en bestemt dansk neutralitet sikkert være mere fordelagtig end en alliance, men dette var nok kun en behagelig drøm, thi »man troer os saa hidsige at vi *ville* Krig, og dog veed jeg, at alle Fornuftige her ville ende med at bifalde i fuldt Maal, hvis vi kom til at staae i godt Forhold med Preussen«⁸⁹.

Det »man« han hentydede til, var den preussiske regering eller rettere Bismarck, der med stor mistænksomhed fulgte de beskedne rustninger, der blev foretaget for at sætte det danske neutralitetsforsvar i stand⁹⁰. Denne mistænksomhed fik Vedel til endnu engang at udbryde: »Herre-

gud, at troe os saa iltre og begjærige efter at slaaes!«⁹¹ I al sin kortfattedhed viser dette udbrud bedre end mange ord, hvilken forandring, der var sket med ham siden 1863–64. En sådan bemærkning kunne han ikke være kommet med den gang.

Imidlertid drev krigsfaren over, efter at en international konference om det luxemburgske spørgsmål var trådt sammen i London den 7. maj 1867. Samtidig tog udviklingen en helt ny vending for Danmarks vedkommende, idet Heydebrand den 7. maj mødte op i udenrigsministeriet for mundtligt at overbringe grev Frijs en vigtig meddelelse fra sin regering ⁹².

*

Gesandtens meddelelse gik ud på, at Preussen ved Pragerfredens artikel V havde lovet under visse nærmere omstændigheder evt. at tilbagegive Danmark de nordslesvigske distrikter. En sådan tilbagegivelse forudsatte imidlertid to betingelser: 1) en garanti for de tyske beboere i de afståede distrikter, 2) overtagelse af visse økonomiske forpligtelser i forhold til indbyggertallet. Heydebrand henviste endvidere til Bismarcks tale af 18. marts 1867. Han havde ordrer til at forespørge, hvorvidt den danske regering nu var »disposé à se concerter avec le gouvernement prussien sur ces deux points et s'il était prêt à entrer en négociations à ce sujet«. Grev Frijs nøjedes med at give et henholdende svar og fremhæve de alvorlige betænkeligheder, man fra dansk side måtte nære ved at gå ind på de ønskede garantier ⁹³.

Det vigtigste moment ved denne henvendelse lå deri, at artikel V for første gang officielt var blevet meddelt den danske regering og taget til udgangspunkt for eventuelle forhandlinger. Der melder sig da det spørgsmål, hvorfor Bismarck efter næsten eet års tøven nu pludselig erklærede sig villig til at forhandle. Frijs og Vedel var overbeviste om, at henvendelsen kun havde fundet sted for at hindre *Londonkonferencen* i at beskæftige sig med det slesvigske spørgsmål ⁹⁴. En sådan antagelse faldt dem ganske naturlig, eftersom de dagen i forvejen havde sendt en cirkulæredépêche til London, Paris og Petersborg i et – i øvrigt mislykket – forsøg på at få de pågældende stormagter til at sætte dette spørgsmål på konferencens dagsorden ⁹⁵.

Så enkel var sagen imidlertid ikke. Af de nu offentliggjorte tyske dokumenter kan man se, at Bismarcks pludselige handling formentlig skyldtes en ganske bestemt begivenhed. Den 3. maj, da truslen om en fransk-

preussisk krig var så alvorlig, at man i Berlin overvejede en mobilisering⁹⁶, modtog Bismarck en tilsyneladende alarmerende indberetning fra den preussiske gesandt i Firenze. Han meddelte, at Frankrig i marts måned skulle have forsøgt at iværksætte en fransk-italiensk diplomatisk aktion mod Preussen under påskud af, at artikel V ikke var blevet opfyldt. Grundlaget for denne meddelelse synes at have været det forsøg, som Jules Hansen i marts havde foretaget for at få den italienske regering til at interessere sig for den berømte artikel. Han havde i Paris forhandlet med en italiensk agent, dog uden at opnå nogetsomhelst direkte resultat. Det var historien om den lille fjer, eller som Krieger sagde: Spidsmusen er igen på eventyr⁹⁷.

Indirekte fik dette initiativ imidlertid betydelige konsekvenser, thi da Bismarck i denne kritiske situation læste indberetningen fra Firenze, blussede hans aldrig hvilende mistænksomhed op i en sådan grad, at han orienterede den preussiske ambassadør i Wien, friherre Werther, om de modtagne efterretninger. Overfor Werther antydede han, at Preussen nu måske måtte løsne forbindelsen med Italien, hvor »mit dem Ministerium Ratazzi eine andere Stimmung in der italienischen Politik eingetreten ist«. I stedet kunne der blive tale om at nærme sig Østrig, »welches wir immer als unseren nächsten und natürlichsten Verbündeten ansehen«⁹⁸. Henvendelsen i København den 7. maj må da sandsynligvis ses som et bevidst forsøg fra Bismarcks side på at hindre Frankrig i at benytte den uopfyldte artikel V som et af midlerne til at indkredse Preussen.

Dette kunne man dog ikke vide noget om i København, hvor de ansvarlige måtte træffe beslutning, om de ville tage imod tilbudet. Så sent som den 25. marts havde sagen for Vedels vedkommende været ganske klar: »Garantier kunne vi ikke gå ind på«. Men det var en udtalelse, det var let at fremkomme med, når intet konkret tilbud forelå. Nu stillede sagen sig anderledes. En blank afvisning af garantikravet ville umuliggøre al videre forhandling. Denne erkendelse overvandt hurtigt Vedels betænkeligheder, thi allerede den 9. maj fik Quaade at vide: »Jeg haaber, at vort Svar snart skal blive givet, nærmest vel i den Retning, at vi maae ønske en nærmere og bestemtere Angivelse af de to Betingelser, som omtales«⁹⁹.

Altså forhandling såfremt nærmere oplysninger kunne gives. Dette blev da hovedpunktet i den meget lange og ordrige kgl. forestilling, som Vedel udarbejdede til forelæggelse og resolution i statsrådet den

10. maj¹⁰⁰. Den 15. maj blev svaret afgivet til Bismarck, der straks stillede sig afvisende overfor ønsket om nærmere oplysninger. Sandsynligvis havde han nu fortrudt sin henvendelse den 7., thi i mellemtiden var den internationale situation blevet radikalt ændret. Den 11. maj vedtog Londonkonferencen Luxemburgs neutralisering. Dermed var freden foreløbig sikret. Bismarcks svar af 23. maj blev da ligeså kortfattet som køligt: den danske regering kunne bedst fjerne vanskelighederne ved at udtale sig om arten af de garantier, den mente sig i stand til at give¹⁰¹. Dette forsøg på at skubbe byrden ved at stille forslag over på den danske regering slog dog ganske fejl. Vedel og Frijs synes at have været enige om at afvise denne manøvre¹⁰². Resultatet blev, at Bismarck i en ny note af 18. juni 1867 måtte spørge mere præcist, »welcher Art in *individueller, localer* und *communal* Beziehung, diese Garantien sein würden«¹⁰³. Han var meget forbavset over den faste holdning regeringen i København indtog, og følte sig overbevist om, at den måtte skyldes fransk indflydelse. Dette var ingenlunde tilfældet, thi Frankrig ønskede tværtimod at forholde sig helt passiv¹⁰⁴.

Det var en anden årsag, der gjorde sig gældende, og den kom klart til udtryk i den kgl. forestilling af 6. juli: »det gjælder om ikke at give Preussen Paaskud til at erklære Forhandlingerne afbrudte, men derimod at drage Grev Bismarck yderligere ind i dem, men dog uden at binde den kongelige Regering«¹⁰⁵. Dette var hovedssynspunktet, og herom var Frijs og Vedel enige, men på andre punkter var der divergenser. Først og fremmest på spørgsmålet om garantier for det tyske mindretal i Nordslesvig. Grev Frijs var meget stærkt imod at indgå nogensomhelst *forpligtelse* overfor Preussen. Det var Frijs opfattelse, at den bedste garanti for tyskerne ville ligge i, at den danske regering på grund af magtforholdene var mere interesseret end nogen anden »i at skabe Tilfredshed i de tilbagevendende Districter«¹⁰⁶. Vedel har formentlig principielt kunnet godkende dette synspunkt, men han har samtidig indset, at det var umuligt som forhandlingsgrundlag. Det lykkedes ham at få indsat en mere positiv formulering i det officielle danske svar. I sin endelige udformning kom den til at lyde således: »Le gouvernement du Roi . . . déclare qu'il ne fera aucune difficulté pour accorder des garanties, à la condition qu'elles soient nettement précisées et qu'elles ne soient pas de nature à paralyser . . . l'autorité du Roi dans le nord du Slesvig et à priver la monarchie de l'indépendance internationale qui lui appartient«¹⁰⁷. Forbeholdet i eftersætningerne ind-

skrænkede i væsentlig grad tilsagnet i hovedsætningen; det hele havde dog en positiv og forhandlingsvenlig tone, der ikke kunne støde preusserne.

Også på et andet punkt var der nogen uenighed mellem de to mænd. De havde oprindelig begge været af den anskuelse, at man burde kræve samme rettigheder for de dansksindede i Sydslesvig, som blev indrømmet de tysksindede i Nordslesvig¹⁰⁸. Vedel fik imidlertid betænkeligheder, thi han frygtede, at dette krav blot ville »irritere og opfattes som et Bevis paa, at vi ikke ville have noget ud af Forhandlingen, thi det er selvfølgelig, at Preussen aldrig vilde gaae ind derpaa«. Skønt det holdt hårdt, lykkedes det ham at få Frijs til at fjerne dette punkt fra noten¹⁰⁹. Til gengæld måtte Vedel bøje af på et tredje og meget vigtigt punkt. Både Frijs og Quaade var af den opfattelse, at artikel V havde givet nordslesvigerne en ret. Dette var Vedel ikke enig i; han fandt deres ræsonnement forkert: »hvor have egentlig Slesvigerne vundet en saadan Ret? Preussen har lovet Østrig og om De vil Frankrig Noget, men hvem har lovet Slesvigerne Noget, og hvad de 2 à 3 Magter have gjort, kunne de igien gjøre ugjort!«¹¹⁰ Men på dette punkt kunne han ikke trænge igennem med sine argumenter, og han måtte derfor i svaret indflette nogle ord om, at Preussen forhåbentlig ville »tenir compte du titre acquis aux populations du nord du Slesvig«¹¹⁰. Det var en sætning, som kun Bismarck fik glæde af.

Bortset herfra kom noten til at følge de retningslinier, som Vedel i et brev af 2. juli udviklede overfor Quaade: den danske regering måtte kræve en nøjere præcisering af de preussiske ønsker om individuelle, lokale og kommunale rettigheder. De sidstnævnte kunne dog på forhånd afvises, fordi de kun kunne gøres gældende i kommuner med tysk flertal, og sådanne kunne vanskelig findes i Nordslesvig. Udtrykket lokale garantier var for vagt, til at regeringen kunne vurdere betydningen heraf. Med hensyn til de individuelle garantier vidste man ikke, i hvilken henseende de tyske beboere (i Dmk.) savnede frihed og beskyttelse for deres rettigheder. Principielt ville regeringen gå ind på ønsket om garantier forudsat disse ikke undergravede regeringens autoritet i Nordslesvig eller berøvede Danmark dets internationale selvstændighed. Endelig erklærede man sig villig til at overtage en forholdsmeæssig del af hertugdømmets gæld¹¹¹. Problemet om arten og omfanget af garantierne havde naturligt nok indtaget hovedpladsen såvel under de interne forhandlinger som i det officielle svar. Det er imidlertid ganske bemær-

kelsesværdigt, hvor underordnet en plads spørgsmålet om selve *afstemningsområdet* nu kom til at indtage. I den kgl. forestilling af 6. juli hed det, at dette punkt »bør træde lidt mere tilbage dennegang«. Samme dag skrev Vedel til professor Panum: »Ja ganske vist soutenere vi vor Ret til Als og Dybbøl, og hver Dag udtale vi, at ingen Afgjørelse, ingen Retfærdighed er skeet saalænge de to Punkter forholdes os – det sige vi til Preussen og til de Andre«¹¹². Tonen i dette brev lader ingen tvivl tilbage: grænselinien kom nu i anden række. Bevidstheden om, at Preussen sad med alle de høje kort i spillet om Slesvig, havde tvunget regeringen i København til at revidere alle forhåbninger om at få hele det dansksindede Slesvig tilbage. Endnu vovede Vedel ikke at sige det højt, men den erkendelse var ved at vokse frem hos ham og formentlig også hos andre, der var underrettet om situationens virkelige stilling: Flensborg var tabt, måske også Als og Sundeved. Det slesvigske spørgsmål var ved at blive til det nordslesvigske.

Danmarks officielle svar, der på grund af Bismarcks fravær først overrakte den 20. juli, var udformet med stor behændighed. Regeringen havde ikke sagt nej til videre forhandlinger, havde ikke afvist tanken om garantier og havde derved berøvet Bismarck ethvert påskud til at bryde af. På den anden side havde den ikke udtalt sig nærmere om hvilke garantier, den eventuelt ville indrømme, og således havde man undgået at bringe sig selv i den situation, at Bismarck blot ville kræve mere. Vedel lagde selv vægt på dette punkt. Nu måtte det blive Preussens opgave at formulere garantikravene.

Svaret vakte beundring blandt de udenlandske diplomater. Baron Mohrenheim, der i efteråret 1867 blev russisk gesandt i København, udtalte, at det var af »une habilité incontestable«. Også Dotezac udtalte sig rosende, og den engelske gesandt kaldte det »a note carefully and skilfully drawn up, and one which the Prussian Government will not find it easy to answer excepting in the »sic volo, sic jubeo style«¹¹³.

•

Medens Bismarck og hans embedsmænd grundede over det danske svar, tog Vedel fri i 14 dage og rejste til Jylland. Han havde ikke haft virkelig ferie siden august 1861, da han var i Stockholm, så det var forståeligt, når han meddelte Quaade, at han længtes »meget efter denne Recreation«¹¹⁴. Det eneste skår i glæden var, at fru Vedel ikke kunne rejse med. Hun havde nu fire småbørn at tage vare på, hvoraf den yng-

ste, Henrik, kun var 8 uger gammel. Vedels breve til hustruen fra denne rejse giver et levende og smukt indtryk af den kærlighed han følte til hustruen, børnene og hjemmet. Man fornemmer, hvad dette hjem betød ved at give ham kraft og udholdenhed til at bære den store arbejdsbyrde, der i disse år hvilede på ham. Samtidig giver brevene mange eksempler på det selvironiske lune, der var så typisk for ham. Ved ankomsten til den gode stad Grenaa skriver han fredag morgen den 19. juli 1867: »See nu er den farlige Søreise forbi, og jeg faldt hverken overbord eller i Maskinen – saamegen Behændighed havde du nok neppe tiltroet mig! Forresten skal jeg ikke anbefale det herlige Skib »Randers« til andre end mine Uvenner; og saa regnede det hele Nat-ten saa forfærdeligt! Du maae imidlertid ikke troe, at jeg udsatte mig for at blive vaad, thi jeg laae fortræffelig sammenknyttet i min Køie – det hele var meget primitivt; Herrer og Damer laae i samme lille Cahyt. Jeg ankom Kl. 3 imorges... Imidlertid sidder jeg i al Kjedsomhed paa Gjæstgivergaarden og venter... Forresten har jeg anstiftet en anden Række af Betragtninger om, hvorledes man efterhaanden bindes med Baand til Hjemmet, og hvor halv man føler sig, naar man er alene. Tidligere var det en ganske anden Heelhed, naar man reiste. Men veed du, hvad det viser? Det viser, hvor godt man har det nu imod før, thi Baandene ere ligesaa mange Støttepunkter i Ens Liv«.

Rejsens mål var herregården »Rugaard«, hvis ejer var den kendte politiker og formand for det danske hedeselskab, kammerherre, hofjægermester Ferdinand Mourier-Petersen, en broder til Vedels første hustru. De to mænd satte pris på hinanden og vedligeholdte livet igennem et nært venskab. På Rugaard traf Vedel ungdomsvennen, professor Andreas Aagesen, og de besluttede i fællesskab at foretage den videre rejse rundt i Jylland. Men først blev de en uges tid hos den gæstfrie vært. Vedel rekreerede sig ved hver dag at gå i vandet, der var så salt, »som jeg troer, at jeg aldrig før har seet det; jeg har spadseret, kjørt, redet, spillet Billard osv., jeg har ikke kjedet mig ud over din Fraværelse, og jeg synes, at jeg er frisk som en Kæmpe... Livet paa »Rugaard« er meget hyggeligt og stort anlagt. Værelserne slotsagtige og vel møblerede, og jeg synes, at Skæbnen egentlig burde have gjort os til Godseiere«. Der var megen selskabelighed, som Vedel gjorde, hvad han kunne, for at slippe fri for. »Lykkeligvis have vi undgaaet at komme i Selskab; vi skulde igaar absolut have været til Middag hos Ahlefeldts paa Møllerup, men Aagesen og jeg erklærede, at vor høie

Qualitet ikke tillod os at besøge Fremmede, og saa slap vi tilsidst efter meget Vrøvl«.

Alt var da såre godt, men tankerne kredsede stadig om hjemmet, og da det varede noget, før der kom brev fra København, blev han grebet af en sådan uro, at han indtrængende bad hustruen telegrafere, hvis der var noget i vejen. Han ville da øjeblikkelig rejse hjem over Århus. Snart indløb dog beroligende tidender, så Vedel og Aagesen kunne fuldføre den planlagte rejse, omend de begge havde mest lyst til »istedetfor at tage Jernbanen til Viborg, derimod at gaae med Dampskibet til Korsør, men vi skamme os. Imidlertid haaber jeg, at vi paa Lørdag (imorgen 8 Dage) skulle med Anstand og et grundigt Kendskab til Jylland kunne gaae afsted, saae at jeg næste Søndag haaber at kunne kysse Eder Allesammen i Rosenvænget. Jeg skal blive saa skikkelig og god mod Eder. Saa vil jeg tage min Ferie heelt ud hos Eder, og hvis Veiret er dertil, ville vi prøve paa at besøge Forældrene«.

Altså mandede de sig op til nærmere at udforske det ukendte Jylland. Rejsen gik over Viborg til Struer og derfra med dampskib til Thisted og videre ud til Vesterhavet ved Bolbjerg. På tilbagereisen besøgte Silkeborg og Himmelbjergsøerne inden de via Aarhus vendte hjem til København. Styrket på sjæl og legeme var Vedel nu parat til at genoptage dysten med Bismarck, når det preussiske svar måtte indløbe¹¹⁵.

*

Thi det varede nogen tid, før det kom. Den 10. august konstaterede Vedel »vi sidde roligt og vente paa Hr. v. Bismarcks Svar, som vel ikke bliver videre lysteligt«¹¹⁶.

Den forholdsvis lange ventetid skyldtes nok for en del den ret komplicerede internationale situation. Frankrig søgte at modvirke Bismarcks enhedsbestræbelser gennem en diplomatisk aktion overfor de sydtyske stater og ved at aftale et møde i Salzburg mellem Napoleon III og Franz Joseph. Som et led i denne politik opgav den franske regering nu pludselig sin passivitet i det nordslesvigske spørgsmål og foretog i midten af juli en henvendelse i Berlin til fordel for artikel V uden at underrette den danske regering. Denne intervention gav Bismarck en kærkommen lejlighed til at lade al sin vrede over Frankrigs optræden komme offentlig til orde. Han iværksatte en så voldsom pressekampagne

mod Frankrig, at man i Paris blev ganske forskrækket og ilede med at forsikre Preussen om sine venskabelige følelser ¹¹⁷.

Dette bismarckske vredesudbrud undlod ikke at gøre indtryk i København, hvor både Frijs og Vedel frygtede, at alt for åbenhjertige dansk-franske sympatier skulle indvirke skadeligt på forhandlingerne med Preussen ¹¹⁸. Synspunktet var forståeligt, men næppe rigtigt. Sålænge Frankrig efter Bismarcks opfattelse havde mulighed for aktivt at interessere sig for artikel V, d. v. s. udnytte den som et led i sin anti-preussiske politik, var han villig til at forhandle med Danmark. Det viste sig i maj 1867, og det gentog sig godt 3 måneder senere. Den 25. august oplæste Heydebrand det preussiske svar for grev Frijs og overrakte ham en afskrift. Hovedpunktet var, at Preussen nu så sig istand til at indlede nærmere forhandlinger i Berlin, idet man følte sig overbevist om, at garantikravene ikke ville skade Danmarks suverænitæt, men bidrage til at fremme det gode forhold. Bismarck undlod dog ikke at fremhæve, at artikel V ikke havde givet slesvigerne nogen rettinghed ¹¹⁹. Svaret vakte tilfredshed, og navnlig Vedel havde grund til at være fornøjet, thi han havde nået, hvad han ville: at holde Preussen fast uden at binde Danmark. I statsrådet den 3. september besluttedes det at modtage tilbudet om forlig og udnævne Quaade til Danmarks repræsentant ¹²⁰.

Vedel havde frygtet, at Bismarck skulle vise sine fjendtlige hensigter ved at udpege Slesvig-Holstens overpræsident, Scheel-Plessen, til preussisk forhandler. Bismarck indså dog selv, at dette ville være en for kraftig provokation, thi han sagde rent ud til Scheel-Plessen, at han ikke kunne komme i betragtning. I stedet valgte han sin nærmeste medarbejder, legationsråd Bucher. Der er grund til at tro, at netop dette valg er et af beviserne for Bismarcks ønske om at nå til et positivt resultat ¹²¹. Men Quaade blev fornærmet over at skulle forhandle med en så inferior person som Bucher. Vedel lod ham imidlertid vide, at det skulle han ikke tage notits af, og den 7. oktober 1867 kunne de dansk-preussiske forhandlinger om udførelsen af artikel V tage deres begyndelse i Berlin ¹²².

*

Spørgsmålet om Nordslesvigs fremtidige skæbne øvede ikke blot sine virkninger i Europa, det rakte helt over mod den nye verden til Vestindien og U. S. A. Under fredsforhandlingerne i eftersommeren 1864

var de danske befuldmægtigede, som tidligere nævnt, blevet bemyndiget til om muligt at skaffe Danmark Bovlinien mod at afstå een eller alle tre vestindiske øer. Det er ikke helt klart, hvilken andel Vedel har haft i fremsættelsen af dette forslag, men der er et par omstændigheder ved det, der bør omtales. Konceptet til instruktionen, der ikke er skrevet af Vedel og kun indeholder få rettelser fra hans hånd, havde oprindeligt efter ordene om en linie syd for Flensborg–Tønder et længere afsnit, der gik ud på, at regeringen også kunne tænke sig at afstå Island. Dette afsnit udgik dog, efter at Bluhme og hans kolleger havde fået tænkt sig om. I stedet sattes følgende sætning, som Vedel har skrevet: »Endnu har den kgl. Regjering ingen endelig Beslutning taget i denne Henseende (dvs. om Vestindien), men det vilde ikke være umuligt, at man kunde beslutte sig til at gjøre et saadant Tilbud, dersom man havde Grund til at antage, at noget væsentligt derved kunde opnaaes«¹²³.

Heraf kan *ikke* sluttes, at forslaget om Vestindien som bytteobjekt er fremsat af Vedel, men det er en kendsgerning, at han årtier igennem var en modstander af at sælge øerne til U. S. A., og at han såvel i 1875 som i 1890 var inde på tanken om at benytte dem som bytteobjekt overfor Tyskland (jvf. s. 103 og s. 247). Så meget kan derfor siges, at denne idé i høj grad havde hans bevågenhed.

I 1864 viste det sig hurtigt, at Preussen ikke var interesseret, til gengæld blev den amerikanske regering det. I begyndelsen af januar 1865 meddelte udenrigsminister Seward den danske gesandt, general Raasløff, at hans regering kunne tænke sig at erhverve dem¹²⁴. Forhandlingerne mellem Danmark og U. S. A. kom først for alvor i gang i løbet af vinteren 1865–66. Den 2. december 1865 afsendtes fra København til general Raasløff en længere instruktion, der var underskrevet af den nye konseilspræsident og udenrigsminister grev Frijs og konciperet af Vedel. Instruktionen må formentlig i første række tages som et udtryk for Vedels mening. Grev Frijs var endnu for uerfaren til, at han i dette forholdsvis perifere spørgsmål kunne hævde en mere selvstændig opfattelse. Raasløff blev instrueret om de alvorlige betænkeligheder, man nærede ved at sælge øerne til U. S. A. Der måtte tages hensyn til vestmagterne, der ikke var interesseret i øernes overdragelse til Nordamerika. Desuden var der hensynet til den finansielle opgørelse mellem Danmark og Preussen. Sålænge denne ikke var bragt til en definitiv afslutning, risikerede man sådanne preussiske fordringer, at en væsentlig del

af salgssummen ville blive berøvet den danske statskasse. Til trods for disse betydelige forbehold blev Raasløff dog bemyndiget til at opfordre Seward til at fremsætte et alvorligt bud¹²⁵.

Instruktionen gav just ikke udtryk for nogen større dansk salgssinteresse. Til en vis grad var dette standpunkt nok taktisk bestemt: den, der vil sælge, må ikke vise sig for ivrig. Men bag det lå hensynet til det nordslesvigske spørgsmål. Et salg i utide kunne svække vestmagternes sympati for Danmark og øge de preussiske krav, og dette var der ingen grund til at udsætte sig for. Endnu i foråret 1866 var grev Frijs af samme mening¹²⁶, men i juli s. å. forlod Raasløff Washington, og ved sin hjemkomst trådte han ind i regeringen som krigsminister. Raasløff var en ivrig tilhænger af salgstanken, og det lykkedes ham at vinde grev Frijs for sig. Forhandlingerne med U. S. A. blev genoptaget og nu drevet frem med så stor kraft, at en overenskomst om salget af St. Thomas og St. Jan, men ikke St. Croix, syntes indenfor rækkevidde i sommeren 1867.

Vedel gjorde, hvad han kunne for at holde grev Frijs tilbage, og han prøvede at få Quaade til at hjælpe sig. Den 17. juli skrev han til ham: »Grev Frijs har nylig indhentet Deres Raad om Salget af Vestindien, og De har raadet dertil. Sig mig om De virkelig opretholder det Raad under nærværende Omstændigheder, thi Frankrig og England ville dog altid i høi Grad berøres ved et slikt Skridt af os, og var det ikke godt at vente med at faae de Penge til en evt. Opgjørelse af vor Andeel i Hertugdømmernes saakaldte Giæld var færdig. Og hvad tabe vi ved at vente? St. Thomas taber saamænd hverken sin Værdi eller Nord Amerika sin Lyst til at kjøbe. Jeg har, som De veed, altid holdt igien af disse Grunde, men nu synes de mig dobbelt betydende. Min indflydelse i denne Sag er imidlertid paralyseret af Raasløff, som er meget ivrig og som fra først af har indtaget Grev Frijs lidt mod mig i denne Sag«¹²⁷.

Det var forgæves. Raasløff fik sin vilje, og den 13. oktober 1867, da forhandlingerne med Preussen om artikel V var begyndt, måtte Vedel sammen med Raasløff skrive udkastet til salgstraktaten¹²⁸. I den kgl. forestilling blev de vedelske betænkeligheder fejlet til side, men det lykkedes dog at få indflettet den passus, »at en ny Opgjørelse staaer i Udsigt dersom Pragerfredens Art. 5 kommer til Udførelse, og i saa Fald er det utvivlsomt et Spørgsmaal om, hvorvidt Danmark foruden en forholdsmæssig Deel af Statsgjælden tillige skal paatage sig en Deel af

Krigsomkostningerne for Nordslesvigs Vedkommende, vil lettere blive afgjort til vor Skade, naar den danske Statskasse forinden har modtaget en betydelig rede Pengebeholdning, og naar tilmed de Magter, hvis Forestilling kunde have nogen Indflydelse til vor Fordeel, ere uvillig stemte imod os paa Grund af Transactionen med Amerika«.

Alligevel blev konklusionen, at »jeg (Frijs) er imidlertid med mine Colleger – dog med Undtagelse af Marineministeren . . . – kommen til det Resultat allerunderdanigst at tilraade D. M. ikke af dette Hensyn at opsætte Afslutningen af en Overenskomst, der iøvrigt frembyder saa betydelige Fordele for Statskassen«.

Den 18. oktober bifaldt kongen indstillingen om at sælge de to vestindiske øer for $7\frac{1}{2}$ million dollars. To dage senere underskrev grev Frijs og den amerikanske gesandt overenskomsten¹²⁹.

Vedels nederlag i denne sag var tilsyneladende fuldkomment. Alligevel blev det Raasløff, der tabte. Thi senatet i Washington nægtede at ratificere traktaten, og da det i foråret 1870 var uomtvisteligt, at forhandlingerne definitivt var brudt sammen, tog Raasløff konsekvensen og demissionerede den 19. april 1870.

Vedels hovedargument mod salget havde været frygten for, at Preussen skulle tilegne sig den økonomiske gevinst. Han havde ikke talt om at benytte øerne som bytteobjekt for Nordslesvig. Preussens afvisende holdning i 1864 opfordrede heller ikke til at fremkomme med dette argument. Der findes imidlertid et interessant eksempel på, at denne tanke vedblivende levede. I 1868 eller 1869, da salgsforhandlingerne gik i hårdknude, blev der i udenrigsministeriet udarbejdet en oversigt over sagens hidtidige forløb. I konceptet findes en overstreget sætning, hvori det hed, »at en cession af Øerne til Preussen mulig kunne lette Tilbageerhvervelsen af Nordslesvig, var endelig en Omstændighed, som opfordrede til ikke at forhaste sig med at slippe dette mulig brugbare Bytteobjekt af vore Hænder«¹³⁰.

*

Medens man i København beskæftigede sig med de vestindiske øer, forhandlede Lothar Bucher og Quaade i Berlin om artikel V. Den 23. oktober kunne Quaade indberette indholdet af de 12 preussiske garanti-krav. Flere af disse kunne man fra dansk side roligt gå ind på, da de gennem grundloven var sikret alle danske statsborgere, og andre ville

man strække sig vidt for at imødekomme. Men der var to krav, det ville blive umuligt at efterkomme. Det ene var, at kirke- og skolesproget skulle normeres efter forholdene i 1846; det andet gik ud på, at kommunalforfattningen i byerne skulle bringes tilbage til tilstanden i 1846. At give efter på disse punkter ville betyde en fremskyndelse af Nordslesvigs fortyskning med den danske regerings viden og vilje¹³¹.

De preussiske krav var særdeles vidtgående, men nu var der i hvert fald skabt klarhed om Preussens standpunkt. Spørgsmålet blev da, om forhandlingerne skulle fortsættes eller afbrydes. Grev Frijs søgte råd hos sin ven Regenburg, der stærkt kritiserede garantikravene, som han fandt yderst farlige. Andre fremtrædende personligheder som Hall var imod enhver forpligtelse. Dette synspunkt anså nogle som f. eks. Krieger for urigtigt¹³².

Quaade blev kaldt hjem til forhandling; desværre ved vi intet om de interne drøftelser, der fandt sted mellem Frijs, Vedel, Quaade og andre. Resultatet kan dog formentlig læses i Vedels »Referat til Minister-raadet«, hvor det forelagdes den 3. december 1867.

Referatet skildrede den indviklede problemstilling på en særdeles klar og overskuelig måde. Stilen er som altid i Vedels officielle skrivelser rolig og saglig. Argumenterne for og imod videre forhandling behandles indgående. Tilsyneladende drages ingen konklusion, thi det var ikke referentens, men ministeriets opgave at træffe en beslutning. Hele argumentationen er imidlertid lagt således an, at ingen af ministrene kunne være i tvivl om hvilken kurs, der burde følges.

Vedel begyndte med at fastslå, at spørgsmålet om forhandling eller afbrydelse afhang af, om man ubetinget anså enhver garanti af de tyske nordslesvigeres retsstilling for umulig, og om man, selvom dette ikke var tilfældet, ikke ville modtage nogen afgørelse, med mindre Sundeved, Als og muligvis Flensborg blev afstået. For det første punkts vedkommende nævntes alt, der kunne tale imod at påtage sig internationale garantier. Samtidig blev det fremhævet, at en fuldstændig afvisning ville føre til forhandlingernes sammenbrud. Opmærksomheden henledtes på, at håbet om at vinde noget af Nordslesvig tilbage gennem en europæisk, d. v. s. en preussisk-fransk, krig var meget usikkert, og under alle omstændigheder ville »enhver Erhvervelse som vi måtte vinde fra Preussen ved Tvang meget let i Fremtiden kunne berede os de største Farer«. En afbrydelse nu ville både af ind- og udland opfattes,

som om regeringen ønskede at afvente resultatet af en forestående krig, hvilket kunne medføre, at Preussen under en krigstrusel først ville sikre sig mod os.

Om det andet punkt hed det, at en national grænse ikke kunne opnås, hvis ikke Als og Sundeved kom med. Alligevel ville meget være opnået, selvom man kun fik Aabenraalinen, især fordi der da ville være skabt en dæmning mod Jyllands fortyskning. Desuden beviste vi overfor Preussen, at vi ønskede et godt forhold, og endelig havde vi ikke berøvet os muligheden for at drage fordel af fremtidige begivenheder. Preussen ville måske endda i tilfælde af en forestående storkrig være mere tilbøjelig til at give os Flensborg- eller Bovlinien, når vi allerede havde bevist, at vi ønskede en fredelig afgørelse.

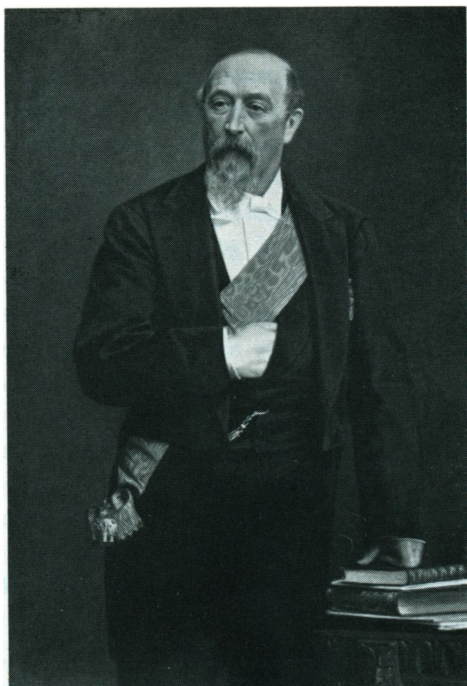
Slutningen af referatet lod tydeligt forstå, at den danske regering burde fortsætte forhandlingerne og forsøge at modificere garantikravene. Et preussisk forslag om at evt. stridsspørgsmål skulle unddrages diplomatisk behandling og i stedet forelægges en upartisk autoritet accepteredes på den betingelse, at det blev en fremmed *regering*, der påtog sig hvervet. Tanken om at lade en fremmed *domstol* behandle den slags sager, var i indledningen blevet afvist som urealistisk.

Referatet diskuteredes i ministermødet, hvor det vedtoges, at forhandlingerne skulle fortsættes, og denne beslutning tiltrådtes af kongen i statsrådet den 13. december 1867. Flere af ministrene havde dog alvorlige betænkeligheder, men overfor Frijs bestemte holdning og Vedels argumenter bøjede de sig ¹³³.

Instruktionen til Quaade blev udarbejdet efter retningslinierne i det vedelske referat. Da forhandlingerne blev genoptaget i januar og februar 1868, viste det sig dog umuligt at rokke ved de preussiske krav om skole- og kommunalforholdene. Desuden krævedes det nu, at afstemningslinien skulle trækkes fra Genner Fjord til Vestkysten og således kun omfatte Haderslev amt ¹³⁴.

Efter at have læst Quaades indberetning var grev Frijs ikke i tvivl om, at disse krav var uacceptable, og at forhandlingerne måtte standses i afventning på bedre tider. Den 26. februar skrev han til Quaade, hvordan han håbede i næste statsrådsmøde »at kunne forelægge og faae vedtaget Veien, hvori vor Besvarelse vil gaae, og jeg haaber da enten Mandag eller Tirsdag at expedere Depêchen til Dem, *hvorved denne Sag vel vil anses som lagt tilside for længere Tid*« ¹³⁵.

Vedel var imidlertid af en anden opfattelse, og den kom til udtryk

Konseilspræsident og
udenrigsminister,
lensgreve C. E. Krag-
Juel-Vind-Frijs.

Malet af Hans Christian
Jensen 1879. Frederiks-
borg.

Udenrigsminister,
baron
O. D. Rosenørn-Lehn.

Fotograferet ca. 1880.

i det memorandum, han udarbejdede til forelæggelse i ministermødet den 25. februar. Han fremstillede her de tre muligheder for et svar til Preussen: enten kunne man kort afvise yderligere forhandling på det hidtidige grundlag, eller gøre afslaget mindre kategorisk ved at fremhæve, at »vi saameget mindre kunne gaae ind paa saa farlige Garantier, som den preussiske Regering vedbliver at forlange, som allerede de af os omtalte Garantier i og for sig frembød Vanskeligheder og Betænkeligheder, som vi kun kunde oversee forsaavidt al anden Anledning til Misstemning mellem Danmark og Preussen fjernedes ved en tilfredsstillende Grænse, men dette var langt fra Tilfældet med den nu i Udsigt stillede evt. Afstaaelse«. Denne formulering var grev Frijs forslag, således som han skitserede det i et brev af 23. februar til Vedel. Endelig var der et tredje forslag, hvorved Danmark ville undgå at komme til at stå som den, der afbrød forhandlingerne. Dette forslag var Vedels, og det lød således: »Naar den preussiske Regering maatte fastholde for Tiden ikke at kunne udstrække Afstemningen og Afstaaelsen ud over Haderslev Amt, vil den kgl. Regering vel ikke vægre sig ved at modtage dette, men kan ikke inklade sig paa derfor at give yderligere Garantier end dem, som den preussiske Regering har paataget sig m. H. t. den langt talrigere danske Befolkning, der findes ikke blot i Aabenraa Amt, Sundved og Als, men ogsaa i andre Dele af Slesvig«. Hvis Preussen, som ventet, afviste dette svar, så ville Danmark dog stå gunstigere, end hvis man vedtog formulering nr. to. Frijs og hans kolleger ville imidlertid ikke gå ind på dette forslag, og de resolverede, »at Forestillingen til Kongen kun skulle gaae ud paa at foreslaae, at Svaret affattes i Overenstemmelse med Nr. 2.« I statsrådet den 28. februar fik Frijs godkendt sit forslag om, »at give et bestemt afslaaende Svar paa de nu fuldstændigt overskuelige preussiske Forlangender og hellere at vente af Fremtiden, hvad der for Øjeblikket ikke kan opnaaes«¹³⁶.

Sagen var da tilsyneladende afgjort, og Quaade kunne i løbet af den 2. eller 3. marts forvente officiel instruktion i den angivne retning. Denne kom imidlertid ikke. I stedet modtog han et brev af 3. marts fra Vedel. Det fremgik heraf, at Vedel ikke havde opgivet håbet om at få Frijs til at acceptere sit forslag, og at man i hvert fald skulle undgå »al unødvendig Raskhed i Formen, og at det skal lykkes os at stille det saaledes, at hvis det bliver et Brud, hvad jeg rigtignok ikke kan see skulde kunne undgaaes, skal det være Preussen, der erklærer det og ikke os«¹³⁷.

Hvad der skete i den følgende uge, er ikke helt klart. Men Vedel synes – hvilket vil blive omtalt nærmere – at have fået hjælp udefra til at overtale Frijs. Resultatet blev en ny formulering af det danske svar af 9. marts 1868, der overrakte i Berlin en uge senere. Heri afvistes ganske vist Gennerlinien og garantikravene, men i svarets 3. stykke blev afslaget delvis taget tilbage med disse ord: »mais ces dangers se trouveraient du moins compensés par un avantage politique réel, si nous obtenions, au prix de nos sacrifices, les conditions territoriales d'une entente sincère avec la Prusse que sanctionnerait désormais la sympathie mutuelle entre les deux peuples«¹³⁸.

Hensigten med dette svar, hvor den virkelige mening stod at læse mellem linierne, redegjorde Vedel for i et brev til Quaade. »Hovedpointet er 1) at vi ikke bryde, 2) at vi ikke faae Udseende af at ville det umulige for Tiden, dvs. at vi fordre Alt eller Intet. I Depeschens 3. Alinea seer De, hvorlangt vi ere gaaet. Vi sige: vi kunne give Garantier (dvs. de af Dem foreslaaede), naar vi faae den nationale Grændse – faae vi ikke den, kunne vi ingen Garantier give; men heri ligger ganske vist indirecte, at vi ikke ere uvillige til at tage en nordligere Grændse end Flensborglinien uden Garantier... jeg mener ikke, at vi skulle sige nu eller senere, at vi ikke ville tage selv Aabenraalinen, hvis vi kunne faae den uden Garantier – personlig vilde jeg ønske, at vi tog den med de af os foreslaaede Garantier – men vi holde det for Tiden aabent. Preussen byder nu Gjenner + større Garantier. Vort gamle Bud er Flensborger-linien mod vore Garantier. Nu tilføie vi: en nordligere Linie uden Garantier, men hvilken nordlige Linie er ikke sagt af os, derom vente vi eventuelt Bud«¹³⁹.

Ved denne formulering havde Vedel ikke blot hindret Preussen i at erklære al videre forhandling for umulig. Han havde også tilsløret den kendsgerning, at den danske regering selv havde ønsket at sige stop. Dette var et ganske andet resultat end minister- og statsrådet var kommet til, og Krieger havde ikke uret, når han forarget bemærkede, »nu har Frijs dog paa egen Haand fraveget Ministerraadets Bestemmelse«¹⁴⁰. Han sagde ikke noget om den rolle, Vedel havde spillet, og han ytrede heller intet om den indflydelse, som den russiske gesandt, baron Mohrenheim, havde øvet. Han nøjedes med at konstatere, at denne (samt den svenske og franske gesandt) havde billiget svaret. »Mohrenheim udtaler den Anskuelse, at Danmarks Stilling har forbedret sig. Bismarck maa nu enten vise, at han ikke har sagt sit sidste

Ord... eller han vil træneren Sagen... eller han afbryder tvært...« Skete dette og mislykkedes et evt. østrigsk mæglingsforslag uden Danmarks skyld, ville sagen indtræde i det tredje og for Danmark heldigste stadium, hvor den europæiske stemning ville være mod Preussen¹⁴¹.

Den sikkerhed, hvormed denne fremmede diplomat udtalte sig om dette indviklede spørgsmål, og den kendsgerning at han i de følgende 14 år fik et meget intimt samarbejde med Vedel, gør det naturligt at give en lidt mere indgående skildring af ham.

*

Baron A. P. von Mohrenheim, der var jævnaldrende med Vedel, havde siden 1845 været ansat i den russiske udenrigstjeneste. Fra 1858 til 1867 var han knyttet til legationen i Berlin, hvor han havde lejlighed til at sætte sig ind i det slesvig-holstenske spørgsmål. I efteråret 1867 blev han udnævnt til gesandt i København.

Mohrenheim var en intelligent, særdeles energisk og meget skrivende diplomat. Hans indberetninger var svulmende, ordrige og ofte præget af en dramatisk forskruethed, der til tider gjorde dem let komiske. Deres mange tirader og trættende længde virkede irriterende i Petersborg, hvorfra han undertiden fik anmodning om at spare lidt på blækket, hvilket dog kun havde en forbigående virkning¹⁴². Men de indeholdt mange gode iagttagelser og forstandige refleksioner. Han skyede ingen anstrengelser for at komme de agerende tæt ind på livet og lære deres tanker og motiver at kende. Derfor er de en vigtig kilde til dansk udenrigspolitik mellem 1867 og 1882, da han forlod København.

Efter at Mohrenheim var blevet installeret, var han ikke længe om at opdage, hvilken rolle Vedel spillede, og han lagde øjensynlig an på at vinde denne mand, hvem han i en af sine første indberetninger karakteriserede som »essentiellement un homme d'affaires«¹⁴³. Nogle måneder senere fældede han den dom: »M. de Vedel, intelligence dont la finesse n'altère pas la rectitude, et dont l'élévation s'appuie sur une égale profondeur, est, dans la meilleure acception du mot, un homme d'affaires, exact, précis, clair et d'un sang froid qui ne procède pas de l'indifférence mais de la conviction«¹⁴⁴. Vedels mening om Mohrenheim var ikke mindre gunstig. I maj 1868 skrev han, at »det er en virkelig Fornøielse at have med en saa dygtig Person som Mohrenheim at gjøre, thi med ham lønner det sig at passe paa enhver Nuance og ethvert Ord, thi de ere ikke Hændelser og intetsigende«. Tyve år senere,

da Mohrenheim for længst havde forladt Danmark og var blevet ambassadør i Paris, erklærede han, at Mohrenheim var »den betydeligste, jeg har kjendt«¹⁴⁵.

De to mænd har øjensynlig følt et intellektuelt behag ved hinandens selskab. De havde begge den samme hurtige og skarpe intelligens, der gør tankeudvekslingen til en åndelig duel, hvor to fremragende hjerner søger at måle sig med hinanden. Men ellers kan man ikke sige, at de havde meget til fælles. Vedel var den tilbageholdende og korrekte embedsmand, der levede et stilfærdigt og økonomisk beskedent familieliv, medens den forfængelige adelsmand og diplomat Mohrenheim elskede at træde offentlig frem, ikke mindst ved hoffet, iført den kejserlige, russiske, noget barbarisk overdådige diplomatuniform tæt prydet med dekorationer. Han var kendt for at være særdeles ødsel, og i slutningen af hans tid i Paris gik der vedholdende rygter om, at han var indblandet i Panamaskandalen. Den mest dominerende egenskab hos ham synes at have været en stærk ambition. Han ville spille en rolle og gøre karriere. Det stødte imidlertid på den vanskelighed, at København kun var en lille post. Den var dog ikke uvigtig, dels på grund af de dynastiske forbindelser, dels fordi Rusland som Østersømagt havde en naturlig interesse i at se Danmarks selvstændighed opretholdt og de dansk-tyske modsætninger udjævnet. At bidrage aktivt til en sådan udjævning var derfor en fristende opgave for en ung og ærgerrig diplomat, men der var sat ret snævre grænser for hans virkestrang.

Den russiske regering ønskede nok en udsoning, men den ville ikke løbe nogen risiko ved at formidle den. Da Mohrenheim overtog posten i København, lagde Gortschakov ham udtrykkelig på sinde: »nous avons beaucoup de sympathie pour le Danemark et surtout pour la famille Royale—mais nous ne voulons pas que cette sympathie prenne une disposition d'hostilité ou même de mauvais vouloir vis-à-vis la Prusse, ni qu'elle inspire au cabinet de Copenhague des espérances ou des prétentions que nous ne sommes pas en mesure de réaliser«¹⁴⁶.

Disse ord kunne ikke misforstås, og Mohrenheim måtte derfor optræde med stor diskretion i det delikate dansk-tyske mellemværende.

Gennem sine samtaler med Frijs og Vedel i vinteren 1867–68 var han blevet nøje informeret om situationen, og i slutningen af februar 1868 indså han, at forhandlingerne nu truedes af sammenbrud. Den 12. marts afsendte han ikke mindre end 7 politiske dépêcher om denne sag og om samtalerne med Frijs og Vedel¹⁴⁷. Kvintessensen af de

mange indberetninger var, at forhandlingerne ikke måtte afbrydes, at han (M) overfor Frijs havde »représenté l'avantage indubitable que le Danemark s'était acquis en se mettant si complètement dans son bon droit aux yeux de l'Europe entière«. En deling af Slesvig måtte søges gennemført, formentlig fra Aabenraa til nord for Tønder. Om denne linie sagde han, at Vedel »ne me donna pas le moindre prétexte dont je puisse me prévaloir pour augurer . . . à cette combinaison dans la pensée de son gouvernement; cependant, il n'en est pas moins constant qu'il n'y a pas fait d'opposition formelle. Il ne s'est point prononcé«. Han udlagde åbenbart Vedels tavshed som samtykke; men modsat Vedel, der ønskede en fortsættelse af de direkte dansk-tyske forhandlinger »jusqu'à preuve de l'impossibilité finale«, foreslog Mohrenheim en international konference som den, der året i forvejen havde løst det luxemburgske spørgsmål¹⁴⁸.

Vejen til denne ville efter hans opfattelse gå via et preussisk afslag på det danske svar. »La question sortira alors de la phase de l'entente directe pour entrer dans la phase austro-française, et aboutir, à travers celle-ci, à la phase européenne«.

Vedels uvilje mod tanken om at lade det slesvigske spørgsmål ende i en europæisk fase fremgår også indirekte af hans brev til Quaade den 9. marts, hvori han udelukkende beskæftigede sig med de dansk preussiske forhandlinger. Mohrenheim følte sig overbevist om, at Vedel anså det for en større fordel, hvis man forhandlede direkte med Preussen i stedet for med hele Europa. Det var en ganske skarpsindig og træffende bemærkning, thi Londonkonferencen i 1864 kastede vedblivende sin skygge over Slesvig. Grev Frijs var derimod blevet vundet for tanken. Den 14. marts skrev han til Quaade: »vedbliver den nuværende Fredsluft at gjøre sig gjældende, var der dog Mulighed for, at det slesvigske engang kunne blive et europæisk Spørgsmaal«. En direkte ordning med Preussen havde naturligvis været det bedste, »men det Andet er det næstbedste, og det er ikke umuligt, at vi kunne staa det nærmere, end Nogen troer«¹⁴⁹.

Der var saaledes en ganske anselig forskel på Vedels og Mohrenheims argumentation for ikke at bryde forhandlingerne, og Frijs synes at være blevet stærkest påvirket af russerens argumenter. Men det afgørende var, at de trods uenigheden om formen for de fortsatte forhandlinger i fællesskab havde fået Frijs til at opgive regeringens beslutning af 28. februar om at bryde af.

Efter at have informeret sin regering om det brændende spørgsmål tog Mohrenheim på 4 ugers orlov til Berlin; officielt for at ordne sin families flytning til København¹⁵⁰. Han forblev imidlertid i Berlin i mere end to måneder, og i denne tid synes hans hovedbeskæftigelse at have været de dansk-preussiske forhandlinger. Skønt der ikke foreligger klare udtalelser, kan der næppe være tvivl om, at han har søgt kontakt med Bismarck. Sandsynligheden taler også for, at Frijs og Vedel har været vidende herom, thi Quaade blev instrueret om at holde sig i nøje kontakt med ham¹⁵¹.

En uges tid efter overrækkelsen af det danske svar begyndte Bismarck at forberede vejen for det forslag, han agtede at fremkomme med. Under en hoffest kaldte han Quaade hen til sig, og uden nogen foranledning fra gesandtens side holdt han et længere foredrag om de vanskeligheder, han havde med at få kong Wilhelm til at gå ind på sine ideer og om alt, hvad han siden 1863 havde gjort for at lette Danmarks stilling. Quaade var noget desorienteret over denne pludselige fortrolighed, og drog den slutning, at Bismarck ikke for tiden ønskede at bryde forhandlingerne. Den 27. marts kom så det egentlige forslag. Bismarck sendte direktøren for det preussiske udenrigsministerium til Quaade for at meddele, at han nu ønskede en ordning, der også var acceptabel for Danmark. Personlig ville han gerne foreslå en linie sydligere end Gennerbugten. De militære hensyn betød ikke mere så meget, men desværre var kong Wilhelm af følelsesmæssige grunde imod en sådan ordning, og for at skåne den gamle konges følelser ville Bismarck ikke gøre sagen til et kabinets spørgsmål. I stedet opfordrede han den danske regering til at søge at indvirke på kong Wilhelms »Gemüth« ved hjælp af det danske kongehus slægtskabsforbindelser, dvs. kejseren af Rusland, der var kongens nevø¹⁵².

*

Hvad var nu den egentlige hensigt med dette ejendommelige forslag? På forhånd lyder det ikke sandsynligt, at Bismarck skulle nære alvorlig frygt for at krænke kong Wilhelms følelser. Det havde han gjort før og kom også til at gøre det senere, thi når noget lå ham på sinde, satte han altid sin vilje igennem overfor kongen¹⁵³. Men han var en mester i at bruge ordene til at skjule sine inderste tanker.

Der er den mulighed, at forslaget blev fremsat, fordi Bismarck på en pæn måde ville sætte en stopper for al videre forhandling. Dette fore-

kommer dog mindre sandsynligt, når det nordslesvigske spørgsmål ses i dets europæiske sammenhæng. Netop ved midten af marts 1868 var såvel den preussiske regering som den russiske stærkt foruroligt ved meddelelser om store franske rustninger¹⁵⁴. Rusland frygtede, at Frankrig og Østrig i fællesskab ville føre krig mod Preussen. Skete dette, var den russiske regering ikke blót parat til at stille en armé på 100.000 mand mod Østrig, men også til at alliere sig med Preussen. Det sidste ville Bismarck ikke gå med til. Han ønskede ikke at få hænderne bundet og sin aktionsfrihed hæmmet. Den 22. marts instruerede han hemmeligt den preussiske ambassadør i Petersborg, »dass wir einem Kriege gegen Frankreich *allein* gewachsen zu sein glaubten und kein Bedürfnis hätten den Krieg zu verallgemeinern, wenn Russland uns nur den Rücken gegen Österreich deckte«¹⁵⁵. I Bismarcks øjne var Rusland den eneste stormagt, han kunne stole på, og dets opgave under en krig ville være at sikre Preussens sydflanke.

Men hvad med nordflanken? Naturligvis kunne Danmarks militære betydning ikke sammenlignes med Østrigs, men under en eventuel koalitionskrig mod Preussen var Danmark ikke en *quantité négligeable*, og i april 1868 erklærede Bismarck udtrykkeligt: »wir wollten nicht in die Lage kommen, Düppel vielleicht noch einmal belagern zu müssen«. Derfor måtte der ved enhver forhandling om artikel V knyttes den betingelse, »dass Dänemark jeder Koalition gegen uns entsagte«¹⁵⁶. På dette tidspunkt havde han da en virkelig interesse i at få striden om Nordslesvig løst. Vanskeligheden var, at han på grund af folkestemningen samt militærrets og sin egen uvilje mod at opgive de befæstede punkter ikke kunne tilbyde Danmark den grænselinie, der ville tilfredsstille det. Ganske vist havde han sagt til Quaade, at de militære hensyn ikke betød så meget, men disse ord var nok udtalt af taktiske grunde, og det varede ikke længe, før han tog dem i sig igen¹⁵⁷.

Da de dansk-preussiske forhandlinger nu truedes af sammenbrud, var det en nærliggende tanke for Bismarck at prøve på at få den russiske regering til at påvirke danskerne. Officielt drejede det sig ganske vist om via kong Christian at få czaren til at indvirke på kong Wilhelms »Gemüth«, men en så erfaren diplomat som Gortschakov betvivlede, at dette var hensigten og utvivlsomt med rette¹⁵⁸. Hvilken rolle Mohrenheim kan have spillet ved fremsættelsen af dette forslag, har det ikke været muligt at konstatere. Det var af en helt anden karakter end den plan, han udkastede før afrejsen fra København. Det ville dog

næppe have voldt ham større vanskeligheder at opgive den, såsnart han indså, at den var urealisabel. Vedel var året efter – på grundlag af Mohrenheims egne udtalelser – overbevist om, at det var ham, der var den egentlige ophavsmand til ideen om at lade czaren optræde som mellemmand¹⁵⁹. En kendsgerning er det i hvert fald, at Mohrenheim blev i Berlin lige til midten af maj og gjorde, hvad han kunne for at fremme forslaget¹⁶⁰.

Hvorledes bedømte Vedel nu dette? I et brev af 30. marts til Quaade nøjedes han med ganske kort at udlægge grev Frijs standpunkt således: »hvad han frygter for er, at en saadan Opfordring af Kongen til Keiseren vil kunne være denne ubehagelig«... og at han ønskede, »at De ganske af Dem selv... skulde spørge Mohrenheim om, hvorledes han forstod det, og hvorledes han troede, at man herfra bedst kunde gribe Sagen an, *forsaavidt* man overhovedet troede at burde genere Keiseren med den«¹⁶¹. Skønt Vedel ikke udtrykkelig sagde det, delte han grev Frijs skepsis. I et brev, han en halv snes dage senere sendte Quaade, hed det: »hvad Brevet til Petersborg angaaer, saa har jeg den Frygt, at Bismarck *enten* vil bringe os i den vanskelige Stilling, at Keiseren udøver sit hele Tryk paa os til at modtage f. Eks., Aabenraalinien, naar det endelig er lykkedes ham at bringe Preussen saa langt ned uden Garantier eller med antagelige Garantier, *eller* vil bruge Rusland til at fremkomme med politiske Propositioner til os, som han selv ikke har Lyst til at tage Initiativet til... I sidstnævnte Henseende frygter jeg meget, at man skal tænke paa en defensiv Alliance eller maaskee endog paa Mere. Hvad vi derimod med Glæde ville kunde love, vilde være Neutralitet«¹⁶².

Vedel gjorde sig altså ingen illusioner om det bismarckske forslag: det var ikke kong Wilhelms følelser, der skulle påvirkes, men den danske regering. Derfor burde man efter hans opfattelse holde sig forsigtigt tilbage, idet »vi vente paa Mohrenheims Tilbagekomst før vi gjøre Noget«¹⁶³. En sådan tilbageholdenhed var nok også den klogeste holdning, den danske regering kunne indtage, thi kort efter fik man gennem Quaade sikkerhed for, at Rusland ikke ønskede at blive blandet direkte ind i sagen, men i stedet foreslog, at kong Christian selv rettede henvendelse til den preussiske konge, »qu'en retour d'un accueil favorable, le Danemark se prêterait à une entente intime avec la Prusse en vue des éventualités«. Czaren ville derefter skrive til kong Wilhelm og anbefale den danske henvendelse¹⁶⁴.

Dette forslag fandt Vedel endnu farligere end Bismarcks, thi han frygtede, at resultatet ville blive, »1) Forbund (med Preussen) og NB et varigt Forbund ikke for en enkelt Eventualitet, 2) Dyppel og maaske andre (preussiske) Enclaver, 3) Garantier. Jeg er bange for, at vi drages ved Fligen ind i Maskinen og blive knuste«¹⁶⁵. På dette tidspunkt synes det at have været hans ønske, at man opgav hele sagen, før det blev forsent. Men han indså, at dette ikke var muligt, fordi man måtte regne med, »at det Hele var et aftalt Spil for at bringe os ind paa russisk Medvirkning. Vi kunde ikke vægre os ved at følge denne Vei, om ikke Andet saa for ikke at støde Rusland«¹⁶⁶. Med det materiale, der nu står til vor rådighed, kan det ses, at denne mistænksomhed skød over målet, thi den russiske regering så med uvilje på Bismarcks initiativ og ønskede ikke at blive indblandet mere end højst nødvendigt¹⁶⁷.

Imidlertid var både Frijs og Vedel enige om at afvente Mohrenheims tilbagekomst. Denne fandt sted den 14. maj, og samme dag blev situationen noget mere afklaret, idet Quaade meddelte, at Bismarck var imod en direkte dansk henvendelse til kong Wilhelm. Også i anden henseende afklaredes situationen ved at Mohrenheim modtog denne instruktion: »Tachez d'obtenir du Danemark confidence sur minimum définitif de ses demandes . . . Alors S. M. décidera si Elle peut ou non employer Ses bons offices«. Det var dog en afgørende forudsætning, at czaren ikke blev inddraget i golde forhandlinger¹⁶⁸.

Således instrueret kunne Mohrenheim nu begynde sine drøftelser med Frijs og Vedel. Deres forhandlinger førtes den 14. 15. og 16. maj. På den første forhandlingsdag sagde Mohrenheim til Frijs, at Rusland »kun da vilde havde med Sagen at gjøre, når det viste sig, at den derved kunde bringe den til et praktisk Resultat«¹⁶⁹. Særlig positiv var udtalelsen ikke, men Vedel mente at måtte regne med, at der her var en chance for russisk intervention, der måtte udnyttes. Han besluttede da at benytte en bestemt taktik, som han fik grev Frijs til at godkende. Dette fremgår *indirekte* af hans referat fra 1868 og hans notat af 15. maj s. å. ¹⁷⁰. Sagt i få ord synes planen at være gået ud på at fremstille Danmarks maximumskrav med hensyn til en delingslinie i Nord-slesvig som en fordring, der praktisk talt ikke kunne reduceres. Mohrenheim fik at vide af såvel grev Frijs som Vedel, at Danmark principielt måtte kræve Flensborglinien og i hvert fald Als og Sundeved. Kongens brev af 17. maj til czaren gik i samme retning¹⁷¹. Skønt den russiske gesandt flere gange erklærede, at Bismarck højst ville gå med til Aaben-

raa-Tønderlinien, og selv om han forsøgte at friste Vedel ved at hævde, at nu kunne Danmark få denne linie og senere resten, så nåede han ingen vegne med sine argumenter. Vedel holdt bestemt på, at en løsning i to tempi var umulig. Den afgørelse, der nu blev truffet, ville Europa og Preussen betragte som definitiv. Derfor kunne man ikke opgive Als og Sundeved¹⁷². Da Mohrenheim ingen vegne kom med Vedel, søgte han at påvirke Frijs. Denne var i forvejen blevet advaret om gesandstens hensigter og svarede derfor, som Vedel havde bedt ham gøre: at han ikke kunne anbefale kongen at modtage en afgørelse, der ikke omfattede Als og Sundeved.

Dette var dog ikke så kategorisk ment, som det var sagt, thi det hele var kun et taktisk spil. Fra dansk side ville man ikke slå døren helt i for videre forhandlinger. Frijs fortsatte da på en sådan måde, at han ifølge sine udtalelser til Vedel mente »i Eet og Alt (at have) givet *Nuancen*, som netop var først at holde en eventuel Udvei aaben til den ene Side, og derpaa ved den sidste Sætning trække stærkt over til den anden, og saaledes lade Hr. M. igrunden forblive lige klog, dog nærmest tilbøielig til at see, at Als og Sundeved ere *conditio sine qua non*«¹⁷³. Hvad var hensigten med at fremsætte dette krav, hvis realisation Vedel ikke selv kunne tro på? Formålet må have været at få konstateret, om der virkelig var et reelt ønske i Petersborg om at bidrage til en dansk-preussisk overenskomst, eller om det hele var mundsvejr. Hvis det sidste var tilfældet, kunne det ikke være afgørende, om det danske krav var lidt større eller mindre. Men var der en reel vilje til at hjælpe, så havde man noget at forhandle om, og så var der håb om at komme ud over Gennerlinien. Vedel formulerede det således: »Sammenfatter jeg nu det Hele . . . kan jeg ikke troe Andet, end at M's Indtryk er, at vi ville afslaa enhver Overenskomst uden Als og Sundeved, og han vil da neppe anbefale Gortschakow at lade Keiseren gaae i Ilden, med mindre man i Petersborg og Berlin lægger en ganske særdeles vægt paa at faae en Overenskomst med os, fordi man forudseer en fransk Krig som forestaaende og derfor med alle sine Manøvrer kun har tilsigtet at bringe os saa langt ned i vore Fordringer som muligt«¹⁷⁴.

Der kunne siges en del til fordel for en sådan taktik. Svagheden var, at Preussen ikke var villig til at betale Danmark en så høj pris for dets neutralitet under en tysk-fransk krig som afståelsen af hele Nordslesvig eller blot en væsentlig del deraf. På dette punkt nærrede Vedel for store

illusioner. Det viste sig ikke blot i foråret 1868, men også i sommeren 1870.

Mohrenheim vovede ikke selv at tage et klart standpunkt til det danske forslag, der fik en kølig modtagelse i St. Petersborg¹⁷⁵. Afstanden mellem de danske og preussiske synspunkter var så stor, at »l'Empereur perd, avec regret, l'espoir de rendre efficace l'assistance cordiale, qu'Il serait heureux d'accorder au Roi«¹⁷⁶. Ikke desmindre blev det oversendt til Berlin. I begyndelsen af juni kunne den russiske gesandt Oubril indberette, at Bismarck om Flensborglinien havde udtalt sit: *jamais*¹⁷⁷! Dermed var sagen afgjort. Den danske regering fik dog ingen utvetydig meddelelse herom. I stedet forsøgte Rusland hen på efteråret at overtale Danmark til at gøre yderligere indrømmelser. Men hverken Frijs eller Vedel ville gå videre, så længe Preussen ikke havde svaret direkte på den danske note af 9. marts 1868, og et sådant svar kom aldrig. Til gengæld blev de dansk-preussiske forhandlinger ikke formelt afbrudt¹⁷⁸. Bismarck foretrak at forholde sig passiv, og i september 1868 meddelte han den preussiske indenrigsminister, at det bedste var, »dass wir die Frage jetzt schlafen lassen und keine Funken werfen, die zünden könnten, solange wir keinen Brand wollen«¹⁷⁹.

Hermed sluttede det eneste forsøg, der blev gjort på at løse det nord-slesvigske spørgsmål ved direkte forhandlinger. Spørger man, om det ikke havde været bedre at lade disse afslutte i februar 1868, som statsrådet og Frijs oprindelig havde besluttet, så kan dertil svares, at hvis fortsættelsen var resulteret i en grænse fra Genner til Skjærbæk, da havde en afbrydelse været at foretrække. Men sådan som forholdene udviklede sig, var det godt, at forhandlingerne fik lov til at dø af sig selv, således at den danske regering ikke kom til at stå som den part, der bevidst havde fremkaldt et brud.

*

Det negative udfald af et års anstrengelser kunne ikke undgå at øge uviljen mod Preussen hos de mænd, der havde båret hovedbyrden under forhandlingerne. Misstemningen og mistilliden blev endda yderligere skærpet, da optantspørgsmålet i efteråret 1868 for alvor blev aktuelt.

Ved freden i Wien var det i artikel XIX blevet bestemt, at beboerne i de afståede områder i løbet af 6 år, indtil 16. november 1870 på årsdagen for udveksling af ratifikationerne, havde ret til at vælge

(optere) dansk undersåtsforhold. En optant blev da i praksis en dansk undersåt, der boede i Slesvig. Desuden bestemtes det, at alle, der havde indfødsret den 16. november 1864, bevarede denne både i kongeriget og hertugdømmerne. I de første år efter fredsslutningen var det relativt få dansksindede, der opterede. Men efter indførelsen i 1866 af den 3-årige preussiske værnepligt benyttede mange unge mænd deres optionsret og rejste til Danmark for at undgå militærtjenesten. De preussiske myndigheder søgte at standse udvandringen ved at bekendtgøre, at de værnepligtige, der opterede, skulle *udvises*, og var de familiefædre måtte også deres koner og børn rejse. Efter dansk opfattelse var disse udvisninger et klart overgreb, fordi optanterne ved art. XIX havde bevaret deres indfødsret i Slesvig og følgelig ikke kunne udvises. Alligevel blev mange slesvigere i løbet af 1867–68 udvist, og de henvendte sig til udenrigsministeriet i København med anmodning om hjælp. Disse henvendelser kom meget ubejligt, fordi man var optaget af forhandlingerne om artikel V og derfor ikke interesseret i at påbegynde en principiel drøftelse med Preussen om denne sag.

I slutningen af oktober 1868 indtraf imidlertid en episode, som Vedel fandt så alvorlig, at han mente, der måtte gøres noget. Heydebrand mødte den 26. oktober op i udenrigsministeriet for at meddele, at en udvandret Slesviger, hvem grev Frijs personlig interesserede sig for, ifølge den preussiske regeringspræsident i Slesvig, Ellwanger, ikke kunne få lov til at tage fast ophold på sin fødeø Als. Det var de preussiske lokalmyndigheders opfattelse, at en værnepligtig, der var udvandret til Danmark, ikke igen måtte tage varigt ophold i Slesvig, *medmindre* han blev preussisk undersåt¹⁸⁰.

Skønt det af Heydebrands meddelelse klart fremgik, at denne beslutning ikke stammede fra Berlin, men fra Slesvig, hensatte den Vedel i stærk ophidselse. Han betragtede den åbenbart som endnu et udslag af Bismarcks onde vilje overfor de dansksindede i Nordslesvig og overfor Danmark. Mohrenheim, der traf Vedel samme dag, fandt ham »fort surexcité à la suite de cette communication«. Gesandten fik det indtryk, at Heydebrand rent ud havde meddelt, »que dorénavant son gouvvt. était résolu à ne plus tolérer la présence d'aucun danois dans tout le Schleswig«¹⁸¹. Mohrenheims indberetning er den eneste kendte kilde til denne episode. Heydebrand har ikke omtalt den i sin indberetning, og hverken fra grev Frijs eller Vedels hånd findes oplysninger. Derfor er det ikke muligt at fastslå, om Vedel virkelig har givet Heyde-

brands meddelelse denne kategoriske og stærkt overdrevne form, der vakte opsigt i Petersborg og Berlin¹⁸². I det preussiske udenrigsministerium blev man højlig forbavset og telegraferede øjeblikkelig til Heydebrand med anmodning om nærmere oplysning angående dette »utrolige rygte«¹⁸³. Heydebrand var ilde berørt over den vending sagen havde taget, thi han havde øjensynlig dårlig samvittighed, fordi han i en – som det viste sig – vigtig sag havde handlet uden sin regerings samtykke. Han fremstillede derfor sagen som en stor misforståelse og erklærede, at den voldsomme danske reaktion især skyldtes regeringens frygt for en interpellation i rigsdagen fra Orla Lehmanns side¹⁸⁴. Også Quaade blev underrettet om, hvad der var sket, og fik ordre om at henvende sig til den preussiske understatssekretær¹⁸⁵. Da Bismarck intet ønske havde om at bringe regeringen Frijs i vanskeligheder eller unødigt skærpe forholdet til Danmark, blev den aktuelle sag ordnet i mindelighed. Regeringen i Berlin lagde det fornødne tryk på lokalmyndighederne i Slesvig, og manden fik i januar 1869 lov til at tage fast ophold på Als¹⁸⁶. Men tilbage stod det langt vigtigere principielle spørgsmål om fortolkningen af art. XIX med hensyn til de værnepligtige, der udvandrede til Danmark. Bismarck befandt sig her i en vanskelig situation, thi på den ene side ville han ikke desavourere de preussiske lokalmyndigheder, på den anden side var det øjensynligt, at han ikke fandt det opportunt for øjeblikket at følge en hård kurs overfor nordslesvigerne og Danmark. I en instruktion af 9. februar 1869 til Heydebrand fastholdt han ganske vist, at den, der udvandrede for at unddrage sig værnepligten »nicht gestattet wird, sich später in Preussen als Fremde dauernd aufzuhalten«¹⁸⁷. Men dette kategoriske standpunkt mildnede han en måned senere derhen, at personer, der havde opereret før 1. marts 1869, fik ret til ophold i hjemstavnen, forudsat deres opførelse ikke gav anledning til anstød¹⁸⁸.

Skønt dette forbehold unægtelig gav mulighed for megen vilkårlighed, var resultatet ikke helt dårligt, og Vedel hilste det med relativ tilfredshed, hvis blot man kunne få terminen udskudt til optionsfristens udløb den 16. november 1870. I slutningen af marts 1869 skrev han til Quaade: »mit Forslag til Grev Frijs er ikke at brusquere Noget, men at fortsætte Forhandlingerne om dette Punkt i nogenlunde god Ro og Mag. Den 1. Januar 1870 antager jeg, at Bismarck siger: ja, lad gaae saa udstrække vi Terminen til Dags Dato, og saaledes blive vi ved indtil October 1870«. Frijs erklærede sig enig i denne taktik,

og man lod sig derfor nøje med et preussisk løfte om at ville stille sig imødekommende overfor optinger efter den 1. marts 1869¹⁸⁹. Vedels håb gik imidlertid ikke i opfyldelse. Ved den dansk-preussiske optantkonvention af december 1869 bestemtes det, at de værnepligtige, der først opterede efter at have modtaget indkaldelsesordre, alligevel skulle gøre militærtjeneste »til den næste almindelige hjemsendelsestermin«. Denne bestemmelse skulle få en skæbnsvanger betydning for de slesvigske værnepligtige 6 måneder senere og give anledning til langvarige forhandlinger med Preussen i 1871–72. Men Vedel kunne jo ikke vide, at den fransk-tyske krig skulle bryde ud i juli 1870¹⁹⁰. De mange menneskelige tragedier, som optantspørgsmålet havde skabt, gjorde et dybt indtryk på ham. Han følte sig stærkt bevæget over den hårde skæbne, der overgik mange dansksindede nordslesvigerne. Medens han i årene før 1864 hovedsagelig havde interesseret sig for den dansk-tyske strids statsretlige side og meget lidt for slesvigerne selv, så var det tydeligt, hvorledes han nu havde et ganske anderledes blik for den folkelige side af striden. I et brev fra juni 1869 fortalte han Quaade om en indberetning fra den danske konsul i San Fransisco, hvori det hed, at blandt de dygtigste og mest energiske emigranter var ufravigelig nordslesvigerne. »Det er fortræffelige Folk«, fortsatte Vedel, »er det dog ikke Synd, at vi saaledes skulde give Afkald paa den bedste Del af vor Nation, og at de skulde tvinges ind under Tyskland«¹⁹¹?

Hans beundring for det menige folk udstrakte sig dog ikke til at omfatte dets politiske repræsentanter, navnlig ikke Krüger, hvis uforsonlige og voldsomme holdning overfor de preussiske myndigheder, han ikke kunne bifalde. Han så kun de komplikationer, som Krügers optræden skabte og forstod slet ikke, hvad den betød for styrkelsen af nordslesvigerne selvrespekt og udholdenhed¹⁹². Såvidt det kan ses, thi direkte udtalelser foreligger ikke, billigede han helt grev Frijs afvisning af Krüger, da denne i februar 1870 ville interpellere i den nordtyske rigsdag om art. V og i den anledning ville have en bemyndigelse fra den danske konseilspræsident til at erklære, at de dansk-preussiske forhandlinger 1867–68 var brudt sammen.

Uviljen mod Krüger synes iøvrigt at være blevet gengældt. I november 1870 skrev Vedel til Quaade: »Hr. Kr(üger) har . . . bæret Kjøbenhavn med sin rumlende Nærværelse . . . i alt Fald kan jeg personlig rose mig af Hr. Kr(üger)s Betænksomhed, idet han ikke har kjedet mig med noget Besøg dennegang, fordi, som han har sagt til en Minister, »Jeg var af samme Surdeig som De«¹⁹³.

Set fra et udenrigsministerielt synspunkt var det ikke uforståeligt, når man ønskede at lægge en dæmper på Krüger. Forholdet til Preussen var i forårsmånederne 1870 så vanskeligt som nogensinde. I april fremsatte Bismarck gennem sit presseorgan »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« ligefrem trusel om at ophæve artikel V, såfremt Danmark ikke erklærede sig tilfreds med Preussens tilbud ¹⁹⁴.

Vedel var tilbøjelig til at mene, at det drejede sig om mere end en tom trusel, thi efterretninger fra Falbe i Wien gik ud på, at Preussen og Østrig forhandlede om artiklens ophævelse uden at spørge Frankrig. Østrig, fandt han, var i stand til, hvad det skulle være med hensyn til artikel V¹⁹⁵. Men heller ikke Frankrigs hensigter havde han synderlig tillid til. Frijs var af samme mening, og derfor fik Moltke-Huitfeldt officiel instruktion om at forelægge rygtet for den franske udenrigsminister og henlede hans opmærksomhed på, at vel var art. V kun underskrevet af Preussen og Østrig, men den var indsat i fredstraktaten på Frankrigs foranledning. Den var altså en integrerende del af Pragerfreden, »qui a été accepté par l'Europe entière«. Endvidere havde Preussen officielt underrettet den danske regering om den forpligtelse, det havde påtaget sig om at afstå den nordlige del af Slesvig til Danmark. »Pour toutes ces raisons il ne saurait plus appartenir à la Prusse de supprimer ou de mutiler cette promesse, quand même l'Autriche trouverait de sa convenance d'y prêter les mains«. Med andre ord: Danmark havde erhvervet sig en ret i forhold til artikel V¹⁹⁶. Denne stærke fremhævelse af *retsstandpunktet* var dog næppe udtryk for en virkelig overbevisning, men synes i første række at have været taktisk bestemt. Vedel (og Frijs) anså det for nødvendigt at gøre, hvad der var muligt for at holde Frankrig fast og hindre det i at træffe en eller anden overenskomst med Preussen bag Danmarks ryg om artikel V¹⁹⁷. Overfor Preussen havde man fra dansk side i juli 1867 og senere ikke povet at hævde noget *retsstandpunkt*, men kun fremsat den tvivlsomme påstand, at slesvingerne havde erhvervet en ret.

Vedels efterhånden indgroede mistillid til Frankrigs politik overfor Danmark havde han også givet udtryk for i december 1869, da den franske ambassadør i Petersborg søgte at få czaren til aktivt at interessere sig for artikel V.s skæbne. I et brev fremsatte han den lakoniske kommentar, »at vi just ikke antog, at Frankrigs Initiativ var gjort for at gavne os« ¹⁹⁸. I begyndelsen af juni 1870 sagde den franske udenrigsminister til Moltke-Huitfeldt: »on ne doit pas ignorer à Copen-

hague que nous ne pouvons désirer bien vivement la solution de cette question«¹⁹⁹. Denne forbavsende åbenhjertighed fik Vedel til at indflette følgende passus i den redegørelse, udenrigsminister Rosenørn-Lehn fremsatte i ministermødet den 21. juni 1870: »Langt fra for Tiden altsaa at love at virke for en Løsning, vilde det franske Cabinet rimeligvis end ikke ansee det for en Fordel, om dette Spørgsmaal løstes nu ved en Overenskomst mellem Danmark og Preussen, selv om dette kunde skee paa en for os tilfredsstillende Maade, thi derved vilde Frankrig miste et evt. Angrebsvaaben mod Preussen«²⁰⁰.

Hans skeptiske bedømmelse af Frankrigs værdi som eventuel forbunds-fælle beroede på hans totale despekt for det napoleonske regime, som han fandt råddent i bund og grund. Han følte sig overbevist om, at ligesom Carl X og Louis Philippe var faldet i kampen mod oppositionen, »saaledes falder ogsaa Napoleon III uden Sværds slag og uden Modstand«²⁰¹. I november 1868, da 6 danske officerer var vendt tilbage fra de franske efterårsmanøvrer, hvor de havde fået et meget ugunstigt indtryk af den franske armés effektivitet, sagde han til den engelske chargé d'affaires, »that Luxemburg, Mexico, Mentana, and the new maps have so ruined the Emperor Napoléon's prestige in Denmark that people look on the 2^d Empire as a sinking ship, whose fortunes it would be rash to share«²⁰².

Det var dog for meget sagt, at folk i almindelighed havde denne opfattelse. Det var kun enkelte indviede, der anlagde en så realistisk betragtning.

*

I de fire et halvt år grev Frijs stod i spidsen for udenrigsministeriet, havde samarbejdet mellem ham og Vedel været ideelt. Det er ikke muligt at finde tegn på personlige uoverensstemmelser mellem dem. Sammenstød af den art, Vedel havde haft med Hall og Monrad og senere fik med andre foresatte, var ukendte. De to mænd har utvivlsomt følt en gensidig sympati, der var stærk nok til at holde livet ud, og som bl. a. gav sig udtryk i den meget omfangsrige korrespondance, de førte mellem 1866 og Frijs død i 1896.

I ly af dette harmoniske samarbejde havde Vedel kunne konsolidere sin stilling så meget, at det nu var utænkeligt, han kunne bringes til fald sammen med grev Frijs. Et så oprigtigt venskab mellem en politiker og en embedsmand hører til sjældenhederne, og Vedel følte dette me-

get stærkt. Det var derfor med oprigtig sorg, han i foråret 1870 imødeså regeringens snarlige afgang²⁰³. Grev Frijs var led og ked af al den modgang, han havde mødt, og længtes efter at blive magten og ansvaret kvit. Da han kom i strid med folkethinget om nogle underordnede militærbevillinger, indgav han den 19. maj 1870 sin afskedsbegæring.

Venstre var nu så stærkt, at kongen tænkte på at lade dette parti med I. A. Hansen som fører komme til. Denne mulighed fyldte Vedel med forfærdelse. Alt, hvad der var i ham af nationalliberal uvilje mod »transtøvlerne«, de »uvidende« og »udannede« bønder, protesterede mod denne tanke. Han var i virkeligheden ganske enig med Andræ, når denne udtalte, at »de Stole, hvorpaa de Hrr. Berg-Hansen engang havde sat sig, kunde blive saa tilsølede, at Ingen længere vilde sætte sig derpaa«²⁰⁴. Den 20. maj havde Vedel en længere samtale med kronprinsen, hvem han advarede mod et ministerium I. A. Hansen, »navnlig fordi Confusionen i Udlandet vilde opfattes som Bevis paa, at Danmark befandt sig i Anarchie, og ligesom det for det første vilde ødelægge Udsigterne for den slesvigske Sag, der netop i Sommer paa een eller anden Maade maa komme i Bevægelse, saaledes vilde det ogsaa i det Hele skade vor Anseelse og Interessen for vor Bestaaen som selvstændig Stat«. Kronprinsen søgte at lokke ud af ham, om han håbede, at Krieger og Hall blev ministre, men Vedel ville ikke nævne navne og gentog blot, at det var nødvendigt med en stærk regering, »der ikke opgiver Alt for Folkethinget«²⁰⁵.

I den følgende uge fandt der talrige konferencer sted mellem kongen, grev Frijs, godsejerne og de nationalliberale om den nye regerings sammensætning. Bag kulisserne tog Vedel aktiv del i disse forhandlinger. Hans mål var dannelsen af en koalitionsregering bestående halvt af godsejere og halvt af nationalliberale, men ledet af grev Frijs. Efter dennes anmodning talte han den 21. maj med Krieger og foreslog, »hvis det var muligt Krieger (som) Justitsminister, Hall Cultusminister, Fenger Finansminister, Holstein Indenrigsminister, Estrup Krigs- og Marineminister, Moltke Udenrigsminister – naar saa Alt var i Orden skulde man lade Grev Frijs overtage Præsidiets. Det vilde Krieger gaae ind paa«. Vanskeligheden ved at få et sådant ministerium dannet skyldtes bl. a., at kongen nødig ville have Hall med. Kronprinsen var desuden uvillig overfor Krieger og Fenger. Det største problem var dog at finde en konseilspræsident, hvis grev Frijs ikke ville, samt en ny udenrigsminister. Som et emne til sidstnævnte post havde kongen allerede den 19. maj

foreslået Vedel. Grev Frijs, der kendte Vedels ulyst mod at træde offentlig frem, havde da svaret, »at det vilde være »Synd«, thi jeg (V) vilde kunne gjøre mere Nytte som Directeur ved at bevare Traditionen«²⁰⁶. Frijs kandidat var den 49-årige baron Rosenørn-Lehn, og han lagde det stærkeste pres på ham for at få ham til at acceptere²⁰⁷.

Rosenørn-Lehn var kendt som en habil landmand og lokalpolitiker. Han sad i landstinget og havde hidtil ikke beskæftiget sig med udenrigspolitik. Når Frijs var så ivrig efter at få ham til efterfølger i udenrigsministeriet, skyldtes det, at han ville hindre grev Holstein-Holsteinborg, der var favorit til posten som konseilspræsident, i også at blive udenrigsminister. Frijs nærede en personlig uvilje mod Grev Holstein, som han anså for både indiskret og forvirret. »Flue i en Flaske« kaldte han ham. Hvordan Frijs så har kunnet acceptere ham som regeringschef er vanskeligt at forstå. Det skyldtes måske, at datiden betragtede en konseilspræsident, der ikke samtidig havde et fagministerium, som temmelig uskadelig²⁰⁸.

Vedel kendte på dette tidspunkt intet nærmere til Rosenørn og gjorde ingen indvendinger. Hovedsagen for ham var, at der kom en stærk regering, som kunne tage kampen op mod venstre. Han accepterede derfor villigt det endelige resultat, der forelå den 28. maj, og som på mange punkter var identisk med hans eget forslag. Ministeriet kom til at bestå af 4 godsejere: konseilspræsidenten, grev Holstein-Holsteinborg, baron Rosenørn-Lehn udenrigsminister, godsejer Fønnesbech indenrigsminister, kammerherre Haffner krigs- og marineminister, samt 3 nationalliberale: Krieger justitsminister, Fenger finansminister og Hall kultusminister.

Med sidstnævnte kom Vedel da atter i nærmere forbindelse. Det ændrede ikke hans gamle uvilje mod ham. I en notits fra den 25. maj hed det: »Hall er fordærvet ved altid at leve i en lille Kred, der bilde ham og sig selv ind, at Hall er en stor Statsmand«²⁰⁹. Som kultusminister var det meget begrænset, hvilken indflydelse Hall kunne få på udenrigspolitikken. Alligevel var Vedel ivrig efter at neutralisere evt. uheldige virkninger i udlandet. Han forsikrede Mohrenheim, at Hall hverken ville eller kunne blande sig i udenrigsministeriets sager. Og han henstillede til Rosenørn, at »Hall effacerede sig saavidt muligt, og at R. navnlig helst maatte undgaae at lade Hall fremtræde i sine Samtaler«²¹⁰.

Dette initiativ var velbegrunnet, thi den 29. maj indberettede Heyde-

brand om det nye ministerium, hvor Krieger, Fenger og navnlig Hall var medlemmer, at »ein . . . friedlicher Ausgleich zwischen Dänemark und Deutschland wird danach bei der jetzigen Minister-Combination wohl noch weniger als bisher möglich sein« ²¹¹.

Grev Frijs havde fundet Hall »pirrelig, smaalig og forfængelig, men Krieger fornuftig«, og denne havde bedt ham vedblivende følge ministeriet. Dette udlagde Vedel derhen, »at Frijs skulde realiter om ikke for Tiden en forme vedblive at være Conseilspræsident«. Han havde den tilfredsstillelse, at »denne Oversættelse modtog Grev Frijs og sagde, at jeg maatte være Forbindelsesleddet, hvad jeg naturligvis med Glæde gik ind paa ²¹². Da ministeriet Holsteins udnævnelse forelå, skrev Vedel: »Jeg er meget bedrøvet over at skilles fra Grev Frijs, der vistnok i mit Liv vil staae som den bedste og hæderligste chef, jeg faaer«. Men samtidig glædede han sig over, at Rosenørn begyndte sin gerning med at sige, »at han væsentlig havde overtaget Udenrigsministeriet, fordi han stolede paa min Hjælp ²¹³.

*

Baron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn har af dansk historieforskning fået en meget ublid behandling. Aage Friis fremhævede ganske vist hans retsindige karakter, men det var Friis hovedindtryk, at Rosenørn var en komplet nullitet, hvorfor »det er i Virkeligheden ganske uforstaaeligt, at man i 1875 fortsatte med ham som Udenrigsminister« ²¹⁴.

Nu er det ikke forbundet med nogen vanskelighed at påpege Rosenørns mangler. Hans kendskab til de udenrigspolitiske problemer var meget begrænset. Hans arbejdssevne var ikke stor og virkede måske særlig grell på baggrund af grev Frijs energi. Rosenørn ejede heller intet af forgængerens personlighed og charme. Han var fåmælt, tung og tøvende af væsen, ofte mistroisk. Han talte dårligt fransk, og det var en yndet fornøjelse blandt diplomaterne at gøre sig lystig derover ²¹⁵. Under disse omstændigheder var det uundgåeligt, at Vedel kom til at indtage en mere dominerende stilling, og hans indflydelse blev så meget større, som den nye conseilspræsident også manglede udenrigspolitisk erfaring.

Men med alle sine mangler havde Rosenørn to værdifulde egenskaber: han var i besiddelse af en sund fornuft, der ikke svigtede ham i kritiske stunder, og han nærede en usvigelig loyalitet over for sine medarbejdere, især Vedel, hvis evner han fuldt ud anerkendte. Det er derfor

ikke retfærdigt, når han er blevet fremstillet som fuldstændig umulig. Det ville iøvrigt også være en undervurdering af grev Frijs menneskekundskab, hvis han til sin efterfølger havde valgt en nullitet.

Imidlertid var det en kendsgerning, at Rosenørn i foråret 1870 var så temmelig ukendt med den udenrigspolitiske situation. Vedel måtte informere ham, og det skete gennem udarbejdelsen af en oversigt om udviklingen i det slesvigske spørgsmål siden 1866²¹⁶. Samtidig genoptog han i fuldt omfang korrespondancen med Quaade. Den havde været noget sporadisk, medens grev Frijs var udenrigsminister. Der var navnlig eet problem, han ville diskutere med ham: hvad ville der ske, når slesvigernes optionsret udløb i november 1870? Thi bag det mere begrænsede optantspørgsmål lå det langt vigtigere problem om det dansk-sindede Slesvigs fremtid. I juni måned skrev han da, at han antog, »vi i Eftersommeren ville være nødte til at gjøre et eller andet Skridt i den slesvigske Sag«. Hvis direkte forhandlinger mislykkedes, var tidspunktet måske inde til at rette en appel til de europæiske magter om deres *bona officia*²¹⁷. I den udenrigspolitiske oversigt, dateret den 9. juli, kom han til dette resultat: »Det er øjensynligt, at det slesvigske Spm. i høi Grad generer Preussen og skader dets politiske Stilling, men intet tyder på, at Grev Bismarck er alvorlig betænkt paa under de nuværende Forhold at bringe Sagen til Ende paa nogen for Danmark antagelig Maade«. Dette blev skrevet få dage før den fransk-tyske krig brød ud. Det er af vigtighed at fastslå, at netop disse tanker optog ham så kort tid, før budskabet om det store sammenstød kom²¹⁸.

Således var da stillingen, da han den 9. juli rejste til kurstedet Grefsen i nærheden af Kristiania. I vinteren 1869–70 havde han været alvorlig syg af lungehindebetændelse, og han ville nu gennemgå en kur for at sikre sig mod en gentagelse.

DEN FRANSK-TYSKE KRIG OG DENS FØLGER

JULI 1870-DECEMBER 1879

Siden krisen i foråret 1867 omkring Luxemburg havde Europa været forberedt på, at det fransk-preussiske modsætningsforhold måtte ende i åben krig. Alligevel kom krigsudbrudet i juli 1870 med en pludselighed, der overraskede næsten alle. Den 21. juni skrev Quaade: »der hersker, idetmindste tilsyneladende, en saadan Stilhed i Politiken... at jeg aldeles intet Vigtigt har at meddele eller omtale«. Den 8. juli var urovarslet hejst ved meddelelsen om Frankrigs opposition mod det hohenzollerske tronkandidatur i Spanien. Quaade mente dog, man måtte være »varsom med at tillægge den en virkelig blivende Virkning«. Endnu den 9. syntes alt så roligt, at Vedel kunne rejse til Norge. Men den 11. juli kl. 15,15 telegraferede Moltke-Huitfeldt fra Paris, at krigsfaren var overhængende. Der gik nogle dage i uvished, indtil det i løbet af torsdagen den 14. juli stod klart, at krigen var uundgåelig. Fredag den 15. kl. 14 noterede Krieger i sin dagbog: krigen er erklæret. Frankrigs formelle krigserklæring kom dog først fire dage senere¹.

Den politiske krise om Danmarks forhold til de krigsførende magter strækker sig over nøjagtig fire uger fra torsdag den 14. juli til onsdag den 10. august. Den falder i tre afsnit, hvoraf den første går fra den 14. til den 17. juli, den anden fra den 18. til 29. juli, og den tredje fra 30. juli til den 10. august.

Rosenørn-Lehn var den første af de ledende personligheder, der fik lejlighed til at træffe en beslutning. Han befandt sig i en særdeles vanskelig situation, thi han havde kun været minister i halvanden måned og var uden dybere kendskab til eller erfaring i det vanskelige spil, der forestod. Desuden var hans nærmeste medarbejder bortrejst, og det var naturligt, om han til tider følte sig både hjælpeløs og nedtrykt. Da situationen tilspidsedes, telegraferede han om aftenen den 14. juli til Vedel og bad ham snarest vende tilbage. Der ville dog gå et par

dage, før han kunne være i København, og i mellemtiden måtte Rosenørn klare sagerne, så godt han kunne. Vedel havde ganske vist en stedfortræder i ældste departementssekretær de Coninck. Men dennes råd var ikke baronen til megen nytte, thi de Coninck var talsmand for en særdeles hasarderet politik, der gik ud på, at Danmark kun skulle erklære sig neutral, hvis Preussen rømmede Nordslesvig indtil Flensborg-Tønderlinien. Skete dette ikke, så skulle Danmark deltage i krigen som Frankrigs allierede med det mål at vinde hele Slesvig tilbage².

Trods sin uerfarenhed var Rosenørn for klog til at gå ind på sådanne ideer, men helt upåvirket var han ikke. Da Mohrenheim besøgte ham den 14., konstaterede han visse betænkeligheder og forbehold hos Rosenørn angående neutraliteten, og at »le point de vue du cabinet danois était troublé par l'idée de pouvoir mettre un prix à sa neutralité« med hensyn til opfyldelsen af artikel V. Mohrenheim hævdede, at Danmark ved en sådan optræden risikerede sin eksistens. Argumentet gjorde indtryk, og den følgende dag bemyndigede Rosenørn – ifølge Mohrenheim – ham til at meddele den russiske regering, at Danmark ville forblive neutral. Gesandten telegraferede skyndsomst til Petersborg via det russiske gesandtskab i Berlin: »Danemark décidé à observer dans tous cas la plus stricte neutralité«³.

Telegrammet øvede en gavnlig virkning, thi den 15. juli havde Bismarck været af den opfattelse, at Danmark var det eneste land, der kunne tænkes at stille sig på Frankrigs side. Nu fik han via den russiske regering en bestemt udtalelse om Danmarks holdning. Ruslands optræden overfor Danmark tillagde han stor betydning, thi fire måneder senere erklærede han, at Rusland havde været den afgørende faktor, der hindrede Østrigs og Danmarks deltagelse i krigen⁴.

I de samtaler, Rosenørn havde med den franske gesandt St. Ferriol og den engelske gesandt Sir Charles Wyke i løbet af den 15. og 16. juli, betonedede han påny Danmarks ønske om at forblive neutral⁵. Udenrigsministerens stilling udadtil var således under krisens første fase ganske klar. Det samme var tilfældet med grev Holsteins. Den 16. juli havde han til hensigt at lade »Berlingske Tidende«, regeringens officielle organ, bringe en »Neutralitetserklæringsartikel« i aftenudgaven. Det blev »heldigvis« forhindret, skrev Krieger med tilfredshed, dog uden at fortælle, hvem, der forhindrede det⁶.

Den næste, der tog et initiativ for at sikre neutraliteten, var kongen, der fik statsrådet indkaldt til søndag den 17. juli. Christian IX var fra

krisens første dag en urokkelig tilhænger af Danmarks ubetingede neutralitet, et standpunkt, som grev Frijs bestyrkede ham i, da han den 16. juli opholdt sig på Fredensborg ⁷.

I statsrådet, der afholdtes på Amalienborg kl. 10 formiddag, var alle ministre undtagen Haffner og Fenger til stede. Kongen indledte forhandlingerne med at sige, »at den strengeste Neutralitet, forudsat at den kan holdes, maa ansees for den heldigste Politik, der kan følges«. Grev Holstein udtalte, at samtlige ministre var enige om, at Danmark skulle holde sig neutral så længe som muligt. Men da stillingen endnu var uklar, kunne der ikke træffes nærmere beslutning. Dette standpunkt tiltrådtes af de tilstedeværende, og mødet endte med vedtagelsen af visse militære foranstaltninger, der var af en sådan art, at de ikke kunne kompromittere neutraliteten ⁸.

*

Vedel var søndag aften den 10. juli ankommet til Grefsen. Rejsen var forløbet på bedste måde, og han glædede sig til at begynde den kur, der skulle give ham kræfterne tilbage efter vinterens sygdom. Men om aftenen den 12. juli modtog han et telegram fra Rosenørn, der bad ham holde sig parat til hjemrejse, hvis omstændighederne krævede det. Efterretningerne de følgende dage var dog ret beroligende, og Vedel trak vejret lettet. Han befandt sig særdeles vel i Grefsen, hvor han sin natur tro holdt sig helt for sig selv. Allerede efter få dages forløb mente han at kunne spore en betydelig forbedring takket være badene, den klare, rene luft og de mange spadsereture. I brevene hjem beskrev han den smukke omegn og gengav små genrebilleder, som han vidste ville interessere hustruen og børnene. Fredag den 15. juli ved middagstid var han således beskæftiget med at skildre en tur, han havde foretaget den foregående eftermiddag til en lille sø kaldet »Trollvandet«. »Paa den Tid er der ikke længere den behagelige, blide Susen af alskens flyvende Insekter i Luften, som gjør, at det Hele ligner et douce Accompagnement til al den Skjønhed, man her seer omkring sig, men istedet derfor hvilede der en ubeskrivelig Stilhed og Ro over Landskabet, kun afbrudt ved at man fra Høiden, hvor jeg sad, i det Fjerne hørte den glade Snakken og Latter af en Halvsnes smaae Dreng, der legede nede ved et Landingssted paa Søbredden. Barhovede gyngede de i en Baad eller sprang efter hverandre op ad Skrænten, og Munden stod ikke stille paa de smaa Gutter«. Han filosoferede lidt over, hvorfor søen

hed »Trollvandet« og konstaterede, at han ikke troede på spøgeri ude i naturen. Naturkræfterne var ikke ondskabsfulde som menneskene, og under alle omstændighederr ville »Naturspøgelserne, hvis de eksisterede ... gaae deres stolte Gang, medens Menneskespøgelser vel kunde gjøre Fortrød af gammel Vane«. Længere kom han ikke, thi i samme øjeblik modtog han Rosenørns telegram om straks at vende hjem. Påstanden i de nedskrevne ord var omgående blevet bekræftet: troldene har deres boliger i menneskeverdenen, ikke ude i naturen⁹.

Samme eftermiddag forlod han Grefsen og tog ned til Kristiania, hvorfra han kl. 19,20 lod den danske konsul telegrafere til udenrigsministeriet, at han næste morgen kl. 6 afrejste med dampskib. Selve hjemrejsen tog med datidens små og svage skibe ca. 36 timer, og medens rutebåden med sine hjulskovle sindigt plaskede af sted langs Norges og Sveriges kyster, havde han god tid til at overveje situationen.

Kort før han tog på ferie, havde han fortalt Quaade, at det i løbet af eftersommeren blev nødvendigt at foretage et eller andet skridt i den slesvigske sag. Med den fransk-tyske krigs udbrud var problemet blevet højaktuelt – og farligt. Tankerne er måske gået til det afsnit i Bluhmes instruktion af 18. august 1864, hvori det hed, at Danmark måtte betragte tabet af Slesvig som en injuria temporum, og »enhver dansk Regjering vil befinde sig ligeoverfor den umulige Opgave at skulle forsøge paa at berolige denne Stemning, og ved den første Bevægelse i Europa, vil Ønsket om med Vaabenmagt at vinde det nordlige Slesvig tilbage bryde frem«¹⁰. Med sit kendskab til det napoleonske regimes politiske og militære svagheder var han klar over, hvor farligt det ville være, om Danmark allierede sig med Frankrig. Men når denne mulighed måtte forkastes, hvad så? Skulle den danske regering nøjes med at udstede sin neutralitetserklæring og derefter forholde sig fuldstændig passiv? En sådan beslutning har, hvad hans efterfølgende handlinger viste, forekommet ham umulig. Folkestemningen ville kræve, at der blev gjort et forsøg på at få uretten fra 1864 gjort god igen, og denne stemning nåede helt ind i regeringens egne rækker. Passiviteten var derfor ensbetydende med ministerkrise og sandsynligvis regeringskifte, der ville bringe de mere yderliggående til magten. Den eneste forholdsvis risikofri handling ville være et forsøg på at udnytte Preussens formodede vanskelige situation ved at få det til at betale Danmark for dets velvillige neutralitet. Denne idé lå så at sige i luften. Rosenørn havde allerede givet udtryk for den, og det samme gjaldt Quaade¹¹.

I sin beretning fra 1903 om krisen i 1870 gengav Vedel disse tanker således: »at vi... saalænge som muligt skulle undlade at erklære os for at see, om Preussen muligvis ville sikre sig vor Neutralitet, maaskee endog ønske vor Alliance«. Han erkendte dog, »at saavidt kunde vi ligeoverfor Folkestemningen neppe gaa«. Preussen ville formentlig indse fordelene ved at købe en velvillig dansk neutralitet gennem en loyal opfyldelse af artikel V. Hvis Preussen ikke ville bringe dette offer, så måtte den danske regering udstede en neutralitetserklæring, der kunne affattes således, at den – ifald ministeriet ønskede det – ikke bandt Danmark altfor stærkt.

Det er en nærliggende tanke, at en beretning nedskrevet en menneskealder efter begivenhedernes forløb, kun kan være af begrænset værdi, ja måske helt værdiløs. Vedels beretning er imidlertid i alle hovedtræk pålidelig. Den bygger på kildematerialet fra sommeren 1870, først og fremmest Vedels egne notater, dernæst udenrigsministeriets akter, Frijs og Kriegers breve til Vedel og vistnok også dennes breve til Quaade. Dens synspunkter er ikke upåvirket af senere erfaringer, men strider ikke på afgørende måde mod det samtidige materiale¹².

Søndag eftermiddag den 17. juli ved 18–19. tiden nåede dampskibet endelig frem til toldboden. Her blev Vedel modtaget af udenrigsministeriets betroede bud, Kjettinge, der på en meget diplomatisk og for andre uforståelig måde beroligede direktøren med, at den preussiske gesandt endnu ikke var mødt op i ministeriet. Ved hjemkomsten til Rosenvænget blev Vedel af sin hustru og de Coninck underrettet om sagernes stilling. Begge fortalte, at »Krieger... var krigerisk stemt, og saaledes udtalte han (sig) ogsaa til mig, da jeg den følgende Dag... søgte ham«. Klokkeren var imidlertid blevet for mange, til at Vedel denne søndag aften kunne udrette noget, og han nøjedes derfor med at op-søge Rosenørn, der boede på hotel »Royal« ved Stranden. Der findes intet samtidigt referat af denne samtale. Vedel har i beretningen fra 1903 blot fortalt, at han fandt Rosenørn siddende sammenkrøben i en lænestol i værelsets mørkeste krog, hvorfra han med »ynkelig Stemme sagde: Naa, hvad siges saa om os, som vi sidde i det?« Hvis udenrigsministeren virkelig har været i en så deprimeret sindstilstand, kan vist ingen med rette bebrejde ham det¹³.

*

Næste morgen, mandag den 18. juli, begyndte krisens næste fase og med den forsøget på at få Preussen til at betale for Danmarks neutralitet. Vedel kom her til at spille en vigtig rolle ved at omsætte den stemning, der var for en sådan fremgangsmåde, i praktisk politik.

Om formiddagen fik han besøg af Mohrenheim, der til sin »allerstørste sorg« erfarede, at direktørens ideer stod i diametral modsætning til hans egne. Vedel forsvarede »sa thèse d'une sommation à adresser à la Prusse«, ja han skal endog have udtalt sig for »une alliance avec la France, en cas de refus, ou de nouveaux atermoiements«. Vi har kun Mohrenheims ord for, at Vedel skulle have udtalt sig så kategorisk. Efter alt, hvad vi ved om hans syn på Frankrigs stilling, lyder referatet lidet sandsynligt; men måske er temperamentet endnu engang løbet af med ham, thi ifølge hans brev af 19. juli til Quaae, synes han at være blevet stærkt provokeret. Mohrenheim skal have optrådt på »sin sædvanlige temmelig brutale Maade« og have sagt, »at Danmark naturligvis Intet havde at gjøre Andet end at ligge »maustodt« og vise Preussen den yderste Opmærksomhed... saa sagde jeg som min personlige og uansvarlige Mening, at jeg ikke kunde være enig med ham i, at det var saa vist, at Frankrig kom til at ligge under, og at vi m. H. t. Preussen ganske vist ønskede at staae i et saa venskabeligt Forhold til det som muligt og foreneligt med vore andre Interesser... men han maatte erindre, at det slesvigske Spørgsmaal og Ikke-Opfyldelsen af Art. V adskilte os. Hvad vi maatte ønske, var naturligvis at de nærværende Omstændigheder kunde medføre en Løsning af dette Spørgsmaal, thi efter en seirrig Krig var det neppe at vente, at Preussens Ædelmodighed skulde gjøre os en Foræring til Belønning for god Opførsel. Herover blev han meget rasende, og jeg kan tilføie meget uartig mod mig personlig og spurgte, om jeg da vilde, at Danmark skulde sætte sin Existents paa Spil. Jeg svarede, at man vistnok vilde sætte Priis paa vort Venskab paa andre Steder og at... jeg personlig ikke stillede Frankrigs Magt saa lavt«.

Det er måske den sidste sætning, der i Mohrenheims referat er blevet til »en alliance med Frankrig«. Referatet adskiller sig i øvrigt fra brevet ved at undlade en hentydning, Vedel kom med om russisk påvirkning af Preussen i det nordslesvigske spørgsmål. Det omtalte heller ikke Vedels manglende svar på gesandstens hentydning til, at Preussen måske ville give noget for en alliance med Danmark. Disse udeladelser var ikke tilfældige. Mohrenheim vidste, at hans regering i den nuvæ-

rende situation ikke ville befatte sig med Nordslesvig, og Vedel var klar over, at en alliance med Preussen mod Frankrig ikke var mulig¹⁴.

Bølgerne er åbenbart gået højt, og det er ikke mærkeligt, om der er faldet uovervejede bemærkninger fra begge sider. Mohrenheim bekæmpede med iver Vedels ideer, thi han forstod, at såfremt Vedels taktik sejrede, ville Danmark komme til at føre en politik, der gik mod Ruslands interesser. Desuden ville den desavouere hans initiativ af 15. juli, da han sendte telegrammet om streng dansk neutralitet.

Efter dette stormfulde opgør har det nok været en lise at få besøg af St. Ferriol. Denne var »ikke videre paastrængende« og havde intet tilbud at gøre, ja han skal endda have billiget tanken om Danmarks neutralitet¹⁵. Da Vedel et par dage senere talte med den engelske gesandt, fremsatte han påny den tanke, »that the present was the fitting opportunity for obtaining a settlement with Prussia of the North Slesvig Question«, men »he hastened to add that he meant« an amicable arrangement with Prussia«, as it would be more profitable for her to possess a friendly neutrality on the part of Denmark«¹⁶.

Vedel havde dog ikke til hensigt at foretage en sondering via den preussiske gesandt. Både den 18. og 19. juli talte han med Heydebrand, men kun om underordnede spørgsmål. Den 18. telegraferede Heydebrand til Berlin, at Haffner havde meddelt Mohrenheim regeringens hensigt om opretholdelse af neutraliteten, idet den regnede med vennligsindede magters hjælp, hvis Preussen optrådte voldeligt. Bismarck lod straks svare, at gesandten *på forespørgsel* var bemyndiget til at udtale, »dass wir die Neutralität Dänemarks achten«. Men ingen spurgte Heydebrand¹⁷. Imidlertid arbejdede Vedel ufortrødent videre med planlægningen af det næste skridt. Skønt det ikke direkte fremgår af det bevarede materiale, så må det anses for givet, at han har haft ministrenes – i hvert fald konseilspræsidentens og udenrigsministerens – billigelse af sine planer. I det lange og fortrolige underhåndsbrev til Quaade nævnte han de tre muligheder, der forelå: *enten* kunne man følge Hollands eksempel og straks udstede en neutralitetserklæring »pure et simple«, *eller* i notifikationen tilføje håbet om, at Preussen ville huske art. V, *eller* vente indtil Preussen og Frankrig havde notificeret os krigen og da erklære os neutrale i mere eller mindre stærke udtryk.

Denne sidste mulighed foretrak han selv, da nr. 1 syntes ham forhastet, og nr. 2 kunne opfattes som indeholdende en trussel. Desuden ri-

sikerede man at forskertse en mulighed, hvis Preussen selv ville sikre sig vor velvillige neutralitet ved at give os mere end blot øjeblikkelige indrømmelser. Quaades opgave blev da underhånden at henlede Preussens opmærksomhed på det ønskelige i en ordning af artikel V. Men hvis Preussen intet tilbud gjorde, måtte Danmarks neutralitetserklæring ud og da vel nærmest i samme form som i 1859 med de nødvendige regler angående fremmede krigsskibes optræden på dansk søterritorium¹⁸. Denne redegørelse afsendtes den 19. juli.

I de følgende dage afventede man i udenrigsministeriet, hvad Preussen ville gøre. Gennem Wyke var Heydebrands bemyndigelse kendt, men der blev stadig ikke rettet nogen henvendelse til den preussiske gesandt. Det synes, som om det har været Vedels tanke, at Bismarck skulle have chancen til at vise, om han af egen drift ville tilbyde Danmark noget. Der skete dog intet fra preussisk side. Der kom hverken tilbud om artikel V eller officiel meddelelse om krigens udbrud. Situationen synes efterhånden at være gået Vedel på nerverne, thi den 21. juli opfordrede han Heydebrand til at notificere krigsudbrudet. Dette kunne dog ikke lade sig gøre, da gesandten endnu ikke havde modtaget ordre derom¹⁹.

Efter tre dages forgæves venten var håbet om at se et preussisk tilbud fremsat ved at svinde. Det var formentlig årsagen til, at Vedel nu gav sig i lag med at skrive udkastet til den danske neutralitetserklæring. Det var et særdeles vanskeligt arbejde, fordi han måtte tage hensyn til de modstridende synspunkter i regeringen og derfor prøve på at finde en formel, som de enkelte ministre og kongen kunne tiltræde. Hans første udkast har formentlig været udarbejdet efter de retningslinier, der var antydnet i brevet til Quaade. Med sikkerhed kan det ikke siges, thi det eksisterer ikke mere, men Vedels henvisning til erklæringen i 1859 er oplysende nok. Den gang havde regeringen Hall udtalt, at den ville opretholde »den strengeste Neutralitet«, dog uden at opgive »det frie Initiativ . . . overfor de Forviklinger, som allerede forefindes og med Udsigt til de ikke mindre alvorlige, der maaske vil udvikle sig«²⁰.

Udkastet må altså være gået ud på, at Danmark forbeholdt sig sin handlefrihed, og det stemmer også overens med Kriegers notat den 21. juli om vedtagelsen i ministeriet samme dag af et foreløbigt udkast »til en *forbeholden* Neutralitets-Erklæring«²¹. I statsrådet den 22. juli udtalte både Holstein og Rosenørn, at man endnu ikke kunne forelægge

Hans Majestæt noget udkast, fordi der ikke var modtaget officiel meddelelse fra Frankrig og Preussen om krigens udbrud²². Men ikke så snart var statsrådet forbi, før Heydebrand mødte op og notificerede den preussiske krigserklæring. Det var nu forsent at få statsrådet genindkaldt, og udenrigsministeriet måtte derfor nøjes med at telegrafere kl. 15 til Quaade, at der snart ville blive skrevet til ham »pour déclarer notre neutralité«²³. Inden dette kunne ske, indtraf imidlertid en betydningfuld ændring i situationen.

*

Medens ministrene holdt møde lørdag den 23. juli fra kl. 12 til 14,30, og Hall udtalte, at han ikke kunne acceptere den vedelske neutralitetserklæring uden at skamme sig, men dog heller ikke turde fraråde dens udstedelse, ankom St. Ferriol til udenrigsministeriet, hvor Vedel var til stede. Hidtil havde den franske gesandt optrådt ret tilbageholdende, men om morgenen den 23. modtog han et telegram fra Paris med ordre til at forsøge på at få den danske regering til at udsætte sin neutralitetserklæring. Begrundelsen fulgte i eftersætningen: den franske flåde afsejler i overmorgen til Østersøen²⁴.

Tidspunktet var nu kommet, da regeringen i Paris ville prøve at iværksætte den del af operationsplanen, der gik ud på at angribe Preussens nordflanke såvidt muligt med støtte af den danske hær og flåde. En officiel henvendelse herom måtte vække den største bevægelse i Danmark, thi det var denne situation, flertallet af det danske folk havde ventet på siden 1864, og det var i denne forventning, hærloven af 1867 var blevet vedtaget. Tilliden til den franske militærmagts overlegenhed var endnu grundfæstet hos de fleste. Kun enkelte anede, hvorledes det i virkeligheden stod til, og selv disse kendte ikke den fulde sandhed²⁵. Hvorledes måtte det da ikke gå de mange, der troede, hvad de håbede?

St. Ferriol fremførte nu sit ærinde, idet han tilføjede, at 30.000 mand landgangstropper ville følge efter flåden. Vedel svarede, at Quaade allerede dagen i forvejen var blevet telegrafisk adviseret om den kommende neutralitetserklæring. Samtidig fremførte han et argument, som han med stor virkning gjorde gældende overfor gesandten. I udenrigsministeriet havde man samme morgen modtaget en dépêche fra Quaade, hvori der refereredes en samtale, han havde haft med en hr. Kafka. Nævnte herre havde meddelt, at man i Berlin nærede tvivl om Dan-

marks hensigter, hvorfor »det var den preussiske Regerings Hensigt paa given Anledning at bemægtige sig Jylland«. To armékorpser under general Manteuffel skulle afløse det korpser, der stod i hertugdømmerne. Quaade havde klogeligt undladt at nævne hr. Kafkas titel, thi denne var – skomager. Bevidstheden herom havde nok svækket værdien af hans udsagn, men nu kunne man i København frit hengive sig til den tro, at det drejede sig om en indflydelsesrig person. Og Vedel var ikke sen til at benytte denne meddelelse. Ferriol fik at vide, at »vi maatte ønske at bevare Neutralitet(en), og Intet vilde være Preussen mere velkomment end en Adfærd fra vor Side, som kunde give Paaskud til en Besættelse af Jylland«²⁶.

Da Rosenørn vendte tilbage fra ministermødet, fik Vedel bemyndigelse til at meddele Ferriol, at udenrigsministeren havde bifaldet hans udtalelser. Ordlyden af instruktionen til Quaade ville dog først blive bestemt i statsrådet den 25. juli. Sagen kunne ikke udsættes længere, men det var ikke hensigten at binde os definitivt. På gesandtens spørgsmål, om regeringen senere ville forlade neutraliteten »sous le coup des événements«, svarede Vedel, at han vel ingen ordre havde til at sige noget om dette uforudsete spørgsmål, men han betvivlede ikke, at ministeren ville besvare det bekræftende²⁷.

Under ministermødet havde Hall som nævnt givet udtryk for utilfredshed med Vedels udkast til en neutralitetserklæring. Krieger havde da foreslået, at Hall, Rosenørn og Vedel i fællesskab skulle udarbejde et nyt forslag. Men da Hall efter mødet fik meddelelse om Ferriols henvendelse, blev han så urolig, at han ikke »kunde tage Arbejdet med Vedel jævnt, han forsvandt og vilde ikke komme igjen før imorgen kl. 12«²⁸. Om Vedel og Rosenørn fortsatte arbejdet, er ikke helt klart.

Næste dag, søndag den 24. juli, havde man i udenrigsministeriet modtaget nye efterretninger, der tjente til en klarlægning af situationen. Quaade indberettede i et underhåndsbrev, at neutralitetserklæringen måtte udsendes snarest muligt, selv om Preussen for Øjeblikket ikke ville give noget positivt derfor, og Rusland – England heller ikke ville skaffe os noget. Man kunne godt udtale et håb om reparation, og selve erklæringen måtte ikke være for tør eller uvenlig. Med hensyn til spørgsmålet om kul var kontrabande kunne han intet bestemt sige, men Preussen betragtede kul og koks som krigsfornødenheder²⁹.

Fra gesandten i Paris modtoges en dépêche af 18. juli om den samtale han og forhenværende krigsminister Raasløff havde haft dagen før

med udenrigsminister Gramont. Moltke-Huitfeldt havde forsigtigt antydnet, at en fransk flåde snarest burde afsendes, medens Raasløff, der nu var privatmand, havde optrådt betydelig kraftigere og bl. a. omtalt muligheden af en dansk-fransk alliance. Gesandten befandt sig i en vanskelig situation, da han var uden instruktion. Den første han modtog var dateret så sent som den 29. juli. Raasløff var også i audiens hos Napoleon III, og hans hele optræden, der ved gesandtens tilstedeværelse hos Gramont kunne se ud som om den fandt sted med officiel dansk sanktion, måtte bidrage til at give den franske regering det indtryk, at Danmark forholdsvis let kunne vindes for allianceplanerne³⁰. Både Rosenørn og Vedel var bekymrede og irriterede, fordi Moltke-Huitfeldt havde ledsaget Raasløff. Gesandten modtog derfor en irettesættelse indsvøbt i pæne vendinger og med forsikring om, at kongen udtrykkelig havde ønsket den fremsendt. Grev Holstein havde næppe uret, når han hævdede, at Raasløff havde fået »Moltke i Paris ordentlig paa Glatteis«³¹.

Moltke-Huitfeldts indberetning og Ferriols meddelelse øvede nu deres virkning på ministeriet og navnlig på den del, der var stemt for en alliance med Frankrig. På den anden side lod Quaaades brev tydeligt forstå, at det var på tide, neutralitetserklæringen blev udstedt. Den måtte være færdig inden statsrådet næste dag. Under disse forhold begyndte ministrenes møde søndag den 24. juli kl. 13. Diskussionen synes at have været bevæget. I sin beretning fra 1903 fortæller Vedel: »Jeg husker, hvorledes jeg sad og skrev Forestillingen... og hvert Øieblik blev jeg afbrudt i mit Arbejde ved at saa den ene, saa den anden af Ministrene kom ind for at paalægge mig endelig at passe paa dette eller hiint Punkt«. I Kriegers dagbog mærker man tydeligt dønningerne fra diskussionen. Hall var som vanlig den mest allianceivrige. Han måtte dog erkende, at Gramont ikke havde krævet, at Danmark undlod at udstede en neutralitetserklæring, og da de 30.000 landgangstropper umuligt kunne komme samtidig med den franske flåde, kunne han ikke modsætte sig vedtagelsen af det nye udkast. Dette var til gengæld ikke nogen neutralitetserklæring, hævdede Fenger. Krieger gjorde gældende, at formuleringen måtte Rosenørn, Hall og Vedel svare for. »Kun derom var alle enige, at Forestillingen maatte affattes saaledes, at Kongens idyllisk-rolige Tro paa Muligheden af en ufravigelig Neutralitet blev grundig rystet«³².

Krieger omtalte ikke Rosenørns stilling, men fra en udateret billet

– formentlig fra 23. juli – ved vi, at Vedel indstændigt anmodede Rosenørn om ikke at foretage »væsentlige Rettelser i Udkastet«, thi regeringen kunne »under givne Forhold senere... see sig foranledigt til at tage Parti mod Preussen, og det da vilde berede Vanskeligheder ligeoverfor Kongen, hvis han kunde antage sig ved et enkelt Ord i Svaret til Preussen at være altfor bestemt bundet«. Han henstillede derfor en udeladelse af ordene: »S. M. ne s'en écartera jamais volontairement«, da en sådan overspringelse næppe kunne gøre videre skade, men derimod være en indrømmelse, der kunne gøre det lettere at bevare resten uændret³³. Denne henstilling, der blev fulgt, viser, hvorledes Vedel var forberedt på et sammenbrud for den forbeholdne neutralitetspolitik, såfremt de franske hære sejrede. Den afslører tillige, hvor hårdt trængt alliancemodstanderne må have følt sig allerede nu, når de kunne gå med til en sådan indrømmelse, der ikke var nær så ubetydelig, som Vedel ville give det udseende af.

Hovedpunkterne i den meget lange forestilling, hvormed erklæringen skulle forelægges i statsrådet, var følgende: regeringen havde altid ønsket at få Nordslesvig tilbage med Preussens frie vilje, ikke imod den. Derfor måtte der 1) udstedes en virkelig neutralitetserklæring, som viste, at Danmark ikke ville indblandes i krigen. 2) Den måtte tillige indeholde en opfordring til Preussen om at opfylde artikel V, eller i hvert fald intet indeholde, der kunne hindre dette land i straks at skride til en *fuldstændig opfyldelse* af artiklen. 3) Den måtte holdes åben for senere beslutninger og rumme tilknytningspunkter i tilfælde af en ændret politisk holdning. Selve erklæringen var ganske kort:

»Den Neutralitet, som Kongen agter at iagttage under nærværende Krig, er naturligen givet ved Rigets geografiske Beliggenhed og politiske Stilling. Fri for enhver tidligere Forpligtelse vil Kongen lade sin Holdning bestemme af den Agtelse, der skyldes Folkerettens Grundsætninger og bestaaende Traktater. Den kgl. Regjering vil følgelig rette sine Bestræbelser paa at bevare Fredens Velsignelser for Riget, altsom den tager det fornødne Hensyn til Fremtidens Krav ikke mindre end til Øjeblikkets Interesser«³⁴. Opfordringen til Preussen angående artikel V var pakket forsigtig ind og lå nærmest i ordene »bestaaende Traktater«. Ifølge Vedels beretning havde man ikke vovet direkte at nævne artiklen, for at Preussen ikke skulle føle sig truet. Hentydningen til en evt. alliance med Frankrig lå i den sidste sætning. I en anden forestilling fastsattes bestemmelserne for de krigsførende magters optræden på dansk søterri-

torium. Man fulgte reglerne fra Krimkrigen og undgik således at tage stilling til det prekære spørgsmål, om kul var krigskontrabande³⁵.

De to forestillinger fremlagdes i statsrådet på Amalienborg mandag den 25. juli kl. 12. Det voldte her store vanskeligheder at få kongen til at godkende neutralitetserklæringen. Han satte straks fingeren på det svage punkt ved at fremhæve den sidste sætning, der indebar, at neutraliteten ville blive brudt, når tidspunktet blev anset for fordelagtigt. Efter kongens mening måtte man ikke lade sig irritere til at begå uovervejede skridt, og man måtte ikke glemme, at når talen var om at få Nordslesvig tilbage og beholde det, så ville Tyskland altid forblive vor nærmeste nabo.

Kongens indvendinger var vanskelige at imødegå. Konseilspræsidenten nøjedes med at svare, at den omtalte sætning nu engang var den, som *hele* ministeriet havde kunnet enes om, og han måtte derfor anse det for rigtigt, som sagen stod, at erklæringen vedtoges i sin helhed. Rosenørn, der havde forelagt den, forholdt sig tavs. Han var øjensynlig enig med grev Holstein. Det afgørende for de to mænd var at hindre ministeriets sprængning. En ændring i erklæringen kunne meget vel få denne virkning. Hall, Fonnesbech, Fenger, Haffner og Krieger forsvarede kraftigt erklæringens ordlyd. Krieger fandt den sidste sætning meget naturlig, thi Hans Majestæt kunne ikke forpligte sig til »ubetinget Neutralitet«. Efter dette pres gav kongen op og bifaldt indstillingen. Samme dag afgik neutralitetserklæringen pr. brev til Quaade³⁶.

*

Forhandlingerne i statsrådet havde vist, at kløften i regeringen var ved at blive bredere. Kongen stod alene med sit krav om ubetinget neutralitet. Holstein og Rosenørn ville undgå en ministerkrise og var derfor villige til at indgå kompromis med »de Andre«, som Holstein kaldte dem: Hall, Haffner, Fonnesbech og Fenger³⁷. Til denne gruppe hørte også Krieger, selvom han i overensstemmelse med sin natur nødigt ville tage et personligt ansvar og derfor søgte at manøvrere sig ind i en mellemstilling. Ifølge beretningen fra 1903 var det lykkedes Vedel at vinde den »kriegeriske« Krieger for sin politik, men det er tvivlsomt, om dette er helt rigtigt. Thi hver gang Krieger blev presset til at tage et standpunkt, sluttede han sig til »de Andre« mod Holstein og Rosenørn. På den anden side er det sikkert, at Vedel gjorde, hvad han kunne for

at holde igen på ham. Herom findes der et interessant *samtidigt* vidnesbyrd. Statsrådsekretær Liebe skrev den 30. august 1870 til Regensburg: »Kan De forklare . . . det for mig gaadefulde i Vedels Yttringer, som han atter under forandrede Forhold er kommen tilbage paa? »Krieger, ham skal jeg nok sørge for at holde paa«, vare hans Ord, da jeg nævnedes Krieger som den, man vel meget snarre (end Hall) kunde frygte for vilde være altfor parat til at gaa paa«. Også Andræ søgte at holde igen på Krieger. Under torsdagssamværet den 21. juli fik både han og Hall »en Neutralitetsstiver« af Andræ³⁸.

Inden mødet i statsrådet den 25. begyndte, var der indtruffet en vigtig begivenhed, som »de Andre« ikke fik underretning om, før mødet var slut. »*Tidlig om Morgen*« havde Ferriol opsøgt Rosenørn og Vedel³⁹. Gesandten kom for at meddele, 1) at den franske flåde nu var afsejlet og en division landgangstroppe indskibet, samt 2) at en særlig udsending – hertugen af Cadore – ville komme til København for at forhandle med den danske regering. Ferriol gentog derfor sin regerings anmodning til Danmark om at udsætte afgivelsen af neutralitetserklæringen i Berlin. Hvad Rosenørn har udtalt, vides ikke, men Vedel svarede, at han allerede tidligere havde sagt ham, at der den 22. var telegraferet til Quaade. Vort svar ville ikke binde regeringens beslutninger for fremtiden, men det var nødvendigt for os at svare nu og uden tøven. Det var tillige nyttigt for os, fordi svaret ville vise, at vi ikke allerede var bundet til Frankrig. Vi ønskede ikke at blande os i krigen. Iøvrigt var det efter Vedels mening for sent at tage en ny beslutning, da sagen allerede var forelagt kongen og kun ventede på den formelle undertegnelse i statsrådet.

Det sidste var nu ikke helt korrekt, thi statsrådet skulle først begynde kl. 12, så der var tid nok til at sætte ministrene ind i den nye situation. Når både Rosenørn og Vedel undlod dette, må det skyldes ønsket om at undgå nye vanskeligheder for erklæringens vedtagelse. Det fremgår af statsrådsreferatet, at »de Andre« – Krieger inclusive – ikke kan have vidst noget om Cadores mission, thi havde dette været tilfældet, havde de næppe tiet dermed i diskussionen med kongen.

Under den fortsatte samtale med Ferriol udtalte Vedel, at regeringen selvfølgelig ville modtage Cadore og høre, hvad han havde at sige. Men han fremhævede påny de farer, Danmark udsatte sig for gennem en alliance med Frankrig. Forudsætningerne for en eventuel tilslutning måtte være, at vi selv kunne vælge tidspunktet, og dette kunne

først indtræffe, *når* den franske flåde havde lukket Østersøen, *når* et landgangskorps på 30–40.000 mand havde sat sig fast i Slesvig og taget Als, og *når* et slag ved Rhinen var faldet ud til Frankrigs fordel. Selv i så tilfælde kunne vi kun besætte Nordslesvig indtil Flensborglinien⁴⁰.

Med disse klausuler, som Holstein og Rosenørn senere godkendte, havde Vedel sat en stærkere bom for alle forhastede allianceplaner, end han måske selv vidste. Thi omskriver man hans krav, betød de: preussisk nederlag på den centrale krigsskueplads, effektiv blokade i Østersøen og fransk besættelse af Slesvig. Først der efter kunne danske tropper rykke ind i Nordslesvig. Der skulle gå et halvt århundrede, før disse forudsætninger var opfyldt.

Ferriols meddelelse blev kendt af de andre ministre i løbet af den 25. juli, men da var neutralitetserklæringen vedtaget og på vej til Berlin. Derfor fik meddelelsen ikke den virkning, den måske ellers ville have haft, thi det var indlysende, at man nu måtte afvente Bismarcks svar, inden nye beslutninger blev truffet.

I mellemtiden foranledigede Vedel, at grev Frijs blev kaldt til København, hvor han blev orienteret om sagernes stilling. Både Rosenørn og Vedel forhandlede med ham, og Frijs erklærede sig parat til at stille sin erfaring og sine kundskaber til regeringens disposition, ja eventuelt indtræde i ministeriet under Holstein. Der efter rejste han hjem, skønt Cadores ankomst kunne ventes hvert øjeblik⁴¹. Samtidig blev der i stilhed truffet visse begrænsede forberedelser til at sætte en eventuel mobilisering i værk⁴².

I ministermødet den 29. juli diskuteredes, hvem der skulle forhandle med Cadore. Rosenørn foreslog Frijs, men Hall rystede på hovedet. Som alliancevilkår fremlagde Rosenørn de vedelske krav i lidt ændret form: Frankrig skulle have vundet et slag ved Rhinen eller (og) taget Als og *Dybbøl*. Dette ville Hall ikke gå ind på. Han krævede i stedet, at den franske flåde skulle sikre os såvel mod Preussen som mod Rusland, at landgangstropperne blev flere i antal end det danske hjælpekorps, at alliancens mål var en loyal opfyldelse af artikel V, og at vi kun skulle støtte Frankrig for dette formåls skyld. Haffner kom ind på spørgsmålet om mobiliseringen, der ville tage 2 à 3 uger, såfremt 2 divisioner eller 20 batailloner opstilledes⁴³. Dette var dog kun teoretiske diskussioner. Bismarcks svar var endnu ikke modtaget, og Cadore ikke ankommet. Således sluttede krisens anden fase. Den indledtes den 18. juli, da planen om at udstede en forbeholden neutralitetserklæring be-

gyndte at tage form. Krisen var blevet alvorlig skærpet gennem meddelelserne den 23. og 25. juli om de franske militære planer. Disse havde styrket ministeriets alliancevenlige fløj. Men indtil nu var det lykkedes så nogenlunde at neutralisere virkningen af de franske tilbud ved at stille vidtgående sikkerhedskrav.

*

Tredie fase begyndte lørdag den 30. juli, da Quaades indberetning blev kendt. Torsdag eftermiddag den 28. juli havde han haft en længere samtale med Bismarck om den politiske situation i almindelighed og den nordslesvigske i særdeleshed. Kansleren fralagde sig ansvaret for, at den sidstnævnte sag ikke var blevet ordnet for længe siden og antydede som så mange gange før, at hans bestræbelser havde stødt på uovervindelige vanskeligheder fra kong Wilhelms side. I sin indberetning gengav gesandten Bismarcks udtalelse om »Kronprinsen af Preussen (der) nærrede andre Anskuelser end Kongen med Hensyn til Bevarelsen for Preussen af Sundeved og Als«. Hensigten med denne bemærkning synes at have været ønsket om ikke at berøve danskerne ethvert håb for fremtiden og således gøre det lettere for dem at holde sig i ro nu. Denne anvisning på fremtiden, der iøvrigt ikke havde den tilsigtede virkning, kunne nok tiltrænges, thi Bismarck sagde rent ud, at han intet ville betale for Danmarks neutralitet. Afslaget var dog pakket pænt ind: måske kunne de omtalte hindringer forsvinde eller formindskes som følge af den danske regerings holdning under den nuværende krig, men han kunne ikke give nogen forsikring i så henseende. Det var ham en æressag ikke at love, hvad han ikke var sikker på at kunne holde. Til gengæld havde han ingen indvendinger at gøre angående den danske neutralitetserklæring, som Quaade lod ham læse. Heller ikke den sidste sætning gav Bismarck anledning til kommentarer. Han nøjedes med at udtrykke sin erkendtlighed for meddelelsen og udtale sin tak til den kgl. regering for den stilling, den agtede at indtage⁴⁴. Den sidste passus har en umiskendelig ironisk klang.

Sammenligner man situationen i juli 1870 med den, der tegnede sig i marts 1868, da Bismarck ikke ønskede at afbryde forhandlingerne med Danmark, fremgår det tydeligt, hvor gunstigt den havde udviklet sig set fra Preussens synspunkt. Rusland stod i det afgørende øjeblik trofast ved dets side og holdt Østrig i skak. De sydtyske stater havde uden tøven stillet deres hære til Preussens disposition. Mobiliseringen var

praktisk talt afsluttet, og et armékorps på ca. 90.000 mand dækkede Nord- og Østersøkysterne. Opmarchen var til ende, og indmarchen kunne begynde i et isoleret Frankrig, hvor konfusionen havde opslået sit hovedkvarter. Under disse omstændigheder var den danske neutralitet af større værdi for Danmark end for Preussen, og Bismarck behøvede ikke at betale en Pfennig for den ⁴⁵.

I København kom meddelelsen om Bismarcks afslag næppe som en større overraskelse, idet mindste ikke for Vedel, der var blevet forbedret gennem Quaades brev af 22. juli. Men nu havde man Bismarcks egne ord at holde sig til, og virkningen var alvorlig nok. Thi samtidig med at Preussens negative holdning blev fastslået, syntes Frankrigs positive optræden at manifestere sig. Den 28. juli ankom fire franske panserfregatter til Aalbækbugten syd for Skagen, og om aftenen den 29. ankrede to franske krigsskibe op på Københavns yderred ⁴⁶. Alle – og så regeringen – måtte tro, at disse skibe kun var forspidsen af en større eskadre og de 30.000 mand landgangstropper.

Følgerne af de franske skibes ankomst viste sig hurtigt blandt den letbevægelige københavnske befolkning, der med begejstring greb lejligheden til at hylde officerer og matroser. I gaderne blev »Marseillaisen« sunget gang på gang. Leveråb udbragtes for Frankrig og for krigen mod Preussen. Pressen agiterede for en aktiv dansk optræden ved Frankrigs side, og indflydelsesrige mænd som Monrad, Tietgen og bankier Adler støttede agitationen ⁴⁷.

I ministermødet den 31. juli blev Quaades indberetning om samtalen med Bismarck diskuteret, men et referat af forhandlingerne kendes ikke. Inden mødet begyndte, havde Krieger foreslået Fenger og Hall, at man undlod den store mobilisering, der »umuligt kunde tilraades med en saa uskyldig (formentlig en eufemisme for ukyndig eller umulig) Udenrigsminister som Rosenørn. Der var kun Een, vi kunde faae til Udenrigsminister, det var Frijs«. Den lille mobilisering kunne Krieger derimod godt tilråde, og denne betragtning synes flertallet af ministre at have delt ⁴⁸. Konsekvensen af Bismarcks afslag gjorde sig tydeligt gældende, og imens ventede man på Cadore.

Dennes ankomst imødeså Vedel med bange anelser. Han var ganske klar over, hvilken indflydelse hertugens tilstedeværelse kunne få på stemningen i og udenfor ministeriet. Derfor telegraferede han (med Rosenørns billigelse) om aftenen den 31. juli til Moltke-Huitfeldt, og bad ham overfor Gramont fremhæve det ønskelige i Cadores hurtige hjem-

rejse, så snart denne havde meddelt sin regerings ønsker og hensigter. De videre forhandlinger kunne føres med Ferriol⁴⁹.

Få timer efter afsendelsen af dette telegram nåede Cadore frem til København om bord på et fransk krigsskib. Før statsrådets begyndelse den 1. august kl. 11 kunne Rosenørn meddele kongen denne nyhed. Samtidig måtte udenrigsministeren referere Bismarcks erklæring om, at vi intet kunne vente af Preussen. Disse oplysninger ændrede dog ikke Christian IX's holdning. I statsrådet, der var ganske kortvarigt, udtalte han, at neutraliteten burde fastholdes. Mere kunne der heller ikke siges, før indholdet af Cadores mission var blevet kendt⁵⁰.

*

Mandag den 1. august kl. 15,30 ankom hertugen ledsaget af St. Ferriol til udenrigsministeriet, hvor han blev forestillet for Rosenørn. Under samtalen viste det sig, at han intet akkreditiv havde, men kun en fuldmagt til at afslutte »cette petite affaire«, som han udtrykte det, og han vidste ikke hvornår og hvormange landgangstropper, der skulle komme⁵¹. Derefter aflagde han visit hos Vedel, der i sin beretning fra 1903 har givet en udførlig skildring af samtalen, hvis enkeltheder må tages med det forbehold, at de er nedskrevet 33 år efter mødet havde fundet sted. »Jeg spurgte ham altsaa om, hvad hans Ærinde her var, og da han herpaa ganske ubefangen svarede, »mais pour signer le traité«, spurgte jeg forbavset: »mais quel traité?« Vi kom derpaa ind paa Mulighederne af en Alliancetraktat, som jeg ansaa som altfor risikabel for Danmark – Jeg gjentog da kort det samme, som jeg havde allerede tidligere sagt til Ferriol... Det var saaledes »kun mine personlige Anskuelse«, og paa den Maade kunde jeg, den underordnede og uansvarlige sige Meget, som Ministeren ikke kunde udtale uden at binde Regjeringen og derfor paadrage ham Ansvar ligeoverfor hans Colleger, der for største Delen nærede ganske andre Anskuelse. Men til min store Overraskelse og til Forfærdelse for Ferriol havde Cadore ikke bedre Beroligelse at give mig, da jeg sagde, at Danmarks hele Existens vilde blive sat paa Spil, end at »le Danemark est si peu de chose«, og mine Bemærkninger om, at Krigslykken jo kunde tænkes at vende sig mod Frankrig, fandt han »une injure contre l'armée française«. Dermed endte vor Samtale⁵².

Det lyder næsten utroligt, at en diplomat kunne fremsætte sådanne udtalelser, når hans opgave var at vinde den danske regering for en

alliance. Kriegers *samtidige* notater om Cadores nonchalante optræden overfor Vedel og hans horrible bemærkning til Rosenørn om »cette petite affaire« samt grev Holsteins brev af 1. august til hustruen tyder dog på, at Vedels beretning i det hele og store er korrekt.

Det vil til sene tider forblive en gåde, hvorfor den franske regering sendte en så uvidende, taktløs og arrogant forhandler til København. Den eneste rimelige forklaring må være, at man under den almindelige forvirring i Paris har taget den første den bedste ledige diplomat, der opholdt sig i udenrigsministerens forværelse⁵³.

I ministermødet samme aften vakte Rosenørns meddelelse om den resultatløse samtale med Cadore stor skuffelse. Krieger var straks parat til at skyde skylden på udenrigsministeren, »om det ikke var hans Feil, at han Intet havde at meddele«. Dette sagde han dog ikke højt, men nøjedes med at skrive det i sin dagbog. Rosenørn fastholdt, at de videre forhandlinger med hertugen måtte overdrages til Frijs, selv om Hall var imod det. Desuden oplyste han, at der allerede var telegraferet til Frijs om at komme til København⁵⁴.

Iøvrigt havde stemningen om eftermiddagen været temmelig aggressiv hos nogle af ministrene. Hall ønskede »øjeblikkeligt Samtykke til en eventuel Alliancetraktat«, og Krieger mente, at Vedel »i ethvert Tilfælde« nok kom til at skrive et allianceudkast samme aften⁵⁵. Dette blev der nu ikke noget af. Cadores bidrag til de dansk-franske forhandlinger havde ikke været af en sådan art, at den alliancevenlige del af ministeriet var blevet styrket. Grev Holstein, der tidligere på dagen havde været forberedt på regeringens sprængning, kunne om aftenen konstatere, at Cadores »hele Mission (er) saa løs og uklar, at det ikke er sandsynligt – hvis der ikke i Løbet af imorgen fremkommer noget, som endnu er holdt tilbage – at der vil fremgaa nogen Forhandling af hans Sendelse, som for Øjeblikket kan drive Sagen paa Spidsen... Rosenørn og jeg ere enige i ikke at ville fremkalde nogen Krise, som i sine Følger kan blive høist farlige, saalænge det ikke er uundgaeligt; thi vor Udtræden kunde af den ydre Verden ikke forstaaes anderledes end som et Varsel om Brud paa Neutraliteten, og det vilde derved faae en ganske anden Betydning end ethvert andet Ministerskifte – og paa den anden Side vilde en Udtrædelse af Hall gjøre Ministeriet uholdbart lige overfor Opinionen i Landet og især i Hovedstaden samt bringe Kongen i en høist vanskelig Stilling... *Wedel er iøvrigt enig med Rosenørn-Lehn og mig*«⁵⁶.

Denne uforbeholdne udtalelse, der kun var beregnet for hustruen, hvem han pålagde at brænde brevet, er en bekræftelse af Vedels beretning om, at han i de kritiske dage stod på alliancemodstandernes side og rådede til at vinde tid.

Begivenhederne den 1. august havde ikke ført til den frygtede krise, men nok til en yderligere udvidelse af kløften i regeringen. Stemningen var blevet mere irriteret og aggressiv, og den blev ikke mindre irriterende, da en stærk hedebølge i den kritiske uge sænkede sig over den idylliske, men usunde og stinkende hovedstad. Selv tidligt om morgenen var det ulideligt varmt, og de tordenbyger, der kom, bragte ingen lindring. En sådan meteorologisk kalamitet kunne nok belaste de iforvejen tyndslidte nerver ⁵⁷.

*

Tirsdag den 2. august ydede Cadore endnu et bidrag til alliancemodstandernes sag, idet han ganske enkelt forsvandt. Hvorhen vides ikke. Hverken Rosenørn, Vedel eller andre fik talt med ham. Men han – eller måske snarere Ferriol – sendte et telegram til Paris, hvori det meddeltes, at der var ringe håb om et aktivt samarbejde med Danmark. Den danske regering frygtede en preussisk invasion i Jylland, hvis den ikke forholdt sig neutral ⁵⁸.

Ministrenes forhandling om eftermiddagen synes at have været kortvarig. Der forelå ingen nye momenter, og Rosenørn nøjedes med at sige, at han næste dag kl. 15 ville fremlægge forhandlingspunkterne til en eventuel traktat. Ifølge Krieger talte Vedel efter mødet med Hall og forklarede ham, »hvor vanskeligt det vilde være nu at slutte en Traktat med Frankrig, selv om den holdtes hemmelig. Det var strax det samme som et Angreb fra Preussen, der maatte erkjendes som berettiget; Frankrig kunde ei forlange mere, end at vi hørte, hvad Cadore vilde sige. Siden kunde vi ganske anderledes i Ro forhandle med St. Ferriol. Frankrig kunde heelt vel sende Landgangstropper uden at Alliancetraktaten var sluttet, men ikke omvendt. Selv om Frankrig nok saa meget forpligtede sig til at sende Tropper, kunde jo ingen svare for, at Frankrig 3 uger derefter var istand dertil«. Hall accepterede tilsyneladende denne skeptiske bedømmelse af Frankrigs militære evner, men Krieger anså det dog for tvivlsomt, om han ville blive stående derved, »med andre Ord ved at lade Cadore hjembringe et *Indtryk*«. Overfor Rosenørn udkastede Vedel den tanke, at Hall kunne erklære ikke at

ville blive i regeringen, såfremt landgangshærens ankomst ikke bevirkede afslutning af en alliance. Denne tanke huede ikke Rosenørn, der henstillede til Vedel ikke at nævne den for Hall, sandsynligvis fordi han ville forhindre Hall i at sprænge regeringen ved at træde tilbage. Det var det samme synspunkt, Holstein havde nævnt i brevet til hustruen den foregående aften⁵⁹.

Da Vedel derefter talte med Holstein, fremkom denne – ifølge Krieger – med nogle bemærkninger, der ikke stemte overens med hans udtalelser i brevet af 1. august. Holstein skulle nu have antydnet det ønskelige i, at grev Frijs trådte ind i regeringen i stedet for Rosenørn, hvorefter han selv ville udtræde. Vedel skal have svaret, at dette ikke var nødvendigt. Holstein fortsatte med at sige, at såvel han som Rosenørn ville gå af, såfremt ministeriet besluttede sig til at gå videre i forhandlingerne med Cadore end til blot at høre, hvad han havde at meddele og lade ham hjembringe et *indtryk* (af regeringens hensigter). Vedel erklærede, at en sådan udtræden og Frijs indtræden næppe ville hæve kløften i ministeriet, eftersom Frijs »vistnok vilde staa paa samme Standpunkt som Holstein–Rosenørn«.

Desværre kendes denne vigtige samtale kun gennem Kriegers notat, der formentlig bygger på Vedels referat. Holstein nøjedes i sit brev af 2. august til hustruen med at skrive: »jeg har idag haft en lang Samtale med Wedel, og han er fuldkommen enig med mig og Rosenørn-Lehn; imorgen vil en skarp Adskillelse mellem de forskellige Meninger muligvis ikke mere kunne undgaaes«⁶⁰. Sammenholder man Kriegers referat med Holsteins brev af 1. august fremtræder modsigelsen ganske klart. Grev Holstein havde udtrykkeligt skrevet, at han og Rosenørn ikke ville fremkalde nogen krise, sålænge det ikke var uundgåeligt, fordi deres udtræden kunne få særdeles farlige virkninger. *Hvis* Holstein har udtalt sig som refereret af Krieger, må han altså have skiftet standpunkt, hvad årsagen så end kan have været. På eet punkt stemmer Holsteins brev og Kriegers referat overens nemlig med hensyn til Vedels stilling. Af begge fremgår det, at han vedblivende stillede sig solidarisk med Holstein–Rosenørn og ikke ønskede at løbe nogen risiko ved et ministerskifte, selv ikke med udsigten til at få grev Frijs tilbage. Måske har han tænkt på det gamle ord om ikke at skifte heste i vadestedet.

Grev Frijs kom til København tirsdag aften. Næste dag, den 3. august, orienterede Vedel ham om situationen. Frijs var villig til at påtage sig forhandlingerne med Cadore, forudsat at ministeriet delte hans

opfattelse: »for Tiden at fastholde Neutraliteten«⁶¹. Det gjaldt om at vinde tid, og dette synspunkt prægede også Vedels udkast af 3. august til en alliance. Det indeholdt en videreførelse af de argumenter, han den 25. juli havde fremført overfor Ferriol. På visse punkter var de endog blevet skærpet. For at Danmark kunne forlade neutraliteten måtte der nu være »en rimelig Udsigt til at Frankrig kan gaae seirrig ud af Kampen«. I Østersøen måtte det gøre mere »end alene at blokere og allarmere Kysterne«. På den centrale krigsskueplads skulle den franske armé have »vundet betydeligere Fordele paa den anden (dvs. østlige) Side af Rhinen«. De tyske hære skulle altså kastes over floden og slæes afgørende på tysk jord. Det var et så vidtgående krav, at det næsten var ensbetydende med et forlangende om krigens heldige afslutning. Foruden en blokadeeskadre måtte der i Østersøen befinde sig et landgangskorps på 30.000 mand, men erobringen af Als og Dybbøl nævntes ikke. Derimod blev det fastslået, at en alliance ikke kunne indgås nu; der kunne heller ikke være tale om at afgive noget skriftligt løfte. En eventuel dansk deltagelse blev meget nøje defineret og begrænset til en besættelse af Nordslesvig indtil Flensborg (exclusiv eller inklusiv). Så ville det endda være bedst, om de danske tropper ikke direkte deltog i erobringen. Endelig blev det udtrykkeligt udtalt, at grev Frijs kun var bemyndiget til at modtage Cadores meddelelser. På den anden side skulle han undgå alt, der kunne opfattes som en afvisning eller uvilje. Cadore måtte kun modtage det *indtryk*, at Danmark, når forudsætningerne var opfyldt, ville indgå en alliance. Med rette bemærkede Frijs, »at der egentlig forlanges af den danske Befuldmægtigede, at han uden at yde Nogetsomhelst skal skaffe Alting at vide«⁶². Han har nok følt sig som en anden Kraka, der skulle møde fastende og dog ikke sulten, upåklædt og dog ikke nøgen, alene og dog i selskab.

Da Vedels punkter blev forelagt i ministermødet den 3. august, blev de modtaget med stor uvilje. Navnlig Hall fandt, »at der var en Overlæsselse af Cauteler« og truede med at gå af, hvis man på Cadores forlangende nægtede at give et bestemt tilsagn. Fenger, Haffner og Fonesbech »vare af den bestemte Formening, at vi maatte slutte os til Frankrig og vilde gaae noget stærkere paa«. Krieger, der ikke udtalte sig mod de andre, mente, at når vi ikke kunne forpligte os før landgangskorpset var klar, så ville begivenhederne ved Rhinen til den tid gøre en diskussion om den første betingelse overflødig. Holstein fastholdt kravet om sejren ved Rhinen foruden landgangskorpsets tilstede-

værelse. En generhvervelse af Nordslesvig mod Preussens vilje ville efter hans mening være den mindst heldige måde, den kunne ske på. I øvrigt ville han ganske henstille til sine kolleger, hvornår han selv og muligvis Rosenørn skulle gå. Denne udtalelse må have svalet gemytterne noget, thi mødet endte med, at man blev enige om at se tiden lidt an⁶³.

Dette mødereferat, der skyldes Krieger, synes at være en dæmpet gengivelse af den til tider ret ophidsede diskussion. Grev Holstein skrev samme aften, at »vi vare i en skarp Forhandling ang. den franske Alliance foranlediget ved en bestemt Udtalelse af Hall, der førte med, at hver enkelt sagde sin Mening rent ud«⁶⁴.

Trods den irriterede stemning kom det ikke til åbent brud. Cadore havde endnu ikke fremsat noget forslag. Den 3. eller 4. august aflagde han i øvrigt besøg hos Hall og Krieger, hvad sidstnævnte ikke omtalte i sin dagbog. Det var næppe et tilfældigt besøg, hertugen aflagde ham. Gennem Ferriol havde han formentlig fået udpeget de ministre, der ansås for modtagelig for påvirkning⁶⁵.

*

Den første forhandling fandt sted om formiddagen den 5. Hertugen fremsatte tilbud om afslutning af en offensiv og defensiv alliance. Frijs meddelte, at han kun var bemyndiget til at modtage oplysninger. Han fremhævede, hvorledes Danmark satte sin eksistens på spil ved at gå ind i krigen, og undgik iøvrigt at inklade sig i nærmere drøftelser for ikke at forpligte regeringen⁶⁶. Cadore fik det indtryk, at den danske regering kun ville give »une réponse évasive«. I en senere samtale, som Frijs havde med Ferriol, gjorde gesandten opmærksom på, at kravet om franske landgangstropper i Østersøen, før Danmark traf sin beslutning, var uantageligt. Meningen var åbenbart, at Danmark måtte tage alliancen med den risiko, den indebar, eller forholde sig neutral⁶⁷.

Fra fransk side var det længe ventede tilbud nu endelig fremsat, men virkningen heraf blev ikke så alvorlig, som man kunne have frygtet, thi en afgørende beslutning kunne ikke træffes, før Frijs havde afsluttet forhandlingerne og aflagt beretning, og dette skete først tre dage senere. Alligevel var situationen den 5. august alvorlig nok. Om morgenen blev Vedel »yderst alarmeret«, da Krieger meddelte ham, at der på ministermødet den 4., efter at Rosenørn var gået, og medens »Holstein rystede«, var vedtaget et af Haffner stillet forslag om indkaldelse af 6 jysk-fynske reservebatailloner. Det kunne se ret uskyldigt ud, men,

som Krieger sagde, var det »i Virkeligheden langt mere«, nemlig begyndelsen til den store mobilisering, der nu stykke for stykke skulle sættes i værk ⁶⁸.

Ministeriets opløsning var unægtelig skredet meget langt frem, når de alliancevenlige ministre kunne sætte en sådan beslutning igennem. Holstein ville dog endnu ikke give op. I statsrådet den 6. august støttede han Haffners forslag med den svage begrundelse, at udenrigsministeren ikke havde fundet sagen af en sådan beskaffenhed, at den kunne bringe landet i en vanskelig stilling. Rosenørn, der vidste, at Vedel også havde accepteret foranstaltningen som ikke neutralitetsstridig, hævdede, at indkaldelserne var mindre end andre neutrale magters. Kongen vægrede sig kraftigt, men måtte tilsidst vige for sine ministre. Det var navnlig Haffner, Hall og Krieger, der førte ordet ⁶⁹.

I erkendelse af den næsten desperate situation, der var ved at udvikle sig, forsøgte Vedel og Rosenørn at finde nye udveje til at svække alliancevennernes initiativ. Gennem Mohrenheim vidste de besked med den russiske regerings forslag til den engelske om i fællesskab at lægge pres på *Frankrig* for at få det til at respektere Danmarks neutralitet ⁷⁰. Det var da en nærliggende tanke at forsøge, om det ville være muligt at udnytte denne interesse for Danmarks skæbne til at få de to magter til også at lægge tryk på *Preussen*.

Allerede den 2. august havde Vedel i en instruktion til kammerherre Vind i Petersborg givet udtryk for denne tanke. Ganske vist indeholdt instruktionen en beklagelse over Mohrenheims og Ruslands egenmægtige optræden ved i Berlin at proklamere Danmarks ubetingede neutralitet. Men samtidig fremhævedes den danske regerings levende ønske om, at de regeringer, der arbejdede for en begrænsning af krigen, ville gøre denne opgave mindre vanskelig ved at anvende deres *bons offices* i Berlin til at få gjort en ende på det eneste eksisterende dansk-preussiske stridsspørgsmål. Man måtte jo betænke, hvorledes Preussens optræden siden 1863 og Bismarcks udtalelser til Quaade den 28. juli ville gøre det dobbelt vanskeligt for den danske regering ikke at tage hensyn til den offentlige mening ⁷¹. Nøjagtig den samme tankegang findes i en uafsendt dépêche af 5. august til gesandten i London: den engelske regering ville sikkert forstå de vanskeligheder, der ville komme, »si la Prusse ne se décide pas à faire une justice tardive à nos réclamations fondées en droit et basées sur la promesse positive d'un traité«⁷².

Dette nye fremstød blev sent den 6. august fulgt op med et telegram

til Moltke-Huitfeldt i Paris: »Meget stærkt Tryk her fra Rusland og England. Rusland og maaskee England ville true i Paris i Anledning af Alliance mellem os og Frankrig. Cadore maae snarest muligt bort. Ikke i Frankrigs Interesse at Tractat for Øjeblikket afsluttes«⁷³.

Som man ser, forsøgte Vedel i disse kritiske dage at spille på to strenge ved at opfordre Rusland og England til at lægge pres på Preussen og samtidig udnytte de to landes tryk på Danmark for at få Frankrig til at trække sig tilbage. Det var et særdeles kompliceret spil, og Vedel har næppe haft større håb om succes, men under de givne omstændigheder måtte alle muligheder forsøges. Statsrådsbeslutningen den 6. august havde vist, at selv alliancemodstanderne var ved at blive revet med af de voldsomme kræfter, begivenhederne havde udløst. Til trods for Vedels meget vidtgående krav om sikkerhed før en alliance blev indgået og uanset Frijs henholdende samtale med Cadore og Ferriol den 5. og 6. august skulle der nu kun een bestemt begivenhed til for at vippe situationen, så alliancevennerne fik overtaget: en overbevisende fransk sejr vundet på slagmarken. Så lidt og dog så meget, thi netop i disse timer begyndte alle illusioner og ønskedrømme at smuldre under virkelighedens hårde tryk. I dagene 5. og 6. august led de franske hære under Mac Mahon ved Wørth og Frossard ved Spichern to alvorlige nederlag. Meddelelsen herom nåede København i løbet af natten til søndagen den 7. august. Efterhånden som timerne gik, blev efterretningerne mere og mere alarmerende. Kl. 13,40 telegraferede Moltke-Huitfeldt, at der herskede den største panik i Paris, hvor der gik rygter om en komplet deroute⁷⁴.

I København var »Virkningen af de tyske Seire... overordentlig stor«, skrev Krieger, og han tilføjede disse ord, der virker helt symboliske, »i Aften begynder Afkølingen af Luften efter den forfærdelige Varme, der i lang Tid har trykket os«⁷⁵. Grev Frijs havde denne søndag sin sidste samtale med Cadore. Hertugens udtalelser havde ikke mere den samme »moralske pression« som tidligere. Telegrammerne om krigens gang øvede deres virkning, og grev Frijs kunne om mandagen den 8. afgive sin rapport til regeringen med den gode bevidsthed, at han havde gennemført den pålagte opgave om ikke på nogen måde at binde Danmark. Han rejste hjem samme dag, og i et afskedsbrev opfordrede han Vedel »til paa Deres sædvanlige Maade at seire ved Udholdenhed«⁷⁶.

Det varede et par dage før det uundgåelige i Frankrigs nederlag gik

op for alliancevennerne⁷⁷. Selvom nogle af ministrene endnu bevarede håbet i deres hjerter, så kunne de ikke modsætte sig Rosenørns svar den 10. august til Cadore. Udenrigsministeren erklærede, at regeringen under indtrykket af de seneste begivenheder ikke mente at kunne udtale sig om det franske forslag, hvis virkeliggørelse nu måtte udskydes på ubestemt tid. Formelt var der ikke tale om et definitivt afslag, men forhandlingerne blev afbrudt for aldrig mere at genoptages, og den 12. august rejste Cadore hjem via England⁷⁸.

Da grev Holstein om aftenen den 8. skrev hjem til hustruen, kunne han med ikke uberegtiget stolthed fortælle om folk, der havde standset ham på gaden og spurgt, »vi ere dog ikke med? Nej, heldigvis grâce à moi og den hjælp, jeg har havt i Rosenørn-Lehn – men det begyndte at knibe stærkt«⁷⁹.

*

Et tilbageblik på krisen viser kongen som den, der indtog det klareste standpunkt: Danmarks ubetingede neutralitet. Det er uvist, om han har indset hvilken risiko dette standpunkt medførte for regeringens eksistens. Kongen kunne til en vis grad stole på Holstein og Rosenørn, men de følte sig tvunget til at forhandle med alliancevennerne for at afværge en regeringskrise. De 5 andre ministre var alle ivrige efter at få Danmark allieret med Frankrig, omend der var gradforskelle. Hall var nok den mest yderliggående, og det var ikke helt ved siden af, når grev Frijs spotsk sammenlignede ham med Don Quijote. Overfor statsrådssekretær Liebe betegnede Vedel »ikke uden en Slags bitter Ivrighed... Hall... som den, der navnlig under Trykket af det Bille-Kleinske Parti vilde med Djævels Vold og Magt ind paa en Alliance med Frankrig«⁸⁰. Krieger var den mest moderate og ængstelige, men tilhørte alligevel alliancevennerne⁸¹.

I beretningen fra 1903 tillagde Vedel med rette sin gamle chef grev Frijs en stor del af æren for, at Danmark slap helskindet gennem krisen. Hans fortjeneste bestod dels i forhandlingerne med Cadore, »men ogsaa og fornemmeligst ved den moralske Støtte, han ydede Fredspartiet«⁸². Vedel er dog krisens interessanteste skikkelse, fordi det så ganske øjensynligt var ham, der efter hjemkomsten fik udnyttet og formuleret den stemning, der var for udstedelsen af en forbeholden neutralitetserklæring. I statsrådet den 17. juli havde kongens krav om en streng neutralitet ikke mødt virkelig modstand, og ingen beslutning i an-

den retning var blevet truffet. Men fra mandag den 18. juli, da Vedel atter sad i direktørstolen på Amalienborg, blev ministeriets parole den forbeholdne neutralitet, skønt Rosenørn endnu den 21. juli forsikrede den engelske gesandt om det modsatte.

Som det er blevet påvist, var målet for den vedelske neutralitetspolitik at få Bismarck til at indfri løftet i artikel V. Den 30. juli stod det klart, at dette forsøg var mislykket, men da havde de franske krigsskibes ankomst og Cadores mission i forbindelse med den negative preussiske holdning skabt en krigsstemning, der var ved at rive alliancemodstanderne med sig. Frelsen kom i sidste øjeblik og paradoksalt nok takket være den effektive preussiske krigsmaskine, der kun 3 uger efter mobiliseringens begyndelse rendte de franske hære over ende. Hvis man kan sige, at Danmark i 1863–64 havde uheldet på sin side, må det indrømmes, at det i 1870 havde held i uheld.

Da Frankrigs nederlag var en kendsgerning, var det let nok at indse, hvorfor den vedelske taktik slog fejl, men der var intet urimeligt i det forsøg, der blev gjort. Og da det mislykkedes kæmpede Vedel sammen med Holstein, Rosenørn og Frijs en hård og stædig kamp for at stoppe alliancevennerne. Vedels sikkerhedskrav, som Rosenørn i skærpet form forelagde den 3. august, var af en sådan art, at de både hindrede en forhastet allianceafslutning og gjorde det umuligt – eller i det mindste vanskeligt – for de allianceivrige ministre at sprænge regeringen.

Det kneb, men det gik. I de kritiske dage erkendte Holstein, at Vedel stod på hans og Rosenørns parti. Udenrigsministeren erkendte det også, da han i maj 1882 indstillede Vedel til storkorset. Det hed da i motiveeringen, at Vedels »specielle Erfaring og rige Kundskaber væsentlig bidrog til paa en heldig Maade at føre os igjennem en Crise, der let kunne være bleven skæbnesvanger for Landet«⁸³.

Grev Frijs anerkendte også uforbeholdent Vedels indsats, da han ved slutningen af sit liv tænkte tilbage på de kritiske sommerdage i 1870. Det var dog at tillægge ham for stor ære, når Frijs »væsentligst«⁸⁴ tilskrev vor frelse i 1870 »Deres store og gode Handlinger«. Det er imidlertid et gradspørgsmål hvor megen ære, der skal tildeles de enkelte alliancemodstandere. Det afgørende må være, at Vedel har fået sin fortjente plads blandt de mænd, der bistået af heldet, afværgede en katastrofe. På slagmarkerne ved Sedan den 2. september 1870 gik ikke blot Napoleon III's rige under. Det trak også artikel V med sig, omend der gik 7 $\frac{1}{2}$ år før Bismarck drog konsekvensen her af. Skæbnen ville, at den

berømte artikel atter vågnede til live ved militære begivenheder i de samme egne 48 år senere. Da hvilede Vedel i sin grav. Men hans søn Henrik, i 1870 kun 3 år gammel, kom som departementschef og indenrigsminister til at deltage i forhandlingerne om Nordslesvigs genforening med Danmark.

*

Det franske kejserriges sammenbrud danner et af de store skel i Europas historie. Den 18. januar 1871 proklameredes i Versailles det nye, tyske kejserrige, og tyngdepunktet flyttedes nu fra Paris til Berlin. På nåde og unåde var Danmark med sit uløste grænsespørgsmål henvist til at leve som nabo til den nye, selvbevidste stormagt.

Det danske folk og dets regering måtte nu indstille sig på dette lidet lystige fremtidsperspektiv. Hvad kunne det vente, og hvad turde det håbe? Hvorledes ville dets kår blive i det nye Europa, hvor modsætningerne mellem stormagterne i krigstilfælde kunne true dets eksistens på en ganske anden måde, end da Tyskland var splittet i mange stater? Hvilken forsvarspolitik skulle føres? Men først og sidst var der endnu håb om at genvinde Nordslesvig? Alle disse spørgsmål, som kun fremtiden kunne besvare, var med til at give halvfjerdserne et særligt præg.

Eet forhold springer straks i øjnene: Danmarks udsigt til med held at kunne tage et udenrigspolitisk initiativ med hensyn til Nordslesvig var nu helt forsvundet. Medens årene før 1864 havde været de mange mulighedens tid, og medens der mellem 1865 og 1870 endnu bestod visse omend svage chancer, så havde magtomvæltningen i Europa sat en stopper herfor. Danmark var i virkeligheden trængt op i en krog og måtte passivt afvente, hvad Bismarck kunne finde på. Så klart har konsekvenserne af den fransk-tyske krig dog næppe stået for de ledende personligheder i København. Men efterretningen om katastrofen ved Sedan gav Vedel anledning til at fremsætte nogle betragtninger, der tydeligt bar præg af det vældige, der var ved at ske. Den 7. september 1870 skrev han til Quaade: »Hvad skulle vi nu gjøre, og hvad kunne vi vente?.. den Udsigt han (dvs. czaren) gav, til at Preussen vistnok efter Frankrigs Nederlag vilde vise sig meget genereux, aabnedes os dengang man endnu frygtede for, at vi skulde erklære os for Frankrig. Altsaa finder jeg ikke, at Haabet er stort, og jeg tillægger det ogsaa mere en formel end reel Betydning, om Preussen giver os Noget tilbage af

Slesvig, thi *med* Garantier og yderligere Restrictioner troer jeg, at det ikke kan modtages af os, navnlig ikke efter de sidste Begivenheder, og *uden* saadanne vilde Tilbudet kun kunne angaae et lille ubetydeligt Stykke Land. Men hvorledes bliver iøvrigt vor Stilling? Det sikreste for os vilde jo paa en vis Maade være, hvad jeg hører adskillige haabløse Folk (derimellem den lille Dagbladsbille) sige, nemlig at gjøre os snarest muligt til Tydske. Men det tiltaler mig lidet, og jeg troer, at dette heroiske Middel at slaae sig ihjel af Frygt for Døden ikke behøves. Jeg vilde gjerne have, at vi skulle rette vor Politik paa at leve saa længe som muligt. Mit Raisonnement er følgende. Jeg har seet, hvorledes Europas Interesse for Danmark er voxet paa en mærkelig Maade siden 1864. Man fortryder nu bittert, at man dengang var saa blind; da saa 1866 kom, begyndte man at blive bange og efter 1870 vil man være meget interesseret i, at nu ikke hele Danmark gaaer samme Vei som Hertugdømmerne. Især er Rusland meget benauet. Sluges Danmark, bliver Østersøen en preussisk Sø, og Rusland kan ikke trække Veiret uden Preussens Tilladelse. Heller ikke England og Østrig ere glade ved Tanken om, at Danmark bliver preussisk. Altsaa tænker jeg, at vi snart skulle see Rusland stræbe efter at holde den preussiske Indflydelse lidt Stangen her i Kjøbenhavn, og det var vel ikke umuligt, at vi med Forsigtighed kunne benytte dette til at holde det gaaende, indtil andre Combinationer kunne tjene til at stække Vingerne lidt paa den preussiske Ørn⁸⁵.

Tonen i brevet er ganske karakteristisk for Vedels sindstilstand under en vanskelig og farefuld situation: en vis moderat, optimistisk tro paa, at det trods alt nok skal gå; en instinktiv fornemmelse af, at der er sørget for, at træerne ikke vokser ind i himmelen. Skabelsen af et nyt magtcentrum i Europa måtte før eller senere føre til en omgruppering af alliancesystemet med det formål at holde det nye Tyskland i skak. I de følgende årtier kom han flere gange ind på disse tanker, og inden sin død så han dem virkeliggjort. Størst interesse har hans betragtninger om Nordslesvigs skæbne. Han pegede her på det afgørende punkt ved at udtrykke tvivl om Preussens vilje til at vise sig mere generøs efter Frankrigs nederlag. Ræsonnementet bag den omtalte russiske antydning var dette, at Preussen efter sin store sejr kunne tilbagegive Nordslesvig uden at tabe i anseelse, fordi enhver nu kunne se, at en sådan afståelse ikke skete af frygt for Frankrig eller andre, men i højmodighed og i erkendelsen af det nyttige i et godt naboforhold til Danmark. Denne

tanke vandt i løbet af vinteren 1870–71 en ikke ringe udbredelse i København. Af Heydebrands indberetninger fremgik det, at der såvel i hofkredse som i pressen var mange, der troede på denne mulighed. Også en del venstrepolitikere som I. A. Hansen og C. Krabbe synes at have haft ideer i den retning. Vedel delte ikke denne tankegang. I februar 1871 konstaterede han mismodigt, at »Nordslesvigs Tilbagegivelse under en eller anden Form ventes nu af mange, kun ikke af mig«⁸⁶.

Efter hans opfattelse måtte Danmark nu holde sig forsigtigt tilbage og hellere overlade initiativet til Preussen. Derfor fik han i marts 1871 regeringen til at afvise Falbes forslag om at lade Østrig-Ungarn bringe spørgsmålet om artikel V.s opfyldelse frem i Berlin. Kort efter foreslog krigsminister Haffner, at Danmark selv skulle rette henvendelse i Berlin. Også dette forslag fik han afvist. Begrundelsen var, at Bismarck enten pure ville afslå det eller gentage sine tidligere tilbud i skærpet form. Det var navnlig den sidste mulighed, han frygtede, thi rygterne ville vide, at Preussen agtede at tilbyde os medlemskab i det tyske toldforbund, hvilket af politikerne blev betragtet »omtrent som en politisk Incorporation«. Frygten for denne eventualitet gav Vedel bl. a. udtryk for i et brev fra marts 1871, hvori det hed: »risikerer vi nu ikke at fremskynde deslige Forslag, hvis vi bad Rusland om at bringe Sagen frem?«⁸⁷ Det blev nu et af hans yndlingsargumenter, at Danmark måtte være varsom med at indlade sig i direkte politiske forhandlinger med stormagten Tyskland, fordi man altid udsatte sig for, at den tyske regering fremsatte forslag, der ville true det svage Danmarks selvstændighed. I den følgende menneskealder fastholdt han som hovedregel dette synspunkt, og så sent som i marts 1906 fremførte han det med stor styrke.

Såfremt der fra den danske regerings side overhovedet skulle gøres noget for at få »en udførlig fortrolig Tanke-Udveksling med Fyrst Bismarck« i stand, kunne det efter Vedels mening kun ske ved hjælp af kongehusets forbindelser i Petersborg⁸⁸. Det kan synes mærkeligt, at han ville fremsætte et sådant forslag, da han endnu måtte have fiaskoen fra 1868 i frisk erindring, men ræsonnementet var, at Rusland efter de preussiske sejre havde en reel interesse i at støtte den danske regering. Derfor kunne man efter hans opfattelse nok se bort fra den risiko, han havde omtalt i brevet fra marts 1871.

Da regeringen stadig ønskede, at der blev gjort et forsøg på at få

artikel V bragt til udførelse, fulgte den Vedels råd og fik den russiske regering til i december 1871 at formidle en henvendelse. Denne foretoges af fyrst Gortshakovs søn, der gjorde tjeneste ved den russiske ambassade i Berlin. Den førte ikke til andet, end at Bismarck blev højlig fornærmet, fordi den unge mand havde misbrugt hans venlighed »um mich durch Interpellationen über Nordschleswig und andere unangenehme Fragen in Verlegenheit zu setzen«⁸⁹.

*

Vedel havde fået ret. Det var nok det klogeste at vise tilbageholdenhed i denne sag. Men denne anskuelse deltes ikke af den fløj i ministeriet, der bestod af Hall, Haffner og den i juni 1872 udnævnte justitsminister Klein. Disse mænd var politikere og følte nok i langt højere grad end embedsmanden Vedel, hvor vanskeligt det var for den danske regering at forholde sig passiv i den nordslesvigske sag. De blev støttet og opmuntret af redaktør C. St. A. Bille, der efter en rejse til Tyskland i foråret 1872 havde fået det indtryk, at der var gode chancer for et dansk initiativ i Berlin. Bille henvendte sig til Rosenørn, der ikke stillede sig afvisende, fordi han mente, man altid kunne gøre et forsøg og så trække sig tilbage, hvis et eventuelt tysk tilbud ikke var gunstigt nok⁹⁰. Dette benægtede Vedel, thi så »staae vi slettere, naar vi selv tage et Initiativ og da strax maae sige Nei til Tilbudet for ikke at tale om, at hvis man foreslog os et Forbund af politisk Natur, vilde vor Vægning fremkalde en bestemt Mistro til os«. Om Preussen selv engang ville tage initiativet, turde han ikke med sikkerhed udtale sig om, men han fandt det »i alt Fald er bedre ikke at courir les aventures og derfor bedst at vente«⁹¹. For at kunne bekæmpe det Bille-Kleinske forslag allierede han sig med grev Frijs, der støttede ham overfor kongen og Rosenørn. Vedel troede derfor, han havde sejret, da han i juli rejste på sommerferie til Sverige⁹². Men medens han var borte, indtraf to begivenheder, der atter vakte sagen til live. I København fik man meddelelse om et møde mellem Alexander II, Wilhelm I og Franz Josef, der i september skulle finde sted i Berlin, og i slutningen af juli kom den utrættelige Jules Hansen til Danmark. Han gav sig i Vedels fravær til at bearbejde Rosenørn for at få ham til at benytte trekejsermødet til at bringe artikel V frem. Rosenørn gik ind på Hansens forslag om at denne egenhændigt skulle opsøge den tyske Pariser-ambassadør von Ar-

nim, der opholdt sig i Frankfurt, for gennem ham at forberede en dansk henvendelse. Mødet fandt også sted, og von Arnim satte sig i forbindelse med Bismarck. Mere skete der ikke⁹³.

Vedel, der ved sin hjemkomst erfarede, hvad der var hændt, så med en blanding af uvilje og overbærende spot på det hansen'ske initiativ, og da affæren blev kendt 3 år senere gennem von Arnims flyveskrift »Pro Nihilo«, fralagde han sig ethvert ansvar⁹⁴. Hansens optræden havde imidlertid større virkninger end den mislykkede henvendelse til von Arnim, thi han talte ikke blot med Rosenørn, men også med Hall og måske med andre ministre, der var velvillig stemte for tanken om et dansk initiativ i Berlin. Disse samtaler har sandsynligvis været medvirkende til Haffners forslag i ministermødet den 5. august om at benytte trekejsermødet til at bringe artikel V i erindring⁹⁵. Ifølge Vedel kom det til en livlig debat, hvor især Klein »viste sig som fordomsfri Politiker og som frygtelig Medbeiler af Macchiavelli, idet han aldeles ikke kunne føle Betæneligheder ved at indgaae (en) offensiv-defensiv Alliance med Preussen, dersom det forlangtes, man kunde jo altid lade være med at opfylde den, naar Øieblikket kom«. Den tanke blev fremsat, at man eventuelt kunne sende kronprins Frederik til Berlin. Man enedes om, at der måtte gøres noget, men hvad der skulle gøres, var der ikke enighed om⁹⁶.

Til brug for Rosenørn i ministermødet den 13. august udarbejdede Vedel da en betænkning, hvori han gjorde rede for de grunde, der talte for og imod en henvendelse. Konklusionen gik ud på, at regeringen *ikke* burde sende en dansk repræsentant til Berlin for ikke at risikere fremsættelse af uantagelige forslag. I stedet genoptog han sin plan fra foråret 1871 om at rette henvendelse til kongen for at denne gennem storfyrst Alexander (III) kunne anmode czaren om at bringe det slesvigske spørgsmål på bane i Berlin. Derved kunne man få konstateret, hvorvidt der var basis for dansk-tyske forhandlinger. Hvis dette var tilfældet, kunne man anmode kronprinsen om at rejse⁹⁷.

Ministrene accepterede forslaget og fik Christian IX til at oversende en P. M. til czaren. Heri udtalte den danske regering ønsket om en forbedring af det dansk-tyske forhold ved en genoptagelse af de i 1868 afbrudte dansk-preussiske forhandlinger. Danmark var nu villig til at lade befæstningerne ved Sønderborg og Als forblive i Preussens besiddelse⁹⁸. Czaren påtog sig – omend ugerne – at formidle henvendelsen, men det skete på en så tonløs måde, at der intet kom ud af den. Den 12. sep-

tember fik regeringen underretning om det negative udfald⁹⁹. Det væsentligste resultat bestod formentlig i, at Bismarcks irritation over den generende artikel V øgedes.

•

Halvfjerdserne var for Vedel og udenrigsministeriet de lange memoranda, de ordrige skrivelsers tid. Der diskuteres og skrives frem og tilbage om, hvad der kunne gøres eller ikke gøres i den nordslesvigske sag. Der skete i disse år kun sjældent noget af betydning. De før så oprørte vande var blevet stillestående, og regeringen var henvist til at indtage en passiv holdning. En sådan tilstand virker ikke inspirerende og befordrer ikke faste og klare standpunkter. I stedet begynder eftertænksomheden, tvivlen og usikkerheden at snige sig frem: var den valgte fremgangsmåde nu den rigtige? Førte den til målet, eller kunne andre udveje tænkes?

En sådan usikkerhed synes at ligge bag det mærkelige memorandum, Vedel skrev i januar 1873. I nogle private optegnelser fra denne måned fornemmer man, hvorledes en følelse af depression havde grebet ham: tilstanden er i det hele slet, hedder det. Opløsningen i rigsdagen breder sig. Grev Holstein har intet vigtigere at tage sig for end at fare omkring og gøre sig vigtig og uundværlig samt optræde som tronens beskytter. Tilstanden på slottet er heller ikke god. Kongen er hæderlig og brav, men ude af stand til at dømme og handle som konge¹⁰⁰.

Set på denne baggrund, bliver Vedels memorandum af 12. januar mere forståeligt. Han begyndte med at fastslå: »vi kunne ikke vente, at en tilkommende Regering i Preussen skal kunne eller ville opfylde Art. V., naar den nærværende ikke gør det«. Den tyske kronprins var ikke venligere stemt end kejseren. Det var sandsynligt, at Bismarck helst ville lade sagen skøtte sig selv i stedet for at påtage sig besværet og ubehaget ved at prøve på at få artikel V opfyldt. Skulle han alligevel gøre noget, ville han dog næppe strække sig længere end til at afstå Haderslev og Aabenraa amter mod garantier, som vi ikke kunne gå ind på. Hvis Preussen derimod tilbød et mindre grænsedistrikt uden garantier, så ville det være dårskab at holde fast ved alt eller intet. Den sunde menneskeforstand sagde tværtimod, at noget er bedre end intet. Dette standpunkt måtte fastholdes uanset de tilbageblevne nordslesvigeres bitterhed mod Danmark og eventuelle overgang til tyskheden. En fuldstændig opfyldelse af artikel V var ikke mulig, men en begrænset

gennemførelse kunne måske tænkes, dog næppe ved et preussisk initiativ. Derfor måtte *vi selv bringe sagen frem i Berlin* på en sådan måde, at vi undgik et officielt afslag. Den havde imidlertid hast, thi »jo længere Tiden gaar hen, desto stærkere forhærder den tyske offentlige Mening sig imod en hvilken som helst Indrømmelse til Danmark... Det er Bismarck til hvem vort Haab væsentlig eller vel alene staar«. Når tidspunktet var inde, måtte der sendes en dansk repræsentant, hvis stilling gav hans ord tilbørlig vægt (formentlig grev Frijs), for at han kunne forhandle om sagen¹⁰¹.

Dette er et såre menneskeligt dokument, hvori dets forfatter forkaster de standpunkter, han før har hyldet og tiltræder andre, han tidligere har forkastet. Menneskesindet er hverken så konsekvent eller ubøjeligt, som vi i vore optimistiske øjeblikke forestiller os. Den »unyttige Stump«, han talte om i 1864 og 1870, havde nu forvandlet sig til en attråværdig erhvervelse, skønt stumphen kun omfattede nogle grænsedistrikter, og uanset at de fleste nordslesvigere ville blive ofret til tyskheden. De kloge råd fra 1870, 1871 og 1872 om tilbageholdenhed overfor Preussen blev nu kastet over bord til fordel for et snarligt dansk initiativ. Og hjørnestenen, hvorpå denne nyorientering hvilede, var tilliden til Bismarcks gode vilje. Havde Vedel vist, at Bismarck et år senere ville gøre et energisk, men forgæves forsøg på at få Østrig-Ungarn med til en ophævelse af artikel V, ville han nok have angret sine ord.

Men måske havde han alligevel sin sunde skepsis i behold, thi da det kom til stykket, gjorde han intet for at fremme tanken om et dansk initiativ i Berlin. Der er endda noget, der tyder på, at dette memorandum aldrig er kommet uden for hans bordskuffe. Det ses ikke at have været genstand for en forhandling, det kendes tilsyneladende ikke af Krieger, og det findes kun i Vedels privatarkiv.

Hverken i 1873 eller 1874 blev der foretaget noget fremstød i det nordslesvigske spørgsmål. Først i foråret 1875, da kong Oskar af Sverige var på besøg i København og under en samtale med Vedel den 27. maj selv foreslog at sondere Bismarck, blev der gjort endnu et forsøg. Kongen havde blandt andet spurgt Vedel, om Danmark ikke kunne benytte de vestindiske øer og Store Nordiskes telegrafanlæg i Rusland som bytteobjekt for Nordslesvig. Svaret lød, at Store Nordiske ikke kunne afstås til Tyskland, da russerne ikke ville tillade tyskerne at få koncessionen, og tilbudet om Vestindien havde Preussen afvist i 1864¹⁰². Vedel blev derfor meget forbavset, da den svensk-norske ge-

sandt Beck-Friis i midten af juni 1875 meddelte ham, at kong Oscar under besøget i Berlin havde talt med Bismarck om at bytte Nordslesvig mod de vestindiske øer og ikke fundet rigskansleren helt afvisende. Beck-Friis fik det indtryk, at Bismarcks holdning »syntes på ett angenämt sätt øverraska Direktør Vedel . . . Huru frågan om ett dylikt byte kunde af den nybildade danska Ministéren (Estrup) komma att uppfattas, tordes han naturligtvis icke med bestämthet säga, men af hans yttrande framgick tydligt att han ick förutsåg någon svårighet på det hållet«. Vanskelighederne ville snarere komme fra Tyskland og USA. Initiativet måtte overlades til Tyskland¹⁰³.

Gesandtens indtryk af Vedels positive interesse for sagen bekræftes i alt væsentligt af dennes brev til Quaade den 17. juni 1875¹⁰⁴. Der kom dog ikke noget tysk initiativ ud af denne henvendelse fra kong Oscars side. Kongen havde lagt mere i Bismarcks høflige svar, end der var grund til, og det hele blev en episode uden større betydning¹⁰⁵. Men Vedel havde fået lejlighed til at vise, at han ikke helt havde opgivet håbet om at benytte de dansk vestindiske øer som bytteobjekt, hvis Tyskland engang skulle blive interesseret.

*

Denne årelange march på stedet måtte gøre det naturligt at tage det udviklede spørgsmål om Nordslesvig og artikel V op til grundig overvejelse. Hvad var der hidtil sket, hvor stod man, og hvad kunne der gøres i fremtiden? I foråret 1875 kort før kong Oscars besøg bød der sig en passende lejlighed til en sådan overvejelse, da venstre trængte på for at få mere indseende med regeringens udenrigspolitik. For at afparere dette initiativ var man i udenrigsministeriet inde på den tanke at give rigsdagen en oversigt over den udenrigspolitiske stilling siden 1870. Vedel gav sig da i lag med at udarbejde en beretning, som han kaldte »Det slesvigske Spørgsmaal fra 1871 til 1873«. Arstallene 1870–74 ville dog have været mere korrekte¹⁰⁶. Beretningen, der er dateret den 3. april 1875, blev dog ikke forelagt rigsdagen dette år, da venstres aktion ikke førte til noget. Men i en lidt omarbejdet form gik den igen i den beretning, der blev afgivet til rigsdagen i marts 1879¹⁰⁷.

Ved læsningen må man have for øje, at det drejer sig om en officiel fremstilling af regeringens synspunkter, der ikke altid dækker Vedels personlige opfattelse. Når han således i indledningen skriver, at efter Preussens sejr over Frankrig »syntes der at kunne være nogen større

Grund til at vente, at Pragerfredens Art. V endelig engang vilde blive opfyldt«, så havde han i årene fra 1870 til 1872 ikke været af denne mening. Og hans seneste (private) memorandum fra januar 1873 gik snarest i modsat retning: tiden arbejdede imod os, og vi måtte stille os tilfreds med at få nogle grænsedistrikter.

Beretningen bragte en grundig gennemgang af de forsøg, der var gjort og de udtalelser, fremmede statsmænd og fyrster var kommet med. Mere interesse havde dog de principielle betragtninger. Vedel fastslog, at efter 1870 var det slesvigske spørgsmål ikke længere et europæisk, men et dansk-tysk anliggende. At der ikke kunne ventes nogen støtte fra *England* og *Frankrig*, var så indlysende, at dette punkt ikke gav ham anledning til nærmere kommentarer. Nogen støtte fra *Østrig* kunne vi heller ikke påregne. Det stod klart allerede før den fransk-tyske krig. Og efter 1870 »måtte man (da) ikke langt snarere frygte for, at *Østerrig* med Glæde vilde give sit Samtykke til, at *Preussen* erklærede Artikel V for bortfalden . . . naar man kun derved kunde vente at gjøre et gunstigt Indtryk i Berlin?« *Rusland* var den magt, man kunne sætte størst håb til; det var dog tydeligt, at Vedels eget håb var blevet mindre siden efteråret 1870, thi han var nu af den opfattelse, at »Alt, hvad man derefter ventede sig fra russisk Side, var altsaa en velvillig Stemning«. Overfor *Tyskland* var problemet, om regeringen skulle tage et initiativ eller vente til *Bismarck* gav det første signal. Hidtil havde regeringen (efter Vedels råd) undgået enhver direkte henvendelse og kun sendt følere via den russiske regering¹⁰⁸.

Konklusionen blev da, at selvom det »vistnok erkjendes, at der ikke fremkom nogen positiv Udtalelse fra den preussiske Regjering til Fordel for Art. V«, så syntes der dog »at ligge et vægtigt negativt Beviis i den Omstændighed, at *Preussen ikke* havde gjort noget Forsøg paa af faae *Østerrigs* Samtykke til at erklære Art. V for bortfaldet«. Den danske regering kunne efter omstændighederne ikke gøre andet end underhånden at bestyrke den preussiske regering i dens gode stemning og med tålmodighed afvente, hvad tiden kunne bringe i tillid til, at det nordslesvigske spørgsmål hvilede på en fornuftig grund og ikke ville synke hen. Det tidspunkt ville dog utvivlsomt komme, da Danmark selv måtte foretage det første skridt i Berlin¹⁰⁹.

Denne sidste sætning står egentlig i modstrid med hele den øvrige konklusion og virker underlig påklistret. Selvom Vedel i januar 1873 havde været inde på den samme tanke, synes det dog, som om sæt-

ningen mere var skrevet for at berolige rigsdagen og stille ministeriet i et bedre lys end at være udtryk for en virkelig overbevisning. Dette er måske årsagen til dens meget vage udformning.

*

Et halvt år senere forelå der imidlertid sådanne efterretninger fra Tyskland, at situationen atter måtte tages op til overvejelse. I slutningen af november 1875 bragte »National Zeitung« meddelelse om foranstaltninger til indførelse af tysk undervisningssprog i de nordslesvigske skoler. Bladet tog dette som et bevis på, at en forståelse om artikel V nu var umulig. Quaade betragtede denne meddelelse som »et meget ildevarslende Fingerpeg«. Også Vedel blev ilde berørt. Et dansk initiativ eller passivitet anså han for lige farlige¹¹⁰. Situationen forekom ham så betænkelig, at han i slutningen af december udarbejdede et memorandum om de verserende rygter. Det blev af Rosenørn læst op i ministermødet den 11. januar 1876.

I indledningen fremhævedes, at meddelelserne om artikel V.s skæbne kun var ubekræftede rygter, men der kunne meget vel ligge realiteter til grund for dem. Hvilke hensigter havde Bismarck da? »Vi have troet, at Artikel V var et Kort, som Kantsleren ønskede at holde paa sin Haand«, hed det. Og han fortsatte et stykke længere fremme med denne interessante betragtning, der fandtes i konceptet, men ikke i renskriften: »vor Politik overfor Preussen har derfor uafbrudt været baseret paa denne Forudsætning. Vi have a) stillet os imødekommende ligeoverfor det, men med den fornødne Reserve i vor Holdning, vi have b) ikke forsøgt at forcere Sagen frem, men tværtimod omhyggeligt undgaaet at sætte Bismarck i den Nødvendighed at skulle udtale sig definitivt; vi have c) endelig ikke forsøgt paa at bringe andre Regjeringer til at gøre Forestillinger i Berlin, som vi forudsaae ikke ville gavne til Noget. Imidlertid have Keiseren af Rusland vist sin Interesse for os. Kong Oskars Reiser har vistnok været os gavnlige... endelig have den danske Nationalitet i Nordslesvig vedblevet at hævde sin Overvægt«. Hvorfor dette afsnit er blevet strøget, er det ikke muligt at sige.

I den offentliggjorte del fortsatte han med en udtalelse om, at den måde, hvorpå den preussiske regering i de senere år var gået frem i Slesvig, nok kunne rokke tilliden til Bismarcks hensigter. Navnlig forberedelserne til at indføre tysk undervisningssprog »synes at bevise, at man nu har til Hensigt i Berlin for bestandigt at fastholde Landet til

Kongeaalen«. Og dog ville denne foranstaltning ikke være nær så farlig som en deklaration om artikel V.s ophævelse. Thi den ville – her var Vedel stærkt påvirket af sønderjyden, redaktør Hiort-Lorenzen – virke dybt nedslående på de dansksindede i Nordslesvig og bevirke at alle, der på nogen måde kunne, ville udvandre, så danskheden fik sit bane-sår. I Danmark kunne ophævelsen udløse en kraftig reaktion, såvel i regering og rigsdag som i pressen. Denne reaktion kunne bestyrke Preussen i dets forudfattede mening, at Danmark ville gribe den første gunstige lejlighed til at gøre fælles sag med Tysklands fjender. Dette kunne føre til, at Tyskland under en truende krigsfare ville uskadeliggøre Danmark ved at besætte Jylland.

Denne bemærkning om Jyllands besættelse var overstreget i konceptet som formentlig værende for stærk.

Hvad kunne den danske regering nu gøre for at afværge disse truende muligheder? Vedels svar var, »at vi desto værre saa godt som slet intet Middel have til at influere paa Sagens Gang«. Ethvert dansk skridt i Berlin kunne let fremkalde, hvad vi ville undgå, nemlig artikel V.s ophævelse. Han var også meget betænkelig ved at lade stormagterne foretage en henvendelse. Selvom de var villige – hvilket var tvivlsomt – måtte den ske med største varsomhed for ikke at skade i stedet for at gavne. Den måtte indskrænke sig til at udtale håbet om, at Preussen ikke ville »brusquere det slesvigske Spørgsmaal«. Sverige var vel bedst i stand her til – åbenbart fordi det ikke var en stormagt¹¹¹.

Regeringen delte Vedels betænkeligheder, og det blev besluttet, at man skulle nøjes med at spørge i Stockholm, Wien og Petersborg, om man der kendte noget til rygterne angående artikel V. Svarene gik alle ud på, at man ingen efterretninger havde, der bekræftede disse rygter¹¹².

Denne frygt for følgerne af artikel V.s ophævelse førte blandt andet til, at både regeringen og Vedel gjorde, hvad der stod i deres magt for at hindre Krüger i påny at rejse sagen i den tyske rigsdag¹¹³. Vedel gik endda så vidt, at han pålagde Quaade at takke statssekretær Bülow, Danmarks tidligere gesandt i Frankfurt, fordi han i rigsdagen havde indskrænket sig til kort at afvise Krüger og slå »al Snak om Proscription og om Artiklens Bortfalden paa Grund af den danske Regerings Umedgiørlighed i 1867–68 eengang for alle til Jorden« samt ved at hævde, »at der forelaae en international Akt, som ikke kunde afhænge

af Parlamentet.« Denne tak var så meget mere malplaceret, som Bülow havde sluttet sin tale med de intimiderende ord, at når Krügers advarsler antog karakter af trusler, så ville »die Wirkung und der Effekt, die er zu erwarten scheint, die ganz entgegengesetzten sein werden«¹¹⁴. Det var et varsel om artikel V.s kommende ophævelse.

Denne episode illustrerer, hvor forskellige forudsætningerne var for embedsmanden Vedel i København og folkeføreren Krüger i Nordslesvig. Deres hjerter var lige stærkt engageret i den fælles kamp for retten, men Vedel kunne kun anskue problemet udefra, og han måtte stadig tage hensyn til Danmarks specielle interesser. Hans opgave var i første række at indstille sig på de øjeblikkelige, konkrete opgaver og søge at klare dagen og vejen gennem forhandlinger med tyskerne. Krüger derimod var folkerepræsentanten, der ikke så meget talte til danskerne eller preusserne som til nordslesvigerne og til fremtiden. Hans opgave var at byde tyskerne trods og give sine tilhængere mod, udholdenhed og urokkelig tro på den endelige sejr for deres retfærdige sag.

*

Danmarks fremtid som suveræn stat blev af mange anset for stærkt truet efter de tyske sejre i 1870-71. Under indtrykket af den vældige omvæltning, der fandt sted, var der – som Vedel sagde – »haabløse Folk«, der fandt redningen i Danmarks nære tilknytning til Tyskland¹¹⁵. Den slags stemninger havde rod i den panikagtige pessimisme, der greb om sig som en smitte, da det før så stolte napoleoniske kejserrige styrtede i grus. De svandt ligeså hurtigt, som de var kommet. Men der var en anden idé, der nu dukkede op for at blive. Det var tanken om Danmark som permanent neutralt land på samme måde som Belgien. Quaade var den første, der efter Sedankatastrofen fremsatte den i et brev til Vedel¹¹⁶. Også den engelske gesandt, sir Charles Wyke, var optaget af denne tanke og foreslog sin regering, at Danmark skulle blive et nyt Belgien eller Schweiz. Men han fandt hverken nu eller senere nogen sympati i London¹¹⁷.

Vedel følte heller ingen entusiasme. I sit svar til Quaade afviste han tanken om neutralisation med følgende motivering: »den er alene rettet mod Preussen, og hvem skulle overholde den, naar det kom til stykket? England gjør det saamænd ikke, thi det har langtfra ikke en saa stor Interesse deraf som af Belgiens Neutralitet«. En måned senere skrev han dog, at grundene for en neutralisering trods alt opvejede grundene

imod. Men det var klogest at tie stille og overlade initiativet til andre magter¹¹⁸. Trods denne lidt mere positive indstilling var han dog vedblivende særdeles skeptisk. Et tungtvejende argument mod en neutralisering fandt han deri, at den ville medføre ophævelse af »nogensomhelst Baand paa vore indre Forhold, og at vi risikerede ganske andre écarts end hidtil«¹¹⁹. Med dette brev ophørte foreløbig talen om Danmarks neutralisering. Diskussionen var kun blevet ført som en privat og fortrolig tankeudveksling mellem Vedel og Quaade.

Men godt et år senere blev der atter lejlighed til at tage stilling til problemet og denne gang på et mere officielt grundlag. I begyndelsen af 1872 fremkom der forlydender i den europæiske presse om forhandlinger mellem regeringerne i København, Berlin og Wien angående en ophævelse af artikel V mod en anerkendelse af Danmarks permanente neutralitet. Skønt rygterne intet havde på sig, fandt regeringen det nødvendigt at udsende et dementi i en cirkulæredépêche. Samtidig udtaltes der mistillid til værdien af en neutralitetsgaranti, især fordi den ville berøve Preussen ethvert motiv til at bringe artikel V til udførelse. Kun hvis en garanti blev kædet sammen med en tilbagegivelse af hele Nordslesvig, kunne sagen tages under overvejelse¹²⁰.

Hvorvidt Vedel har bifaldet denne plan, der i øvrigt viste sig ligeså ulevedygtig som den første, er vanskeligt at sige. Måske har den haft hans interesse, måske har han selv undfanget den. I en fortrolig samtale med Mohrenheim nøjedes han i hvert fald med at afvise den af Wyke fremsatte tanke om en betingelsesløs neutralisering. Men da han i november 1872 atter talte med Mohrenheim om dette emne, fremsatte han en helt ny plan, der efter alt at dømme var hans egen: hele Norden måtte gøres til et neutralt område, en isoleret dansk neutralisation var en umulighed¹²¹.

Denne plan udviklede han nærmere i det tidligere omtalte memorandum af 12. januar 1873. Det var hans opfattelse, at tanken om Danmark som en neutral stat under europæisk beskyttelse ligesom Belgien og Schweiz kun var realiserbar samtidig med en løsning af det nordslesvigske spørgsmål. Selv i dette tilfælde ville der dog være betydelige vanskeligheder, thi man kunne ikke være sikker på, at stormagterne anså Danmarks selvstændighed for så vigtig, at de ville garantere dets permanente neutralitet. Desuden var der stor forskel på Danmarks og Belgien-Schweiz stilling, idet de to sidstnævnte magters neutralitet ikke var rettet mod en enkelt stormagt. Tysklands eneste fordel ved en dansk

neutralisation ville være, at Sjælland ikke kunne benyttes som operationsbasis af en tysk fjendtlig magt. Endelig kunne en neutralisation få betænkelige følger i dansk indenrigspolitik, idet rigsdagen let kunne misforstå situationen og tro, at man kunne forsømme forsvaret. Midlet mod disse vanskeligheder og farer var en permanent *nordisk neutralitet*. Den ville give Tyskland og Rusland gensidig sikkerhed mod eventuelle erobningsplaner i Norden og bane vejen for et *fælles nordisk forsvar*. Det springende punkt var, om den svensk-norske regering ville gå med til nogen sådant, hvad han erkendte var tvivlsomt. Men tanken forekom ham så gavnlige, at man ufortøvet burde træffe forberedelser til dens udførelse¹²².

Der findes imidlertid intet tegn på, at disse overvejelser nåede længere end til papiret. I december 1874 kom han til den erkendelse, »at Danmarks neutralisation vilde være meget ilde set i Sverige, foruden at Svenskerne vilde anse Sveriges Neutralisation for en Nedværdigelse«. Og under en samtale med kong Oscar i maj 1875 fik han vished for, at den svensk-norske regering ikke ville gå med til en neutralisering af Norden. Gennem Wyke erfarede han i december 1874, at England ikke var interesseret i at garantere en nordisk eller ren dansk neutralitet, og det samme syntes at være tilfældet med Rusland¹²³.

Samtidig med at han selv fik beviser for disse ideers uigennemførlighed, vandt tanken om en isoleret dansk neutralisering udbredelse i regeringen. I begyndelsen af december 1874 foreslog krigsminister Steinmann, at Danmark erklærede sig permanent neutral¹²⁴. Dette forslag tvang Vedel til at forfatte endnu en betænkning, som Rosenørn benyttede i ministermødet den 5. december 1874. Hovedpunktet var, at »en Neutralitetstraktat om den end var undertegnet af hele Verden, vilde dog ikke afgive nogen fuldstændig Sikkerhed for, at en Nabomagt ikke under visse Omstændigheder kunde angribe Riget, og Intet vilde være lettere for den vedkommende Stat end at finde et dertil tjenligt Paa-skud, om ikke andet saa i alt Fald det, at en Besættelse var nødvendig for at sikre Landet imod, at en anden krigsførende Magt skulde bemægtige sig det«. Sandheden i denne betragtning er indiskutabel. Det viser Belgiens besættelse i 1914 og Danmark-Norges i 1940.

Men desuden: »hvis Danmark tog Initiativet til en Neutralisation, vilde dette sikkert betragtes som en Renonciation paa Pragerfredens Løfte, og var Neutraliteten engang anerkjendt, ville ingen i Verden længere interessere sig for Tilbagegivelsen af det danske Slesvig«. Kon-

klusionen blev da en bestemt afvisning af krigsministerens forslag¹²⁵.

Betænkningen gav anledning til en længere diskussion, der endte med, at ministrene accepterede de vedelske argumenter. Vedel lagde selv så stor vægt på denne betænkning, at han truede Rosenørn med at søge »et andet Embede, saa snart der toges Bestemmelse om, at vi skulde foreslaa Neutralisation under nærværende Omstændigheder«¹²⁶.

Lige siden efteråret 1870 havde Vedel været skeptisk indstillet overfor denne tanke om permanent neutralitet, men han havde samtidig været lidt usikker. Gennem uformelle samtaler med fremmede diplomater, ved brevveksling med Quaade og i enkelte memoranda havde han i forskellige kombinationer søgt at finde værdien og bærekraften i denne idé. Nu var han endt i den opfattelse, at tanken ingen realitet havde undtagen i dens nordiske udformning, og den holdt han fast ved resten af sit liv.

*

Alle disse teoretiske overvejelser og akademiske diskussioner bragte ikke Danmark eet skridt nærmere sine ønskers mål. De øgede ikke landets sikkerhed og forbedrede ikke forholdet til Tyskland. Selvom vi ikke ved meget derom, er det dog sandsynligt, at Vedel har følt det deprimerende i disse forgæves anstrengelser. Det må have været langt mere befriende og tilfredsstillende for ham at arbejde med en enkelt, konkret opgave som *optantsagen*, hvor der virkelig var mulighed for et resultat. Optantkonventionen af februar 1872 med Preussen skyldtes for en stor del Vedels indsats, og han kunne med rette have tillagt sig en væsentlig del af æren, men han gjorde det ikke. Forhandlingerne i 1869 havde som tidligere omtalt (se side 62) ført til en foreløbig ordning af de slesvigske optanters stilling. Der stod dog det spørgsmål tilbage, hvordan man skulle sikre de slesvigere, der opterede mellem den 1. marts 1869 og den 16. november 1870. Den fransk-tyske krig havde gjort dette problem brændende, fordi mange værnepligtige havde forladt deres hjemstavn over hals og hoved for ikke at komme med i krigen på preussisk side. Deres tilstedeværelse i Danmark gav regeringen nok at tænke på, thi de bønfuldt myndighederne om hjælp, så de kunne vende tilbage uden frygt for at blive straffede. Om dette nye optantspørgsmål skrev Vedel i december 1870 til Quaade: »Ja, det er det Spørgelse, der forstyrrer min Ro Dag og Nat. Jeg spørger mig idelig, om vi kunde gjøre Mere, end vi gjøre, og om vi virkelig forsømme noget. Jeg er-

kjender, at de Stakler have det meget haardt, og jeg kan blive ligesaa hidsig som de uansvarlige Critikere, naar jeg tænker paa, at man saa ugenert dreier Art. 19, som man vil. Men naar jeg saa spørger mig, hvad vi kunne gjøre, ja saa føler jeg vor totale Afmagt og begriber, at vi jo meget let kunne slaae ud med Benene, men dermed ere vi lige langt, og maaske kunde vi risikere, at Preussen erklærede, at vue les circonstances kan det »ikke længere ansee sig bundet« ved Art. 19 o. s. v. Øieblikket synes mig dårlig valgt til at paaberaabe sin Ret, thi det er blevet epidemisk at sparke alle Smaapinde til Side og saa desuden anstille sig dødelig fornærmet derfor¹²⁷.

Man måtte altså afvente fredsslutningen, før der var håb om en ordning. Dette var dog lettere sagt end gjort, fordi den offentlige mening pressede på. I februar 1871 ville venstrepolitikerens Niels Termansen rejse sagen i folketinget. Det lykkedes Vedel at få ham til at opgive denne tanke ved at henvise til, at der fandt mundtlige og fortrolige forhandlinger sted med de preussiske myndigheder. Han hentydede her til de forsøg, Quaade gjorde for at få det tyske udenrigsministerium til at tage sig af sagen¹²⁸. Gesandten så ret fortrøstningsfuld på muligheden af en ordning, men Vedel var ikke så optimistisk, og begivenhederne gav ham ret. Den 18. april 1871 udstedte militærmyndighederne i Slesvig en bekendtgørelse, hvorefter alle værnepligtige, der i 1870 var flygtet til Danmark med eller uden optionserklæring, skulle give møde i Aabenraa senest den 15. maj. Gjorde de ikke det, risikerede de at blive dømt som desertører¹²⁹.

Dette var en alvorlig trusel, og Vedel frygtede, at det sejrige Preussen ville forsøge at tvinge Danmark til at udlevere optanterne. »Efter vort Standpunkt«, skrev han til Quaade, »ere de Vedkomne blevne danske Undersaatter, thi om end en eller anden formel Mangel kan klæbe ved denne Overgang til os, saa er Skylden ikke at søge hos dem, men hos (de slesvigske) Localøvrighederne. Vi maa altsaa beskytte dem saa vidt muligt mod Uret«. Preussen så imidlertid anderledes på det, og følgelig var der efter hans opfattelse kun een ting at gøre: prøve på at få nedsat en blandet dansk-preussisk kommission, der kunne undersøge sagen¹³⁰.

Dette forslag blev midlet, der bragte en løsning på det indviklede problem. Der skulle dog gå flere måneder, før ideen blev realiseret. I Berlin var man til at begynde med uvillig stemt, og Quaade var så stærkt påvirket af den preussiske vrangvillighed, at han foreslog Vedel

en ordning, hvorved de slesvigske reservister og landeværnsmand skulle vende tilbage – eventuelt udleveres – som *preussiske undersaat*, d. v. s. den danske regering skulle opgive sin fortolkning af artikel XIX. Vedel modsatte sig på det bestemteste et sådant forslag. »Det kan vi ikke... Men hvis nu Preussen tilsidst forlanger det, siger De. Hvis jeg var Minister, vilde jeg først gjøre Alt for at undgaae det – tilbyde Voldgift etc. etc. – og hjalp det altsammen ikke, vilde jeg hellere gaa af end udlevere, hvad vi ansee for at være danske Undersaat, fordi Preussen forlange, at de skulle være preussiske Undersaat, thi saa er det hele forbi«¹³¹. Denne faste holdning viste sig snart at være den eneste rigtige. I slutningen af juli 1871 accepterede Preussen forslaget om en blandet kommission, og i statsrådet den 5. august fik Rosenørn godkendt sin direktørs forslag om nedsættelse af en kommission¹³². Forhandlingerne fandt sted i Aabenraa i december 1871 og januar 1872. De preussiske myndigheder var nu interesserede i at få en ordning, som begge parter kunne være tilfredse med, og allerede den 17. januar 1872 kunne slutprotokollen undertegnes¹³³.

Denne såkaldte Aabenraa-konvention var en ikke ubetydelig sejr for de danske synspunkter. Af godt 1000 flygtede slesvigere blev kun 316 erklæret for preussiske undersat, medens 718 anerkendtes som danske og fik tilladelse til at tage fast ophold i hjemstaven. Dog med det samme forbehold som i 1869, at deres optræden ikke måtte give anledning til begrundet klage. Dette var en klausul, som lokalmyndighederne nok skulle vide at benytte sig af. Men bestemmelsen var ikke til at komme uden om, og i sammenligning med situationen et år tidligere var der tale om væsentlige fremskridt. Vedel var særdeles tilfreds og erklærede, at resultatet var langt bedre, end han havde turdet håbe¹³⁴.

Freden varede i ca. 2 år, så begyndte udvisningerne igen. Der blæste nu en køligere vind fra Berlin, hvor Bismarck var stærkt irriteret over de dansksindedes uforknytte optræden. Allerede i oktober 1873 havde han forlangt strafferetlig indskriden mod den slesvigske deputation, der havde overværet afsløringen af Frederik VII.s rytterstatue i København. Den preussiske indenrigsminister havde dog ikke fundet noget grundlag herfor. Men nu kunne lokalmyndighederne føle sig sikre på, at de havde rigskanslerens støtte, og i sommeren 1874 tog udvisningerne fart¹³⁵.

Quaade blev instrueret om at henlede det tyske udenrigsministeriums

Rosenvængets Tværvæg (nu A. F. Kriegersvej) nr. 3. Set fra haven mod vejen.
Akvarel malet af Isa Mücklenporth ca. 1900.

Dagligstuen, Rosenvænget.
Til venstre hænger Wegmanns maleri af Peter Vedel, malet 1893.

opmærksomhed på sagen, men han opnåede kun at se den lokale øvrigheds optræden billiget af myndighederne i Berlin. Vedel ville denne gang gøre så lidt ved sagen som muligt, fordi han blandt andet ville undgå, at den danske og udenlandske presse pustede den mere op end nødvendigt. Déri havde han ret, thi rygter, der kom frem i russiske og østrigske aviser i forbindelse med udvisningerne, gjorde Bismarck så forbitret, at han i oktober 1874 søgte at få Østrig med til at ophæve artikel V¹³⁶.

*

Den danske regerings udenrigspolitik blev i disse årtier ført under udfoldelse af et hemmelighedskræmmeri og en uvilje mod al offentlighed, der havde sin rod i enevældens gehejmepolitik. Vedel bar ikke titlen gehejmelegationsråd forgæves. Selv rigsdagsmedlemmerne – især venstre politikerne – vidste ikke ret meget om, hvad der egentlig skete¹³⁷. Med oppositionens voksende magt i halvfjerdserne steg også utilfredsheden ved denne umyndiggørelse. Under forsvarsdebatten i folketinget den 19. januar 1875 rettede Frede Bojsen pludselig det spørgsmål til regeringen: »Hvorledes er vort Forhold til den og til den Magt, hvorledes staae vi i politisk Forstand«. Han henstillede, at rigsdagen i et hemmeligt møde fik en udførlig redegørelse om Danmarks udenrigspolitiske stilling. Konseilspræsident Fonnesbech søgte i sin svartale 3 dage senere at knibe uden om, men erklærede dog, at udenrigsministeren både var villig og pligtig til at give de oplysninger, han var i stand til at fremkomme med¹³⁸. Derefter tog begivenhederne fart. Den 26. januar meddelte venstres bestyrelse, at den ville indbringe forslag til beslutning om nedsættelse af et folketingsudvalg bestående af samtlige tingets medlemmer »til at tilvejebringe Oplysninger angaaende Regjeringens Holdning og Virksomhed i de senere Aar med Hensyn til Danmarks Forhold til Udlandet«¹³⁹.

Denne beslutning erfarede Vedel om morgenen den 27. januar, da han læste sin avis. Den hensatte ham i stor ophidselse, thi efter hans opfattelse var den et utilbørligt forsøg fra folketingets side på »at overtage Udenrigsministeriets Functioner«. I sin dagbog skrev han nogle dage efter: »Jeg gik paa Veien til Ministeriet op til Grev Frijs for at tale med ham derom. Han var enig med mig i min Opfatning om, at Udtrykkene nærmest saa ud som om Thinget vilde sætte sig som parlamentarisk Commission, og at Regjeringen naturligvis ikke vilde kunne

finde sig deri. Da jeg senere udtalte mig paa samme Maade til Rosenørn, svarede han mig, at Fønnesbech fandt Sagen ganske i sin Orden og forsikkrede, at man ikke mente noget Ondt dermed. Men hvad skeer! Kl. 5 kom Fønnesbech og (indenrigsminister) Tobiesen op til ham (Rosenørn) og forsikkrede, at det var jo en forfærdelig Historie, og at man jo maatte opløse (folketinget) derpaa¹⁴⁰. Et sådant skridt fandt Vedel forhastet, da tingets beslutning ikke kunne besvares med en opløsning. I stedet foreslog han, at Rosenørn i folketinget skulle udtale, at han havde forstået beslutningen som en anmodning om at modtage en meddelelse fra udenrigsministeren om Danmarks politiske stilling. Denne var han villig til at give, men et hemmeligt møde ville være uheldigt, da udlandet kunne tro, at han havde hemmeligheder at meddele. I øvrigt kunne han kun udtale sig i almindeligheder. Derefter kunne man overlade det videre initiativ til venstre, hvilket måske ville ende med en plausibel grund for regeringen til at opløse folketinget.

Rosenørn (og Frijs) accepterede forslaget, men de andre ministre var mere indstillet på at tage kampen med det samme og søgte at overtale Fønnesbech, der havde svært ved at træffe en beslutning. Foreløbig skete der ikke mere i sagen. Vedel trak vejret lettet og forsikrede Quaaede, at »Regjeringen vilde naturligvis ikke staae Skoleret for den udenlandske Politik, men Folkethinget lader jo allerede til at trække Hornene ind«. Nogle dage senere mente han, at tinget ville søge at bevise, hvorledes regeringen havde forpasset en udmærket lejlighed til at løse spørgsmålet om artikel V. Den skulle ikke have forstået at skabe et godt forhold til Tyskland eller have taget sig tilstrækkeligt af de fordrevne slesvigeres sag¹⁴¹. Denne åbenhjertige udtalelse er ganske interessant, fordi den viser Vedels frygt for, at det nordslesvigske spørgsmål skulle blive et led i oppositionens kamp mod regeringen. At de skiftende højreregeringer selv bar en stor del af ansvaret for denne situation, gik han let hen over. Thi alternativet havde været et tillidsfuldt samarbejde med venstre om dette spørgsmål, der ikke var noget partianliggende. Men en sådan mulighed lå helt udenfor hans forestillingsverden. Ved folketingsdebatten den 5. marts begrundede I. A. Hansen venstres beslutning. Han understregede, at tinget ikke siden 1870 havde modtaget oplysninger om den udenrigspolitiske situation. Fønnesbech fandt, at det foreslåede udvalg havde til opgave, »paa selvstændig Maade, maaske ved at afhøre En eller Anden ikke blot af den nuværende, men ogsaa af tidligere Regjeringer at skaffe sig de Oplysnin-

ger, som det maatte ønske om Rigets Forhold til Udlandet. Og dernæst, mine Herrer!, er det en Indgriben paa Administrationens Omraade (Modsigelse) – ja, det er en Sag, som ligger under Administrationens Omraade – og det navnlig paa et Omraade, som mindst af alle taaler det«. Næste taler var Rosenørn, der erklærede sig enig med konsilpræsidenten og fremkom med en udtalelse, som Vedel havde udarbejdet efter de retningslinier, han havde skitseret den 27. januar. Udenrigsministeren undlod dog klogeligt Vedels ord om enhver forhandling, der måtte anses »for at være ørkesløs«. Der var ingen grund til ligefrem at provokere tinget. Derimod fremkom han for egen regning med den forbavsende udtalelse, »at der ikke paa Horisonten viser sig nogen Uveirssky, der truer Landets Fremtid«.

Folketingsflertallet ville ikke nøjes med en udenrigsministeriel erklæring og nedsatte et 8-mands udvalg til at forhandle nærmere med Rosenørn. Udvalget afgav den 7. april en betænkning, hvorefter folketinget skulle konstituere sig som et udvalg bestående af samtlige medlemmer »for at modtage Oplysninger og føre Forhandlinger om Danmarks Forhold til Udlandet«. Den 12. april gav Rosenørn i et brev konciperet af Vedel et venligt men kategorisk afslag. Da 8-mands udvalget fastholdt sit standpunkt, var der tilsyneladende lagt op til en principiel kamp med regeringen om de former, hvorunder Danmarks udenrigspolitik skulle ledes. Men der skete intet mere. Sagen kom sletikke til forhandling før samlingen sluttedes, og siden hørtes intet til den¹⁴².

Dette var det mest beslutsomme forsøg, folketinget gjorde i Vedels dage for at få indseende med regeringens udenrigspolitik. Til hans store lettelse løb hele aktionen ud i sandet, og Rosenørn fik ikke engang lejlighed til at oplæse den redegørelse for Danmarks udenrigspolitik mellem 1870 og 1874, som Vedel udarbejdede i løbet af februar og marts. (Se s. 103). Vedels tilfredshed over den mislykkede aktion var typisk for hans tid og milieu. Den samfundsklasse, han tilhørte, billigede fuldt ud den behandling, oppositionen fik. Et karakteristisk eksempel på denne indstilling er justitsminister Nellemanns ord nogle år senere: »Man skal ikke lade sig forlede til Mundhuggeri med d'Hrr. eller til at staa Skoleret for dem. Man maa indrette sin Holdning efter Situationen. Er Oppositionen i Overvægt, og er den ubillig og fjendsk, skal man være kort og afvisende, ikke disputere med de Karle, men sige dem sin Mening kort og bestemt og dermed basta«¹⁴³.

Set i et længere perspektiv indebar denne holdning en alvorlig fare

for landet. Oppositionens krav var ikke blot naturligt, det var selvfølgelig, thi det kunne aldrig være efter grundlovens ånd eller bogstav, at rigsdagen blev holdt i næsten total uvidenhed om landets udenrigspolitik. Ved at afskære venstres førere fra al indflydelse på dette område berøvede man dem muligheden for at erhverve erfaring i det udenrigspolitiske spil. Det hævnedes sig efter systemskiftet i 1901.

*

Regeringsskiftet i sommeren 1874, da grev Holstein gik af og efterfulgtes af Fønnesbech, medførte også Kriegers udtræden. Vedel kunne nok lykønske ham, fordi han var sluppet fri efter 4 års anstrengende arbejde, men personlig beklagede han meget Kriegers tilbagetræden, thi han ville savne ham i »Ministerraadet«¹⁴⁴. Dette skal næppe forstås på den måde, at Vedel selv var til stede ved ministeriets interne møder, i hvert fald ikke permanent. Hvad han savnede, var de oplysninger, Krieger kunne forsyne ham med.

Året efter gik Fønnesbech af og afløstes af J. B. S. Estrup, hvis ministerium hovedsagelig kom til at bestå af godsejere. Man kunne have ventet, at Vedel med skepsis og uvilje havde set på denne udvikling, der fjernede de nationalliberale ledere til fordel for konservative godsejere. Men Vedel følte ingen sorg ved at se Hall, Klein, Tobiesen eller Worsaae forsvinde. Han havde på dette tidspunkt en ikke ringe sympati for Estrup, som han kendte fra studenterårene, da han læste jura sammen med Estrups ældre broder Peter. Efter dennes død i 1848 havde Vedel, såvidt man kan se, ikke haft nærmere forbindelse med den yngre broder, men da Jacob Estrup i november 1865 udnævntes til indenrigsminister, benyttede han lejligheden til at genopfriske bekendtskabet¹⁴⁵.

I de følgende 10 år omtalte Vedel ham ikke ret meget, men de bevarede udtalelser viser, at han var sympatisk stemt overfor ham og nærede forventning til hans politiske karriere. Forholdet mellem dem må endda have været ret fortroligt, thi da Krieger i juni 1874 gik af som justitsminister, og Vedel udtalte, hvor meget han ville savne ham i ministerrådet, tilføjede han disse ord: »naar nu heller ikke Grev Frijs eller Estrup sidder der«. Sidstnævnte må altså have været en af Vedels informationskilder. Under regeringskrisen i 1874 kom Vedel til det resultat, at når grev Frijs ikke ville danne regering, så var Estrup vist den bedste kandidat. Og i foråret 1875 frygtede han, at hverken Frijs eller

Estrup ville påtage sig at afløse Fønnesbech¹⁴⁶. Men det blev altså Estrup. Vedels velvilje for den nye konseilspræsident bevarede uforandret i de følgende 2–3 år. Efter regeringens store valgnederlag i april 1876 forfattede han en større circulæredépêche til de danske gesandter for at berolige dem og udlandet med, at der intet systemskifte forestod, at landstinget var ligeberettiget med folketinget, samt at regeringen ville fortsætte arbejdet med at forbedre forsvaret¹⁴⁷. Det er sandsynligt, at depêchen var bestilt arbejde, men intet tyder på, at Vedel ikke mente, hvad han skrev. Da kronprins Frederik i april 1877 ifølge prins Hans antog Vedel »som noget faldende til Venstre«, bad han ham meddele kronprinsen, »1) at jeg fandt (den) pro(visoriske) Fin(anslov) lovlig, 2) ikke i og for sig ønskelig, 3) nu nødvendig«¹⁴⁸. Selvom han nok kunne ønske konseilspræsidenten i besiddelse af lidt mere smidighed, så skrev han dog endnu i sommeren 1877 med tydelig beundring: »kun engang imellem snapper Løven fra Kongsdal efter en Moppe, der har vækket den ved en utidig Bjeffen – ex.grat. saasom da Ministeriet anlagde Sag mod Venstre, fordi det havde sagt, at Estrup havde brudt Grundloven«¹⁴⁹.

Regeringsskiftet i 1875 medførte, at Rosenørn-Lehn gik af som udenrigsminister og erstattedes af grev Frederik Moltke, Bregentved.

Rosenørn og Vedel skiltes da efter 5 års forløb og tilsyneladende på den venskabeligste måde. Året før, da Rosenørns afgang også havde været på tale, havde Vedel i et meget hjerteligt og personligt brev rådet ham til at blive, ikke blot »for min egen og for Udenrigsministeriets Skyld... men også for den almindelige indenlandske Regeringspolitik«. Da afgang var en kendsgerning, opretholdt Vedel forbindelsen med ham, underrettede ham om den udenrigspolitiske situation og udtalte de venligste ord om deres samarbejde¹⁵⁰. Men samtidig gav han i sin dagbog en karakteristik af Rosenørn, der var fuldstændig ubarmhertig og konkluderede i, at han var den ubetydeligste minister, Danmark nogensinde havde haft. Den var skrevet med en voldsomhed ja næsten hadefuldhed, der virker så meget mere beklæmmende, som han samtidig erkendte, at »Rosenørn havde været meget behagelig at gøre med for mig. Han gjorde Alt, hvad jeg raadede til, ofte med stor Selvfornægtelse, og han raadspurgte mig om Alt, ofte endog rent private Sager, fortalte mig Alt selv det Hemmeligste. Personlig kom vi derfor godt ud af det sammen, og jeg har Intet særlig at beklage mig over, men heller intet at føle mig ham forbunden for«¹⁵¹. Dette ganske

ubeherskede angreb er så emotionelt præget, at det ikke kan tages som en objektiv vurdering af den afgåede udenrigsministers evner.

Efterfølgeren grev Frederik Moltke kom kun til at sidde i embedet i ca. 4 måneder, da han afgik ved døden den 1. oktober 1875. Vedel nærrede ingen sympati for ham og gav ham det skudsmål, at selvom Moltkes åndelige evner stod over Rosenørns, så var han i »Respekt for Dannelsen, i Character og i Væsen og alle sympatiske Egenskaber . . . denne langt underlegen«¹⁵². Ved det uventede dødsfald kom Rosenørn atter på tale som udenrigsminister. Han spurgte Vedel, om han igen skulle påtage sig hvervet, hvilket denne tilrådede. I sin dagbog skrev han hvorfor: »Jeg vil meget ønske at have R. i Ministeriet, baade fordi han er den behageligste Chef, jeg kan have, og fordi jeg nok vil have Leilighed til at følge Alt, hvad der foregaar derinde«¹⁵³. Der er unægtelig en betydelig afstand mellem hans fordømmelse af Rosenørn i juni og hans anbefaling i oktober. Der er dog næppe grund til at anklage Vedel for hykleri. De fire måneders adskillelse havde øjensynlig lært ham at værdsætte Rosenørns gode egenskaber.

*

Siden efteråret 1875 havde Vedel med voksende uro fulgt den truende udvikling på Balkan¹⁵⁴. Efter den russisk-tyrkiske krigs afslutning ved præliminærfreden i St. Stefano den 3. marts 1878 blev faren for en engelsk-russisk konflikt akut med den deraf følgende mulighed for krigerske forviklinger i Østersøen.

Medens man i København overvejede, hvilken en risiko denne udvikling indebar, indløb der den 8-9. april meddelelse fra den danske gesandt i Stockholm, Frantz Bille, at kong Oscar på vej til Tyskland ville aflægge besøg i København medbringende udkast til en neutralitetserklæring¹⁵⁵. Denne meddelelse blev i udenrigsministeriet modtaget med blandede følelser. Vedel skrev den 11. april til Quaae: »Han vil naturligvis tale om Neutralitet, og jeg er svært bange for at tænke paa Neutr. Forbund eller noget lignende mellem Sverige, os og Preussen. Mellem os og Sverige ligesom i 1854 – ja lad gaae. Men binde sig paa nogen Maade til Tydskland . . . vilde være meget farligt – engang bundet kan man ikke undlade at følge«¹⁵⁶.

I statsrådet den 12. april var der enighed om nytten af en fælles nordisk neutralitetspolitik, men samtidig sporedes som et ekko af Vedel en frygt hos Rosenørn for kong Oscars intentioner. Udenrigsministeren

udtalte, at hvis kongen skulle fremkomme med ganske nye proportioner om en alliance, måtte man indskrænke sig til at tage dem ad referendum. Hverken Estrup eller Nellemann kunne dog tro, at kongen ville komme med sådanne forslag, men de var enige i, at intet kunne afgøres nu ¹⁵⁷.

Der var her en nuanceforskel, der formentlig beroede på, at konseilspræsidenten i de foregående måneder – ifølge Krieger – havde haft »experimentale Speculationer om Tilknytning til Tydskland« ¹⁵⁸. Det er sandsynligt, at Estrup yderligere er blevet påvirket af kong Oscars tyskorienterede indstilling, da han sammen med Christian IX og Rosenørn efter taflet den 13. april havde en længere samtale med ham. Ifølge kong Oscars referat til Beck-Friis skal Estrup bl. a. have udtalt, at han lagde den største vægt på at få nøje oplysning om den tyske regerings opfattelse, så at man ikke risikerede, at de nordiske og tyske neutralitetserklæringer kom til at hvile på forskelligt grundlag. Denne vigtige udtalelse hverken bekræftes eller benægtes i Rosenørns referat til Vedel. Til gengæld erklærede Rosenørn, at kong Oscar skulle have sagt, at hans hu i grunden stod til at gå langt videre f. ex. til at slutte forbund med Tyskland ¹⁵⁹. Den sidste bemærkning kunne nok give Vedel anledning til uro, men gennem Bille og Beck-Friis fik han snart vished for, at den svenske udenrigsminister Bjørnstjerna var modstander af tanken om en nærmere tilknytning til Tyskland ¹⁶⁰. Desuden viste det sig, at kongens samtale med B. von Bülow var forløbet meget stilfærdigt. I et brev fra Oscar II til Christian IX hed det, at Tyskland bestemt ville forblive neutralt, og at det var interesseret i, at også »de Andre to af fire Østersørigerne blive neutrale«. Han havde dog fået det »behagelige« indtryk, at den tyske regering ville træde hjælpende til, ifald en af de krigsførende magter udsatte »en upartisk og retfærdig Neutralitet« for pression ¹⁶¹. Den svenske konge havde ingen oplysninger om, hvordan Tyskland så på spørgsmålet om neutralitetsreglernes udformning, men hans *regering* gik ud fra, at de evt. fælles nordiske neutralitetserklæringer kunne udstedes efter samme mønster som under Krimkrigen ¹⁶².

De to afgørende steder i den danske erklæring af 20. december 1853 var dels punkt 2, hvor der blev givet de krigsførende magters flåder og handelsskibe ret til at anløbe danske havne undtagen flådebasen Christiansø, dels punkt 3, hvori de fik tilstået ret til i disse havne at forsyne sig med alle varer undtagen krigskontrabande. Den svenske er-

klæring var gået endnu videre, idet alle havne var blevet holdt åbne. Formelt var Rusland og England ligestillede, men reelt var bestemmelserne en betydelig fordel for den engelske flåde, der langt fra sine hjemlige baser kunne få skibene repareret og provianteret¹⁶³.

En uforandret gentagelse af 1853-erklæringen ville da ensidigt være i Englands favør. Denne kendsgerning bevirkede i de følgende uger stor uenighed såvel mellem Danmark og Sverige-Norge som i danske regeringskredse. Striden tog sin begyndelse, efter at regeringen i statsrådet den 2. maj havde besluttet en styrkelse af forsvaret ved at indkalde mandskab til søforterne og flytte de årlige troppeøvelser fra Jylland til Sjælland¹⁶⁴. Samme dag statsrådet fandt sted, havde Krieger erfaret, at »Estrup-Nellemann synes tilbøielige til at ville gaae saa vidt som muligt imod England, f. Ex. ved Havnes Lukning, ei blot København (Kiel, Carlskrona, Stockholm, Christiania) men og til Proviantering og til Reparation hvorsomhelst«¹⁶⁵.

Dette standpunkt var ikke Vedels. Han havde netop gennem Beck-Friis fået at vide, at den russiske gesandt i Stockholm ikke havde protesteret, fordi de svenske havne med undtagelse af Stockholm, Carlskrona og Slitø ville forblive åbne. Og da Mohrenheim spurgte ham, hvilke regler Danmark agtede at følge, svarede han »Eksemplet fra 1854, som han (M) jo kendte. Dermed var han tilfreds«. Næste dag erklærede Heydebrand sig enig i, at Danmark ikke kunne lukke sine havne. Krigsfaren forekom i øvrigt Vedel så overhængende, at det var på høje tid, man blev enig med Sverige¹⁶⁶. Modsætningen mellem Estrups og Vedels standpunkter begyndte at træde frem, men foreløbig var der ikke tale om åben uenighed. Den 4. maj afholdtes et ministermøde, hvor Rosenørn benyttede et kort notat, som Vedel havde skrevet. Det gik ud på, at regeringen nu efter kong Oscars og Bjørnstjernas meddelelser måtte indlede forhandlinger med den svenske regering om indholdet af neutralitetserklæringen, »idet Akten af 1854 lægges til Grund«. En erklæring kunne ikke udstedes, så længe krigen ikke var brudt ud, men hvad realiteten angik, så burde »Kjøbenhavns Havn lukkes for fremmede Krigsskibe, men ogsaa kun den«. Havnen havde ganske vist været åben i 1854 (og 1870), men da Sverige lukkede sine flådehavne og Preussen *idetmindste* sine, »vilde det være anormalt at holde Kjøbenhavn aaben«¹⁶⁷. Mødet endte med, at Rosenørns (Vedels) forslag godkendtes, og samme dag blev der officielt skrevet til Bille, at han var bemyndiget til at modtage forslag til »saadanne Forandrin-

ger i Neutralitets Erklæringen af 1854, hvortil den kgl. svensk-norske Regjering muligvis kunde ønske at tage Initiativet«¹⁶⁸. Bjørnstjernas svar forelå i København den 10. maj: »han troede, Sverige-Norge vilde saa godt som ordret kunne adoptere Indholdet af Circulære-Noten af 20. December 1853«¹⁶⁹.

Denne udtalelse bragte krisen til udbrud. Estrup havde nu gennem Nellesmann fået kendskab til de strengere neutralitetsregler, som England udstedte i 1862 og gentog i 1870. Efter disse måtte krigsførende magters krigsskibe kun opholde sig 24 timer i engelsk havn og ikke forsyne sig med mere proviant og kul, end at de kunne nå nærmeste havn i eget land¹⁷⁰. I et brev til Nellesmann den 15. maj skrev han: »Jo mere jeg overveier Sagen, des fastere bliver jeg i min Anskuelse, at det, selvom Sverrig-Norge maatte være af en anden Mening, ikke vil være forsvarligt for vort Vedkommende at fastholde Neutralitetsbestemmelserne fra 1853-54 uforandrede, naar vi ikke have nogensomhelst Sikkerhed for, at de af Tydskland (og Rusland) ville blive betragtede som Udtryk for en »retfærdig og upartisk« neutral Holdning«. Om-trent samtidig noterede han i sine private optegnelser: »Sverrig-Norge har *kun* at tage Hensyn til Rusland og England. Danmark har tillige og *end mere* at tage Hensyn til Tydskland«¹⁷¹.

Dette var hovedpunktet for ham: hvorledes ville Tyskland stille sig under en engelsk-russisk krig. Herom vidste man i virkeligheden intet med sikkerhed. Der forelå meddelelser om flåderustninger i Kiel, men heri var intet opsigtsvækkende¹⁷². Det var kun en naturlig foranstaltning, når Østersøen stod i fare for at blive krigsskueplads. Fra Berlin indberettede Quaade en udtalelse af Bülow, »at Tydskland vilde iagt-tage absolut Neutralitet; og . . . det forekommer mig (Bülow), at Danmarks Interesse i hiint Tilfælde vilde være de samme som Tydsklands«. Men gesandten kunne ikke oplyse nærmere om de tyske neutralitetsregler¹⁷³.

Den 17. maj modtog man i udenrigsministeriet det svenske udkast til den svensk-norske neutralitetserklæring. Den fulgte nøje 1853-erklæringen bortset fra, at flådehavnene nu ville blive holdt lukkede. Bjørnstjerna håbede, den danske regering ville erklære sig enig i formuleringen¹⁷⁴. Samme dag afholdtes ministermøde i København, hvor man skulle tage stilling til dette forslag. Et referat foreligger ikke, men af Kriegers dagbog kan det ses, at der har hersket stor uenighed. Estrup gik bestemt mod forslaget. Han »bilder sig ind, at Tydskland vil gjøre

fælles Sag med Rusland mod England og tørster efter at tilbyde Berlinerhoffet vor Medvirkning til at være saa ubehagelig mod England som muligt for en neutral Magt¹⁷⁵. Vedel gav den følgende dag Beck-Friis et mere udglattende referat, idet han fortalte, at ministeriet havde fundet det svenske forslag i alle henseender tilfredsstillende. Dog tilføjede han, at »betänkligheter med hänseende till frågan om rättighet för krigsförande Magts fartyg att inlöpa och upphålla sig i neutral stats handelshamnar lära hysas af några medlemmar af Minister-rådet«. Vedel kunne derfor ikke udtale sig om erklæringens ordlyd¹⁷⁶.

Modsætningerne indenfor regeringen var betydelig større, end Vedel havde villet indrømme overfor den svenske gesandt. For at overvinde dem så han sig nu nødsaget til i et langt memorandum af 19. maj at redegøre for sine synspunkter. Dette aktstykke fortjener at blive lidt mere indgående refereret, fordi det er et af de meget få dokumenter for tiden efter 1870, hvor det principielle spørgsmål om Danmarks stilling under en Østersøkrig diskuteres, og fordi det så klart gengiver Vedels eget synspunkt. Han begyndte med at hævde, at Tyskland formentlig kun ville tage åbent parti for Rusland, hvis sidstnævnte magt under en engelsk-russisk krig led så stor modgang, at den europæiske ligevægt bragtes ud af balance, og Frankrig-Østrig igen rejste hovedet. I så fald kunne den tyske regering tænkes at vælge mellem to veje, 1) enten åbenlyst komme ind på Ruslands side, eller 2) slutte et neutralitetsforbund med det formål at lukke Østersøen. Men hertil krævedes Danmarks og Sverige-Norges medvirken. Vendte man sig nu fra disse teoretiske betragtninger til den aktuelle situation: en evt. engelsk-russisk krig, så opstillede han den maxime, at »baade efter vor geografiske Beliggenhed og efter de Erfaringer, som vi gjentagne Gange have gjort, have vi en endnu større Grund end Sverig til at fastholde: aldrig nogen Krig med England«. Thi overfor Englands umådelige (maritime) magt kunne en stat som Danmark ikke yde nogensomhelst modstand. Han erkendte, at hvis København og øerne var prisgivet under en krig med England, så gjaldt det samme Jylland under en krig med Tyskland. Vi ville derfor befinde os i en meget mislig stilling, hvis en krig brød ud mellem England og Tyskland, men lykkeligvis lå denne situation ikke for. *Indtil videre* var vor holdning derfor givet: en neutralitet, der ikke af England opfattedes som uvenlig, og ikke af Tyskland betragtedes som tenderende mod en tilslutning til England.

Vedel gik derefter over til at diskutere det vanskelige punkt om en

neutral magts ret til at åbne sine havne for de krigsførendes flåder og tillade dem at forsyne sig med alt, der ikke var kontrabande. Fulgte vi de strengere engelske regler fra 1862, kunne det dels hævdes, at England vanskeligt kunne beklage sig over, at vi fulgte dets egne regler, dels at Rusland kunne påstå, at det var en uvenlighed mod det, hvis vi under disse omstændigheder fulgte de mildere regler fra 1853. Han fandt dog, at de gamle regler havde vundet så megen hævd, at man kunne følge dem uden risiko (fra russisk side), medens en antagelse af de nye regler af England ville blive opfattet som en uvenlig handling. Reglerne fra 1853-54 måtte dog modificeres derhen, at København blev holdt lukket. Desuden kunne der ske visse indskrænkninger m. h. t. kulforsyningerne. Kuloplag kunne ikke tillades, men der var ingen grund til at ændre reglerne om skibes ret til at forsyne sig med kul i havne eller på åben sø.

Til slut kom han ind på den helt nye situation, der ville opstå, såfremt Tyskland og England kom i krig. Vi måtte da «udstæde en ny Neutralitet paa de Betingelser, der da maatte forekomme os nødvendige eller indtage en anden Holdning efter vor Interesse». Hvis Tyskland ville forsøge at lukke Østersøen ved en væbnet neutralitet, ville det behøve Danmarks bistand og foreslå os en alliance. Sluttede det sig derimod direkte til Rusland, var det mere sandsynligt, det ville bringe ofre for at sikre sig vor neutralitet, thi denne ville være af stor betydning ved at gøre Englands blokade til intet. Den tyske handel kunne så uforstyrret gå over Aarhus og Esbjerg. »Dette sidste er en saa umaalkelig Sikkerhed for Tydskland, at dette Hensyn maaskee er vort bedste Værn, for at man altid vil lade Jylland forblive uafhængigt af Tydskland«¹⁷⁷.

Ganske kort kan Vedels standpunkt resumeres således: under en engelsk-russisk krig var det af større betydning for Danmark at undgå Englands fjendskab end Ruslands. Derfor måtte 1853-reglerne følges. I det hypotetiske tilfælde, at Tyskland trådte ind i krigen mod England, måtte en helt ny neutralitetserklæring udstedes. Undgik vi et direkte tysk krav om alliance, lå vor chance for at bevare neutraliteten hovedsagelig i Tysklands interesse i at bruge den som et middel, der ville gøre Englands blokade til intet.

Hvis man i stedet for udtrykket »gøre til intet« indsætter ordet »mildne«, blev rigtigheden af Vedels tankegang bekræftet i 1914-18, fordi Tyskland var indstillet på en defensiv krigsførelse i Østersøområ-

det. Da Tyskland i 1940 valgte offensiven, var det forbi med Danmarks neutralitet. Dette på engang klare og skarpe memorandum søgte Estrup at imødegå under en konference med Rosenørn den 20. maj. Han stillede en række skriftligt formulerede spørgsmål, som Vedel besvarede. Estrup hævdede, at forandringer i neutraliteten ikke kunne foretages, hvis krigen antog større dimensioner (ved tysk indtræden). Dette benægtede Vedel. Dernæst hævdede Estrup, at vi allerede fra krigens begyndelse måtte tage hensyn til, at andre magter kunne komme med. Også dette benægtede Vedel. Estrup anså det for givet, at Tyskland ikke ville finde sig i, at Danmark fulgte 1853-reglerne, når det selv kom ind i krigen. Derfor ville det rimeligvis allerede nu forlange, at Danmark antog 1862-reglerne. Vedel benægtede ikke rigtigheden af ræsonnementets første del, men en sådan situation (tysk krigsdeltagelse) forelå slet ikke, og han anså det ikke for nødvendigt at beskæftige sig med denne eventualitet. Hvad konseilspræsidenten mente med ordet *derfor*, forstod han ikke. Estrup: en fordring fra tysk side om en skærpe af neutraliteten vil straks tvinge os ind i krigen. Vedel: da Tyskland i alt fald til at begynde med vil være neutral, ses det ikke, hvordan det kan indvende noget mod vor neutralitet. De to krigsførende magter må afgøre, om de vil respektere den eller ej.

For Estrup var det af vigtighed, at vi opnåede nogen sikkerhed for, at Tyskland og Rusland stillede sig gunstigt til reglerne fra 1853/54, før vi bestemte os. Vedel svarede, at Rusland vel fandt sig deri, og spurgte vi i Berlin, fik vi næppe noget svar, men risikerede at komme til at binde os for fremtiden. Mod Estrups påstand, at Sverige-Norges risiko var for intet at regne mod vor, gentog Vedel, at spørgsmålet om Tyskland ikke lå for; man kunne derfor sige, at Danmarks risiko var for intet at regne mod Sveriges¹⁷⁸.

I et udateret notat, formentlig skrevet efter den 19. maj, har Estrup klarlagt forskellen mellem hans og Vedels opfattelse af situationen: »a) Udenrigsministeriet frygter for enhver Tilnærmelse til Tyskland, som kunne føre til, at vi senere blev nødt til at følge Tyskland i Kamp og kom til at tage det første Stød. b) Jeg ønsker en saadan Tilnærmelse – Den næste Kamp, i hvilken Danmark kom til at staae (med Allierede eller ene) mod T. blev sandsynligvis Danmarks *sidste* Kamp – og jeg anser det derfor nødvendigt, at vi *itide* nærmer os T. saa meget, at det ikke kan nære nogensomhelst Tvivl om, at D. vil staae paa dets Side – i ethvert Tilfælde *aldrig* imod det. a) Udenrigsministeriet nærer overvættets

Frygt for Overlast fra England. b) Jeg anser Englands Venskab for værdiløst, dets Uvenskab for lidet betydende sammenlignet med Tysklands«¹⁷⁹.

Konseilspræsidenten gik altså ud fra, at England og Tyskland ville komme i krig, og han ville da i tide nærme sig Tyskland. Herom kan siges, at han ikke med sikkerhed kunne vide noget om den kurs, Tyskland ville følge. Efterretningerne fra Berlin tydede nærmest på, at den tyske regering ville søge at bevare neutraliteten. Og når Estrup talte nedsættende om udenrigsministeriets »overvættets Frygt for Overlast fra Englands Side«, så må det erindres, at man skrev 1878 og hverken 1914 eller 1940. Englands flåde, der netop var blevet udrustet med »iron-clads«, var sandsynligvis i stand til at knuse enhver flåde i Østersøen, enkeltvis eller kombineret. Den kunne tilføje Danmark og dets oversøiske handel og besiddelser enorme skader. Danmarks industri og transportvæsen var fuldstændig afhængig af kultilførsler fra England, thi importen fra Tyskland var endnu ganske ubetydelig¹⁸⁰. At Danmark risikerede sin eksistens, hvis det kom i krig med Tyskland, faldt det ikke Vedel ind at benægte. Men den situation lå slet ikke for. Hans argument, at et krigsførende Tyskland havde større interesse i et neutralt end i et besat Danmark, kunne ikke uden videre afvises. Alt taget i betragtning var der nok mere ræson i at se tiden an, som Vedel ønskede det, end hovedkuldts at kaste sig i armene på Tyskland. Dette var netop hovedpunktet i hans udenrigspolitiske system efter 1870: at bevare et så godt forhold til Tyskland som muligt, men ikke indlade sig for intimt med det.

Standpunkterne stod nu så skarpt mod hinanden, at der på en eller anden måde måtte bygges bro mellem dem, hvis forhandlingerne med Sverige-Norge skulle videreføres. Grev Frijs blev da indkaldt som mægler. Han søgte – ifølge Estrups referat – at dele sol og vind lige ved at støtte Vedels standpunkt, at Danmark udsatte sig for Englands misfornøjelse og mulige overlast, hvis 1853-reglerne ændredes. Derimod mente han ikke, at de senere kunne forandres uden at blive betragtet som et fjendtligt skridt mod den magt (England), der tabte derved. Frijs benægtede ikke, at de gamle regler kunne vække en for os ubehagelig misfornøjelse i Petersborg og Berlin, og han fandt, det ville være uforsvarligt at bestemme sig for disse regler, når der var mulighed for i Petersborg og Berlin at erfare, hvorvidt man ville anse dem for upartiske og retfærdige. Han skal også have været enig med Estrup

i, at vi uden fare kunne benytte lejligheden til at foretage en positiv tilnærmelse til Tyskland for at foreslå vedtagelsen af fælles neutralitetsregler ¹⁸¹.

Frijs mislykkede mægling hang formentlig sammen med, at han ikke var ganske overbevist om holdbarheden af Vedels argumenter. Estrups referat er måske sat lidt vel hårdt op, men Frijs' tvivl spores dog i hans brev af 23. maj til Vedel. Alligevel skrev denne samme dag til Krieger: »Grev Frijs har været her og forgjæves brugt hele sin Konst. Som sædvanlig var han fortræffelig, men hvad kan der stilles op mod Ufeilbarhed i egen Indbildning og Galskab efter andres Mening«. Han tilføjede, at de netop påbegyndte engelsk-russiske forhandlinger forhåbentlig vill hjælpe os »ud af vor Quide. Ellers maa vist en Personalforandring sætte Vedkommende istand til at udføre sine Dybsindigheder, og jeg skulde være tilbøielig til at troe, at N(ellemann) blev valgt til den Tjeneste – vil han saa hjælpe til dog i sidste Øieblik at tage lidt Reeb i Seilet?« ¹⁸² I denne strid, hvor Rosenørn stod på Vedels side, var hans temperament blevet vakt; men også Estrups stejllhed og stædighed var vokset, og det i en sådan grad, at det var ved at komme til et åbent brud mellem de to mænd. Ud af dette modsætningsforhold groede en gensidig uvilje, der tydeligt gav sig udtryk i de følgende år.

Justitsminister Nellemann var blevet påkaldt som ny mægler, og det blev ham, der skabte muligheden for et kompromis. I en række bemærkninger til Estrups notater hævdede han, at folkeretligt set kunne neutralitetsreglerne godt ændres under en krig, men om det var praktisk muligt, måtte bero på et skøn hos de mænd, der forhandlede med det tyske diplomati, og de måtte være nærmest til at bære ansvaret. Om Rusland uden misfornøjelse ville finde sig i de gamle regler, medens England ville »tage Forargelse« af de nye, måtte atter bero på et skøn, som udenrigsministeriet måtte tage ansvaret for. »Regjeringen maa kunne handle paa Grundlag af, hvad Udenrigsministeriet *skjønner* over dette faktiske Punkt«. Han gav dog Estrup den indrømmelse, at Sverige-Norges risiko var for intet at regne mod Danmarks. Hvis Tyskland kom ind i krigen, måtte Danmark ændre system. Vi måtte derfor sige til Sverige, at vi kunne følge det så længe krigen indskrænkede sig til England-Rusland, men kom Tyskland med, måtte vi forbeholde os at følge et strængere neutralitetssystem ¹⁸³.

Nellemanns bemærkninger påvirkede Estrup så meget, at han – for at undgå brud i ministeriet – ikke ville modsætte sig havnenes åbning,

såfremt udenrigsministeren fastholdt sin beslutning derom¹⁸⁴. Konseilspræsidenten havde med disse ord strakt sig vidt, men der var stadig betydelige meningsforskelle, og det måtte nu blive Vedels (og Rosenørns) tur til at give efter, om et kompromis skulle nåes. Den vej, han gik, kan ses af de 3 udkast, han skrev som svar på det svensk-norske forslag af 14. maj. I det første fulgte han den argumentation, han havde gjort rede for i sit memorandum af 4. maj. Han sluttede med at sige: »forsaavidt den kgl. svensk-norske Regjering fastholder sine Anskuelser om at vende tilbage til Neutralitets-Erklæringen (af 1853) uden nogen Realitets Forandring, er den kgl. Regjering beredt til at tiltræde det meddelte Note Udkast«. Det citerede stykke udgik helt i det næste udkast, og i den endelige dépêche af 27. maj til Bille kom den tilføjelse og indrømmelse, der tilfredsstillede Estrup. I Washingtontraktaten af 8. maj 1871 mellem England og USA havde Vedel fundet en passus, som han mente kunne bruges. Han foreslog nu, at der i udkastets punkt 1 efter ordene om »les bâtimens de guerre des belligérants« skulle indføjes denne sætning: »sans pourtant qu'ils puissent se servir de ses ports et ses eaux comme d'une base d'opération navale«¹⁸⁵. Formentlig inspireret af Nellemann tilføjede han desuden, at den danske regering i tilfælde af Tysklands aktive indtræden i krigen forbeholdt sig »at træde i Forbindelse med den kgl. svensk-norske Regjering ang. de Forandringer, som en saadan ny Situation maatte gjøre nødvendige«¹⁸⁶.

Med disse ikke uvæsentlige modifikationer afsendtes det danske svar den 27. maj. Det havde vundet Estrups modstræbende godkendelse, men dette blev ikke tilfældet for den svensk-norske regerings vedkommende. Bjørnstjerna nærrede betænkeligheder ved tilføjelsen og fandt, at ordet »operationsbasis« var for vagt og kunne give anledning til forskellige fortolkninger hos de krigsførende magter¹⁸⁷.

Da disse indvendinger blev kendt i København den 18. juni, var krigsfares drevet over for denne gang, idet Berlinerkongressen nu var trådt sammen. De videre forhandlinger blev derfor standset og først taget op igen 7 år senere, da freden i Østersøen atter var truet.

*

Mandag formiddag den 3. februar 1879 indfandt den østrig-ungarske gesandt, grev Kalnoky, sig i udenrigsministeriet, hvor han i fortrolighed meddelte Rosenørn og Vedel, at regeringerne i Wien og Berlin ved en

overenskomst af 11. oktober 1878 var blevet enige om at sætte artikel V ud af kraft. Den officielle bekendtgørelse ville komme dagen efter¹⁸⁸.

Overenskomstens virkelige dato var den 13. april 1878, da Bismarck havde benyttet sig af Østrig-Ungarns svækkede tilstand til at få den irriterende artikel ophævet. Men dette blev hemmeligholdt for ikke at røbe sagens virkelige sammenhæng. Den blev først kendt ved professor Aage Friis undersøgelser i 1920.

Offentliggørelsen i februar 1879 skyldtes Bismarcks vrede over den hannoveranske tronprætendent, hertugen af Cumberlandts forlovelse og giftermål med prinsesse Thyra. Ved denne fyrstelige forbindelse skulle den welfiske opposition efter Bismarcks opfattelse være blevet opmuntret og styrket i kampen mod Preussen. Regeringen i Wien havde foreslået den nye datering sat til 11. oktober 1878, og Bismarck fandt forslaget udmærket, ja ønskeligt »zunächst wenigstens der Vermutung Raum zu lassen, dass eine solche Vereinbarung beider Höfe erst in allerneuerster Zeit infolge der Verlobung – oder gar der Hochzeit – stattgefunden habe«¹⁸⁹.

Vedels mening før januar 1879 om den cumberlandske forbindelse kan ikke fastslås med sikkerhed. Det fremgår imidlertid af hans optegnelser fra november 1878, at Rosenørn fire år før, da forbindelsen var på tale, havde advaret kongen. Det samme synes at være sket under den samtale Rosenørn havde med kongen den 18. oktober 1878. Christian IX var da blevet meget vred og havde spurgt udenrigsministeren, om han »vilde hindre Familiens Lykke«. Det må anses for overvejende sandsynligt, at Vedel ikke blot har billiget Rosenørns udtalelser til kongen, men også inspireret dem. Vedels ytringer til de fremmede gesandter i oktober-december 1878 tyder også på uro hos ham for konsekvenserne af denne fyrstelige forbindelse¹⁹⁰.

Fra nytår 1879 begyndte Vedel atter at føre dagbog, og i denne kan man læse, hvorledes han med stigende ængstelse så på den voldsomme tyske pressekampagne, der var sat ind mod Danmark. Da de første Ritzautelegrammer om den forestående ophævelse indløb fra Wien den 2. og 3. februar, skal Estrup have erklæret det hele for noget snak og have besluttet at lade indrykke et dementi i »Dagens Nyheder« og »Berlingske Tidende«. Men inden dette kunne ske, mødte Kalnocky op i udenrigsministeriet¹⁹¹. Gesandtens fortrolige meddelelse synes da at være kommet som en overraskelse for konseilspræsidenten; det var

Spisestuen, Rosenvænget.

Dette og de to andre interiørbilleder er fotograferet efter Vedels død.

Peter Vedels arbejdsværelse i Rosenvænget. Busten på skrivebordet forestiller Lars Hierta.

næppe tilfældet for Vedels vedkommende. Allerede i april 1870 havde han forudset, at Preussen og Østrig kunne blive enige om en ophævelse, og 5 år senere havde hans stærkeste bevis for artiklens bevarelse været det rent negative, at den endnu ikke var ophævet. I januar 1876 havde han sagt, at rygterne om en ophævelse nok var ubekræftede, men ingenlunde usandsynlige, og ved juletid 1875 skrev han til minister Kiær: »Jeg har personlig aldrig knyttet store Forhaabninger til Art. V, men naar den engang er der, vilde jeg rigtignok anse det for en stor Ulykke, hvis den paa den Maade (dvs. ved en ophævelse) kom ud af Verden, thi det vilde nødvendigvis gjøre vort Forhold til Preussen meget vanskeligt. Jeg vilde anse det for det bedste, om vi blev enige om Noget, hvor tarveligt end Udbyttet materielt var, saa vilde dog altid Forholdet derefter kunne rette sig, men paa den Maade seer jeg kun store Farer og Misligheder«¹⁹². Gennem mange år havde han været forberedt på det, der nu skete, og meddelelsen kan derfor ikke være kommet ham overraskende.

De »Farer og Misligheder« han frygtede, havde han gjort rede for i januar 1876: danskheden i Nordslesvig ville få et ulivssår, og forholdet til Tyskland ville blive forværret i en sådan grad, at Danmarks selvstændighed i tilfælde af en europæisk krise ville blive alvorlig truet. Om det sidste punkt sagde han, da februarikrisen 1879 var overvundet: »der har været et meget farligt Øjeblik for os lige efter 3. Februar i hvilken en Uforsigtighed af os kunde have medført meget mislige Følger«¹⁹³. Dette synspunkt var han ikke ene om. Det deltes af mange kyndige og indsigtfulde folk, hvis modenhed og besindighed ingen kunne betvivle. Grev Frijs mente, at angrebet (dvs. ophævelsen) måske var »Forløberen for en større og mere udstrakt Erobringspolitik«. General Raasløff, der sad i Baden-Baden, måtte spørge sig selv, om vi ikke »lignsom i Aarene 51–63 styre løs paa en forfærdelig Catastrophe«. Krieger fandt, at »Bismarcks Lidenskabelighed er aldeles tøileløs«. Redaktør C. St. A. Bille skrev til Krüger: »Magterne rundt om har forladt os. Der er ikke een som for Alvor rører en Finger for at hjælpe os«. Mohrenheim hævdede, at Danmarks eksistens nu stod på spil, og baron Jomini i det russiske udenrigsministerium skrev til ham: »Il n'y a plus d'Europe. La question danoise a été le premier acte de sa dissolution«. Czaren pålagde kammerherre Vind at telegrafere hjem: »Sage modération pour éviter de plus grands malheurs«. I London udtalte lord Salisbury sin levende sympati for Danmark, men konstaterede

samtidig, at den engelske regering intet kunne gøre: »l'Allemagne est si puissante, elle peut faire ce qu'elle veut«¹⁹⁴.

Eftertiden kan uden vanskelighed se, at denne frygt for Tysklands hensigter ikke var begrundet. Men den kan også erkende, at stemningen ikke var urimelig. Der var kun gået 15 år siden det preussisk-østrigske angreb på Danmark og den hårde fred i Wien. Siden da var Preussen gået fra sejr til sejr, svulmende af magt og selvfølelse. Tyskerne var nu, skrev grev Frijs, et »Folk klædt i Staal og Harnisk«¹⁹⁵. Det er forståeligt, at et lille nabofolk forladt af alle kunne nære tanker som dem, Vedel og andre havde givet udtryk for.

Denne sindsstemning må tages i betragtning ved bedømmelsen af den politik, man fra dansk side overvejede at føre, da meddelelsen om artikel V.s ophævelse forelå. Desværre kender vi ikke med sikkerhed den umiddelbare reaktion hos regeringens medlemmer i dagene før og efter den 3. februar. Af Vedels dagbog synes det at fremgå, at både Estrup og Nullemann i januar måned har taget noget nonchalant på begivenhederne. Hvis dette er rigtigt, og der er næppe grund til at betvivle det, er det mere forståeligt, at disse to temperamentsfulde mænds første reaktion synes at have været meget kraftig. Ifølge Krieger afholdtes et ministermøde den 4. februar, hvor »Nullemann, der i virkeligheden er den ledende, medens Estrup mere farer op og holder Taler, temmelig haanligt (afviste) (marineminister) Ravn, der raadede til Varsomhed. Der viste sig en vis Tendents til at spørge Salisbury i Fortrolighed, om han kunde og vilde give os noget Raad m. H. t., hvorledes Sagen burde tages fra vor Side«. Også Rosenørn var meget bekymret over situationen¹⁹⁶. Indenrigsminister Skeel har måske indtaget en mellemstilling. I hvert fald mente Krieger, at han gennem ham kunne overbevise Estrup-Nullemann om, at de »ei maae troe at kunne behandle Bismarck som Folkethinget«¹⁹⁷.

Sandsynligvis har der i de første dage været en divergens mellem Estrup-Nullemann på den ene side og de mere besindige ministre især Ravn-Rosenørn (støttet af Vedel) på den anden. De to førstnævnte synes at have gjort sig til talsmænd for en protestpolitik overfor Tyskland. Denne divergens har formentlig sat sig spor i den instruktion af 4. februar, der afsendtes til Quaae.

Den er skrevet af Vedel, men adskiller sig påfaldende fra hans andre instruktioner og memoranda ved at være uklar i sin opbygning. Det

er ellers et kendetegn for hans diplomatiske aktstykker, at præmisserne er klare og logiske.

I instruksen af 4. februar er konklusionen, der står i indledningen, klar nok: »Dette uformodede Skridt fra Preussens Side kan have to Betydninger. Enten kan Meningen være, at man overhovedet ikke agter at tilbagegive Danmark nogen Deel af Slesvig og antager, at enhver Forpligtelse i denne Henseende bortfalder ved Østerrigs Samtykke til Ophævelse af 2det Membrum af Art. V. Eller Preussen kan ville gjenoptage den tidligere Forhandling fra 1867 med os, men paa en for det fordelagtigere Basis«. Uklarheden begynder i det følgende stykke, hvor det nærmere udvikles, hvorledes Danmark i førstnævnte tilfælde bør henvende sig til stormagterne og Sverige-Norge for at henlede deres opmærksomhed på, at der er sket et brud på en international forpligtelse. Thi koncipisten (Vedel) taler først om et brud på »vor moralske Ret«; dernæst om »vor og den dansk-slesvigske Befolknings Ret«; så om »vor protesterende Reservation«. Endvidere om, at »vor Restbasis er nemlig den, at Preussen i sin Tid officielt har meddelt os Pragerfredens Art. V og aabnet Forhandlinger med os paa dette Grundlag. Derved er denne Artikel bleven modtaget af os som et internationalt Løfte, der ikke eensidigt ligeoverfor os kan ophæves«. Endelig hævdes det, at giver Preussen os en officiel meddelelse om ophævelsen, »er der derved sket en implicite Anerkjendelse af, at den nye Overenskomst forandrer vor retlige Stilling, som vi med Fordeel kunne benytte under Discussionen«. Som det vil ses, begynder instruktionen at tale om Danmarks moralske ret og ender med at fastslå dets juridiske ret, der består, selvom artikel V ophæves¹⁹⁸.

Der er her en brist i opbygningen, som er ganske »uvedelsk«, og der melder sig derfor det spørgsmål, om uklarheden skyldes, at modstridende opfattelser har gjort sig gældende. Sagt med andre ord: om Vedel har været uenig med Estrup-Nellemanns fremhævelse af retsstandpunktet og appel til de fremmede magter, men har været tvungen til at omarbejde instruktionen efter de givne direktiver.

Med sikkerhed kan spørgsmålet ikke besvares, men visse kendsgerninger kan fremhæves. I januar 1873 konstaterede han, at artikel V »er kun et Løfte til Østerrig, ikke til os«. Han mente heller ikke, at slesvingerne havde erhvervet nogen ret. I juli 1867 hed det til Quaade: »Preussen har lovet Østerrig og om De vil Frankrig Noget, men hvem har

lovet Slesvigerne Noget«. På den anden side hævdede den danske regering i april 1870 med Vedel som pennefører et retsstandpunkt overfor den franske udenrigsminister, men det var sandsynligvis rent taktisk bestemt (se s. 63.)¹⁹⁹. Imidlertid foreligger der endnu et vidnesbyrd, der synes at bevise Vedels tro på dette standpunkts gennemførlighed. Den 5. februar om morgenen havde han en samtale med den italienske chargé d'affaires, der indberettede følgende udtalelse: »Spørgsmålet om Nordslesvigs tilbagegivelse (er) endnu ikke juridisk afgjort. Grunden er den, at Preussen nogen tid efter Pragerfredens ratification officielt meddelte dens indhold til den danske regering og erklærede sig beredt til at åbne forhandlinger med denne derom; disse forhandlinger fandt også sted og varede nogle år, men ophørte uden egentlig brud på grund af vanskelighederne ved at komme overens om visse punkter. Siden da har Danmark efter hr. Vedels mening haft ret til at få afstået disse distrikter; de regler, som i den slags tilfælde gælder i privatretten, må også gælde i folkeretten. Hvordan konflikten end bliver løst, vil det være med disse og lignende argumenter, at den danske regering vil søge at hævde sin ret«²⁰⁰.

Men på hvilken måde skulle en sådan ret kunne hævdes og gennemføres? Dette meget vigtige spørgsmål kan Vedel, som den praktiske og nøgterne mand han var, ikke have overset. Haagdomstolen eksisterede ikke. Det internationale voldgiftssystem var endnu i sin vorden, og Vedel havde den største mistillid til dets gennemførlighed. I december 1867 havde han stillet sig meget skeptisk overfor et preussisk forslag om voldgift. I 1869 og 1874 havde han været enig med regeringen i dens afvisning af USA.s forslag om voldgift i »Butterfield-sagen«, og først i 1886, da tilbudet fremsattes 3. gang, gik han tøvende med. I 1899 så han med stor skepsis på forslaget om oprettelse af en international domstol. Han følte sig overbevist om, at stormagterne aldrig frivilligt ville ofre deres egne interesser for småmagternes²⁰¹.

Spørgsmålet er da, om Vedel i samtalen om morgenen den 5. februar ikke snarere gengav det officielle standpunkt, i første række juristen Nellesmanns, end sin egen mening.

Hvis dette var tilfældet, må Vedel også have været modstander af tanken om en appel til stormagterne og Sverige-Norge, thi skulle en sådan appel have nogen virkning, måtte den baseres på noget konkret, nemlig retsstandpunktet. Her må det atter bemærkes, at en klar udtalelse fra Vedel i dagene 3.–5. februar om hans syn på situationen ikke

findes. Men da han i januar 1876 havde beskæftiget sig med virkningerne af art. V.s eventuelle ophævelse, havde han udtrykkelig fremhævet betænkelighederne ved en sådan henvendelse til de fremmede magter (se s. 106).

Der kan derfor være grund til at tro, at han ikke har billiget instruktionen af 4. februar, og at han under sine samtaler den 4. 5. og 6. februar med Mohrenheim, sir Charles Wyke, den franske gesandt Tiby og med Beck-Friis uden sorg har konstateret, at tanken om en appel til deres regeringer var dødfødt. Alle gesandterne havde forståelse for Danmarks vanskelige stilling, men ingen kunne eller turde love nogen assistance²⁰². I løbet af torsdagen den 6. februar må det have stået ham klart, at situationen nu krævede et helt nyt initiativ. I folketinget og oppositionspressen var der ved at blæse en kraftig storm op mod regeringen. Flere af de fremmede gesandter indberettede, at regeringen var i fare, og »Dagbladets« redaktør Vilhelm Topsøe, der stod Vedel nær, skrev i en ledende artikel, at »Efterretningen kunde endelig... kalde en pinlig Tvivl tillive om vor Udenrigspolitik i den nu uigenkaldelig afsluttede Periode havde gjort, hvad den kunde for at bringe en Løsning tilveje«²⁰³. Vedel lagde da heller ikke skjul på, at regeringen af hensyn til stemningen i landet umuligt kunne tie. En henvendelse måtte foretages i Berlin, men af hvilken art? Det var problemet²⁰⁴.

Den 6. februar fik han besøg af Mohrenheim. De kendte nu hinanden gennem mere end 11 år og havde en gensidig tillid og respekt, der tillod dem at tale fortroligt sammen. Mohrenheim viste Vedel sin indberetning af 5. februar, hvori han hævdede, at Danmarks eksistens stod på spil. Man kunne risikere, at den danske nation af egen fri vilje ville søge sin frelse i en tilknytning til Tyskland måske som en slags »Admiralstat«. Østersøen stod i fare for at blive et Sortehav domineret af Tyskland, og han citerede lord Napiers ord i Berlin 1863: »si Kiel se trouverait dans la Mer du Nord, ce serait une question anglaise; dans la Baltique c'est une question Russe«. Mohrenheim troede ikke, at man i Petersborg kunne eller ville beskæftige sig dermed, eller at Rusland kunne undvære Tyskland, men han kunne i fremtiden hævde, at *han* havde gjort sin pligt. Derefter spurgte han, om Vedel havde noget imod afsendelsen af denne dépêche. Da dette ikke var tilfældet, fremkom han med en bemærkelsesværdig udtalelse. Han sagde, at som russisk gesandt håbede han, at Danmark aldrig (eller så sent som muligt) ville træde i politisk forhold til Tyskland, men var han dansk, ville

han gøre det straks, thi det var nationens eneste redning, og jo længere man ventede, des slettere blev betingelserne ²⁰⁵.

En sådan åbenhjertighed fordrer gensidighed. Vedel spurgte da, »hvad han mente, vi burde gøre og udviklede ham mine Anskuelser. Da jeg var færdig bifaldt han mit Ræsonnement, *men* sagde: Ja, der ser De, hvorledes De naaer til samme Resultat som jeg ad anden vej. Deres Forespørgsel kan fremkalde Forslag fra Bismarcks Side af politisk Natur, og saa er Sagen i Flod« ²⁰⁶. Her er det afgørende punkt i samtalen. Hvad var Vedels ræsonnement? At han skulle have været enig med Mohrenheim i, at Danmarks redning nu lå i et snævert politisk forhold til Tyskland, lyder ikke sandsynligt. I september 1870, da situationen måtte forekomme nok så alvorlig, skrev han om de »håbløse folk«, der snarest muligt ville gøre os til tyske, »det tiltaler mig lidet, og jeg troer, at dette heroiske Middel at slaa sig ihjel af Frygt for Døden ikke behøves. Jeg vilde gjerne, at vi skulle rette vor Politik paa at leve saa længe som muligt« ²⁰⁷. Der er ingen grund til at tro, at han i februar 1879 skulle have opgivet håbet om Danmarks fortsatte eksistens. Men man måtte sørge for ikke at udfordre Bismarck ved uoverlagte ord og handlinger.

Meningen med hans ord må have været, at en dansk henvendelse i Berlin om forhandling angående art. V. kunne resultere i, at sagen kom i flod, dvs. at dens forløb kom udenfor regeringens kontrol og måske endte med fremsættelse af tyske forslag, der ville være farlige for Danmarks selvstændighed. Den henvendelse, Vedel tænkte på, var formentlig identisk med nr. 3 i den betænkning han skrev til brug for Rosenørn i ministermødet den 8. februar. Han begyndte heri med at påvise, at Danmark ikke kunne vente hjælp fra de europæiske magter. En sådan var heller ej ønskelig, thi vort forhold til Preussen var i højeste grad spændt. Der var heller ikke meget udsigt til, at de fremmede regeringer ville »holde Spørgsmaalet ilive til en fremtidig Løsning«. Den eneste mulighed var, at »stille os saaledes, at vi hævde, at Spm. (om Nordslesvigs Genforening) bestaaer uafhængigt af Art. V og efter Traktaten af 11. October, at vi udtale dette i Berlin og spørge om, hvorvidt Preussen deler denne Anskuelse, men uden at udsætte os for videre end et hensynsløst afvisende Svar« ²⁰⁸.

Det var denne fremgangsmåde Vedel anbefalede. Her var retsstandpunktet helt opgivet og erstattet med et forsigtigt formet spørgsmål til den tyske regering. Årsagen til at det netop skulle være et spørgsmål,

der stilledes, forklarede Vedel en måned senere minister Bille i anledning af, at kong Oscar havde fundet det uklogt at spørge på en måde, der kun kunne fremkalde et afvisende svar²⁰⁹. Her overfor hævdede Vedel, at den danske regering ikke kunne nøjes med at fremsætte en simpel erklæring om, at Danmark havde et retfærdighedskrav paa det danske Slesvig, som bestod frit og uafhængigt af Art. V, da en sådan erklæring i Berlin ville blive opfattet som en protest og fremkalde et meget irriteret svar, der »maaske havde ført andre Consequenter med sig«. I stedet valgte man den »meget blødere Form«, nemlig spørgeformen²¹⁰. Svaret på dette spørgsmål ville ifølge Vedel »enten blive skarpt afvisende... eller vise Villighed til Forhandling, og vi risikere da maaske, at Preussen stiller politiske Betingelser, som der vilde være stor Betænkelighed ved at modtage«²¹¹. Skønt Vedel indså risikoen ved at forhandle med Bismarck om Nordslesvig, veg han dog ikke tilbage for en sådan forhandling.

I nyeste tid er det blevet hævdet, at det var Mohrenheim, der under samtalen den 6. gjorde Vedel opmærksom på faren ved en sådan forhandling med Tyskland, »en Fare, som Vedel nok tidligere havde tænkt paa, men maaske ikke havde anset for væsentlig, hvis man valgte den i Betænkningen skitserede Form for Depêchen«²¹². Dette kan næppe være rigtigt. Gennem adskillige år havde han fremhævet faren ved at indlade sig i forhandling. Han var ganske klar over risikoen. Den behøvede Mohrenheim ikke at henlede opmærksomheden på, hvad han strengt taget heller ikke gjorde. Han havde netop sagt: »der ser De, hvorledes De naaer til det samme Resultat som jeg«.

Hvorledes kunne Vedel da foreslå forhandlinger? Svaret ligger i selve situationen: regeringen kunne hverken af hensyn til nordslesvigerne, eller det fremtidige forhold til Tyskland, ej heller af indenrigske grunde forholde sig passiv. Den *måtte* foretage sig noget. En protest og en fremhævelse af retsstandpunktet kunne af Bismarck opfattes som en provokation. Efter Vedels opfattelse kunne man kun komme uden om vanskelighederne ved at nøjes med at stille et spørgsmål. Han skjulte dog hverken for sig selv eller andre, at også spørgsmålet indebar mulighed for farlige tyske modforslag. Men det var ganske enkelt den risiko, der måtte tages. Måske har han ment, at risikoen trods alt var til at overskue, thi den 13. februar indberettede Tiby, at »M. Vedel incline cependant à croire à un simple acte vindicatif du prince de Bismarck, irrité du mariage de la princesse Thyra, plutôt qu'à une combinaison

d'avenir de sa part«²¹³. Da han udtalte disse ord, har han formentlig kendt kejser Wilhelms trontale den 12. februar, hvori det ganske tørt blev konstateret, at art. V var ophævet, efter at forhandlingerne med Danmark ikke havde ført til noget. Dette forhindrede dog ikke Vedel i dagen efter at skrive til Quaade, at selvom trontalen »ikke kan tjene til at styrke mine (Rosenørns) Forventninger om Virkningen af det Skridt, som vi nu staae i Begreb med at foretage, udelukker den det dog heller ikke«²¹⁴. Han var altså vedblivende forberedt på, at forhandlingerne kunne komme i stand.

Under udarbejdelsen af betænkningen til ministermødet den 8. februar havde han formuleret det standpunkt, at den hidtidige taktik måtte opgives. Hvorledes ville nu Estrup og Nellemann stille sig til hans forslag om en spørgende henvendelse i Berlin? Vedel synes at have ventet alvorlig opposition, thi ifølge Krieger opfordrede han Rosenørn til at gøre forslaget til et kabinetspørgsmål. Men der kom ingen indvendinger. Det blev glat antaget, sikkert til stor forbavselse for Vedel og i hvert fald for Ravn²¹⁵. Derefter stod tilbage at udforme den dépêche til Quaade, han skulle oplæse for Bülow. Estrup var nu blevet så nervøs, at han forlangte et udkast allerede den 10. februar, men Vedel erklærede, at så hurtigt kunne det ikke ske. Han måtte have tid til udarbejdelsen og til at tale med de fremmede diplomater. Han prøvede også at få statsrådet udsat, men det lod sig dog ikke gøre²¹⁶.

Vedels samtaler med de fremmede gesandter bestod først og fremmest i nye forhandlinger med Mohrenheim, der blev gjort bekendt med hovedpunkterne i udkastet til dépêchen. Desuden tog Vedel afsked med Heydebrand, der nu definitivt var rappelleret, og bad ham sige Bülow, at han endelig ikke måtte tro, hvad de danske aviser skrev, men alene holde sig til regeringens handlinger²¹⁷.

Vedel har ikke i sin dagbog refereret samtalen med Mohrenheim, men Kriegers notat af 8. februar er sandsynligvis en gengivelse af Vedels referat. Gesandten skal påny have fremhævet, at af de to alternativer, der frembød sig – hvilket formentlig er en hentydning til slutningen i betænkningen af 8. februar – »vilde (han) foretrække det andet, hvor-efter Affattelsen ligesom skulde lokke og opmuntre til en Forhandling. Man kunde fremhæve, at nu staaer Preussen i sin fulde Magt, uhemmet af Skindet af en Forpligtelse. Dmk. er nu ei nødt til at kræve en Afstemnings Resultater fuldt godkendte; men Dmk. kan udtale sit na-

tionale Ønske, og Preussen derimod gjøre sine *politisk-strategiske* Interesser gjældende derimod o. s. v.« Krieger tilføjede her for egen regning og øjensynlig stærkt bekymret: »denne Tankegang fører rigtignok lige ind i den of- og defensive Alliances Garn«. Det er meget vel muligt, at Mohrenheim har påvirket den endelige udformning. Givet er det i alt fald, at han billigede indholdet før afsendelsen ²¹⁸.

På den anden side indeholder depêchen, hvis hovedlinier bifaldtes i statsrådet den 11. februar, hovedsagelig tanker, som Vedel tidligere havde gjort sig til talsmand for. Den efterlod ingen tvivl om, at regeringen efter artikel V.s ophævelse kun anså en genforening for mulig gennem en slags højmodighedsakt fra Tysklands side. Tyskland kunne dog også selv være interesseret i en sådan handling, da det derved ville vinde Nordens sympati og Danmarks venskab. Dette argument var gammelkendt. Vedel havde fremsat det i sin betænkning af 11. januar 1876 ²¹⁹. Endvidere fremhævedes, at man meget vel forstod det ubekvemme i artikel V.s altfor kategoriske form, hvorfor den danske regering nu var villig til at nøjes med et mindre område af Nordslesvig end det, der stemte dansk. Heri var heller intet nyt set fra Vedels synspunkt. Allerede i 1868 havde han foreslået at nøjes med Haderslev amt og i 1873 og 1875 med endnu mindre ²²⁰. Henviisningen til forhandlingerne i 1867–68, der nævntes i betænkningen, var udeladt måske for ikke at minde om retsstandpunktet. Til gengæld stod der en sætning, hvis mening ikke var helt klar, men som ved en særlig fortolkning *måske* kunne blive farlig: »il est bien naturel, que le gouvernement impérial revendique une entière liberté de peser en même temps et les considérations nationales, desquelles seules l'article V tient compte, et d'autres intérêts qui selon lui ne méritent pas moins d'attention«. Disse andre interesser *kunne* udlægges som værende af kommerciel eller politisk-strategisk art, men det hele var på den anden side så uklart, at ordene ville være vanskelige at benytte, hvis man fra tysk side prøvede at holde den danske regering fast.

Til slut udtaltes håbet om, at terrænet nu var ryddet for nye forhandlinger, der kunne ende med et mere lykkeligt resultat end fortidens. Under disse omstændigheder ville den danske regering meget gerne erfare den tyske regerings mening »sur la nouvelle phase dans laquelle la question est entrée par le traité du onze octobre« ²²¹.

Taget efter ordlyden var det en opfordring til forhandling med den deraf følgende risiko. Set på baggrund af den aktuelle situation, sådan

som den tegnede sig for de ansvarlige, synes dens vigtigste opgave at have været et forsøg på at skabe en venligere og mindre aggressiv indstilling mod Danmark. De mænd, der i disse kritiske februar dage frygtede, at et fejltrin kunne fremkalde en katastrofe, har åbenbart haft en tydelig fornemmelse af, at der ikke fandtes nogen grav, hvorover de kunne fodre tigren. De kunne blot forsøge at berolige den.

*

Estrup var blevet så ivrig efter at få denne depêche af sted, at han krævede den afsendt med kurer. Dette var ikke noget urimeligt forlangende, alligevel nægtede Vedel at gå med hertil, idet han angav den ejendommelige begrundelse, at »en saadan Expeditionsform kun vilde vække Opsigt, og Brevene intet indeholdt, som Tydskerne jo gerne maatte læse. Det andet var for stort Hastværk«²²². Den skulle altså afsendes med posten, og derved blev det, skønt Vedel havde været den første til at fremhæve sagens hastende karakter. En virkelig saglig motivering for Vedels optræden er det ikke muligt at give. Forklaringen må søges i den personlige uvilje, der gjorde sig gældende mellem de to mænd. Hvor stærk den var, viste sig endnu tydeligere ved en anden episode samme dag.

Venstres krav om en redegørelse havde gjort Estrup interesseret i at komme sine modstandere i forkøbet ved snarest muligt og på eget initiativ at love rigsdagen en udførlig meddelelse om artikel V.s skæbne og den af regeringen førte udenrigspolitik. Men i sin iver stødte han sammen med Vedel, der skulle yde det store arbejde at give en saadan fremstilling. Den 12. februar fordrede konseilspræsidenten, at denne fremstilling skulle afgives i løbet af en uge. Fristen var alt for kort, i særdeleshed når den blev stillet til en embedsmand, der i forvejen var overbebyrdet med arbejde. Et øjeblik tabte Vedel selvbeherskelsen og gav afløb for sin forbitrelse og vrede. Han forivrede sig«, skrev Krieger, »i sin lidenskabelige Selvfølelse ligeoverfor Godseierhovmodet, der ikke selv kan arbeide men kræver Alt uden nogen Anerkjendelse af, hvad der ydes, til at svare, at han *vilde* ikke levere et saadant arbejde. Rosenørn finder vel nok paa at formilde Afslaget til en Begjæring om fornøden Tid«²²³.

Den skikkelige Rosenørn har nok fået brug for sine evner som mægler, thi Vedel var nu for alvor vred. Da Nellemann den 16. februar besøgte ham og fortalte, at Estrup mente, ministeriet måske måtte træde tilbage for at forbedre forholdet til udlandet, navnlig hvis forhandlin-

gerne kunne afhænge deraf, og at Rosenørn i hvert fald måtte gå, benyttede han lejligheden til at erklære, at Estrup havde et stort ansvar for den cumberlandske affære, og at grev Frijs nu måtte træde til. Han lod det ikke blive ved ord, men opsøgte samme dag Frijs og »insinuerede Nødvendigheden af, at han evt. blev Udenrigsminister«. Det har utvivlsomt også været hans ønske at se ham som konseilspræsident, og skulle der forhandles i Berlin ville grev Frijs være den rette mand. Frijs vægrede sig ikke, men frygtede dog, at hans kræfter ikke ville slå til ²²⁴.

Længere end til denne sondering kom det ikke, thi Estrup red hurtigt stormen af, og allerede den 24. februar mente han, at det politiske barometer stod »meget ordentligt«. Den ophidsede stemning var ved at lægge sig. Den 25. februar skrev Christian Quaade, volontør i udenrigsministeriet, til faderen i Berlin, at »efterhaanden tager man det ret roligt... Sagen bliver i Korthed den: i Begyndelsen Forbittelse, men senere efter rolig Overvejelse en vis Tilfredshed over at være kommet til en Afgjørelse, dog selvfølgelig stadig en bitter Stemning paa Grund af Formen ²²⁵. Denne vending skyldtes blandt andet, at Quaades indberetning af 16. februar om hans samtale med Bernhard von Bülow ikke virkede opskræmmende. Efter at have påhørt Quaades oplæsning af den danske regerings udtalelse erklærede han, at enhver tilbagegivelse til Danmark af nogen del af Slesvig nu var bortfaldet. Ophævelsen af artikel V var et kejsersnit, der var blevet nødvendigt i den almene freds interesse. Men dette blev sagt i en mod Danmark og dets regering særdeles velvillig tone, og Bülow fremhævede, hvorledes et godt forhold mellem de to nabolande var ligeså ønskeligt for Tyskland som for Danmark ²²⁶.

Fra de udenlandske magter, især Rusland og England, havde Danmark hidtil kun modtaget opfordringer til at vise den største forsigtighed og moderation. Også de begyndte nu at se roligere på situationen. Således mente Mohrenheim den 3. marts, at Danmark ikke behøvede at frygte noget, i hvert fald ikke straks ²²⁷.

Denne mere fortrøstningsfulde stemning blev dog i nogen grad dæmpet, da det officielle tyske svar af 5. marts overrakte Rosenørn en uge senere. Det hed heri, at de forsøg, der siden 1867 havde været gjort for at nå til enighed om artikel V.s udførelse havde været forgæves, fordi de danske fordringer havde været for store. Det udtaltes også, at man ikke havde set nogen tegn på, at Danmark tog hensyn til Tysklands nye (stormagts) stilling. Der var tværtimod sket en forvær-

ring i Danmarks dispositioner mod det tyske rige. Spørgsmålet om art. V var nu definitivt afsluttet²²⁸. Vedel fandt det tyske svar »meget tørt og noget haardt og lidet overensstemmende med, hvad Bülow f. Ex. ifjor Foraar sagde«²²⁹. Efter nogen overvejelse fandt regeringen det nødvendigt at svare på den skjulte trusel, der lå i påstanden om, at Danmark ikke havde taget fornødent hensyn til Tysklands stormagtsstilling. I en kgl. forestilling, der blev bifaldet den 21. marts, henstilledes det at instruere Quaade om ved lejlighed at meddele Bülow, »at den kgl. Regjering er sig bevidst, fuldstændigt at have erkjendt den store Stilling, som Tydskland har erholdt ved Begivenhederne i 1866 og 1870«. Gesandten skulde dog ikke indlade sig i nogen realitetsdiskussion om dette spørgsmål²³⁰. Således sluttede da 12 års meningsudvekslinger med Tyskland om artikel V. Det nye, tyske kejserrige krævede sin position respekteret og ophør af al tale om Nordslesvigs genforening. Den danske regering måtte acceptere det uundgåelige.

Nu, da forholdet til Tyskland var blevet bragt på det rene, kunne Rosenørn i et lukket fællesmøde den 28. og 29. marts 1879 give rigsdagen den bebudede meddelelse om, »hvad den kongelige Regjering siden 1866 har foretaget i det slesvigske Spørgsmaal, hvilke Oplysninger, der til enhver Tid har foreligget for den og hvilke Motiver, der har bestemt dens Beslutninger«²³¹. Det havde taget Vedel næsten 5 uger at udarbejde denne meget omfangsrige og detaljerede beretning, der var forsynet med mange bilag. Som sædvanlig havde han selv måttet trække hovedlæset og havde kun benyttet udenrigsministeriets embedsmænd som afskrivere. Det var en bemærkelsesværdig præstation, der her var ydet, og når det overhovedet var muligt for en enkelt mand at fuldføre dette værk på den relativt korte tid, hvor han i forvejen var stærkt optaget, så skyldtes det, at han for en væsentlig del kunne benytte de to redegørelser, han i 1870 og 1875 havde udarbejdet til brug for Rosenørn²³².

Udenrigsministerens oplæsning gav ikke anledning til nogen forhandling. Rigsdagen nøjedes med at tage redegørelsen til efterretning. Medlemmerne fik lejlighed til at gennemlæse de aktstykker, der fulgte med som bilag. Men ligesom redegørelsen ikke måtte refereres, således måtte der ikke tages afskrifter eller gøres uddrag af aktstykkerne. Selve redegørelsen blev først offentliggjort i sin helhed 67 år senere, da Aage Friis udgav bind V af aktstykker og breve til »Det nordslesvigske Spørgsmaal«²³³.

Da Vedel overfor sig selv i begyndelsen af marts gjorde stillingen op, var det hans indtryk, at i hvert fald Rusland nu havde fået øjnene op for det danske spørgsmåls betydning, og hvad man, d. v. s. Europa, nu kunne vente sig af Tyskland. Det var hans håb, at man ikke ville tabe dette af sigte²³⁴. Disse tanker udviklede han nogle uger senere i et strengt fortroligt brev til minister Kiær. Heri skildrede han følgerne af det tysk-østrigske samarbejde, der syntes at gå ud på at give Østrig-Ungarn frie hænder mod øst og Tyskland mod vest. Han mente at kunne konstatere, at Rusland og England nærmede sig hinanden, og at man i Frankrig var klar over, at uvenskabet med England kunne føre til dets egen isolation. Han begyndte øjensynlig at ane konsekvenserne af den tysk-østrigske magtkonstellation, der skulle dele Europa i to fjendtlige lejre og resultere i den første verdenskrig²³⁵.

Men alt dette lå langt ude i fremtiden. For øjeblikket var intet andet at gøre end »at leve og vente«, som Estrup sagde til den franske gesandt²³⁶.

*

Og dog var der i ventetiden endnu en ting, der kunne gøres: forholdet til den mægtige nabo måtte forberedes så meget som muligt. Her skortede det ikke på ærlig vilje fra Vedels side, når blot han var sikker på, at Danmarks selvstændighed ikke blev kompromitteret. Inden udgangen af 1879 fik han lejlighed til vise den gode vilje.

I efteråret 1879 rejste kongeparret til Gmunden og aflagde samtidig besøg hos kejser Franz Josef. Trods modvilje fra Estrups side fik Vedel – støttet af de andre ministre (især Nellesmann) og tilskyndet af Mohrenheim – sat igennem, at kongen og dronningen på hjemrejsen også aflagde visit hos kejser Wilhelm I. Mødet fandt sted den 28. november og forløb på bedste måde. Den frygt, Vedel havde næret, for at kongen skulle blive trukket ind i farlige forhandlinger, viste sig ugrundet²³⁷. Men den tyske regering kunne måske udlægge dette besøg som et bevis på, at Danmark ønskede en nærmere tilknytning til Tyskland. Det gjaldt derfor i fremtiden om at holde sig forsigtigt tilbage. I december måned skrev han til Hegermann-Lindenchrone: »nu maa vi naturligvis passe paa, at man ikke lægger for meget i Besøget, og at man i Berlin troer, at vi agte med Hud og Haar at blive Tydske, thi det vilde vise sig at være en stor Skuffelse, da vi hverken i økonomisk Henseende eller politisk agte at gjøre det Allermindste mere og anderledes, end vi ville have gjort det for et Aar siden«²³⁸.

HJEMMET I ROSENVÆNGET

VEDELS HISTORISKE INTERESSER

I 1856 blev passagen gennem Københavns byporte givet fri døgnet rundt, og samme år begyndte man at rive dem ned. Som den sidste faldt Østerport i 1858. Nogle år før var den militære demarkationslinie blevet trukket tilbage til Søerne. Dermed var forudsætningerne til stede for at skabe helårsbeboelser i byens umiddelbare nærhed, og mulighederne blev straks udnyttet. På Østerbrogade overfor Sortedamsdosseringen lå det gamle landsted »Rosendal«, hvis jorder strakte sig helt ud til Strandpromenaden, der fulgte Øresunds kystlinie fra Kastellet til Gl. Kalkbrænderihavn. I 1857 begyndte ejeren, hofvinhandler M. Waagepetersen, at udstykke disse arealer til villabebyggelse, og på den gamle »Roseneng« rejste sig i de følgende år et nyt kvarter, der fik det poetiske navn »Rosenvænget«, grupperet omkring de nyanlagte veje: Rosenvængets Allé, Rosenvængets Hovedvej, Sidevej og Tværvej.

For at hindre uvedkommende færdsel blev der sat aflåsede led og låger for enden af de veje, der mandede ud i offentlige gader. Af hensyn til de beboere, »der sætte Priis paa en landlig Bopæl med Have i Nærhed af Staden og Stranden«, var det forbudt at bygge »Dampskorstene eller anbringe Damp- eller andre støjende Maskiner« samt anbringe fabriks- og industrivirksomheder i kvarteret. Offentlige forlystelsessteder skulle indskrænkes til restaurationer og caféer, og det var strengt forbudt at opføre »Carouseller, Kegelbaner, Dansesaloner og andre støjende Forlystelser«. Man ønskede ikke at få en filial af Nørrebros voksende fabriks- og arbejderkvarterer eller »de fattiges Dyrehave« i nabolaget¹.

Kvarteret blev snart kendt som et af byens smukkeste. »Illustreret Tidende« skrev i 1862 med begejstring om den »Koloni af elegante Bygninger med Kunstnerboliger opførte af Kunstnerne Herholdt, Meldahl og Stilling, (der) skyder frem imellem Træerne. Den ene Beboer generer ikke den anden, thi Bygningerne ligger langt fra hverandre og ere lagt saaledes, at alle nyder de samme Goder. Kjøbenhavnerne kende allerede godt den ejendommelige Klang, der ligger i Ordene: han bor i Rosenvænget«.

Blandt de første, der byggede hus og flyttede ud i dette mondæne

kvarter, der hurtig blev stedet, hvor embedsaristokratiet, velstående forretningsmænd og succesrige kunstnere slog sig ned, var fru Heiberg, og det skyldtes hende og Krieger, at Vedels fulgte efter. I 1863 købte Krieger den endnu eksisterende villa på Rosenvængets Hovedvej nr. 23, og samme år begyndte Vedel og hans hustru at beskæftige sig med planer om at forlade deres trange lejlighed i Badstuestræde nr. 2 og flytte ud til det friske landliv. København var den gang en overbefolket, snavset, stinkende og usund by, og navnlig familier med børn ville gerne væk fra byens kvalmende mure. I midten af april 1863 var fru Heiberg og hendes adoptivdøtre flyttet ind i deres nye villa, der lå ud til strandpromenaden. Fjorten dage senere fik de besøg af hr. og fru Vedel. I et brev til Krieger har fru Heiberg skildret denne visit og samtidig benyttet lejligheden til at luften sin uvilje mod Fanny Vedel. »Vedel og Kone har besøgt mig i Dag. De sagde begge, at de fandt det meget smukt her; det lød til, som om Husets Skjønhed satte Fruen i ondt Lune, og den stakkels Vedel maatte høre mangt et haardt Ord om hans »Dovenskab« etc. etc. . . . der gjorde, at ikke ogsaa de havde et saadant Hjem; selv Vedel sagde: Her er saa smukt, at man bliver ganske melankolsk. Jeg kunde ikke ganske sætte mig ind i den Virkning af at see noget smukt«².

Men det smukke havde i hvert fald den virkning, at Peter og Fanny Vedel besluttede, at ogsaa de ville have hus i Rosenvænget. Efter at have set på forskellige grunde, blev det i april 1864 besluttet at købe en parcel på godt 6000 kvadratalen på Rosenvængets Tværvej, nu A. F. Kriegers Vej, nr. 3, og kort efter begyndte håndværkerne at tage fat. Byggeriet gik dog kun langsomt, måske hæmmet af krigen, og først i april 1865 fandt indflytningen sted³. Fru Heiberg havde med stor interesse fulgt opførelsen af huset, og den dag, familien flyttede ind, bragte hun som velkomsthilsen en bakke med alle mulige rariteter, bl. a. vibæg og det traditionelle brød og salt, der skulle bringe lykke til det nye hjem⁴.

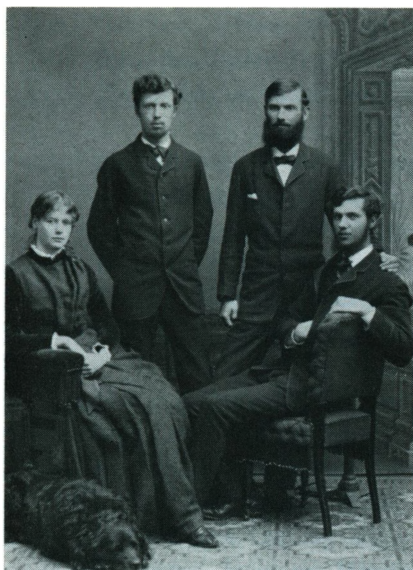
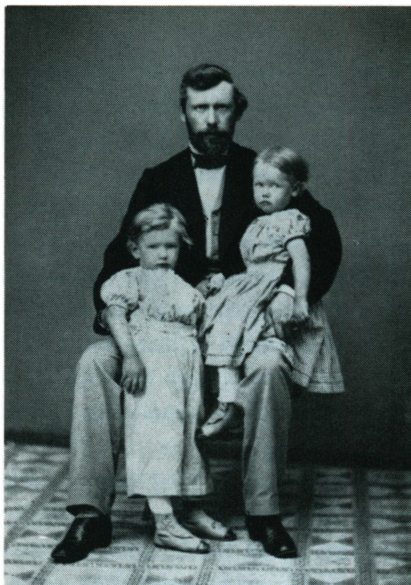
Selve bygningen, der skulle blive rammen om det vedelske familieliv i 46 år, var ikke skabt af en arkitekt, men, som det dengang var skik, af en dygtig håndværker, murermester Frohne. Huset var opført af røde mursten i to etager. Dog var kun den del af førstesalen, der lå over indgangsdøren i husets midte, ført op i fuld højde. Efter datidens forhold var det ikke noget stort hus; det rummede dog en god spise-stue, fru Vedels stue, et herreværelse, to kabinetter foruden de nødvendige soveværelser oven på. Stuerne var efter bevarede fotografier at

dømme enkelt og smagfuldt møblerede. En af husets gæster har skildret, hvorledes de så ud i firserne. »Det var en underlig Fornemmelse, i en med Maqart-Buketter og Stafelier og alskens Atelierragelse så overdådig udstyret Tid, at træde ind i et Hjem, hvor der herskede en så solid Smag som i det Vedelske. Jeg husker desværre knap en eneste Stue Udstyrelse, endsige Formen paa et eneste Møbel der, men jeg har et almindeligt Indtryk af den sunde, sikre Smag, der beherskede hele Hjemmet«⁵.

Fra husets østlige side var den dejligste udsigt til Sundet, og Vedel havde ved en særlig bestemmelse i skødet sikret sig, at der ikke blev opført nogen bygning eller foretaget nogen beplantning, »som kunne være til Hinder for den frie Udsigt til Stranden fra den omhandlede Parcel«⁶. Mod syd og vest strakte sig en stor have, og endnu i halvfjerdserne var kvarteret omgivet af marker og enge. Set i sommersonne var det en idyl, og flere familier nøjedes ligefrem med at bo i Rosenvænget om sommeren, men selv da var idyllen af en noget anstrengende art. Vand fandtes i den første tid ikke i huset. Det blev indlagt nogle år senere omtrent samtidig med, at man fik gas installeret. Alt vand måtte hentes ved en offentlig post oppe på Rosenvængets Hovedvej. Levnedsmiddelbutikker var der kun få af, og det meste måtte hentes inde i byen, hvortil der kun nogle få gange om dagen gik en hestesporvogn fra Trianglen. Vejene, der sorterede under det stedlige ejerlav, henlå om aftenen i mørke og var næsten ufremkommelige i regnvej og sneføre. I et brev fra november 1872 skriver Vedel: »Rosenvænget er et Morads, og Menneskene krydser hverandre på Veien som Skygger«⁷.

Ubehagelighederne glemtes dog, når foråret og sommeren kom, og stod efteråret for døren, så kunne man til gengæld glæde sig til et hyggeligt familieliv indenfor hjemmets fire vægge. Endnu ved indflytningen bestod familien foruden mand og hustru kun af sønnen Peter, født i august 1862, og datteren Annette, født i juli 1863. I november 1865 fødtes sønnen Valdemar og i maj 1867 den yngste søn Henrik⁸. Deres opvækst blev i udpræget grad præget af moderens svenske afstamning. Hun lærte dem svenske sanglege og sang små svenske viser for dem. Hun lærte dem også at holde af dyr og planter og forstå, hvad der skete i naturen, og de fleste sommerferier tilbragtes i mormoderens villa ved Mälaren. Når dertil kom, at barnepigen og tjeneren i reglen var svenske, så forstår man Valdemar Vedels ord om, at svenskheden bogstavelig sad dem i blodet⁹.

Vedel med de to
ældste børn, Peter
og Annette.
Fotograferet ca. 1865.

Peter og Fanny
Vedels fire børn:
Annette, Henrik,
Peter og Valdemar.
Fotograferet ca. 1885.

Moderens påvirkning har ikke blot betydet overordentlig meget for børnene; den satte også sit præg på Vedel selv. Dog næppe med hensyn til svenskheden, men især derved at hun havde en stærkere vilje end han. Man behøver blot at betragte fotografiet fra 1886 for at få dette bekræftet. Der kan næppe være tvivl om, at i sidste instans var hendes mening den afgørende i hjemmet. Hun havde stærke sympatier og antipatier, og hun synes også at have haft en mere radikal livsopfattelse end sin mand. Hun var jo ikke som han vokset op i et konservativt, dansk milieu. Med sin stærke uvilje mod al offentlig fremtræden har hun utvivlsomt været med til at fremme det samme medfødte karaktertræk hos sin mand og derved give hans livsførelse et særligt præg¹⁰.

Deres fælles interesse og kærlighed gjaldt først og fremmest børnene og hjemmet. På 25 årsdagen for indflytningen i Rosenvænget skrev fru Vedel et digt, der smukt og bevæget skildrer deres lange, trofaste arbejde for at skabe dette hjem. De tre første vers lyder således:

Se, i Sol paa Hjemmets Tærskel
stod vi hist i Livets Middag,
Sol omkring os, Sol i Hjertet;
Gavebrev i Haanden bar vi,
Brev paa lutter Fryd og Lykke.
Begge dyrt vi havde købt det.

Sol der kom og mørke Dage.
Børnegraad og Børnelatter,
lange Nætters fælles Vaagen.
Haab og Frygt vi delte trolig.
Slid og Slæb og fælles Stræben
Hjemmets Vægge fast opmured.

Dag for Dag vi Stene slæbte,
bygge stadig, ufortrødent,
passed, lemped, opgav, bøjed,
formed om og tog i Bytte,
lænked egen Lyst og Vilje.
Langsomt, langsomt Hjemmet bygdes.

*

Peter Vedel var et udpræget familiemenneske. Alt det skarpe og satiriske, han undertiden kunne vise udad til, gled fuldstændig af ham, når han befandt sig i sit hjem, eller når han på rejser skrev til hustru og børn. Ud af disse breve lyser en ægte kærlighed og omsorg for dem, der stod ham nær. Da han i august 1874 deltog i en international konference i Bryssel, skrev han til faderen, at han nok skulle vogte sig en anden gang for at påtage sig en sådan mission. »Mit eneste Lysglimt i Mørket er Haabet om, at det dog engang faaer Ende, og at jeg kan vende hjem til mit eget Hjem og træffe Kone, Børn, Fader og Søskende. Saadan en rolig Søndageftermiddag i Rosenvænget er mere værd for Sjæl og Legeme end alle de fortræffeligste Fester og kostbare Excursioner her«¹¹. I sine breve forstod han at skildre de oplevelser, som han vidste ville more og interessere børnene. I juli 1870 skrev han f. eks. fra Norge: »Ved I, hvad jeg saae imorges oppe paa Bjerget? Der løb et lille Dyr som en Kattekilling, men forfærdelig hurtigt henad Græsset, og vips saa var det oppe i en høi Birk. Hvad troer I det var? Det var et lille brunt Egern, og da det var kommet op i de høie Grene, sad det og viftede med sin tykke Hale og saae paa mig med sine smaae, klare Øjne. Er det ikke kjedeligt, at vi ikke have Egern hjemme hos os ligesom baade i Sverige og Norge«. Man mærker i denne skildring ikke blot kærlighed til børn, men også til livet i naturen. Bertha Wegmann, der malede hans portræt, takkede ham for den måde, han havde gjort blomsternes verden lyslevende for hende: lillierne, de stolte tulipaner, ærteblomsterne og fremfor alt roserne¹².

Når han var hjemme, tog han sig meget af børnene. Medens de var små, gik han tur med dem søndag morgen i Rosenvænget, hvad der ligefrem vakte opsigt, da man på den tid ikke var vant til, at voksne mænd tog sig af små børn. Fruerne Drewsen og Heiberg var rørende enige om, at de nu snart var kede af »at see Vedel som Barnepige«¹³. Da børnene blev større tog han dem med ud i den nordsjællandske natur til Sorgenfri eller Søllerød, hvor broderen Frants var sognepræst. Mange år senere huskede datteren Annette endnu tydeligt, hvorledes faderen på disse ture »fortalte os om sin Barndoms og Ungdoms Oplevelser, og hvad der laa for i Tiden, som kunde interessere os. Havde han Tid om Aftenen, efter at han havde hvilet sig lidt efter Dagens Arbejde i Ministeriet, læste han højt for os«. Da sønnerne blev voksne, var han flere gange på vandreture med dem i Sverige¹⁴.

Den levende og aktive interesse, hvormed forældrene fulgte børnene

og disses reserverede optræden overfor fremmede, bevirkede, at familien følte sig som et lille samfund for sig. »Overfor »de andre« ude paa Vejene og i Skolen«, fortæller Valdemar Vedel, »selvom vi kunde lege kammeratligt med dem, lukkede vi dog vor egentlige Barndomsverden til for dem, og vi følte os overhovedet i Modsætning og Opposition til, hvad »man« mente og gjorde«¹⁵. Faderen indprentede dem, at de altid skulle holde sig på det jævne uden at »gøre sig vigtig« eller »skabe sig«. De skulle holde sig på det tørre for ikke at »gaa i Vandet« eller »drive for Vind og Vove«. I et brev til et af børnene skrevet i anledning af en fødselsdag hed det: »til dig vil jeg sige, at du altid skal være naturlig – ikke affecteret eller prøve paa at være Andet end dig selv, ikke gnaven og uvillig, thi det er ikke at være dig selv, altid at sige Sandheden lige ud, uden Skjul og Konster, freidig og ligefrem«. Disse snusfornuftige leveregler fik en særlig kolorit gennem den specielle jargon, der herskede i hjemmet. Den gav sig udtryk i en vis ringeagtende omtale af titler og dekorationer og i selvironiske og sarkastiske bemærkninger, der kunne virke uforståelig på mange mennesker. Livets foreteelser blev taget så rationelt som muligt. Et kristeligt liv var der ingen jordbund for. Grundtvigs og Kierkegaards bøger fandtes ikke i hjemmet, og vel blev børnene konfirmeret for ikke at støde for meget an mod skik og brug, men det skete ved, at forældrene løste sognebånd til Frue Kirke, fordi pastor Rothe blev anset for at være den »fornuftigste« og mest medgørlige præst¹⁶.

Vedel praktiserede den jævnhed i levevis, han indprentede børnene. Der blev ikke ført stort hus, og en sådan luksus som at holde køretøj og kusk var utænkelig. Man bevægede sig mest til fods eller med hesteporvogn. I sin fremtræden var Vedel blottet for enhver poseren eller selvoptagethed. Da han engang aflagde visit hos en dame, troede hun først, han var et bud fra fotografen; og den nærsynede Krieger, der så ham arbejde i haven iført gammelt tøj, antog ham for at være havemanden¹⁷. Den reserverede holdning overfor omverden, som børnene lærte i de modtagelige år, hvor personligheden formes, prægede dem for livet. Som 60-årig sagde Valdemar Vedel i et interview nogle ord om sin tilværelse, der også passede på hans forældres. »For alt, hvad der er »officielt« løber jeg . . . lange veje, for hele det offentlige og selskabelige livs maskerade og alle disse »offentlige« menneskers gåen om og repræsentere sig selv og »faire acte de présence« ved enhver mulig lejlighed. Derimod har jeg et ord fra en franskmænd: »la vie simple«,

som er mit livs devise, og jeg har altid bygget høje mure op om mit privatliv overfor offentlighedens påtrængenhed nu til dags. Den musik, som overdøves derude i larmen af »forfængelighedens marked«, det er alene i mine egne stuer eller på spadsereture ud ad landevejen eller mellem dem, der står mig helt nær, jeg kan høre den«¹⁸.

Dette stærke behov for at føre et stilfærdigt og tilbagetrukkent liv må have betydet en ikke ringe belastning i den daglige tilværelse, fordi Vedels stilling vanskeligt tillod ham at leve, som han begærede. Erik Henrichsen, der havde blik for dette problem, skrev i sin mindeartikel: »den repræsentative Side af hans Embede har vist mangen en Gang hvilet paa ham som et trykkende Kors, og en lille Del af hans Diplomati har maaske nok bestaaet i at finde snilde Udveje til at unddrage sig Stillingens repræsentative Pligter«¹⁹.

Der kan gives flere pudsige eksempler på denne side af det vedelske diplomati. Da han engang modtog opfordringen til at hylde en agtet medborger ved en festbanket på Klampenborg, skrev han til forslagsstilleren: »jeg tilstaaer, at der er for mig noget saa erke-trivielt ved et »Festmaaltid paa Klampenborg« med de sorte Kjoler og hvide Hals-tørklæder, lange og kjedelige Taler, Rørthed og løftet Stemning, at jeg meget vilde ønske, at man kunde finde... en anden Maade at vise ... sin Erkjendtlighed«. Hvorpå han selv foreslog noget så ærketrivielt og kedeligt som overrækkelsen af en adresse²⁰.

I de yngre år stræbte han dog efter at opfylde sine selskabelige forpligtelser ved at invitere de fremmede diplomater og andre honoratiores til middag i Rosenvænget. Ved sådanne lejligheder kom udenrigsministeriets altnuligmand Kjettinge ud for at dirigere det hele og instruere tjenestefolkene om de nødvendige formaliteter. Han kendte alle de fremmede gesandter og vidste, hvorledes de skulle betjenes. Men det blev aldrig en form for selskabelighed, der interesserede værten og værtinden. Fru Vedel holdt sig så godt som fuldstændig borte fra den officielle selskabelighed udenfor hjemmet. Og Vedel begyndte allerede i midten af halvfjerdserne at trække sig ud af selskabslivet²¹. Såre karakteristisk skrev han i januar 1873 til en dansk diplomat: »Jeg har altid anset Januar for den fortrædeligste Maaned af Verden, fordi den begynder med Nytaarsdag og alle dens Nydelser (d. v. s. kur og taffel) og fortsætter sig med de oplivende Dinéer i og udenfor Udenrigsministeriet«. Og han fortsætter med at fortælle, hvorledes han en eftermid-

dag på vejen hjem traf en herre af deres fælles bekendtskab, der var på vej ud til middagsselskab, »jeg kan ikke beskrive Dem hvilken vellystigt Gysen af Velbefindende, der da gik gennem mig, naar jeg tænkte paa, at jeg kunde gaa roligt hjem til min Stue«²².

Denne aversion mod alt det »officielle« hindrede ham dog ikke i at have en meget nær tilknytning til de medlemmer af det diplomatiske korps, som han satte pris på for deres personlige egenskabers skyld. Et ligefrem rørende eksempel på den hjertelighed og gæstfrihed, som Vedel og hans hustru kunne udvise overfor disse udvalgte, kendes fra juleaften 1870. Den franske gesandt Saint Ferriol var stærkt deprimeret over den frygtelige skæbne, der havde ramt hans fædreland. Da han var ugift og ensom, besluttede Peter og Fanny Vedel at invitere ham til at komme juleaften hos dem, selv om børnene derved fik deres julefest ødelagt. Annette Vedel, der da var 7 år, glemte aldrig denne aften, hvor juletræet ikke måtte tændes, og hvor de nok fik gaver, men oppe i børneværelset, hvor også julemiddagen blev spist, fordi der skulle være stille nedenunder. Moderen kom op et øjeblik og fortalte børnene om den stakkels bedrøvede mand, der sad nede i dagligstuen hos faderen²³.

Den italienske gesandt i 1860-erne, Doria, og hans franske kollega, Dotézac, blev også betragtet som venner af huset; ligeledes den sympatiske tysker von Heydebrand samt russeren Mohrenheim. Han satte også stor pris på den engelske gesandt i 1880-erne, sir E. Monson. Senere kom han en del sammen med den østrig-ungarske gesandt von Trauttenberg og den italienske gesandt Catalani. Endelig kan nævnes USA.s gesandt 1885–89, professor R. B. Anderson, som Vedel kom i et ganske særligt forhold til, idet hans ældste søn Peter senere giftede sig med Andersons datter Carletta²⁴.

Disse fremmede diplomater var dog alle trækfugle, der efter kortere eller længere tid forsvandt til andre himmelstrøg. Den faste bekendtskabskreds udgjordes af en række fremtrædende danske personligheder. Først og fremmest Krieger, dernæst Andræ (og hans sønner). Endvidere Handelsbankens direktør Markus Levy, vinhandler Jürgensen Leyssac, pædagogen, professor Rovsing; ungdomsvennen, professor Aagesen, arkitekten, professor Meldahl, filosofen, professor Hans Brøchner. Blandt de yngre var den senere generaldirektør M. Kofoed og den senere nationalbankdirektør Marcus Rubin. Da sidstnævnte i 1895 søgte

stillingen som chef for Statistisk Departement, havde Vedel en væsentlig andel i, at Reedtz-Thott gik med til at udnævne Rubin. Endelig kan nævnes, at Georg Brandes en tid kom i hjemmet²⁵.

Det er vanskeligt at afgøre, hvad disse »navne« personlig betød for Vedel. Skal man dømme efter breve og dagbogsnotitser, synes det, som om han siden Hans Egede Schacks død i 1859 ikke har haft en ven i dette ords egentlige betydning. Med Krieger og Andræ diskuterede han for det meste politik, og med de andre har forbindelsen hovedsagelig været af selskabelig art. Forholdet til Aagesen og Brøchner dannede dog vistnok en undtagelse. Sandsynligvis har kun hustruen været hans virkelige fortrolige. Det var overfor hende og til dels børnene, han lod sit inderste væsen komme frem. Samlivet med hustruen og glæden ved at følge de fire smukke og begavede børns opvækst og udvikling var utvivlsomt det, der fyldte hans liv med den største rigdom og lykke.

Efterhånden som børnene voksede til, blev deres venner også hjemmets venner. I firserne og begyndelsen af halvfemserne holdtes der åbent hus hveranden lørdag, hvor enhver af børnenes venner kunne komme. Traktementet var ganske enkelt. Man kom ikke for at spise eller danse, men for at diskutere tidens aktuelle problemer, og forældrene deltog gerne i samtalerne²⁶. En af dem, der hørte til kredsen, har mange år senere givet en interessant skildring af det vedelske hjem. Gæsterne blev modtaget i dagligstuen »af den nu allerede grånende vært, som på sin ejendommelige måde med hånden let løftet og håndfladen opad bød én velkommen og strax var i stand til at komme i samtale med én, hvor ung og genert man end kunde være. Man kom strax under indflydelse af dette kloge blik, der ligesom så midt igennem én. Men hans blik var tillige mildt og velvilligt, og man følte derfor ikke den uhyre afstand, der var mellem denne overlegne mand og ens egen grønhed. Og ens var han mod alle... Fruen var ligeså gæstfri og talte livligt og venligt med enhver af hendes børns venner. Der var ikke den sathed og ro over hende som over manden, men mere fantasi og lidenskab... Hun var en udpræget personlighed. Der kom vist ikke et ord over hendes læber, uden at det var mærket af hendes særlige temperament; og en samtale med hende gjorde én ligesom friere og lettere; man havde mødt noget ægte menneskeligt. Også hun så midt igennem én, men på en anden måde end manden; hun *følte*, hvem hun havde for sig«. Den samme hjemmelsmand fortsætter: »alle Valdemar Vedels venner var rivende, rasende radikalere. Selv hørte han også hjemme i

samme lejr«²⁷. Diskussionerne var derfor præget af de moderne radikale ideer, og disse faldt ingenlunde husets herre for brystet. Ganske vist undlod man af respekt for hans høje stilling at komme ind på rent politiske spørgsmål, men Erik Henriksen har fortalt, at det ikke ville have været muligt »at støde Geheimeraad Vedel ved et Kætteri, det være nok saa dristigt, nok saa respektløst mod aandelig Autoritet«. På den anden side behøvedes kun en ringe forsyndelse mod takt og tone for at støde ham²⁸.

Udtalelser af denne art rejser det spørgsmål, i hvilken udstrækning Vedel delte de nye anskuelser. Spørgsmålet har sin særlige betydning, fordi han af flere radikale skribenter er blevet skildret som en slags forbundsfælle, en af de få gamle, der med visse forbehold formåede at tage skridtet fra nationalliberalismen mod radikalismen²⁹. Der kan også siges en del til støtte for en sådan opfattelse. Måske belyses problemet bedst ved at skildre hans forhold til de to mænd, der stod som repræsentanter for den moderne radikalisme: Hans Brøchner og Georg Brandes.

Vedel havde gjort Brøchners bekendtskab under Pariseropholdet i 1849, og det fortsattes efter deres hjemkomst. Efterhånden synes det at have udviklet sig til et venskab, der stod sin prøve i Brøchners sidste, vanskelige år, da han efter hustruens død og selv en dødsmerket mand sad alene tilbage med børnene. I Vedels arkiv findes en række breve fra Brøchner, der viser, hvorledes Vedel søgte at hjælpe ham med råd og dåd i livets praktiske problemer. Brøchner var rørende taknemmelig for den hjælp, han modtog, og efter hans død i december 1875 kunne Harald Høffding bevidne, at Brøchner havde betragtet Vedel som sin kæreste ven³⁰.

Georg Brandes ville have Vedel til at holde talen ved Brøchners begravelse, men en sådan offentlig fremtræden ville han ikke indlade sig på³¹. Skønt Vedel ikke interesserede sig for filosofiske problemer og derfor stod fremmed overfor meget i Brøchners forfatterskab og universitetsgerning, så delte han dennes uvilje mod den kristelige teologi og sympatiserede med Brøchners forsvar for fritænkeriet. I brevene til sine allernærmeste kunne Vedel komme med krasse udfald mod folkekirken og dens præster. Det kom derfor som et chock for ham, da den yngste søn Henrik i sommeren 1885 erklærede, at han havde planer om at studere teologi. Det lykkedes ham dog at få sønnen fra disse tanker³². Vedel må utvivlsomt betegnes som fritænker, men det forhindrede ikke, at han lod børnene konfirmere og selv blev stående i folkekirken. Her

ser man da det første eksempel på hans teoretiske livsanskuelse og praktiske livsførelse.

Gennem Brøchner lærte han Georg Brandes at kende. Første gang deres bekendtskab omtales er i september 1871 kort efter Brandes hjemkomst fra den store udenlandsrejse. I dagbogen for søndag den 17. september skrev han: »I Skoven, saa Vedel, talte nogle Ord med ham«³³. I al sin kortfattedhed er det en bemærkning, der viser, at de må have mødt hinanden tidligere. I halvfjerdserne og firserne kom Brandes ret ofte i Vedels hjem. Forholdet blev næsten venskabeligt, da Brandes og hans hustru nogle somre lejede hus i Rosenvænget³⁴. Af den bevarede brevveksling kan man se, hvorledes Vedel hjalp Georg Brandes – som han havde bistået Brøchner – i mange praktiske anliggender. Han skaffede ham pas og anbefalingsskrivelser, udvirkede audiens hos kronprinsen og søgte at hjælpe ham til et professorat i Wien ved at tale hans sag hos den østrig-ungarske gesandt Kalnocky. I 1882 var Vedel blandt den anonyme kreds af mænd, der forpligtede sig til i 10 år at sikre Brandes en årlig sum på 4000 kr., for at han kunne docere ved Københavns Universitet³⁵. I løbet af halvfemserne ophørte forbindelsen mellem dem, men endnu i 1896 fik Vedel lejlighed til at gøre G. B. en tjeneste, idet han lagde hele sin indflydelse i vægtskålen for at skaffe ham Æreslegionens ridderkors³⁶. Det fremgår af brevene, at de af og til har været inde på litterære spørgsmål. Vedel forsøgte således i 1875 at få ham til at trykke Hans Egede Schacks efterladte manuskripter i »Det 19. Aarhundrede«, hvad Brandes høfligt afslog³⁷.

Nogle af de tanker, Georg Brandes docerede, øvede en ikke ringe indflydelse på Vedels livsopfattelse. I 1872 nedskrev han nogle betragtninger, hvori han gjorde rede for sin stilling til tidens problemer. Det hed her bl. a.: »det er mig forresten ikke ret klart, om der ikke er noget falskt og overdrevent i vor stærke Familiekjærlighed og Patriotisme. Jeg er blevet bragt paa denne Tanke m. H. t. Familien ved en Bemærkning af Brandes i hans Forelæsning over Literaturen i det 19. Aarh., idet han fremhæver, at den nordiske Anskuelse om det strænge concentrerede Familieliv hænger sammen med de Naturforhold, hvorunder vi leve«³⁸. Notatet kunne måske fortolkes som et vidnesbyrd om, at Vedel havde overværet forelæsningerne om »Emigrantlitteraturen«, som Brandes holdt på Universitetet i november–december 1871. Dette er dog næppe sandsynligt, thi man kan vanskeligt forestille sig, at han skulle have været mellem de 4–500 mennesker, der kæmpede for at få

plads i et auditorium, der kunne rumme halvdelen. Desuden havde han sin stilling at tage hensyn til. Et var at omgås G. B. privat, et andet at møde op ved offentlige forelæsninger og således prostituere sig i de konservative kredses øjne.

Det har heller ikke været nødvendigt, thi allerede i februar 1872 udsendte Brandes sine forelæsninger i bogform³⁹. Det er sandsynligvis i hans omtale af Madame de Staëls bog »Corinna«, at Vedel har fundet de ord om familielivet, der har vundet hans bifald. Dette er så meget mere sandsynligt, som de nationale fordomme omtales samme sted; thi Vedel fortsatte sine betragtninger med disse ord: »om dog ikke vor Fædrelandskjærlighed til en vis Grad er et Begreb, der ved en stigende Civilisation efterhaanden maa tabe i Exklusivitet«, idet der mellem de dannede klasser i de forskellige lande vil udvikle sig en vis kosmopolisme⁴⁰.

Han sympatiserede således ikke blot med Brøchners antikerikalisme, men også med Brandes kritik af den strenge borgerlige ægteskabsopfattelse og den noget selvglade danske patriotisme. Denne indstilling stod i skarp modsætning til den åndsretning, der herskede i konservative og nationalliberale kredse. Det var utvivlsomt dette forhold, Valdemar Vedel tænkte på, da han i mindeartiklen over barndomshjemmet skrev: »I Virkeligheden var den Aandsverden, vi voksede op i, langt fra at være Krieger-Heibergsk«⁴¹.

Men i praksis levede Vedel i et »strængt koncentreret familieliv«, og i sin daglige gerning kæmpede han for Danmarks sag på en måde, så selv den mest selvglade patriot ikke med rette kunne bebrejde ham noget. Atter ser man denne modsigelse mellem teori og praksis. Så det var ikke helt uforståeligt, at han både kunne opretholde forbindelsen med de ældre nationalliberale og samtidig dyrke bekendtskabet med de yngre radikale. Og for at gøre billedet fuldendt, så havde han også forbindelse med en udpræget konservativ mand som forfatteren og redaktøren Vilhelm Topsøe, der i »Dagbladet« kritiserede Brandesianismen. Modsigelsen her var dog måske mere tilsyneladende end reel, thi Topsøes kulturideal – der var en videreførelse af nationalliberalismens – og den moderne radikalisme havde et meget vigtigt punkt tilfælles: de var begge udpræget åndsaristokratiske. Det var »de begavede, de dannede og de formuende«, som Orla Lehmann engang udtrykte det, der skulle være det herskende lag i samfundet⁴².

Der kan næppe være tvivl om, at Vedel har fornemmet dette be-

røringspunkt, der harmonerede så udmærket med hans ungdoms foragt for »transtøvlerne« og hans manddoms frygt for de »samfundsløsende Teorier«, den moderne arbejderbevægelse hyldede. Det var især efter at disse teorier havde givet sig voldelige udslag under Pariserkommunen i 1871 og optøjerne på Fælleden i 1872, at han fik øjnene op for den udvikling, der tilsyneladende var sat igang. Under indtrykket af disse begivenheder skrev han, at arbejderbevægelsen stod som et Mene Tekel Ufarsin. »Vee os, hvis det glemmes! Kan denne Fare besværges, eller bliver det den nuværende Civilisations Grav?« Han gav ikke selv noget svar, men frygtede øjensynlig det værste⁴³. Dog var han retfærdig nok til at indrømme, at arbejderklassens kamp for bedre levevilkår var langt mere undskyldelig end den samme higen efter materiel velvære, der gjorde sig gældende i de højere samfundsklasser. Med et suk konstaterede han, at »Fødsel, Kundskaber, Dannelsen, Elskværdighed – Intet giælder som det at være rig«⁴⁴.

Dette knæfald for mammon mente han også at finde hos adelen, og det øgede hans uvilje mod de adelige godsejere – med grev Frijs som eksempel på en smuk undtagelse. Antipatien skyldtes navnlig, at disse mennesker efter hans opfattelse havde fået en uforholdsmæssig stor indflydelse efter 1848. Før den tid var de fleste af dem fattige, men nu var de blevet rige takket være landbrugets udvikling. De udgjorde nu en lukket kaste, der fordrerede større magt, end de havde krav på, og – hvad der åbenbart var det værste i hans øjne – de betragtede ikke længere embedsmændene som kongens repræsentanter, men som regeringens tjenere. Adelskabet burde derfor ophæves, og han udkastede den særdeles originale tanke, at ophævelsen skulle gennemføres ved en kæmpemæssig titel-inflation, idet alle, der dekoreredes med ridder-, kommandør- eller storkors, skulle adles i forskellige grader!⁴⁵

Uanset dette voldsomme angreb på adelen, der dog aldrig blev fremsat offentligt og måske ikke engang nåede udenfor hans bordskuffe, så kom han i det daglige arbejde egentlig ganske godt ud af det med de adelige diplomater. Ja, han mente endda, de havde særlige forudsætninger for at gøre sig gældende i udenrigstjenesten (se s. 253).

Radikal i ordets politiske betydning blev han i modsætning til børnene aldrig. Han nærmest afskyede Hørup. Og hvad den kulturelle side af radikalismen angik, så blev hans forhold til den meget platonisk. Her skal til slut anføres endnu et eksempel på dette forhold. Datteren Annette havde anlæg for matematik, og da hun ønskede at udnytte disse

evner, ville hun tage studentereksamen. Dette ønske var Vedel meget betænkelig ved at opfylde og bøjede sig kun nølende. Men da hun efter en god eksamen også ville tage filosofikum og måske fortsætte med et universitetsstudium, satte han sig bestemt mod en så radikal plan. Det forekom ham at være en næsten umulig tanke, at *hans* datter skulle færdes mellem de emanciperede kvinder, der levede deres eget liv udenfor hjemmet. Tilsidst gav han dog efter for hustruens argumenter og datterens ønsker. Hans respekt for og kærlighed til de to var for stor til, at han i længden kunne eller ville gennemtvinge sin egen mening, og Annette Vedel fik lov til at uddanne sig til statistiker og senere til fabriksinspektør. Det er dog tvivlsomt, om han nogensinde billigede, hvad der her skete ⁴⁶.

Denne modsigelse mellem teori og praksis bundede i, at han inderst inde frygtede konsekvenserne af et alt for uhæmmet angreb på den bestående samfundsorden, på kirken, familien og autoriteten. Derfor kunne han komme til det resultat, at »Religionens Bud er et mægtigere Værn for Retssikkerheden end Straffelovens Bestemmelser. Altsaa kan Staten dog ikke roligt overlade det til Borgernes egne Bestræbelser at sørge for, at der er Kirkens og Religionens Tjenere«. En sådan betragtningsmåde ville Brandes og hans meningsfæller aldrig have godkendt ⁴⁷.

Vedel var måske nok det, man i datiden med et noget misvisende ord kaldte »frisindet«, men en revolutionær ånd var han ikke. Gennem fødsel, opdragelse og uddannelse var det konservative instinkt dybt forankret i ham. Samtidig var han begavet med en intelligens, der var ud over det almindelige, og som ikke tillod ham at stivne i det engang vedtagne. Denne spændstighed i sindet, som han beholdt helt op i oldingearene, gjorde det – i forbindelse med hustruens påvirkning – muligt for ham at se det berettigede i mange af de nye tanker. Men hans »fortid« og vel også hans evne til at se en sag fra flere sider hindrede ham i at følge dem helt ud. Deraf opstod spændingen mellem teori og praksis.

•

Vedels åndelige interesser spændte ret vidt, men havde deres begrænsning. Hans kundskabskilde var især de franske tidsskrifter »Revue des deux Mondes« og »Journal des Débats«. »Han elskede«, skrev Valdemar Vedel, »fransk Aands Klarhed og Finhed og dens Evne til at drage ethvert specielt og fagligt Æmne ind under en almen Dannelses Sys-

kreds – baade nationaløkonomiske, tekniske og naturvidenskabelige Æmner var hans livlige Aand aaben for, naar de behandlede paa en saadan Maade; han gav da ogsaa sine Børn i Arv en altid vaagen Bevidsthed om, at der er mange andre berettigede Interesser og adskillige andre berettigede Synspunkter end de, som Livets Halvvejs-Tilfældigheder har gjort til vore«. Men han savnede kunstneriske interesser. Erik Henrichsen har fortalt, at »han hverken læste eller skrev Vers, man hørte aldrig et litterært Citat af hans Mund, han gik heller ikke paa Maleriudstillinger eller til Koncerter og i Teatret«⁴⁸. De tilløb til kunstneriske interesser, der havde været i ungdommen, var nu tørret ind.

Den juridiske videnskab optog ham heller ikke. I hans store privatarkiv findes praktisk talt intet materiale, der behandler juridiske problemer bortset fra nogle excerpter og brudstykker af forelæsninger, der daterer sig fra hans tid som universitetslærer. Det kræver derfor en nærmere forklaring, hvorfor han udnævntes til æresdoktor i jura ved Københavns Universitets 400-års jubilæum i juni 1879. I de levnedsskrivelser, der blev udgivet over de promoverede doktorer ved jubilæet, kunne Vedel om sin juridiske produktion ud over guldmedaljeafhandlingen blot anføre, at »min litterære Virksomhed indskrænker sig til, at jeg i 1860 skrev en Række Artikler i »Dagbladet«, som senere udkom i Særtryk under Titlen »Det slesvigske Spørgsmaal i det preussiske Deputeret-Kammer«. Disse velskrevne omend journalistisk prægede artikler berørte dog et juridisk problem. Hans øvrige produktion omfattede derimod kun historiske afhandlinger. Han kunne altså ikke kaldes en kapacitet indenfor den videnskab, han ved sin uddannelse tilhørte. Men tilfældet var langt fra enestående. I praktisk talt alle videnskabsgrene udnævntes æresdoktorer, der kun havde en meget ringe eller endog slet ingen videnskabelig produktion⁴⁹. Konsistorium havde i skrivelse til de enkelte fakulteter indskærpet, at der ved udnævnelserne såvidt muligt burde følges ensartede regler. Universitetet ønskede at hædre »ansete Videnskabsmænd i Danmark eller i de andre nordiske Lande«⁵⁰. Dette udmærkede princip tolkede alle fakulteterne på en særdeles liberal måde.

For det rets- og statsvidenskabelige fakultets vedkommende er det på en enkelt undtagelse nær ikke muligt at finde en skriftlig begrundelse for indstillingen af de enkelte kandidater. Blandt fakultetets papirer findes en del løse sedler, hvor forskellige navne er opført. Nogle er streget ud, andre er føjet til. Listerne er sandsynligvis skrevet af deka-

nen, professor Goos. Kandidaternes kvalifikationer er utvivlsomt blevet diskuteret, men intet skriftligt synes nedfældet. Af fakultetets indstilling den 5. november 1878 og Kriegers dagbogsnotater fra oktober-november samme år kan man se resultatet af disse forhandlinger, men ikke de forskellige standpunkter. Det er bemærkelsesværdigt, at Vedels navn er et af dem, der stadig går igen. Sandsynligvis har han været udsat for et stærkt pres fra Kriegers og de tre juridiske professorer, Aagesen, Goos og Deuntzers side, så at han tilsidst har ment ikke at kunne afslå titlen. Nogen glæde eller stolthed over denne udmærkelse synes han ikke at have følt, thi selv benyttede han aldrig den fine titel⁵¹.

Vedel blev altså indstillet og godkendt, og den 16. marts accepterede han i en takkeskrivelse, hvori han meget beskedent omtalte »denne saa store og af mig uforudsete Hæderbevisning«. Han deltog i promotionen den 5. juni 1879, men holdt sig ellers mest muligt borte fra de officielle festligheder⁵².

Lå juraen ham fjern, så havde han til gengæld en anden interesse, der optog ham levende, nemlig historien. Han var en ivrig læser af bøger, der beskæftigede sig med fortidens store personligheder og udenrigspolitiske begivenheder. Blandt hans yndlingslekture var Macaulays og Thiers værker og den franske memoirelitteratur. Det blev da indenfor den historiske videnskab, han kom til at øve en indsats både som skribent og som hjælper for danske og udenlandske historikere.

*

I juni 1868 havde Vedel påtaget sig at læse korrektoren på den afhandling om »Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig fra 1788-1790«, som professor Edvard Holm agtede at offentliggøre⁵³. Efter endt gennemlæsning sendte han Holm et langt brev, hvori det bl. a. hed, at han ville henlede opmærksomheden på 2 punkter »med Hensyn til hvilke jeg nok synes, at De kunne være varsommere i Deres Udtalelser. Det er 1. Er De vis paa, De har Ret i at udtale en saa kort og saa fyndig Dom over J. H. E. Bernstorff, som De gjør ved at sige, at han havde stirret sig blind paa det holstenske Mageskiftespørgsmaal? 2. Har De Ret i at ansee vor Politik m. H. t. Opretholdelsen af Friheden i Sverrig, som en Forsyndelse mod Sverrig?«⁵⁴ Brevet gav anledning til en korrespondance mellem de to mænd, hvor hver fastholdt deres standpunkter, omend Holm modificerede sine. Denne brevveksling

virker overraskende, fordi den pludselig afslører, at Vedel gennem længere tid havde sat sig så grundig ind i kildematerialet til Danmark-Norges udenrigspolitiske historie efter 1750, at tidens førende historiker på dette område har ment med udbytte at kunne diskutere sin videnskabelige afhandling med ham. Og det var ikke blot ved denne Lejlighed, at Vedel kritisk gennemlæste Edvard Holms historiske arbejde. Det samme gentog sig året efter, da Holm forfattede Universitetets festskrift og da behandlede spørgsmålet om »Danmarks politiske Stilling under den franske Revolution 1791–1797 særlig med Hensyn til Sverige«⁵⁵. I slutningen af juli 1869 skrev han til Vedel: »vil jeg dog bede Dem ved disse Linier ikke forfærdes, naar jeg nu i de følgende Uger stærkt lægger Beslag paa Dem som Censor og sender Dem det ene Ark efter det andet af mit Program«. Vedel påtog sig beredvilligt at læse den 173 sider store afhandling, og atter fremsatte han kritiske bemærkninger, der igen affødte et par lange og kraftige svar fra Edvard Holm⁵⁶.

I Vedels privatarkiv findes der i tiden før juli 1868 ikke et eneste dokument, der viser, at han var begyndt at studere Danmark-Norges udenrigspolitik under den ældre Bernstorff. Det ligger nær at antage, som professor Aage Friis gjorde det, at det var nederlaget i 1864, der »vakte hans Trang til historisk at eftergaa det Grundlag for hin nu for stedse svundne Politik, der var at finde ved Midten af det attende Aarhundrede«⁵⁷. Vi ved dog intet med sikkerhed herom. Men det er en kendsgerning, at han allerede i skoletiden interesserede sig levende for historie (bd. I s. 19), og at han så tidligt som i 1845 blev medlem af »Den danske historiske Forening«⁵⁸. I årene 1858 til 1867 offentliggjordes i »Historisk Tidsskrift« en række meget aktuelle diplomatiske aktstykker vedrørende den dansk-tyske strid om hertugdømmerne. Det skete sandsynligvis på Kriegers initiativ, men det er givet, at denne publicering ikke kunne finde sted uden Vedels billigelse og aktive bistand⁵⁹.

Interesse for Danmarks historie havde han altid haft, dog derfra og til at publicere selvstændige afhandlinger var et langt spring. Når han dristede sig til at tage dette spring, skyldes det vistnok Edvard Holm, der i 1865 havde påbegyndt sine grundlæggende studier over det 18. århundredes danske udenrigspolitik. Akterne her til befandt sig i udenrigsministeriets arkiv, og da han skulle have Vedels tilladelse til at benytte dem, kom de to mænd på denne måde i nærmere kontakt med

hinanden. Deres brevveksling i 1868–69 lader formode, at de ofte har diskuteret historiske problemer, og sandsynligheden taler for, at Holm har opfordret ham til at fremkomme med et selvstændigt arbejde. At denne formodning ikke er rent gætteværk, kan ses af et brev fra marts 1869, hvori Holm skriver til Vedel, »naar jeg nu bare kunne faa Dem til at klemme paa med Hensyn til gamle Bernstorff!«⁶⁰

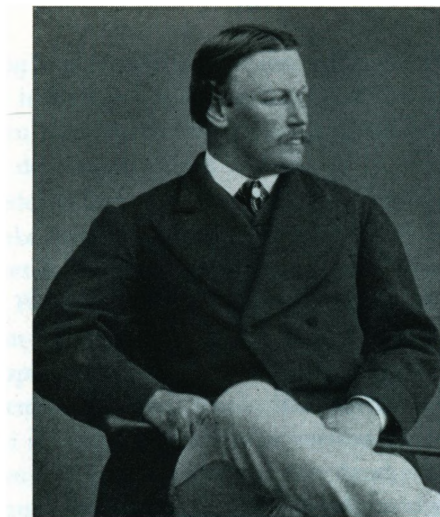
En sådan opfordring har sikkert virket inspirerende og opmuntrende, men Vedel var en altfor selvkritisk og forsigtig natur til straks at give sig i lag med en så krævende opgave som at skildre J. H. E. Bernstorffs regeringstid. Derimod kunne det ikke skade at øve sin pen ved at beskæftige sig med et par af udenværkerne. En uge efter at have modtaget Holms brev besluttede han sig til at offentliggøre en historisk afhandling. Karakteristisk nok blev beslutningen ikke taget i et svarbrev til Holm, der siden 1865 var redaktør af »Historisk Tidsskrift«, men i et brev til det kgl. biblioteks leder, Chr. Bruun, der udgav tidsskriftet »Danske Samlinger«. Den 12. marts 1868 skrev han til den »Høitærede Hr. Justitsraad«, at han ved at gennemlæse gamle akter fra udenrigsministeriets arkiv ikke sjældent fandt oplysninger om personer, som med urette var blevet glemt eller ensidigt behandlet. »Da jeg imidlertid veed, at man let er tilbøielig til at tillægge det, man hændelsesvis opdager, en større Interesse, end det i Virkeligheden fortjener, frygter jeg for, at mine Optegnelser mere have Værdi for mig end for andre«. Skulle dette ikke være tilfældet, ville han gerne have to små artikler optaget anonymt i Bruuns tidsskrift⁶¹.

Justitsråden fandt artiklerne interessante nok, og i julinummeret af »Danske Samlinger« 1869 fremkom uden forfatterangivelse en lille afhandling om den danske general og statsminister Schack Carl greve Rantzau-Ascheberg (1717–89), og en anden om den berømte dansk-tyske folkeretslærde Martin Hübner (1723–95). Vedels »to smaae Opsatser« blev så venlig modtaget, at han fik lyst til at fortsætte sine historiske arbejder. Nu tog han mod til sig og tilbød at skrive en artikel til »Historisk Tidsskrift«, hvad Holm med glæde accepterede⁶². I 1870 offentliggjorde han da anonymt en afhandling på over 200 sider om den danske diplomat »Grev v. der Ostens Gesandtskaber« og i 1874 endnu en afhandling, denne gang under navn, om en anden dansk diplomat »Grev Rochus Friederich Lynar«⁶³. Til disse arbejder slutter sig den i 1871 anonymt udgivne samling: »En Brevvexling mellem Grev J. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758–66«⁶⁴. De fire

afhandlinger samt forordet til »En Brevvexling« havde alle det tilfælles, at de skildrede mænd, der havde nær tilknytning til den ældre Bernstorff som medarbejdere eller modstandere. De behandlede spørgsmål er for en væsentlig del set i relation til Bernstorff og hans politik. Dette gælder dog i mindre grad for Hübners vedkommende, men afhandlingen bygger hovedsagelig på Hübners korrespondance med Bernstorff. I fremstillingen af Ostens gesandtskaber er det derimod meget iøjnefaldende, idet titelpersonen forsvinder i et afsnit på næsten 100 sider til fordel for en længere redegørelse om Bernstorffs udenrigspolitiske system overfor Rusland, Polen og Sverige. I forordet til »En Brevvexling« er der påny givet en skildring af det »Bernstorffske System«. Disse fremstillinger kan betragtes som forstudier til Vedels hovedværk: »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium«.

Afhandlingerne er skrevet i en let og underholdende stil. Vedel havde en velsignet evne til uden omsvøb at gå lige løs på det foreliggende emne. Deres værdi beror på, at de for en meget væsentlig del bygger på et primært kildestof; det er dog vanskeligt at kontrollere, fordi kildeangivelserne i reglen er meget mangelfulde. Det var ikke mindst på dette punkt, Vedel viste sig som amatørhistoriker. Men man kan ikke frakende ham sans for historisk kritik. Hans polemik mod Molbechs fantasifulde og unøjagtige skildring af Rantzau-Aschebergs levnedsløb er fortrinlig, og det samme gælder hans påvisning af upålideligheden i Reverdils memoirer om Ostens liv. Men fremstillingen svækkes af en stærk ensidighed, thi J. H. E. Bernstorff er hans helt, en ridder uden frygt og dadel. Desuden havde Vedel samtidens hang til at moralisere. Von der Osten »manglede den moralske Værdighed, og ligesom hans diplomatiske Begavelse savnede ogsaa hans Character et ædlere Præg«. Lynar er altfor forfængelig og lader sig lokke af den ydre magt, ære og glans. Choiseul led af »væsentlige moralske Mangler«⁶⁵.

Alligevel kan afhandlingerne læses med udbytte i vore dage, hvor så meget nyt kildemateriale og så mange nye synspunkter er draget frem. Det skyldes især, at hans skildringer af det diplomatiske spil er præget af den klarhed og fasthed i opbygningen, der røber, at forfatteren er kender af faget. Hans betragtninger over det danske diplomatiske sammensætning, ikke mindst det tyske elements betydning og dets varetagelse af sine opgaver, er ikke forældede. Hans aktudgave af brevvekslingen mellem Bernstorff og Choiseul er vedblivende uundværlig for den, der vil studere Danmark-Norges udenrigspolitik efter 1750⁶⁶.

Gesandt, kammerherre J. H. Hegermann-Lindencrone.

Fotograferet som legationssekretær i Stockholm
1869.

Gesandt, kammerherre Frantz Ernst Bille.
Fotograferet ca. 1880.

Gesandt, kammerherre og generalmajor
F. F. Kiær. Radering.

Alt dette er dog kun forarbejder til det værk, der vil bevare hans navn blandt danske historikere: »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« og aktsamlingen dertil: »Correspondance ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff«, der begge udkom i 1882.

Hvornår Vedel er begyndt på dette store værk, kan ikke siges med sikkerhed. Måske har det været omkring 1865–66. Før den tid har han formentlig været for travlt optaget til at kunne give sig i lag med dette fritidsarbejde. På den anden side viser brevene til Edvard Holm fra 1868–69, at han da var fuldt fortrolig med kildematerialet til Bernstorfftidens udenrigspolitik. I marts 1869 havde Holm som nævnt opfordret ham til at »klemme paa med gamle Bernstorff«, og to måneder senere skrev Krieger i sin dagbog, »det lader næsten til, at vi i Løbet af fem Aar skulle have nye Bearbejdelser af den danske Historie siden Reformationen«. Blandt de forskere, der arbejdede med perioden 1536–1814, nævnte han P. Vedel: J. H. E. Bernstorff ⁶⁷.

Der skulle dog gå 13 år, før han nåede så vidt. At det tog så lang tid, behøver i og for sig ingen forklaring. Arbejdet i udenrigsministeriet levned ham ikke megen tid til historiske studier. Ganske vist var der lange og fredelige perioder i halvfyrdserne, men Vedel bar en uforholdsmæssig del af den daglige arbejdsbyrde. I januar 1874 skrev Krieger, der med interesse fulgte hans undersøgelser, temmelig spydigt: »Hvis E. Holm faaer Lov til at leve, haaber jeg, at han, naar han er færdig med 1765–1814, vil forefinde Vedel's Bernstorff« ⁶⁸. Hvis han også mundtlig er fremkommet med den slags skoser, synes de ikke at have provokeret Vedel. Han arbejdede støt og roligt videre. Sommerferien 1876 tilbragte han mod sædvane i Rosenvænget, fordi han havde mange ting at læse og ordne ⁶⁹. Sandsynligvis har Bernstorffbogen været blandt disse ting. I april 1877 var han nået så vidt, at han kunne begynde en ordning af »Bernstorffs Depescher« ⁷⁰. Arbejdet med afskrivningen og ordningen må da være skredet godt frem, thi han begyndte samtidig at spekulere over, hvorledes han skulle få denne mægtige samling, der omfattede ikke mindre end 398 depêcher, betænkninger etc., trykt. Da tilbød den tjenstvillige Krieger at skaffe penge fra Carlsbergfondet. Han talte med Madvig, der var fondets formand, og fik ham til at love »at tage sig af Vedels Bernstorff indtil 40 ark pr. 45 Kr. (500 Ex.)«.

Men nu indtraf et pudsigt intermezzo, der var så karakteristisk for Vedels sky natur: han ville ikke *ansøge* fondet om penge. Krieger blev irriteret og skrev i sin dagbog: »Vedel finder det under sin Direktør-

Værdighed at skrive til Carlsbergfondens Styrelse, maaskee kan Madvig tale ham til rette, men det vil jeg ikke blande mig i«. Vedel konstaterede på sin side, at Krieger »blev gnaven«. Enden på historien blev dog, at Vedel opsøgte Madvig, og efter en samtale gik han ind på at skrive personlig til ham. Dermed ordnedes sagen⁷¹. I løbet af de følgende år blev den store dépêchesamling, der hovedsagelig var på fransk, trykt hos J. Jørgensen & Co. I december 1882 var hele værket færdigtrykt med en selvstændig indledning på dansk om Bernstorffs ministerium⁷². Værket, der således falder i to afdelinger: den historiske fremstilling og aktsamlingen, blev modtaget med megen honnør, men blev mærkelig nok ikke anmeldt i »Historisk Tidsskrift«, hvad det fuldtud havde fortjent. I sin »Danmark-Norges Histore« gjorde Edv. Holm afbigt for denne unkladelse, hvis det var en forsømmelse, thi det kan meget vel tænkes, at Vedel har frabedt sig den ære at blive anmeldt i et fagligt tidsskrift. Men hvorledes dette nu end forholder sig, så skrev Holm i 1897 om den historiske fremstilling: »Det er et overordentlig grundigt og fortræffeligt Arbejde, skrevet med varm Kjærlighed til Bernstorffs historiske Skikkelse, med et dybtgaaende Kendskab til Datidens almindelige Historie og med et fint Øje for mange Sider af Bernstorffs Personlighed, ligesom det indeholder interessante Bemærkninger i flere Retninger. I formel Henseende er Stoffet fuldt behersket, og den hele Udvikling følges let og klart«. Holm fastholdt sine afvigende anskuelser om Bernstorffs politik overfor Sverige⁷³. Også andre af tidens fremtrædende mænd udtalte sig rosende. Professor Goos kaldte det »et sjældent Værk« og fremhævede, at det indeholdt en advarsel mod at dømme fortiden efter en senere tids opfattelse. Grev Frijs takkede for den nydelse værket havde skaffet ham, »thi i mange Tider har jeg ikke læst en Bog, der i den Grad har interesseret mig«. Jules Hansen hævdede, at Vedels bog – og det vil vel sige aktsamlingen – havde gjort så stor lykke på Quai d'Orsay, at han havde måttet afstå sit eksemplar til det franske udenrigsministeriums bibliotek⁷⁴. Trods den venlige modtagelse var Vedel dog ikke helt tilfreds. Marcus Rubin havde i hvert fald det indtryk, at historikerne efter Vedels opfattelse ikke ganske påskønnede bogen efter fortjeneste. »Han sagde med Henblik herpaa engang med et Smil: jeg hører jo ikke til Lavet«⁷⁵.

Set med nutidens øjne må aktsamlingen siges at være den vigtigste del af værket. Enhver historiker, der har arbejdet med den periode, dépêchesamlingen omfatter, kan attestere, at akterne er gengivet med

den største omhu og grundighed. Det gælder om denne samling som om »Brevvexlingen«, at den er uundværlig for de forskere, der vil studere den dansk-norske udenrigspolitik efter 1750. Det er dog en svagheit ved samlingen, at den kun gengiver depêcherne i deres endelige form, sådan som de findes renskrevet i Gehejmeregistraturen. De rettelser, strygninger og tilføjelser, der måtte være gjort under udarbejdelsen finder man intet spor af. Forskerne er her henvist til at gennemarbejde samlingen »Koncepter og Indlæg til Gehejmeregistraturen«. Denne undladelse er næppe tilfældig. Den skyldes utvivlsomt, at Vedel ikke rigtig havde sans for nuancerne. Men uanset denne mangel betød udgivelsen en stor landevinding for den historiske forskning af det 18. århundredes Danmark.

Bogen om »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« er nu i mange Henseender forældet. Siden Vedels dage er der bragt meget nyt stof til veje. Aage Friis har udgivet de Bernstorffske Papirer i tre voluminøse bind, og andre danske historikere har givet en helt anden og dybere forståelse af Bernstorfftidens økonomiske politik. Alligevel er bogen ingenlunde interesseløs, thi hvad der er sagt om Vedels afhandlinger har også gyldighed her. Dertil kommer, hvad allerede Erik Arup har gjort opmærksom på, at »naar engang Vedels egen Livsgerning ligger klarere belyst, vil man sikkert i hans fine og kyndige Betragtninger over Bernstorffs Gerning og Person finde mangan en Nøgle til Forstaaelse af ham selv«⁷⁶. Der kan næppe være tvivl om, at Vedel til trods for afstand i tid og position følte sig åndelig beslægtet med J. H. E. Bernstorff. Flere af de domme han fældede over ham, har han bevidst eller ubevidst følt også havde relation til ham selv. Her er et par eksempler: »Grundtonen i hans Væsen var en høi Grad af Humanitet. Den prægede hans Form og Fremtræden saaledes, at det blev sagt om ham, at »Afslag af ham, naar han ikke kunde hjælpe, var behageligere at modtage end Manges Tilsagn af, hvad man ønskede af dem«. »For sin egen Person levede (han) meget tarveligt og simpelt«. »Han fulgte Alt, hvad der foregik i hele Europa, dømte sikkert og klart om enhver politisk Begivenhed, og de danske Gesandter støttedes uafbrudt ved hans nøiagtige Instructioner. Hele denne Ledelse udgik personlig fra ham, og hans Arbejdsevne var næsten ubegribelig«. »Hans stil er dertil naturlig og fri for ethvert Spor af Pedanteri eller Vigtigmageri«. »Ubetydelige Spørgsmaal og Forfængelighedssager interesserede ham ikke, og han var meget ligegyldig med blotte Etiquettekjævlerier«⁷⁷.

Man kan dog ikke af disse og lignende citater slutte, at han identificerede sig med Bernstorff. Han følte meget vel forskellen mellem før og nu. Til C. St. A. Bille skrev han: »De siger mig, at De vil læse Bernstorffs Depescher og Styrelse – ja saa skal De ret kunne bedømme, hvor langt vi ere gaaet tilbage«. Men det er næppe for meget sagt, at han følte sig fuldstændig bjergtaget af Bernstorffs personlighed, sådan som han opfattede den. I et brev til Edvard Holm har han engang fortalt, hvorfor han havde studeret Bernstorffs liv og gerning så indgående: »Da jeg skrev den, var det, fordi jeg følte Trang til at stille denne virkelige Statsmand i et bedre Lys, end han dengang i Almindelighed stod«⁷⁸. Udtalelsen gør indtryk af at være oprigtig ment, men man kan just ikke sige, at den finder støtte i datidens litteratur, hvor Bernstorff netop fremhæves som en stor statsmand. Det er således tilfældet i C. F. Allens »Haandbog i Fædrelandets Historie«, i A. Fabricius' »Illustreret Danmarkshistorie for Folket«, i C. F. Molbechs artikel i »Historisk Tidsskrift«. Også Jens Kragh Høst udtaler sig rosende i tidsskriftet »Clio« 1821 og i »Entwurf einer Geschichte der dänischen Monarchie«. Det er egentlig kun i P. A. Munchs »Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug« og J. L. Badens »Kong Frederik V's Regjerings Aarbog« man finder kritiske bemærkninger⁷⁹.

Bogen om J. H. E. Bernstorff er skrevet ud fra en sympatisk omend noget naiv trang til at beundre og idealisere en af fortidens store statsmænd, der forekom ham at stå langt over nutidens mere småtskårne politikere. Denne uforbeholdne beundring er med til at give fremstillingen liv og farve, men også til at gøre den ubehagelig ensidig. Vedels Bernstorff er i besiddelse af alle dyder. Blandt det 18. århundredes statsmænd »er der næppe nogen, der gjør et saa sympatetisk og harmonisk Indtryk som Bernstorff« ... »thi med sin overordentlige diplomatiske Dygtighed ... forbandt ham en virkelig ophøjet og ædel Character, altid i Ligevægt og ligesaa langt fra Overmod i Lykken som fra Modløshed i Ulykken, beskeden og anerkjendende ligeoverfor andres Fortjenester, hensynsfuld selv mod dem, der havde krænket ham dybest, og i en mærkelig Grad fordomsfri«⁸⁰. Dernæst opregnes alle hans store og gode gerninger for videnskab og kunst, for fattigvæsenet som for bondestanden og for handel og industri. Man får at vide, at han i sine politiske anskuelser var liberal med en ikke ringe forkærlighed for det konstitutionelle system, en slags nationalliberal i knop, og det skønt Bernstorff var en så loyal fyrstetjener og tilhænger af enevælden som

nogen statsmand i det 18. årh. Dette fortegnede billede skyldes, at Vedel opfattede Bernstorffs forsvar for den svenske forfatning, som han ønskede opretholdt for at svække den svenske stats aggressive kraft, som værende dikteret ikke blot af »dansk-politiske Grunde«, men tillige og end mere af en oprigtig tro på, at forfatningen var en lykke for det svenske folk ⁸¹.

Næppe nogen historiker vil godkende et sådant postulat, der ene kan støtte sig til Bernstorffs ord. Svagheden ved fremstillingen skyldes netop Vedels tilbøjelighed til at tage Bernstorffs ord, der altid blev fremsat i et formfuldendt fransk, for gode varer. Han søger ikke at trænge bag den elegante facade, men synes at sætte lighedstegn ved facade og indhold. Såsnart han bevæger sig udenfor den diplomatiske historie, melder sig en anden svaghed, idet han næsten udelukkende støtter sig til Bernstorffs »Apologi«, den redegørelse B. skrev i 1766 til kongen om sit styre. Med denne kilde som grundlag er det ikke svært at bevise, hvorledes alle anklager mod Bernstorff var grundløse eller stærkt overdrevne.

Da det vanskeligt kan benægtes, at statens finanser kom i en sørgelig forfatning, er det Vedels undskyldning, at Bernstorff ikke var almægtig, og at hans arbejde udenfor »Tyske Kancelli« i virkeligheden var en tjeneste, han gjorde landet, og som man ikke kunne forlange af ham ⁸². Vedels eneste kritik er, at Bernstorffs politik »var altfor stort anlagt og trængte til et bredere materielt Grundlag end Danmark-Norges Magt kunde afgive«, samt at han miskendte Monarkiets svage ressourcer, »dets store indre Brøst i alle Retninger og af Folkecharacteren, der vanskeligt vilde kunne bære de Offre, som en stor politisk Rolle paalægger«. Fejlen var saaledes i sidste instans det danske folks, der åbenbart ikke stod mål med sin store statsmand ⁸³.

Bernstorff-bogen er da ubestridelig meget ensidig, og det ville nok have været en fordel, om Vedel havde holdt sig til område, han virkelig havde undersøgt, nemlig udenrigspolitikken. Ganske vist har fremstillingen her også slagside. Hovedtesen, at Bernstorffs politik var »afgjort fredelig«, og at det i tilfælde af en storkrig var »hans bestemte Agt at bevare Danmarks Neutralitet«, står ikke for en nærmere kritik. Vedel har ikke blik for, hvordan B.s udenrigspolitiske system med dets begunstiggelse af Frankrig i de første år af den preussiske 7-års krig var ganske uneutralt, og at hans optræden overfor Preussen i 1758–59 og Rusland 1760–61 flere gange var ved at føre Monarkiet ind i krigen. Ej

heller i hvor høj grad B. var bundet af hensynet til sin nordtyske hjemstavn, eller hvordan handelspolitikken med Frankrig ensidig blev fremmet på bekostning af handelen med England, der var af livsvigtig betydning for Norge⁸⁴.

Der er alligevel så mange fine iagttagelser om det diplomatiske spil, og der er lagt så meget materiale frem, at bogen i disse kapitler vedblivende har nogen værdi. Og som arbejdspræstation er den beundringsværdig. Skrevet af en mand, der efter en anstrengende gerning i udenrigsministeriet kun havde nogle få aftentimer til at udarbejde denne fremstilling.

*

Bogen om J. H. E. Bernstorff var – med undtagelse af den ufuldendte Monradbiografi – hans sidste store historiske arbejde. Men hans forfatterskab ophørte ikke med den. Da Brickas »Dansk biografisk Lexicon« begyndte at udkomme i 1887, skrev han en række artikler dertil. Hovedparten omhandlede danske diplomater, der levede i sidste halvdel af det 18. årh. og begyndelsen af det 19. årh. Der er dog også enkelte levnedbeskrivelser fra hans egen tid⁸⁵.

Biografierne er gennemgående fortrinligt skrevne. Alle vigtigere begebenheder er taget med, og personerne træder levende og anskueligt frem for læseren. Det var et ikke ringe arbejde, der lå bag udarbejdelsen af disse artikler, og undertiden voldte det ham store vanskeligheder at begrænse sig til det omfang, artiklerne måtte have. Det var et grundprincip i Brickas Leksikon, at ingen biografi måtte fylde mere end et ark, og denne størrelsesorden kunne kun tilkomme de mest fremtrædende personligheder. Medarbejderne måtte derfor fatte sig i korthed. Vedel havde svært ved at efterkomme dette krav, og da han f. eks. gav en skildring af den danske diplomat Gleichen (1735–87), førte han en længere korrespondance med Bricka, fordi denne havde nedskåret artiklen fra 6 til 4 sider. Han ville have den gengivet i sin fulde længde, men Bricka var ubøjelig. Vedel blev forbitret og sagde til litteraturhistorikeren H. H. L. Schwanenflügel, at Bricka »baade tog Been og Kød ud af hans Artikler«. I virkeligheden var det en fordel, at han blev tvunget til kortfattet. Det klæder biografierne og gør dem til en større nydelse at læse. Vedels svaghed som skribent var netop hans hang til at brede sig for meget i fremstillingen⁸⁶.

Blandt biografierne er der to, der bør omtales nærmere: G. J. Quaades og D. G. Monrads. Her havde han lejlighed til at skrive om personer og begivenheder, han havde et førstehånds kendskab til.

Marcus Rubin har fremhævet, at Vedel i sin skildring af Quaade har givet denne æresoprejsning, thi »Quaade havde stået for mange nutidslevende som en afdanket Diplomat, der ingen Gavn gjorde paa Londonkonferencen og senere ingen Rolle spille under sit lange Gesandtophold i Berlin«⁸⁷. Der er meget rigtigt i denne betragtning, thi Vedel gav med rolige og velovervejede ord sin gamle kollega, der var død i 1889, alt hvad der tilkom ham med hensyn til flid, nøjagtighed, takt, diskretion og sproglige evner. Han aflastede ham for ansvaret for de fejlslagne forhandlinger med Bismarck i efteråret 1863 og for konferencens sammenbrud i 1864, thi afgørelsen og ansvaret lå begge gange i København. Han lod intet steds sin egen inderste uvilje mod Quaade komme frem, og han satte ham dermed et smukt omend næppe helt pålideligt minde⁸⁸.

Biografien om Monrad er den længste, han har skrevet til Brickas Leksikon. Skildringen af Monrads barndom, ungdom og politiske manddomsgerning fylder ca. 12 sider. Hans indsats som teolog og pædagog tog Vedel sig ikke af; den blev skildret af andre. Betragter man ganske nøgternt denne biografi, så kan det ikke nægtes, at den virker noget farveløs og upersonlig. Han gjorde intet forsøg på at forklare Monrads gådefulde personlighed, således som P. Engelstoft har gjort det i »Dansk Biografisk Leksikon«. Han prøver end ikke at vurdere resultatet af Monrads gerning som konseilspræsident, fordi »først Fremtiden vil kunne kaste det Lys over disse Begivenheders indre Historie, Aarsager og Motiver, som behøves for at bedømme, hvad Ansvar, der falder paa Monrad personlig«. Han erklærer dog, at Monrad bærer ansvaret for den skæbnesvangre beslutning i statsrådet den 20. juni 1864. Men bortset herfra nøjes Vedel med at give en nøgtern og refererende fremstilling af de ydre begivenheder i Monrads liv. Først i artiklens slutning kommer et par almindelige bemærkninger om Monrads særegne begavelse, kundskabsfylde, arbejdssevne og vilje, hans lyst til at besidde magten under ansvar. Han erkender, at Monrads forudsætninger svigtede, da han ville vove det yderste ved at fortsætte kampen, efter at Als var faldet. Men han fandt det uretfærdigt at lade ham undgælde for århundreders misgreb og at glemme hans hovedandel i Grundloven og det indre reformarbejde⁸⁹. I sine sidste leveår gav Vedel sig i lag med

en langt mere dybtgående skildring af Monrads liv. En nærmere omtale af dette betydelige bidrag vil blive givet i sidste kapitel.

Blandt Vedels levnedsskildringer skal til slut nævnes hans nekrolog over A. F. Krieger, der offentliggjordes anonymt i »Nordisk Tidskrift.« novemberhæfte 1893. Den har navnlig interesse ved sin udførlige omtale af Kriegers andel i begivenhederne 1863–64, der efter Vedels opfattelse kastede en væsentlig ufortjent skygge over Kriegers liv. Han hævdede, at Krieger inderst inde var imod Novemberforfatningen og kun stemte for den, fordi han mente, at regeringen bedre kunne bedømme situationen. Under skildringen af Londonkonferencen kommer dog nogen kritik til orde, idet Vedel fandt, at det ville have været en fordel, om Krieger havde holdt fast ved sit forslag om en delingslinie syd for Flensborg-Husum og derved givet anledning til forhandlinger, hvor man måske kunne være nået til et resultat. I hvert fald ville det have gjort et godt indtryk som et sidste forsøg fra dansk side på at undgå krigens genoptagelse. Men forslaget blev ikke stillet, thi næste dag fik Krieger betænkeligheder, og »i væsentlig Overenstemmelse med sine to Kolleger... telegraferede han paany... at han ikke troede det uundgaaelig nødvendigt at stille noget Modforslag«⁹⁰.

Denne kritik er egentlig ganske ejendommelig, thi medens Vedel frikendte Quaade for ansvaret og nærmest fremstillede sagen, som om det var ligegyldigt, hvad Quaade gjorde eller ikke gjorde, så gik han i rette med Krieger, fordi denne ved ikke at fastholde sit modforslag fremmede forhandlingernes sammenbrud. En sådan skelnen mellem de to mænds ansvar er næppe berettiget. Som delegerede havde de begge et ansvar, og enten må de begge frikendes, eller også må de vedblivende bære deres del af skylden for konferencens sammenbrud.

Forskellen i bedømmelsen forklares måske ved hans afvigende vurdering af de to mænds betydning. Quaade var – omend formelt udenrigsminister – blot den korrekte, upersonlige embedsmand, medens Krieger var politikeren, den dominerende personlighed og derfor med et større reelt ansvar. Modsigelsen kan dog også være udtryk for, at Vedel aldrig nåede til fuld erkendelse af, hvorledes ansvaret i dette drama skulle fordeles.

*

Vedel indlagde sig ikke blot fortjeneste ved sit historiske forfatter-skab. Han ydede også en indsats ved den beredvillige støtte han gav en række faghistorikere, der søgte ham for at få adgang til udenrigs-

ministeriets arkiv. I det foregående er hans nære forhold til Edvard Holm omtalt. Holm var vistnok den videnskabsmand, han nærrede den største beundring for og følte sig nærmest knyttet til. I 1909 sendte Holm ham et af de sidste bind han fik udgivet af sin »Danmark-Norges Historie«. Denne venlighed gav Vedel en kærkommen lejlighed til at sende ham et brev, der er præget af en så uforbeholden anerkendelse og hjertelighed, at det indtager en ret enestående plads i Vedels store korrespondance. Han udtrykte sin ubegrænsede beundring for det umådelige arbejde, der var nedlagt i bogen. Stoffet var ordnet efter faste klare synspunkter, så man aldrig tabte overblikket trods de nødvendige detaljer. Brevet sluttede med disse ord: »jeg under Dem ret den umaadelige Tilfredsstillelse, det maa være for Dem at kunne efterlade et saa enestaaende og udmærket Værk«⁹¹. Holm har utvivlsomt forstået at vurdere denne ros efter fortjeneste, fordi den kom fra en personlighed, der havde den største skyhed for at bruge superlativer og dyre ord.

En anden dansk historiker, den nu næsten glemte dr. phil. Alex. Thorsøe (1840–1920), modtog ligeledes betydelig hjælp fra Vedel under udarbejdelsen af sine to hovedværker: »Den danske Stats Historie 1814–1848« og »Kong Frederik den Syvendes Regering«. I forordet til det første værk, der udkom i 1879, skrev Thorsøe, at »til Fremstillingen af de diplomatiske Forhandlinger . . . har jeg fra Udenrigsministeriets Directeur . . . modtaget en række værdifulde personlige Meddelelser for hvilke jeg aflægger ham min Tak, da Bogen derved har faaet en anden Karakter, end den ellers vilde have havt«. Denne tak gentog han i forordet til det andet værk⁹². Vedels interesse for Thorsøe bevirkede, at han fik Bricka til at overdrage Thorsøe hvervet med at biografere de moderne danske diplomater, som Vedel af let forståelige grunde ikke ville skrive om⁹³. Thorsøe havde således al mulig grund til at være taknemmelig, og han søgte at afbetale lidt af gælden ved anonymt at skrive den første mere udførlige skildring af Vedels liv og gerning, da denne fyldte 70 år i december 1893. Et resumé af denne meget velvillige artikel er gengivet i bd. I s. 10. Her skal blot tilføjes, at Thorsøe også skrev, at de historiske værker, der i de sidste 18 år var fremkommet om Danmarks nyere historie »ere egentlig udkommet under hans Ægide, idet han har stillet et værdifuldt diplomatisk Materiale til Forfatternes Raadighed«⁹⁴.

Det var velment og heller ikke ganske urigtigt, men Thorsøe gik for vidt i sin velvillige omtale. Hans overdrivelser faldt Vedel for brystet,

og i et brev til sønnen Peter gav han udtryk for sin afsky: »Jeg hører, thi jeg har ikke selv villet læse Artiklen, at Ill. Tidende indeholder mit Billede med Text, der i al sin Velmenthed gør mig latterlig ved sin Overdrivelse – det er dog for absurd at sige, at vort Hus var et moderne »Bakkehus«, og at i Fremtiden en Litteraturhistoriker ikke kan forbigaa den Betydning, vort Hus har haft i vor Udvikling! – Jeg veed slet ikke, hvad jeg skal gjøre. Folk kan jo troe, at jeg eller Valde(mar) har haft noget at gjøre med denne væmmelige Lobhudler, og dog har hverken (jeg) eller han nogensomhelst Anelse om, hvem der kan være Forfatter til dette Skandskrift«⁹⁵.

Næst efter Edvard Holm er Niels Neergaard den historiker, Vedel har haft det snævraste samarbejde med. Det nu klassiske værk »Under Junigrundloven« er for de udenrigspolitiske afsnits vedkommende, der omhandler tiden 1852 til april 1864, blevet til i samtaler med Vedel. Bekendtskabet mellem de to mænd gik tilbage til november 1883, da Neergaard uden held forsøgte at få Vedel med blandt bidragyderne til sit nye tidsskrift »Tilskueren«⁹⁶. I oktober 1889 begyndte Neergaard at udsende de første hæfter af »Under Junigrundloven«, der ved den livlige og kyndige fremstillingsform vakte berettiget opsigt. Indflydelsesrige mænd som Edv. Holm og A. D. Jørgensen fattede interesse for ham og besluttede at hjælpe ham til at få adgang til de offentlige arkiver, der hidtil havde været lukket for ham. Sandsynligvis støttet af disse to mænd besluttede Neergaard i december 1890 at anmode Vedel om tilladelse til at benytte udenrigsministeriets arkiv for perioden 1851–54. Vedel svarede meget imødekommende: »Jeg skal med Fornøielse give Dem Adgang til at gjøre Dem bekendt med de diplomatiske Aktstykker i vort Arkiv og supplere dem med de mere private Oplysninger, som jeg selv maatte være istand til at give, hvilket sidste imidlertid i alt Fald kun gjelder Tiden efter 1858«⁹⁷. Der gik dog nogle måneder, før Neergaard kunne begynde sine arkivstudier, thi akterne befandt sig ikke i den allerbedste orden, men i foråret 1891 kunne han tage fat. Samtidig indledtes det snævre samarbejde mellem de to, der varede indtil Neergaard i 1904 måtte standse udgivelsen af sit værk på grund af rigsdagsarbejdet. Skildringen var da ført frem til april 1864. Resten kom først i 1916⁹⁸.

Det var et lykkeligt samarbejde, der blev indledt mellem dem. At Neergaard var venstrepolitiker og hans arkivstudier derfor ilde set af

de skiftende konservative regeringer og de stokkonservative embedsmænd i udenrigsministeriet, satte Vedel sig ud over. Neergaard har i sine erindringer fortalt om den hjælp han fik: »især var dog Vedels Støtte af afgørende Betydning for mit Arbejde. Han viste mig ikke alene den Tillid at stille hele Udenrigsministeriets Arkiv for Perioden 1850–66 til min Raadighed, medens der tidligere kun var blevet givet Afskrifter af udvalgte Dokumenter, men han overlod mig ogsaa yderst værdifulde Akter fra sit Privatarkiv, og – hvad jeg først og fremmest var ham taknemmelig for – han gav mig Lejlighed til under Samtaler, som fortsattes ned gennem Aarene, at gennemdrøfte de vanskeligere Spørgsmaal med ham og nyde godt af hans enestaaende Kendskab og Erfaring, der støttedes af en næsten ufejlbarlig Hukommelse. Ogsaa rent menneskelig set hører disse Samtaler, der i Reglen førtes i hans Arbejds-værelse i Villaen i Rosenvænget, til mit Livs bedste Minder«⁹⁹.

Resultatet af Neergaards studier i udenrigsministeriets arkiv og hans samtaler med Vedel kan spores fra kapitel 10 i bind I: »Helstatsmændene og Kundgørelsen af 28. Januar 1852«. Neergaard nævner ganske forsigtigt i efterskriften til dette kapitel, at der til affattelsen er »benyttet et utrykt Materiale vedrørende Forhandlingerne med Udlandet 1851 og 1852«¹⁰⁰. Det er dog først i kapitel 12: »Tronfølgervalget« og de følgende kapitler, at der for alvor benyttes udenrigsministerielt materiale. Det er vanskeligt at sige, i hvor høj grad Vedel har influeret på Neergaards fremstilling¹⁰¹. Så meget er imidlertid sikkert, at han ikke blot har diskuteret de forskellige problemer med forfatteren og stillet materiale til rådighed fra sit eget arkiv, f. eks. Kriegers brev af 26. april 1864 og Quaades af 8. maj s. å., men han har også læst sagkorrektur på hvert ark, formentlig fra 1. bind's kapitel 10. I Neergaards arkiv ligger en række små, ofte udaterede breve fra Vedel, hvorigennem man kan følge korrekturlæsningen¹⁰².

I almindelighed havde Vedel ingen indvendinger at gøre, men som et karakteristisk eksempel på hans skyhed for, at udenrigsministeriet selv indirekte skulle komme til at stå som kilde, kan citeres et brev fra november 1893. Han nævner heri, at han har strøget en bemærkning om, at oplysningerne stammede fra nogle utrykte aktstykker, da det syntes ham »mindre heldigt paa denne Maade at henlede Opmærksomheden paa, at De har haft særlige Kilder at øse af«¹⁰³. Dette vidtdrevne hemmelighedskræmmeri er saaledes en væsentlig årsag til, at Neergaards

værk er så dårlig dokumenteret. Det er også karakteristisk, at Vedels navn – bortset fra et enkelt sted – ikke nævnes før i de hæfter, der udkom i 1916, d. v. s. fra bd. II s. 1193 ff.

Vedels direkte påvirkning af fremstillingen kan måske spores i omtalen af martskundgørelsen i 1863, hvor Neergaard gør opmærksom på, at Hall næppe helt frivillig havde opgivet sin hidtidige taktik med gradvis at gennemføre Holstens udsondring. I skildringen af begivenhederne i efteråret 1863 følger han i hovedtrækkene Vedels opfattelse, således som polemikken i 1902 med Poul Andræ viste¹⁰⁴. Men manglen af virkelige kritiske indvendinger i følgeskrivelserne til de returnerede korrekturark tyder på, at Vedel i alt væsentligt har været tilfreds med Neergaards fremstilling. Afvigende synspunkter er formentlig blevet udjævnet under deres samtaler. I et udateret brev skriver Vedel, jeg må »sige Dem, med hvor stor Fornøjelse, jeg har læst hele Korrektoren (bd. II s. 1129–92) og seet, hvor godt De har behersket det store og indviklede Stof«¹⁰⁵.

Han har dog næppe i et og alt været enig med Neergaard. Erik Henrichsen fortæller i sin mindeartikel over Vedel, at »der var noget rørende i den Trofasthed, hvormed han stod Vagt ved Monrads Minde og værgede det mod Angreb selv af en saa mild Art som Neergaards i »Under Junigrundloven«¹⁰⁶. Det må dog erkendes, at dette er det eneste sikre vidnesbyrd om en divergens mellem Neergaards og Vedels opfattelser. Det er beklageligt, at Neergaard i 1904 ikke nåede at fuldføre skildringen af Londonkonferencen, thi Vedels kommentarer hertil kunne da måske være blevet bevaret.

Vedels bistand ved skildringen af de udenrigspolitiske begivenheder mellem 1852 og 1864 har været af afgørende betydning for værkets fremkomst. Uden hans hjælp kunne det næppe være blevet en så indgående fremstilling, der stadig hævder sin plads i dansk historieskrivning. Også andre forskere har nydt godt af Vedels hjælpsomhed. Litteraturhistorikeren H. H. L. Schwanenflügel, nationaløkonomen Marcus Rubin, historikerne Aage Friis og P. Munch har alle modtaget bistand af ham¹⁰⁷. Udenlandske forskere som nordmanden Yngvar Nielsen, russeren Scherbatov og franskmændene Geffroy fandt ligeledes en interesseret hjælper i ham¹⁰⁸.

Thorsøe havde derfor ret, når han i hyldestartiklen fra december 1893 skrev, at »blandt alle dem, der idag sende Jubilaren deres Lykønskning og Tak, er der en Kreds af Historikere, der visselig føler sig ham i højeste Grad forbunden«.

PROVISORIEÅR OG FORSVARSPOLITIK

1880-1890

Efter begivenhederne i februar-marts 1879 sænkede den officielle tavshed sig over det nordslesvigske spørgsmål. Den tyske regering havde ladet forstå, at den betragtede sagen som uddebateret og nu ønskede sin stormagtsstilling respekteret. Regeringen i København havde intet valg. Den måtte acceptere situationen, og med eet slag forstummede al officios tale om denne livssag, der havde beskæftiget de skiftende regeringer siden freden i Wien.

Denne tavshed skabte et tomrum i dansk udenrigspolitik, der ikke blot mærkedes i udenrigsministeriet, men også på rigsdagen, skønt denne ikke var forvænt med at blive holdt underrettet om den udenrigspolitiske situation. Venstremanden Fredrik Bajer kunne ikke tro andet, end at tavsheden skyldtes det sædvanlige udenrigsministerielle hemmelighedskræmmeri. I folketinget udtalte han den 23. januar 1885: »Jeg beklager, at vor Udenrigspolitik er seilet ind i et saa taust Tidsrum, at vi i Modsætning til andre Stater leve i en næsten fuldstændig Uvidenhed om, hvilke Opgaver særlig Udenrigsministeriet virker for«¹. Svaret på denne bebrejdelse havde egentlig været meget nemt at give, thi just på dette tidspunkt virkede man ikke for nogen særlig opgave.

Dette betød dog ikke, at man fuldstændig havde opgivet at beskæftige sig med nordslesvigernes skæbne. I udenrigsministeriet var man altid parat til at tale deres sag, når lejlighed bød sig. En sådan situation indtraf i slutningen af december 1882, da den tyske gesandt, v. Philipsborn, efter ordre fra Bismarck indfandt sig i udenrigsministeriet, hvor han traf Vedel. Gesandten meddelte, at der snarest ville blive udstedt en bekendtgørelse af lokaløvrigheden om udvisning af alle danske undersåtter (Staatsangehörige) bosiddende i Slesvig (og Holsten), såsnart de nåede den militærpligtige alder. Denne bestemmelse ville første gang blive benyttet mod de personer, der i 1883 nåede denne alder. Ved samtidig at tilstille dem en udvisnings- og en indkaldelsesordre (til militæret) ville det stå dem klart, hvilken forbindelse der var mellem de to. Gesandten tilføjede, at motivet til denne beslutning

udelukkende skulle søges i indre forhold, og ikke i fjendtlighed mod Danmark. Til denne overraskende meddelelse nøjedes Vedel med at give et henholdende svar. Både Estrup og Rosenørn opholdt sig på deres godser og kunne ikke ventes til København inden nytårskuren. Følgelig ville det være noget, før regeringen svarede². Dette hindrede dog ikke Vedel i den 30. december at sende Quaade en officiel instruktion. Det hed heri, at han var bange for, at det bebudede skridt ville blive udført, inden man fra dansk side fik lejlighed til at »remonstrere«. Han skønnede, at Danmark i alt fald for øjeblikket ikke havde en retsgrund i de bestående traktater til en protest mod den forventede udvisning af danske. »Det eneste, der kunde tænkes opnåeligt, vilde være, at Bestemmelsen kun kom til at omfatte dem, der ifølge den danske Lovgivning ikke ere danske »Staatsangehörige« eller Indfødte, altså *ikke* Personer, der ere fødte forinden Fredstractatens Ratifikation, eller Personer der fødte her i Kongeriget efter den 16. November 1864 have taget Bopæl i Slesvig uden at lade sig naturalisere der. Herved vilde den kgl. Regjering kunne erklære sig tilfredsstillet, og den preussiske Regjering vilde kun komme til at undvære Personer, der i 1883 eller muligvis i 1884 vilde fylde deres 20de Aar«. Skønt Vedel understregede, at dette kun var hans egen idé, som regeringen måske ikke ville bifalde, så var meningen tydelig nok den, at Quaade på forhånd skulle undersøge mulighederne for en sådan ordning³.

Med den position Vedel havde, kunne han temmelig roligt regne med, at han ikke ville blive desavoueret. Det slog også til. Allerede den 3. januar 1883 afsendtes en dépêche til Quaade, hvori han bemyndigedes til snarest at rette officiel henvendelse til det tyske udenrigsministerium for at udvirke en ændring i den påtænkte foranstaltning. Den skulle indskrænkes til kun at gælde børn fødte i hertugdømmerne af danske forældre *efter* den 16. november 1864 samt til børn, der af *senere* indflyttede danske var fødte *efter* at forældrene havde taget fast bopæl i hertugdømmerne⁴.

Dette forsøg på en mindelig ordning slog fejl. Den tyske statssekretær grev Hatzfeldt lovede ganske vist at forelægge henvendelsen for Bismarck, men af gode grunde hjalp dette ingenting. Thi netop i disse år opmuntrede Bismarck ved flere lejligheder de lokale myndigheder til at vise strengt mod de danske slesvigere⁵. I god overensstemmelse hermed blev den bebudede bekendtgørelse udstedt den 7. januar i uændret form. Denne lidet hensynfulde optræden vakte Vedels vrede,

og han udarbejdede nu et udførligt memorandum angående sagens retlige side. Quaade fik ordre til at overrække grev Hatzfeldt dette memorandum, der konkluderede i disse bestemte ord: »Det forekommer den danske Regjering... 1) at en *dansk Undersaat* ikke kan udjages af Slesvig paa Grundlag af det blotte Factum, at han ønsker at bevare sin danske Nationalitet, 2) at de *Slesvigere*, der i Medfør af Fredstraktatens Artikel XIX have bevaret deres danske Nationalitet, ikke kunne berøves Fritagelsen for Militærtjeneste i Tydskland og at dette Privilegium tilkommer retligt dem selv og i det mindste dem af deres Børn, der ere fødte før den 16. november 1864, 3) at en *Dansk fra Kongeriget*, som bosætter sig i Slesvig, ikke kan underkastes tydsk Militærtjeneste saalænge han ikke paa sit Forlangende har opnaaet Naturalisation i Tydskland. Denne Fritagelse strækker sig til dem af hans Børn, der ere fødte i Danmark, inden han bosatte sig i Slesvig«⁶.

Denne argumentation fik ikke den tyske regering til at skifte standpunkt, men den var dog ikke helt uden virkning, thi Philipsborn fik ordre til at erklære, at det aldrig havde været de preussiske myndigheders hensigt at udskrive ikke-tyske til militærtjeneste. Kun optant-sønner af årgang 1863, der på begæring havde erhvervet preussisk statsborgerret ved naturalisation, ville blive udskrevet. Endvidere hævdedes det, at optanterne ikke havde flere rettigheder end andre ud-lændinge. Man så altså bort fra Aabenraakonventionens bestemmelser⁷.

Efter dette anså man i København sagen for afsluttet, men det tyske udenrigsministerium ønskede åbenbart at retfærdiggøre sit standpunkt, thi den 1. marts fik Quaade overrakt et promemorium, hvori citeredes en række traktatlige bestemmelser angående slesvigernes ret til at vælge mellem dansk og tysk undersåtsforhold. Dette P. M. gav Quaade en kærkommen lejlighed til at affyre en afskedssalut, som Vedel fuldud billigede, da han erfarede ordlyden. Quaade udtalte nemlig til Hatzfeldt »som det uheldigste ved Sagen, at man ikke tidligere havde søgt en Forstaelse med den danske Regjering, thi en saadan vilde... ikke være vanskelig, og derved havde da ogsaa enhver Forstyrrelse af det gode Forhold, som efterhaanden havde saa tilfredsstillende udviklet sig mellem de tvende Lande, kunnet undgaaes«⁸.

Denne strid, der havde vakt en sådan opsigt i Danmark, at folketin-get nedsatte et udvalg til undersøgelse af danske undersåtters retsstilling i udlandet, endte da med en sejr for det tyske magtstandpunkt⁹. Det var den negative side af sagen. Den positive side var, at den dan-

ske regering med Vedel som pennfører havde ladet den tyske regering forstå, at den ikke stiltiende agtede at finde sig i åbenbare overgreb mod den nordslesvigste befolkning.

Vedel selv var meget forbitret over de preussiske myndigheders hensynsløse optræden. Georg Brandes, der netop var vendt hjem fra sit 5-årige ophold i Berlin, fik et så levende indtryk heraf, at han i sine erindringer fortalte: »i et enkelt Hus, hvis Herre udøvede en ikke ringe Indflydelse paa dansk Udenrigspolitik, var der megen Tale om det nordslesvigske Anliggende, og man var oprørt over Prøjsens Adfærd«¹⁰. Som en slags retorsion tænkte Vedel en overgang på at foreslå regeringen en opsigelse af den dansk-preussiske overenskomst af 1824 om udlevering af desertører. På denne måde kunne man vise magthaverne i Berlin, at danske myndigheder »umuligt kunne udlevere som Desertører de danske Undersaatter, som imod deres Villie have modtaget preussisk Undersaatsforhold«¹¹. Han lod det dog blive ved tanken. Han har nok fundet det klogest ikke at tirre preusserne mere end højst nødvendigt.

*

Firsernes indenrigspolitiske udvikling i Danmark var just ikke opmuntrende, og Vedel så med ængstelse, hvorledes kampen mellem regeringen og venstre antog en stadig mere uforsonlig karakter. I april 1881 skrev han til Kiær, at det begyndte at se betænkeligt ud ved udsigten til en ny folketingsopløsning og et efterfølgende valg, der sandsynligvis ikke ville medføre større ændringer. Og hvad ville regeringen så? Ville den gå af eller opløse påny og påny, d. v. s. engagere sig i en kamp på liv og død ikke blot med venstre, men mod forfatningen selv; thi selvfølgelig var en fortsat ubegrænset brug af opløsningsretten med tilhørende provisoriske love en omstødelse af forfatningen. Det var det samme synspunkt, der i januar 1882 fik Krieger til at udtale sig med bitterhed mod Estrup, »hvis politik nu også for ham havde karakter af at stile henimod en sprængning af det konstitutionelle apparat«¹².

Den uvilje mod Estrups person, som Vedel havde lagt for dagen siden foråret 1878, kom efterhånden til at omfatte hele regeringen og de herskende konservative kredse. I et nytårsbrev fra 1882 skrev han sarkastisk: »Igaar have vi begyndt vort Aar med en ny Omdreining paa Lirekassen; de samme defecte Tropper »med eller uden Hoved«

fra den gamle Frederiksteens Festung have rykket ud, marcheret forbi Majestæten for at forsvinde ud af den anden Dør – Alt paa den gamle bekendte Sæbekælder Melodie! Immer lustig«. Til gengæld følte han virkelig sympati for Monrads beslutsomme, men forgæves forsøg på at få regering og rigsdag til at ophøre med den golde strid og i stedet påbegynde et frugtbart samarbejde¹³. Det har utvivlsomt været denne oprigtige beundring for Monrads kamp i folketinget i årene 1882–86, der definitivt fik ham til at skifte mening om Monrads personlighed, og som kom til at præge det bidrag til en levnedsskildring om Monrad, han udarbejdede i årene 1904–05. (Se s. 293).

Højres store valgnederlag i juni 1884 synes at have fået Vedel til at beskæftige sig med muligheden af et regeringsskifte på samme måde som i Norge, hvor venstreministeriet Sverdrup netop var trådt til. Men efter hans mening havde Danmark uheldigvis kun Christen Berg, der »ikke har haft Fordeel af at fremkalde en Sammenligning mellem sin plumpe Person og tunge trivielle Ordflom med Sverdrups fine Træk og gjennemdannede Veltalenhed«. Desuden var det ham umuligt at se, hvorledes et venstreministerium ville skaffe sig en egnet udenrigsminister. Han forudså derfor meget rigtigt, at hvis kongen forlangte Estrups forbliven, så »antager jeg, at denne bilder sig ind, at han saa har en Pligt dertil, saameget mere som han sikkert meget nødigt trækker sig tilbage«¹⁴. Enden blev da også, at ministeriet Estrup fortsatte, og at striden med venstre i de følgende år antog en hidtil ukendt bitterhed og uforsonlighed. Overfor grev Frijs udtrykte Vedel i december 1884 sin ængstelse over den opløsningsproces, der nu var igang. Frijs var af samme opfattelse, men udtalte dog det trøstens ord, at så længe der var liv, var der håb¹⁵.

I februar 1885 følte Vedel sig sikker på, at en provisorisk finanslov var uundgåelig. Da den forelå i april måned, skrev han til Hegermann-Lindencrone, at han altid havde været overbevist om, at en sådan lov kunne skrives og bekendtgøres uden, at det kom til oprør. Men han var urolig for, hvad der ville følge efter, navnlig hvorledes folketingets passive modstand skulle overvindes. Thi ganske vist troede han hverken på rigsretsaktion eller den slags coup d'éclat, men han var forvisset om, at folketinget til næste efterår ville sige, at bevillingsretten ikke længere bestod, og at det ikke ville spille den komedie at behandle en finanslov, som regeringen kunne forandre efter skøn. Finanslovsforslaget for 1886/87 ville da blive afvist, og regeringen måtte så regere

absolut. Denne tilstand kunne blive ved, indtil en af parterne blev kede deraf eller tabte tålmodigheden og gjorde coup de bête, der bragte den offentlige mening over på den anden side¹⁶.

Denne bekymring for fremtiden og uvilje mod regeringens proviso-riepolitik var af en ganske anden art end den lethed, hvormed han havde godkendt udstedelsen af den første provisoriske finanslov i 1877. Men selvom han nu måtte regnes mellem regeringens kritikere, så kunne han dog ikke siges at være blevet venstremand. Foreløbig fik han dog andet at tænke på end den ulykkelige indre udvikling, thi netop i april 1885 trak det op til den alvorligste udenrigspolitiske krise siden foråret 1878.

*

Årene efter Berlinkongressen i 1878 var præget af en ustabil fredstilstand. De gamle modsætningsforhold mellem stormagterne bestod uændret, og nye var ved at vokse frem. Vedel fulgte opmærksomt det storpolitiske spil, og han holdt sig ikke blot underrettet gennem gesandter-nes officielle indberetninger eller private breve. Han havde også særlige korrespondenter. I Paris var det dels Jules Hansen dels (og navnlig) en tidligere embedsmand i det franske udenrigsministerium ved navn Valfry, der i årene 1880–91 sendte ham korrespondancer om den europæiske politiks faser. I London havde han en anden fast korrespondent: den kendte zoolog C. C. A. Gosch, der tillige var honorær attaché ved det danske gesandtskab. Desuden fik han lejlighedsvis korrespondancer fra forskellige personer i Berlin, Wien og Moskva¹⁷.

Denne omfattende underretningsvirksomhed lagde han selv stor vægt på vel vidende, hvilken betydning det havde at være orienteret om stormagternes intriger, fordi et brud på den europæiske ligevægtspolitik kunne få alvorlige konsekvenser for Danmarks skæbne.

Ved nytårstide 1881 bedømte han situationen således: »for Tiden gaær det hele diplomatiske Spil ud paa at forberede Alliancer for det Brud, der tidligere eller sildigere vil komme mellem Tydskland, Østrig, Rusland og Frankrig nærmest saa, at 1 staar mod 4 og 2 mod 3, men sandsynligvis med vechselvis Alliance. Spørgsmaalet er kun at vælge det rette Moment og det rette Paaskud og dernæst at sikkre sig i saa fuldt Maal som muligt Støtte hos de to uafhængige England og Italien«. Det voksende modsætningsforhold mellem Tyskland og Rusland, der gjorde sig gældende uanset Trekejserforbundets fornyelse i 1881, optog ham

meget, og i foråret 1882 mente han, at »det eneste virkelige Hovedspørgsmaal... er naturligvis den forestaaende og *uafvendelige* Kamp mellem Tydsk og Russisk. Hele Tvivlen er, om det er Tydskland eller Østrig, der skal udkæmpe den«. Omkring nytår 1883 frygtede han, at krigen ville komme paa den maade, at Tyskland drev Østrig frem mod Rusland¹⁸.

Dette var dog ikke det eneste faremoment, der foruroligede ham. I 1884 meldte sig også den voksende spænding mellem Tyskland og England. Vedel følte sig overbevist om, at Bismarck ønskede at se Englands magt stækket, et forhold, der ville få stor betydning for Danmark i tilfælde af en engelsk-russisk krig. Dette nye moment prægede Vedels overvejelser, da verdensfreden kom i fare på grund af den engelsk-russiske konflikt om Afghanistan i foråret 1885. Det første varsel kom i begyndelsen af april, da Falbe indberettede fra London, at den engelske Østersøeskadre var udrustet og parat til at møde alle eventualiteter¹⁹. En uge senere indløb meddelelse om en ny alvorlig forværring af situationen. Risikoen for krig i Østersøområdet var nu vokset betydeligt, og situationen var i flere henseender analog med krisen i foråret 1878. Der var dog betydelige forskelle. For det første stod Rusland stærkere end 7 år tidligere, da det var udmattet af krigen mod Tyrkiet. For det andet var Englands stilling svagere, fordi det var helt isoleret. Endelig var Tysklands magt og prestige vokset siden Berlinkongressen. Såvel i Stockholm som i København var man af den anskuelse, at den tyske regerings holdning måtte få betydning for de nordiske landes neutralitetspolitik. Det var nu også blevet mere indlysende, at de nordiske regerings interesser under en Østersøkrig ikke var helt identiske. Rusland var Sverige-Norges potentielle fjende, Danmarks eventuelle ven. Med hensyn til Tyskland forholdt det sig omvendt. Endvidere var det en kendsgerning, at de svensk-norske havne havde meget større betydning for en engelsk flåde end de danske. Disse forhold bevirkede, at den svensk-norske regering var mere tilbageholdende overfor Danmark end i 1878²⁰.

Dette fik den danske gesandt i Stockholm, F. Bille, så temmelig utvedtydigt at vide, da han den 10. april henvendte sig i det svenske udenrigsministerium, og det samme meddelte udenrigsminister Hochschild sin gesandt i København, Beck-Friis. Han gjorde dog den tilføjelse, at i en *tvangssituation* ville man naturligvis forhandle om en eventuel fælles neutralitetserklæring²¹. Denne situation opstod nu langt hurti-

gere, end man i Stockholm havde ventet. Thi det viste sig umuligt for såvel den svensk-norske som den danske regering at få klarhed over, hvilken kurs den tyske regering ville følge under en krig i Østersøen. Denne gådefulde holdning øgede Vedels mistænksomhed mod Bismarck og fik ham til at stille det spørgsmål: »hvor nær vi kunne holde os til Betingelserne fra 1854 i Modsætning til de engelske Bestemmelser fra 1870 o. s. v. . . Men risikere vi, at Tydskland finder, at vi derved begunstiger England for meget?« Inden dette og andre spørgsmål kunne besvares, skærpedes krisen yderligere ved meddelelsen om, at Rusland havde afslået et engelsk forslag om at lade striden afgøre ved voldgift²². Den svenske regering, der kun 14 dage tidligere havde haft betænkeligheder ved at forhandle med Danmark, følte sig nu i en sådan tvangssituation, at den selv tog initiativet til at få udformet en fælles nordisk neutralitetserklæring.

Den 25. april om aftenen mødte Beck-Friis op i udenrigsministeriet, hvor han efter en samtale med Rosenørn og Vedel overrakte en afskrift af sine instruktioner. Disse gik ud på, at hans regering ikke ville foreslå ændringer i de punkter, der havde været enighed om i 1878. Sverige ville nu lukke den gotlandske havn Fårösund for de krigsførende magters orlogsskibe. Man håbede, at denne beslutning i væsentlig grad ville fjerne de betænkeligheder, som i 1878 havde fået den danske regering til at indsætte bestemmelsen om »operationsbasis« (se side 127). Denne ønskede man nu ophævet, fordi den snarere var egnet til at fremkalde end forhindre en konflikt. Angående begrebet krigskontrabande ville man nærmere overveje, om kul skulle medregnes hertil²³.

Når man i Stockholm var i tvivl om sidstnævnte punkt, så skyldtes det ifølge Billes indberetning, at Bismarck havde henledt kong Oscars opmærksomhed på ønskeligheden af så restriktive kulbestemmelser som muligt²⁴. Det blev altså nu den danske regerings opgave at tage stilling til de to hovedpunkter i det svenske forslag: 1) spørgsmålet om operationsbasis, og 2) om kul var kontrabande eller ej. Desværre ved vi ikke meget om de overvejelser, der fandt sted. Men resultatet blev for det første punkts vedkommende, at man i instruktionen til Bille den 2. maj opgav bestemmelsen om operationsbasis med den motivering, at de invendinger, som den svensk-norske regering havde gjort gældende, var så velbegrundede, at der ikke var anledning til at fastholde det tidligere forslag²⁵. Regeringen Estrup afstod således fra den reservation, som konseilspræsidenten i 1878 havde lagt så stor vægt på at

få indsat, fordi han mente, at den af udenrigsministeriet anbefalede erklæring var for engelskvenlig. Dette var unægtelig en betydelig oprejsning for Vedel. Hvorfor Estrup gik med til denne ændring, kan ikke siges med sikkerhed. Gennem de engelske og svenske diplomaters indberetninger får man imidlertid et lille indblik i, hvad der skete bag kulisserne.

I midten af april havde marineminister Ravn på sin ligefremme måde sagt til mr. Gosling: »I hope it (d. v. s. erklæringens udformning) will not be a long-winded affair, but a simple statement of our intention to observe the strictest neutrality«. Udtalelsen hentydede formentlig til striden i foråret 1878 mellem Estrup og Vedel, der havde gjort hele spørgsmålet om neutralitetserklæringens udstedelse og indhold til »a long winded affair«. Søndag eftermiddag den 26. april fik Beck-Friis at vide, at hverken Rosenørn eller hans kolleger havde noget at indvende mod teksten i det svenske udkast. Kravet om »operationsbasis« var frafaldet. Et definitivt svar kunne dog ikke gives, før sagen havde været forelagt statsrådet i slutningen af ugen (d. v. s. omkring den 1. maj), når Estrup vendte tilbage fra et ophold på landet, »dit han nu reser«. I ministermødet mandag formiddag den 27. april, hvor Estrup ikke synes at have været til stede, forhandlede påny om sagen. Efter mødet kunne Rosenørn bekræfte, at han og de andre ministre godkendte den svenske tekst, idet han specielt tilføjede, at man nu erkendte gyldigheden af argumenterne mod begrebet »operationsbasis«²⁶. Det fremgår ikke af Beck-Friis' telegram fra den 26. april (afsendt kl. 19,15), i hvilken udstrækning Estrup har haft lejlighed til at beskæftige sig med den svenske henvendelse, men det må anses for sandsynligt, at han i hvert fald har kendt ordlyden. Skønt sagen var både vigtig og hastende, har denne kendsgerning dog ikke hindret conseilspræsidenten i at forlade København og blive borte flere dage. Han kan derfor ikke have følt nogen større interesse for at genoptage diskussionen fra foråret 1878 om neutralitetserklæringens indhold. Ellers var han nok blevet i byen for at udkæmpe striden. Under disse omstændigheder har de andre ministre haft det afgørende ord, og de synes at have været indstillet på at opnå en hurtig og klar overenskomst med den svensk-norske regering og derfor straks at have opgivet det noget uklare udtryk »operationsbasis«. Det tør formodes, at Vedel har bestyret dem i denne opfattelse.

Tilbage stod så kulproblemet. Overfor Beck-Friis erkendte Vedel, at

man måtte tage hensyn til Bismarcks advarsel. På den anden side havde Rusland under Congoforhandlingerne i Berlin året før erklæret, at kul ikke var kontrabande. Dette var jo et glimrende argument at benytte i kampen for at hindre, at kul blev sat på den sorte liste²⁷.

Man kan her stille det spørgsmål, hvorfor Vedel var så ivrig efter at undgå dette. Sagen har åbenbart forekommet ham selv fuldstændig indlysende, thi han udtalte sig ikke nærmere herom. Forholdet var imidlertid det samme som i 1878: Danmark var ganske afhængig af kultilførslerne fra England. De kvanta, man modtog fra Tyskland eller andre lande, var kun minimale. Følgelig ville det danske erhvervsliv komme i en meget alvorlig situation, hvis England, som repressalie mod at kul blev erklæret for kontrabande, standsede kulleverancerne til Danmark²⁸.

Medens man overvejede, hvorledes dette vanskelige spørgsmål skulle ordnes, skete det uventede, at den russiske regering i modsætning til 1878 gjorde sin stilling klar på dette punkt. Den 29. april mødte den russiske gesandt, grev Toll, i udenrigsministeriet, hvor han læste indholdet af en lang instruktion op for Vedel. Hovedpunktet i denne var en påvisning af, at de svenske regler af 1853 ikke var forenelige med en streng neutralitetspolitik, fordi de sikrede England fordele ved at lade havnene (undtagen visse orlogshavne) være åbne for de krigsførende magters skibe, og lod det vigtige spørgsmål om kul var kontrabande være uafgjort. Man havde fra russisk side forklaret dette for den tyske regering og fundet denne beredt til at støtte opretholdelsen af en streng neutralitetspolitik, uden at man dog vidste, hvor langt Bismarck ville gå ad denne vej. Derefter omtaltes i bred almindelighed det ønskelige i, at der dannedes en neutralitetsliga. En sådan havde forgæves været søgt gennemført i 1855 og 1870, men nu var situationen en anden takket være den tyske kejsers fremtrædende stilling, der tillod ham at tage initiativet til »un concert des neutres pour circonscrire la lutte en Asie«. Instruktionen sluttede med at udtrykke ønsket om at erfare de forholdsregler, Danmark agtede at tage som neutral magt især med hensyn til de punkter, som den svenske erklæring af 1853 havde ladet stå uafklarede²⁹.

Dagen efter at Toll havde meddelt dette, kunne Beck-Friis fortælle Vedel, at der også havde fundet en russisk henvendelse sted i Stockholm med forespørgsel om, hvorledes Sverige ville stille sig til dannelsen af en neutralitetsliga omfattende Tyskland og de nordiske lande med det formål at lukke Østersøen³⁰.

Denne uventede og kraftige russiske demarche gjorde det nødvendigt at foretage en omvurdering af situationen. Resultatet heraf fremkom i en lang depêche af 2. maj 1885, der formentlig har været forelagt statsrådet til godkendelse. Depêchen, der var stilet til minister Bille i Stockholm, indledtes med en erklæring om, at de indvendinger, den svensk-norske regering havde gjort gældende mod begrebet »operationsbasis«, var så velbegrundede, »at vi hellerikke nu ville fastholde vort tidligere Forslag«. Hvad kulspørgsmålet angik, havde man hidtil ikke anset det for nødvendigt at afgøre det i selve neutralitetserklæringen; det kunne henskydes til en senere bekendtgørelse. Grev Tolls henvendelse havde imidlertid umuliggjort denne plan.

Derefter fulgte depêchens vigtigste og interessanteste afsnit. Den samtale, der nu skal refereres, blev formelt ført mellem Toll og Rosenørn. Der kan dog næppe være tvivl om, at den virkelige forhandling fandt sted mellem Toll og Vedel. Det mærkes på den kraft, hvormed argumentationen føres og de til tider spidsfindige argumenter, der bringes til anvendelse, at det var en stærkere, en mere målbevidst vilje end Rosenørns, der førte ordet på den danske regerings vegne. Thi man havde besluttet sig til ikke uden videre at bøje sig for det russiske pres, og Vedel valgte derfor den taktik at gå angrebsvis til værks³¹. Han spurgte Toll, om det virkelig var den russiske regerings mening, »at vi skulde forbyde Krigsskibene at løbe ind i vore Handelshavne, hvad der hverken lod sig forene med en neutral Stats Stilling eller kunde overholdes, og det samme gjaldt om Forsyninger med Provisioner, der efter alle folkeretlige Begreber var Ikke-Contrebande. Han (Toll) erklærede, at dette heller ikke var Meningen, og at det ogsaa væsentlig kun var Kulforsyningen, som man beklagede sig over«. Dette var stikordet for Vedel til at fremsætte en længere redegørelse, hvorefter Rusland ifølge den dansk-russiske handelstraktat af 19. oktober 1782, konventionen af 16. december 1800 og overenskomsten af 23. oktober 1801 udtrykkelig havde erklæret, at kul ikke var kontrabande. Det samme var tilfældet under Congokonferencen. Et forbud ville desuden genere Rusland mere end England, thi sidstnævnte magt kunne forsyne sin flåde hjemmefra ved omladninger på søterritoriet, medens Rusland, hvis det sendte krydsere ud i Atlanterhavet, i høj grad ville have brug for neutrale havne, hvor skibene kunne forsyne sig med kul.

Denne argumentation fra Vedels side var temmelig sofistisk, thi henvisningen til de gamle traktater havde ingen virkelig beviskraft, da de var indgået på et tidspunkt, hvor dampskibene ikke var opfundet og

kul følgelig ikke nogen livsnødvendighed. Også bemærkningen om Atlanterhavet var i nogen grad irrelevant, thi ganske vist befandt der sig enkelte russiske krigsskibe i de vestindiske farvande, men Rusland skulle nok vogte sig for at sende flere skibe ud af Østersøen eller Sortehavet til den visse undergang. Alt dette indså Vedel meget vel, men »Hensigten med disse mine Bemærkninger var selvfølgelig at nedstemme Ruslands Fordringer saa meget som muligt. Der er ingen Tvivl hos mig om, at vi jo blive nødte til at gjøre Indrømmelser med Hensyn til Kul, da ogsaa Tydskland mener det«. Det var dog næppe nødvendigt at gå længere med et forbud end efter det engelske eksempel fra 1870. For fremtidige tilfælde skyld ville det dog være mindre heldigt ligefrem at erkende, at kul var kontrabande. Men det ville formentlig blive nødvendigt i selve neutralitetserklæringen foruden krigskontrabande *tillige* at nævne kul som udelukket fra forsyningerne. Evt. ubehageligheder fra engelsk side ville formentlig kunne undgås ved at henvise til de engelske neutralitetsregler fra 1870 og 1877 samt til den dansk-engelske konvention af 4. juli 1780, »der giver en autentisk Fortolkning af vor endnu bestaaende Handelstraktat af 1670, hvorefter Seil, Hamp og Tougværk henregnes til Contrebande, og Analogien derfra til Kul er øjensynlig nærliggende³².

Den russiske erklærings 2. punkt havde behandlet spørgsmålet om en neutralitetsliga. Hvilke stater, den skulle omfatte og formålet med den, var ikke ganske klart. Vedel havde straks gjort Toll opmærksom på, at tanken kunne let blive ledet hen på Østersøens lukning, hvad der ikke ville stemme overens med den tyske regerings udtalelse om at ville støtte en streng neutralitet. En lukning ville af England næppe blive betragtet som noget mindre end en krigserklæring. Toll havde da ifølge Vedel erklæret, at dette heller ikke var tanken. Det var imidlertid åbenbart, at der var væsentlige uoverensstemmelser mellem de russiske forslag fremsat i København og i Stockholm. I instruktionen til Toll var ligaen blevet omtalt i bred almindelighed og med det formål at begrænse krigen til Asien. I Stockholm havde der været tale om en Østersøliga. Sammenholdt Vedel disse uoverensstemmelser med den vage udtalelse om, at det var ubekendt, hvor langt Bismarck agtede at gå i den retning samt andre udtalelser til kong Oscar og til minister Vind, så var han »mest tilbøielig til at troe, at den hele Tanke om en Neutralitetsligue er et Ønske som meget naturligt har kunnet opstaae i Petersborg, men som idetmindste endnu ikke har vundet no-

gen Tilslutning i Berlin«. Efter hvad vi nu ved, var dette synspunkt ganske rigtigt. Den russiske regering havde udkastet tanken uden på forhånd at sikre sig Tysklands billigelse.

De nordiske lande – fortsatte depêchen af 2. maj – kunne vanskeligt undslå sig for at indtræde i en liga omfattende de neutrale europæiske magter, men drejede det sig om en Østersøliga, hvor Tyskland ville blive næsten enerådende, så ville Danmark og Sverige-Norge *ikke* kunne deltage uden at udsætte sig for følgerne af en krig med England. Under disse omstændigheder var det bedst, om de nordiske riger snarest enedes om en neutralitetserklæring, der kunne foreligge som et *fait accompli*, hvis krigen brød ud. Den kunne da konfidentielt meddeles i Berlin, men det ville næppe være hensigtsmæssigt på forhånd at underrette Petersborg og London om de påtænkte neutralitetsregler ³³.

Denne lange instruktion var præget af beslutsomhed. Målet var at tilvejebringe en fælles nordisk neutralitetspolitik, der kunne tilfredsstille Rusland, uden at England behøvede at føle sine rettigheder som krigsførende magt gået for nær, og samtidig skulle det forhindres, at Norden kom under tysk lederskab. Om det ville have været muligt at gennemføre en sådan balancepolitik, ifald det var kommet til krig, står hen i det uvisse, thi i praksis blev den ikke prøvet. Samme dag, instruktionen blev afsendt, mødte Toll atter op i udenrigsministeriet. Denne gang bragte han det glædelige budskab, at Rusland på visse betingelser var parat til at gå ind på det engelske forslag om at henskyde uoverensstemmelserne »au jugement du Chef d'une puissance amie«. Czaren kunne tænke sig, at det blev hans svigerfader, Christian IX, der blev voldgiftsmand ³⁴.

Meddelelsen udløste over hele Europa en følelse af, at krigsfaren var ved at drive over. Også Vedel trak vejret lettere, men han var mindre lykkelig ved tanken om, at kongen skulle være voldgiftsmand. Han så »hellere at en anden Stat kommer til at prøve paa at gøre det Konstykke uden at brænde sine Fingre«. Han var bange for, at Bismarck ville føre voldgiften »paa vort Synderegister, thi jeg troer, at han ønskede Krigen« ³⁵. Kongen mente dog efter samråd med Estrup og Rosenørn, at han ikke kunne undslå sig. Imidlertid kom der intet ud af forslaget, da England længe tøvede med at gå ind på det og tilsidst foretrak at ordne sagen ved direkte forhandling med Rusland ³⁶.

Dermed var det dog ikke slut med Vedels bekymringer. Gennem

Vind havde han fået at vide, at den svenske regering i begyndelsen af maj havde forespurgt i Berlin, om den tyske regering ville være tilbøjelig til at udjævne de vanskeligheder, der evt. kunne opstå for Sverige-Norge »som Følge af den Neutralitet, som man maatte komme overens om med Tydskland«. Denne meddelelse fik hans mistænk-somhed mod den svenske regering til at blusse op, og han stillede derfor Bille det spørgsmål, om den svenske udenrigsminister, baron Hochschild, tænkte sig, at de nordiske rigers og Tysklands neutralitetserklæringer skulle være identiske. »Vilde det ikke være Begyndelsen til en Østersøligue, der kunde føre længere end Danmark og Sverige-Norge kunde ønske?« Dette mente Bille dog ikke, og uden nærmere instruktion, som han ikke fik, ville han ikke berøre sagen ³⁷.

I stedet benyttede Vedel lejligheden, da Hochschild i privat anledning kom til København i slutningen af maj, til at gå nærmere ind på dette punkt. Under forhandlingerne mellem de to mænd udtrykte Hochschild håb om snarest at kunne fremsende udkast til en fælles nordisk neutralitetserklæring. Den burde så konfidentielt forelægges i Berlin for at opnå den tyske regerings moralske støtte. Vedel frarådede bestemt, at der blev givet nogen meddelelse i Berlin, før en krig var overhængende. Thi en meddelelse ville ikke skaffe os nogensomhelst sikkerhed, men »paa den anden Side kun binde os selv og indvie Tydskland i vore Tanker«. Dette synspunkt, der var i overenstemmelse med den tilbageholdende politik, han siden 1870 havde hævdet, at Danmark burde følge overfor Tyskland, lagde han så stor vægt på at indprente den svenske udenrigsminister, at han dagen efter opsøgte ham endnu engang for at gentages sin advarsel. Da han ikke traf ham, fik han i stedet Beck-Friis til i et underhåndsbrev at repetere den ³⁸.

Spørgsmålet om kulforsyningerne til de krigsførende blev også diskuteret. Der opnåedes ingen enighed, men Vedel fremkom med det forslag til en kompromisløsning, at de nordiske regeringer skulle nøjes med at tilkendegive for deres landsmænd, hvilken opfattelse de forskellige magter havde ang. kulsproblemet. Derved undgik man at udtale sig principielt om dette emne samtidig med, at der var gjort tilstrækkeligt for at undersøgte ikke skulle være uvidende om, hvad de skulle gøre for at undgå opbringelse ³⁹. Således drev 1885-krisen over, ligesom tilfældet havde været 7 år tidligere, uden at de nordiske lande nåede frem til en klart formuleret, fælles neutralitetspolitik. Vedel var den første til at beklage dette, fordi han fandt, at Nordens chance for at

komme helskindet gennem en verdenskrig for en væsentlig del afhang af evnen til enigt sammenhold ⁴⁰.

*

I løbet af sommeren 1885 foretog militæret opmålinger og rekognosceringer i Københavns omegn for at skaffe sig et nøjagtigt grundlag for en revision af det landbefæstningsforslag, der var blevet fremsat i 1882, 1883, 1884 og hver gang forkastet af folketinget. Den 6. oktober 1885 kunne krigsminister Bahnson i landstinget genfremsætte det reviderede forslag til Københavns befæstning. Han anbefalede, at arbejdet blev fremskyndet, thi det »finder sin fuldstændige Motivering i de nuværende europæiske Forhold« ⁴¹. At folketinget som sædvanlig forkastede forslaget, spillede denne gang ingen rolle, thi i februar 1886 blev der på den provisoriske finanslov optaget 3,1 millioner kr. til befæstningsanlæg. Dermed var fæstningsbyggeriet omkring København begyndt.

Denne sag havde taget sin begyndelse i 1872-73, da krigsminister Thomsen fremsatte lovforslag til en styrkelse af søbefæstningerne og anlæg af en lettere landbefæstning, der kunne forsvares af lokale tropper »mod et mindre, overrumplende Angreb«. Forslaget forkastedes, og det samme var tilfældet med de reviderede forslag, der fremsattes i januar og november 1875 samt i maj 1876 ⁴². Halvfjerdsernes forslag var ret moderate, og kunne næppe siges at være rettet ensidigt mod en bestemt magt. I Tyskland havde man erkendt dette. Både Bismarck og general Moltke havde udtalt sig velvilligt om de danske forsvarsplaner. Vedel havde heller ikke haft indvendinger. I december 1875 skrev han, at fæstningsloven syntes ham temmelig tilfredsstillende. Den forekom ham at være det eneste, der kunne gøres, og det var dog bedre at gøre noget, sådan som Haffner foreslog. I april 1876 var det hans håb, at regeringen og den del af Venstre, der ønskede et forsvar, nu kunne bringe »Befæstningssagen« til et resultat ⁴³.

Forslagene fra 1882-85 var derimod helt anderledes. Der skulle nu omkring hovedstaden skabes en permanent landbefæstning, hvorfra der kunne føres et henholdende forsvar, selvom det øvrige Danmark var besat, indtil hjælpen kom ude fra. Den eneste magt, der kunne tænkes at besætte hele Danmark, var Tyskland, og fæstningen var således planlagt som en foranstaltning mod et tysk angreb, hvad Bahnson åbent erkendte i 1887. Den officielle parole lød, at landbefæstningen var et nødvendigt led i Danmarks neutralitetsforsvar. Nogen sandhed var der

i dette argument, thi uden forsvarsanlæg på landsiden ville Københavns søbefæstning, der var tænkt som et værn mod engelske (eller andre stormagters) flåder, være hul i ryggen. Men det afgørende var, at søbefæstningen ikke i sig selv krævede en så overdimensioneret landbefæstning, som regeringen planlagde.

Det er vedblivende noget af en gåde, hvad der fik Estrup til at opgive sit tyskorienterede standpunkt fra foråret 1878 til fordel for de tysk-fjendtlige fæstningsplaner i 1882 og deres iværksættelse i 1885/86. Vreden over artikel V.s ophævelse og Tysklands optræden i foråret 1879 har måske været medvirkende til omslaget. Erfaringerne fra de storpolitiske kriser i 1878 og 1885 har utvivlsomt virket fremmende på forsvarsplanerne. Dog måtte virkningen her især gøre sig gældende for søforsvaret, og det var landforsvaret, det gjaldt. Havde regeringen da i årene 1885/86 informationer om Tysklands holdning overfor Danmark, der gjorde det nødvendigt at sætte fæstningsbyggeriet igang? Ingenlunde. Det modsatte var i virkeligheden tilfældet, thi netop på dette tidspunkt var forbindelsen mellem Estrup og Bismarck, der formidledes af den tyske gesandt, hr. Stumm, præget af gensidig sympati og agtelse. Rigskansleren gav sin bekymrede danske kollega gode råd om at tumle den genstridige opposition ved at bringe bønderne til fornuft »durch die Sorge vor dem vierten Stand« samt yde passiv modstand ved at lade »die ganze Maschine der Gesetzgebung« gå i stå⁴⁴. Set på denne baggrund er det lidet sandsynligt, at Estrup har troet på og regnet med, at det kejserlige Tyskland ville overfalde Danmark. Og selvom Bismarck i november 1885 udtalte, at han »war bisher eher der Ansicht, dass jene Befestigung für uns nachtheilig sein würde«, så havde han dog efter samråd med kejser Wilhelm instrueret Stumm om at forholde sig passiv i denne sag. Estrup har næppe kendt instruktionen til Stumm, men han har utvivlsomt følt virkningerne af den⁴⁵.

Motivet til Estrups fæstningsbyggeri har snarere ligget i forventningen om, at han i denne sag havde fundet det middel, der kunne hjælpe ham til at holde venstre stangen og sig selv ved magten. Da forfatteren H. P. B. Barfod engang bragte ham en større sum penge indsamlet blandt private til bygning af Garderhøjfortet, sagde han til Barfod, at det var meget godt med de store bidrag, men staten var rig nok til at ordne forsvaret. »Nej, det De skal arbejde paa er først og fremmest at komme ind der, hvor man knap har en Tiøre at undvære; det er Hjerterne, jeg skal bruge«⁴⁶. Estrup var politiker, og derfor havde

han ikke blot brug for menigmands hjerte. Han ønskede også hans stemme.

Der kan nævnes endnu en omstændighed, som tyder på, at det indenrigspolitiske aspekt har været afgørende for Estrup: udenrigsministeriet blev holdt udenfor alle forsvarspolitiske overvejelser. Bevidstheden om Vedels fjendtlige indstilling til landbefæstningen har næppe virket opmuntrende på lysten til at indhente udtalelser fra dette ministerium. Det var nemmere at gå uden om. Alligevel virker det ejendommeligt, at et for landets udenrigspolitik så vigtigt spørgsmål som planlægningen af forsvaret ikke har givet anledning til een eneste udenrigsministeriel betænkning. Det er imidlertid en kendsgerning, at udenrigsministeriet var fuldstændig tavs i denne sag. Det fremgår ikke blot af ministeriets egne akter, men også af krigsministeriets kommissionsarkiver⁴⁷.

Her må det imidlertid pointeres, at selv om de indenrigspolitiske hensyn har været afgørende for Estrup personlig, så er det ikke givet, at de har spillet den samme rolle for de andre fæstningsvenner. Navnlig for Bahnson og hans generaler må det formodes, at de militære synspunkter har vejet mest til. Skønt det ligger uden for denne bogs opgave at komme nærmere ind herpå, skal det dog påpeges, at der her foreligger et interessant problem, hvis løsning vil kræve studier i russiske og franske arkiver.

Fra foråret 1885 findes et interessant eksempel på, hvorledes de forsvarspolitiske problemer i Estrups dage blev anset for at være udenrigsministeriet uvedkommende. General von Moltke havde under en samtale med den danske gesandt i Berlin, kammerherre Vind, bl. a. fremhævet, hvor nødvendigt det var for Danmark at være godt rustet og navnlig holde hovedstaden befæstet. Udbrød der en krig mellem Tyskland og Frankrig, da kunne førstnævnte magt umuligt finde sig i, at dets kystforsvar kunne brydes »fra et forsvarsløst henliggende Danmark som Støttepunkt. Situationen kunne derfor i saa Fald blive saaledes, at Feltmarskallen fuldførte ikke Sætningen, men Gesandten havde ikke et Øjeblik været i Tvivl om, hvad der mentes«. Denne interessante udtalelse indberettede Vind *ikke* til udenrigsministeriet. Han meddelte den kun til daværende løjtnant P. N. Niewenhuis, der opholdt sig i Berlin og straks refererede den for krigsministeriet. Her fra sendtes en afskrift af Niewenhuis brev til udenrigsministeriet, hvor Vedel åbenbart noget pikeret tilskrev Vind og udbad sig en officiel indberet-

ning. I en dépêche af 5. juni bekræftede Vind uden et ord til undskyldning eller forklaring, at han havde talt med Moltke. Denne havde udtalt det ønskelige i, at Københavns befæstning gennemførtes snarest muligt, for at Danmark under en europæisk storkrig kunne have et støttepunkt til bevarelse af sin neutralitet. Ifølge Vind skulle Moltke have sagt, at »hvis en stor »fransk« (eller anden) Flaade lagde sig for Kjøbenhavn, var Danmark værgeløst. Dets interesse bød det at slutte sig til Tyskland«. Udtalelsen tog altså navnlig sigte på en styrkelse af søbefæstningen ⁴⁸.

Når en kgl. gesandt ustraffet kunne tillade sig en sådan negligering af udenrigsministeriet, forstår man, at også Estrup og Bahnson kunne gøre det. Med en mere dynamisk personlighed i stillingen som udenrigsminister end Rosenørn kunne dette næppe være gået. På dette forhold havde Vedel ingen mulighed for at råde bod. Altså var han henvist til at være passiv tilskuer, når forsvarspolitiske problemer blev behandlet. Sin mening lagde han dog ikke skjul på. I begyndelsen af november 1885 skrev han til minister Kiær: »Eet er jeg bange for fremfor Alt, og det er, at man skal begynde paa Københavns Befæstning tillands.... Her agiteres stærkt derfor og det siges mig saaledes, at en Minister nylig skal have sagt, »ja vi blive jo nødt til at begynde derpaa, fordi det saa stærkt forlanges af Tydskland«. Hvad dermed menes, veed jeg ikke, medmindre det skulde være, at Moltke engang har sagt til Vind, at Kjøbenhavn risikerede, at en fransk Flaade lagde sig for Byen og tvang Danmark til at tage Parti mod Tyskland, men det har jo Intet at gjøre med Landbefæstningen, foruden det er at tillægge en løs Yttring af Moltke altfor stor Betydning. Men her er et ligefrem Raseri mellem en Deel af Befolkningen for at bygge Forter, og jeg er bange for, at Bahnsons Energi skal entrainere de andre Ministre. Skeer det, frygter jeg for, at Ministeriet fjerner en betydelig Deel af sine fornuftige Tilhængere, og gennemfører Landbefæstningen, tænker jeg, at vi have faaet den Trojanske Hest bygget, som ved første givne Leilighed nok skal ødelægge os« ⁴⁹.

Denne åbenhjertige udtalelse er ikke blot interessant, fordi den giver Vedels principielle stilling til dette vigtige spørgsmål. Den viser tillige, at fæstningstilhængerne ganske roligt benyttede Moltkes ord om søbefæstningen som argument for at bygge landbefæstningen. Bemærkningen om de »fornuftige Tilhængere« tog formentlig sigte på

den opposition, der fandtes mellem de gamle nationalliberale mod fæstningen ⁵⁰.

Vedel stillede sig da på fæstningsmodstandernes side, og dette standpunkt lod han sig ikke rokke fra. Samtidig kunne han ikke lade være med at spotte over den måde, man ved private indsamlinger skaffede penge til byggeriet. »Her hjemme«, hed det i februar 1887, »avancerer kun Eet, og det er Fæstningsrummelen. Snart skal der – ligesom der har været talt og drukket – nu ogsaa dandses for Fæstningen. Kongen, Dronningen, hele Hoffet, Ministeriet, Hær, Flaade og Høre kommer og dandser nok saa nydeligt af lutter Fædrelandskjærlighed og Opopfrelse. Mon det Hele ikke kommer til at affluere temmelig meget det latterlige?«

Man mindes Hørups ord fra august samme år: »Der vales og pokuleres og skaaltales og foredrages og valfartes, der skillinges sammen til Forter, Dannebrog er aldrig af Stangen, Musen spiller paa Bordet, og Danmarks Frelse skrider med lette Trin Katten i Møde« ⁵¹.

*

At landbefæstningen var rettet mod Tyskland, var Vedel intet øjeblik i tvivl om. Hvorvidt han har kendt Bismarcks udtalelser til Estrup er uvist. Men selv om det har været tilfældet, så har han ikke gjort sig nogen illusioner. De to statsmænds sympati for hinanden var ingen garanti mod konsekvenserne af byggeriet. Før eller senere måtte de forlade skuepladsen, og de storpolitiske konstellationer kunne ændre sig. I begge tilfælde ville fæstningen ligge tilbage og øve sin virkning på det dansk-tyske forhold. Når dertil kom, at Estrups ministre ikke kunne styre deres løsmundethed, men gang på gang mente sig forpligtede til at begrunde og forsvare bygningen af den københavnske fæstning, kunne der nok være anledning til bekymring. I december 1886 klagede Vedel over, at kulturminister Jacob Scavenius var fremkommet med uforsigtige udtalelser, der kunne bestyrke Tyskland i troen på, at fæstningen blev skabt for at Danmark kunne blive en nyttig forbundsfælle for Rusland ⁵².

Rent galt blev det, da Bahnson i en tale i Saksøbing den 24. juli 1887 åbent erklærede, at fuldendelsen af Københavns befæstning måtte fremskyndes, thi i det netop offentliggjorte tyske generalstabsværk om krigen i 1864 kunne man læse, at Preussen dengang havde undersøgt muligheden for en invasion på Sjælland fra Pommern. Denne mulighed var i

1887 endnu mere sandsynlig, da Tyskland nu også havde herredømmet til søs⁵³. Om denne tale skrev Vedel forbitret til minister Kiær: »De har fuldstændig Ret i Deres Brev om, hvor farligt det er for vor Fremtid og maaske den nærmeste Fremtid, at Krigsministeren faar Lov til at sige, hvad han troer at kunne gjøre Indtryk paa sine lollandske og andre landlige Tilhørere uden at bekymre sig det mindste om, hvad Virkning hans Ord have i Udlandet – som om det ikke gjør os en uendelig større Fortræd, at der danner sig en offentlig Mening mod os dér, end det gjør Ministeriet Gavn at vinde nogle Hurra'er af sine Tilhørere. . . . Jeg begynder virkelig at mistænke, at der i det yderste Høire er Folk som kunde være tilbøielige til, naar vi engang ere, hvad de kalde færdige, at benytte den første alvorlige Conflict i Europa til at slutte os til Tydsklands Fjender. Scavenius hører vistnok til dem og Bahnson, begynder jeg at tro, ligeledes«⁵⁴. I et samtidigt brev til Krieger gentog og uddybede han dette synspunkt, idet han nævnte, at Bahnsons tale og nogle artikler i højreavisen »Dagbladet« yderligere kunne give »Udlandet Anledning til at tro, at vi virkelig ville have Kjøbenhavn befæstet for saa ved given Leilighed at risikere et Angrebsforbund med Frankrig og Rusland mod Tydskland«. Videre fortalte han, at han havde forsøgt at få Rosenørn til at gribe ind, men denne havde blot trukket på skulderen og erklæret, at han ikke kunne forhindre Bahnsons taler⁵⁵.

Vedel ville dog ikke stiltiende acceptere denne passivitet. Han gik derfor til Nellemann for at få denne til at formane den impulsive krigsminister. Det var hans indtryk, at det hjalp, og at Bahnson foreløbig ville holde sig rolig⁵⁶. Nellemann påtog sig desuden at skrive en officøs artikel, der blev offentliggjort i »Berlingske Tidendes« aftenudgave den 11. august. Heri forsikredes, at Danmarks bestræbelser under en evt. konflikt kun ville gå ud på at værgе neutraliteten. Artiklen blev med en cirkulæreskrivelse sendt til de danske gesandter i de europæiske hovedstæder med instruktion om ved lejlighed »at gjøre de i den indeholdte Bemærkninger gjældende«⁵⁷.

Vedel søgte også i en samtale med den tyske chargé d'affaires at afsvække virkningen af Bahnsons ord. Ifølge den tyske diplomats indberetning skal han have sagt, at vel var Danmark et lille land, og det rådede kun over få dygtige mænd, »aber halte man dann ihn und die Minister für so kurzzeitig und thöricht (dénoués de bon sens), dass sie nicht voraussähen was geschehen würde, wenn es ihnen einmal gelungen sein sollte, die Herzogthümer gewaltsam an sich zu bringen?«⁵⁸

Peter og Fanny Vedel.

Fotograferet 1886, fmtlg. i anledning af sølvbrylluppet
i november.

Fanny, Peter og Annette Vedel med et af børne-
børnene på armen.

Fot. i Rosenvænget ca. 1900.

Situationen gav desuden anledning til, at han havde en lang og fortrolig samtale med den engelske gesandt, Sir Edmund Monson. Samtalen drejede sig navnlig om Danmarks stilling under en storkrig. I forsigtige vendinger udtrykte Vedel sin mistillid til Københavns befæstning. Mod et stormagtsangreb ville den kun kunne holdes en meget begrænset tid. Han anså det for lidet sandsynligt, at Frankrig eller Rusland i tilfælde af krig kunne afse tropper eller krigsskibe til at okkupere eller holde hovedstaden. De ville få nok at gøre ved Tysklands øst- og vestgrænser. Overfor Tyskland lå Danmark praktisk talt åbent, og et virkeligt forsvar var ikke muligt. Man måtte i stedet søge at overbevise Tyskland om, at der blev truffet forholdsregler for at hindre, at København kunne tages ved et kup og gøres til en operationsbasis mod Tyskland. Med hensyn til England sagde han lige ud, at vel var den engelske hær for lille til at foretage en okkupation, men det var noget andet med marinen (maritime operations). »It was well known here, that more than one well informed authority in London regarded the occupation of Copenhagen by an english Naval Force in the event of an Anglo-Russian war as a strategic necessity«. Denne udtalelse gjorde et stærkt indtryk på gesandten, der måtte tænke på – hvilket han dog ikke sagde til Vedel – hvad chefen for den engelske kanalflåde havde sagt til ham under et flådebesøg i København året før: i tilfælde af en engelsk-russisk krig ville ingen engelsk flådechef vove at bringe britiske krigsskibe ind i Østersøen »leaving a first class fortress like Copenhagen in his rear without adequate security as to the disposition of those who held it«⁵⁹.

Samtalerne med den tyske og engelske diplomat var fra Vedels side ført med stor åbenhjertighed. Det var ham åbenbart magtpåliggende ikke blot at berolige den tyske regering, men også at lade den engelske regering forstå, at man i det danske udenrigsministerium ikke gjorde sig illusioner om Englands holdning under en Østersøkrig. Hans bemærkninger om Frankrigs og Ruslands manglende militære evne til at besætte og holde København må på baggrund af begivenhederne under den 1. verdenskrig siges at være ganske realistiske. At England ville komme i samme situation forudså han ikke, men dertil krævedes også, at Tyskland fik en helt anden flåde end den, der fandtes i 1887.

Virkningerne af Bahnsons tale blev imidlertid ikke så alvorlige, som Vedel havde frygtet. Fra Berlin sendte Vind beroligende indberetninger om sine samtaler med den fg. statssekretær, grev Berchem, der

blandt andet udtalte, »at der jo for Øjeblikket ei fandtes Noget, der kunde forstyrre det gode Forhold til Danmark«⁶⁰. Og Berchem bekræftede overfor Bismarck den modtagne instruktion om, »der dänischen Regierung stets mögliches Entgegenkommen zu zeigen«⁶¹.

*

Årsagen til denne pludselige og noget overraskende tyske venlighed var at søge i den storpolitiske udvikling: Frankrig og Rusland begyndte tøvende at orientere sig mod hinanden i fælles frygt for Tyskland. I juni 1887 udløb traktaten om Trekejsjerforbundet uden at blive fornyet. Bismarck søgte at holde på Rusland ved hemmeligt at indgå en treårig såkaldt »Reassurancetraktat«, hvori de to magter lovede hinanden villig neutralitet, såfremt de blev indviklet i krig. Men russerne havde taget det vigtige forbehold, at løftet ikke gjaldt, hvis Tyskland angreb Frankrig. Historikeren Taylor har om denne traktat skrevet, at »the treaty set it down in black and white that Germany would one day face war on two fronts, unless she abandoned the Habsburg monarchy... The Reinsurance treaty was, at best, an expedient for postponing the catastrophe of war on two fronts which Bismarck's diplomacy had made inevitable«⁶².

Traktatens indhold blev kendt i 1896 ved Bismarcks afsløringer. Men allerede i januar 1887 var Vedel klar over, hvor det bar hen i forholdet mellem Tyskland og Rusland. Han fortalte da Beck-Friis, at de seneste tysk-russiske forhandlinger skulle gå ud på, at Tyskland havde givet Rusland frie hænder på Balkan; en krig måtte dog ikke føre til en formindskelse af den østrig(-ungarske) stats område. Til gengæld havde Rusland forpligtet sig til ikke at slutte sig til Frankrig, hvis dette land angreb Tyskland. *Dette gjaldt dog ikke, om Tyskland angreb Frankrig.* Vedel foregreb her begivenhedernes gang med et halvt år, men kernepunktet i den kommende traktat var rigtig gengivet, og i løbet af 1887–1888 blev det stadig mere indlysende for ham, at Frankrigs og Ruslands udenrigspolitik sigtede mod en fælles alliance⁶³. Han kunne dog ligeså lidt som sine øvrige samtidige forudse alle konsekvenserne af den nye magtgruppering – i modsætning til den bagkloge Taylor. Men sikkert er det, at fra sommeren 1887 begyndte virkningen at gøre sig gældende i Tysklands forhold til Danmark. Den venlige tyske reaktion på Bahnsons tale var det første resultat. Der kom flere til.

I april 1888 benyttede den nye statssekretær, grev Herbert Bismarck, en passende lejlighed til at forsikre kronprins Frederik, at den tyske regering stadig bestræbte sig for, »die Beziehungen zwischen beiden Ländern und ihren Regierungen nicht nur zum guten sondern auch dauernd intimer und vertrauensvoller zu gestalten«⁶⁴. At dette var mere end diplomatiske talemåder viste sig i juli måned samme år, da den unge kejser Wilhelm II aflagde besøg i København for at forbedre forholdet til Danmark. Rigskansleren lagde så stor vægt herpå, at han i december 1888 modsatte sig planerne om en officiel højtideligholdelse af 25 årsdagen den 18. april 1889 for stormen på Dybbøl. Da dette forbud måtte forekomme de preussiske myndigheder helt ubegribeligt, underrettede han i en fortrolig skrivelse den preussiske indenrigsminister om årsagen. I konceptet til skrivelsen indføjede Bismarck egenhændigt disse ord: »unsere neue Politik ist dahin gerichtet, unsere Beziehungen zu Dänemark zu pflegen, und S. M. haben sich selbst bei dem Besuch nach Kopenhagen diese Aufgabe gestellt. Die Gesinnung des Königs von Dänemark kommt diesen Bestrebungen entgegen, und diese Tatsache ist bei nachstehendem Kriege von Wichtigkeit«. Erindringen om 1864 skulle så vidt muligt glemmes. Det samme hensyn behøvede man ikke at tage overfor Frankrig, fordi man ikke kunne regne med fred og forståelse med den vestlige nabo. »Unsere Beziehungen zu Dänemark aber dürfen wir, ebenso wie die zu Oesterreich mit Aussicht auf Erfolg pflegen und müssen deshalb vermeiden, was diesen Erfolg hindern«⁶⁵.

I praksis gav denne velvillige holdning sig dog kun få udslag. Dybbølfestlighederne blev indskrænket mest muligt, forfølgelserne i Nord-slesvig blev i det store og hele stillet i bero. Den tyske gesandt i København, von Brincken, der var foruroliget over fæstningsbyggeriet, fik til egen information at vide, at »die Befestigungen Kopenhagens brauchten nicht notwendig gegen Deutschland gerichtet zu sein. Die Annahme des Gegenteils sei sehr wohl zulässig«⁶⁶. De praktiske virkninger af den nye kurs overfor Danmark var altså ikke særlig fremtrædende, og Vedel fandt ingen lejlighed til at kommentere det temporære sindelagsskifte. Derimod så han med bekymring, hvorledes man mange steder i udlandet stadig betragtede Danmark som russisksindet. Under Bahnsonkrisen havde han søgt at afsvække dette indtryk⁶⁷. Såvidt man kan se, gjorde han sig næppe større forhåbninger om at komme denne mistænksomhed tillivs. Alligevel blev han ubehagelig overrasket, da Frantz Bille i februar 1888 indberettede, at den svenske udenrigsminister, grev

Ehrensvärd pludselig havde stillet ham det spørgsmål: »De har vel ingen Engagements med Rusland – thi i saa Fald kan vi ikke gaae sammen (eller »tale sammen« – jeg husker ikke nøjagtigt hvilket Udtryk) om Neutralitet«. Bille benægtede bestemt, at noget sådant skulle være tilfældet. Ehrensvärds forespørgsel skyldtes en indberetning fra den svenske gesandt i Berlin om de gisninger, man i diplomatiske kredse anstillede om Danmarks stilling i tilfælde af en russisk-tysk krig. I København fandt Vedel at måtte tage dette intermezzo så alvorligt, at Bille i en officiel instruktion fik ordre til over for den svenske regering kategorisk at erklære, at alle rygter om dansk-russiske aftaler var fuldstændig ubegrundede. Danmarks eneste mål under en krise var at bevare en streng neutralitet⁶⁸.

Stockholm og Berlin var ikke de eneste steder, hvor den slags rygter dukkede op. Et avisrygte ville på samme tid vide, at lord Salisbury skulle have sagt til forskellige diplomater, at han i tilfælde af en krig mellem Rusland-Frankrig og Tyskland ville virke til, at Danmark ikke lånte sit territorium til Tysklands fjender. Skønt Vedel ikke personlig troede på dette rygte, lod han dog sagen undersøge gennem gesandtskabet i London, hvor man mente at kunne fastslå, at rygtet var grundløst. Men dermed var ikke så meget vundet, thi som han skrev til Bille, »vi have nu destoværre faaet det Rygte paa os at være russiske, og det er en af de uheldige virkninger af de lange Keiserbesøg«⁶⁹.

I den følgende tid søgte han ved flere lejligheder at overbevise de fremmede gesandter om, at Danmarks eneste politik var neutralitetens. I april 1888 forsikrede han den franske gesandt: »nous n'avons pas d'alliance à rechercher; même en cas de guerre entre l'Allemagne et une ou plusieurs puissances nous garderions la neutralité la plus complète«⁷⁰.

*

Målet var klart nok: neutraliteten skulle bevares; men hvordan? Dette problem indtog en voksende plads i disse års politiske debat. Efter at den mere interne diskussion i første halvdel af halvfjerdserne om Danmarks neutralisering var døet hen, var der i nogle år stilhed om dette forslag til en sikring af Danmarks fred under en storkrig. Men i begyndelsen af firserne vågnede tanken atter til live, denne gang blandt rigsdagens venstrepolitikere. Den drivende kraft i dette arbejde var folketingsmanden fra Skanderborg, Fredrik Bajer, hvis idealisme var større

end hans sans for livets realiteter. I november 1882 stiftede han »Foreningen til Danmarks nevtralisering«, der 3 år senere tog navneforandring til »Dansk Fredsforening«. Denne forening fik i løbet af 10–15 år ca. 10.000 medlemmer, et for datiden ganske betydeligt medlemstal. Dens popularitet skyldtes for en væsentlig del, at tanken om Danmarks permanente neutralitet forekom mange venstremænd at være et praktisk alternativ til højreregeringens forsvars- og fæstningspolitik. Da agitationen for og imod Københavns befæstning blussede op, blev (som Bajer skrev) »dette spørgsmål... – taktisk rigtigt – sat i forbindelse med nevtralitetsspørgsmålet«, og i slutningen af firserne blev bevægelsen åbenlys antimilitaristisk ⁷¹.

I november 1884 mente Bajer, at tidspunktet var kommet, da han i folketinget kunne fremsætte følgende forespørgsel til udenrigsministeren: »hvad (er) der forhandlet i Retning af at sikre Danmark en vedvarende neutral Stilling siden den 22. Juli 1864, da Konsejlspræsident og Udenrigsminister Bluhme paalagde de danske Befuldmægtigede ved de Konferencer, som skulde aabnes i Wien, at virke for, at Danmark folkeretligt blev en neutral Stat saaledes som f. Eks. Belgien og Schweiz?« ⁷².

Denne interpellation, hvis formål øjensynlig var at provokere regeringen til at tage åben stilling til spørgsmålet, vakte stor ubehag hos Estrup og hans kolleger, og der gik mere end to måneder, før den blev besvaret ⁷³. Først den 23. januar 1885 kom forespørgslen på folketingets dagsorden. Bajer indledte med en lang tale, hvori han blandt andet sagde, at formålet med neutralisering af en stat som Danmark måtte være, at vandvejene stod åben. »Det er det, som skulde bevæge Stormagterne til at yde os en Garanti for en saadan Neutralitet«. Regeringens svar, der var formuleret af Vedel med bistand af Nellesmann, blev derefter læst op af Rosenørn. Det gik ud på, at der intet var foretaget med hensyn til det i instruktionen af 22. juli 1864 nævnte pålæg, da dette hverken dengang eller senere havde nogen udsigt til »at vinde Anklang«. Desuden var det tvivlsomt, om Danmark »ved en saadan Akt vilde opnaa Fordele, der opveiede Byrderne derved«. Thi hvor meget man end var betænkt på at holde sig udenfor de politiske forviklinger, så var der dog stor forskel på at forblive neutral, »og i Forveien og for stedse og under alle Omstændigheder at opgive sin Handlefrihed med alle de Virkninger, der følge af en saadan Stilling«. Det ville være en farlig illusion at tro, at landet ved en sådan akt ville

være tilstrækkelig sikret mod angreb. Belgiens eksempel viste, hvorledes selv en almen anerkendt neutralitet ikke overflødiggjorde betydelige krigsstyrker og kostbare fæstningsværker.

Udtalelsen om ikke at opgive sin handlefrihed var noget uheldig formuleret. Thi ganske vist mente regeringen næppe andet med den, end at man uden at opgive neutraliteten ville bevare en vis manøvre frihed. Venstre opfattede den derimod som et forsøg på at bevare friheden til at gå ind i en alliance. Bajer sagde i sit svar til Rosenørn: »ere vi *neutraliserede* saa *skulle* vi holde os udenfor de Andres Krige, hvis vi derimod kun ere *neutrale* ville vi ikke have den samme moralske Støtte og meget let kunne blive drevne ind i en Krig«⁷⁴.

Skønt svaret var regeringens, dækkede det meget godt Vedels egen indstilling til Bajers forespørgsel. I en afskedssamtale med den engelske gesandt H. Vivian udtalte Vedel sig i februar 1885 med stor despekt om en isoleret og garanteret neutralitet af Danmark. Han fandt den ganske værdiløs og fremsatte i stedet sin plan fra januar 1873 om en nordisk neutralitet. Kun en neutraliseret zone, der omfattede både Danmark og Sverige-Norge havde efter hans opfattelse mulighed for at vinde stormagternes interesse. »His view of the position was that if Germany would ever be tempted to seize Zealand, Russia would be compelled by the force of circumstances and to avoid being caught in a trap, to force a way to the sea through Sweden and Norway, and he thought it would equally interest both Powers to prevent the possibility of either contingency arising by guaranteeing the neutrality of these territories«. Holdbarheden af en sådan neutralisering ville Vedel dog ikke blot lade bero på stormagternes ord. Der burde tillige oprettes et nordisk forsvarsforbund, idet de tre lande skulle »combine forces and agree on a common course of action to enforce respect to their neutrality«. Men han måtte erkende, at denne tanke for tiden var uigennemførlig. Danmark kunne ikke foreslå Sverige noget sådant uden at vække dets jalousi og mistænksomhed. Sverige var desværre »blind to the danger and relying on her own strength and on her military history she imagines she can look with complacency on the course of events, and until she realizes it, it would be unlikely that she would entertain the idea of neutralization«⁷⁵.

Denne åbenhjertige udtalelse viser tydeligt forskellen mellem Vedels og Bajers opfattelse af problemet. Bajer ville principielt en dansk og om muligt også en nordisk neutralisering, der skulle følges af en ned-

rustning. Vedel ønskede kun en neutralisering, der omfattede hele Norden og støttedes af et fælles forsvarsforbund, idet han dog samtidig erkendte, at denne tanke under de herskende forhold ikke kunne gennemføres.

Mærkelig nok kom han ikke ind på risikoen ved en *garanteret* neutralitet. Den fare, der var forbundet hermed, indså Bajer og hans meningsfæller i de følgende år, og den fik dem til at skifte taktik. Forslaget om at søge en *garanteret* neutralitet blev opgivet og erstattet af ønsket om at opnå en *anerkendt*, vedvarende neutralitet. Samtidig blev hovedvægten lagt på agitationen for afslutning af voldgiftstrakter med fremmede magter, for at alle internationale tvistigheder kunne afgøres på denne måde⁷⁶. Da tanken vandt frem i udlandet, rettede 22 venstremænd på Bajers initiativ den 17. oktober 1890 en forespørgsel i folketinget til Rosenørn: »Agter Regeringen at benytte enhver passende Lejlighed til med andre suveræne Stater at afslutte vedvarende, almindelige eller særlige Traktater med det Formål mere end hidtil at faa internationale Tvistigheder afgjorte ved Voldgift, dog at selvfølgelig Staternes Selvstændighed hævdes og ingen Indblanding sker i deres indre Styrelse?»⁷⁷

Regeringens svar, der også denne gang var udarbejdet af Vedel⁷⁸, blev afgivet den 30. oktober og var både i indhold og form meget afvisende: tanken om international voldgift var smuk og ædel og havde udenrigsministerens fulde sympati, men dens gennemførlighed ville støde på overordentlige vanskeligheder, fordi stormagterne ville nære betænkeligheder ved at underordne sig en fremmed voldgiftsrets afgørelse. Det ville være ørkesløst for et lille land som Danmark at tage initiativet til oprettelse af slige traktater. Regeringen var dog parat til ikke blot at fremkomme med, men også modtage forslag til voldgift *forudsat*, at de pågældende sager ikke kunne ordnes ad de almindelige forhandlingsveje og i øvrigt egnede sig til behandling på denne måde. Sin villighed i så henseende havde regeringen bevist i den såkaldte »Butterfield-sag»⁷⁹.

Det var forståeligt, at oppositionen ikke var særlig glad for dette kølige svar. Vedels personlige mening om de 22 venstremænds forslag fremsatte han i et brev til Hegermann: »Hvad Voldgiftsagen angaaer, har det ingen Hast . . .« Ja, han fandt, at »det var meget bedre strax, klart og bestemt at sige, at man virkelig ikke vilde gjøre sig til Nar ved at tage noget Initiativ i denne Sag»⁸⁰.

Denne skarpe afvisning kunne nok virke overraskende, eftersom Vedel netop havde haft lejlighed til at overbevise sig om, at international voldgift kunne være et praktisk middel til at afgøre vanskelige strids-spørgsmål. Men hans udtalelse skal nok ses som et udtryk for hans mistillid til holdbarheden af de store, principielle overenskomster om mægling og voldgift. »Butterfield-sagen var i hvert fald et bevis på, at han nu ikke modsatte sig enhver form for voldgift.

Den omtalte sag havde sit navn efter det amerikanske firma »Carlos Butterfield and Co.«, New York, hvis to skibe, damperen »Benjamin Franklin« og barken »Catherina Augusta«, i september 1854 var ankommet til St. Thomas. Medens de opholdt sig her, opstod det rygte, at deres bestemmelsessted var Venezuela, hvor de skulle forsyne oprørske styrker med våben og ammunition. Da »Benjamin Franklin« om aftenen den 21. december 1854 uanmeldt forsøgte at forlade havnen, blev der fra et batteri fyret på det, og med en kugle i skroget blev det tvunget til at vende om. I maj 1855 fik begge skibe lov til at løbe ud, efter at guvernøren gennem erklæringer fra skibenes ejere havde overbevist sig om, at skibene med ladninger var bestemt for den mexicanske regering. I juni 1860 rejste den amerikanske regering på firmaets vegne krav om en skadeserstatning fra den danske stat »for damages, losses and expenses, occasioned by the alleged unlawful acts of the public authorities of the island of St. Thomas, in the detention of, and for other acts of aggression in relation to their vessels«⁸¹.

Fra første færd afviste den danske regering dette krav med den begrundelse, at de danske myndigheder kun havde gjort deres pligt. Washington svarede ikke på afvisningen før 6 år senere, da kravet påny blev rejst og atter afvist. Kravet rejstes igen i 1869 og 1874 uden at nogen afgørelse blev truffet. Sagen var nu ved at antage en højst ubehagelig karakter, fordi den var blevet et fast programpunkt under valgkampagnerne i USA. Dertil kom, at firmaet Butterfields arvinger i 1880'erne engagerede en af det demokratiske partis førere, advokaten J. MacDonald, til at varetage deres interesser, og da demokraten Cleveland blev præsident i 1885, trådte sagen ind i sin afgørende fase⁸².

I februar 1886 modtog den amerikanske gesandt i Danmark, Rasmus B. Anderson, instruktion om, at spørgsmål *skulle* ordnes nu. Ifølge Andersons egen beretning gik han først til Estrup, der afviste sagen med den begrundelse, at kravet var forældet. På gesandstens indtrængende henstilling lovede han dog at tænke nærmere over det. Derefter

gik Anderson til Vedel, der stillede sig på det samme standpunkt som Estrup og drillende spurgte, om USA tænkte på at erklære Danmark krig. Anderson svarede, at USA.s præsident nu ønskede det gamle stridsspørgsmål ordnet, og han antydede, at man kunne anvende repressalier uden ligefrem at erklære krig. Samtidig foreslog han på eget initiativ, at lade sagen afgøre ved voldgift, den fremgangsmåde, der så heldigt var blevet anvendt i »Alabama-sagen«. Hertil skal Vedel have svaret, at anvendelse af voldgift ville være en dansk indrømmelse af, at sagen havde to sider, og at der var mulighed for et juridisk krav (claim), hvad man hidtil havde benægtet. Efter gesandtens besøg drøftede Vedel sagen med Rosenørn, og resultatet blev, at Anderson opnåede deres personlige tilsagn om at acceptere voldgiften. Den endelige afgørelse måtte dog træffes af regeringen. I et ministermøde gik Estrup så ind for voldgiftsforslaget, skønt ministrene nærmest var imod⁸³.

Denne beretning, der er nedskrevet 28 år senere uden støtte af officielle dokumenter, er ikke helt pålidelig. Det er urigtigt, at Anderson var ophavsmand til forslaget om voldgift. Det var blevet fremsat af USA.s regering såvel i 1869 og 1874 som i noten af 18. februar 1886 til den danske regering. Men det er efter alt at dømme rigtigt, at Vedel (og Estrup) først stillede sig afvisende. Det var en naturlig konsekvens af det standpunkt, regeringen efter Vedels argumentation havde indtaget i 1869 og i 1874: Butterfield havde intet krav på erstatning, og voldgift kunne ikke antages, bl. a. fordi man ikke kunne være sikker på en upartisk afgørelse. Da den amerikanske regering hverken i 1869 eller 1874 insisterede på et svar, blev spørgsmålet om at antage eller afvise forslaget ikke aktuelt den gang⁸⁴.

Det er også rigtigt, at Vedel (og fmlt. Rosenørn) i februar 1886 blev vundet for tanken, men henviste til, at regeringen måtte træffe den endelige afgørelse. I et brev fra den 2. marts 1886 skrev Vedel til Hegermann-Lindencrone: »Det var vanskeligt at afslaae det (voldgiftsforslaget), thi det synes jo at være en Udvei, man altid kan gaae ind paa, naar man som vi ere inderlige overbeviste om, at vi have Ret.... Jeg er derfor ret tilfreds med, at i en Sag af denne Beskaffenhed skal hele Cabinettet tage Beslutningen, saa at Ansvarret ikke alene kommer til at hvile paa Udenrigsministeriet«⁸⁵.

I en beretning fra august 1903 hævdede Vedel, at det var ham, der rådede regeringen til at tage voldgiften, selv om det kunne være betænkeligt nok at overlade en sag, hvor modparten var det hensynsløse USA,

til en fremmed regerings eller embedsmands afgørelse. »Ikke desto mindre troede jeg at maatte tilraade dette Vovestykke... Det var et stort Ansvar, jeg paatog mig. Det lykkedes mig at faa Sir Edmund Monson..., hvis Dygtighed og Hæderlighed jeg kjendte fra hans Ophold som engelsk Gesandt i Kjøbenhavn, bestemt til Voldgiftsmand, og at Sagens Behandlingsmaaade simplificeredes saa meget som muligt. Derefter blev det naturligvis min Sag personlig at udarbejde vort Indlæg, fordi det var ganske umuligt at tænke paa at lægge Sagens Førelse i Kammeradvokaten Hindenburgs Hænder, hvad der utvivlsomt var skeet alle andre Steder. Altsaa udarbejdede jeg ganske ene vor motiverede Fremstilling, og jo mere jeg efterhaanden fordybede mig i Sagen, desto klarere saa jeg vor Ret. Med sædvanlig Tjenstvillighed og Elskværdighed gennemsaa Justisminister Nellesmann mit Udkast, som han billigede i Et og Alt. Jeg troer, at han ogsaa viste det til Goos i denne Egenskab af Folkeretslærer, men forresten blev Betænkningen ikke forelagt Nogen...«⁸⁶.

Gennemgår man de udenrigsministerielle akter om sagen, er det ikke muligt at finde et direkte bevis for, at det var Vedel, der fik regeringen til at gå ind på USA.s forslag. På den anden side er der heller intet, der taler imod Vedels påstand, og Andersons beretning støtter den. At han var den drivende kraft på dansk side, fremgår til fulde af sagens akter. Alle vigtigere skrivelser og indlæg er affattet af ham; nogle enkelte er skrevet af Rasmus Krag, men rettet af Vedel. En sagsfremstilling bilagt de nødvendige dokumenter blev den 30. juni 1886 oversendt til konseilspræsidenten med anmodning om at lade den cirkulere blandt ministrene, før ministerrådet traf beslutning, om voldgiftsforslaget skulle antages. Efter at ministrene havde givet deres tilslutning, blev det ved kgl. resolution af 13. august 1886 bestemt, at det amerikanske tilbud skulle accepteres. Sir Edmund Monson blev foreslået som opmand. I juli 1887 anerkendte Washington Monson som voldgiftsmand, hvilket var den engelske regerings betingelse for at lade ham træde i funktion; men kongressens ratifikation af overenskomsten fandt først sted den 23. maj 1889, og det amerikanske indlæg forelå ikke før september samme år. Der gik således mere end 3 år, før Vedel kunne tage fat på udarbejdelsen af det danske indlæg⁸⁷.

Dette indlæg, der oversat til fransk blev trykt i november 1889, var fra første til sidste ord forfattet af ham alene. I konceptet, der er skrevet med hans sirlige hånd, findes ingen rettelser foretaget af andre. Indlægget bygger på hans egen fremstilling fra 1886. Der er intet,

som tyder på, at det har været forelagt kammeradvokaten. Derimod er det sikkert, at Nellemann og Goos har gennemgået det; dette fremgår af to breve fra den 17. og 18. oktober 1889 til Vedel fra Nellemann. De to retslærde synes ikke at være fremkommet med indvendinger af betydning. Alt i alt må Vedels beretning fra 1903 da siges at være særdeles pålidelig. Det amerikanske indlæg var udarbejdet af fire jurister med MacDonald i spidsen. Det fyldte med bilag 125 trykte kvartsider. Der nedlagdes påstand om betaling af en skadeserstatning på 272,153 dollars og 87 cent med påløbende renter fra den 26. maj 1855 til dommens afsigelse. Vedels indlæg fyldte 32 trykte kvartsider ⁸⁸.

Hans argument mod den amerikanske fordring var principielt baseret på »den relative lange Tid, der forløb, før den fremsattes og paa den besynderlige Maade, paa hvilken den amerikanske Regering i Løbet af over 30 Aar flere Gange har reist denne Fordring, men kun for strax efter at lade den falde«. Efter en længere redegørelse for sagens udvikling konkluderede han i, at dens afgørelse beroede på, hvorledes voldgiftsmanden ville besvare følgende tre spørgsmål:

1) om der var tilstrækkelig anledning til mistanke (for de stedlige myndigheder), 2) om der med rette kunne indvendes noget imod de tagne forholdsregler og 3) om disse fortsattes længere end forsvarligt ⁸⁹.

I begyndelsen af december 1889 blev det danske indlæg overgivet til Monson, der nu var gesandt i Athen. Vedel var trods alt ikke mere sikker i sin sag, end at han betroede Hegermann-Lindenchrone: »forresten er jeg ganske nervøs for Udfaldet af Butterfield-Sagen« ⁹⁰. Allerede den 22. januar 1890 afgav Monson sin kendelse. Den blev en stor sejr for den danske regering og for Vedel personlig. I et brev til ham fortalte Monson senere, at ikke så snart havde han læst det danske indlæg, før det stod ham klart, hvem der havde ret. Han fandt, at det var »(un) véritable chef d'oeuvre tandisque, quant à l'argument américain, j'ai été frappé par l'incurie avec laquelle on l'avait redigé«.

Monson afviste ganske vist den principielle påstand om, at kravet var forældet. Men ellers fulgte han Vedels argumentation, idet han besvarede det første spørgsmål bekræftende. Men hensyn til det andet fandt han, at forholdsreglerne var rimelige og i ingen henseende trykkende. Om det 3. sagde han, at »Forsigtighedsforholdsreglerne ikke fastholdtes længere, end det var nødvendigt«. Konklusionen blev da, »at hverken i Henseende til Skydningen paa Dampskibet »Ben Franklin« eller til Behandlingen af denne Damper og dens Fælle »Catherina Au-

gusta« påhviler der den danske Regering noget Erstatningsansvar«⁹¹.

Vedel skrev 13 år senere: »det var en stor Seier, og det var første Gang den danske Regjering havde underkastet sig Voldgift... Herhjemme blev der ikke lagt noget videre Mærke til den«. Men når han tilføjede, »og naturligvis var der Ingen, der takkede eller lykønskede mig til dette Udfald«, så er dette ikke korrekt. I hans arkiv findes hjertelige lykønskninger fra Nellemann og Hegermann-Lindencrone foruden fra Monson, og i december 1893 nævnte Alex Thorsøe sagen i »Illustreret Tidende«s hyldestartikel⁹². Det er imidlertid en kendsgerning, at pressen ikke ofrede megen omtale på dommen. Og i folketinget nøjedes formanden med at oplæse indholdet af udenrigsministeriets skrivelse af 4. februar om Monsons kendelse samt at lade de trykte eksemplarer omdele. Ingen af medlemmerne tog ordet, end ikke Frederik Bajer. Først under debatten i oktober 1890 nævnte han ganske en passant dommen ledsaget af en syrlig bemærkning om det beklagelige i, at regeringen ikke var gået med til voldgift allerede i 1869⁹³.

Den engelske gesandt, der undrede sig over den kølige modtagelse, dommen fik, havde sikkert ret, når han indberettede: »the interest generally taken in the matter would without doubt have been far more plainly shown, had the result of the arbitration proved adverse to Denmark«⁹⁴.

*

Vedel bevarede alle dage en levende interesse for de indenrigspolitiske begivenheder. Med årene blev hans syn på den hjemlige politik stadig mere kritisk og pessimistisk. Forholdene havde medført, at han var kommet i et stærkt modsætningsforhold til regeringen Estrup, og i fæstningssagen havde han givet udtryk for synspunkter, der godt kunne minde om Hørups. Det var næppe tilfældigt, at han efter bruddet med »Dagbladet« i 1886 (se s. 288) gik over til at læse og formentlig holde »Politiken«⁹⁵. Det er forståeligt, at han med en sådan indstilling ikke blev populær ved hoffet eller i regeringen, thi sine meninger fremsatte han ikke blot i fortrolige breve. Han udtalte dem ved mange lejligheder. Således havde han engang et sammenstød med prins Hans, der sagde, »at naar man havde saadanne Meninger og Følelser gjorde man bedst i at forlade Slottet«. Men han allierede sig ikke med de radikale, og det skyldtes ikke blot, at Hørups artikler var ham for skingre i formen, som Rubin udtrykte det⁹⁶. Modsætningsforholdet gik dybere. Han havde den bestemte opfattelse – som han delte med Monrad

– at ikke blot højre, men også venstre havde skyld i de gølge politiske stridigheder, der lamslog landet. Derfor havde begge partier pligt til at gøre indrømmelser. Overfor Hegermann-Lindencrone udtrykte han i januar 1886 sin mening ganske klart: »Baade Venstre og Høire befinder sig hver især i den Illusion, at det kan faae en fuldstændig Seier over Modparten og sætte sit hele Program igennem, og dog maa Venstre kunne indsee, at hele Magten ligger hos Høire ved Hjælp af Hær, Politi, Gendarmer, Domstole osv., og Høire skulde vide, at den passive Modstand ikke lader sig overvinde ved ydre Magtmidler. Indtil begge Parter indsee, at hver af dem kan neutralisere den anden, men ingen kan slaae den anden til Jorden, er intet Compromis muligt. Der vil sikkert gaae lang Tid, før Sindene ere beredte derpaa, og imidlertid bliver Demoralisationen og det gjensidige Had stadig større«. En måned senere beklagede han, at regeringen ikke havde modtaget venstres tilbud om forhandling. Nu var øjeblikket gået tabt⁹⁷.

De følgende års begivenheder blev ham en bekræftelse på disse pessimistiske betragtninger. Alt initiativ syntes at blive kvalt; en forfaldsperiode var indtrådt, og intet avancerede undtagen »Fæstningsrummelene«. I sine breve vendte han stadig tilbage til denne tankegang. »Her sker Intet«, blev et stående omkvæd. Undertiden udtalte han sig mere udførligt. »Alt er saa gammelt her hjemme, saa mosgroet som en faldefærdig Bygning, saa muggent som Luften i en Stue, hvis Vinduer ikke aabnes«. Til alt dette kom saa erkendelsen af, at han selv var ved at blive gammel, og at hans generation var ved at uddø⁹⁸. »Og samtidig voxer der en Slægt op, som man ikke kjender, hvis Tanker man ikke forstaaer, og der kommer Retninger op, som man troede vare forelængst begravede med en solid Pæl igennem sig. Reaktionen er stadig i Stigen her hjemme, baade i politisk, religiøs og social Henseende. Protectionismen florerer, og Militarismen er nu ikke længere tilfreds med Garderforter og Oversvømmelser, naturligvis skal Jøderne helst behandles her som i Rusland, hvis blot man turde! Det er i Grunden ret curiøst at se paa, men det er et farligt Skuespil, thi Demoralisationen voxer sig heelt ned i de dybere Lag, og der vil hengaa Generationer, før vi forvinde denne Periode, hvis vi da ikke ere færdige, før vi naae saa langt!«⁹⁹

Efter valget i januar 1890 havde han en kort tid håbet, at de moderate højremænd med Klein i spidsen ville forene sig med de moderate venstrepolitikere som Christoffer Hage, Trier og grev Holstein. Men dette håb skuffedes, og alt sank tilbage i den samme tilstand som før¹⁰⁰.

VOKSENDE INTERNATIONAL SPÆNDING

1891-1899

I maj 1891 nåede de mangeårige rygter om en fransk-russisk tilnærmelse ud over gisningernes stadium. Fra St. Peterborg meddeltes det, at en fransk eskadre ville aflægge besøg i Kronstadt i slutningen af juli. Meddelelsen vakte den største opsigt i samtiden: det republikanske Frankrig og det czaristiske Rusland søgte officielt føling med hinanden¹.

Den franske regering fandt, at der nu også bød sig en passende lejlighed til at demonstrere sin flådemagt i de nordiske farvande. I midten af juni indfandt den franske chargé d'affaires sig i udenrigsministeriet for at erfare, om eskadrens anløb af København mellem den 30. juni og 6. juli ville være belejlig. Regeringen gjorde ingen indvendinger mod det planlagte besøg. Tysklands passivitet over for Danmark i de forløbne 4 år havde dysset dens årvågenhed i søvn. Den engelske gesandt MacDonell synes at have tolket stemningen i danske regeringskredse korrekt, da han i juni indberettede, at »nothing leads me to suppose that the Danish Authorities anticipate the slightest hitch or difficulty whatever from that quarter (Tyskland); on the contrary, they seem assured that neither the Emperor Wilhelm nor his Government will depart from their attitude of calm indifference, so long as the French do not overstep the limits of prudence«².

I København var man indstillet på at gøre besøget så vellykket som muligt. Da den franske gesandt d'Aunay udtrykte ønske om at forestille eskadrefejen for Christian IX, blev kongen telegrafisk anmodet om snarest at rejse hjem fra Gmunden. Kongen efterkom anmodningen, og få timer efter sin ankomst modtog han den franske admiral. Dagen efter aflagde han besøg på de franske skibe, inviterede officererne til taffel og lod en mild byge af dekorationer dale ned over dem. Den københavnske befolkning med brygger Jacobsen i spidsen tog sig på det hjerteligste af underofficererne og mandskabet. Ved eskadrens afsejling kunne såvel d'Aunay som den franske admiral fastslå besøgets

succes. Den engelske gesandt var af den samme mening³. I det tyske gesandtskab var man derimod ikke fornøjet. Først hævdede minister Brincken og hans chargé d'affaires, at flådebesøget i virkeligheden var kongen og regeringen imod, at »die Sentimentalität für Frankreich . . . hier mehr verloren als gewonnen hat«, at modtagelsen havde været kølig, selv om der ikke var tale om et ligefrem stemningsomslag. Men snart blev dette standpunkt opgivet⁴.

Da efterretningerne fra Petersborg og Paris omtalte flådebesøget i Kronstadt som en stor succes, og den danske presse med synlig tilfredshed refererede dette, sendte von Brincken den 13. august en længere indberetning, hvori han anklagede danskerne for at vise åbenlys glæde »über die angebliche Schlappe, welche die Mächte der Trippelallianz in St. Petersburg erlitten haben«. Hans vrede vendte sig især mod Vedel: »So hat der Direktor im hiesigen Auswärtigen Amt, Herr Vedel, welcher sonst den Besuch des französischen Geschwaders . . . als etwas ganz bedeutungsloses hinzustellen versucht hatte, dem hiesigen österreichischen Gesandten, Baron Trauttenberg, gegenüber vor einigen Tagen seine Befriedigung über das nunmehr erzielte Einverständnis zwischen Russland und Frankreich, welches zu Erhaltung des europäischen Friedens dringend notwendig sei, ganz unverhohlen ausgesprochen«⁵.

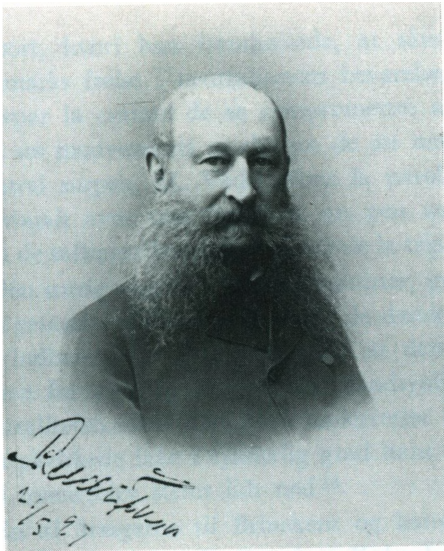
Trauttenbergs version af samtalen med Vedel var knap så sensationel. Han begyndte med at skildre, hvorledes såvel de officielle personligheder som pressen havde pålagt sig stor tilbageholdenhed under flådebesøget for at undgå alt, der kunne tydes som en fjendtlig holdning mod nogen magt, især Tyskland. Heri var nu sket en ændring, idet pressen med stor samvittighedsfuldhed og tilfredshed havde gengivet alle udtalelser fra udenlandske aviser, der omtalte besøget i Kronstadt som en begivenhed af vidtrækkende politisk betydning og tillige udtrykte håb om en fransk-russisk alliance. Derefter hed det: »Mit dieser Tendenz stimmen auch die Aeusserungen Herrn Vedel's überein, welcher mir gegenüber zwar wiederholt den farblosen Empfang in Kopenhagen betonte, andererseits sich aber desto emphatischer darüber äusserte, dass Frankreich, trotz seiner Friedensliebe, durch die blosse Existenz der Trippelallianz bedroht, und angesichts der Möglichkeit eines plötzlichen Angriffes von deutscher Seite geradezu genöthigt sei, seine militärischen Kräfte auf das aeusserste anzuspannen und eine Annäherung an Rusland zu suchen. Der politische Direktor des Auswärtiges Amtes,

dessen antideutsche Gesinnungen Eurer Excellenz aus früherer Zeit ohnehin bekannt sind, gab denselben, offenbar unter dem Eindruck des französischen Besuches, diesmal besonders scharfen Ausdruck«⁶.

Vedels brøde bestod altså i, at han noget uforsigtigt havde givet udtryk for, at et isoleret og defensivt indstillet Frankrig måtte søge tilnærmelse til Rusland for at sikre sig mod et tysk angreb. Der skulle megen dårlig vilje til for at udlægge dette som et bevis på, at Vedel ønskede Danmarks tilslutning til en fransk-russisk alliance. Men det var netop det, Brincken gjorde. Thi da han havde fået luft for sin opsparede uvilje og mistænksomhed mod det officielle Danmarks udenrigs- og forsvarspolitik, lagde han ingen bånd på sine meninger. Sålænge Bismarck stod for styret, havde gesandten ikke fået medhold i sine betragtninger (se s. 195). Men nu kunne han tale frit ud, thi han havde bevis på, at såvel kejseren som den nye rigskansler, general Caprivi, lyttede til ham⁷.

Det var derfor ikke ligegyldigt eller ufarligt, når Brincken i slutningen af august hævdede, at Danmark i tilfælde af en europæisk krig måtte regnes mellem Tysklands modstandere, og at det var usandsynligt, at Københavns befæstning blot skulle tjene til at opretholde landets neutralitet. Han mente endda, at d'Aunay skulle have udtalt, at et fransk eller russisk troppekorps i krigstilfælde ville blive stillet til disposition ved forsvaret af fæstningen. Endvidere hævdede han, at d'Aunay i Vedel havde fundet en imødekommende og virksom hjælper. Dette var i Brinckens øjne meget vigtigt, thi på grund af Rosenørns passivitet hvilede »die Leitung der auswärtigen Angelegenheiten vornehmlich in Herrn Vedels Hände«. Den franske gesandt skulle have forhandlet i timevis med Vedel, og Brincken drog heraf den slutning, »dass bei diesen Besprechungen die Herbeiführungen einer eventuellen Annäherung beziehungsweise eines eventuellen Anschlusses von Dänemark an das russisch-französische Bündnis der Gegenstand der französischen Bemühung gewesen ist, dürfte vielleicht eine nahe liegende und nach den hiesigen Verhältnissen auch wohl nicht ganz unbegründete Vermuthung sein«⁸.

Denne mistænkeliggørelse af Vedel var her drevet ud i det groteske. Brinckens påstande strider ikke blot mod alt, hvad vi ved om Vedels stadige forsøg på at hævde Danmarks neutrale stilling mellem stormagtsblokkene, men modsiges endda af d'Aunays indberetninger. I begyndelsen af september 1891 sendte den franske gesandt en længere

Konseilspræsident
og udenrigsminister,
lensbaron K. T. T.
O. Reedtz-Thott.

Datoen angiver
tidspunktet for hans
afgang.

Marine- og uden-
rigsminister (ad
interim 1897–1900)
N. F. Ravn.

rapport, hvori han fremhævede, at såvel hoffet som regeringen så Danmarks frelse i neutralitetens bevarelse, og at man lagde bånd på sig »par la crainte de se compromettre aux yeux de ceux qui épient tous ses mouvements et chacun de ses actes . . . Un jour que je m'en montrai surpris, M. Vedel, dont la parole est certainement autorisée, m'avouait avec une franchise un peu naive, que le Danemark était tenu de ménager les susceptibilités de la triple Alliance«⁹.

Den østrig-ungarske udenrigsminister, grev Kálnocky, der fra sin tid som gesandt i København kendte de danske forhold, fik forelagt Brinckens indberetning. Han erklærede, at den tyske gesandt malede situationen for sort, og at det var usandsynligt, at Danmark ville opgive neutraliteten. Brincken blev underrettet om Kálnokys udtalelse, men den påvirkede ikke i synderlig grad hans indberetningsvirksomhed, omend tonen blev stemt lidt ned¹⁰.

En af årsagerne til Brinckens og hans regerings mistænksomme og fjendtlige holdning lå lige for: Københavns befæstning nærmede sig fuldendelsen. Den øvede nu sin farlige virkning på det dansk-tyske forhold. Skønt Vedel havde været en modstander af byggeriet, blev det ironisk nok ham, der præsenteredes som hovedexponenten for den tysk-fjendtlige politik, der formodedes at ligge bag ved fæstningens opførelse.

Virkingen af det danske flådebesøg i København havde således været overordentlig ubehagelig. Selv om man i danske regeringskredse næppe kendte Brinckens krasse udtalelser, så herskede der dog – som d'Aunays indberetning viste – ingen tvivl om Tysklands mistænksomhed og uvilje. Christian IX søgte at glatte ud overfor kejser Wilhelm ved at invitere ham til sit guldbryllup i maj 1892, men kejseren sendte afbud¹¹. Derfor kom det højst ubelejligt, da udenrigsministeriet i april 1892 underhånden erfarede, at den franske regering havde planer om i maj at sende en eskadre til København, hvor den officielt skulle repræsentere Frankrig under festlighederne, men reelt skulle benyttes til at give czaren, der ville komme til svigerforældrenes guldbryllup, lejlighed til påny at gøre sig bekendt med den moderne franske flåde. Det lykkedes dog Vedel indirekte hjulpet af det russiske udenrigsministerium at afværge besøget¹². Derved blev det forhindret, at Danmark blev trukket ind som et ufrivilligt mellemed i de fransk-russiske tilnærmelser. Situationen vedblev dog at være vanskelig, og den tyske mistillid til den danske neutralitetsvilje voksede i de følgende måne-

der. Bahnsons (og andres) taler ved politiske møder på Vodroffslund i august og ved Garderhøjfortets indvielse i september 1892 blev omhyggeligt rapporteret til Berlin ¹³.

*

Den fransk-russiske tilnærmelse medførte en fuldstændig ændring i den tyske militære strategi. I 1892 udarbejdede generalstabschefen, von Schlieffen, en ny plan, der skulle benyttes i tilfælde af en to-fronts krig. Først skulle Frankrig besejres og derefter Rusland. Schlieffens plan krævede en betydelig forøgelse af den tyske hær, og i november 1892 forelagde rigskansler Caprivi en ny militærlov. I de følgende måneder forhandlede der om dens gennemførelse, og i forbindelse hermed gav Caprivi i rigsdagens militærudvalg den 11. januar 1893 en oversigt over den udenrigspolitiske situation. Dagen efter blev rigskanslerens tale refereret i flere tyske aviser. Det mest udførlige referat stod i »Berliner Tageblatt«. Herfra bragte Ritzau samme dag et telegram, der lød således: »I Hærudvalgets Møde udtalte Caprivi, da han talte om Alliancen mellem Frankrig og Rusland, endvidere ifølge Berl. Tagebl: foruden begge disse to Modstandere, maa der tages Hensyn til Danmark, hvis Hof er Midtpunktet for mange af den udenrigske Politik's Traade. I sidste Sommer blæste der en Vind, som ikke var os gunstig. Alle disse tre Magter ville have Noget og nære aggressive Tendentser. Tripelalliancens Magter forlange Intet og have fredelige Tendentser« ¹⁴.

Da Vedel om eftermiddagen den 12. læste dette telegram, blev han grebet af forfærdelse. Nu var netop den situation indtruffet, han i årevis havde frygtet: Danmark blev fra ansvarlig tysk side betragtet som medlem af en antitysk koalition. Det eneste lyspunkt var telegrammets uofficielle karakter. Måske drejede det sig blot om en journalistisk overdrivelse eller misforståelse. Han drøftede straks sagen med baron Reedtz-Thott, der var blevet udenrigsminister i juni 1892 efter Rosenørn-Lehns død. Ifølge Vedels samtidige optegnelser tog Reedtz-Thott situationen ret ligeegyldigt, men bemyndigede ham dog til at instruere minister Vind om at undersøge, hvorvidt Caprivi havde udtalt sig som angivet. Hvis dette ikke var tilfældet, håbede man, at der ville fremkomme et dementi. Samtidig fik regeringens organ »Berlingske Tidende« besked om ikke at gengive Ritzautelegrammet. Vedel kunne dog ikke hindre, at det blev trykt i andre danske aviser ¹⁵. I Berlin

var Vind om morgenen blevet opmærksom på avisernes referater. Han havde hæftet sig ved, at rigskanslerens udtalelser var gengivet forskelligt i de to førende blade »National-Zeitung« og »Berliner Tageblatt«, hvilket tydede på, at der kun var tale om uofficielle gengivelser. Vind mente, at disse måske samme aften ville blive korrigeret gennem et officielt referat ¹⁶. Et sådant fremkom nu ikke, men næste morgen indeholdt »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« en meddelelse om, at rigskanslerens udtalelser, således som de var gengivet i forskellige blade, ikke havde nogetsomhelst krav på at være autentiske. Talen var ikke bestemt for offentligheden og var derfor ikke blevet stenograferet. Referaterne var ikke blot ufuldstændige, men indeholdt også væsentlige misforståelser og enkelte forvanskninger. Om Danmark (og Rusland) var der tillagt kansleren ytringer, der fremsattes som hans egne anskuelser, medens han i virkeligheden havde gengivet dem som opfattelser, der fandtes hos elementer i udlandet, som var fjendtligsindede mod Tyskland ¹⁷.

Dette meget valne korrektiv var tænkt som et middel til at berolige sindene i Danmark. Brincken fik ordre til at meddele det til den danske udenrigsminister og »wenn thunlich für Verbreitung in der Presse zu sorgen« ¹⁸. Ordlyden var dog kendt i udenrigsministeriet inden Brincken kom, og Vedel havde fået godkendt, at »Berlingske Tidendes« aftenudgave optog en af ham forfattet notits. Det hed heri, at når Ritzau-telegrammet ikke var blevet gengivet den foregående dag, skyldtes det, at man var klar over, at den tyske rigskansler umuligt kunne have udtalt sig som angivet. De nu modtagne officieuse telegrammer havde vist, at denne mistro havde været begrundet. Dog måtte man tilføje den bemærkning, at man ikke kendte noget til en stemning i landet, der skulle kunne få en dansk regering til at deltage i en krig mod Tyskland, »om vi end ikke finde Tysklands trods alle Forsikringer og Kjendsgjærninger stadig tilbagevendende Mistro til Danmarks Hensigter uforklarlig fra et psykologisk Standpunkt«. Eftersætningen var måske Vedels kommentar til Bahnsons og de andre hedsporeres taler. Sagen havde vakt den største opsigt blandt de fremmede diplomater, og hele dagen var Vedel »overløbet af Gesandter«, der ville høre hans kommentarer. Han søgte at afparere deres nyfigenhed ved at anstille sig ligegyldig og rent ud benægte, at Caprivi havde udtalt sig som påstået ¹⁹. Dette mislykkedes dog totalt. Baron Trauttenberg fandt tværtimod, at »die Überschwenglichkeit seiner Erörterungen brachte jedoch

auf mich gerade den entgegengesetzten Eindruck hervor und ich bin fest überzeugt, dass er selbst von der zur Schau getragenen Zuversicht nichts weniger als durchdrungen ist«²⁰.

Om eftermiddagen kl. 15 kom så Brinckens henvendelse med anmodning om at få korrektivet offentliggjort. Da han ville sikre sig, at udenrigsministeriet fik den nøjagtige ordlyd medbragte han et brev, hvori det hed, at han netop havde modtaget det i afskrift vedlagte telegram, som han bad om måtte blive bragt »zu gewogentlicher Kenntnisnahme«²¹. Ved en lapsus fra Brinckens side var der ikke i afskriften skelnet mellem meddelelsen i »Norddeutsche Allg. Zeitung« og det tyske udenrigsministeriums særlige kommentar, der kun var beregnet for den danske regering. Dette afsnit var langt det interessanteste, thi det hed her, at »gewisse Vorkommnisse in Dänemark aus der jüngsten Zeit, bei denen eine deutschefeindliche Stimmung zu Tage getreten sei, böten Anlass, bei Prüfung unserer Wehrkraft auch die eventuelle Haltung Dänemarks im Falle eines allgemeinen Krieges in ernste Erwägung zu ziehen«²².

Til sin forskrækkelse så Brincken om morgenen den 14., at også dette afsnit var blevet offentliggjort i »Berlingske Tidende«. Han måtte derfor bede Vedel om at lade aftenudgaven meddele, at telegrammets sidste halvdel ikke hørte med, men var »en officøs Meddelelse, som vor Correspondent har modtaget«²³. Anmodningen blev efterkommet. Vedel har næppe været utilfreds med, at publikums opmærksomhed endnu engang blev henledt på dette afsnit, så det kunne øve sin virkning på de fæstningsvenner, der var særlig taleglade.

Om selve erklæringen skrev han til Vind, at den »vistnok ikke (er) saa fyldig og categorisk, som det havde været ønskeligt, og navnlig er det mig uforståeligt, hvad der alluderes til ved de »Vorkommnisse«, der omtales«. Det sidste sagde han også til Brincken²⁴.

Denne imødegåelse var fra hans side kun et forsøg på at tage brodden af de tyske påstande. Overfor sig selv skjulte han ikke, hvorledes det hang sammen. I et brev til Kiær skrev han den 16. januar, at »naturligvis har Caprivi sagt, hvad der tillægges ham, og Dementierne er jo i Virkeligheden så vage, at de snarere bestyrke end benægte. Jeg vil nu gjerne indrømme, at hvor det gjælder om at faa Militærloven til at glide, tager man det ikke saa nøje med at male sort og med at kaste lidt Snavs paa Folk... Lidt Skyld har vel ogsaa vi her hjemme med vore Befæstninger og vor Ravnekrogsforherligelse af os selv«²⁵.

Dette synspunkt bekræftedes, da Vinds indberetning om hans samtale med Caprivi nåede København den 17. januar. Rigskansleren oplyste, at han med sine udtalelser om den ugustige offentlige stemning i Danmark havde tænkt på krigsminister Bahnsons tale ved en af forternes indvielse forrige sommer samt på den såkaldte Højmark-sag. I øvrigt betonede han, at når han ville sætte et lovforslag igennem, måtte han tage alle muligheder i betragtning også den, »at Danmark kunde komme til at staa fjendtligt mod Tyskland«²⁶. Den sidste sætning indeholdt en umiskendelig advarsel, og den viste, at hvordan Caprivis ord end var faldet, så var det tydeligt, at man i Berlin ikke anså det for udelukket, at Danmark kunne blive medlem af en antitysk alliance. Reedtz-Thotts gentagne fortrolige samtaler med Brincken, hvorunder han fremhævede den danske regerings neutralitetsvilje, hans beroligende udtalelser i folketinget den 16. januar om Danmarks ubetingede neutralitet og gode forhold til Tyskland, og det tyske udenrigsministeriums elskværdige anerkendelse af denne tale, alt dette kunne ikke ændre noget afgørende i denne sag²⁷.

Vedel kom den ubehagelige sandhed tæt ind på livet, da han den 17. januar skrev til Hegermann-Lindencrone, »lad os da aldrig glemme, at vi altid maa regne med denne Mistænksomhed som en vigtig Faktor, vogte os for at nære den og vide, at kommer der en Krig, saa vil Tyskland gaae ud fra, at vi ere afsindige nok til at ville være med«²⁸.

*

Under Caprivi-episoden havde Vedel den 16. januar noteret i sine optegnelser: sammenstød med Reedtz-Thott. Han fortalte intet nærmere om årsagen til konflikten eller dens forløb. Næste dag hed det, at Reedtz-Thott var så stolt over sin tale (i folketinget), at han ikke var til at komme nær²⁹. Disse kritiske bemærkninger var udtryk for et alvorligt modsætningsforhold mellem den nye udenrigsminister og hans direktør. Det havde været under udvikling siden Reedtz-Thotts tiltrædelse. Årsagen her til lå egentlig lige for. I 22 år havde Vedel være næsten enerådende i udenrigsministeriet, thi den skikkelige Rosenørn havde ikke lagt ham hindringer i vejen. Desuden havde Rosenørn i de senere år været svækket og havde ofte opholdt sig på sit gods Oreby. Saa tidligt som i efteråret 1886 havde der været rygter fremme om, at han skulle udskiftes med Reedtz-Thott, og dette rygter dukkede op igen i december 1890³⁰. Rosenørn blev dog siddende, må-

ske fordi kongen satte så stor pris på ham. I anledningen af guldbrylluppet ville han gøre sin udenrigsminister til ridder af elefanten, og kun Rosenørns død den 21. maj 1891 hindrede denne store æresbevisning.

Vedel har efter alt at dømme været tilfreds med Rosenørns forbliven. Han havde al den indflydelse, han kunne ønske sig, når han ikke selv ville være udenrigsminister, og nogen virkelig begrænsning heri fra Estrups side, synes der ikke at have været tale om. Der findes – måske med undtagelse af et enkelt personalespørgsmål – intet spor hverken i offentlige eller private arkiver, der indicerer, at Estrup i årene efter 1880 har grebet direkte ind overfor Vedel og Rosenørn. Hans passive optræden under krisen i foråret 1885 synes at bekræfte det indtryk, at han nu havde koncentreret sin interesse om de indenrigspolitiske problemer. Vedel indtog derfor indtil foråret 1892 en position, der meget lignede den, han havde haft under ministeriet Monrad. Dog var der den væsensforskel, at Danmarks udenrigspolitik nu var præget af passivitet og ikke fordrede dristige og skæbnesvangre beslutninger.

Men i juni 1892 skete der en fuldstændig ændring i Vedels stilling, da den 53 årige lensbaron til Gaunø Tage Otto Reedtz-Thott udnævntes til udenrigsminister. Han kunne som politisk type minde om grev Frijs. De var begge konservative storgodsbesiddere, der forstod at optræde som grands seigneurs. De var begge godt begavede og forstod at gøre deres viljer gældende. De havde også det tilfælles, at deres tid som konseilspræsidenter og udenrigsministre kun varede nogle få år. Men nogen ulighed var der også måske især den, at Reedtz-Thott var et mere aktivt og mindre sårbart gemyt end Frijs. Dette karaktertræk fik følger i forholdet til Vedel, der var en ærekær og ømfindtlig natur og desuden en ældre mand nær de halvfjerds. Han følte derfor ingen tilskyndelse til at bøje sig for den yngre og mere uerfarne mand, selv om han var hans chef.

Det varede ikke længe, før de tørnede sammen. Embedsmændene måtte til deres undren opleve, at den nye minister ikke undså sig for at rette i direktørens koncepter. Dette var ganske uhørt i Rosenørns dage³¹. I efteråret 1892 ønskede Reedtz-Thott, at en ny og tiltrængt konsultatslov snarest blev udarbejdet, men Vedel satte sig på bagbenene, »jeg har ikke«, skrev han den 7. oktober til Reedtz-Thott, der opholdt sig på Gaunø, »kunnet opfatte Deres Ord igaar anderledes end som indeholdende en Bebreidelse til mig i Anledning af Consultatsloven,

og jeg tillader mig derfor at resumere min Stilling til denne Sag«. Der-
 efter kom en længere redegørelse for årsagerne til, at den ikke kunne
 fremmes, og brevet sluttede med disse ord, »i alt Fald drister jeg mig
 ikke til at paatage mig et saadant Arbeide, der vistnok vilde lægge heelt
 og udelukkende Beslag paa min hele Arbeidskraft i ikke faae Maane-
 der«. Udenrigsministerens svar var lige så uvenligt. Det havde berørt
 ham pinligt, »at De først nu meente ikke at see Dem i Stand til i denne
 Rigsdagssamling at kunne udarbejde et Lovforslag paa den omtalte
 Basis. Af Deres tidligere Ytringer havde jeg ingen Anledning til at
 forudsætte dette, og der viser sig saaledes pludselige Vanskeligheder
 for mig for at kunne faa Sagen tilstrækkelig forberedt, hvad der er mig
 meget ukjært«³².

Den slags episoder skabte en så ubehagelig atmosfære i det daglige
 arbejde, at Vedel overvejede at tage sin afsked. Men han havde dårlig
 råd til at trække sig tilbage, da han ikke var formuende, og han kunne
 vel også vanskeligt undvære arbejdet, så livskraftig som han var³³.

Rygteerne om den voksende uoverensstemmelse mellem ministeren og
 hans direktør var snart et almindeligt samtaleemne mellem diploma-
 terne. I det tyske gesandtskab, så man med stor tilfredshed, hvorledes
 Vedels position svækkedes. I slutningen af september 1892 hed det i en
 indberetning: »Der im Monat Juni d. J. eingetretene Wechsel in der
 Besetzung des dänischen Ministeriums des Äussern kann eher von un-
 serem Standpunkte nur als ein erfreuliches Ereignis bezeichnet wer-
 den. Der neue Minister ist sichtlich bemüht, sich dem *mephistopheli-
 chen* Einfluss seines ersten Beamten allmählich zu entziehen Dass
 der zwischen beiden Herren sich anbahnende, ihnen vielleicht selbst noch
 nicht zum Bewusstsein gekommene Antagonismus einmal zu einer Krisis
 und zum Rücktritt des schon bejahrten Herrn Vedel führen wird, kann
 keineswegs als völlig ausgeschlossen betrachtet werden«. Kejser Wil-
 helms marginalbemærkning til den sidste sætning lød: sehr ersehnt³⁴.
 Men man tog fejl. Det skulle snart vise sig, at der ingen afgørende
 forskel var mellem Reedtz-Thotts og Vedels opfattelse af den kurs, Dan-
 mark burde følge. De tyske diplomater lod sig øjensynligt besnære af
 udenrigsministerens venlige optræden. Vedels position blev snart for-
 bedret, og hertil bidrog – mærkeligt nok – det franske flådebesøg i ok-
 tober 1893.

*

I oktober måned nævnte år aflagde en russisk eskadre officielt besøg i Toulon som gengæld for det franske flådebesøg i Kronstadt to år tidligere. Besøget var tænkt som en offentlig bekræftelse af den nye alliance mellem de to stormagter.

Alexander III havde i september 1893 taget ophold på Fredensborg Slot, og her fik han nu den idé at arrangere et fransk flådebesøg i København på samme tid som det russiske i Toulon. Han ville da få lejlighed til at aflægge besøg på de franske krigsskibe og ved sin personlige nærværelse kaste glans over det fransk-russiske venskab. Det vides ikke, om Christian IX har været underrettet om denne plan, men det synes lidet sandsynligt. Derimod er det sikkert, at prinsesse Marie var indviet, og at hun støttede den så godt hun kunne ved at optræde som forbindelsesled mellem czaren og den franske chargé d'affaires Pasteur.

I begyndelsen af september rettede czaren gennem hende en henvendelse til Pasteur med anmodning om, at den franske regering i løbet af efteråret ville sende nogle krigsskibe til København³⁵. Regeringen i Paris kunne efter henstillingen om ikke at sende skibe til guldbryllupsfestlighederne i maj 1892 næppe være uvidende om, at et flådebesøg ville være den danske regering særdeles uvelkomment. Alligevel besluttede den sig til at sætte sig ud over dette hensyn. Når czaren ønskede at se franske krigsskibe i København, havde man i Paris ikke råd til at stille sig afvisende. Hensynet til Danmark måtte komme i anden række, og den 14. september fik Pasteur gennem et chiffterelegram besked om, at 1 eller 2 skibe ville blive afsendt³⁶. Da Pasteur var klar over, hvorledes den danske regering ville se på dette nye flådebesøg, holdt han det skjult så længe som muligt. Først den 3. oktober opsøgte han Reedt-Thott for at meddele ham, at to krydsere, »l'Isly« og »le Surcouf«, snart ville komme til København. Samtidig bad han om tilladelse for skibene til at ankre op på inderreden. Ifølge Vedels referat forsikrede Pasteur, at det kun drejede sig om et besøg af samme art som i de foregående år. Udenrigsministeren skal hertil have bemærket, at der jo ellers kun plejede at komme eet skib, »nemlig den islandske Krydser«, d. v. s. et fiskeriinspektionsskib, og at aviserne havde fortalt, at der ville komme flere franske skibe i anledning af czarens ophold i Danmark. Pasteur skal have svaret, at »det var noget løst Avissnak«³⁷.

Dette referat lider af den svaghed, at det først er nedskrevet efter at begivenhederne havde taget en for regeringen ubehagelig vending.

Desuden er det en andenhånds skildring, da Vedel kun kendte samtalen fra Reedtz-Thotts referat. Men det afgørende punkt: Pasteurs forsøg på at skjule den virkelige hensigt med besøget er i hvert fald korrekt, thi i sin indberetning af 20. oktober skrev Pasteur, efter først at have omtalt det officielle Danmarks frygt for Tyskland, »la nouvelle du passage de nos croiseurs (que j'avais avec soin tenue cachée au Gouvernement le plus longtemps possible)«³⁸. Hans anmodning blev videregivet til marineministeriet, der svarede imødekommende, og den 7. oktober blev den officielle tilladelse oversendt til Pasteur, der modtog den på et tidspunkt, da skibene havde forladt Brest og ikke kunne kaldes tilbage³⁹.

Om morgenen den 10. oktober kom de to krydsere, der viste sig at være blandt de største og mest moderne i den franske flåde, til København. Samme dag kunne Pasteur indberette, at czaren ville aflægge besøg den 13. oktober. Datoen var ikke tilfældig, thi på denne dag ville den russiske eskadre ankomme til Toulon. Besøget fandt da også sted som besluttet, idet czaren ledsaget af sin gemalinde og ældste søn samt forskellige medlemmer af det danske kongehus gik om bord på det største af skibene »l'Isly«, der hejste det russiske kejserflag på stortoppen⁴⁰.

Den danske konge og kronprins var dog ikke med, da deres besøg kunne udlægges som en demonstration. Også på anden måde søgte regeringen at forhindre dette uønskede flådebesøg i at udarte til en dansk-fransk-russisk sympatidemonstration. Ved en reception i det franske gesandtskab nøjedes marineminister Ravn med ganske kort at udbringe en skål for den franske marine og ikke for den franske præsident, hvilket hensatte Pasteur i et sådant raseri, at han beklagede sig til Estrup, der dog afviste ham⁴¹. I sine indberetninger kom han med stærke udfald mod det parti ved hoffet og i regeringen, der efter hans opfattelse udelukkende lod sine meninger diktere af frygt for Tyskland. Hans vrede vendte sig ikke mindst mod Vedel, som han anklagede for at være hovedmanden i et antifransk parti, ligesom Brincken to år tidligere havde hævdet, at han var leder af et antitysk parti. Det hed om Vedel, at han »nourrait à notre égard les sentiments les moins sympathiques«, og at han var »le vrai Ministre des Affaires Étrangères, et dont le Baron de Reedtz-Thott ne fait que suivre aveuglement les inspirations«. Det hed videre, at Vedel havde dikteret de forklaringer, som kronprins Frederik havde påtaget sig at afgive i Potsdam⁴².

Det er muligt, at kronprinsen havde til hensigt at afgive sådanne

forklaringer til kejser Wilhelm, men hans besøg i Potsdam blev ikke til noget. Til gengæld forklarede såvel han som prins Hans foruden kabinetssekretær Rosenstand og Reedtz-Thott overfor Brincken, hvordan flådebesøget var kommet i stand. Også den svenske gesandt blev af Reedtz-Thott underrettet om sagens rette sammenhæng⁴³. Men den tyske gesandt lod sig ikke berolige. Selv om han stode på, at udenrigsministeren havde været i god tro, så fandt han, at der nu ikke længere kunne være tvivl om den sande betydning af Københavns befæstning og de planlagte forter og batterier ved Storebælt og Lillebælt. Kejser Wilhelm var enig heri og instruerede ham om ved passende lejlighed at meddele den danske regering, at besøget var blevet »sehr bemerkt«. Over for den engelske militærattaché kom han med så skarpe udtalelser om Danmark, at de efter det engelske udenrigsministeriums mening »fully explain the anxiety which has been displayed by Baron Reedtz-Thott and by Monsieur Vedel«⁴⁴.

Indberetningerne fra de tyske gesandter i Wien, Paris, London, Petersborg og Stockholm bekræftede ganske vist, at den danske regering havde været uskyldig i besøget, men Wilhelm II drog heraf den samme konklusion som kong Oscar, at Danmark ikke længere var herre i sit eget hus⁴⁵. Og for at gøre målet fuldt, så måtte man i København ikke blot affinde sig med, at forholdet til Tyskland var blevet forværret, men også konstatere, at den franske regering var meget fornærmet over den måde, hvorpå det officielle Danmark havde behandlet flådebesøget. Moltke-Huitfeldt skrev til Vedel, at i de 23 år han havde været gesandt i Paris, havde han aldrig fået en så kølig modtagelse i det franske udenrigsministerium som nu⁴⁶.

For Danmark var dette en såre ubehagelig og ikke ufarlig affære, men for Vedel personlig havde den sine lysere sider. Hans forhold til Reedtz-Thott bedredes betydeligt. Uden at det siges direkte, fremgår det umiskendeligt af hans optegnelser fra vinteren 1893-94, at han følte sig solidarisk med udenrigsministeren og delte dennes misbilligelse af czarens hensynsløse optræden. Han billigede også Reedtz-Thotts håndfaste opgør med Pasteur, der var lige ved at blive erklæret persona non grata og kun blev reddet ved den nye franske gesandts betimelige ankomst. I efteråret 1894 måtte han definitivt forlade Danmark⁴⁷. Vedel bifaldt også Reedtz-Thotts bestemte optræden over for prinsesse Marie, hvis andel i affæren man hurtigt blev klar over⁴⁸. Offentligheden erfarede nærmere om den, da bladet »Figaro« den 25. februar 1894

bragte en artikel om »La France à la Cour de Copenhague«. Udenrigsministeren lagde ikke skjul på, hvad han mente om prinsessens indblanding i politik, og Vedel noterede anerkendende: »for Reedtz-Thott er det en stor Seir, og det erkjendes som saadan af Alle«⁴⁹.

Hans venlige indstilling øgedes i den følgende tid, da Reedtz-Thott arbejdede sammen med det moderate venstre for at gennemføre martsforliget i 1894, der bragte en afslutning på Estrups provisoriepolitik. At Estrup af prestigegrunde trak tidspunktet for sin fratræden ud, irriterede Vedel stærkt »Mig tykkes, at det er et farligt Middel, der let kan misforstaaes«, skrev han den 4. maj. I et brev til Hegermann uddybede han nærmere dette synspunkt: såfremt Estrup fortsatte, ville det være et brud på forudsætningen for forliget med det resultat, at de moderate ville tabe deres eneste kort og de radikale ville vinde det næste valg, og så kunne man begynde forfra. Han var overbevist om, at de radikale ligefrem ønskede denne udvikling, og at Hørup skrev artikler, der var således afpasset efter Estrups temperament, at de ville provokere ham til at blive⁵⁰.

Skønt der ikke er bevaret kommentarer fra Vedels side, da Estrup endelig gik af i august 1894 og afløstes af Reedtz-Thott, er det udenfor enhver tvivl, at han har hilst dette skifte med glæde, selv om den har været iblandet bekymring for den nye konseilspræsidents skæbne som indenrigspolitiker. Hans bange anelser var ikke ubegrundede. Modsætningen mellem Estrup og hans efterfølger var hovedårsagen til regeringen Reedtz-Thotts fald i maj 1897. Midt i sorgen over at måtte tage afsked med Reedtz-Thott fandt Vedel dog trøst i, at Estrups førerstilling i landstinget var tabt. Dette var efter hans mening et betydeligt resultat af samarbejdet mellem de to ting og det bedste værn mod nye provisorier. Der var desuden det håb, at Reedtz-Thott snart ville vende tilbage⁵¹.

*

I løbet af halvfemserne begyndte der atter at komme liv i de gamle planer om at sælge de vestindiske øer til USA. Øerne sorterede siden juni 1870 under finansministeriet, en administrativ ordning, der skulle vise sig at få uheldige konsekvenser. Efter at Estrup i 1891–92 forgæves havde forsøgt at interessere den amerikanske regering for et køb, havde der været ro om sagen, indtil redaktør Henrik Cavling i 1895 begyndte en livlig agitation i »Politiken« for at få øerne solgt.

Denne avispropaganda gav Vedel anledning til at sende grev Frijs et længere brev, hvoraf det fremgik, at regeringen ikke agtede at tage noget initiativ til at sælge øerne, men de grunde, der i 1867 fandtes for et salg, eksisterede stadig. Samtidig benyttede han lejligheden til at lufte sin uvilje mod den rolle, Cavling havde påtaget sig, »en af disse besynderlige Eventyrere som engang imellem dukker op mellem vore ellers saa trivielle Landsmænd«. Nogle dage tidligere havde han haft en samtale med den amerikanske gesandt, der fik at vide, at den danske regering ikke kunne genåbne forhandlingerne om salg af øerne, »but if the USA should choose to do so, he was of the opinion that his government would be inclined to sell them, though he was personally opposed to it«. Cavling karakteriserede han som »a self-appointed agent«⁵².

Vedels aversion mod det private initiativ i den slags sager fik han i det følgende år lejlighed til at demonstrere på en måde, der gør det naturligt at omtale Vestindien-sagen nærmere. I slutningen af 1896 havde en kreds af politikere og forretningsmænd dannet en komité, der skulle arbejde for øernes salg til USA, hvorfra der endnu ikke var kommet noget tilbud. Den ledende skikkelse var fabrikant G. A. Hagemann, der havde store sukkerinteresser på St. Croix, og hans såvel som de øvrige medlemmers iver for salget skyldtes efter alt at dømme ønsket om at hjælpe den kriseramte sukkerindustri på fode ved at få øerne indlemmet i USA.s toldområde⁵³. Fra maj 1897 arbejdede komitéen i forståelse med den nye konseilspræsident og finansminister Hørring. Det synes, som om Hagemann gennem sine forbindelser med den amerikanske højfinans har fået kontakt med den dansk-amerikanske journalist Niels Grøn, der i begyndelsen af 1897 kom til Danmark. Efter aftale med komitéen fik han til opgave at virke for salget i USA mod at få garanteret en provision. Denne blev senere ved forhandling med Hørring fastsat til 10 % af salgssummen. Af dette beløb skulle dog også udredes penge til bestikklser⁵⁴.

Under Danmarksopholdet besøgte Grøn også Vedel. Forløbet af dette besøg skildrede Grøn i *marts 1901* i en artikel i »New York Times«. Det hed her: »Early in january 1897 in the foreign department at Copenhagen Mr. Vedel and myself discussed at length the question of transferring the Danish West Indian Islands to the United States. Both the advisability of and the method for accomplishing the object were considered. When I left the foreign ministry that after-

noon Mr. Vedel went to the Folkething . . . and there sought and found Captain Bluhme . . . Captain Bluhme called upon me that evening at Hotel d'Angleterre, and urged me to interest myself in the transfer of the Danish Islands to the United States, stating his private opinion to be that the Danish Government would back me up in case I succeeded in raising the issue«. Uden at sige det direkte lod Grøn sine læsere forstå, at Vedel gennem samtalen var blevet så interesseret i salget, at han straks havde opsøgt Bluhme, der var formand for folketingets Vestindienudvalg, hvorefter denne om aftenen opsøgte Grøn for at få ham til at virke for salgsforhandlingerne i USA. Dette resultat kom også den amerikanske forsker Tansill og den danske historiker G. Nørregaard til ⁵⁵.

Overfor denne påstand står nu Vedels egen beretning, der formentlig er skrevet før maj 1900. Heri hedder det: »I Begyndelsen af 1897 kom Capitain Bluhme til mig og bad om, at jeg vilde modtage Hr Grøn, der gjerne vilde tale med mig om Vestindien. Paa samme Tid – vistnok af Capt. Bluhme – erfarede jeg, at en Comité her havde dannet sig for at arbeide paa denne Sag, og da jeg yttrede min Overraskelse over denne ukaldede Virksomhed fra nogle Privatmænds Side, svarede man mig, at Conseilspræsident Hørring havde billiget Planen, hvorefter Hr. Grøn skulde sendes til Amerika for at arbeide for Salget. – Hr. Grøn indfandt sig altsaa og spurgte mig, hvorledes Udenrigsministeriets Stilling var til Sagen, og jeg svarede ham det samme, som gien-tagne Gange var udtalt baade her og i Washington, at »vi ikke ud-byde Øerne, men fremkom der et alvorligt Bud paa dem, vilde det blive taget under fornøden Overveielse«. Da han gik efter denne vor Samtale, yttrede han i Døren nogle Ord om Omkostninger og Godtgjørelse for Arbeide, – jeg forstod nok, at her tænkte han paa Provision og Profit, men jeg lod, som jeg ikke forstod det, og derved blev det. – Jeg gik strax over til Bluhme i Folketinget og fortalte ham, hvad Grøn havde insinueret, og at han åbenbart ikke, som han gav sig Mine af, handlede af Patriotisme, men at det var for ham en Speculationssag, paa hvilken han agtede at tjene en deel Penge. – I det Hele advarede jeg baade Bluhme og andre af Comitéen, som efterhaanden søgte mig, mod videre at inklade sig med Hr. Grøn, der gjorde et meget upaalideligt Indtryk. – Senere har jeg aldrig seet Hr. Grøn« ⁵⁶.

Som man vil se, afviger de to beretninger ganske betydeligt fra hinanden bortset fra tidspunktet. Ifølge Vedel var det Bluhme, der kom

til ham for at introducere Grøn og ikke omvendt. Grøn blev ikke opfordret, men var allerede engageret til at virke for salget. Formålet med besøget var efter Vedel kun at erfare udenrigsministeriets stilling, ikke at diskutere selve salget. Grøn nævnedede intet om provision, det punkt omtales indgående af Vedel, der til slut fremhævede sin advarsel mod Grøns virksomhed.

Spørgsmålet er nu, om Vedels beretning kan bekræftes. En verificering støder på den vanskelighed, at der ikke er fundet et samtidigt kildemateriale fra anden side. Visse kendsgerninger står dog fast, men inden disse omtales nærmere, skal opmærksomheden henledes på, at Vedels beretning indeholder en åbenbar fejl. Hørring var ikke konseilspræsident i begyndelsen af 1897. Han var på dette tidspunkt indenrigsminister, og hans overtagelse af konseilspræsidiat og finansministeriet skete først den 23. maj 1897. Her er utvivlsomt tale om en erindringsforskydning, men udtalelsen om Hørrings stilling til komitéen er ellers korrekt nok. Ved en vurdering af Vedels beretning er det naturligt at henlede opmærksomheden på hans brev til grev Frijs og udtalelsen til den amerikanske gesandt, begge fra januar 1896. Af disse fremgik det, at Vedel ikke personlig var interesseret i at fremme salgsforhandlingerne, at regeringen ville forholde sig passiv, og at den amerikanske regering måtte tage initiativet. Samtidig rettede han et skarpt angreb på en privatmands (Cavlings) optræden i denne sag. Den samme uvilje mod uansvarlige privatfolks indblanding i udenrigspolitiske sager havde han tidligere vist overfor Jules Hansen. Det synes derfor på forhånd usandsynligt, at han skulle have haft en anden mening om Niels Grøns virksomhed. At dette heller ikke er tilfældet, fremgår af et brev, som Vedel skrev den 18. november 1897 til minister Brun i Washington.

På dette tidspunkt var Grøn med komitéens støtte på vej til USA for at agitere for salget. Brevet blev efter Vedels oplysninger skrevet på opfordring af et af komitémedlemmerne, grev Mogens Frijs, for at orientere gesandten om komitéens arbejde og Grøns virksomhed. Hvorledes skilte Vedel sig nu fra dette delikate hverv? Han instruerede gesandten om, at »Regeringen er udenfor hele denne Sag og holder sig strengt til den Instrux, De fik ifjor: ikke at tage noget direkte eller indirekte Initiativ, men hvis Amerika gjør Tilbud, tage disse under alvorlig Overveielse«. Kom der forespørgsler om, hvad det var for personer, Grøn refererede til, ville gesandten være ubekendt med, hvad han nu havde fået at vide og blot sige, at det var politiske personligheder med en

væsentlig indflydelse i Danmark. Derefter hed det: »Min Mening er den, at uagtet jeg ikke er begejstret for den Tanke at sælge, forstaar jeg dog, at det vilde være en betydelig finansiel Lettelse at blive af med Øerne. Ligeledes er jeg vis paa, at man ville fra alle Sider, ogsaa fra Regeringens, være villig til at udrede fra Salgsummen, hvad der passende kunde honorere alle Vedkommende. Men dermed standser ogsaa min Enighed med de Hrr., thi jeg billiger ikke, at man har indladt sig med Grøn, som jeg anseer for en meget upaalidelig Aventurier, der er langt fra at have den store Indflydelse, som han paastaaer. Skal Sagen frem maa det komme heelt og holdent fra Amerika, vor Agitation i den offentlige Mening derovre vil Intet kunne udrette. I Amerika kan dels den off. Interesse *maaskee* bringe Sagen frem, og den kan pousseres ved en privat Interesse«. Dette ville i øvrigt vise sig, når den nye amerikanske gesandt, mr. Swensson, kom til København. Men måske var strømmen ved at gå det republikanske parti imod. Derfor vidste Vedel »kun eet Middel og det er, at hvis den amerikanske Regering alvorlig vil det, maa den faa Senatet til at bemyndige McKinley til at forhandle med os og tilbyde os den Sum, som forinden underhaanden var angivet af os som acceptabel«⁵⁷.

Brevet viser ikke blot Vedels fordømmelse af Grøns virksomhed og dermed indirekte af komitéens. Den indeholder samtidig en desavouering af konseilspræsidentens optræden, thi ordene om, at regeringen var udenfor hele sagen, kan vanskeligt tolkes anderledes end som en misbilligelse af Hørrings forbindelse med komitéen. Men det afgørende punkt var, at alle forhandlinger skulle gå ad de officielle kanaler, og at initiativet måtte tages af USA.s regering. Vedels beretning fra foråret 1900 må da siges i alle hovedtræk at være troværdig, og Grøns beretning kan afvises som et bevidst forsøg på at stille sig selv i det bedst mulige lys.

Efter modtagelsen af Vedels brev kunne minister Brun ikke være i tvivl om, at han intetsomhelst måtte have at gøre med Grøn. Ministerens svar viste, at han fuldstændig havde forstået hensigten med brevet⁵⁸. Dermed havde Vedel gjort, hvad han kunne for at sætte en stopper for det private initiativ, der udfoldedes af komitéen med konseilspræsidentens billigelse. Udviklingen kom ham yderligere til hjælp ved den spansk-amerikanske krigs udbrud i foråret 1898. Alle planer om et salg blev nu henlagt og først genoptaget i efteråret 1899, da Vedel var gået af som direktør.

Forholdet til Tyskland vedblev at være vanskeligt, og det hjalp ikke, at Brincken i efteråret 1895 afløstes af Kiderlen-Wächter. Ganske vist skrev den nye gesandt ved flere lejligheder, at såvel regeringen som flertallet af befolkningen, især venstreoppositionen, utvivlsomt ønskede at bevare Danmarks neutralitet under en storkrig; *men* der var altid en risiko for, at et chauvinistisk mindretal i en kritisk situation kunne drive landet ud i forviklinger. Han tænkte især på »Bahnsen und Konsorten«, der utvivlsomt ville forbeholde sig i påkommende tilfælde, hvis to landes flåder forenede sig mod Tyskland, at vige for »douce violence« og åbne Københavns havn. Blandt de tyskfiendtlige personer regnede han også Vedel⁵⁹. Påstanden om Vedels fjendtlige holdning havde han så at sige arvet fra Brincken og andre forgængere, og denne permanente uvilje, som Vedel år ud og år ind mødte hos de skiftende tyske diplomater, har formentlig medvirket til at fremme det pessimistiske syn på forholdet mellem Danmark og Tyskland, som han undertiden gav udtryk for.

Den norske diplomat Wedel-Jarlsberg har i sine erindringer fortalt et ganske karakteristisk eksempel herpå. Wedel-Jarlsberg havde i 1898 overtaget godset Palsgaard ved Horsens, og i den anledning rejste han om foråret til København for at gå i audiens hos Christian IX. Bagefter opsøgte han Vedel for at fortælle ham, at han nu var blevet godsejer i Jylland. Ved denne Meddelelse skal Vedel have svaret, at han burde have købt gods i Skaane, thi »at De nedsætter Dem i Jylland, kan jeg ikke forstaa. Jylland er jo bare en hat, som Tyskland ved første leilighed vil kunne sætte paa sit hode«. Og den norske diplomat tilføjede, »jeg blev ganske forskrækket over, at den mand, som i saa lang tid havde staaet i spidsen for det danske utenriksstyre, kunde tale paa den maade«. Efter Wedel-Jarlsbergs opfattelse var en udtalelse af den art et udslag af ren og skær defaitisme⁶⁰.

Såfremt ordene er faldet som gengivet, thi Wedel-Jarlsberg er som anekdoteberetter ikke til at støle på, er det dog at lægge for meget i udtalelsen. Man kan sige, at den var udtryk for en udpræget pessimisme, men heller ikke for mere. Vedel gjorde sig ingen illusioner. Han vidste, at Tyskland kunne besætte Jylland og øerne med, *hvis* det virkelig ville. Denne kendsgerning gjorde ham dog ikke til defaitist. Nok ønskede han såvidt muligt at undgå alt, hvad der kunne tirre de overfølsomme preussere, men han opgav ikke af den grund at forsvare Danmarks selvstændighed eller nordslesvigernes ret. Vilkaaret måtte blot

Peter Vedels storkorsvåbenskjold. Frederiksborg.

I skjoldet er gengivet slægtens bomærke, der består af en tredelt cirkel. Den ene sektion forestiller et røgelsesalter som tegn på gudfrygtighed og med devisen: Deum sancte timeto. Den anden sektion har en blomst som sundhedens symbol med devisen: Sanitatem tuere diligenter. Den sidste sektion har en ring som tidens symbol med devisen: Tempus dispensa sapienter. På båndet i det ydre skjold står: Coelum undiqve et undiqve coelum.

Gulddåse med 6 brillanter.

Skænket Vedel af hertugen og hertuginde af Cumberland »i venlig
Erindring om Formælingsdagen 21. December 1878«.

være, at det drejede sig om spørgsmål af vital betydning. Han var en bestemt modstander af mere eller mindre følelsesbetonede handlinger, der let kunne skade mere, end de gavnede. Da der engang var tale om at arrangere en studenterrejse til Slesvig, skrev han til Rosenørn, at »den maa for Himlens Skyld ved ethvert Middel hindres. De Paagjeldende ville efter al menneskelig Sandsynlighed og trods den yderste Forsigtighed fra deres Side, paadrage sig store Fortrædeligheder, de danske Slesvigere vilde komme til at betale derfor, og den danske Regjering vil komme i den ubehageligste Stilling«⁶¹. Men når det gjaldt sådanne sager som optantproblemet og »Køllerpolitikken«, hvis første fase indtraf et år, før han gik af, holdt han sig ikke tilbage.

Optakten til forfølgelserne kom i sommeren 1898 og tog for alvor fart i løbet af efteråret. Den umiddelbare foranledning til den skærpede preussiske tvangspolitik synes at have været en indberetning fra Kiderlen om festlighederne i København i anledning af 50-året for krigens udbrud i 1848. Denne begivenhed hensatte gesandten i en stærkt irriteret sindstemning. Disse »chauvinistiske mindehøjtideligheder«, skrev han den 6. juni, var slemme nok; værre var dog »die Jahr aus Jahr ein andauernde Agitation für künstliche Versetzung des nördlichen Teils unserer Provinz Schleswig-Holstein, des sogenannten »Sütjütlands«. Auf Betreiben der dortigen Hetzapostel werden freie Fahrten für Nordschleswiger in Dänemark arrangiert«. Wilhelm II.s bemærkning hertil var et spørgsmål, om overpræsidenten (for Slesvig-Holsten) ikke kunne hjælpe på dette forhold⁶².

Virkningen af den kejserlige viljesytring sporedes straks. Allerede den 25. juni blev landråderne i Nordslesvig instrueret om, at alle sammenkomster, hvori danske fra kongeriget deltog, skulle overvåges af politiet. Forekom der taler af politisk karakter, skulle de danske deltagere straks forlade rigsområdet, og der skulle indberettes, om danske statsborgere bosiddende i landsdelen havde deltaget, for at overpræsidenten kunne tage stilling til spørgsmålet om deres øjeblikkelige udvisning. Fjorten dage senere forordnedes det, at navnene på deltagere i udflugter fra Nordslesvig til Danmark ligeledes skulle indberettes⁶³.

De preussiske myndigheder vidste nu, at de kunne gå frem med den yderste strengthed, fordi de havde kejseren i ryggen, og udvisningerne begyndte under de mest intetsigende påskud. Wilhelm II gjorde, hvad han kunne for at ophidse sine embedsmænd. Efter den udvikling det dansk-tyske forhold havde taget, følte han sig øjensynlig ikke bundet

af noget hensyn til Danmark, og Nordslesvigerne skulle nu undgælde for den længe opsparerede irritation og vrede over danskernes tyskfiendtlige indstilling. Skønt han i efteråret 1898 var på rejse i det Mellemste Østen, fandt han dog tid til at telegrafere den 30. oktober fra Jerusalem til det tyske indenrigsministerium om ikke alle nordslesvigske agitatorer med dansk statsborgerret, og navnlig de danske »Abgeordneten« burde udvises. Indenrigsministeren svarede den 1. november, at alle danske statsborgere regelmæssigt udvist, når de optrådte agitatorisk, men de danske »Abgeordneten« kunne ikke udvises, da de var tyske undersåtter. Fra Messina gav kejseren den 20. november ordre til, at lokalmyndighederne skulle underrettes om, at bekæmpelsen af den danske agitation i Nordslesvig måtte fortsættes »mit Entschiedenheit und Konsequenz«⁶⁴. Set på baggrund af disse instruktioner er det ikke mærkeligt, at forfølgelserne antog hidtil ukendt brutale former⁶⁵.

Den hårdhændede preussiske tvangspolitik vakte den største opsigt og harme i Danmark, hvor pressen tog kraftigt til genmæle. Også i udenrigstjenesten var man dybt rystet, og en ellers så flegmatisk mand som minister Vind i Berlin skrev til Vedel: »det er jo næsten, som var der Krigstilstand mellem os og Tyskland«. Med et suk konstaterede han »det er fatalt nu tildags at være et lille Land!« I folketinget bragte Jacob Scavenius sagen frem, idet han udtalte, at det måtte være regeringens pligt at gøre forestillinger overfor Tyskland⁶⁶. Dette var nu lettere sagt end gjort, thi skulle en dansk protest være mere end en tom gestus, måtte den kunne bevise, at de preussiske myndigheder havde overtrådt gældende overenskomster.

Overvejelserne og til dels også beslutningen om den kurs, der burde følges, lå først og fremmest hos Vedel. I det svage ministerium Hørring havde han en ganske anderledes dominerende stilling end i Reedtz-Thotts dage⁶⁷. Vedels første reaktion var, at der måtte handles med forsigtighed. Kammerherre Vind nøjedes derfor i begyndelsen af november, da han underhånden forelagde en enkelt udvisningssag for understatssekretær Richthofen, med at fremhæve det beklagelige i de mange udvisninger. Richthofen svarede meget afvisende, og fra dansk side besluttede man foreløbig at se tiden an⁶⁸. Personlig var Vedel stærkt irriteret, ja ligefrem rasende over tyskernes hensynsløse optræden. Overfor den østrig-ungarske gesandt lagde han ikke skjul på sine meninger. »Was würde man wohl in Deutschland sagen... wenn wir Gleiches mit Gleichem vergolten und für jeden ausgewiesenen (Schles-

wiger) 'einen deutschen Staatsbürger, der hier zu Lande ruhig seinen Erwerb nachgeht, ohne jede weitere Begründung ausweisen wollten? Und da wundert man sich und macht es uns zum Vorwurfe, dass wir Deutschland keine Liebe entgegenbringen!«⁶⁹

De tyske myndigheders udfordrende optræden fortsatte i forstærket form, livligt opmuntret af den hjemvendte kejser, der til eksempel levede denne halvt hysteriske marginalbemærkning: »Man gebe H(err) (Gustav) Johannsen einmal eine Faust auf seinen Dickschädel! Ich will Ruhe im Lande und werde sie herstellen!«⁷⁰ Og som herren er, så følge hans svende. I et interview med Henrik Cavling i slutningen af november indrømmede von Køller, at man udviste ganske uskyldige danske tjenestefolk for at ramme dansksindede slesvigere, som man ikke kunne udvise⁷¹. Omtrent samtidig erklærede de preussiske myndigheder i Sundeved, at såfremt en dansk undersåt, efter at myndighederne havde givet ham ordre, nægtede at hjemkalde de børn, der modtog undervisning i Danmark, så ville *alle* danske undersåtter i det pågældende sogn blive udvist. Det stod nu klart, at tyskerne var gået for vidt, og Vedel greb chancen⁷².

I en officiel dépêche af 21. december 1898 fik kammerherre Vind ordre til at henlede den tyske statssekretær von Bülow's opmærksomhed på, at bestemmelsen i Sundeved efter dansk opfattelse var »incompatible avec des traités et le droit des gens«. Udvestes forældrene var en sådan forholdsregel i strid med de rettigheder, »reconnus aux sujets danois par le protocole final de la commission d'Aabenraa du 16. janvier 1872«. Masseudvisninger af danske undersåtter »ne serait guère admissible d'après le droit des gens actuel et les principes de justice et d'humanité dont je suis convaincu que le Gouvernement prussien ne voudrait certainement pas se départir«. I følgeskrivelsen, der alene var bestemt for Vind, hed det videre, at regeringen ikke skjulte for sig selv, at dette skridt desværre måtte forventes at blive frugtesløst⁷³.

Det undlod dog ikke at gøre indtryk på Bülow, da han den 27. december modtog Vind. I hvert fald hævdede den tyske udenrigsminister, »at han selv personlig ej var for de strænge Udvisninger ved Grænderne. Han anerkjendte gjentagne Gange under Samtalen den kongelige Regjerings fuldstændige Correcthed, men han mente, at den danske Presses Udtalelser og det danske Publikums Optræden bidrog til at vedligeholde den danske Agitation i Nordslesvig; en Forandring heri vilde bidrage til en mildere Optræden fra de preussiske Autori-

teters Side«. Vind svarede, at stemningen i Danmark nødvendigvis måtte blive ophidset over, hvad der foregik, og pressen indskrænkede sig hovedsagelig til at referere facta. Vinds hovedindtryk af samtalen var, at der ikke ville komme noget positivt ud deraf⁷⁴.

Dette var nu lidt for pessimistisk, thi regeringen i Berlin undlod i det mindste ved een lejlighed at støtte de preussiske lokalmyndigheder. Det var i den principielt vigtige sag om amtsdommer Hahns forsøg på at tvinge umyndige, nordslesvigske børn hjem fra danske skoler. På Askov højskole opholdt sig i vinteren 1898–99 en ung sønderjysk pige, der havde fået tildelt en tysk formynder, fordi hun besøgte en dansk skole. Hun fik i januar 1899 et anbefalet brev underskrevet af Hahn og med besked om at rejse hjem. Da hun nægtede at modtage brevet, sendte Hahn det med en følgeskrivelse til herredsfogeden over Gjørding-Malt herreder, hvor Askov er beliggende. Herredsfogeden lod det gå videre til stiftamtmanden i Ribe, der sendte det til justitsministeriet. Sagen blev forelagt udenrigsministeriet, og nu fik Vedel lejlighed til at tage affære. Han konfererede med Nellesmann om den juridiske side af sagen, og Nellesmann udtalte som sin bestemte opfattelse, at både dansk fogedret og politi kunne og burde nægte sin bistand. Justitsministeriet havde den opfattelse, at man ad diplomatisk vej skulle meddele den danske vægring ved at efterkomme begæringen og havde endog fået en beslutning herom stadfæstet i et ministerråd⁷⁵. Men Vedel ville ikke acceptere den. Preusserne skulle selv få lov til at fremme sagen ad denne vej, hvis de havde lyst. Han gik derfor til Hørring og fik ham til at love, at beslutningen ville blive ændret⁷⁶. Dette skete også, og justitsministeriet instruerede amtmanden i Ribe om at meddele herredsfogeden, at han kunne besvare Hahns skrivelser derhen, at han ikke så sig i stand til at efterkomme den fremsendte begæring. Kom der i fremtiden lignende anmodninger, skulle de besvares på samme måde⁷⁷.

Dette anslag fra de lokale slesvigske myndigheders side var således afvist, og Vedel ventede nu, at der ville komme en ny begæring via det tyske gesandtskab. »Vort Svar vil da blive«, skrev han til Hegermann, »at en fremmed Dom eller Retskjendelse . . . ikke kan gjøre Krav paa at exequeres her i Danmark. Den tydske Regering maa efter de almindelige folkeretlige Regler gjøre sin formeentlige Ret gjældende ved vore Domstole. – Naturligvis hverken kan eller vil vi udlevere

disse Børn mod deres og deres Forældres Villie. Men vor Vægning vil sikkert blive meget ilde optaget i Berlin. Det er meget slemt, men vi maa finde os deri«⁷⁸.

Sådan gik det dog ikke. Da det kom til stykket, vogtede de tyske myndigheder sig for at rejse sagen ad diplomatisk vej. Den danske regering havde vundet en ikke ubetydelig sejr⁷⁹.

*

Den forværring det dansk-tyske forhold havde undergået siden 1891 viste med ubehagelig tydelighed, hvor prekær situationen kunne blive, ifald en europæisk storkrig brød ud. Det var derfor såre rimeligt, at man i vide kredse og navnlig blandt oppositionen i rigsdagen påny måtte spørge, om der ikke fandtes et alternativ til regeringens forsvars- og udenrigspolitik. Om der ikke kunne tænkes en politik, der såvidt det var menneskelig muligt sikrede Danmark mod at blive trukket ind i en stormagtskonflikt. Udenrigsministerskiftet i juni 1892 gav venstre håb om at møde en mere positiv indstilling end i Rosenørns dage, og i november samme år stillede forslag om, at folketinget skulle opfordre regeringen til at imødekomme USA.s tilbud fra oktober 1890 om afslutning af voldgiftstraktater. Reedtz-Thotts svar var i hovedsagen afvisende, men ikke affejende som Rosenørns. Han erkendte, at det var en udenrigsministers første opgave at bevare freden, og til opnåelse af dette mål var voldgiften en stor og vigtig opgave. Oppositionens forslag kunne han dog ikke acceptere, men han kunne tiltræde et konservativt ændringsforslag, hvori det henstilledes til regeringen, at søge tvistigheder med andre stater afgjort ved voldgift, såfremt sagerne beskaffenhed tillod det⁸⁰. Denne forskel i tonen var ikke tilfældig. Reedtz-Thott ønskede at afvikle stridighederne mellem højre og det moderate venstre og påbegynde et frugtbart samarbejde. Denne nye kurs blev endnu tydeligere ved det politiske forlig i marts 1894, da regeringen godkendte en rigsdagsbeslutning, hvori det bl. a. hed: »Idet Rigsdagen udtaler, at Forsvarsvæsenets Ordning kun sker med det Maal for Øje at værgе os mod Angreb og at værne vor Neutralitet under Sammenstød mellem andre Magter, opfordres Regeringen til ved gunstig Leilighed at søge denne vor Neutralitet almindelig anerkendt og respekteret«⁸¹. Vedels kommentar til denne specielle beslutning kendes ikke. Betænker man hans tidligere holdning til spørgsmålet om en isoleret

neutralisering af Danmark, kan der næppe være tvivl om, at han har være negativt indstillet. Men han var jo heller ikke politiker og skulle ikke manøvrere i politisk oprørte vande som Reedtz-Thott.

I slutningen af oktober 1896 ønskede 8 venstremænd at stille forespørgsel til udenrigsministeren om de bestræbelser, regeringen måtte have gjort sig for opretholdelsen af Danmarks neutralitet. Til brug ved besvarelsen lod Reedtz-Thott foretage en rundspørge blandt de danske gesandter i Berlin, Stockholm, Petersborg og London for at erfare, hvad de mente om udlandets syn på muligheden af en dansk neutralisering. Gesandterne fandt den meget ringe. Reedtz-Thott, der ikke selv troede på tanken, fik formuleret en noget vag udtalelse om, at regeringens udenrigspolitik konsekvent var rettet mod Danmarks neutralitet som det centrale mål⁸².

Vedel havde været alvorlig syg i oktober og første halvdel af november og havde ikke haft meget indflydelse på denne sag, som udenrigsministeren selv tog sig af. Sin mening om den hele aktion lagde han dog som vanlig ingen skjul på. Til Frantz Bille sendte han i slutningen af december et brev, der var foranlediget af gesandtens misforståede henvendelse til lord Salisbury angående Danmarks neutralisation. Med tydelig sarkasme skrev han: »Den engelske Regering kunde let faae Indtrykket, som om vi virkelig tænkte paa noget saadant, medens det kun var Hensigten at høre, hvad vore Gesandter . . . selv tænkte om en saadan Plan«⁸³.

Det har derfor næppe været ham uvelkomment, da han i januar 1898 på en ny forespørgsel fra oppositionen kunne lade udenrigsminister Ravn svare, at vore gesandter havde det indtryk, »at der næppe vilde være Mulighed for, i alt Fald for Tiden, at opnaa nogen garanteret Stilling for denne Neutralitet«⁸⁴. Kiderlen-Wächter følte sig overbevist om, at »der Direktor Vedel . . . der auch in dieser Frage der spiritus rector war, hat jedenfalls erreicht, was er wollte: die Regierung konnte dem Folketing sagen, sie habe alles für eine garantierte Neutralität gethan, aber keinen Erfolg gehabt, und in Wirklichkeit hat sich Dänemark nach keiner Seite hin für die Zukunft gebunden«⁸⁵.

*

Vedels skeptiske indstilling overfor tanken om, at freden i almindelighed og Danmarks stilling i særdeleshed skulle kunne betrygges gennem internationale aftaler, fik måske sit klareste udtryk i forbindelse med den første Haagkonference i 1899.

I august 1898 foreslog den russiske regering i en cirkulærenote til de fremmede regeringer, at der skulle afholdes en international konference til sikring af fred og afrustning. Om dette forslag skrev Vedel i september, at det hele formentlig ville indskrænke sig til at blive en rådslagning om at forpligte sig til ikke at indføre nye militære opfindelser, nye våben, nyt krudt etc. før 10 år efter, at de var fremkommet, skønt det ikke var til at se, hvorledes dette skulle kunne lade sig kontrollere. »Kort og godt, jeg tror nok eller rettere sagt tvivler ikke paa, at Conferencen nok kommer sammen, men tillige at det gaaer med den som med Kejser Wilhelms Socialistkongres«, d. v. s. at den ikke førte til noget⁸⁶.

I januar 1899 fremsatte Rusland de 8 punkter, der skulle forhandles om. De 4 første angik indskrænkning af rustningerne til lands og søs. Nr. 5 gjaldt en udvidelse af Genèvekonventionen af 1864 om syge og sårede til også at omfatte søkrigen. Nr. 6 omhandlede en neutralisation af redningsskibe under eller efter søslag. Nr. 7 forudså en revision af landkrigsreglementet fra konferencen i Bryssel 1874. Endelig blev det i nr. 8 foreslået, at magterne skulle forpligte sig til principielt at benytte bons offices, mægling og voldgift for at hindre væbnede konflikter mellem nationerne⁸⁷.

Det var en given sag, at Danmark ikke kunne undslå sig for at deltage, og i februar blev minister Frantz Bille og Oberst Schnack udnævnt som Danmarks repræsentanter. Deres instruktion, der var dateret den 12. maj 1899 og underskrevet af Ravn, var udarbejdet af Vedel alene. I hans koncept er der ikke foretaget een eneste ændring med fremmed hånd⁸⁸. Selv om den er blevet diskuteret og vedtaget i ministerrådet, må den i alt væsentlig betragtes som et udtryk for hans personlige bedømmelse af det russiske forslags muligheder for at blive omsat i praksis.

Instruktionen begyndte med en omtale af de 4 første punkter, der selv i reduceret form næppe havde udsigt til at blive vedtaget, thi »det er saa langt fra, at Staterne i Gierningen vise nogen Tilbøielighed til at standse med at forøge deres Krigsmagt«. Punkterne 5 og 6 var humanitære spørgsmål, som alle magter i princippet var enige om. Det gjaldt da blot om at give dem en løsning, der tog hensyn til berettigede militære interesser. Angående nr. 7 udtaltes der tvivl om, hvorvidt en revision af 1874-reglementet ville føre til et bedre resultat. Derefter hed det, at medens nr. 5-7 i grunden intet havde at gøre med det formål, som konferencen var sammenkaldt for, og medens en standsning af rustningerne (nr. 1-4) næppe kunne opnås, så »rammer § 8 derimod

Sagens Hovedpunkt: kan det lykkes at give den Tanke, der ligger til Grund for § 8 en praktisk og antagelig Form, vil ikke alene Freden være væsentlig sikkert, men også Betingelsen være given for at en Afvæbning kan finde Sted«. Interessen ville derfor hovedsagelig samle sig om denne paragraf. Den var dog alt for vagt affattet og i det væsentlige kun en gentagelse af den protokol, der undertegnedes på Pariserkonferencen den 10. april 1856. »Hvis Mæglingen skal have nogen Virkning, maa den være obligatorisk, og det samme gjælder til en vis Grad ogsaa om Voldgiften«. Med hensyn til tanken om en permanent voldgiftsret, så »ville efter min Formening en saadan Ret, i hvilken alle de paagjældende Stater vare repræsenterede, være et upraktisk, kostbart og unyttigt Apparat, og skulde den kun bestaa af Stormagterne, vilde det være et Indgreb i de mindre Staters Uafhængighed, som de ikke kunde modtage«. Den eneste praktiske måde at ordne voldgiften på ville vistnok være den, der var fulgt i den engelsk-amerikanske traktat af 1897⁸⁹.

Det 8. punkt var således det eneste, Vedel tillagde nogen betydning, og det samme sagde han til den russiske gesandt⁹⁰. Som det fremgår af instruktionen, lagde han ikke skjul på sin skepsis, og til Hegermann skrev han endda, at jo mere han tænkte over sagen, desto »umuligere forekommer det mig, at der kan komme noget ordentlig ud af Voldgiftstanken«⁹¹.

I midten af maj aflagde den svensk-norske repræsentant ved konferencen, baron Bildt, besøg i udenrigsministeriet medbringende et af ham selv forfattet udkast, der dels indeholdt et forslag til forelæggelse på konferencen om en slags neutralitetserklæring for de små europæiske magter, dels et forslag til en voldgiftstraktat mellem Sverige-Norge og Danmark. Da Vedel med rette var overbevist om, at udkastets første del ikke havde den svensk-norske regerings bifald, fik han regeringen til at afvise det. I en depêche af 2. juni 1899 til den danske gesandt i Stockholm sagde han, at det var uklart, og at der i praksis næppe ville blive noget tilbage af det. Om voldgiftsforslaget hed det, at man foretrak at afvente resultatet af konferencens forhandlinger, før man søgte at realisere tanken. Samtidig fremkom han med en ganske bemærkelsesværdig udtalelse. I den svenske rigsdag havde den radikale politiker Adolf Hedin stillet forslag om en aftale mellem Sverige-Norge og Danmark, hvorefter de tre lande erklærede sig principielt og permanent neutrale. Forslaget blev den 3. maj 1899 forkastet med 150 stem-

mer mod 62 og havde for så vidt ingen praktisk betydning. Dette hindrede dog ikke Vedel i at indflette følgende bemærkning: »Jeg kan i det Hele taget ikke se rettere, end at det Hedinske Forslag er ulige mere tiltalende og maatte have større Udsigt til at lade sig udføre ogsaa af den Grund, at de kun omfatter de tre skandinaviske Riger«⁹². Disse ord er et interessant vidnesbyrd om, at han ikke helt havde opgivet sin gamle tanke, at se hele Norden som en neutral zone.

Det vil ikke her være stedet i enkeltheder at gennemgå konferencens forløb. Men to punkter skal omtales. Det første var spørgsmålet om en voldgiftsdomstol. Her viste det sig hurtigt, at Vedel fik uret. Kun få dage efter konferencens åbning fremsatte den engelske delegation et konkret og brugbart forslag til oprettelse af en permanent voldgiftsdomstol, og Bille udbad sig instruktion⁹³. Da Vedel havde studeret forslaget og indhentet regeringens billigelse, telegraferede han den 5. juni til Bille, at han var bemyndiget til i princippet at tiltræde forslaget. I et privatbrev af 6. juni til Bille skrev han: »vi ere i det Hele enige i det engelske Forslag, men forbeholder os efter hvad der fremkommer under Forhandlinger at votere for mindre Forandringer deri. Principet antage vi allerede nu. *Jeg* telegraferede Dem til igaar, fordi jeg saa, at Mødet var igaar«. Begrundelsen for denne bratte ændring var, at der i forslaget ikke var tale om at give stormagterne en overordnet stilling, der kunne berøre de andre staters suverænitet. Desuden viste forslaget, at hensigten ikke var at underholde et antal lønnede dommere »doing nothing until called upon to sit in arbitration«. Endelig erkendte man »de Fordele, som en saadan permanent Ret frembyder«⁹⁴. På et andet punkt søgte man fra dansk side at yde en positiv indsats, nemlig med hensyn til de maritime telegrafkabler, som man gennem en international overenskomst ville sikre mod afbrydelse under en krig. Ideens ophavsmand var »Store Nordiske's« administrerende direktør Eduard Suenson, en mand der stod Vedel meget nær. I slutningen af maj forelagde Suenson et detailleret forslag for Vedel, idet han samtidig sendte det direkte til Bille⁹⁵. Vedel så ret kritisk på det og foreslog i stedet, at man kunne prøve på at få § 6 i Bryssel-protokollen af 1874 revideret. På denne konference i Bryssel, hvor Vedel havde været dansk delegeret, havde han anmodet regeringen om bemyndigelse til at foreslå en udvidelse af § 6 til også at omfatte »les câbles d'atterissage«. Bemyndigelsen fik han, men forsent. Nu kunne man benytte den danske reservation angående § 6 til at foreslå nævnte udvidelse⁹⁶. I sit svar

bemærkede Bille, at det ville være umuligt at få Suensons forslag antaget, da konferencen var fast besluttet på ikke at gå ud over de 8 punkter. Derimod var det muligt, at man kunne gennemføre den af Vedel foreslåede ændring. Bille talte med de russiske og engelske førstedelegerede, og de var begge villige til at acceptere ændringen⁹⁷.

Såvidt syntes alt godt, og Bille fik officiel instruktion om at fremsætte ændringsforslag til § 6. Han skulle tillige fremhæve nødvendigheden af også at sikre kablerne i åben sø. Under Billes videre forhandlinger viste det sig imidlertid umuligt at få den russiske delegation til at gå ind på at beskytte kablerne på internationalt søterritorium, da en sådan bestemmelse ville føre for vidt. Bille foreslog da, at beskyttelsen skulle omfatte »territoire maritime de l'État«, men også dette blev forkastet, idet navnlig de amerikanske og franske delegerede fandt, at søterritoriet var et tvetydigt begreb. Det hjalp ikke, at Bille foreslog grænsen sat til 3 sømil. Det endelige forslag måtte derfor indskrænkes til »les câbles d'atterissage«. Da det kom til stykket kunne heller ikke dette gennemføres. Det britiske Admiralitet modsatte sig ændringen, fordi den berørte krigsoperationer til søs, og fordi den gav ret til skadeserstatning uden nærmere at bestemme dennes omfang⁹⁸. Denne meddelelse var en skuffelse for Vedel, der netop havde sat sin lid til, at det danske forslag måtte være i Englands interesse, fordi dette land kun stod i forbindelse med den øvrige verden ved telegrafkabler. Bille havde i sin indberetning den 16. juli udbedt sig nærmere instruktion, men han fik intet svar, og da han den 24. juli rykkede telegrafisk, modtog han kun den lakoniske meddelelse, at han måtte handle, som han fandt opportunt. Derefter trak Bille på mødet den 25. juli ændringsforslaget tilbage⁹⁹. Fire dage senere sluttede konferencen. I udenrigsministeriets officielle tak til Bille skrev Vedel, at først erfaringen kunne vise, om de vedtagne bestemmelser var praktiske, men at det under alle omstændigheder var en epokegørende begivenhed, at alle de civiliserede regeringer havde kunnet samles om det formål såvidt muligt at forebygge krige, og, når dette ikke kunne undgås, da at gøre dem så lidet barbariske som muligt¹⁰⁰. Privat så han betydelig mere pessimistisk på resultatet. Den 7. juli, da konferencens udfald kunne skimtes, skrev han til Hegermann-Lindencrone, at i Haag var jo alt gået, som det var at forudse. Rustningerne i Europa ville fortsætte uforstyrret, der ville blive designeret en permanent voldgiftsret, som man kunne benytte, hvis man ville, men også lade være. Genferkonventionen ville blive udvidet til

også at gælde på havet. Bryssel-protokollen ville blive revideret, men den ville naturligvis ikke blive respekteret og måske ikke engang få form af en konvention. Det politisk set interessanteste resultat var, at Tyskland både med hensyn til rustningsspørgsmålet og den obligatoriske voldgift havde slået de russiske forslag ihjel¹⁰¹.

Haagkonferencen blev den sidste udenrigspolitiske sag, Peter Vedel som direktør kom til at beskæftige sig med. En måned efter konferencens afslutning tog han sin afsked efter at have tjent udenrigsministeriet i 41 år.

PETER VEDEL OG UDENRIGSMINISTERIET

Da Christiansborg brændte i oktober 1884, mistede kongen sine repræsentationslokaler, og det blev nødvendigt hurtigst muligt at skaffe erstatning. Den kunne man bedst finde i Christian VII's palæ, der med sine smukke interiører ville danne en passende ramme om kongehusets festligheder. Men der var den vanskelighed, at udenrigsministeriet havde til huse i palæet. Derfor måtte der først anvises ministeriet andre og lige så gode lokaler. Dette var dog forholdsvis nemt, thi Christian VIII's palæ var ved enkedronning Caroline Amalies død i 1881 blevet ledigt. I løbet af vinteren 1884-85 blev det sat i stand, og i juni 1885 kunne udenrigsministeriet flytte over slotspladsen til sit nye domicil, hvor det havde til huse i 13 år, indtil palæet måtte afgives til prins Christian (X) og prinsesse Alexandrine. Udenrigsministeriet flyttede da til det Harsdorffske palæ på Kongens Nytorv.

Skønt embedsmændene ikke var glade over at skulle afgive deres gamle bolig, så viste det sig dog hurtigt, at byttet var fordelagtigt, fordi ministeriet nu fik langt bedre lokaler. Kontorerne blev indrettet i stueetagen, hvor der var rigelig plads. Navnlig Vedel fik fordel af flytningen. Tidligere havde han måttet nøjes med et beskedent værelse i øverste etage (mezzaninen), nu fik han ikke mindre end 3 rum til sin rådighed: et venteværelse, en modtagelsessalon og et arbejdsværelse. De øvrige embedsmænd blev fordelt rundt om i stueetagen, som oftest med skrivebordene anbragt i vinduesnicherne, der var så dybe, at de sagtens kunne rumme bord og stol. Også sidepavillonerne blev taget i brug, og på 1. etage (beletagen) fik ministeren tildelt 4 værelser eller rettere sale. Her blev riddersalen, trongemakket og den blå sal tillige benyttet ved de udenrigsministerielle middage¹.

Lokalerne var meget enkelt møbleret og hele indretningen særdeles gammeldags². I kontorerne måtte embedsmændene i mørketiden arbejde ved stearinlys, der af budet Kjettinge bragtes ind på en messingplade. Telefon blev først installeret, da man i foråret 1898 flyttede til Kongens Nytorv, og skrivemaskiner var ukendte i Vedels dage. Tobaksrygning var forbudt i ekspeditionstiden og overhovedet ilde set.

Der var en duft af svundne tider, noget verdensfjernt over denne institution, der boede i de store og smukke, men efterhånden lidt forfaldne sale og rum³. Direktørens værelser, der alle vendte ud mod slotspladsen, var møbleret i datidens hyggelige klunkestil. I kontoret, der senere blev Christian X's arbejdsværelse, var der grønne gardiner og portierer, hvortil var gået ikke mindre end 49 alen frynser og 2 dusin kvaster. Langs væggene stod to hvidmalede reoler og et mahogniskrivebord med stol. Desuden fandtes der et mahognibord med stole, en mahognietagere, et spejl i mahogniramme samt et regulatorur. Foran kakkelovnen var en stor skærm, og gulvet dækkedes af et gammelt, lidt slidt tæppe. I modtagelsessalonen fandtes ligeledes mahognimøbler, der her var betrukket med grønt damask. Desuden var der den uundgåelige piedestal, et forgyldt spejl samt en lysekrone. Venteværelset havde ingen sofa, men 14 stole, et større bord samt to »Mahognitræs Spilleborde«. Hvorfor disse befandt sig i venteværelset, beretter inventarfortegnelsen intet om⁴.

Fra Vedels arbejdsværelse førte en indvendig jernvindeltrappe op til udenrigsministerens suite på 1. sal⁵. Her residerede Rosenørn-Lehn indtil 1892, i de senere år dog afbrudt af langvarige sygdomsperioder. Vedel var ganske godt tilfreds med Rosenørns hyppige fravær og lagde intet pres på for at få ham til at vende tilbage, tværtimod. I brevene til Rosenørn finder man gang på gang den vending, at han (Vedel) ikke ser nogen anledning til, at baronen skulle ulejlige sig ind til København⁶. Han var meget vel klar over, at han ikke kunne få bedre og friere arbejdsforhold end under Rosenørn, og derfor så han gerne, at udenrigsministeren blev så længe som muligt i sit embede⁷.

Det er tidligere blevet omtalt, hvorledes Vedel i halvfjerdserne så med stor kritik på Rosenørn og bedømte hans intellektuelle kvalifikationer meget hårdt. I firserne synes han dog at have modificeret sin dom. Brevvekslingen mellem de to mænd viser, hvorledes der udviklede sig et om ikke hjerteligt så dog venligt forhold. Vedel, der i sin stærke selvhævdelsestrang ikke altid var lige nem at samarbejde med, lærte øjensynlig at sætte pris på Rosenørns venlige, loyale og hensynsfulde måde at optræde på. Da Rosenørn fyldte 70 år i maj 1891, sendte Vedel ham en lykønskning, der var holdt i en så hjertelig tone, at den næppe kan betragtes som lutter tom smiger. Efter først at have rost ministerens store pligttrøskab skrev Vedel, at han hertil ville føje sin »oprigtige Tak for den Velvillie, som De nu i en saa lang Aarrække

har bevist mig. Jeg dølger mig ikke, at jeg stundom har været vanskelig, og at det ikke kan være Andet, end at vore Anskuelse undertiden har været forskellige, og jeg ved meget godt, at jeg ikke let fraviger, hvad jeg nu engang anseer for rigtigst. Men desto mere takker jeg Dem for den humane Maade, paa hvilken De altid har optaget mine Bemærkninger og beder Dem bevare Deres Velvillie imod mig ogsaa i de Aar, som jeg endnu haaber at komme til at arbeide under og med Dem⁸.

Samarbejdet kom dog kun til at vare eet år til, thi den 21. maj 1892 døde Rosenørn-Lehn. Det var ingen hemmelighed, at han havde haft sine mangler som udenrigsminister, og derfor havde regeringen Estrup i mange år benyttet justitsminister Nellesmann, hvis fremragende begavelse Vedel forstod at værdsætte, som en slags viceudenrigsminister⁹. Det var Nellesmann, der under krisen i foråret 1878 havde optrådt som mægler mellem Estrup og Vedel. I 1884 havde han en væsentlig indflydelse på regeringens svar til Fredrik Bajer om Danmarks permanente neutralitet, og det var ham, der i rigsdagen oftest trådte i Rosenørns sted, når denne var fraværende¹⁰. I 1887 skrev han regeringens forsvar efter Bahnsøns uheldige tale i Sækkøbing, og i 1889 konfererede Vedel med ham i »Butterfield-sagen«. Brevvekslingen mellem dem viser, hvor nær kontakt de havde med hinanden¹¹. Dette samarbejde fik en brat afslutning, da den kloge og myndige lensbaron Tage Reedtz-Thott i juni 1892 udnævntes til udenrigsminister.

Det vanskelige forhold, der opstod mellem ham og Vedel, er omtalt i det foregående kapitel. Det er også nævnt, at det bedredes og efterhånden blev næsten venskabeligt. Alligevel blev Vedels stilling en helt anden, så længe Reedtz-Thott var minister. Han måtte nu nøjes med at være den første mellem udenrigsministeriets embedsmænd. Efter at tilpasningsvanskelighederne var overstået, synes Vedel egentlig at have været ganske godt tilfreds med denne forandring. I hvert fald var han meget ivrig for, at Reedtz-Thott efter regeringens fald i maj 1897 atter skulle overtage udenrigsministerposten, så snart de politiske forhold tillod det¹². Da det viste sig vanskeligt at finde en ny udenrigsminister, fik Vedel tilbudt posten, men han sagde nej tak. Han motiverede afslaget med sin høje alder og den store arbejdsbyrde, der ville blive lagt på ham, da han fortsat måtte bestride direktørens arbejde. Desuden ville han »faae saa mange sociale og Hof-Pligter at opfylde med Fyrstebesøg her, Bryllupper, Forlovelser, Tafler paa Bernstorff og Charlottenlund,

officielle Visitter og en Uendelighed af andre Ceremoni-Skyldigheder, Middagsselskaber o. s. v., at jeg næppe vilde faae Tid til at udføre mit egentlige Arbeide«¹³. I stedet henviste han til marineminister Ravn, der nu blev nødt til at overtage stillingen som udenrigsminister ad interim, fordi ingen anden vovede at sætte sin politiske fremtid på spil i det svage ministerium Hørring.

Vedel kendte Ravn gennem mange år og satte vistnok pris på ham. Men der udviklede sig intet fortroligt samarbejde i de godt to år, Vedel endnu havde tilbage. Ravn kom kun sjældent i udenrigsministeriet og overlod praktisk talt alle afgørelser til Vedel. Bernhoft har fortalt, at han som ung fuldmægtig forelagde Ravn en note, der var stilet til den engelske gesandt, om fiskerigrænsen ved Island. Ravn misbilligede indholdet, men til trods for at han som gammel søofficer ikke var uden praktisk erfaring på det område, noten behandlede, skrev han dog under med de ord: »Jeg synes ikke om denne Note, men Direktør Vedel vil have det saaledes, saa maa jeg vel skrive under«¹⁴. Når udenrigsministeren havde en sådan indstilling, kunne det ikke være anderledes, end at Vedel fik den samme dominerende stilling, som han havde haft i Rosenørns dage. Ja, den blev måske endnu mere selvstændig, fordi der nu heller ikke fandtes en stærk konseilspræsident.

*

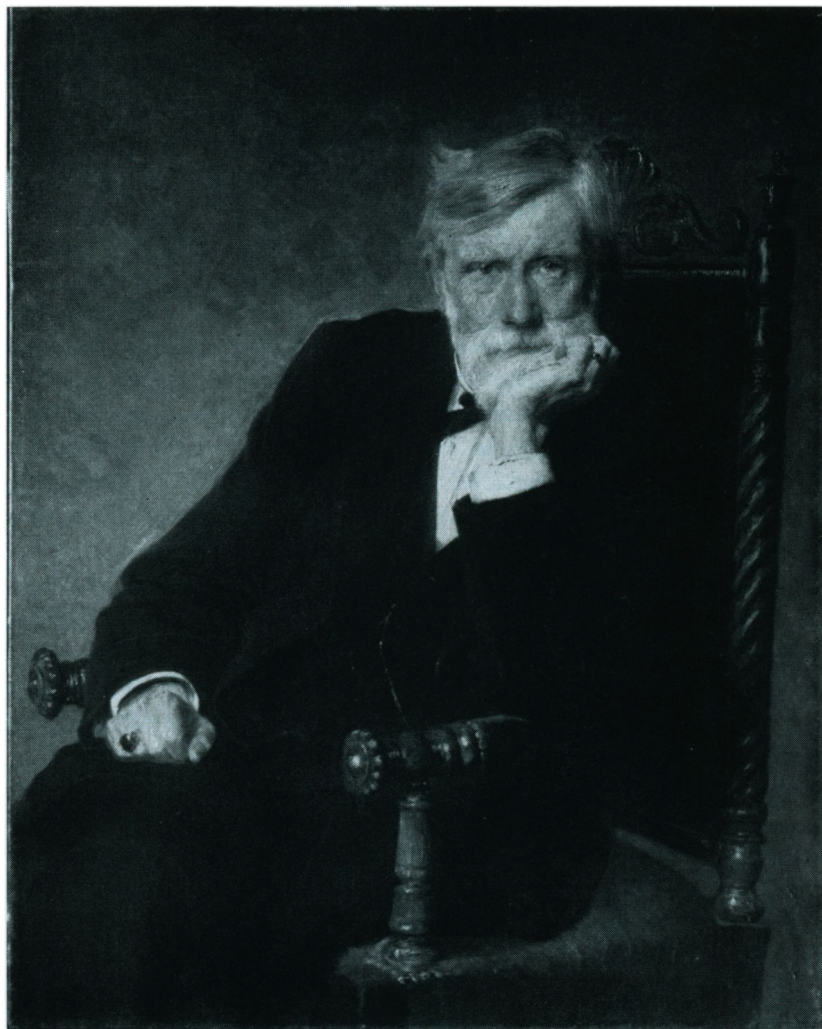
Forholdet mellem Vedel og udenrigsministeriets personale var på enkelte undtagelser nær særdeles godt. Han hørte til de sjældne mennesker, det er bedre at have som overordnet end som underordnet. Årene havde dæmpet hans ilterhed noget, og han var nu bedre i stand til at efterleve den prøvede livsvisdom i Talleyrands ord: *surtout pas de zèle*. Thi den, der er for ivrig, taber let sansen for proportioner og ofrer uforholdsmæssig tid på underordnede sager til skade for de større og vigtigere. Denne fælde, som mange dygtige og energiske embedsmænd undertiden narres ind i, undgik han næsten helt.

Som chef var han human og viste overbærenhed med sine medarbejders svagheder og fejl. Når det i nogle tilfælde blev nødvendigt at skride til afskedigelser, søgte han at gøre det så hensynsfuldt som muligt¹⁵. Da en af gesandterne engang mente sig med urette desavoueret af udenrigsministeren, skrev Vedel et langt brev til ham, hvori han forklarede sagens rette sammenhæng og sluttede med disse på een gang fortrolige og opmuntrende ord. »See saa, lad os nu lade den Sag ligge.

De seer, haaber jeg, at der ikke har været Spor af ond Villie herfra, og tillad mig at tro, at i den lange Tid vi have staaet i Embedsforhold til hinanden, har De maattet faae den Overbevisning, at jeg, der saa vel ved at vurdere Deres Dygtighed og Samvittighedsfuldhed, altid vil gjøre Alt, hvad jeg formaaer for at afværge Ubehageligheder for Dem«¹⁶. En så hjertelig velvilje har næppe kunnet undgå at virke som balsam på et såret sind.

Det var hans skik at komme folk venligt imøde på hans ejendommelige måde med begge hænder fremstrakt og håndfladerne i vejret. Blikket var fast og klart og havde et ganske egenartet udtryk, som hans medarbejdere endnu et halvt århundrede efter ikke kunne glemme. De fandt ingen bedre betegnelse for det end det franske ord: désabusant, desillusionerende. Erik Henrichsen taler om et »halvt ironisk, men ogsaa helt usnobbet Blink i Øjet, som parredes med et tilsvarende ironisk Element i hans Tale«. Stemmen var dæmpet, hans optræden forekommende¹⁷. En af de mange, der blev modtaget af ham i hans senere år, har givet en levende skildring af den virkning, hans personlighed gjorde. »De vil mindes den gamle Mand med det hvide Hoved, de energiske, trods Alderen faste og stærkt mejslede Træk, det milde, venlige Blik fra de kloge, undersøgende Øjne, den høje, slanke lidt foroverbøjede Skikkelse i den lange Redingote, naar han, saaledes som det var hans Sædvane, promenerede frem og tilbage i sin Modtagelsessalon med smaa, velberegnedes Skridt og med den ene Haand stukket ind paa Brystet, medens den anden hvilede paa Ryggen. De vil endvidere mindes hans sympathetiske, klangfulde Organ, i hvilket det danske Sprog klinger saa smukt. Og de vil se ham pludselig stoppe op under Gangen og standse foran dem, naar han var kommet til et vigtigt eller afgørende Punkt i Samtalen. Han hævede da Stemmen, bøjede sig hen mod den besøgende, medens han lagde Vægt paa hvert Ord. Man kunde da altid være overbevist om, hvilket Æmne end Samtalen drejede sig om, at faa et virkeligt nyt og interessant Synspunkt paa Sagen, som man ikke havde hørt fremsat fra anden Side tidligere«¹⁸.

En anden besøgende, litteraturhistorikeren Schwanenflügel, har berettet, hvordan han engang vovede sig op i udenrigsministeriet for at få en oplysning om P. A. Heiberg. »Med lidt Ængstelse bankede jeg paa Vedels Dør. En vakker, artig Mand vendte sig i sin Stol, da jeg traadte ind, og gav mig straks et velvilligt Svar, og gjorde ogsaa hvad han kunne for at skaffe mig den attraaede Oplysning. . . . Som han sad der

Peter Vedel malet af Bertha Wegmann 1893. Frederiksborg.

i sin Stol med Hovedet lidt bøjet under det tætte graa Haar, var han en smuk og værdig Ætling af Anders Sørensen Vedel«¹⁹.

Sådan som han her er set, har malerinden Bertha Wegmann gengivet ham i det mesterlige portræt fra 1893. Initiativet til at få Vedel malet af en af tidens anerkendte portrætkunstnere synes at være taget af »Store Nordiske«s direktør E. Suenson. Det var i hvert fald ham og Rasmus Krag, der i marts 1893 overrakte Vedel en kaligraferet adresse med opfordring til at lade sig male for »at sikre den ydre Skikkelse og de Ansigtstræk, der er blevet os så kjære, mod Forglemmelse af nulevende og kommende Slægter«. Det var også Suenson, der sørgede for, at portrættet efter fru Vedels død i 1912 blev ophængt på Frederiksborg²⁰. Adressen var underskrevet af alle de daværende gesandter, af udenrigsministeriets ældste embedsmænd samt af V. Andræ, J. H. Deuntzer, grev Frijs, O. S. Klein, A. F. Krieger, M. Levy, P. G. F. Mourier-Petersen, J. Nellemann, baron Reedtz-Thott og E. Suenson.

Peter Vedel valgte at lade sig portrættere i sit daglige tøj, således som hans medarbejdere og de besøgende kendte ham fra den jævne, almindelige hverdag. Intet lå Vedel fjernere end at lade sig male i uniform med ordensdekorationer. Den ydre glans øvede ingen tiltrækning på ham. Som han sidder der i skrivebordstolen med hånden under hagen, med det hvide skæg og den grånende lok ned i panden er det lykkedes kunstnerinden at fæstne det mest fængslende i hans ydre: det faste, klare blik og det skeptiske, men dog velvillige udtryk i hans øjne.

Blandt de medarbejdere, Vedel satte størst pris på, var Rasmus Krag, der fra 1883 blev hans højre hånd. Han nærede ubetinget tillid til ham, og når han rejste bort, sørgede han for, at alle vigtigere sager blev betroet ham. I 1889 fik han gjort Krag til Departementssecretair, og fra nu af var det en given sag, at han skulle være Vedels efterfølger²¹.

Efterhånden som de ældre embedsmænd gik bort, kom der nye til; mellem disse var der flere, som Vedel ventede sig meget af. I 1885 ansattes Axel Vedel, en søn af ungdomsvennen Emil Vedel, i 1894 Otto Krag og i januar 1896 H. A. Bernhoft. Alle tre udtalte han sig særdeles positivt om, og Bernhoft kom til at stå ham nær i de sidste år af hans direktørtid. Bernhoft fortæller, at Vedel »viste sig meget fremkommelig. Han godkendte de fleste Koncepter med sine Initialer P. V. ofte uden videre Gennemlæsning; (han) diskuterede Sagerne, idet han opfordrede til Modsigelse: Nu De! Sommetider kom han ind på Emner udenfor

Sagerne. Saaledes indprentede han mig engang at forudsætte, at Folk sagde Usandhed, saa snart De havde Interesse deraf«²².

Men aldersforskellen mellem den gamle direktør og de unge embedsmænd var så stor, at han undertiden virkede noget fjern på dem. Han følte det selv og gav udtryk for det i et brev til Kiær, da han med et suk omtalte alle de mange fra hans egen generation, der var døde, medens en slægt voksede op, som han ikke kendte, og hvis tanker han ikke forstod²³. Denne fjernhed øgedes ved, at Vedel holdt sig helt borte fra den diplomatiske selskabelighed. I de ca. fire år Bernhoft arbejdede under ham, erindrede han kun een gang at have været i selskab med ham. Det skete ved den afskedsmiddag, Reedtz-Thott gav for udenrigsministeriet i 1897. Vedel var ikke videre glad for indbydelsen, men ønskede dog ikke at afslå den. Han mødte op, da alle var samlede, i en højst ejendommelig dragt, en af de gamle livkjoler, der knappedes dobbeltradedt, således som f. eks. Hall eller Monrad havde båret dette klædningsstykke. I hånden havde han en høj hat, der fuldstændig svarede til den norske betegnelse for en sådan hovedbeklædning: en floshat, højst umoderne og aldeles ikke strøget. Det var, sagde Bernhoft, som selve fortiden trådte ind i stuen²⁴.

Da de fremmede gesandter ikke kunne træffe ham i selskabslivet, blev det skik, at de i stedet opsøgte ham i Rosenvænget, når de ville tale med ham under mere private former²⁵. Den franske gesandt Jusserand, der først kom til København i februar 1899 og derfor aldrig fik nærmere forbindelse med ham, har givet en skildring, der trods sine overdrivelser giver et ganske godt billede af, hvordan den gamle Vedel virkede på de udenlandske missionschefer. »Vivant absolument à l'écart, au milieu des siens, ne se reposant de ses travaux au Ministère que pour se livrer chez lui à des études historiques et économiques, M. Vedel était l'ennemi de toute vie extérieure et mondaine. En dehors de son cabinet au Ministère des Affaires Étrangères, on ne le recontrait que sur la route de sa demeure au Département. Sa réputation s'accroissait même en raison de cette sorte de mystère. Dans ce pays où le besoin de distractions fréquentes se rencontre chez les hommes les plus sérieux et les plus occupés, M. Vedel était le dernier survivant d'une école de »doctrinaires« qu'on a connue ici, et pour qui tout ce qui n'est pas étude est dissipation«²⁶.

Franskmanden havde her ramt noget centralt. Vedel var om ikke

den eneste så dog en af de meget få overlevende fra den nationalliberale epoke.

•

Hans forhold til de danske gesandter svingede fra høflig elskværdighed til fortrolighed. Nogle af dem som kammerherre Vind, greverne Sponneck og Moltke-Huitfeldt kom han aldrig rigtig på talefod med²⁷. Til Quaade havde han altid et venligt forhold, men det var først i løbet af halvfjerdserne, at han fik et hjerteligt og fortroligt forhold til tre yngre gesandter, hvem han førte en meget omfattende korrespondance med. Den første var Frantz Ernst Bille (1832–1918), gesandt i Stockholm 1872–1890 og i London fra 1890 til 1908. Vedel skrev engang om ham, at han altid havde skattet hans dygtighed og karakter højt, og det var ikke tomme ord²⁸. Det beviste han i 1890, da han sørgede for, at Bille kom til at overtage den vigtige og på grund af forholdene meget vanskelige post i London. I 1899 fik han Bille udnævnt som Danmarks første repræsentant ved konferencen i Haag.

Den anden gesandt var ritmester senere generalmajor F. F. Kiær (1825–93), hans genbo i Rosenvænget. Vedel satte stor pris på hans menneskelige egenskaber, og da Kiær desuden havde nær forbindelse med hoffet, fik han ham i 1872 til at forlade militæret og overtage posten som gesandt i Rom, hvorfra han i 1880 kom til Wien og i 1884 til det egentlige mål St. Petersborg. Her døde han i marts 1893²⁹.

Den tredje var J. H. Hegermann-Lindenchrone (1838–1918), vistnok den udenrigsministerielle embedsmand, der næst efter Rasmus Krag, stod ham nærmest. Hegermann-Lindenchrone var først chargé d'affaires senere ministerresident i Washington fra 1872 til 1880. Derfra kom han til Rom og i 1890 til Stockholm. Syv år senere flyttedes han til Paris, og fra 1902 til afskedigelsen i 1912 var han gesandt i Berlin. I Vedels øjne var han den bedst underrettede af repræsentationscheferne, en mand, der altid havde noget vigtigt og betydningsfuldt at meddele³⁰. Hans tillid til Hegermann var grundfæstet, og i sine breve til ham udtalte han sig uden reservation om de spørgsmål, der lå ham på sinde.

Generelt kan det siges, at hans brevveksling med Quaade, Bille, Kiær og Hegermann-Lindenchrone, der er bevaret næsten helt intakt, er en uvurderlig kilde til belysning af hans embedsgerning.

I stærk kontrast til den harmoniske forbindelse mellem Vedel og fler-

tallet af udenrigstjenestens folk står hans meget dårlige forhold til Christian Frederik Falbe (1828–96), der var gesandt i Wien 1865–80 og i London fra 1880 til 1890. I juli 1890 blev han pludselig afskediget fra denne post under omstændigheder, der er enestående i den danske udenrigstjenestes historie. Alene dette gør det naturligt at omtale sagen nærmere. Men dertil kommer, at den norske diplomat, baron Wedel-Jarlsberg, i sine erindringer »Reisen gennem Livet« har givet en så særegen fremstilling af denne begivenhed, at den fordrer et korrektiv. Wedel-Jarlsberg fortæller, at Falbe i Foråret 1890 var meget bekymret over Englands beslutning om at afstå øen Helgoland til Tyskland. Afståelsen ville være til skade for Danmarks sag i Slesvig. Dette sagde Falbe til den engelske premierminister, lord Salisbury, idet han fremhævede, hvor farligt det ville være for England at opgive dette bolværk mod Tyskland. Salisbury blev betænkelig, og der kom en alvorlig artikel i pressen, der udtalte tvivl om det hensigtsmæssige i de pågående forhandlinger med Tyskland. »Man fik i Berlin rede på årsagen til Englands betænkeligheder, og uten ophold gjorde man forestillinger i Kjøbenhavn av den alvorligste Art imot den danske ministers optræden, og man forlangte nærmest Falbes rappel. Geheimeråd Vedel, som i lange tider havde været den ledende ånd i dansk udenrigspolitik og som ikke tålte nogen personlig optræden fra gesandtenes side, når det ikke passet ham, kaldte Falbe til Kjøbenhavn, og efter dette besøk fik han afsked«³¹. Dette er altså Wedel-Jarlsbergs version. Hvordan hang det nu i virkeligheden sammen med denne opsigtsvækkende sag?

*

C. F. Falbe var en af de markante skikkelser blandt det 19. århundredes danske diplomater. Han var en rank og elegant mand, der forstod at føre sig, skønt hans ene knæ var stift på grund af et sår, han havde fået i slaget ved Isted. Han havde et livligt væsen, og overfor dem, han ønskede at vinde, var han meget charmerende. Efter at være blevet enkemand giftede han sig i 1883 med en af Englands rigeste damer, mrs. Gerard Leigh, hvis herresæde Luton Hoo udenfor London blev et samlingssted for det engelske society. Prinsen og navnlig prinsessen af Wales stod han på en særlig fortrolig fod med, og da forlovelsen blev deklareret mellem prinseparrets ældste søn, hertugen af Clarence, og prinsesse Mary af Teck skete det på Luton Hoo. Falbe havde således en særdeles god position, og til alt dette kom, at han var en oprigtig

og varmhjertet dansk patriot, der som ung officer med hæder havde deltaget i Treårskrigen. I 1853 havde han forladt militæret for at studere statsvidenskab, og efter endt eksamen trådte han i udenrigsministeriets tjeneste.

I det ydre var alt da såre godt, men indad stod det ikke helt så fortræffeligt til. Falbe havde en højst uheldig tilbøjelighed til at handle, før han havde tænkt sig om, til at begejstres for en idé, før han havde undersøgt dens bærekraft, og hvad der var farligst af alt: til at optræde på egen hånd, før han havde udenrigsministeriets tilladelse. Han havde desuden for vane at fælde hurtige og flotte domme over mennesker og situationer, og hans optræden overfor folk, der ikke var hans lige- eller overmænd kunne være unødigt sårende³². Til dette kom så, at hans pengesager inden giftermålet i 1883 var i en miserabel tilstand. Disse forhold bevirkede, at man i udenrigsministeriet betragtede ham med stigende uvilje. Allerede i november 1865 fik han en skarp reprimande, fordi han på egen hånd havde indladt sig i forhandlinger med den østrigske regering, og det samme gentog sig i juni 1866. Da Falbe i 1872 var kommet på den idé, at Andrassy skulle være voldgiftsmand i sagen om artikel V, skrev Vedel, »det er igen en af disse løse Ideer, som jeg hader«³³.

Forholdet mellem de to blev snart meget spændt, om end de ydre former blev bevaret, indtil det i februar 1884 kom til et brud. Årsagen var, at Falbe uden tilladelse var rejst på en kortere orlov til Paris, og da man bebrejdede ham dette, valgte han at svare på en måde, som Vedel fandt så fornærmelig, at han afbrød al privatkorrespondance med ham. Derefter var der kold luft mellem udenrigsministeriet og ham, indtil katastrofen indtraf i sommeren 1890 på spørgsmålet om øen Helgolands skæbne³⁴.

De engelsk-tyske forhandlinger om denne sag var strengt fortrolige, og Falbe havde trods sine forbindelser intet erfaret, før han lørdag den 14. juni kl. 16 havde en samtale med prinsessen af Wales, efter alt at dømme på hendes foranledning³⁵. Dagen forinden var prinsen af Wales blevet underrettet om det forestående mageskifte gennem dronning Victorias privatsekretær, lord Ponsonby. Denne har i et brev af 14. juni fortalt, at prinsen efter at have modtaget meddelelsen »called in the Princess of Wales, who at once denounced the proceeding as a knuckle down to Germany and most detrimental to the interests of Denmark . . . (she) asked if this sacrifice of British Naval interest . . . was actually

concluded. I said the Queen had I believed now assented but I could not say it was actually settled but it would be soon. The Prince of Wales did not say very much except that he agreed with the Princess«³⁶.

Af dette brev fremgår to ting: for det første at sagen i realiteten var afgjort, hvad den tyske ambassadør da også indberettede samme dag. Der manglede blot den formelle bekræftelse³⁷. For det andet at prinsessen af Wales misbilligede det forestående mageskifte, omend han lod prinsessen føre ordet. Denne kendsgerning gør det mere forståeligt, hvorfor hun turde indlade sig på at kalde Falbe til sig om eftermiddagen den 14. Hvad hun direkte har fortalt denne, er ikke fundet refereret, men om aftenen den 14. telegraferede gesandten til udenrigsministeriet: »L'Allemagne demande cession de Helgoland. Le cabinet de St. James disposé, Reine contre. Le secrétaire de légation part pour Copenhague – (j'ai) cherché informations«³⁸.

Dette telegram var ikke blot mangelfuldt, det var direkte vildledende. Gesandstens ord om, at han havde søgt oplysninger, indskrænkede sig til den fremstilling prinsessen havde givet ham, og såvidt det kan ses, søgte han hverken at få den bekræftet eller afkræftet fra anden side. I stedet for at undersøge forholdene nærmere sendte Falbe sin legationssekretær, grev F. Reventlow, af sted i hurtig og hast med en halv besked og krav om øjeblikkelig instruktion.

Reventlow kom til København mandag formiddag den 16. juni medbringende et brev til Rosenørn. Vedel holdt på dette tidspunkt sommerferie ved Mälaren. I brevet meddelte Falbe, at prinsessen af Wales »ønsker et Memorandum opsat visende, hvorledes Afstaaelsen (i 1814) fandt Sted, og hvad den strategisk-navale Betydning af Helgoland er for England overfor Tyskland«. Reventlows opgave var dels at give yderligere oplysninger, dels at afhente »et saadant Memoire«³⁹. Han kunne dog kun oplyse, at Tyskland havde tilbudt store landstrækninger i Afrika som compensation, at forhandlingerne var stærkt fremskredne, og at sagen hastede. »Altsaa ikke et Ord, som vi kunde regne os tilgode«, skrev Rosenørn til Vedel, »thi enten England eller Tyskland sidder inde med Helgoland, kan vel være os temmelig ligegyldigt . . . Men hvorom alting er, maa vi nu skrive et saadant«, og han bad Vedel sende et udkast. Han begrundede denne hastige afgørelse i en for Danmark ikke ufarlig sag med, at såvel hans medarbejdere som den fg. konseilspræsident Nellesmann og kronprinsen mente, at der bag ved anmodnin-

gen måske lå noget, der kunne blive til gavn for Danmark ⁴⁰. Hvad dette *noget* var, kom klarere til udtryk i Rasmus Krags brev af 17. juni til Vedel. Krag skrev, at ejerforholdet til øen var Danmark uvedkommende »alene fraset den Mulighed, at vi engang kunde få den tilbage af sidstnævnte Magt«. (England). Men dette kunne ikke siges åbent i det ønskede memorandum. Det viste sig, at Vedel var af samme anskuelse. I sit svar på Rosenørns brev skrev han: »lykkes det os at hindre (afståelsen) . . . saa kan der *maaske* senere være en Mulighed for, at vi med Tiden kunde have nogen Fordeel deraf« ⁴¹. Disse udtalelser har en særlig interesse, thi det var øjensynlig tanken om, at Helgoland i dansk besiddelse kunne benyttes til at slå en handel af med Tyskland om Nordslesvig, der fik Rosenørn og hans embedsmænd til at gå ind på Falbes anmodning. Ingen af dem sagde noget om, *hvorledes* øen skulle komme til Danmark. Sandsynligvis har man haft vage spekulationer om et trekantet bytte, hvorefter England fik de dansk vestindiske øer mod at afstå Helgoland til Danmark, der så gav den videre til Tyskland ⁴².

I udenrigsministeriet begyndte man da at koncipere det ønskede memorandum. Medens dette stod på, modtog Vedel den 18. om aftenen Rosenørns brev med anmodning om at hjemsende et udkast. Brevet overrumplede ham fuldstændig, og han følte sig under et ganske særlig pres, fordi han vidste, at hans svar ville være ca. 4 dage undervejs, hvis han ikke fik sendt det med dampskibet til Stockholm endnu samme aften. Han gav sig derfor straks til at besvare det. Hans første indtryk var, at det omtalte memorandum måtte afgives i et forsøg på at hindre Helgolands afståelse. Man kunne påpege, at øens betydning for England var større nu end i 1814, thi Tyskland var nu en sømagt, der måtte regnes med i Nordøen. Mémoiren måtte være kort og fyndig, nærmest til brug for prinsessen og evt. dronningen, men ikke affattet som et diplomatisk aktstykke, der kunne meddeles lord Salisbury. Det måtte helst se ud som en notits, prinsessen havde skaffet sig fra nogen i Danmark, men ikke en officiel mémoire, hvorved den danske regering ville intrigere mod Tyskland. »Dette sidste Punkt beder jeg særlig bemærket, og derpaa maa vist Falbe ogsaa særlig gøres opmærksom.« Til slut forsikrede han om sin beredvillighed til straks at afbryde ferien og rejse hjem ⁴³.

Det kan næppe bestrides, at såvel Rosenørns som Vedels og Krags første reaktion på Falbes meddelelse var lidet velovervejet. Her havde

det været på sin plads at erindre de vise ord: pas de zele. Men for deres vedkommende drejede det sig kun om foreløbige overvejelser. Der var endnu ikke foretaget et afgørende skridt. Og det var godt det samme, thi den 19. juni om morgenen modtog man i udenrigsministeriet fra Falbe et telegram, som han havde afsendt den foregående aften kl. 18,45. Heri meddeltes, at lord Salisbury havde offentliggjort sin dépêche til den engelske ambassadør i Berlin om de engelsk-tyske forhandlinger og bebudet, at han ville forelægge Parlamentet en lov om afståelse af Helgoland til Tyskland ⁴⁴.

Dette telegram ændrede hele situationen, thi et memorandum var nu ikke blot overflødigt; det kunne blive direkte farligt for Danmark, om det kom til den tyske regerings kundskab, at man havde planer om at modvirke salget. Den 19. telegraferede Rosenørn derfor til Falbe: »Faut-il encore rédiger mémoire?« Svaret indløb næste dag: »Ønskede Oplysninger ere endnu brugelige« ⁴⁵. Rosenørn mente derfor, at man burde fortsætte udarbejdelsen, men da han den 21. skrev til Vedel, var han dog kommet til den erkendelse, at »jo mere jeg tænker derover, jo betænkeligere bliver jeg ved Afsendelsen – et saadant Papir kan jo let misbruges, især i en Dames Haand«. Han ville derfor overveje sagen endnu nogle dage og forelægge den for kongen ⁴⁶.

Da Vedel modtog dette brev den 25. om aftenen, havde også han haft lejlighed til at tænke sagen igennem. Han var da kommet til det resultat, at »nu da Tractaten allerede er undertegnet, faaer en saadan Mémoire en meget betænkeligere Character end den vilde have haft, hvis Spørgsmaalet endnu overveiedes i (den engelske) Regeringen«. Han ville derfor råde Rosenørn til at fremstille sagen for kongen. Denne ville sikkert anse det for rigtigst ikke at lægge sig ud med kejser Wilhelm og den engelske regering til ingen verdens nytte blot for at opfylde prinsessens begæring. Falbe burde have benyttet sine udmærkede forbindelser til at skaffe sig kendskab til forhandlingernes tilstand, inden han sendte Reventlow hjem ⁴⁷.

Dagen før Vedel skrev dette brev, havde Rosenørn efter at have talt med kongen truffet sin beslutning. Reventlow blev sendt tilbage uden noget memorandum blot med en kort officiel skrivelse, hvori det hed, at et memorandum ikke ville være uden betænkeligheder ⁴⁸. Uheldigvis afsvækkedes denne beslutning af en mundtlig instruktion, Rosenørn gav Reventlow, og som gik ud på, at man måske var villig til at give Falbe »noget«, hvis han i en chifferdepêche begrundede nødvendig-

heden heraf, og hvortil meddelelsen var »brugelig«. Rosenørns hensigt var at vinde tid, for at han kunne nå at høre fra Vedel, om man kunne betro Falbe et memorandum ⁴⁹.

Udenrigsministeren syntes således stadig at være et bytte for stor usikkerhed, men den skulle Falbe snart rive ham ud af. Thi den 28. juni modtoges i udenrigsministeriet en indberetning fra London dateret den 22. juni. Heri meddelte gesandten, at han i forventning om at modtage det ønskede mémoire selv havde udarbejdet et sådant efter eget skøn »og saavidt muligt fra et rent engelsk Standpunkt, og tilstillede rette Vedkommende samme alt forrige Mandag«, d. v. s. den 16. juni. En afskrift vedlagdes. Falbes memorandum indeholdt i og for sig intet opsigtsvækkende. Det var en gentagelse af alle de kendte argumenter om ikke at svække Englands og styrke Tysklands maritime stilling i Nordsøen ⁵⁰. Men selve emnet og tonen, der var kras antitysk, var af en sådan art, at dette memorandum kunne volde den danske regering de største ubehageligheder, om det blev kendt, at forfatteren var den danske gesandt i London.

Trods sin åbenhjertighed fortalte Falbe intet om, at hans indlæg også var blevet læst af den mand, der ledede den konservative opposition mod lord Salisbury, lord Randolph Churchill. Han nøjedes med at sige, at det var blevet benyttet »paa forskjellige Steder«, og at den apati, der først gav sig tilkende i de ledende kredse, efterhånden havde vejet pladsen for en tiltagende uro og utilfredshed med »Lord Salisbury's letfærdige Rutten med et vigtigt strategisk Punkt« ⁵¹.

Rosenørns reaktion på Falbes forbløffende indberetning var overordentlig mild. Han nøjedes med at udtrykke sin overraskelse og meddele, at han nu ikke så nogen grund til at udarbejde et memorandum, der ikke kunne hindre afståelsen, men derimod i Berlin og af lord Salisbury sikkert ville blive opfattet som en intrige fra den danske regerings side. Han måtte derfor misbillige, at Falbe på egen hånd havde foretaget et skridt, der burde være undgået ⁵².

Da Vedel den 27. juni modtog Rosenørns brev af den 24. kendte han intet til Falbes indberetning, og han blev ikke underrettet om Rosenørns misbilligelse, der afsendtes den 30. juni. Han var lidet tilfreds med den mundtlige instruktion, Reventlow havde fået med, fordi han frygtede, at Falbe for at undgå prinsessens unåde ville blive fristet til at anmode om et memorandum. Han henstillede derfor, at man i København traf den nødvendige beslutning, så Falbe kunne trække sig ud

af sagen ved at skyde skylden overpå regeringen⁵³. Denne plan kunne af gode grunde ikke gennemføres, men den viste, at Vedel var parat til at hjælpe Falbe ud af en knibe.

Nogle dage senere fik han meddelelse om Falbes uforsigtige optræden, og samtidig modtog han et telegram fra Rosenørn, hvori det hed, at »Kjendskabet til Mémoiren har foraarsaget en stor Bevægelse i Ministerraadet. Nogle holde paa (Falbes) Afskedigelse, andre paa en congé saa længe Parlamentet er samlet. Jeg (raader) til det sidste. Hvad vil De raade til?«⁵⁴ Vedels svar gik ud på, at Falbe straks burde kaldes hjem for at forklare »sin egenmægtige og uforstandige Opførsel. Afskedigelse vilde være fortjent, og maaskee bliver den nødvendig, men ligesom det correcte altid vil være først at have ladet ham forsvare sig, saaledes vil den (afske digelsen) altid tildrage sig Opmærksomhed og lede paa Sporet efter Aarsagen, og der er dog altid en Mulighed, om end kun svag, for at den hele Fadaise kan forblive skjult«. En længere congé var ingen straf, derimod var det i sin orden straks at lade ham komme til København og »læse ham ordentlig Lectien«, og sige ham, at hvis der opstod mindste mistanke i London eller Berlin om, at han havde haft fingeren med i spillet, ville han officielt blive desavoueret og evt. øjeblikkelig rappelleret. »Jeg dølger mig ikke, at denne Fremgangsmaade kan forekomme altfor mild, men jeg kan egentlig ikke opgive Haabet om, at Falbe bilder sig ind, at hans uforstandige Mémoire har havt større Indflydelse, end den virkelig har det«⁵⁵. Både Rosenørn og Vedel var altså indstillet på at vise mildhed. Men sagen fik et ganske andet forløb, fordi stærkere magter greb ind. Som det fremgik af Rosenørns telegram af 1. juli, var der blandt regeringens medlemmer ønske om straks at skride til afskedigelse. Hvem der indtog den skarpe holdning, er det ikke muligt at sige, men sandsynligheden taler for, at det først og fremmest var Estrup, der nu var vendt tilbage til København, og hvis herskernatur næppe tålte en så egenmægtig optræden fra en embedsmands side⁵⁶.

Sagens videre forløb beroede nu på, hvad Falbe kunne sige til sit forsvar, og i hvilken udstrækning han ved sin personlige optræden kunne formilde sine anklagere. Chancen var næppe stor, og bedre blev det ikke, da det viste sig, at Falbe slet ikke forstod at benytte den. Thi da han fik hjemkaldelsesordren, nægtede han at komme. Først undskyldte han sig med upasselighed, og derefter hævdede han, at en for

pludselig afrejse ville vække opsigt, hvorfor han hellere måtte vente nogle uger, inden han kom ⁵⁷.

Denne uforstandige optræden blev dråben, der fik bægeret til at flyde over. I et telegram konciperet af Vedel, der nu havde afbrudt sin ferie, hed det: »Je Vous ai donné l'occasion de venir tâcher de justifier personnellement Votre conduite. Voyant que Vous n'y tenez pas je retire mon ordre que Vous veniez ici et réserve mes décisions ultérieures« ⁵⁸. Efter modtagelsen af dette telegram rejste Falbe hurtigst muligt til København, hvor han vistnok ankom den 12. juli ⁵⁹.

Men nu var enhver henvendelse forgæves. Hans samtaler med Rosenørn og muligvis med andre ministre kunne ikke rokke ved regeringens beslutning om at afskedige ham. Den 15. juli fik han besked om at returnere til London, og den 17. skrev Rosenørn til finansministeren, d. v. s. Estrup, at han efter forhandling med ham og de øvrige ministre snarest ville nedlægge forestilling om Falbes afskedigelse med pension ⁶⁰. Den næste dag forfattede Vedel en længere skrivelse, hvori afskedigelsen begrundedes med disse ord: »Det staaer fast, at De paa egen Haand har afgivet den omtalte Mémoire den 16. Juni, altsaa samme Dag som Grev Reventlow ankom hertil for at forelægge mig (Rosenørn) Spørgsmaalet om en Mémoire burde afgives. Den Forskjel, som De nu vil gjøre gjældende imellem en privat af Dem afgivet Mémoire og en afgivet »af den danske Regjering« existerer ikke, da den danske Gesandt ikke som privat Mand kunde afgive en saadan om et politisk Spørgsmaal, og der under ingen Omstændigheder kunde være tale om en officiel Mémoire af den danske Regjering«. Videre bebrejdedes det Falbe, at han ikke havde indberettet, at de engelsk-tyske forhandlinger var så vidt fremskredne, at den engelske regering ikke kunne trække sig tilbage. Såsnart man gennem aviserne havde erfaret, at dette var tilfældet, havde der ingen tvivl hersket om, at et memorandum ikke kunne afgives, da det både i London og Berlin kunne opfattes som en fjendtlig intrige af Danmark. »For at forekomme ubehagelige Reclamationer« var han indstillet til afskedigelse i nåde og med pension, men det havde været behageligst, om dette kunne være sket efter ansøgning. Trods gentagne opfordringer havde han imidlertid nægtet at indgive sin afskedsansøgning ⁶¹.

Efter dette indså Falbe, at slaget var tabt, og i et brev af 21. juli ansøgte han selv om afsked i nåde og med pension »efter mere end 25

Aars Tjeneste som Gesandt og som 40 Aars Invalid efter Slaget ved Idsted«⁶². Denne gunst blev ham tilstået, og den 1. august 1890 afgang han stillingen som dansk gesandt i Storbritannien. Han blev boende i London, hvor han døde 6 år senere som en bitter og slagen mand.

Hans skæbne var hård, men ikke uretfærdig eller uforskyldt. Ved sin overilede optræden havde han bevist en skæbnesvanger mangel på sund sans og bragt regeringen i en ubehagelig situation. Danmarks stilling overfor Tyskland var i forvejen så vanskelig, at regeringen intet valg havde, men måtte skride til afskedigelse inden sagen blev kendt i Berlin. Dette lykkedes også. Den tyske gesandt i København fik ingen ordre til at protestere mod Falbe endsige kræve ham afskediget. Brinckens indberetning af 29. juli 1890 gik ud på, at Falbes afskedigelse hovedsagelig skyldtes hans mangeårige uoverensstemmelse med Vedel. Og da presserygterne i september måned dukkede op om baggrunden for hans fjernelse, benyttede Vedel lejligheden til overfor Brincken at dementere dem. Gesandten fik at vide, at fratrædelsen hovedsagelig skyldtes Falbes manglende interesse for arbejdet. Hvorvidt Brincken har troet herpå, er en anden sag. Men det er en kendsgerning, at han forholdt sig fuldstændig passiv, og at han ikke modtog nogen ordre fra Berlin i denne sag⁶³.

Som det vil ses, er Wedel-Jarlsbergs fremstilling af denne episode ikke blot vildledende, men også direkte uretfærdig overfor Vedel. Falbes afsked skyldtes ikke »Geheimeraad Vedel... som ikke tålte nogen personlig optræden fra gesandtenes side, når det ikke passet ham«. Falbe var selv årsag til den hårde dom, der blev fældet over ham, og det var regeringen, der eksekverede den. Havde det stået til Vedel, var han formentlig sluppet med en alvorlig irrettesættelse og forflyttelse.

*

Indtil udenrigsministeriets reorganisering i årene før den første verdenskrig var der et skarpt skel mellem hjemme- og udetjenesten. Dette skel var ikke lovfæstet, og det fandtes ikke udformet eller begrundet i noget officielt aktstykke, men det var ikke mindre reelt af den grund. Det var en uskreven lov, at udetjenesten i første række var forbeholdt repræsentanter for den danske adel og dermed socialt ligestillede. Disse mænd blev i kraft af deres byrd, opdragelse og formue anset for at have særlige betingelser for at varetage stillingerne ved de diplomatiske repræsentationer⁶⁴.

Skønt Vedel, som omtalt, var meget kritisk indstillet overfor adelen, billigede han systemet og skildrede engang fordelene ved i lighed med det 18. århundredes udenrigstjeneste at lade en »grand seigneur« varetage den repræsentative og rent politiske side af et gesandtskabs opgaver, dog kun for nogle år, sålænge hans formue slog til. De handelsmæssige og juridiske spørgsmål kunne overlades til en uddannet, fast embedsmand. Altså en ordning, der mindede om den, man havde haft ved legationen i Paris under den ældre Bernstorff, da den borgerlige Wasserschlebe tog sig af de mere praktiske spørgsmål ⁶⁵.

Delingen mellem hjemme- og udetjeneste viste sig dog i det lange løb at være altfor utidssvarende, og da man kom ind i det 20. århundrede stod det klart, at mange af udetjenestens folk var for ringe udrustet til at kunne varetage de nye opgaver, der meldte sig. Men endnu i slutningen af det 19. århundrede var systemet ikke helt forældet. Diplomaterne betragtedes vedblivende som fyrsternes personlige repræsentanter og måtte som følge heraf færdes meget ved hofferne. Desuden havde europæiske monarker som czaren, de tyske og østrig-ungarske kejsere ja selv den svensk-norske konge en indflydelse på deres landes udenrigspolitik, der er ganske ukendt i de monarkier, der har overlevet to verdenskrige. I Storbritannien var monarkiets stilling mere beskedent, men også her skete det, at fyrstelige personer blandede sig i udenrigske spørgsmål. Endnu vigtigere var slægtskabet mellem de danske og engelske kongehuse, der øvede en betydelig indflydelse på den danske gesandts stilling.

Endelig må det nævnes, at gesandternes løn slet ikke dækkede deres udgifter, hvis der skulle repræsenteres standsmæssigt. Privatformue var derfor en nødvendighed for den, der ville være repræsentationschef. En række argumenter kunne således gøres gældende for ordningens bevarelse, og i Vedels direktørtid skete der ingen ændringer. Gesandterne levede deres liv i udlandet, og udenrigsministeriets embedsmænd sad største delen af tiden i kontorerne på Amalienborg. Kun i de unge år, medens de var under uddannelse, fik de lejlighed til at gøre tjeneste ved et eller flere gesandtskaber. Senere hen var der mulighed for korte vikariatervikariat ved gesandtskaberne, når der på grund af sygdom eller orlov blev brug for hjælp.

Fordelene ved dette system var, at hjemmetjenestens folk lærte at kende deres sagsområde til bunds, og Bernhoft har givet dem det skudsmaal, at »med deres Ejendommeligheder var de gamle Embedsmænd

både kompetente og samvittighedsfulde.« Han erklærede sig også enig med den gesandt, der engang sagde: »de smaa Sager bliver vist bedre besørgede af det moderne Udenrigsministerium, men jeg tvivler om, hvorvidt det samme kan siges om de store Sager«⁶⁶. På den anden side var den skarpe sondring mellem hjemme- og udetjeneste med til at skabe en indelukket og lidt stillestående atmosfære i udenrigsministeriet, hvor det daglige arbejde blev udført roligt og stilfærdigt, fjernt fra døgnets larm. Denne næsten idylliske tilstand blev først for alvor ændret ved kommissionen af 1906. Og dog begyndte moderniseringen så småt endnu i Vedels dage. Færdselsmidlernes udvikling, udenrigshandelens vækst og den tiltagende udvandring skabte en kontakt med udlandet, der gav sig udslag i et voksende antal sager, som udenrigsministeriet måtte tage sig af. Medens der i 1871 kun havde været 3.687 indgående og 3.941 udgående skrivelser, så var de tilsvarende tal i 1892 steget til 8.400 og 8.818. Dette øgede arbejdspress bevirkede, at udenrigsministeriet i 1884, i 1891 og 1892 stillede forslag om at få genoprettet den 3. stilling som departementssekretær, der var blevet nedlagt i 1866. Men alle tre gange blev forslaget afvist⁶⁷. Den eksklusive atmosfære, der omgav udenrigsministeriet, gjorde det ikke populært i rigsdagskredse. I stedet kom den tiltrængte modernisering fra en anden kant: gennem konsulatsvæsenet. Ved konsulatsloven af 5. april 1888 var de afgifter, der påhvilede danske handelsskibe, som anløb havne, hvor danske konsulter og vicekonsulter var ansat, blevet nedsat ganske betydeligt. Vedel var særdeles utilfreds med denne nedskæring, der begrundedes med de dårlige tider for handelen og skibsfarten⁶⁸. Også konsulterne, der fik hovedparten af deres omkostninger dækket gennem disse afgifter, var misfornøjede. En revision blev anset for påkrævet, og i løbet af sommeren og efteråret 1892 udarbejdede Vedel og hans embedsmænd forslag til en ny lov, der i nogen grad ophævede nedsættelserne af 1888⁶⁹. Forslaget kom til 1. behandling i folketinget den 14. december 1892. Her fremsatte ordføreren Bojsen den revolutionerende idé, der formentlig var inspireret af den norske konsulatskommission, at staten på vigtigere handelspladser skulle ansætte og lønne *udsendte* konsulter, da disse i højere grad end de honorære konsulter kunne varetage den danske handels og skibsfarts tarv. Forslaget gik i udvalg, og dets betænkning dannede grundlaget for den nye »Lov om Konsulatsvæsen« af 14. april 1893. Udenrigsministeriet fik nu bemyndigelse til at udsende karrierekonsulter, og den tidligere konsulatsafgift blev afskaf-

fet fra 1. januar 1894 og erstattet af en årlig kontorholdsgodtgørelse⁷⁰.

Denne reorganisering skulle få vidtrækkende konsekvenser. Der kom nu en mere direkte forbindelse mellem erhvervene og udenrigstjenesten, og udenrigsministeriets personale fik tilført nyt blod ved ansættelse af en række yngre, handelskyndige mænd, der i højere grad end deres ældre kolleger var på talefod med erhvervslivets folk. I løbet af 1896–97 udsendtes vicekonsulerne J. Clan til London, A. Fraenkel til Buenos Aires og W. Weimann til Chicago. I New Orleans ansattes Thyge Søgaard, og i Gøteborg blev Isidor Heckscher udnævnt til generalkonsul⁷¹.

Vedel hævde ingen andel i denne nyordning. Hans forslag var gået ud på at videreføre det gamle system og blot at jourføre afgifterne. Men da ordningen var gennemført, erkendte han de muligheder, den indebar. Skønt hans virke hidtil hovedsagelig havde ligget på det politiske plan, så søgte han nu, da han var over 70 år gammel, at øve en indsats også på det handelspolitiske område. Hans interesse gjaldt først og fremmest Københavns Frihavn, der var blevet åbnet for trafikken i november 1894. I de første år var omsætningen i Frihavnen ikke stor, og striden mellem Tietgen, der repræsenterede den gamle havn, og Isak Glückstadt, der repræsenterede Frihavsselskabet, virkede hæmmende på udviklingen. I efteråret 1895 kom det dog til en udsoning, og D. F. D. S. besluttede at åbne en dampskibsforbindelse mellem Københavns Frihavn, New Orleans og andre havne ved den mexicanske Golf⁷².

Dette forsøg på at lede transithandelen fra Sydstaterne og Mellemamerika til København i stedet for til Hamborg interesserede Vedel levende, og han søgte at hjælpe med de midler, der nu stod til udenrigsministeriets rådighed. Han fik sat igennem, at en af de nye karrierkonsuler sendtes til New Orleans, og han drog omsorg for, at det blev den 52-årige Thyge Søgaard, der havde opholdt sig mange år i staterne, hvor han havde været forretningsmand og vicekonsul i Kansas. I årene 1895 til 1899 førte Vedel en livlig korrespondance med ham, fik ham en tid ansat i udenrigsministeriet for at han kunne komme ind i sagerne, og gjorde, hvad der stod i hans magt, for at støtte arbejdet på at skabe en aktiv handels- og skibsfartsforbindelse. Resultaterne blev kun små, og Søgaards personlige indsats blev en stor skuffelse. Vedels initiativ på dette område endte for så vidt i et nederlag. Men det er bemærkelsesværdigt, at en mand i hans alder var i besiddelse af en så-

dan åndssmidighed, at han tilsyneladende uden større anstrengelse kunne sætte sig ind i de uvante og indviklede økonomiske og trafikmæssige problemer ⁷³.

*

Da Vedel havde passeret de halvfjerds, begyndte han at tænke på at trække sig tilbage. Gennem mange år havde han lidt under et vaklende helbred. I ungdommen og den første manddoms tid havde han kun sjældent været syg, men da han nærmede sig de halvtreds, mærkede han de første skavanker. I vinteren 1868–69 blev han alvorligt angrebet af lungehindebetændelse, der fordrede bade- og rekreationsrejser til Norge i 1870 og 1871. Siden fulgte andre plager, hvoraf svimmelhed, nervøs hovedpine og mavelidelser synes at have været de mest fremtrædende. I efteråret 1873 var det særlig galt, og sommeren efter måtte han på baderejse til Vichy. De følgende år undgik han større sygdomme, men i dagbøger og breve støder man gang på gang på omtale af småskavanker, der krævede kortere eller længere sengeleje. Efteråret 1896 var han stærkt angrebet af influenza og havde svært ved at komme til kræfter. Disse legemlige besværligheder i forbindelse med den tiltagende alder gjorde spørgsmålet om at søge afsked aktuelt ⁷⁴.

Ifølge de da gældende pensionsregler havde en embedsmand ret, men ikke pligt til at gå, når han fyldte halvfjerds ⁷⁵. I december 1893 passerede Vedel denne grænse – og blev på sin post. Men i foråret 1896 havde han gjort op med sig selv, at nu var tidspunktet kommen. Til sønnen Peter skrev han: »Jeg tænker alvorligt paa at trække mig tilbage. Maaskee skeer det meget snart, maaskee kan det ogsaa vente indtil henimod Aarets Udgang, men i al Fald vil 1897 neppe se mig i Embede. Tænk paa, at i Aar bliver jeg 73 Aar, og nu gaar ogsaa Nellemann af som Justitsminister, og saa har jeg ikke længere Nogen i Ministeriet, som jeg staar i mere personlig Tillidsforhold til. Det kan desuden ikke gaa an saaledes at blive et antidiluviansk Dyr mellem den Ungdom – og Middelmaadighed – som nu regerer« ⁷⁶. Beslutningen om at gå inden udgangen af 1896 blev dog ikke til noget, og da foråret kom med en alvorlig regeringskrise, har han formentlig følt det som sin pligt at blive, når der kun kunne skaffes en udenrigsminister ad interim. I marts-april 1898 tænkte han atter på at gå, men så brød den spansk-amerikanske krig ud, og den var ikke Danmark uvedkommende på grund af vore vestindiske øer. Altså måtte han blive ⁷⁷.

Rygterne om hans forestående afgang var nu så vedholdende, at pressen begyndte at beskæftige sig med spørgsmålet om hans efterfølger. At han ville blive vanskelig at erstatte, behøvede ingen nærmere påvisning. Han havde ledet udenrigsministeriet gennem så mange år, at han var blevet en institution. Intet aktivt medlem af udenrigstjenesten havde nogensinde kendt anden chef end ham, og selv grånende gesandter var begyndt som unge volontører under hans ledelse. For ofteligheden at se fandtes der ingen naturlig afløser blandt tjenestens folk, og derfor gik rygten, at regeringen ville tage en mand udefra f. eks. professor Deuntzer. Vedel var irriteret over at høre disse løse spekulationer. *Han* var ikke i tvivl om sin efterfølger: det skulle være hans nærmeste medarbejder, den nu 58-årige departementssekretær og kammerherre Rasmus Krag⁷⁸.

I december 1898 sluttede Spanien og USA fred. Vejen syntes nu åben for Vedels afskedsansøgning. Engang i løbet af foråret 1899 indgav han den, men udenrigsminister Ravn bad ham trække den tilbage og vente, indtil Haagkonferencen var afsluttet⁷⁹. Atter indvilligede Vedel; det blev sidste gang, thi nu var han fast besluttet på at gå. Ikke så snart var konferencen forbi, før han den 29. juli skrev sin personligt prægede og til kongen stilede afskedsansøgning. Trods lettelsen over endelig at kunne give tøjlerne fra sig, var han fyldt af vemod i afskedens stund: »Jeg haaber, at min fremrykkede Alder hidtil ikke i nogen væsentligere Grad har hindret mig i at udføre min Embedsgerning, men jeg føler tillige, at det nu, da 41 Aar ere forløbne siden jeg indtraadte i Ministeriet som Departementschef, baade for Forretningernes Skyld og for mig selv er paa Tide, at jeg viger Pladsen for yngre og friskere Kræfter. Hvor tungt det end falder mig at skulle forlade en Virksomhed, der har fyldt en saa lang Deel af mit Liv, maa jeg derfor udbede mig Deres Majestæts Tilladelse til at trække mig tilbage, og idet jeg fremhæver min allerunderdanigste Tak for den Naade, der i min Embedstid er bleven mig tildeel, tør jeg i dybeste Underdanighed andrage paa, at det maatte behage Deres Majestæt fra 1. september d. A. at regne, i Naade og med Pension at entledige mig fra det mig betroede Embede som Directeur for det samlede Udenrigsministerium. Allerunderdanigst P. Vedel«⁸⁰.

Den 23. august bifaldt kongen hans ansøgning, og Vedel kunne nu gå i bevidstheden om, at han havde beskikket sit bo. Uden indvendinger havde Ravn accepteret hans forslag til de nødvendige omplaceringer

ger. Rasmus Krag blev direktør fra 1. september, og fuldmægtig Otto Krag hjemkaldtes for at bistå ham med ledelsen af den politiske afdeling. Axel Vedel udnævntes til departementssekretær og leder af handels- og konsulatsafdelingen med Bernhoft som fuldmægtig. Quaade junior avancerede til departementssekretær og skulle fortsat tage sig af de administrative sager. »See, saaledes«, skrev han til Hegermann, »troer jeg, at Alt vil være ordnet paa det bedste. Jeg vilde have ønsket, at vi ogsaa havde faaet en definitiv Minister, men Cabinettet staaer paa saa svage Fødder, at Hørring ikke ønsker at gjøre nogen Forandring, og vel heller Ingen er tilbøielig til at indskibe (sig) paa en saadan Plimsoller«⁸¹.

Når en højtstående embedsmand efter så mange års tjeneste trækker sig tilbage, vil der i reglen strømme ham en enstemmig tak og hyldest i møde for veludført gerning. Dette blev også tilfældet for Vedels vedkommende. Kongen gav ham titel af Excellence med rang i 1. klasse og udtalte sin allernådigste tak for hans lange og udmærkede, tro tjeneste. Udenrigsministeren sendte sit portræt, gesandterne skrev deres takkebreve, de hjemmenværende kolleger kom med en afskedsgave bestående af et sølvskrivetøj med inskription, og aviserne bragte deres hyldestartikler⁸². Men for efterslægten kan det være svært at udrede, hvad der var oprigtigt ment i denne hyldest, og hvad der blot var sædvanemæssig konvens. Det er derfor heldigt, når man kan komme bag ved facaden og finde frem til udtalelser, der hverken var bestemt for Vedel eller offentligheden og ej heller kunne gavne sin ophavsmand.

Den østrig-ungarske gesandt, baron von Trauttenberg, der netop var blevet forflyttet til en anden post efter 11 års tjeneste i København, skrev i en af sine sidste indberetninger til Wien: »Herr Vedel hat dem dänischen Auswärtigen Amte seit 41 Jahren angehört und war unstreitig dessen hervorragende Kraft. Von umfassender Gelehrsamkeit, grosser Erfahrung und sicherem politischem Urtheil, verstand derselbe mit der grössten Anspruchlosigkeit eine seltene persönliche Liebenswürdigeit, die er im Verkehre mit den hiesigen fremden Vertretern auch in den schwierigsten Momenten nie verleugnete. Ich selbst war mit ihm durch elf Jahren intim befreundet und, wenn mich auch, bei meinem eigenen bevorstehenden Scheiden aus Dänemark, dieser Verlust nicht mehr persönlich trifft, so wird gleichwohl der Rücktritt dieses vortrefflichen Mannes allgemein schwer empfunden werden; er hinterlässt eine

Lücke, die nicht so bald wieder voll ausgefüllt werden dürffte«⁸³.

En af Vedels nærmeste medarbejdere skrev i december 1898 til en kollega i udlandet: »Samarbejdet med Direktøren tænker jeg paa med megen Glæde, men naar han gaar, vil Betingelserne for aandelig Udvikling ved Samvirken og Samtaler med Kolleger indenfor Ministeriets Mure væsentlig forringes«⁸⁴.

DE SIDSTE ÅR

1899-1911

Efter afskeden med udenrigsministeriet rejste Vedel og hans hustru til Hornbæk for at nyde sensommeren og stilheden i det lille fiskerleje. Herfra sendte han sønnen Peter et brev, hvori han skildrede sin fratræden. Han lagde ikke skjul på, at den dominerende følelse var lettelse over, at det hele nu var overstået: »Jeg synes, at jeg er bleven betydelig yngre ved at vælte den Ansvarlighed af mig«. Trods udsigten til en pensionists mere begivenhedsløse tilværelse, tvivlede han ikke på, »at det skal blive muligt for mig, at indrette mit Liv paa en hyggelig Maade«¹. Hvis han med disse ord havde tænkt sig, at han nu skulle få lov til at føre et fredeligt og tilbagetrukkent liv kun optaget af historiske studier og familiens ve og vel, så tog han fejl.

Det er et gammelt og sandt ord, at intet menneske er uundværligt. Den daglige tilværelse går videre uanset hvem, der falder fra. Men det er også en kendsgerning, at nogle mennesker er vanskeligere at erstatte end andre. Vedels fratræden efterlod, som Trauttenberg sagde det, et hul, der ikke så hurtigt lod sig udfylde. Bernhoft har mere end fire årtier efter udtrykt dette meget skarpt og måske ikke helt retfærdigt. »Med Direktør P. Vedels Fratræden i 1899 efter 41 Aars Virksomhed i Udenrigsministeriet forsvandt en Tradition, som ingen af hans Efterfølgere har haft tilstrækkelig Personlighed til at føre videre«².

Overgangen følte måske så meget stærkere, fordi den nye direktør, Rasmus Krag, var en mand af en anden støbning. Den franske gesandnt omtalte han som »un fonctionnaire sérieux, un peu timide, d'un caractère très froid, mais sur«. Han var vel inde i de politiske sager, de økonomiske og handelsmæssige var ham derimod ret ukendte. Ravn mente dog, han ville udvikle sig. Indtil nu havde han levet »à l'ombre«³. Gesandntens udtalelse stemmer ganske godt overens med Bernhofts vurdering. Han skildrede Krag som en noget passiv type, en mand der mødte begivenhederne med et elskværdigt, lidt skeptisk smil. Han

var højtuddannet, sprogkyndig, belæst, kunstbegeistret, musikalsk, men lidt »upraktisk og desorienteret i Nutidens larmende Offentlighed«⁴.

Trods de mange udmærkede personlige egenskaber kunne det ikke skjules, at der ikke længere var den samme faste ledelse i det daglige arbejde. Under disse omstændigheder har man i udenrigsministeriet sikkert følt det som noget ganske naturligt, at Vedel i den første vanskelige periode påny blev draget ind i arbejdet som en slags uofficiel rådgiver. Af et dagbogsblad, der kun omfatter tiden oktober til begyndelsen af november 1899, fremgår det, at Vedel med få dages mellemrum indfandt sig i ministeriet på Kongens Nytorv eller modtog besøg i Rosenvænget af embedsmændene, først og fremmest af Rasmus Krag. Dagbogen nævner intet om årsagen til disse besøg, men det er næppe forkert at antage, at han har bistået sine gamle medarbejdere med råd og dåd i aktuelle spørgsmål⁵. Denne nære forbindelse mellem den gamle direktør og hans tidligere ministerium gav sig også i de første år det udslag, at de nyansatte volontører fik et vink om det passende i at aflægge visit hos gehejmeråden i Rosenvænget⁶. Selvom udviklingen førte med sig, at forbindelsen mellem Vedel og udenrigsministeriet efterhånden blev svagere, så hørte den aldrig helt op. Fra tid til anden fik han besøg af dem, der havde stået ham nær, og Bernhoft besøgte ham sidste gang så sent som nogle få uger før døden indtraf⁷.

Følingen med de udenrigspolitiske problemer vedligeholdte Vedel ikke blot gennem udenrigsministeriet, men tillige gennem de fortsatte ugentlige besøg hos kronprinsen. Forholdene skulle endda medføre, at denne forbindelse efterhånden blev hans vigtigste informationskilde. Kronprinsen satte stor pris på disse besøg. Det viste han ikke blot ved det smukke brev, han sendte Vedel på 80-årsdagen, hvori han takkede ham for de mange og uforglemmelige timer »i hvilke De aabnede mit Blik og vakte min Interesse for saare meget, der i mit senere Liv er kommet mig til saare megen Nytte«⁸. Han beviste det også i handling ved at tilkalde Vedel, når vigtige udenrigske spørgsmål stod foran deres afgørelse. Eksempler her på vil blive omtalt i det følgende.

Endelig havde Vedel endnu »en Luge ud til den store Verden« gennem sit hverv som bestyrelsesmedlem i »Store Nordiske«, et arbejde han tog meget alvorligt og samvittighedsfuldt⁹.

Alt i alt var det slet ikke nogen lille arbejdsbyrde, den 76-årige pensionist havde påtaget sig. Når dette kunne lade sig gøre, skyldtes det

hans usædvanlige vitalitet og at han, som en af hans tidligere medarbejdere skrev i december 1901, »selv med den Alder er ... et Fænomen i Retning af Intelligens og Hukommelse«¹⁰.

*

En af de første sager Vedel fik med at gøre, var den i efteråret 1899 genoplivede plan om at sælge de dansk vestindiske øer. Den dansk-amerikanske journalist Niels Grøn var nu gledet ud af billedet. I stedet havde konseilspræsident Hørring og Komiteen af 1896 indladt sig med en ny og ligeså æventyrlig skikkelse, den tidligere danske søofficer Walter Christmas, der overtog rollen som privatkommissionær mod at få de 10 % til bestiklinger og provision, som Grøn tidligere havde fået løfte om. De endelige aftaler herom blev indgået i sidste halvdel af december 1899, og samtidig påtog Hørring sig i et brev af 30. december at instruere minister Brun i Washington om Christmas uofficielle mission. Denne egenmægtige optræden fra Hørrings side var kun mulig, fordi udenrigsministeriets ledelse nu var svækket. Rasmus Krag nøjedes at tage en afskrift af Hørrings brev til Brun. Gesandten fik heri at vide, at selvom han intet officielt skulle have at gøre med Christmas, så måtte han på den anden side ikke lægge hindringer i vejen: »De vil sikkert, naar De har læst mit Brev, forstaa, hvorfor jeg har skrevet det. Det er ikke for at De skal gjøre noget positivt Skridt... men alene, fordi jeg har Følelsen af, at denne Sags videre Forløb kan blive vanskelig nok, og at det derfor kan blive af Betydning, at De nøie kjender, hvad der hidtil er passeret, ogsaa hvad der falder udenfor Udenrigsministeriets Ressort«¹¹. Hørring havde således i sin egenkab af finansminister, hvem øerne administrativt sorterede under, ganske roligt overført de indledende salgsforhandlinger til sit eget ministerium.

Vedel kendte intet til Christmas' hverv før han i december 1899 gennem kronprins Frederik blev underrettet derom. Kronprinsen havde sin viden fra Christmas' medarbejder Folmer Hansen, der i midten af december havde søgt audiens og dér fortalt, hvorledes sagen nu stod. Da Vedel erfarede denne nye udvikling, udtalte han ved en middag i udenrigsministeriet sin skarpe misbilligelse af de to herrers optræden¹². Han lod det ikke blive derved, men opsøgte nogle dage senere generalinde Brun, gesandstens moder. Under besøget faldt samtalen på de rygter, der var i omløb angående salget af de vestindiske øer. I et lidt senere

udarbejdet referat skrev Vedel: »Jeg benægtede naturligvis, at Udenrigsministeriet havde Nogetsomhelst at gøre dermed og udtalte min Forbauselse over de Herrers Frækhed, der saaledes ganske paa egen Haand forhandlede med en fremmed Regjering om Salg af danske Besiddelser. – Jeg vidste ikke, at Hr. Folmer Hansen er en Broder til Fru Bruns Svigerdatter og at saaledes min skarpe Dadel over Hr. Folmer Hansen hurtigt kunde komme for hans Øren. Dette skete imidlertid, og nogle Dage efter fik jeg i mit Hjem Besøg af Hr. Hansen. Han fortalte mig da, at jeg var feil underrettet, naar jeg til fru Brun havde sagt, at han og Christmas eller (rettere sagt) denne ikke havde nogen Bemyndigelse. – Det viste sig da ogsaa snart, at Christmas havde sikret sig Hørrings Samtykke, og at denne havde rodet sig ind i et frygteligt Vrøvleri, der ender med en stor Skandale«. Vedels samtale med Folmer Hansen bekræftes af dennes referat fra august 1900. Heri tilføjede Hansen: ... »det syntes imidlertid, at Hans Excellences (Vedels) Blik forandredes en Del, efter at jeg havde sat ham nærmere ind i Forholdene«¹³. Denne refleksion må dog stå for Hansens egen regning. Christmas troede i hvert fald ikke på den. Han var tværtimod overbevist om, at Vedels indgriben via generalinden »var Aarsagen og Begyndelsen til Kmhr. Bruns Skinsyge og Fjendskab til mig«, og at gesandstens holdning var stærkt medvirkende til, at hans mission i USA mislykkedes, således at han i april 1900 måtte vende hjem med uforrettet sag. Kort efter blev hele affæren røbet i en længere artikel i »New York Times«, hvorfra den kom til den danske presses kundskab, og i midten af maj var skandalen under fuld udvikling¹⁴.

Vedels beretning om hans indgriben i sagen er ikke helt fyldestgørende. Den indeholder ikke eet ord om Rasmus Krag's stilling til affæren, skønt det må forekomme nærliggende, ja uundgåeligt, at han har talt med Krag om sagen. Vedel giver ingen forklaring på denne ejendommelige tavshed, og hverken i udenrigsministeriets akter eller blandt Vedels papirer, ej heller i det lille arkiv Krag har efterladt sig, findes noget spor, der kan opklare denne gåde. Enhver forklaring kan derfor kun blive hypotetisk. Sandsynligheden taler imidlertid for, at Vedel har kendt Krag's passive holdning overfor Hørrings initiativ og vidst, at hans efterfølger i embedet havde acquiesceret ved konseilspræsidentens egenmægtige instruktion til gesandten i Washington. Vedel har utvivlsomt misbilliget Krag's holdning, men på den anden side gerne villet skåne sin gamle, trofaste medarbejder. Da Vedel ikke længere

havde nogen officiel stilling, var det begrænset, hvad han kunne gøre. Formentlig har han indset det ukorrekte i selv at skrive til Brun i en så delikat sag. Spørgsmålet er da, om hans besøg hos generalinden var så ganske tilfældigt, og om han var så intetanende om virkningen af det, han fortalte hende. Vedel plejede at vide, hvad han gjorde, og det har han nok også vidst denne gang. Selv om han muligvis har været uvidende om Folmer Hansens familieskab, så kan han ikke have været uvidende om, at hans skarpe fordømmelse af de to herrer ville komme til minister Bruns kundskab. Gennem sit brev af 18. november 1897 til Brun havde han lagt alvorlige hindringer i vejen for Grøns virksomhed. Er det usandsynligt, at han på samme måde, men nu ad indirekte vej, har søgt at standse Christmas? Dette blev i hvert fald resultatet. Men han kunne ikke forudse, at affæren denne gang ville komme frem i pressen.

Den danske regering var nu uhjælpelig kompromitteret i verdens øjne. Hørring, der trådte tilbage den 27. april 1900, efterlod mistanken om, at en dansk regeringschef via en privat agent havde forsøgt at bestikke amerikanske politikere for at fremme salget af de dansk vestindiske øer. Sagen vakte stor opsigt, og repræsentanternes hus nedsatte i marts 1902 en komité, der skulle undersøge forholdene nærmere. Komiteen kom til det resultat, at ingen politiker havde *modtaget* bestikkelse, men det var en mager trøst for Danmark, hvis afgående regering ikke var blevet rensset for mistanken om at have forsøgt dette middel¹⁵.

Under de officielle forhandlinger, der i årene 1900 til 1902 førtes mellem regeringerne i København og Washington om salget, bistod Vedel udenrigsministeriet med at udforme traktaten¹⁶. Da landstinget i oktober 1902 forkastede den, skrev han til sin ældste søn, at tinget måtte æde sit »no-sale« i sig igen, såfremt USA stod ved sit bud. »Det er en Skandale til, det er sandt, og man vil med Rette sige, at aldrig har Verden set saa store Vrøleheder, som vi i denne Sag have vist os at være, men vort Renommé i saa Henseende er jo allerede saa grundfæstet, at det Tillæg til Prostitutionen ikke betyder videre«¹⁷.

Landstinget tog ikke sin forkastelse tilbage, og dermed endte denne for Danmarks anseelse lidet smigrende affære.

*

I juli 1901 fandt det store skifte sted i dansk politik. Det sidste, svage højreministerium måtte vige pladsen for venstreministeriet Deuntzer.

Vedel hilste systemskiftet med moderat tilfredshed. I december 1901 erkendte han det umulige i at fortsætte med nye højreministerier, allerede fordi »vi have trukket de sidste Brikker op af Gnavposen, og det var ikke et Nummer, som bragte Gevinst. Men om jeg end ikke kunde andet end ansee et Venstre-Ministerium som en næsten ønskelig Nødvendighed, saa havde jeg dog ikke tænkt mig paa engang en saa radikal culbøtte«. Han fandt det lige stærkt nok at byde landet Hørup som minister, og en forstandig, men ganske udannet bonde (Ole Hansen), en ubekendt provinsredaktør, der ikke engang var seminarist (Enevold Sørensen), og en opvakt hæderlig, men dog kun skolemester (J. C. Christensen) som ministre. »Nogen Sagkundskab, nogen administrativ Erfaring og lidt almindelig Dannelse er jeg gammeldags nok til at ønske hos dem, der skal regere Landet«¹⁸. Som man vil se, var hans kritik i særlig grad rettet mod de ikke-akademiske ministre. Til sine dages ende forblev han tro mod det nationalliberale ideal, at magten var bedst bevaret hos de »begavede og dannede«. I juli 1901 var hans indstilling til ministeriet dog så velvillig, at han påtog sig at skrive kronprinsens elskværdige og imødekommende tale til de nye ministre. Det hed heri bl. a.: »Med Glæde seer jeg nu, at Kongens Mænd ogsaa er Folkets Mænd, jeg seer i den Kendsgerning... et godt Varsel om, at Stridens og Kampens Dage nu endelig ere endte, og at vi med Forsynets Hjælp gaar lyse og rolige Dage for vort elskede Fædreland imøde«¹⁹. Selv om Vedel næppe personlig ville stå inde for alt, hvad han i denne højstemte stil skrev til brug for kronprinsen, så er der næppe grund til at betvivle, at han nærrede et alvorligt håb om, at systemskiftet ville betyde afslutningen på en generations golde, indenrigspolitiske strid.

Men han var allerede i sommeren 1901 bange for, at Deuntzer ikke var den rette mand til at lede det første venstreministerium, omend han nok kunne gå an som udenrigsminister. Vedel og Deuntzer havde kendt hinanden gennem mange år og kom ofte sammen²⁰. Det venskabelige forhold mellem dem svækkede dog ikke Vedels kritiske sans. Nogle dage efter regeringsskiftet skrev han til sønnen Peter: »Som du ved, er Deuntzer min meget gode Ven, og han har mange gode Egenskaber, som gør ham skikket ikke blot som Menneske og Conseils-præsident, men ogsaa netop til Udenrigsminister. Han taler og skriver de 3 Sprog fuldkommen godt, opfatter meget hurtigt, kan let sætte sig ind i en fremmed Tankegang og er i høj Grad smidig og consilient.

Jeg er vis paa, at han vil komme til at staa sig fortræffeligt med Diplomaterne... derimod er Horoskopet for ham som Conseilspræsident betydelig mindre lovende«. De forskellige fraktioner i venstre var indbyrdes saa uenige om mange vigtige spørgsmål, f. eks. forsvarssagen, at Vedel nærmest forestillede sig »Ministeriet som en Samling vilde Dyr, der intet hellere ønske end at kunne fare løs paa hinanden og stakkels Deuntzer som Dyretæmmer, der skal holde dem i Ave. Kan han det i Længden«²¹.

Vedels forudfølelse skulle snart besandes, ja mere end det, thi Deuntzer blev ham ogsaa en skuffelse som udenrigsminister. Så tidligt som i september 1901 begyndte kritikken at komme til orde: »Deuntzer er endnu ganske beruset af sin Storhed og har de mest rosenrøde Forhaabninger, men skal jeg sige dig min oprigtige Mening, saa har jeg dog, trods al min personlige Godhed for ham, kun grumme lidet Haab om, at det skulde vise sig, at han vil svare til de Forventninger, som baade han selv og andre gjøre sig«²². Endnu i oktober 1902 udtalte han sig dog rosende om den måde, Deuntzer havde ledet forhandlingerne i rigsdagen om salget af de vestindiske øer. Men de kom stadig længere fra hinanden, så Vedel i december 1903 kunne fortælle Bille, at »endnu i nogen Tid efter at Ministeriet var traadt i Virksomhed talte han (D) med mig om Udenrigsministersager, men vi var lidet enige i vore Anskuelse som f. eks. om den curiøse Idé at slaa Gesandtskab(er) og Konsulat(er) sammen«. Siden havde han kun af og til set Deuntzer, der øjensynlig undgik at tale forretninger med ham, skønt der havde været flere lejligheder, hvor det måtte synes næsten uundgåeligt. Også Rasmus Krag var næsten helt holdt op med at fortælle ham, hvad der skete i udenrigsministeriet. Samtidig med dette hjertesuk fremkom Vedel med den overraskende oplysning, at han i juli 1901 for-gæves søgte at få Deuntzer til at tage en af diplomaterne til udenrigsminister²³.

Denne meddelelse strider i den grad mod det, han udtalte i juli 1901, at en af oplysningerne må være forkerte. Desværre kan Vedels ord ikke verificeres ved hjælp af Deuntzers papirer, thi der er ikke bevaret nogen af betydning, og de forsøg, Aage Friis gjorde i årene 1901-03 på at få Deuntzer til at skildre omstændighederne ved ministeriets dannelse, førte ikke til noget²⁴. Imidlertid findes der oplysninger fra anden side, nemlig den beretning Christoffer Hage fremkom med i september 1901. Det hed heri, at baade Hegermann-Lindenchrone og Ahle-

feldt-Laurvig om lørdagen den 20. juli havde været på tale som emner til udenrigsministerposten. Det forlød dog, at Hegermann havde bedt sig fritaget. »Deuntzer havde fra først af anbefalet Ahlefeldt, hvem han kendte lidt til, og hvem gamle Vedel havde skildret som en habil Mand, men allerede om Søndagen havde Deuntzer skiftet Opfattelse, idet han havde hørt slemme Rygter om, hvor dum Ahlefeldt skulde være. Om Søndagen havde Deuntzer saa faaet den Idé at tale med Vedel om, hvorvidt han selv burde tage Udenrigsministeriet, hvad Vedel imidlertid havde fraraadet«²⁵.

Denne beretning suppleres af Ove Rodes optegnelser. Rode havde som redaktionssekretær ved »Politiken« lejlighed til at følge forhandlingerne mellem Hørup, Deuntzer og Hage. Fra sidstnævnte havde han nogle mere detaljerede oplysninger om samtalen mellem Vedel og Deuntzer, og disse nedskrev han i slutningen af august 1901 til brug for Friis. Rodes oplysninger er således kun en trediehånds beretning og derfor ikke af større værdi, hvis det ikke var, fordi den indeholdt een bestemt oplysning, der styrker troen på dens sandfærdighed. Det må dog straks siges, at når Rode lader samtalen mellem Vedel og Deuntzer fremtræde i direkte tale, så har dette næppe noget at gøre med virkeligheden, men er et udslag af Rodes journalistiske sans for det dramatiske. Han beretter, at Hage mandag aften den 22. juli kom op på »Politiken«s kontor, hvor han bl. a. fortalte, at Deuntzer havde opsøgt Vedel for at spørge ham, om han selv burde overtage udenrigsministeriet. »Vedel havde fraraadet det: »Ikke af Hensyn til Udlandet, for der er saamænd ikke en Politiker i Udlandet, der lægger mærke til, hvem der er dansk Udenrigsminister, og det kan saaledes ikke Skade, at det bliver en Professor; ikke heller af Hensyn til de herboende Diplomater, fordi de ganske lever deres eget Liv, men De (Deuntzer) vil let ofte komme i et vanskeligt Forhold til Hoffet, da De faar saa meget at gøre med dets Affærer«. Deuntzer skræmmedes imidlertid ikke heraf, følte sig maaske endog tiltalt af at blive særlig Hofminister«²⁶.

Som man vil se, er det afgørende punkt i Rodes beretning, at Vedel frarådede Deuntzer at overtage udenrigsministerposten af hensyn til de forviklinger, der kunne opstå med hoffet. På dette punkt talte Vedel ud fra sine egne erfaringer, der var så personlige og fortrolige, at de vanskeligt kunne lægges ham i munden af en udenforstående²⁷. Det lyder derfor sandsynligt, at Vedel i hovedsagen har udtalt sig som refereret af Rode. Den stærkt ironiske tone i udtalelsen er også typisk

vedelsk. Derimod er det vanskeligere at forstå, at Deuntzer har kunnet få sig selv til at referere disse for hans selvagtelse ikke særlig smigrende ord. Måske skyldtes det, at Deuntzer på dette tidspunkt endnu ikke havde truffet endelig beslutning, om han ville overtage indenrigs- eller udenrigsministerposten foruden konseilspræsidiat²⁸.

Ifølge Hages beretning har Vedel nok talt positivt om Ahlefeldts kandidatur. Men da Deuntzer bragte sig selv i forslag, havde Vedel egentlig ikke andre indvendinger, end at henlede hans opmærksomhed på faren for konflikter med hoffet. At han i juli 1901 har anset Deuntzer for kvalificeret til posten som udenrigsminister, fremgår af det samtidige brev. Under indtrykket af de stigende uoverensstemmelser med Deuntzer i de følgende år er det dog kommet til at stå for ham, som om han kraftigt havde frarådet Deuntzer at overtage udenrigsministeriet og i stedet lade C. W. Ahlefeldt-Laurvig træde til.

Deuntzers kølige holdning og Krag's passivitet bevirkede, at Vedels forbindelse med udenrigsministeriet blev svagere i årene efter 1902. I stedet blev han gennem de ugentlige besøg hos kronprinsen holdt underrettet om de udenrigspolitiske spørgsmål, der var fremme. Det blev således kronprins Frederik, der i januar 1904 informerede ham om den henvendelse kejser Wilhelm i december 1903 i Potsdam havde rettet til kong Christian angående en russisk-tysk-dansk lukning af Østersøen, såfremt den ventede russisk-japanske krig trak England og måske USA ind på Japans side. Da Danmark ikke alene kunne modstå en engelsk (-amerikansk) flåde, ville den tyske marine overtage spærringen af de danske stræder. Til gengæld måtte Danmark erklære sig neutral og efter evne forsvare denne neutralitet.

Dette var hovedindholdet af kejserens meddelelse, der først kom til den danske regerings kundskab den 8.-9. januar 1904, efter at kong Christian fra sit sygeleje i Gmunden havde ladet sin adjutant, kaptajn Kauffmann, sende et referat hjem. Af referatet fremgik det også, at den tyske rigskansler von Bülow havde haft samme opfattelse af situationen som kejseren²⁹. Dette var dog en misforståelse fra kongens side. Bülow og hans rådgiver von Holstein var tværtimod besluttet på at sætte en stopper for kejserens og czarens planer. Det lykkedes også i slutningen af december, men for ikke at kompromittere deres kejser, fandt de på den udvej, at overlade det videre initiativ i sagen til Dan-

mark. Denne vigtige fase i udviklingen var imidlertid ganske ubekendt i København, hvor Kauffmanns referat vakte den største uro hos kronprinsregenten og ministeriet³⁰. I denne vanskelige situation besluttede kronprinsen om lørdagen den 9. januar at kalde Vedel til sig den følgende dag for at høre hans råd.

Vedel indfandt sig da på Amalienborg, hvor han fik referatet at læse og yderligere fik at vide, at regeringen havde besluttet at sende kabinetssekretær Rosenstand til Gmunden for at få nærmere oplysninger om kejserens udtalelser. Således informeret fremsatte Vedel sin mening. Den gik ud på, at Rosenstands rejse ville være tidsspilde, da kongen ville være ude af stand til at svare på hans spørgsmål. Hvad der burde gøres var: »1) at ansee Kongens Samtale med Keiseren som en ganske foreløbig og akademisk Conversation, og at der naturligvis ikke var Noget, der kunde betragtes endog som et moralsk Engagement. Kongen (var blevet) overrasket og (var) desuden ikke Regent for Tiden, 2) at faae Kongen til at skrive til Keiseren og forklare, hvorfor han først nu havde kunnet meddele sin Søn og Ministrene, hvad Keiseren havde sagt ham, men nu vidste man det i Kjøbenhavn, og Sagen var altsaa saavidt forberedt, at Keiseren kunde officielt omend naturligvis ganske confidentielt fremstille og præcisere sine Forslag i Kjøbenhavn«³¹.

Hvis dette råd var blevet fulgt, ville Bülow's og Holsteins plan om at skubbe initiativet over på Danmark straks være blevet forpurret. Vedel havde ikke været længe om at se, at det formelt svage punkt i den tyske plan lå i kejserens forsøg på at opnå en afgørelse – eller i hvert fald udøve en stærk pression – gennem den danske konges person, skønt denne som konstitutionel monark ikke kunne gøre andet end at henvise til sin regering. Og denne måtte på sin side have noget mere konkret at holde sig til end en uofficiel kejserlig udtalelse. Skulle der forhandles om sagen, kunne det kun ske gennem de officielle kanaler. Initiativet lå da hos den tyske regering.

At Deuntzer og hans kolleger ikke selv indså dette og handlede derefter er et vidnesbyrd om deres manglende erfaring i udenrigspolitiske spørgsmål. Men ironisk nok måtte Vedel selv bære en del af ansvaret for denne mangel, eftersom han altid havde modsat sig, at venstres rigsdagsmænd gennem et særligt udvalg fik lejlighed til at følge, hvad der skete i Danmarks forhold til udlandet (se s. 113 f.) Det var dog tvivlsomt, om han nogensinde har set sagen fra den side. Der findes i hvert fald

intet spor af, at han har givet udtryk for en sådan erkendelse. Derimod findes der adskillige vidnesbyrd om, hvordan han med hovedrysten betragtede de »faux pas«, som Deuntzer og hans efterfølgere gjorde sig skyldige i, og hans forsøg på nu at vejlede dem viste sig at være forgæves. Rosenstand afrejste søndag aften, som regeringen havde besluttet, og Vedels ord til ham om at prøve på at få kongen til at skrive til kejseren efter de retningslinjer, han lige havde udviklet, fik ingen betydning³².

Hans råd havde imidlertid gjort et sådant indtryk på kronprinsen, at denne om mandagen den 11. opfordrede Deuntzer til at tale med Vedel³³. Deuntzer skal da – ifølge Vedels notat – have svaret kronprinsen, »at jeg (V) havde kun ganske forældede Anskuelser«. Ikke desmindre opsøgte Deuntzer ham tirsdag aften og viste ham Kauffmanns referat, hvis eksistens Vedel lod, som om han ikke kendte. Under samtalen skal Deuntzer have erkendt det umulige i kejserens plan, men efter hvad der var foregået mellem de to monarker, mente han, man ikke kunne undslå sig for at forhandle med Tyskland. Han var derfor indstillet på at udbede sig en nærmere forklaring af Bülow for derefter at »forhandle om Sagen i Berlin«. Vedel »indvendte . . ., at vi derved toge det officielle Initiativ til Forhandling, hvad der vilde gøre det vanskeligere at afslaa at gaae mere eller mindre ind paa Planen«. I stedet fremkom han med det forslag, han om søndagen havde udviklet for kronprinsen. Vedel havde det indtryk, at Deuntzer fandt forslaget fornuftigt og ville følge denne linie. »Men hvor længe?« skrev han i dagbogen. »Med den fuldstændige Holdningsløshed og Confusion hos Alle, kan vi risikere Alt«³⁴.

Dagen efter gik han op i udenrigsministeriet »for at stramme Krag lidt op«. Han talte desuden med Deuntzer og foreslog ham, hvad han allerede den 10. havde foreslået kronprinsen, at sidstnævnte skulle »tale til Kong Oscar om Sagen«, når han senere på måneden rejste til Stockholm. Meningen var, at man fra dansk side burde prøve på at nå frem til en fælles nordisk neutralitetserklæring, da denne ville være det bedste middel mod de tysk-russiske planer³⁵. Under indtrykket af de voksende internationale modsætninger og den truende storkrig blev det påny en ledende tanke hos ham, at de nordiske lande udadtil skulle følge en ensartet linie.

Fredag den 15. januar kom Rosenstand tilbage til København. Fra udenrigsministeriet sendtes der vogn til Rosenvænget, for at Vedel

straks kunne komme ind til ministeriet. Her fik han en afskrift af det brev, som kejseren den 4. januar havde sendt kongen. Det fremgik heraf, at han ventede en udtalelse om den danske konges hensigter. Desuden syntes det at fremgå, at det var czaren, der var hovedmanden for planen om strædernes spærring, og at han ville henvende sig direkte til kong Christian³⁶. Situationen kompliceredes yderligere ved Deuntzers ubeherskede og uovervejede optræden. Ifølge Vedel ville han forlange afsked, fordi kongen ikke havde skrevet direkte til ham om kejserens udtalelser. Hertil bemærkede Vedel tørt, at det »kan der nu sletikke være Tale om – det vilde da være Desertion og burde behandles saaledes . . . Forleden havde han faaet den forrykte Idé selv at reise ned og tale med Bülow. Det opgav han dog hurtigt. Idag modtog han mig med, at han nu vilde skrive privat til Bülow«. Hovedpunktet i dette brev skulle være, at Danmark var meget glad og taknemmelig over czarens og kejserens gode vilje, hvorfor man udbad sig nærmere oplysning, for at der kunne påbegyndes forhandlinger.

Man fornemmer Vedels ærgrelse over den måde, sagen blev forkludret på, og hans bekymring for, at regeringschefen skulle begå endnu værre fadæser. Efter at han havde overvejet sagen, kom han derfor til dette resultat: da kongen hverken havde erklæret, at Danmark aldrig kunne gå med til at spærre indsejlingen til Østersøen, eller havde henvist kejser Wilhelm til at rette officiel henvendelse i København, men derimod havde underrettet regeringen om dennes udtalelser, så var det nødvendigt, at »Noget sker herfra«. Men dette »Noget« kunne på sagens nuværende stadium ikke gå ud på, at man afslog al videre forhandling, »1) fordi man virkelig ikke, efter hvad der foreligger, ret kan se, hvad der paatænkes, 2) at det var en for stærk Desavouering af Kongen, 3) fordi D(euntzer) ikke gjøre det uden Regentens Samtykke, og Kronprinsen havde aldrig givet det«. Derfor var der ingen anden udvej end som det mindste onde at lade Deuntzer skrive et underhåndsbrev til Bülow og udbede sig nærmere oplysning om samtalen mellem kejseren, kongen og rigskansleren. Vedel tilbød at hjælpe med brevet, thi han var øjensynlig nervøs for, hvad Deuntzer kunne finde på at skrive. Desuden var det ham meget om at gøre, at der i brevet kom til at stå, »det Initiativ som Kejseren og Kansleren havde taget til Kongen«, og at ordet «Forhandling» omhyggelig blev undgået³⁷.

Han fik overtalt Deuntzer til at følge denne fremgangsmåde, og den 16. om morgenen afsendtes brevet direkte til Bülow. Der gik 14 dage

inden svaret kom. Deuntzer blev så nervøs, at han tænkte på at spørge i Berlin, om Bülow ikke havde fået brevet. Dette frarådede Vedel bestemt, thi »Intet kunde være fordelagtigere for os, end at Bülow slet ikke svarede«³⁸. Samme dag han skrev dette, ankom rigskanslerens svar, der kort gik ud på, at han ikke kunne give den ønskede oplysning, da han ikke havde drøftet sagen med kong Christian. Dette var formelt rigtigt, men Bülow kendte naturligvis samtalen mellem de to monarker, og den formulering, han gav sit svar, var et forsøg på at slippe bort fra sagen³⁹.

Dette kunne Vedel ikke vide, og han kunne derfor ikke forstå, hvad meningen egentlig var. Hovedsagen var dog, »at det vel maa betragtes som et Bevis paa, at Sagen er opgivet, eller (at) i alt Fald Bülow vil være helt uden for den«⁴⁰. Hans eneste bekymring var nu, at sagen ville blive forhandlet og afsluttet direkte »de roi à roi«, og han bad derfor Krag advare Deuntzer for det tilfælde, at kongen ville skrive direkte til Wilhelm II⁴¹.

I begyndelsen af februar 1904 brød den russisk-japanske krig ud, og dermed syntes den situation at indtræde, som kejseren i december havde forudsagt. Regeringen blev grebet af en forklarlig nervøsitet, der dog lagde sig efter nogle ugers forløb, da det viste sig, at Japan var Rusland overlegen, og at England ikke tænkte på at intervenere. Faren drev altså over for denne gang.

Det kan næppe siges, at regeringen Deuntzer indlagde sig fortjeneste ved den måde, den havde optrådt. I teknisk henseende var den tyske kejsers initiativ blevet behandlet med stor kluntethed, og regeringen havde nok stået sig ved at føre den tilbageholdende politik, Vedel havde tilrådet. Modsætningerne gik dog dybere end som så. Regeringen Deuntzer ønskede at indtage en mere imødekommende holdning overfor Tyskland, end Vedel fandt forsvarligt. Det var måske denne forskel i synet på Danmarks udenrigspolitik, Deuntzer tænkte på, da han talte om Vedels »forældede Anskuelser«. Men han har med disse ord sikkert også tænkt på Vedels kritiske holdning overfor den idé, som han selv troede på og ventede sig meget af: Danmarks permanente neutralitet.

I november 1903 havde den russiske folkeretslærde professor Martens i »Revue des deux Mondes« fremsat et forslag om Danmarks neutralisering, og Deuntzer havde forhandlet med den russiske gesandt i København, Iswolsky, om denne sag⁴². Skønt der ikke foreligger noget direkte bevis, synes det dog, som om dette spørgsmål er blevet diskute-

Udenrigsministeriets embedsmænd fotograferet på havetrappen til Christian VIII's palæ den 25. maj 1898.

1. række fra venstre: assistent O. Krag, departementssekretær, kammerherre S. I. Bojesen, direktør, gehejmelegationsråd P. Vedel, arkivar, baron G. C. Zytphen-Adeler. – 2. række fra venstre: assistent H. A. Bernhoft, fuldmægtig, kammerjunker A. Vedel, departementssekretær, kammerherre R. Krag, assistent H. J. H. Konow, fuldmægtig, kammerjunker C. F. C. Quaade. På billedet mangler volontør O. C. Scavenius.

ret mellem Deuntzer og Vedel, thi den 17. december 1903 skrev sidstnævnte til F. Bille: »derimod er permanent Neutralitet og Voldgift de Kjæpheste, som rides med største Iver, ikke fordi man selv troer derpaa, men fordi »Partiet vil det« – det er det idelige Refrain; »naar man er Fører for et Parti, maa man jo følge med Partiet!«⁴³. Denne »man« er formentlig Deuntzer, og det har formentlig været med henblik på ham, at Vedel den 18. januar 1904 forfattede et memorandum om muligheden af en anerkendt, permanent neutralitet, der skulle sikre Danmark mod at blive inddraget i krig. Han hævdede heri, »at en saadan Erklæring paa ingen Maade udelukker, at man kan blive paaført Krig af en anden Magt, som anseer sig krænket i sine Rettigheder«. Han udviklede videre, at det kunne synes meget enkelt at udstede en erklæring een gang for alle om permanent neutralitet, men dette var en misforståelse, thi en sådan erklæring kunne kun indskrænke sig til at blive et *ønske* om at forblive neutral. Den permanente erklæring ville i virkeligheden frembyde samme usikkerhed som en almindelig neutralitetserklæring. Vedels konklusion blev da, at »det vilde under saadanne Omstændigheder være meget voveligt altfor trygt at stole paa en endog anerkjendt Neutralitet«⁴⁴.

Hvis Deuntzer har kendt dette memorandum, og det er vanskeligt at se, hvem det ellers skulle være beregnet for, gjorde det i hvert fald intet indtryk på ham, thi i marts 1904 instruerede han gesandterne i Berlin, London, St. Petersborg og Paris om at bringe spørgsmålet om Danmarks neutralisering på bane overfor de pågældende landes regeringer. Dette initiativ førte dog ikke til noget⁴⁵, hvilket næppe har overrasket Vedel. Når der var så stor uoverenstemmelse mellem hans og Deuntzers opfattelse af den vej, dansk udenrigspolitik burde følge, var det intet under, at det tidligere så fortrolige forhold mellem dem svækkedes stærkt.

*

Deuntzers afgang i januar 1905 og I. C. Christensens tiltrædelse bragte ingen ændring i Vedels forhold til udenrigsministeriet. Han anså den nye udenrigsminister, grev Raben-Levetzau, for lidet egnet, og greven fandt på sin side kun sjældent lejlighed til at spørge den gamle direktør til råds⁴⁶. Da den svensk-norske unionskrise brød ud i foråret 1905, blev det på ny kronprinsen og ikke udenrigsministeriet, der tilkaldte Vedel.

Under konsultsstriden i halvfemserne havde han ved flere lejligheder givet udtryk for sin sympati for nordmændene og sin uvilje mod svenskernes optræden. Unionen fandt han nyttig for begge parter, men ikke den måde, hvorpå den svenske regering søgte at hævde et slags overherredømme. I juli 1895 havde han skrevet til Hegermann: »enten maa Sverige tilfredsstille Norges Selvstændighedstrang og ad Overbevisningens Vej faa Nordmændene til ikke at ville mere, end hvad der lader sig forene med en for begge Parter ønskelig og gavnlig Union – eller Sverige maa tvinge Norge. Da nu denne sidste Vej fører fra og ikke til Maalet, er det kun den første, der kan følges«⁴⁷.

Ti år senere var Unionens sprængning en kendsgerning, og den provisoriske norske regering indledte i slutningen af juni 1905 hemmelige forhandlinger i København med det danske kongehus og den danske regering om at få prins Carl til at bestige den norske trone, efter at kong Oscar reelt, men ikke formelt havde afvist tilbudet om at lade en svensk prins blive det selvstændige Norges første konge. Forhandlingerne førtes fra norsk side af baron F. Wedel-Jarlsberg.

Vedel, der havde opholdt sig nogle uger i Hornbæk, kendte intet til disse forhandlinger, før kronprinsen den 22. juli sendte bud for at fortælle ham, hvad der var sket i de forløbne uger, og at prins Carl og prinsesse Maud var positivt indstillet til tanken om at blive Norges nye kongepar. Efter at have modtaget disse oplysninger resumerede Vedel stillingen således: kronprinsen havde stillet to betingelser, 1) at den svenske regering skulle anerkende Unionens opløsning, 2) at kong Oscar ikke havde noget at erindre mod valget af prins Carl. »Jeg tilføjede, at den første Betingelses Opfyldelse i al Fald vilde tage nogen Tid, da den svenske Rigsdags Stilling endnu var meget tvivlsom, og at det var i højeste Grad nødvendigt, at vi ikke kom i et uvenskabeligt Forhold til Sverige, saameget mere som den alm. politiske Stilling i Europa var meget truende netop for os. Efter at Rusland nu var gaaet ganske ud af Spillet, Østerrig var i fuld Opløsning og Confusionen i Frankrig stadig blev større, var der kun to Magter i Europa, som betydede Noget: England og Tyskland; tidligere eller sildigere vilde det komme til et Sammenstød mellem dem, og England kunne ikke ramme Tyskland uden i Østersøen. Hvis Danmark og Sverige saa ikke var enige om ved fælles Kræfter at forsvare sin Neutralitet i Øresund og Kattegat, ville Begivenhederne fra 1801 og 1807 gentage sig«⁴⁸.

Det var denne frygt for Danmarks skæbne under en kommende

storkrig, der blev bestemmende for Vedels holdning til unionskrisen og kongevalget, en holdning som Wedel-Jarlsberg ganske misforstod.

Det er lidt usikkert, hvilken virkning Vedels ord havde på kronprinsen. Selv havde han det indtryk, at kronprinsen var meget ivrig for valget af prins Carl og derfor »blev øjensynlig ubehagelig berørt ved at Sagen saaledes ikke kunde gaae saa let, som *han* havde haabet, idet han havde troet, at den i Løbet af meget kort Tid kunde være bragt i Orden«⁴⁹. Den omstændighed at kronprinsen, så vidt det kan ses, ikke sendte bud efter Vedel i de følgende 3 uger kunne tyde på, at han virkelig var blevet ilde tilmode over den skarpe advarsel. På den anden side synes det, som om Vedels ord har været medvirkende til, at han nu indtog en fastere holdning overfor den norske regerings forslag om at lade prins Carl bestige tronen *før* Norge var nået til en endelig ordning med Sverige. Wedel-Jarlsberg telegraferede den 29. juli til statsminister Michelsen, »at det danske ministerråd dagen iforveien hade besluttet at opfylde vort ønske, men at Kongen og især Kronprinsen næret sterke betænkeligheter«⁵⁰. Denne afventende holdning fra kongehusets side var en stor skuffelse for regeringen i Christiania og for Wedel-Jarlsberg personlig. Men ingen af dem ville opgive håbet, og i forventning om at folkeafstemningen den 13. august ville bringe en klar afgørelse for Norges vedkommende, besluttede de at gøre et forsøg på at få kongevalget hurtig gennemført. Wedel-Jarlsberg udtrykte det således: han »vilde nu sætte himmel og jord i bevægelse. Vi skulde seire«⁵¹.

Den 11. august skrev han da til grev Raben og spurgte, om Danmark ville tillade prins Carl at modtage den norske krone efter folkeafstemningen, og inden der var truffet en endelig ordning med Sverige. Han bad om regeringens svar inden den 16. august. Den 14. august sendte I. C. Christensen, der befandt sig i Jylland, et brev til Wedel-Jarlsberg, der må have været denne i hænde den 15. om morgenen. Det hed heri, at det var umuligt for den danske regering at skaffe et svar inden den 16., fordi dette måtte udformes i forståelse med kongen og kronprinsen, og deres samtykke var ikke at få, før resultatet af folkeafstemningen forelå og spørgsmålet om det svenske tronkandidatur ikke længere eksisterede⁵². Den 15. august var den første betingelse opfyldt, men det havde endnu lange udsigter med den anden, og Wedel-Jarlsberg havde ikke tid til at vente. Sådan stod sagerne, da han den 15. august opsøgte Vedel i Rosenvænget. Dette besøg har Wedel-Jarls-

berg slet ikke omtalt i sin bog »1905 Kongevalget«, men i sine erindringer »Reisen gennem Livet« nævnte han ganske en passant: »Samme defaultisme (som i 1898, se s. 224) møtte jeg imidlertid atter hos ham i 1905, da jeg av høflighed opsøgte ham i hans villa i Rosenvænget. Han var bange for Sverige og så med bekymring og misnøie på muligheden av at en dansk prins skulle gå til Norge«⁵³. Som høflighedsvisit betragtet var hans besøg noget særpræget. For det første varede visitten 3 timer, og for det andet begav han sig efter besøget til grev Raben for at fortælle ham om samtalen med Vedel⁵⁴. Alene disse kendsgerninger synes at godtgøre, at der har ligget mere end courtoisie hensyn bag den norske diplomats besøg. Dertil kommer, at Vedel straks dikterede et langt og indgående referat af deres samtale, og dette referat giver et ganske godt indtryk af hensigten med Wedel-Jarlsbergs besøg. Hovedpunktet var, at »han vilde . . . grumme gerne vide, om man i Norge kunde regne paa, at naar Stortinget, som han ventede, den 21. ds. valgte den danske Prinds Karl, at man da kunde regne paa et gunstigt Svar herfra, idet man betragtede sig som løst fra Tilbudet til Kong Oscar, fordi denne ikke havde svaret Norge, men offentligt havde erklæret, at det var ham modbydeligt, at en Bernadotte skulde bestige Norges Throne«.

Hensigten med disse ord synes at have været et forsøg på gennem Vedel at påvirke kronprinsen til at opgive kravet om svensk anerkendelse af unionsopløsningen, før prins Carl drog til Norge. Men dette forsøg slog helt fejl. Vedel erklærede, at han ville anse det for en stor ulykke, hvis Norge gik frem på den måde, før kong Oscars officielle svar forelå. Blev kongevalget gennemført allerede nu, ville den danske regering utvivlsomt blive tvunget til at svare, at den endnu ikke kunne anse den norske trone for vacant, og dette kunne igen føre til, at spørgsmålet om republik blev aktuelt.

Senere i samtalen vendte Wedel-Jarlsberg påny tilbage til det, der for ham var hovedsagen: ville Danmark forpligte sig til, når afstemningsresultatet officielt var meddelt den svenske regering med tilbud om forhandling, og Sverige dog nægtede at gå ind på en øjeblikkelig opløsning, da at anerkende Unionen som opløst for Norges vedkommende og tronen altså vacant. »Jeg svarede, at det kunde jeg naturligvis ikke have nogen Mening om, men jeg antog det ikke, i al Fald saalænge ikke flere af Stormagterne først havde anerkjendt Opløsningen«. Og han tilføjede, hvad der må have lydt som en hån i nordman-

dens øre, at det sletikke var nogen fordel for Danmark, om en dansk prins besteg Norges trone. Det var langt vigtigere for os at have et godt forhold til Sverige end at gøre Norge en sådan tjeneste. Vi havde mange flere forbindelser med Sverige end med Norge, og nordmændene havde siden 1814 aldrig vist os noget venligt sindelag. Kom det nogensinde til brud mellem England, Rusland eller Tyskland, ville spørgsmålet om Østersøens lukning sikkert komme frem. Var vort forhold til Sverige da et sådant, at en fælles optræden blev umulig, ville det sikkert gå ud over os. Vedel mente, at hans gæst forstod dette synspunkt, og han sluttede sit udførlige referat med ordene: »Vi skiltes forresten som gode Venner«⁵⁵.

Det sidste var næppe rigtigt. Wedel-Jarlsberg var diplomat nok til at beherske sig, men besøget blev vistnok det sidste, han aflagde i Rosenvænget. Han havde ikke blot erfaret, at han ingen hjælp kunne vente der, men at Vedel ville modarbejde hans plan om et hurtigt valg, ja endog fandt selve tanken om en dansk prins på Norges trone uheldig. Sandsynligvis har denne samtale skabt den bitterhed og uvilje mod Vedel, der så tydeligt står at læse i Wedel-Jarlsbergs erindringer. Men han havde ikke ret i, at Vedels standpunkt skyldtes defaitisme. Vedel var ikke »bange for Sverige«. Hans frygt gjaldt den kommende storkrig og dens virkninger for Danmark.

Hvordan Wedel-Jarlsberg overfor grev Raben har refereret indholdet af denne samtale, vides ikke. Det synes dog givet, at han har omtalt det negative udfald af sin henvendelse, thi udenrigsministeren, der var blevet ængstelig for, at regeringen skulle vise sig imødekommende overfor det norske forslag, forstod, at han havde en forbundsfælle i Vedel. Derfor sendte han den følgende dag Rasmus Krag til ham for at meddele, »at han (Raben) var bange for i Ministerraadet, der skulle holdes imorgen, ikke at kunne trænge igennem, da en Del af hans Kolleger mente, at den Bernadotteske Kandidatur maatte betragtes som bortfalden, og at der derfor ikke var noget til Hinder for strax at modtage Prinds Karls Valg. Sagen skulde bringes for i Statsraadet i overmorgen, og Kronprindsen var meget opsat paa at modtage Valget og umiddelbart derefter lade Prinds Karl rejse op til Norge. Han bad mig derfor gennem Krag opsøge Kronprindsen og tale ham tilrette«⁵⁶.

Vedel erklærede sig straks villig og tog ind til Amalienborg, dog kun for at erfare, at kronprinsen ikke var i byen. Så gik han op i udenrigsministeriet og bad Krag sige til Raben, at såfremt udenrigsministe-

ren fastholdt sit ønske, måtte han sørge for, at han (Vedel) blev til-sagt, thi »jeg agtede ikke at paaatrænge mig, hverken hos Kronprindsen eller Ministrene«. Samtidig indprentede han Krag, at det var en be-grebsforvirring, når man anså Bernadottetilbudet for bortfalden, fordi kong Oscar ikke officielt havde besvaret det, thi kongens svar kunne aldrig afgives, førend Sverige havde anerkendt opløsningen⁵⁷. Om aftenen den 17. kom Krag igen til Vedel og fortalte, hvorledes flere ministre trængte på, og at konseilspræsidenten var usikker. Raben havde derfor nu skrevet til kronprinsen og bedt ham modtage Vedel den føl-gende dag inden kl. 11, hvor der på Bernstorff skulle holdes et møde mellem kongen, kronprinsen, konseilspræsidenten og udenrigsministe-ren.

Næste morgen tog Vedel da til Charlottenlund og talte omtrent en time med kronprinsen. Denne »var meget fornøjet over, at jeg havde talt med W-J, og da jeg berettede ham om den paaatænkte Proklama-tion af Prinds Karl til Konge den 21. August, sagde han af sig selv, at det kunde man jo aldrig herfra gaa ind paa«. Vedel fortalte om sit forslag til en løsning og gjorde opmærksom på, at man skulle være varsom med Wedel-Jarlsberg, fordi denne på grund af sit vistnok meget dårlige forhold til Bernadotterne havde private årsager til at ønske et fait accompli⁵⁸. Vedels indtryk af kronprinsens holdning var således ikke nær så alarmerende som Rabens. Kronprins Frederik var øjensyn-lig stemt for at afvise det norske forslag, og dette standpunkt blev ef-ter nogen vaklen også regeringens. Vedel har næppe haft afgørende ind-flydelse på kongehusets og regeringens beslutning i august 1905, men hans bestemt fremførte synspunkter kan dog ikke have undgået at virke opmuntrende på de personer, der nærrede betænkeligheder ved at accep-tere det norske forslag om et hurtigt kongevalg.

I de forhandlinger og overvejelser, der fandt sted i de følgende uger, synes Vedel ikke at have taget del. Men i oktober, da Fridtjof Nansen var i København for at overtale prins Carl til at fratage kravet om, at det norske folk ved en afstemning skulle anerkende kongevalget, for-holdt han sig ikke tavs. Omkring den 20-21. oktober havde han det ind-tryk, »at om han (kronprinsen) end endnu fastholdt Folkeafstemnin-gen, var han dog ikke saa fast deri, som det var ønskeligt. Jeg gjorde, hvad jeg kunde for at stive ham af«⁵⁹.

Som bekendt indtog prins Carl en så bestemt holdning i denne sag, at den norske regering blev ængstelig for at presse ham yderligere og

derfor gik med til afholdelse af en folkeafstemning. Endnu før denne var lykkeligt overstået, var Vedel optaget af at forbedre Danmarks forhold til Sverige. Han foreslog regeringen at foretage en henvendelse i Stockholm, hvis udgangspunkt skulle være en udtalelse, som den svenske gesandt grev Trolle havde fremsat overfor Raben om Sveriges påskønnelse af den danske regerings korrekte holdning. Det er et vidnesbyrd om Vedels store indflydelse, at han fik gennemført dette forslag. Den 10. november blev gesandten i Stockholm, grev Sponneck, instrueret om at oplæse en note for den svenske udenrigsminister, hvori der udtaltes den danske regerings overbevisning om, at prins Carls »Modtagelse af Valg som Norges Konge vil være i hele Nordens Interesse og nu vil frembyde de gunstigste Betingelser for en fremtidig lykkelig Udvikling af de tre nordiske Rigers indre saavel som deres indbyrdes Forhold«⁶⁰.

Denne gestus, der var tænkt som et bidrag til afspænding og forsoning, blev ikke særlig venlig modtaget. Den svenske regering svarede: »Sedan Konung Oscar erkänt Norge såsom en från unionen med Sverige skild stat, är tronföljdfrågen i Norge et spørgsmål, hvori Sverige icke har någonsom helst befogenhet eller benägenhet att inblande sig. Konungen kommer likasom den svenska regeringen att betrakta den blifvande Konungen av Norge såsom en vänskapligt sinnad makts regent med hvilken det är dens afsikt att underhålla vänskapliga förbindelser och godt naboskap«⁶¹. Ifølge Vedel havde man i udenrigsministeriet håbet på en fyldigere og mere anerkendt billigelse af Danmarks holdning, og man var derfor misfornøjet med at have fulgt hans råd. Men han selv fortrød ikke at have givet det⁶².

*

Den 29. januar 1906 døde Christian IX. Vedels forhold til kongen havde i den sidste menneskealder været korrekt og venligt, men på ingen måde varmt eller fortroligt, og han synes ikke at have følt nogen sorg over kongens bortgang. Han havde jo også gennem mange år stået den nye konge nærmere. Dagen efter tronskiftet begærede han audiens og blev tilsagt til den 31. januar kl. 13. Om denne private audiens noterede han med sin vaklende, på grund af synssvækkelse halvt opløste skrift: »Kongen var ganske overvældet af Sorg og græd, bad mig vedblivende hjælpe ham med Raad, og (han ville) fortsætte at see mig hver Onsdag Kl. 12. – Det er en højst mislig Stilling for mig og kan blive Kilde til mange Ubehageligheder«⁶³.

Déri havde Vedel utvivlsomt ret, thi et var at vejlede kronprinsen, noget helt andet at råde landets konge. Frederik VIII synes selv hurtigt at have indset dette, thi såvidt man kan forlade sig på Vedels dagbog, bad kongen kun ved een lejlighed om hans råd. Det skete i midten af marts 1906, da I. C. Christensens protegé, den nye departementschef i krigsministeriet kaptajn Lütken, planlagde en rejse til Berlin for at forhandle med den tyske generalstabschef, general von Moltke. Vedel var efter alt at dømme ikke underrettet om de forhandlinger, Lütken i februar havde ført med Moltke. Men da kongen den 15. marts kaldte ham til sig, fik han at vide, hvad de to officerer havde talt om den 18. februar 1906 om bord på panserskibet »Preussen«, da kejser Wilhelm var i København til Christian IX's bisættelse.

I Vedels referat af kongens fortrolige meddelelse om Moltkes udtalelser lød det afgørende punkt således: »Danmark vilde formodentlig søge at bevare sin Neutralitet (under en storkrig), og dersom Danmark var istand til at forsvare den fyldestgørende og ikke blot fictivt, og hindre England i at benytte dets Farvande vilde det jo være godt. Men at Danmark vistnok tilsidst vilde være nødt til at tage sit Parti. Tyskland vilde være rede til at understøtte Danmark paa alle Maader i dets Bestræbelser for at holde England ude af dets Farvande, det vilde forsyne Danmark med store Kanoner og paa anden Maade. Danmark kunde befæste Sprogø. Han troede imidlertid ikke, at København egentlig var udsat, men at England vilde gøre Landgang i Esbjerg eller ved Limfjorden, og derimod maatte Danmark være beredt paa Modstand. Tyskland vilde til Gengæld garantere Danmark dets Integritet«. Endvidere mente Moltke, at »man kunde jo foreløbig lade de to Generalstabe træde i Forbindelse med hinanden og aftale, hvorledes man kunde ordne Sagerne i Fællesskab. Sligt vilde jo ikke foregribe Noget, idet disse pour-parler's jo kun vilde være rent foreløbige og maatte finde deres afgørende Afslutning i en diplomatisk Forhandling«⁶⁴.

Hovedlinien i Lütkens referat af 19. februar, sådan som det nu kendes, var meget vel gengivet af kongen, men han havde afdæmpet det noget ved at udelade Moltkes ord om, at Danmarks sidste time var slået, hvis det ydede utilstrækkelig eller kun foregiven modstand overfor England: »Den offentlige Mening i Tyskland vil fordre, at der gøres en Ende paa Danmark«. Disse udfordrende sætninger har kongen med sit kendskab til Vedel formentlig fundet det klogest at forbigå. Han ville derfor heller ikke låne ham Lütkens referat⁶⁵.

I øvrigt fortalte kongen, at han selv, I. C. Christensen og grev Raben var enige om, at samtalerne burde fortsættes. Lütken skulle næste dag rejse til Berlin og der forhandle med Moltke. Konseilspræsidenten havde givet ham en »Ledetraad« til disse forhandlinger. Lütken skulle begynde med at forlange Nordslesvigs tilbagegivelse mod til gengæld at afstå de dansk vestindiske øer. Dette forslag var kongen dog ikke fornøjet med, og han mente heller ikke, at man kunne forsone den offentlige mening ved at fortælle den, at vi på grund af det udmærkede forhold til Tyskland nu roligt kunne opfylde Venstres ønske om at sløjfe »Fæstningen«. Han ville derfor gerne høre Vedels mening.

Som sædvanlig fremsatte han sine anskuelser uden tøven eller uklarhed: han var utilfreds med, at Lütken uden regeringens bemyndigelse havde indladt sig så dybt med Moltke. Han fandt den påtænkte fremgangsmåde yderst farlig såvel i form som i indhold. Selv om man ville sige, at den første samtale var rent privat, så gjaldt dette i hvert fald ikke de påtænkte forhandlinger i Berlin. Dernæst anså han det for overordentlig farligt at træffe aftaler med Tyskland i anledning af en evt. krig. De andre magter kunne ikke undgå at høre derom. Endelig frygtede »han overmaade meget for, at vi ved denne Samtale og yderligere pour-parler's vilde komme ind paa et Skraaplan, hvor man umærkeligt gled saa langt frem, at man ikke længere kunne standse, og saaledes vilde man ende i en Alliance, hvor vi vilde komme til at betale Gildet og tjene til Forsvar for Tyskland. Det forekom mig derfor, at man burde trække sig ud af den Affære«. Vedel havde her fæstet opmærksomheden ved den vigtigste konsekvens af Lütken-forhandlingerne: risikoen for at Danmark ville blive trukket bort fra sin neutrale stilling. Det var netop dette, der var ved at ske på grund af I. C. Christensens iver for at få en ordning med den tyske regering. Når det ikke kom så vidt, skyldtes det især, at Tyskland for ikke at udfordre England trak sig ud af forhandlingerne⁶⁶. Vedel kom slet ikke ind på forslaget om at mageskifte Nordslesvig med de dansk-vestindiske øer, måske fordi han gennem sit lange liv havde vundet erfaring for, hvor ørkesløs denne tanke var.

Hans skarpe reaktion mod det centrale punkt i Lütkens plan var ganske naturlig, thi det var en fuldstændig fornægtelse af den udenrigspolitiske linie, han siden efteråret 1870 havde søgt at gennemføre: opretholdelse af et korrekt og i ordets egentlige forstand neutralt forhold til Tyskland. Ikke indlade sig i forhandlinger, der kunne true Dan-

marks selvstændighed. Noten af 12. februar 1879 med dens vage forslag om forhandling kan ikke afsvække hovedindtrykket af Vedels udenrigspolitiske system.

I oktober 1901 havde gesandten i Wien, grev C. W. Ahlefeldt-Laurvig, spurgt ham, om vi som følge af et evt. forestående engelsk-tysk opgør *allerede nu* burde meddele den tyske regering, at vi ville gøre vort yderste for at opretholde neutraliteten, og at Tyskland »i alt Fald kan regne paa ikke at faa os til Fjende«. Vedel svarede med at opstille det faste og ufravigelige princip, at vi aldrig frivilligt måtte slutte os til Tysklands fjender. Neutraliteten måtte bevares så længe som muligt, men han var i tvivl om, hvilket af to onder vi burde vælge, ifald England og Tyskland kom i krig. Det ville bl. a. afhænge af, hvorledes Sverige-Norge stillede sig, hvis vi fik et neutralitetsforbund med dem. En isoleret dansk henvendelse i Berlin fandt han betænkelig, da den kunne fremkalde farlige tyske forslag. Sagen ville dog stille sig anderledes, hvis et nordisk neutralitetsforbund realiseredes, og vi burde derfor begynde (at forhandle) i Stockholm og forberede det gennem pressen, der jo allerede havde beskæftiget sig med denne tanke⁶⁷.

I marts 1906 meldte problemet sig igen, men nu havde unionsopløsningen slået så meget i stykker, at et nordisk samarbejde var endnu mindre sandsynligt end i 1901. Vedels argumentation for neutralitetslinien blev derfor noget anderledes. Han sagde nu til kongen, »at hvis en (engelsk-tysk) Krig udbrød, troede jeg, at Sammenstødet snarere vilde ske i Nordsøen end i Østersøen, og at den engelske Flaade vilde rette sit Angreb paa Wilhelmshafen og Elbmundingen, maaske med det Formaal at sprænge (Kieler)Kanalen. Jeg holdt altsaa vedblivende paa Neutraliteten«⁶⁸. Begivenhederne under den første verdenskrig viste, at Vedel havde ret i, at Nordsøen blev krigsskueplads. Men fremførelsen af dette argument i marts 1906 var sandsynligvis mere tænkt »ad hoc« for dog at være i stand til at fremføre grunde, der kunne få kongen væk fra planen om Lützens sendelse. Under unionskrisen få måneder før havde han frem for alt frygtet, hvad der ville ske i Østersøen, hvis England kom i krig med Tyskland (og Rusland). I den forløbne tid havde den militære og politiske situation ikke undergået sådanne ændringer, at den kunne begrunde håbet om Nordsøen som maritim hovedkrigsskueplads. I sine bestræbelser for at overbevise kongen om de muligheder, der fremdeles var for at opretholde neutraliteten, fremkom Vedel med endnu et argument. Han »skizzerede... kort, at

Rusland kunde gøre sig selv og os en væsentlig Tjeneste ved at betinge sin Neutralitet ligeoverfor Tyskland og England af, at disse Regeringer respekterede Danmarks Neutralitet og Integritet. Og at det til Gengæld stillede sig som Garant for, at Danmark hverken vilde indgaa Alliance med den ene eller anden af disse Magter«⁶⁹. Vedel så her bort fra, hvad han anførte i juli 1905, at Rusland på grund af krigen og revolutionen slet ikke havde magt – ganske uanset om det havde agt – til at øve et sådant tryk på Tyskland og England. Herimod kunne gøres gældende, at svækkelsen kun var temporær. Men dernæst: kunne det virkelig tænkes, at Rusland, der var bundet af alliancen med Frankrig, ville være parat til at føre en sådan politik for Danmarks skyld? Ganske vist havde Rusland selv interesse i, at stræderne ikke kom under en stormagts kontrol. Det kunne dog ikke påstås, at Rusland i den forløbne menneskealder havde givet overbevisende udtryk for, at det i praksis ville gøre noget for at sikre Danmarks selvstændighed. I referatet af samtalen med kongen den 15. marts 1906 forekommer Vedels argumentation for Ruslands evt. optræden ikke særlig rimelig. Den bliver lidt mere forståelig i det vistnok samtidige notat han dikterede, og hvori forslaget er mere udførligt begrundet.

Det hed heri, at den russiske gesandt Iswolsky for nylig havde sagt til en dansk diplomat, at i tilfælde af en truende krig burde Danmark i St. Petersborg anmode om den russiske regerings intervention i Berlin for at sikre landets neutralitet overfor Tyskland. Vedel mente, at det var den russiske indflydelse (i Paris), der i 1870 havde hindret hertugen af Cadore i at øve pression på den danske regering. Derfor anbefalede han, at man i påkommende tilfælde fulgte Iswolskys råd. Han indså meget vel, at Ruslands allianceforpligtelser overfor Frankrig kunne lægge sig hindrende i vejen, men mente, at »da Hr. Iswolsky, der maa antages at kende Ruslands Forpligtelser ligeoverfor Frankrig, selv har anbefalet en Henvendelse i Petersborg, maa noget saadant være foreneligt med Ruslands Forpligtelser«. Den frie passage gennem de danske stræder hverken kunne eller ville Danmark hindre, men Københavns søbefæstning måtte sættes i kampdygtig stand, og der måtte foretages befæstningsarbejder ved Esbjerg, Limfjorden og Aarhus. Det fornødne antal krigsskibe måtte indtage deres stationer på dansk søterritorium⁷⁰. Vedel satte altså ikke udelukkende sin lid til en russisk intervention, men forudsatte tillige et forsvar af en sådan styrke, at Danmark ikke kom til at henligge som et militært tomrum. Ved at styrke forsvaret

ville den tyske regering desuden blive overbevist om, at Danmark ikke tænkte på kun at yde et skinforsvar, ifald det blev angrebet vest fra. I sit notat har Vedel ikke fremsat de sidstnævnte refleksioner, men de er forudsætningen for hans krav om et stærkere forsvar til lands og til søs. Om dette forsvar også skulle benyttes mod en eventuel tysk aggression udtalte han sig ikke om, ligeså lidt som han havde gjort det i brevet fra oktober 1901 til Ahlefeldt-Laurvig. Sandsynligvis har han ment, at det var et af den slags spørgsmål, der ikke på forhånd kunne gives noget svar på. Det måtte bero på omstændighederne, når den akutte situation indtraf.

Men een ting var han overbevist om: Danmark måtte aldrig frivillig slutte sig til Tysklands fjender i håbet om at genvinde Nordslesvig. Thi selv om Tyskland engang blev besejret og tvunget til at afstå her-tugdømmerne eller blot den danske del af Slesvig, så burde Danmark afslå en sådan gave, selv om besiddelsen deraf blev os garanteret nok så meget. Af bitter erfaring vidste vi, at den slags løfter ikke blev holdt, og Tyskland ville blot vente på en passende lejlighed til at tage re-vanche. Skulle vi have noget tilbage, måtte det ske med Tysklands gode vilje, men uden garantier for de tyske beboere⁷¹.

Når Vedel talte om Danmarks neutralitet, så mente han dette i or-dets bogstaveligste betydning: en upartisk holdning overfor begge de stridende parter. Om en sådan holdning i praksis kunne gennemføres var et andet spørgsmål, som han ikke indlod sig på at besvare. Men på forhånd ville han ikke læmpe neutralitetsbegrebet til fordel for en af parterne. Hans samtale med kong Frederik den 15. marts gjorde et dybt indtryk på denne. Skønt kongen ikke var glad for den vending, sagen havde taget, ville han dog følge Vedels råd, og det må i løbet af dagen være lykkedes ham at omstemme konseilspræsidenten og udenrigsministeren, thi den 16. marts modtog Vedel en billet fra kongens adjutant, der på kongens vegne meddelte, »at alt var ordnet i Overensstemmelse med Hans Majestæts Samtale med Deres Excel-lence igaaer⁷².

Lützens rejse blev aflyst; dog kun for en kort stund. I juli 1906 fik I. C. Christensen sat igennem, at Lütken alligevel blev sendt til Ber-lin for at forhandle med Moltke. Denne gang blev Vedel ikke spurgt til råds. Efter dagbogen at dømme synes han end ikke at være blevet underrettet. Men da han i december 1906 hørte om forhandlingerne angående en optantkonvention, erfarede han samtidig, at »Stemningen

her udvikler sig øjensynlig stadig mere i Retning af en Alliance med Prøjsen. I Ministeriet ræsonnerer man saaledes, at Prøjsen er mere faretruende for os i Tilfælde af en Krig, og vi maa erkjende, at vi ligger indenfor den prøjsiske Interessesfære og maa tage Konsekvensen deraf«. Talsmændene for denne udenrigspolitiske kurs indså godt faren ved en sådan alliance: ødelæggelse af handelsflåden og handelsforbindelsen med England, eventuel bombardement af København og tysk besættelse af vigtige punkter i Danmark for at deltage i forsvaret. Vedel trak selv den yderste konsekvens heraf: Danmark ville blive en vasalstat af Tyskland og ved en handelstraktat trukket ind i tysk handelspolitik med ødelæggelse af vor industri og gradvis fortyskning af hele landet, indtil Danmark helt forsvandt. »Saa kan vi her komme til at kæmpe den samme Kamp som nu Nordslesvigerne kæmper for at bevare deres Sprog og deres Nationalitet. Men paa den Maade kan vort Dynasti sikre sig Tronen, om det end saa maa lade sig nøje med en Stilling som den Kongen af Sachsen indtager«⁷³. Man mærker her en stærk, næsten overeksporeret bitterhed mod kongens og venstreregeringens protyske politik, en politik der i øvrigt i løbet af foråret 1907 vakte stigende modstand i Danmark⁷⁴.

Vedel levede længe nok til at erfare, at I. C. Christensens og Lützens forhandlinger ikke førte til nogen aftale med Tyskland. Men han kom ikke til at opleve den første verdenskrigs udbrud, hvor netop det skete, man i 1906-07 havde anset for usandsynligt: at den engelske flåde holdt sig borte fra Østersøen og stræderne dertil, *samtidig* med at den tyske flåde forholdt sig passiv.

Med udgangen af 1906 stander Vedels optegnelser. Det er uvist, om han har haft flere politiske samtaler med kongen eller andre ledende personligheder. Vedels tavshed er ikke noget afgørende bevis for, at sådanne samtaler ikke har fundet sted. Men han gik nu i sit 84. år, og sandsynligheden taler for, at man ikke har anset det for naturligt at søge råd om nutidens problemer hos en olding, der var født og opvokset i Frederik VI's tid.

*

I den første tid efter sin afgang havde Vedel haft mange gøremål, men som årene gik, kom han til at dele skæbne med de fleste pensionister: han fik mere fritid, end han kunne bruge. Derfor greb han til det middel, som mange i en lignende situation har benyttet: han gav sig til

at udarbejde tilbageblik på den tid og de hændelser, han havde oplevet. Et samlet memoireværk beregnet for offentligheden skrev han aldrig. Det forbød hans natur ham.

Den første opgave, han gav sig i lag med, var at nedskrive sine erindringer om slægten, hans egen barndom og ungdom, alt sammen til gavn og glæde for den nærmeste familie. Dette arbejde, som han påbegyndte i 1901, har navnlig værdi for tiden før november 1847, da han rejste til Berlin. Thi uden disse oplysninger ville vor viden om hans opvækst være meget mangelfuld. Det har måske været hans hensigt at føre erindringerne frem til afskeden i 1899; de når dog ikke længere end til foråret 1863, hvor de standser brat, midt på en side, og denne kendsgerning er vel værd hæfte sig ved⁷⁵.

I sommeren 1903 skildrede han meget indgående den danske regerings stilling under krisen i juli–august 1870. Trods den lange afstand mellem nedskrivningen og begivenhederne er det et værdifuldt bidrag til krisens historie. Det er blevet nærmere omtalt i kapitel II.

Omtrent samtidig med at han skrev memoirebrudstykket gav han sig i lag med at udarbejde en beretning om Danmarks udenrigspolitik fra januar 1863 til april 1864. Beretningen bygger hovedsagelig på de officielle instruktioner til de danske gesandter og disses indberetninger, men støtter sig desuden til en række historiske værker som Sybels »Die Begründung des deutschen Reiches« og J. Clausen »Skandinavismen« foruden »Sønderjydske Aarbøger«. Det er en særdeles grundig skildring, Vedel giver af begivenhedernes forløb, og hele den ydre handling er meget klar og overskuelig sat op, men hans vurderinger er set ud fra de erfaringer, han havde høstet under krigen og i tiden derefter. Dets værdi som kildeskrift er derfor noget tvivlsom. Det interessanteste ved denne beretning er egentlig, at den standser umiddelbart før London-konferencens begyndelse. Denne meget vigtige periode fik han aldrig skildret. Da han i slutningen af 1866 beskrev den politiske udvikling gennem de sidste par år, begyndte han ikke i april 1864, men i dagene umiddelbart efter konferencens slutning⁷⁶.

Denne tilbøjelighed til at vige udenom de katastrofale begivenheder i foråret og sommeren 1864 fik sit tydeligste udtryk i det bidrag til en levnedskildring om D. G. Monrad, som han offentliggjorde anonymt i »Tilskueren« fra januar 1904 til december 1905. Som tidligere omtalt havde han i 1897 i Brickas biografiske Lexicon givet en redegørelse for Monrads virke som politiker. Artiklen måtte efter sin art være meget

kortfattet, og den har øjensynlig ikke tilfredsstillet ham selv, thi i sit otium tog han for alvor fat på at give en mere fyldig og samtidig mere dybtgående skildring af Monrads personlighed. Dette »Bidrag« er ikke blot af værdi for dem, der interesserer sig for Monrad. Det siger tillige noget væsentligt om Vedel selv og om hans udvikling. Det vil derfor være naturligt nærmere at omtale de to mænds forhold til hinanden efter 1864.

Den gensidige irritation og uvilje, der havde været mellem dem under krigen, medførte ikke varige uoverensstemmelser, således som tilfældet blev mellem Vedel og Hall. Da Monrad i sommeren 1865 forbedrede sig på at udvandre, bistod Vedel ham med at skaffe litteratur om de fjerne egne, og få dage før afrejsen opsøgte Monrad personligt Vedel for at tage afsked med ham⁷⁷. Under opholdet på New Zealand synes de ikke at have haft forbindelse med hinanden, men ikke såsnart var Monrad i slutningen af april 1869 vendt hjem, før de igen fik kontakt⁷⁸. I den følgende tid synes det, som om Vedel har gjort sig til talsmand for Monrads genindtrædelse i det politiske liv, og at han har søgt at få grev Frijs interesseret. Men her stødte han på bestemt modstand. Frijs var meget kritisk indstillet overfor Monrad, og rent galt blev det, da Monrad i »Berlingske Tidende« begyndte sin publicistiske virksomhed, der indeholdt kritiske bemærkninger mod regeringen. Frijs kom i affekt og beskyldte Monrad for perfidi. Til gengæld skrev Monrad til Vedel: »Jeg vilde ansee det for meget uforstandigt af Grev Frijs, om han ved at fortrædige mig, vilde tvinge mig til at opponere«. Såvidt man kan se, forsøgte Vedel at mægle, og han forsvarede Monrad overfor dem, der påstod, at han var gal⁷⁹.

I de følgende ti år var forbindelsen mellem dem kun sporadisk. Ved den fransk-tyske krigs udbrud kastede Monrad sig ud i et så voldsomt pro-fransk avisskriveri, at regeringen så sig nødsaget til at censurere hans artikler. Vedel fik overdraget det lidet taknemmelige hverv at måtte kassere et par af dem. Han synes dog at have skilt sig fra opgaven med så stor takt, at Monrad senere spøgende kunne omtale ham som »min gamle Censor«⁸⁰. I november 1880 bad han Vedel om at gennemlæse den beretning om begivenhederne i 1864, som han agtede at offentliggøre. Vedel sagde ja, skønt det var en meget delikat opgave, men det er tvivlsomt, om han på dette tidspunkt fik lejlighed til at læse den, thi Monrad ville nødtigt bringe ham i fortræd og holdt den vistnok for sig selv. Den blev ikke offentliggjort før i 1913⁸¹.

Monrads virke som folketingsmand i årene 1882 til 1886, hvor han søgte at forlige modsætningerne mellem højre og venstre, fulgte Vedel med dyb sympati, og han kunne ikke tilgive venstre, at det ikke tog Monrad til leder. Han følte sig meget skuffet, da det allerede i november 1882 stod klart, at Monrads forsøg på at mægle i den politiske strid var strandet. Hans beundring og respekt for denne mand var nu blevet så stor, at han ligefrem følte sig kaldet til at optræde som hans forsvarer ⁸².

Den 23. februar 1886 stod der en ledende artikel i »Dagbladet«, hvori der rettedes et voldsomt angreb på Monrad, der blev anklaget for i sin magtsyge at have svigtet sine politiske fæller (i dec. 1863), at have ført krig og plejet fredsunderhandlinger som en mand uden selvstændig mening, hvorefter han drevet af samvittighedsnag havde forladt sit lemlæstede fædreland, overladende andre at hele dets sår. I folketinget omgikkedes han nu ligegyldigt med sandheden og lod sig føre omkring i et sejlansbånd af Jens Busk til offentlig forevisning ⁸³. Dette grove og ganske tidstypiske presseangreb på en politisk modstander besvarede Vedel ved at sende bladets virkelige redaktør, professor Goos, et brev, hvori han opsigde sit abonnement. Han kunne, skrev han, ikke abonnere på et blad, der ikke blot angreb Monrads politiske meninger, men også hans karakter og beskyldte ham for svig, løgnagtighed og mangel på mening. Goos søgte at begrunde og retfærdiggøre artiklen, men Vedel holdt på sit, og det tidligere så venskabelige forhold mellem dem gik over styr ⁸⁴.

Året efter denne episode døde Monrad. Vedel trådte nu i forbindelse med hans enke, som han fik overtalt til at aflevere Monrads beretning om 1864 til Rigsarkivet ⁸⁵. Det har formentlig været på dette tidspunkt, han besluttede sig til at indsamle materiale til en biografi. Gennem familien skaffede han sig adgang til Monrads papirer og begyndte at tage udførlige excerpter, og ved samtaler med fru Monrad, svigersønnen professor Bache og den ældste søn Viggo søgte han at danne sig et billede af Monrads stærkt sammensatte karakter ⁸⁶. I februar 1893 synes han at være nået så langt, at han kunne påbegynde selve udarbejdelsen ⁸⁷. I hans arkiv findes et manuskript, der skildrer Monrads virksomhed i årene mellem den 3. december 1839 og marts 1854. Hertil knytter sig en række notater, der omfatter perioden fra foråret 1854 til den 1. august 1864. Såvel manuskriptet som notaterne må være udarbejdet i halvfemserne, thi skriften er fast og fin, således som

Peter og Fanny Vedels familiegravsted på Vestre Kirkegård.

Stenen, der har form af en stele, virker stærkt ved sin egenart blandt de mere tidstypiske gravmonumenter. Fot. oktober 1960.

den holdt sig til omkring 1897. Manuskriptet er kun en torso. Det har ingen indledning og ingen afslutning. Måske er fremstillingen blevet afbrudt, da Bricka i oktober 1894 overtalte ham til at skrive en lexicon-artikel om Monrad.

Arbejdet med biografien lå nu stille i flere år, indtil han omkring 1903 besluttede at give en levnedsskildring af den mand, han selv karakteriserede som »denne saa mærkelig sammensatte og ligesaa hemmelighedsfulde som gaadefulde Natur«⁸⁸. Dette uudgrundelige sind, der stod i så fuldstændig modsætning til hans egen enkle, rationelle indstilling overfor tilværelsens problemer, har utvivlsomt ægget ham til at fuldføre dette store og vanskelige arbejde. Men det er næppe hele forklaringen, måske ikke engang den afgørende.

*

Vedels »Bidrag til Monrads Biografi« blev offentliggjort i januar, marts, maj, september og december 1904 samt i maj, juli og december 1905 i »Tilskueren«, hvis redaktør var sønnen Valdemar Vedel. Man kunne måske have ventet, at Vedel var begyndt med at lade manuskriptet fra halvfemserne trykke og blot udarbejde en indledning omfattende årene 1811 til 1839. Dette blev dog ikke tilfældet. Det ældre manuskript er nemlig ikke identisk med de artikler, der omfatter det samme tidsrum. Det har ganske vist dannet grundlag for disse, idet visse sætninger og afsnit går ordret igen, men der er også store forskelle. De biografiske oplysninger er fyldigere i artiklerne. Det er tydeligt, at Vedel i årene op til 1904 har fået mere materiale af familien. Til gengæld er det ældre manuskripts citater fra Monrads skrifter flere og mere omfattende. Under udarbejdelsen af artiklerne til »Tilskueren« har han foretaget en nedskæring og sammentrækning af hele stoffet, sandsynligvis for at gøre fremstillingen lettere.

Denne omarbejdelse har haft visse uheldige konsekvenser. I sin bog »Studier over D. G. Monrads Statstanker« har Povl Bagge påvist, hvorledes Vedel som støtte for sin påstand om, at Monrad allerede i 1844 havde indset, at det nationale modsætningsforhold foreløbig ville umuliggøre indførelsen af en fri forfatning for hele monarkiet, i citations-tegn har anført følgende passus: »Men naar Statsenheden saaledes ikke kan begrundes paa en fælles fri Folkerepræsentation, maa den gennemføres i Regeringsorganismen osv.«, skønt dette stykke intet citat var, men sammensat af Vedels eget ræsonnement og en sætning fra »Dansk

Folkeblad«⁸⁹. I det oprindelige manuskript er der imidlertid intet citat, men en sætning, der lyder således: Lader det sig paa Grund af Omstændighederne ikke giøre at begrunde Statsenheden paa den fælles frie Folkerepræsentation, maa man søge først at giennemføre den i Regeringsorganismen. Citationstegnet begynder efter denne sætning. Sammentrækningen er så foretaget og citationstegnet sat i spidsen for hele stykket.

Et andet sted var det – ifølge Bagge – Vedels fejlagtige opfattelse, at Monrad, desillusioneret m. h. t. muligheden for de to nationaliteters samliv under en fælles fri forfatning, »foretrak Statsenheden for Friheden« i håb om, at absolutismen »kunde bruges som et nyttigt Gennemgangsled til at sikre Statsenheden«. I det ældre manuskript står imidlertid følgende eftersætning, der er udeladt i »Tilskueren«: »Men han anviser dog tillige Regeringen en anden og bedre Vei, nemlig at tilveiebringe en fælles øverste Administration for hele Staten og sikre Hertugdømmernes provinsielle Selvstændighed og de tyske Forbundsforholds særegne Betydning ved at udskille den slesvig-holstenske Regering i en slesvigsk og en holstensk, tilveiebringe sig et fast Støttepunkt i Hertugdømmerne ved at beskytte den danske Nationalitet i Nordslesvig og ordne Landboforholdene og endelig at stille Friheden ved sin Side ved ogsaa i andre Henseende at optræde reformerende og kraftigere forberede en fri Forfatnings Indførelse«⁹⁰.

Endnu en vigtig forskel består deri, at manuskriptet fører udviklingen frem til foråret 1854, dog ikke helt udarbejdet fra oktober 1853, hvor »Tilskueren« har et stort hul mellem den 21. marts 1848 og den 30. november 1865. I majnummeret 1904 sluttede afsnittet »Monrad i Vester Alslev« med en skildring af hans deltagelse i Casinomødet den 20. marts 1848 og disse ord, der pegede hen på en fremstilling af Monrad i martsministeriet: »Den følgende Morgen den 21. Marts kaldtes Monrad til Slottet«. Men hverken i juni, juli eller august hæftet fandtes nogen fortsættelse. Ikke før i septembernummeret kom der en ny artikel, der kort og godt hed: »Monrad paa Ny-Zealand«. Man kan trygt gå ud fra, at adskillige af »Tilskuernes« abonnenter har gnedet deres øjne og ilsomt fundet de foregående hæfter frem for at se, om de ved en lapsus havde sprunget en eller to artikler over, der behandlede den vigtigste periode i Monrads liv. De havde intet sprunget over. Der var ganske simpelt et hul, og uden et ord til forklaring fort-

satte Vedel i 5 artikler støt sin skildring af årene fra 1865 til Monrads død i 1887. Først i efterskriften til den sidste artikel, der kom i december 1905, fortalte Vedel sine undrende læsere, at »naar disse »Bidrag« ikke har beskæftiget sig med Monrads Virksomhed fra 1848–65, maa det bemærkes, at som Titlen antyder, var det ikke Hensigten her at give en omfattende og fuldstændig Beskrivelse af Monrads Liv, men kun at lette Arbejdet for en tilkommende Biograf og at bevare mundtlige og skriftlige Vidnesbyrd, som ellers i Tidens Løb vilde være gaaet tabt«. Hans offentlige virksomhed lå desuden belyst i rigsdags- og rigsrådsforhandlingerne, og ingen optegnelser eller – såvidt Vedel vidste – breve gav oplysninger om hans ikke offentlige udtalte personlige meninger og betragtninger, navnlig hans nærmere forhold til den Hall'ske udenrigspolitik. Hvad Monrads egen udenrigspolitik i 1864 angik, var tiden endnu næppe kommen til at stille denne i dens rette lys »og vurdere de Vanskeligheder, han havde at kæmpe med, og de Skuffelser han fra alle Sider led i disse 6 Maanedere«⁹¹.

Denne forklaring er besnærende, men ikke fyldestgørende. Vedel *havde* påbegyndt arbejdet med at skildre perioden 1848–65. I hans arkiv findes et læg: »IV. Monrad i Martsministeriet«; det nåede dog ikke længere end til en omtale af dagene 21. og 22. marts 1848. Efter skriften at dømme må det være forfattet omkring 1904. Den bratte standsning skyldtes ikke mangel på materiale, thi han havde det ældre, næsten fuldt færdige manuskript for årene 1848–54 og mange notater for den følgende ti-års periode. Desuden rådede han over et betydeligt kildestof til belysning af Monrads personlige meninger og betragtninger⁹².

Den afgørende årsag til standsningen var ganske enkelt hans ønske om ikke offentligt at komme ind på forhistorien til 1864 og selve krigen. Det fremgår af efterskriften, og siges endnu klarere i et brev til sønnen Peter: »Det glæder mig meget, at min Artikel om Monrad har moret Dig; det er vel ikke andres Mening, der ere blevne skuffede ved at se mig springe 1848–65 over og tage fat paa de følgende Aar, men det havde sin Grund i, at jeg ikke troer, at Tiden endnu er kommet til at sige alt, hvad jeg maaskee har at sige om 1864«⁹³. Det var ikke tilfældigt, at hans erindringer kun nåede til foråret 1863, og at fortsættelsen af hans beretning om Danmarks udenrigspolitik fra november 1858 kun gik til april 1864. De frygtelige begivenheder i foråret

og sommeren 1864 kunne han ikke få sig selv til at omtale. Han havde ikke Monrads evne til at lette sit sind ved i skrift og tale at behandle denne katastrofe og vedstå sin andel deri.

Denne svaghed i Vedels eget sind kontrasterer på en mærkelig måde med den person, han ville skildre. Thi det var først og fremmest Monrads karakter, der fyldte Vedel med beundring: »Vel var hans Begavelse, Arbejdsevne og Kundskaber overordentlig store,« skrev han i »Tilskueren«, »men for saa vidt var det dog kun en Gradsforskæl, der skilte ham fra de andre; hvad der gjorde ham et Hoved højere end dem, var det storslaaede i hans Karakter«⁹⁴. Intetsteds viste dette sig tydeligere end i Monrads forhold til ansvaret for begivenhederne i 1864.

Retfærdigvis må det dog erkendes, at Vedel ikke havde den samme tilskyndelse som Monrad til at beskæftige sig med dette problem. Der var ingen højtaltende presseorganer, fjendtligsindede politikere eller andre personer, der krævede ham til regnskab. Han havde ikke officielt haft sæde i regeringen og kunne ikke drages til ansvar for noget. Men problemet bestod ligefuldt for det, og Vedel fandt ingen løsning. Sjæleligt set kom han aldrig over ulykkesåret 1864. Det blev et sår, der ikke ville læges og som altid smertede. Det er utvivlsomt dette, digteren Niels Møller tænkte på, da han i mindedigtet over Peter Vedel talte om »de sære, lyse Blik, der blaaned hvast og trætte, ret som de ruged paa en gammel Klage«⁹⁵.

Denne uvilje mod at gå nærmere ind på begivenhederne i 1864 viste sig også i de følgende artikler. Efter det velskrevne og interessante kapitel om Monrad på New Zealand, der med sine mange detaljer stadig har betydning for Monradforskningen, gik han over til at omtale tiden efter hjemkomsten i april 1869. Han nævnte Monrads berømte svar til »Dyrlæge Jensen«, der behandlede spørgsmålet om Monrads og det nationalliberale partis ansvar for Londonkonferencens udfald. Disse blændende skrevne, dobbeltbundede artikler indtager en betydelig plads i de senere offentliggjorte Monradstudier, men Vedel nøjedes med at omtale dem i et 16-liniers referat uden at tage nærmere stilling til indholdet⁹⁶. Til gengæld er hans skildring af Monrads forelæsninger på universitetet i december 1869 om »Politiske Drømmerier« ret indgående. Det skyldes nok, at han selv har overværet dem, og at de har gjort et stærkt indtryk på ham. Vedel har ganske vist aldrig direkte sagt, at han var til stede, men hans beskrivelse af stedet og stemningen er så

livagtig, at den må skyldes et selvsyn. Følgende sætning kan formentlig tages som et bevis herpå: »Næppe har vel nogen, der hørte paa disse Forelæsninger, senere glemt det mægtige, men tillige uhyggelige Indtryk, de gjorde«. Men han synes ikke rigtig at have opfattet, at Monrad med disse foredrag kun agtede at sondere stemningen i landet. Derimod er det utvivlsomt træffende, når han siger, at Monrads modstandere ikke glemte ham de »Politiske Drømmerier«, »og fra nu af hed det: »Monrad er en Mand uden Mening«⁹⁷. At denne opfattelse ikke var rigtig, søgte Vedel at bevise i de to følgende artikler: »De politiske Breves Tid« og »Sidste Politiske Periode«. Hvad der navnlig har interesse i disse artikler er omtalen af Monrads kamp mod Estrups finansprovisorier, fordi Vedel i 1880'erne blev af samme anskuelse som Monrad om det grundlovsstridige i denne fremgangsmåde (se s. 177). Hans skildring af Monrads kamp i årene fra 1882 for at få Venstre til at opgive visnepolitikken er skrevet ud fra den sympati, hvormed han fulgte hans virksomhed. Trods nederlaget fandt han dog, at Monrad ikke havde haft fiasko, fordi han ved sin deltagelse i folketingets møder havde hævet forhandlingernes intellektuelle niveau. Debatten mellem Monrad-Holstein på den ene side og Estrup-Nellemann på den anden ville efter hans mening altid indtage en fremtrædende plads i vor parlamentariske historie⁹⁸.

I en afsluttende artikel skildrede han Monrads geistlige virksomhed. Han søgte her at forstå ham som kristen personlighed på grundlag af de religiøse skrifter. Hans gennemgang af disse vil næppe tilfredsstille en teolog. Men det er bemærkelsesværdigt, at Vedel, der stod det kristelige liv så fjernt, har taget sig for at læse Monrads samlinger af prædikener og ordinationstaler og har studeret bøger som »Fra Bønnens Verden«, »Den første Kamp om den apostoliske Trosbekendelse«, den »Femte Bøn og dens Liv i Kirken indtil Luther« og »Tro, Daab, Gerning og Tilgivelse«. Når han påtog sig dette fremmedartede arbejde, var det i erkendelse af, at det religiøse og politiske levede side om side i Monrads sind og ikke kunne adskilles. Til professor Bache sagde han engang: »hvad jeg ikke faaer i mit Hoved, er, at der paa een Gang kunde være en forslagen Politiker og en virkelig from Kristen, men begge Dele var der«⁹⁹.

Vedel mente at have fundet forklaringen på Monrads storslåede karakter, hans evne til ikke blot at bære modgang, men også vedstå sit ansvar for begåede fejlgreb, i hans dybe religiøsitet. Kærnepunktet

fandt han i Monrads studier over den 5. bøn i fadervor: forlad os vor skyld som og vi forlade vore skyldnere. Om denne bøn kredsede Monrads tanker stadig, og han fandt tilsidst fred i visheden om, at når han af sit fulde hjerte havde tilgivet sine skyldnere, så kunne han også trygt stole på, at hans egen skyld ville blive ham forladt¹⁰⁰.

Som den første har Vedel fremdraget dette centrale punkt til forståelse af Monrads personlighed. Og han afrundede billedet, da han endte afsnittet om Monrads politiske gerning med disse ord: »Den sikre Trøst fandt han i Religionen, og i 1885 skriver han til sin Datter: »Jeg har et mægtigt, uimodstaaeligt Vaaben mod alle Livets Sorger og Bekymringer: Skee din Vilje! Disse tre Ord har baaret mig gennem alle Livets Sorger, og de skal ogsaa være mit Værn mod Sorger og Bekymringer over Fædrelandets Fremtid«¹⁰¹. Måske har Vedel selv følt en bevægelse i sit sind, da han citerede disse ord. Men selv at sige dem og endmere at leve på dem, lå nok over hans evner.

Vedels skildring af Monrad er skrevet med stor indlevelsessevne og dyb sympati. Det er i flere henseender et beundringsværdigt arbejde, skabt af en olding. Trods den store lakune har den noget helstøbt over sig, og det skyldes, at den ikke blot er skrevet med hjernen, men også med hjertet. Bevidstheden om, at han siden 1864 var Monrad en gæld skyldig, har tvunget ham til at skrive disse artikler. Den gæld kunne han bedst formindske ved at lære eftertiden at dømme retfærdigere om Monrad, end hans samtid havde gjort.

*

Et livs gerning i det offentliges tjeneste var afsluttet. Den havde taget sin begyndelse så langt tilbage som i 1851, da han blev lektor og senere professor ved Københavns universitet. Han havde ikke rigtig haft evner som universitetslærer, og da juraen heller ikke havde hans store interesse, var hans virke på dette område ikke nogen succes. En retslærd blev han aldrig, men han kunne måske være blevet en betydelig historiker, om han i ungdommen havde fået den rette skoling. Sandsynligvis ville han have fortsat sin professorgerning, indtil han var faldet for aldersgrænsen, hvis ikke skæbnen havde givet hans liv en helt anden drejning, da hans første hustru døde efter kun tre års ægteskab. Denne sørgelige begivenhed blev den afgørende anledning til, at han

realiserede et længe næret ønske om at søge bort fra universitetet og over i udenrigstjenesten.

Hans egentlige gerning blev da fra efteråret 1858 udøvet i udenrigsministeriets tjeneste. Kun 35 år gammel var han ved politisk protektion blevet udnævnt til departementschef, og kun 36 år gammel blev han ministeriets eneste departementschef, fra april 1864 dets direktør. Hans ungdom og nationale entusiasme i forbindelse med manglende udenrigspolitisk erfaring er forklaringen på, hvorfor han i de skæbnesvangre år mellem 1858 og 1864 kunne blive en så ivrig talsmand for Ejderpolitikken og tillægge Danmark politiske og militære muligheder, der ikke eksisterede i virkelighedens verden. Ud fra denne fejlvurdering var han med til at drive Hall frem til beslutningen om at udstede martskundgørelsen i 1863, der førte til krigen i 1864. Da nederlaget kom og forhandlingernes tid var inde, formåede han ikke at frigøre sig fra de gamle illusioner, men svingede i de betydningsfulde forårsuger 1864 mellem to muligheder uden at kunne finde et fast standpunkt med det resultat, at regeringschefens stilling blev gjort vanskeligere, end den var i forvejen, og chancen for et gunstigt udfald af Londonkonferencen svækkedes. Det totale nederlag gav ham et ulivsår, han aldrig forvandt. Han formåede aldrig at gøre regnebrættet op og vedstå sin andel i katastrofen. Men han lærte af den. Han forstod nu, at Danmark ingen mulighed havde for at genvinde den dansksindede del af Slesvig ved at deltage i en alliance mod Preussen. Hvad Danmark måtte kunne få, skulle ske med Preussens vilje. Allerede tidligt gennemskuede han hulheden i det napoleonske styre og indså, hvor farligt det ville være at alliere sig med dette regime. De langvarige, forgæves forhandlinger med Preussen om artikel V fik ham ikke til at svigte denne erkendelse. Den lære, der kunne uddrages af nederlaget, kan synes eftertiden selvfølgelig. Og dog var der mange af tidens intelligente og fremtrædende personligheder som Hall og Monrad, der ikke lærte noget. Det viste deres holdning i juli-august 1870, og selv en mand som Krieger var svag i det afgørende øjeblik. Vedels navn vil for stedsse med hæder være knyttet til disse måneders historie, da han sammen med enkelte ligesindede og bistået af heldet kæmpede en sejr kamp for at holde Danmark udenfor krigen og det franske nederlag, efter at det havde vist sig umuligt at få Bismarck til godvilligt at afstå Nordslesvig.

Da Tysklands sejr og samling var en kendsgerning, begyndte en ny

epoke i Danmarks udenrigske historie. Forladt af alle måtte det lille og svage land med sit uløste grænseproblem og et svindende håb om art. V.s realisering finde frem til et modus vivendi med den nye stormagt og nabo. I denne situation gjorde han sig til talsmand for en udenrigspolitisk kurs, der så godt det lod sig gøre skulle sikre landets selvstændighed gennem et neutralt og korrekt forhold til Tyskland fjernt fra enhver politisk og økonomisk intimitet.

Ved udbrudet af den dansk-tyske krise i februar 1879 efter ophævelsen af art. V overdrev han utvivlsomt karakteren af den trusel, der syntes rettet mod Danmarks beståen som selvstændig stat. Dette prægede noten af 12. februar, der *måske* kunne være blevet indledningen til en afvigelse fra den kurs, han selv havde anbefalet, såfremt det virkelig var kommet til forhandling mellem Danmark og Tyskland. Det er dog vedblivende et åbent spørgsmål, om noten ikke snarere var tænkt som et verbalt forsøg på at berolige Bismarck end som indledning til realitetsforhandlinger.

Igennem firserne og halvfemserne søgte han at fortsætte arbejdet på at holde Danmark i det rette neutrale forhold til Tyskland, samtidig med at han gjorde det lidet, der kunne gøres for at mildne nordslesvigernes kår. Hans uvilje mod Estrups fæstningsbyggeri skyldtes erkendelsen af, at det belastede Danmarks forhold til den sydlige nabo og mere svækkede end styrkede landets sikkerhed. På den anden side var han en ligeså bestemt modstander af en isoleret neutralisering af Danmark, en tanke der fra midten af firserne vandt frem blandt venstres medlemmer. Det var i hans øjne en ikke ufarlig illusionspolitik. Kun hvis der kunne gennemføres en neutralisering af hele Norden støttet af et fælles forsvarsforbund, havde tanken realitet, men han erkendte også, at under de herskende forhold kunne den næppe virkeliggøres. Da den internationale spænding begyndte at vokse i halvfemserne, blev han såvel af det tyske som af det franske diplomati beskyldt for at favorisere modparten. Beskyldningerne var grundløse, og kan måske tages som bevis på, at hans holdning var upartisk overfor de to magtblokke, der var under dannelse.

Hans afgang i 1899 betød utvivlsomt en svækkelse af udenrigsledelsen. Der kom i de følgende år en usikkerhed og famlen, der navnlig viste sig under Vestindiensagen i 1899-1900 og ved januar krisen i 1904. Venstres pro-tyske udenrigspolitik og Deuntzers forsøg på at gennemføre en permanent dansk neutralitet var en fuldstændig fornægtelse

af den udenrigspolitik, han efter 1870 havde arbejdet for. Det fyldte ham med bitterhed at se denne kursændring trænge frem. Han mærkede nu sin egen afmagt overfor den nye tid, og han havde dystre anelser om fremtiden, thi han var overbevist om, at storkrigen måtte komme og bringe Danmark i en stilling, der ville blive så meget farligere, som den svensk-norske unions sprængning havde gjort dannelsen af en nordisk neutralitetspolitik endnu vanskeligere end før.

Skønt Vedel var embedsmand og ikke ønskede at være andet, rakte hans indflydelse i flere perioder langt ud over, hvad en embedsmand nu til dags formår. Det skyldtes især, at udenrigspolitikken endnu ikke for alvor var blevet et rigsdagsanliggende, men varetoges af nogle få konservative politikere og embedsmænd. Vedel fandt denne ordning ganske naturlig og vågede over, at den ikke blev ændret. I sociale spørgsmål delte han sin samtids og sin klasses fordomme, og politisk forblev han tro mod nationalliberalismens ideal, at magten var bedst forvaret hos de dannede og begavede. Hans uvilje mod Estrups provisoriepolitik fik ham til at se med velvilje på venstre, især den moderate fløj, men denne velvilje forsvandt, såsnart systemskiftet havde fundet sted.

I næsten fyrretyve år stod han ene i spidsen for udenrigsministeriet, og selv om han slet ikke var typen på en diplomat, blev han en fortrinlig chef for sit personale såvel det hjemmenværende som det udeværende. Han var human og forstående, parat til at bære over med svagheder og forseelser og altid villig til selv at bære hovedparten af arbejdsbyrden. I sit væsen havde han det paradoks, at han med sit kølige, rationelle intellekt og sin evne til at holde folk på afstand, hvis han ønskede det, tillige ejede temperament, varme og levende interesse for sine medmenneskers ve og vel. Hans usnobbede, velvillige og jævne væsen, hans skarpe intelligens såvel som hans fordomme og forudfattede meninger, hans evner som skribent, hans pligt troskab og forbavsende vitalitet, hans smukke og fornemme ydre og sidst men ikke mindst bevidstheden om den indsats, han havde ydet i offentlighedens tjeneste, alt dette dannede tilsammen en egenartet personlighed, der gjorde et så dybt indtryk på samtiden, at det kan fornemmes den dag i dag.

*

I hans sidste leveår meldte alderdommens svagheder sig med stigende styrke. Synet svækkedes og kræfterne tog af, men den åndelige livskraft holdt sig næsten uforandret til det sidste. Med levende interesse

og bidske kommentarer fulgte han med i tidens begivenheder. Næsten alle hans samtidige var gået bort, og i foråret 1908 skrev han til en af de få, der var tilbage, hans gamle ven og skolekammerat amtmand Emil Vedel: »Ja, det har Du rigtignok Ret i, at der bliver tomt omkring os, men hvis Du troer, at jeg i København ikke føler mig ligesaa ensom som Du i Sorø, saa tager Du fejl. Saalænge min Broder Frands endnu levede, saa havde jeg ham, med hvem jeg kunde tale om vor Barndom og Ungdom... Nu har jeg lidt et nyt Tab ved Meldahl's Død, thi skjøndt vort Bekjendtskab ikke gik længere tilbage end til 50'erne, saa havde vi dog en Del Erindringer tilfælles... Vor Hovedfornøjelse, naar vi kom sammen... var at udtømme gensidig vore Hjerter over Tidens Fordærvelse og den græsselige Regering, som vi have. Og jeg troer, at jeg i saa Henseende fandt mere Sympati hos ham, end jeg vilde have haft, hvis det var Dig, jeg talte med, for Du er nu saa moderat og besindig, og Du kan ikke blive saa lynende gal og arbejde Dig op i det Tempo af Forbitrelse, som han og jeg saa ypperligt kunne gjøre det. Og jeg ved naturligvis, at det ikke hjælper til noget i afmægtig Vrede at skælde paa Ministre og Rigsdag, men det letter saa udmærket at udøse sin Galde, om det ogsaa kun er paa to Mands Haand«. Med et stiltfærdigt suk tilføjede han senere i brevet: »jeg vilde ønske, at jeg havde den samme forstandige Resignation som Du og kunde bære Alderens Gjenvordigheder ligesaa let som Du«¹⁰². I breve til børnene møder man gentagne gange denne hovedrysten over tidens vildfarelser. Et typisk eksempel er disse ord til den ældste søn: »Imidlertid kan det ikke nægtes, at der viser sig en voxende Demoralisation i vore Forhold herhjemme, hvad enten det er at føre tilbage til enkelte Personer, saasom Tietgens Exempel, eller det er Indvirkning fra Udlandet og Pengenes overalt voxende Herredømme. Det at skrabe Penge sammen, ligegyldigt hvorledes, bliver stadig mere Opgaven, og Fordringerne til Livet voxer i alle Classer. Der er to Maader at indrette sin Økonomi paa, enten at sætte Tæring efter Næring og tage Udgangspunktet i sit Budget fra Indtægtsiden, hvorefter da Udgiftsiden reguleres, eller at tage denne sidste som Basis og se at bringe den første nogenlunde op i Højde med hin. I gamle Dage var det den første Regnemaade, der fulgtes, nutildags er det den sidste. Og det attakerer Charaktererne og Selvgtelsen, Folk blive afhængige og lære at gaa paa Accord med deres Samvittighed. Jo færre Fornødenheder, des større Uafhængighed og Selvstændighed«¹⁰³. Disse klagesange skulle dog ikke tages altfor

højtidelige. De var udslag af et følsomt sind og et stærkt temperament. Brevet til Emil Vedel viste, at han i rolige stunder erkendte det overdrevne i sådanne udbrud, og at han da kunne se på dem med ironi og selvkritik. Når han talte fortroligt med børnene, kom der helt andre toner frem: »Jo ældre jeg bliver, jo mere indser jeg, at man skal glæde sig over Folks gode Egenskaber og bære over med deres Mangler«. En anden gang hed det: »Mit Raad til Dig og de andre Børn skal være at tage Folk, som de ere, ikke fordre mere af dem, end de efter deres Natur kan opfylde, glæde sig ved deres gode Sider og saavidt muligt bære over med deres mindre gode Egenskaber. Gjør mod andre, hvad du vil, at De skulde gjøre mod Dig, og Du staar Dig bedst ved ikke at stille Dig slet med Folk, Du har at gjøre med«. Han formanede dem til at fryde sig ved de småglæder, livet byder »og ikke tabe Courage. Altsaa Courage – tag Livet let og forlang ikke mere, end hvad det byder Dig, naar Du trofast opfylder din Skyldighed«¹⁰⁴.

Efterhånden som forbindelsen med omverden indskrænkedes, samlede hans interesse sig helt om hustruens, børnenes og børnebørnenes tilværelse. Han havde altid været et udpræget familiemenneske, der betragtede hjemmet som det vigtigste punkt i sit liv. Nu havde hans to ældste sønner forladt barndomshjemmet, datteren Annette byggede hus i Rungsted, og i 1910 flyttede også Henrik hjemmefra. Han savnede børnene, og han glædede sig hver gang de til højtiderne eller i ferierne atter kunne samles som i gamle dage.

Gang på gang fandt han smukke og rørende udtryk for den taknemmelighed, der fyldte hans sind, når han tænkte på dem. »Den dag«, skrev han i anledning af en fødselsdag, »vil jeg tænke paa Dig og i Aanden kysse Dig og sige Dig, hvor glad jeg er over Dig, og at Du aldrig har gjort mig et Øiebliks Sorg. Gid det maa gaa Dig, saaledes som jeg ønsker Dig det, og som jeg synes, Du fortjener det – og jeg bilder mig ind, at sædvanligvis faaer Folk, hvad de fortjene«. En anden gang hed det: gid »Du maa see dine Børn voxte op og blive ligesaa brave og dygtige som Du og Dine Søskende altid har været det til Glæde for Moder og mig«¹⁰⁵.

Men breve og besøg kunne ikke afhjælpe den ensomhedsfølelse og viden om livets forestående afslutning, der sænkede sig om ham og hans hustru. Fanny Vedel følte det samme, og i et af sine sidste digte tolkede hun den fælles skæbne:

«Du gamle Mand lad Side om Side
langsomt os ind i Tågerne skride.
Stille og tause og ene som før
svøbe vi (om) os Glemselens Slør».

Ved nytårstide 1911 stod det klart for ham selv og hans nærmeste, at livet ebbede ud. Med mandig ro så han det uundgåelige imøde og tog afsked med de medarbejdere, der havde stået ham nær. Kræfterne svandt nu hurtigt. Det meste af dagen tilbragte han hvilende på en sofa. Men i ånden var han stadig levende og nærværende. Den lykke skulle da times ham til slut, at åndens lys fik lov til at brænde klart, så længe hjertet bankede ¹⁰⁶.

En nat i det tidlige februar kom døden så til en træt, gammel mands leje. Da midnatstimen gik på hæld, sov han stille ind i evigheden. Ansigtet var roligt og fredfyldt. Et langt og dådrikt liv havde nået sin harmoniske afslutning.

*

Peter Vedel.

I

Vemod og Tak, men ingen bitter Taare
følger den gamle Herre, nu hans Hænder
stivned i Døden, og hans Hoved træt
sank paa den hvide Baare;
han naaed Livets Rand, hvor Lyset ender,
og lagde ned sit Vaaben uden Plet;
med virksom Aand og Tanken klar og rap
igennem Tider svære
han tjente tro sit Land, og agted knap,
han Pligtens Elsker, paa sin vundne Ære.
derfor vi hilser ham med stille Hyldest:
Han havde gjort sin Gærning og gjort Fyldest.

II

I Vaaren ej vi saa ham, mens i Verden
han samlede Viden, og det dulgte Røre
i Land paa Land bar ham fra Pen og Bog
til eventyrlig Færden;
og kun som Fortids Dønning mod vort Øre,
og sjældnen af hans egen Læbe, slog
hans dulgte Virken, da han spændt og tyst
igennem Manddoms Alder
kæmpede, med Sorg og Kløgt, den strænge Dyst,
hvor Riger bjærges eller Riger falder;
senhøstes kun vi saá ham, efter Slaget,
men saá de Furer, Striden havde draget.

III

Et sundt og livfuldt Aasyn, med de tætte
 kridhvide Haar, der faldt i strøgen Flage,
 og under dem de sære, lyse Blik,
 der blaaned hvast og trætte,
 ret som de ruged paa en gammel Klage,
 men mildned sig saa muntre. Slig han gik
 og agted vaagen paa den unge Slægt,
 dens Tro og Haab og Tanke,
 lidt drilsk, men saare venlig, naar den kækt
 og uforfaren brød mod Verdens Skranke, –
 glad, naar han saa dem store Guder dyrke,
 højtbaaret i sin egen frie Styrke.

IV

Gaar Tiden frem i Aand og Tugt og Dyder?
 De Mænd, som han, gaar bort. Og Brist og Brøde
 og Aandens Armod svulmer bredt med Gny,
 og Magttraa Folket byder, –
 Letsind og Lystjag snart os lægger øde,
 og griske Hænder plyndrer uden Sky.
 Han har vel, naar han saá, de sidste Aar,
 vort Kapløb i det lave,
 stum og fortørnet følt paany sit Saar,
 Laertes lig, der pusled i sin Have,
 mens Bejlerhobens Sværm ad vilde Veje
 i Tvist om Bruden øded Drottens Eje.

Niels Møller.

SUMMARY

Translated by *A. Anslev*.

Chapter I.

Denmark's defeat in 1864 had repercussions on Vedel's position and influence. Having been an "inofficial" member of Monrad's Cabinet Vedel had to bear his part of the blame laid on the National Liberals. The prominent position which Professor Aage Friis assigned to him in his work "Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark" (The Danish Government and North Schleswig's Retrocession to Denmark), Vol.I, is not borne out by the source material. On the contrary: Until the spring of 1865 Vedel kept very much in the background, and it was only in May 1865 when Quaade went to Berlin to take up his duties as Danish envoy that Vedel began to regain some of his former influence. With the ageing Prime Minister Bluhme Vedel gradually established good personal relations which were transferred to Count Frijs when the latter became Prime Minister and Minister for Foreign Affairs in November 1865. In May 1870, when the inexperienced Baron Rosenørn-Lehn was appointed Minister for Foreign Affairs in a new cabinet, Vedel acquired an extremely prominent position. Under the more self-possessed Minister for Foreign Affairs Reedtz-Thott (1892-97), who later took over the premiership, Vedel again lost some of his influence. But during his last two years in office, under the weak Hørring Cabinet, Vedel's position was probably stronger than ever before in his career. His close contacts with most of the successive ministers and the fact that in his days Parliament did not yet seriously concern itself with foreign policy rendered Vedel influential to a degree that was unusual for a civil servant.

After 1864 a revision of the harsh terms of the Vienna peace by every means available became the primary political aim of the Danish Government. In 1865 both Bluhme and Frijs pursued a policy of great caution and restraint in this matter. In January Bluhme recognized that in principle a retrocession of the pro-Danish part of Schleswig was

desirable, but the initiative in this matter should be left to Prussia and France. In his above-mentioned work Professor Friis said that in the course of the autumn of 1864 the Schleswig question became the North Schleswig question, but that is not correct. This did not happen until the summer of 1867 when the Government and Vedel realized that the area south of the Bov Line had to be regarded as lost. In the autumn of 1864 a private person, Jules Hansen, had succeeded in obtaining audiences with Bismarck and the French Minister for Foreign Affairs, but the prominent rôle which Friis assigned to Jules Hansen in the North Schleswig question is not borne out by the facts. Vedel had no patience with the intervention of this "private diplomat" and took the first available opportunity (in March 1865) to sever the connection with him. Later he made occasional use of such information as Jules Hansen could supply from Paris, but Vedel did not attach much importance to it.

In the spring of 1866 Vedel, together with Quaade, was instrumental in dislodging the Government from the inactive policy it had felt obliged to pursue. Vedel seems to have been largely responsible for the action taken in April 1866 when Count Frijs consented to offer Prussia an alliance against Austria on the condition that North and Central Schleswig were restored to Denmark. This unrealistic offer was rejected. After the insertion of Article 5 in the Treaty of Peace between Austria and Prussia, signed in Prague in 1866, according to which a plebiscite was to be taken in the northern parts of Schleswig in order to give the population an opportunity to vote on their future national status, negotiations for the application of this article were initiated with Prussia in May 1867. Under the impression of the Prussian attitude Vedel gradually abandoned his hopes for restoration of the areas south of the Bov Line and was even prepared to accept a much smaller area if Prussia would modify her claims for guarantees in behalf of the German minority. When this proved impossible and it was found that Bismarck would only allow a plebiscite in the county of Haderslev, the Frijs Cabinet decided, in February 1868, to break off the negotiations. With the support of Mohrenheim, the Russian envoy, Vedel succeeded in preventing this step. In March 1868, when hostility between Prussia and France was growing and Austria's attitude in a potential war was in doubt, Bismarck seems to have entertained a serious desire to reach an amicable settlement with Denmark in order to avoid

a situation where Denmark were drawn into a French-inspired anti-Prussia coalition. This was probably the motivation behind the proposal he made to the Danish Government in late March 1868, suggesting that the family connections of the Danish Royal House should be used to persuade the Russian Emperor to influence King Wilhelm's *Gemüth* rendering the latter more willing to reach a negotiated settlement of the North Schleswig question. Professor Friis, whose presentation of the history of the North Schleswig question has not been fitted satisfactorily into its European context, accepted Bismarck's proposal on its face value and believed that the failure of the plan—upon which Bismarck had embarked without the knowledge and consent of his sovereign, King Wilhelm—must be ascribed chiefly to its untimely disclosure by the Prussian military attaché at St. Petersburg. This theory is not supported by evidence or probability. It underestimates the strength of Bismarck's position in Prussia after two victorious wars and it overlooks that Bismarck is likely to have aimed at inducing the Russian Government to exert pressure on the Danish Government rather than on the Prussian King. Bismarck's initiative failed mainly because the Prussian Government was not prepared to cede enough of North Schleswig to satisfy the Danish Government. But even if the negotiations conducted in 1867–68 produced no tangible results, a formal break with Prussia, for which Denmark would have been held responsible, was avoided.

In the autumn of 1867 Denmark entered into official negotiations with the United States for the sale of the Virgin Islands St. Thomas and St. John. Vedel opposed these negotiations because he had not entirely abandoned an idea from the peace negotiations in 1864 that these islands might be offered to Prussia in exchange for North Schleswig. Count Frijs took a different view, and the negotiations with the United States led to the signing of a treaty, but as the American Senate refused to ratify it the sale did not materialize this time. Statements made by Vedel in the following decades reveal that he was still hoping that the islands could be used for bargaining purposes in the North Schleswig issue.

In the years after 1864 Vedel acquired a much deeper understanding of the rôle played by the common people in the struggle of the Schleswig population to maintain their Danish nationality. In the question of optants he did everything in his power to alleviate their difficulties.

Being conscious, however, of his status as a civil servant whose job it was to negotiate with Prussian politicians and officials, he found it difficult to understand the responsibilities facing the political spokesmen of the people of Schleswig. He never came to appreciate a man like Krüger who represented the Schleswigers in the German parliament.

For Vedel personally, one of the most significant results of the events after 1864 was his growing realization that the position of France as a Great Power was deteriorating. Up to the spring of 1866 he still attached great weight to the statements and influence of the French Government, but after the war between Austria and Prussia he changed his opinion. From now on he took a very sceptic view of the régime of Napoleon III. This new realization determined his attitude in the summer of 1870.

Frijs resigned in May 1870. This was a great loss to Vedel who had been able to consolidate his position through his harmonious co-operation with Frijs. Vedel had taken an active part in the formation of the new Holstein Cabinet which was made up of equal numbers of Conservative landowners and National Liberal politicians (including Hall and Krieger). Baron Rosenørn-Lehn was appointed Minister for Foreign Affairs and held this post, with a brief interruption in 1875, until his death in 1892. Historians, especially Professor Friis, have passed a very hard judgement on Rosenørn-Lehn who has been represented as a totally incompetent minister. Friis based his views very largely on Vedel's notes from the summer of 1875 in which Rosenørn-Lehn was ruthlessly criticised. Vedel's description, however, is so emotional that it cannot be taken as an objective appraisal. It is true that Rosenørn-Lehn's talent and education were inadequate; he never became a great statesman, but he was very loyal to his officials, especially Vedel, and he had common sense which did not let him down in critical moments.

Chapter II.

The decade 1870-79 began and ended with turbulent events. During the crisis in July-August at the outbreak of the Franco-German war, Vedel, hurriedly recalled from Norway where he was staying at a health resort, advocated a tactical procedure involving a declaration of neutrality, issued in guarded terms, in the hope that this would in-

duce Bismarck to fulfill the undertaking made in Article 5 of the Treaty of Prague. In the given situation, which had developed to the advantage of Prussia, this attempt was as unrealistic as the offer made in 1866, but it was as natural for the Danish Government to make this attempt as it had been to offer an alliance in 1866, taking every possible opportunity to bring about a revision of the Treaty of Prague. The alternative would have been a passive attitude. Vedel as well as Holstein and Rosenørn-Lehn appear to have been aware that inactivity would have been impossible because of dissension in the cabinet and strongly pro-French sentiments among the population. The majority of the ministers, with Hall as the most insistent and Krieger as the most cautious and timid, wanted Denmark to join France. Professor Friis' account of this crisis, where he describes Krieger as the minister who supported Vedel by keeping his bellicose colleagues in check, is hardly tenable. Vedel tried to restrain Krieger but did not succeed entirely. The crisis came to a head in late July and early August when Bismarck turned down the Danish proposal and Denmark was offered an alliance by a special envoy of the French Government, the Duke of Cadore. Together with Holstein and Rosenørn-Lehn, and with Count Frijs (who had been called in to conduct the negotiations with the Duke of Cadore) Vedel struggled to prevent those ministers who went in for the proposed alliance from bringing Denmark into the war on the French side. They were fighting a losing battle, but then the rapid German victories dispelled every illusion about the military strength of France and her value as an ally.

From the autumn of 1870 Vedel felt that it was necessary to pursue a policy of caution and restraint vis-à-vis Germany. Instead of a Danish initiative in Berlin it would be preferable, he thought, to explore the possibilities of getting Article 5 applied by sounding the Germans through foreign powers such as Russia which had a direct interest in Denmark's continued existence as an independent nation. Tentative explorations through the Russian Government proved to be of no avail. This negative result, combined with a depressing sense of uncertainty, appear to have induced Vedel to draft a memorandum in January 1873 suggesting that a Danish initiative should be taken in Berlin. His deliberations do not appear to have got beyond the realm of theory. As long as Bismarck had not actually cancelled Article 5 Vedel saw no reason to officially abandon the hope of its application, but his con-

fidence was diminishing and gradually came to rest on the purely negative argument that Germany had not yet cancelled the article. He seriously feared the impact which a cancellation would have on the struggle for national self-determination in North Schleswig and on the relations between Denmark and Germany.

Suggestions made from various sides after 1870 about a permanent neutralization of Denmark, similar to that of Switzerland and Belgium, were turned down by Vedel as unrealistic. In his view only a neutralization of the whole of Scandinavia, backed by a defence alliance, would be of any value, but he was also aware that this idea could hardly be realized. In the optant issue he made a great and positive contribution to the conclusion of the Aabenraa Convention of 1872 between Denmark and Germany. This convention laid down clear rules and brought a temporary solution to this delicate question. In internal politics he followed the National Liberals towards the right and did his best to ward off the attempts made by the Liberal Party (Venstre) to acquire influence on foreign policy. When the cabinet formed by the leader of the Conservative Party, J. B. S. Estrup, came into power in 1875 Vedel regarded this with satisfaction. Professor Friis was therefore mistaken in describing the relations between Estrup and Vedel as having always been strained. The amicable feelings between them did not come to an abrupt end until the spring of 1878 during the international crisis when Estrup wanted a Danish *rapprochement* to Germany during the Anglo-Russian crisis. Vedel strongly opposed this policy. With the support of Nellemann, the Minister for Justice, he succeeded in reaching a compromise which paved the way for a Scandinavian policy of neutrality which was less dependent on Germany. The Swedish-Norwegian Government did not like the compromise, but serious disagreement was avoided when the Berlin Conference eliminated the danger of war.

During the crisis in February 1879, when notice of the Austro-Prussian cancellation of Article 5 was at last received, Vedel felt that Denmark was under a serious threat from Bismarck if the Danish Government ventured to maintain a legal point of view in the North Schleswig question. The author associates himself with Professor Bagge in the latter's criticism of the account given by Professor Friis of the Danish Government's initial reaction to the announcement of the cancellation of Article 5 as expressed in the dispatch of February 4, 1879. In this dispatch the Danish Government, after some wavering and vagueness,

maintained vis-à-vis the German Government that a legal question was involved. The author regards this vagueness as an indication of two divergent tendencies in the Government: (i) Estrup-Nellemann wanted, at the outset, to pursue a policy of protest, while (ii) the other members of the cabinet, supported by Vedel, went in for a more cautious policy towards Germany.—But the source material is too ambiguous to provide absolute clarity on this point as well as on other points. Vedel's suggestion for a solution appears to have found expression in his report of February 8, 1879 in which he rejected the legal concept as a basis for negotiation and dissociated himself from the idea of making an appeal to the European Powers. Instead, he recommended that a cautious communication about direct negotiations, formulated in somewhat vague terms, should be addressed to Bismarck. The author attaches no decisive importance to Mohrenheim's confidential conversations with Vedel on February 6 and 8 in the course of which the Russian Minister advocated close relations between Denmark and Germany as the only chance of survival for Denmark. The author's appraisal applies both to the stress laid by Mohrenheim on the danger of engaging in direct negotiations with Germany—a danger which Vedel had repeatedly stressed during the 'seventies—and to the question of the intentions underlying the final dispatch of February 12, 1879. In this dispatch the Danish Government invited Germany, in cautious terms, to enter into negotiations, but the wording in this respect was formulated in such smooth and vague language that it would have been very difficult for Bismarck to tie the Danish Government down to its invitation if he had intended to enter into negotiations about the facts involved. Regarded in the light of the existing situation the dispatch seems to have aimed primarily at inducing Bismarck to take a friendlier and less aggressive attitude towards Denmark. It was soon found that the German Government rejected every suggestion for negotiations. It now considered the discussion of North Schleswig to be closed, insisting instead on respect for Germany's newly-won position as a Great Power. But even if the German Government had thus taken a very high-handed attitude in this issue, Vedel was firmly resolved to maintain the best possible relations with Germany. Good relations were formally restored by a visit which the King and the Queen made to Berlin in November 1879. Vedel had played a very great part in bringing about this visit. At the same time, however, he stressed in private

conversations that this visit was not tantamount to any close *rapprochement* between Denmark and Germany.

Chapter III.

In 1865 Vedel and his family moved to Rosenvænget, a modern residential district just outside the old ramparts of Copenhagen, where he lived until his death in 1911. His four children, who grew up in surroundings which were still comparatively rural, were brought up to lead simple and frugal lives devoid of all outward splendour. Vedel, being very much a family man who devoted great attention to his children, shunned publicity. This attitude unavoidably caused difficulties for him in his work because his position did not really allow him to lead a retiring life. From the mid-'seventies, however, he began to withdraw from the social gatherings of the diplomatic world, but he did not lose his personal contacts with the foreign diplomats he liked. They continued to visit his home under more private forms. Among Vedel's Danish acquaintances were two men who came to play a leading rôle in evolving the new contemporary philosophy of Social Liberalism, Professor H. Brøchner, the philosopher, and Georg Brandes, the literary critic. Vedel was influenced by their views, though less so than his wife and children, and more in theory than in practice. He did not become a Social Liberal, either in the political or the cultural sense.

Vedel took a profound interest in history but paid little attention to the science of law, although he was a former professor of law and was promoted an honorary doctor of law in 1879. Between 1868 and 1874 he published several historical treatises, all of which dealt with persons associated with J. H. E. Bernstorff, the great Danish statesman (1717-72) who was in charge of Danish foreign policy from 1751 to 1770. But these treatises, written in vivid language and not quite out of date even to-day, were merely preliminary studies for his great work "Correspondance ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff" which he published in 1882. The book was in two parts, a long treatise on Bernstorff's political system and a collection of documents. The latter is of lasting value to historical scholars, while Vedel's treatise must be described as obsolete. Vedel also wrote articles for encyclopaediae about Danish diplomats and statesmen of the 18th and 19th centuries and an obituary of his friend A. F. Krieger.

In addition to his historical writings he served historical science by assisting Danish and foreign historians who looked for material in the archives of the Ministry of Foreign Affairs. His assistance was of particular importance to Edvard Holm who wrote a great work on the history of Denmark-Norway in the 18th century, and to Niels Neergaard, the politician who wrote a classic account of Danish foreign and domestic politics between 1848 and 1866.

Chapter IV.

After the cancellation of Article 5 nothing was heard of the North Schleswig question. Only on special occasions did the Danish authorities make statements about conditions in the lost province, for instance in the beginning of 1883 when the Government protested against a German rule about expulsion of Danish subjects who refused to serve as Prussian conscript soldiers. The Danish protests were of little avail, but the Government took the opportunity to demonstrate—in words formulated by Vedel—that it would not condone German injustice against Danes in North Schleswig without protest. In domestic politics Vedel now reversed the attitude he had taken in 1877 and opposed the unconstitutional promulgation of provisional laws by the Estrup Cabinet.

The most serious problem, however, arose in foreign politics. In the spring of 1885, when it looked as if another war was going to break out between Britain and Russia, Vedel advocated—as he had done in 1878—a common Nordic policy of neutrality. After some hesitation, the Swedish-Norwegian Government agreed; the differences of opinion experienced in 1878 were soon overcome this time, but the new situation was complicated when Russia insisted that the preferential treatment extended to Britain in 1878 must not be repeated this time. Before this intricate problem had been solved the crisis was over, and once again the Nordic countries had failed to arrive at a clearly defined common policy of neutrality with special reference to Germany where Vedel went in for more restraint than the Swedish-Norwegian Government.

In the mid-'eighties the Estrup Cabinet, overriding the wishes of the majority of the Lower House, began to build strong land fortifications around Copenhagen. The Ministry of Foreign Affairs was not consulted in this matter. Vedel was against the Government's action because he

felt that these fortifications were detrimental to our relations with Germany and weakened rather than strengthened Denmark's security. Relations with Germany were further strained by injudicious statements made by members of the Cabinet, especially Bahnson, the Minister for Defence, suggesting that the fortifications were directed against Germany. Vedel endeavoured to weaken the effects of the anti-German statements, for instance by conversations with the German chargé d'affaires. The consequences of the statements, however, were not as serious as Vedel had feared, because at that particular time Bismarck wanted to improve Germany's relations with Denmark. This temporary change of German policy was motivated by the incipient Franco-Russian *rapprochement* which enhanced the value of good relations between Denmark and Germany.

About 1884 the Liberal Party (Venstre) embarked on a campaign for an isolated and permanent neutralization of Denmark. Vedel was firmly opposed to this idea which he regarded as dangerously wishful thinking. He still advocated a neutralization of the whole of Scandinavia and a Nordic defensive alliance, but he was also aware of the impracticability of his proposal—not least because of the negative attitude of the Swedish-Norwegian Government—and never made any serious attempt to realize it.

In the incident known as "the Butterfield Case" where the Government of the United States claimed compensation for two American vessels which had been detained by force in the harbour of St. Thomas in 1854, the preparation of the Danish case was left entirely to Vedel. The case was submitted to an arbitrator, the British diplomat Sir E. Monson, whose award, made in January 1890, was in favour of Denmark. This was a great personal victory for Vedel, but the settlement attracted little attention.

Chapter V.

In the early 'nineties a manifestation of the Franco-Russian *rapprochement* in the form of a French naval visit to Kronstadt in July 1891, preceded by a visit to Copenhagen, brought Denmark into a very difficult situation because the German Government suspected leading circles in Denmark of entertaining wishes to join the Franco-Russian alliance. Vedel was, unjustly, believed to be in favour of such a policy. The German suspicions were openly voiced in January 1893 when

Chancellor Caprivi declared that Germany must consider Denmark as a potential opponent. The new Minister for Foreign Affairs, Baron Reedtz-Thott, and Vedel both tried to convince the German Government of Denmark's absolute neutrality, but their assurances, which can hardly have had much effect, were completely frustrated when Czar Alexander III (who was staying in Denmark on holiday), acting jointly with the French Government, arranged for a French naval visit to be made to Copenhagen in October 1893 in order to enable the Czar to visit the French warships on the very same day as a Russian squadron was due to arrive at Toulon. The Danish Government had not been informed of the real purpose of this naval visit. The German reaction was vehement and French attacks accusing Vedel of being pro-German were made at the same time. These attacks were as unfounded as the German accusations had been in 1891. For Vedel personally, however, the outcome of this visit was favourable in that the poor relations which had existed between him and Reedtz-Thott were now superseded by feelings which became almost friendly as a result of their common resentment and indignation both at the Franco-Russian behaviour and at the part played by the French-born Princess Marie in the arrangement of the visit.

About 1896-97 the plans from 1867-70 for the Virgin Islands to be sold to the United States were taken up again. Through the intermediary of a private agent a Danish committee of private persons, whose leading members held substantial sugar interests on the islands, tried to influence public opinion in the United States in favour of a purchase. Vedel was strongly opposed to this private interference which, however, from May 1897 was supported by Hørring, the new Prime Minister. Through the Danish Minister at Washington Vedel succeeded in putting a stop to these overtures. He took the view that negotiations, if any, must be conducted through the official channels. The Spanish-American War, however, postponed all the plans for the time being.

The relations with Germany remained difficult. The situation came to a head in the autumn of 1898 when the Prussian authorities, vigorously encouraged by Kaiser Wilhelm II, embarked upon a new campaign of persecution of Danish subjects in Schleswig. These persecutions were harsher than ever before, and when it became clear that the Germans had gone too far Vedel persuaded the Danish

Government to make a strong protest in Berlin and to prohibit Danish authorities to assist in the extradition of young persons from North Schleswig attending schools in Denmark. This resolute action seems to have resulted in slight moderation of the German campaign.

The last matter handled by Vedel as Permanent Under-Secretary of State for Foreign Affairs was Denmark's participation in the First Hague Conference. He took a sceptic view of this attempt to bring about disarmament and to safeguard peace. He even regarded the establishment of a permanent court of arbitration as unlikely, but when this nevertheless seemed to be possible he—being the *de facto* Minister for Foreign Affairs of the weak Hørring Cabinet—agreed to vote for its establishment. A Danish attempt to introduce international protection of submarine telegraph cables proved to be impracticable. One month after the end of this conference Vedel resigned after 41 years' service, being then almost 76 years old.

Chapter VI.

In 1885 the Ministry of Foreign Affairs moved from Christian VII's Palace to Christian VIII's Palace at Amalienborg. This proved to be a change for the better, especially for Vedel. In general, his co-operation with Baron Rosenørn-Lehn, who was Minister for Foreign Affairs for many years (1870–92) was good. In these years Vedel came to play an increasingly dominant rôle in the Ministry of Foreign Affairs because Rosenørn-Lehn was of a retiring disposition and his health was failing him. This situation changed abruptly when Baron Reedtz-Thott (the later Prime Minister) was appointed Minister for Foreign Affairs in June 1892. The two men had fairly bitter quarrels, but their relations gradually improved. Vedel was offered the post as Minister for Foreign Affairs when Reedtz-Thott resigned in May 1897. Upon Vedel's refusal, Ravn, the Naval Minister, was appointed Minister for Foreign Affairs *ad interim*.

Vedel was a humane and understanding chief and his relations with the staff of his Ministry were good. Only the Minister in London, Chamberlain Falbe, was not on good terms with Vedel, but this was mainly Falbe's own fault because he sometimes took wilful and ill-considered action. This led to his dismissal in the summer of 1890. Without authority from the Ministry he had, at the request of the Princess

of Wales, prepared a memorandum for her, stating the reason why Britain should not cede the island of Heligoland to Germany. The Ministry had originally been in favour of complying unofficially with the request made by the Princess. Vedel shared this view when he was consulted during his summer holidays in Sweden. But when it was realized that the negotiations between Britain and Germany had, in fact, been completed, and when it was learned that Falbe had nevertheless, acting on his own initiative, given the Princess a memorandum, he was dismissed by order of the Danish Government in order to forestall a complaint from the German Government. Vedel had probably intended to let Falbe off with a serious reprimand and removal to another post.

In the 'nineties the organization of the Ministry of Foreign Affairs was still very old-fashioned, the home service and the foreign service forming two separate parts. Most of the posts in the foreign service were held by members of the nobility. From the mid-'nineties, however, a slow process of modernization began in the consular service when career consuls were stationed abroad to look after the interests of commerce and shipping. Vedel had not taken part in this reorganization which originated mainly from the Rigsdag (parliament), but he knew how to take advantage of the innovation in his endeavours to promote trade between Denmark and the southern parts of the United States and to provide more traffic and turnover for the new Free Port of Copenhagen.

When Vedel completed his 70th year in December 1893 he could have retired, but it was difficult to do without his capacity for work and his experience, especially after the change of cabinet in 1897 when a new Minister for Foreign Affairs could only be found on an *ad interim* basis. Vedel then remained in office until August 1899 when he was placed on the retired list at his own request. Reports sent home by foreign envoys show that many regarded his retirement as a great loss to the Danish Foreign Service which would find it difficult to replace him.

Chapter VII.

In the first years of his retirement Vedel had no opportunity to enjoy the tranquil life of a pensioner. As Rasmus Krag, his successor in the Ministry of Foreign Affairs, lacked Vedel's comprehensive grasp of

foreign affairs and his firm hand in the administration of the Ministry, Vedel was used as an inofficial adviser; besides, the Crown Prince kept him informed of international developments, and Vedel also kept in touch with world events through his membership of the Board of Directors of the Great Northern Telegraph Company.

One of the first matters with which Vedel concerned himself after his retirement was the inofficial negotiations for the sale of the Virgin Islands which Hørring, the Prime Minister, tried to bring off through the above-mentioned committee and through a retired Danish naval officer, Walter Christmas, who had been promised 10 per cent of the selling price as his commission and for bribes to American politicians. When Vedel heard about the plan, which had been initiated without consulting the Ministry of Foreign Affairs, he strongly disapproved and tried to inform the Danish Minister at Washington about it through indirect channels. This initiative seems to have been a contributory cause of Hørring's and Christmas' failure. The matter came to the knowledge of the general public through the press and through an American congressional investigation in 1902 which left the Danish Government in a badly compromised position.

The last Conservative Cabinet resigned in July 1901 and was succeeded by the first Liberal Cabinet headed by Professor Deuntzer. Deuntzer was a good friend of Vedel's and the latter does not—contrary to his later statements—appear to have advised Deuntzer seriously against taking over the post as Minister for Foreign Affairs as well. Their relations soon became fairly cool, however, mainly because they disagreed about the Government's pro-German policy and about Deuntzer's attempts to achieve a permanent neutralization of Denmark. In January 1904, when the Government became involved in a diplomatic crisis originating from Wilhelm II's proposal to Christian IX to the effect that Russia and Germany should close the Baltic to the British Navy if the latter tried to penetrate into these waters in connection with the impending war between Russia and Japan, it was not the Minister for Foreign Affairs but the Crown Prince who asked Vedel for advice. Vedel went in for delaying tactics, shifting the initiative over to Germany. Now that the German archives are made accessible to historical science, we can see that these tactics were right, but the Danish Government refused to follow Vedel's advice. Denmark nevertheless escaped from the affair unscathed: after the outbreak of the Russo-Japanese

War it was found that Britain did not intend to attack Russia by way of the Baltic.

During the Union Crisis between Sweden and Norway in the summer of 1905, Vedel advised the Crown Prince to follow a cautious policy and not allow his son, Prince Carl, to accept the Crown of Norway until Sweden had officially recognized the dissolution of the Union. In Vedel's opinion it was essential that the relations between Denmark and Sweden should not deteriorate to such a degree as to render it more difficult for the two countries to agree on a common policy of neutrality during the world war which Vedel expected to break out sooner or later.

During a private visit to Vedel a Norwegian diplomat, F. Wedel-Jarlsberg, tried to persuade him to use his influence with the Crown Prince in order to make the latter accept an early election of a king, but Vedel firmly rejected such suggestions. This refusal seems to have been the main cause of the ill-will which Wedel-Jarlsberg bore towards Vedel and which is reflected in his memoirs. Vedel also advised the Crown Prince not to let his son accept the Crown of Norway until his election had been confirmed by a referendum in Norway. In an attempt to improve the relations between Denmark and Sweden, Vedel induced the Ministry of Foreign Affairs to approach the Swedish Government in November 1905, but the *démarche* got a cool reception.

In March 1906, when Crown Prince Frederik had succeeded to the throne, Vedel advised the new King against approving the inofficial negotiations which L. C. F. Lütken, the Permanent Under-Secretary of State for Defence, was to conduct—with the consent of J. C. Christensen, the Prime Minister—in Berlin with H. von Moltke, the Chief of the German General Staff, about Denmark's position in the event of a world war. Vedel feared that Denmark might lose the neutral position which he had struggled to preserve since the autumn of 1870. Initially, he succeeded in preventing Lütken's mission, but Lütken was nevertheless sent to Berlin a few months later, and this time Vedel was not consulted. The last occasion when Vedel's advice was solicited appears to have been in March 1906. He was now in his 84th year and was almost blind.

In the years after 1899 he wrote fragmentary *mémoires* and several accounts of the historical events in which he had taken part. The most interesting of these accounts is his contribution to a biography of

D. G. Monrad, the former Prime Minister, in which Vedel shed valuable light on the intellect of this outstanding and enigmatic personality. The curious thing about the biography—seen in relation to Vedel himself—is the gap from March 1848 to the end of 1865. During that period Monrad exerted very great influence—good and bad—on Danish politics. This gap seems to stem from Vedel's reluctance to bring up the tragic events of the war and the London Conference in 1864 where Vedel had to take part of the blame for the defeat. The purpose of this incomplete contribution to the biography of Monrad seems to have been Vedel's desire to repay some of the debt he felt that he owed to Monrad since 1864.

Vedel continued to follow the political events in Denmark with an alert mind and caustic comment up to his extreme old age, but his many acrimonious words should be taken *cum grano salis*. To his children he used entirely different words about indulgence and sympathy with human frailty. During the last years of his life all his interests centered on the lives of his wife, his children and grandchildren. He felt extremely happy in his life with them. In the night of February 4, 1911 he passed quietly away at the old age of 87 years.

HENVISNINGER OG NOTER

KILDEMATERIALET

Peter Vedels privatarkiv.

Grundlaget for biografien over Peter Vedel dannes af det store og alsidige arkiv han efterlod ved sin død. Vedel havde, hvad allerede Krieger bemærkede, en levende interesse for at samle og bevare dokumenter, der skildrede de politiske begivenheder i samtiden. Men desuden opbevarede han adskillige papirer, der kan belyse hans privatliv.

For sidstnævnte forholds vedkommende drejer det sig om den store samling familiebrev, der begynder i efteråret 1847, om dagbøger og brudstykker deraf fra fyrrerne og halvtredserne samt et memoirefragment, der blev nedskrevet ved århundredskiftet. Disse papirer beroede efter hans død hos datteren Annette Vedel og blev efter hendes død i maj 1943 på initiativ af professor Aage Friis afleveret til rigsarkivet. For Vedelforskningen har det været overordentlig værdifuldt, at netop disse papirer er kommet i offentlig eje, thi uden dem måtte en levnedsskildring have indskrænket sig til en omtale af Vedels embedsgerning. Det ville ikke have været muligt at give et billede af mennesket bag embedsmanden.

Den anden og større del af arkivet består af dokumenter omhandlende udenrigske og indenrigske begivenheder i Danmark fra ca. 1856 til udgangen af 1906. En vigtig gruppe her er dels en række notater på løse papirark dels egentlige dagbøger. Grænsen mellem dem er flydende; de har det til fælles, at de hovedsagelig omhandler politiske forhold, men der forekommer dog også notater af privat natur. Vedel hørte ikke som Krieger til den type mennesker, der kan holde de to ting strengt adskilt eller notere hver eneste dag, hvad de har oplevet. Hans optegnelser begyndte i reglen samtidig med en højspændt politisk situation, f. eks. februar 1861, vinteren 1863, efteråret 1865, foråret 1870 og vinteren 1879. Men de kunne også være inspireret af et nytårsforsæt om at føre dagbog. Dette synes at være tilfældet i 1874, 1875, 1876 og 1877. Som de fleste af den slags forsætter blev de opgivet efter nogle måneders forløb. Nedskrivningen er undertiden samtidig med begivenhederne, undertiden er den først foretaget flere dage eller uger efter. Dette er således tilfældet for optegnelserne om den udenrigspolitiske situation i sommeren 1872 og om det franske flådebesøg i oktober 1893.

Disse optegnelser standser med enkelte undtagelser ved udgangen af halvfjerdserne. Mellem 1880 og 1903 findes kun notater for januar-maj, oktober-december 1893, januar-maj 1894 samt oktober 1899. Man kan således sige, at hans optegnelser stort set løber parallelt med Kriegers dagbøger. De adskiller sig som nævnt fra disse ved ikke at være ført kontinuerligt og ved at indeholde notater af privat natur. De savner således de krigerske dagbøgers faste opbygning og rige alsidighed (litteratur, kunst og videnskab). Til gengæld er de i flere tilfælde nok så dybtgående. Dette gælder især de udenrigspolitiske begivenheder, hvilket er ganske naturligt, da Krieger på dette område og selv i de perioder, hvor han var minister, var afhængig af Vedel. Men de har dog også betydning for forståelsen af visse indrepolitiske kriser, især regeringsdannelserne

i 1865 og 1870. For årene 1904–06 findes en meget vigtig notesbog indeholdende delvis dikterede beretninger om Vedels deltagelse som rådgiver i udenrigs-politiske spørgsmål.

Til denne gruppe af optegnelser slutter sig de beretninger om Danmarks udenrigspolitik mellem 1858 og 1879, som Vedel skrev på forskellige tidspunkter mellem 1863 og 1903. De findes nærmere omtalt i noterne til bd. I og i teksten til bd. II. Her skal tilføjes, at såvel beretningerne som de politiske notater og dagbøgerne tilhørte frk. Vedel. De kom til rigsarkivet i 1943, idet nogle af beretningerne dog først blev indlemmet i Vedels arkiv efter professor Friis' død. Den officielle beretning om art. V.s historie beror derimod i den del af udenrigsministeriets arkiv, der nu er afleveret til rigsarkivet.

En anden gruppe består af breve til Vedel fra danske og udenlandske diplomater samt andre brevskrivere. Denne særdeles omfattende samling på ca. 30 pakker har haft en ret omtumlet skæbne. Vedel bestemte, at brevene efter hans død skulle overgives til den tidligere departementschef i udenrigsministeriet, senere amtmand i Næstved, Axel Vedel. Det er usikkert, hvad meningen har været med denne bestemmelse, men det forekommer sandsynligt, at Peter Vedel har ønsket, at de skulle bevares for eftertiden og en del af dem muligvis udgives. Amtmand Vedel opbevarede imidlertid brevene i adskillige år uden at gøre noget ved dem. Da hovedparten af korrespondancen med såvel de danske som fremmede diplomater var af halvofficiel karakter – de såkaldte underhåndsbreve, der i vor tid opbevares i centraladministrationens arkiver – søgte udenrigsministeriet flere gange at få dem udleveret, men forgæves. Det eneste, ministeriet modtog, var 4 pakker breve fra attaché Gosch ved gesandtskabet i London. Omkring 1920 lykkedes det Aage Friis at få adgang til samlingen og senere at få en del af brevene deponeret i rigsarkivet. Men først i 1938, året efter Axel Vedels død, blev resten via Annette Vedel afleveret til rigsarkivet.

Brevsamlingen rummer en hel del materiale af vigtighed for samtidens politiske historie. Den er dog på dette punkt ikke så righoldig, som man umiddelbart skulle tro. Dette skyldes, at brevene for en stor del omhandler tjenstlige forhold, der næppe kan siges at have større interesse nu. Brevene vinder dog i betydning i de tilfælde, hvor der er vedlagt svarkoncepter. Desuden kan mange af dem sammenholdes med de originale svar, der i stor udstrækning findes bevaret i danske gesandters private arkiver.

En særlig omstændighed ved Vedels arkiv skal her omtales. I den sidste del af arkivet findes en række fremmede privatarkiver (eller dele deraf), der egentlig hører hjemme som selvstændige arkiver. Det gælder således H. E. Schacks arkiv, W. T. Oxholms, gesandterne Torben Billes, Frantz Billes, C. St. A. Billes og C. W. Ahlefeldt-Laurvigs arkiver samt A. F. Kriegers. Disse arkiver indeholder hovedsagelig breve fra Peter Vedel samt forskellige papirer om politiske forhold. De er efter ejernes død på forskellig måde blevet indlemmet i Vedels samlinger. For Oxholms, Torben og C. St. A. Billes og Kriegers vedkommende skete det før Vedels død. Frantz Billes arkiv blev dels afleveret gennem Aage Friis dels gennem udenrigsministeriet, medens det er uvist, hvor Ahlefeldt-Laurvigs papirer stammer fra. (Heri findes bl. a. en del breve fra Axel Vedel til Ahlefeldt). Til denne række slutter sig en del læg indeholdende papirer, der har tilhørt Hall, Monrad, grev Frijs, Rosenørn-Lehn og Quaade. De er øjensynlig kommet Vedel i hænde gennem hans embedsvirksomhed. Om alle disse fremmede papirer gælder det, at de til sin tid vil blive udskilt og anbragt, hvor de hører hjemme. De er af stor værdi for Vedelforskningen på grund af deres mange breve fra

Vedel. Brevene til Krieger blev i 1940 offentliggjort i Danske Magazin 7. rk. 3. bd.

Endelig kan nævnes, at der efter Aage Friis død blev indlemmet fra hans samlinger en række aktpakker af meget broget indhold. I disse pakker findes bl. a. dokumenter, der belyser Friis' egne arbejder om P. Vedel. Til denne gruppe hører også 3 pk. diverse sager, der blev afleveret i 1943 efter frk. Vedels død. Heri ligger stort og småt mellem hinanden, fra et gammelt portugisisk brev til vigtige optegnelser.

Til trods for at Peter Vedels privatarkiv kun er foreløbigt og derfor ret uoverskueligt ordnet, indtager det et højt stade blandt det 19. århundredes danske privatarkiver. Det rummer en ikke almindelig rigdom på såvel private papirer som dokumenter til belysning af de politiske begivenheder i sidste halvdel af det 19. årh. og begyndelsen af det 20. Dets værdi øges ved, at det øjensynlig ikke er blevet »renset« for ting, der evt. kunne være ubehagelige for Vedel og hans eftermæle.

Andre danske privatarkiver.

Vedels breve til danske diplomater er for en væsentlig del blevet bevaret. I det foregående er nævnt eksempler herpå. De rigeste samlinger findes imidlertid i særskilte privatarkiver i rigsarkivet. I Otto Plessens papirer, i Dirckinck-Holmrelds arkiv og blandt Bernhard Bülow's affotograferede papirer findes vigtige breve, der belyser tiden før 1864. Den mest omfangsrige samling beror dog i G. J. Quaades arkiv, der indeholder næsten alle Vedels breve til Quaade mellem 1860 og 1884. De er ikke lige talrige eller betydningsfulde gennem hele perioden. De interessanteste findes mellem 1860–63, i foråret 1864 og fra juni 1870 til 1879. Mellem 1865 og maj 1870 var korrespondancen mere sporadisk, hvilket især beroede på, at grev Frijs efter sin tiltrædelse i november 1865 førte en væsentlig del af underhåndskorrespondancen. Fra 1880 tog brevvekslingen mellem Vedel og Quaade af. Artikel V var nu et afsluttet kapitel, og Quaades indflydelse var med den tiltagende alder og forestående afgang (1884) stærkt svindende.

I stedet vokser Vedels korrespondance med de yngre gesandter Frantz E. Bille, F. F. Kiær, J. H. Hegermann-Lindencrone, og den strækker sig helt til 1903. For Kiærs vedkommende til hans død i marts 1893. Såvidt det kan ses, er næsten alle Vedels breve til Kiær og Hegermann bevaret, medens de for Billes vedkommende først findes fra 1878. På Sanderumgaard findes ialt 24 breve fra Vedel til gesandt C. R. E. Vind fra årene 1858–1903. Ingen af brevene til disse gesandter har hidtil været offentliggjort.

Det er karakteristisk for Vedels korrespondance med Quaade og navnlig med Bille, Kiær og Hegermann, hvis diskretion han havde absolut tillid til, at den ikke blot beskæftigede sig med udenrigsministerielle emner. Vedel udtalte sig også om andre spørgsmål, der var fremme i tiden og gjorde det ofte med stor åbenhjertighed, der blev gengældt. Det er mit indtryk, at netop denne uforbeholdenhed bevirkede, at han som hovedregel ikke lod de skiftende udenrigsministre stifte bekendtskab med denne korrespondance, men kun meddelte dem, hvad han fandt passende. Et karakteristisk eksempel på denne åbenhjertige brevveksling findes i Vedels brev af 20. maj 1885 til Kiær, hvori han skriver, at Kiærs meddelelse om, at voldgiften mellem Rusland og England næppe bliver til noget, har han holdt for sig selv og end ikke underrettet Rosenørn, for at han ikke skal bringe nyheden videre! I samme brev omtales dronning Victoria som »Mutter i

Windsor«. Vedels breve er gennemgående skrevet med stor stilistisk sikkerhed, men de lider ofte af en teknisk svaghed: dateringen er mangelfuld og savnes undertiden helt. Tidsbestemmelsen kan derfor volde vanskeligheder, selv om indholdet i reglen giver god vejledning. I nogle tilfælde har modtageren påført dato. Vedel benytter også mange forkortelser, men da de som oftest er umiddelbart forståelige, har det ikke voldt vanskeligheder at opløse dem.

Til denne gruppe breve må også regnes Vedels korrespondance med udenrigsministerene Rosenørn-Lehn og Reedtz-Thott. På Oreby findes en ganske talrig, men ret intetsigende samling breve til Rosenørn. Der kan dog være interessante ting imellem f. eks. angående Falbe-sagen. Skønt brevene til Reedtz-Thott på Gaunø kun er få, giver de et ganske godt billede af forholdet mellem de to mænd.

Endvidere må omtales brevene til Vedels ældste søn. Jeg har haft adgang til at læse nogle af originalbrevene, der er i familieje. Men desuden findes der i privatarkivet en række ekstraktafskrifter taget af Annette Vedel. Foruden at belyse Vedels forhold til hans nærmeste har de stor betydning fra midten af halvfemserne, idet Vedel i sit ugentlige brev til sønnen, der først boede i USA og senere i Århus, plejede at kommentere ugens begivenheder. Breve til belysning af Vedels litterære virksomhed findes i C. F. Brickas, Chr. Bruuns og Edvard Holms samlinger i det kgl. bibliotek.

Til supplerung af kildematerialet har jeg i begyndelsen af 1950'erne gennem samtaler med kammerherre H. A. Bernhoft og kammerherre Otto Krag, der begge gjorde tjeneste under Vedel i de sidste år af hans embedsperiode, haft lejlighed til at drøfte en række spørgsmål, der belyste forholdet mellem Vedel og udenrigsministeriets embedsmænd. På dette punkt har jeg yderligere kunnet støtte mig til Bernhofts memoirebrudstykke i hans privatarkiv, der i 1959 blev afleveret til rigsarkivet.

Endelig kan der være grund til at nævne det materiale, der ikke længere findes. Det drejer sig her først og fremmest om *grev Frijs* arkiv, der blev destrueret i hans sidste leveår. Ved denne lejlighed gik Vedels breve gennem næsten 30 år tabt. Da brevene fra Frijs er bevaret, kan det ses, hvor fortrolig og interessant denne brevveksling har været, omfattende såvel politiske emner som historiske og litterære spørgsmål og personlige forhold. Forskningen har her lidt et tab, der kun undtagelsesvis har kunnet mildnes gennem studiet af Frijs breve til Vedel. Også ved destrueringen af *Monrads* papirer må en del breve fra Vedel være gået tabt. Af breve til *Hall* er der ikke fundet noget spor. Blandt de få papirer, der er bevaret efter *Nellemann*, findes ingen breve fra Vedel, skønt det vides, at de to mænd har korresponderet ret livligt, idet der i Vedels arkiv findes en hel del breve fra Nellemann. Hellerikke blandt de papirer, der endnu eksisterer efter *Estrup* – hovedparten er ifølge oberstløjtnant Thaulow blevet brændt, medens *Estrup* levede – er der ifølge modtagne oplysninger fundet breve fra Vedel. Også *Deuntzers* papirer er gået tabt, og der er kun fundet et enkelt brev fra Vedel til Deuntzer. Det beror i det kgl. bibliotek.

Udenrigsministeriets arkiv.

Materialet i dette arkiv er for årene 1865–99 ret vanskeligt at arbejde med. For perioden 1858–64 er efterforskningen nemmere, fordi alle vigtigere akter er samlet i to dossiergrupper: »den holstenske forfatningssag«, og »krigen 1864«. For de følgende år må de relevante akter derimod søges flere forskellige steder. I

gruppen »politiske koncepter 1861–86« findes de vigtigste dokumenter for tidsrummet 1865–80. Før og efter disse to årstal findes i virkeligheden relativ få koncepter i denne gruppe. Andre akter ligger på forskellige dossiernumre (se efterfølgende fortegnelse), der dels befinder sig i rigsarkivet dels i udenrigsministeriet, uden at der kan trækkes en fast skillelinie. Det er hensigten at søge denne ulempe afhjulpnet i løbet af de kommende år. Et første skridt i den retning er foretaget gennem aflevering af alle indkomne politiske dépêcher samt kgl. forestillinger til rigsarkivet for årene indtil 1901.

Den omstændighed, at Vedel med egen hånd konciperede eller rettede udenrigsministeriets skrivelser, giver disse officielle akter en særlig værdi, der er gået tabt i vort århundrede, hvor koncepterne i reglen dikteres og maskinskrives, så det ofte er meget vanskeligt at fastslå, hvem der egentlig har ansvaret for de forskellige udkast og rettelser.

Trykte aktudgaver.

Det her omtalte private og officielle danske kildemateriale er for årene 1865–79 i betydeligt omfang trykt i Aage Friis' aktudgave »Det nordslesvigske Spørgsmål 1864–1879« bd. I–V. Dette særdeles grundige og detaljerede værk, der uanset titlen først begynder i januar 1865, har været en meget værdifuld hjælp ved udarbejdelsen af den foreliggende biografi's 2. bind. De enkelte dokumenter er gengivet med stor nøjagtighed, og praktisk talt alt af betydning for det nordslesvigske spørgsmål er blevet trykt. Hovedindvendingen er, at der er trykt alt for meget stof af sekundær betydning, hvilket har gjort udgaven temmelig uoverskuelig. Denne ulempe øges gennem supplementsbindet (nr. V), hvor akterne ikke engang står i kronologisk orden, men deler sig op i to rækker kaldet efterslæt I og II. Det må også nævnes, at tidsrummet 1865–79 er mindre velvalgt. Årene 1863–64 burde i hvert fald have været med.

Det udenlandske kildemateriale er udgivet i paralleludgaven: Aage Friis og Povl Bagge: »L'Europe, le Danemark et le Slesvig du Nord 1864–1879«, bd. I–IV. Hvad der er sagt om den danske aktudgave gælder også denne. Udgaven har været en stor hjælp ved udarbejdelsen af andet bind af Vedelbiografien, men samtidig må det erkendes, at det havde været bedre med et mindre omfangsrigt mere kritisk udvalg af dokumenter, der til gengæld spændte over en længere periode. At udgaven omfatter månederne november–december 1864 har ingen større betydning, da hovedparten af dokumenterne fra disse måneder blot er uddrag af den franske aktsamling »Les origines diplomatiques de la guerre 1870–71«, tome IV & V.

En anden mangel er savnet af de preussiske dokumenter (undtagen i bd. IV tillæg I), men det kan ikke bebrejdes udgiverne. I 1920'erne nægtede det tyske udenrigsministerium at give danske forskere adgang til det officielle tyske kildemateriale med den begrundelse, at en tysk aktudgave om det nordslesvigske spørgsmål ville blive udsendt. Dette skete i 1925 med Platzhoffs, Rheindorffs og Tiedjes etbinds værk: »Bismarck und die nordschleswigsche Frage«. Denne udgaves mangelfuldhed blev straks fastslået af såvel danske som tyske historikere, og på initiativ af professor Scheel og dr. Scheffer påtog dr. Fritz Hähnsen sig at udgive en supplerende tobinds udgave, der kom i 1929. Denne udgave, der begynder i december 1863 og slutter i januar 1880 – medens Platzhoffs værk omfatter tiden april 1864 til december 1879 – bragte ca. 700 numre flere end det ældre værk, men i adskillige tilfælde er akter, der er utilfredsstillende gen-

givet hos Platzhoff, blevet genoptrykt. Desuden har Hähnsen medtaget stof fra andre arkiver end det tyske udenrigsministeriums. Da disse to værker forelå, meldte sig det spørgsmål, om man nu kunne være sikker på, at alt vigtigere, officielt tysk materiale, der var af interesse for det nordslesvigske spørgsmåls historie i årene 1864–1879, var blevet offentliggjort. Dengang kunne det ikke besvares med absolut sikkerhed. Efter at det tyske udenrigsministeriums arkiv ved den 2. verdenskrigs slutning er blevet tilgængeligt, har det kunnet konstateres, at næsten alt af betydning er blevet trykt i de to værker. I Friis & Bagges udgave bd. IV (trykt i 1959) er medtaget en del tyske akter vedr. »Umtriebe des Hannöverschen Hofes«, der bringer supplerende, men ikke afgørende oplysninger om den cumberlandske ægteskabssag. Endvidere kan nævnes, at både Platzhoff og Hähnsen (eller snarere det tyske udenrigsmin.) øjensynlig har ønsket at beskytte Bismarcks eftermæle, thi nogle dokumenter, der viser, hvorledes B. i visse perioder stod bag forfølgelserne i Nordslesvig, er udeladt.

Udenlandske arkiver 1880–99

Det har været en vigtig opgave at indsamle et så righoldigt udenlandsk kildemateriale som muligt for tiden 1880–99. Opgaven har været lettet ved tre omstændigheder: 1) materialet i disse årtier er ikke så omfangsrigt som i de foregående 15 år. Det nordslesvigske spørgsmål er blevet tabu, og modsætningsforholdet mellem stormagterne, der medfører en vågnende interesse for Danmarks stilling, slår for vort lands vedk. først for alvor igennem efter 1900. 2) Det tyske materiale er i fotograferet stand nu afleveret til rigsarkivet. 3) Aage Friis indsamlingsarbejde strækker sig også ud over 1879.

I rigsarkivet findes således i Friis samlinger en række afskrifter af de *franske* gesandters indberetninger fra København samt instruktioner til dem indtil udgangen af 1895. Dette materiale har kunnet suppleres med den franske aktudgave »Documents diplomatiques français 1871–1914«, hvis 1. serie, der omfatter tiden 1871–1900, nu er afsluttet. I flere tilfælde har afskrifterne kunnet sammenholdes med aktudgavens dokumenter, og de førstnævntes pålidelighed er blevet fastslået. En afskrift af den franske gesandts indberetning i sept. 1899 om Vedels afgang er blevet fremskaffet ved arkivar Kjølens velvillige bistand.

I Friis' samlinger findes også afskrifter og fotokopier af det *russiske* materiale. Dette går endda helt op til 1913, men efter Mohrenheims afrejse i 1882 bliver det ret tyndt og på flere punkter utilfredsstillende. Dette hænger vistnok sammen med, at de senere russiske gesandter følte sig hæmmet i deres indberetningsvirksomhed, fordi de risikerede, at deres oplysninger via hofferne vendte tilbage til den danske regering og det danske udenrigsministerium. Dette forhold synes også at have gjort sig gældende for de engelske og svenske gesandter. En særlig ulempe består i, at en del af indberetningerne fra midten af firserne er skrevet på russisk. Fra 1883 må materialet siges at være mindre værdifuldt.

Til gengæld er det *tyske* kildemateriale særdeles givende. I flere tilfælde er det muligt at følge Bismarcks og senere Wilhelm II's direkte indgriben. Indberetningerne fra de tyske gesandter i København giver et udmærket billede til forståelse af de dansk-tyske problemer og Vedels stilling dertil. Desværre er den fotografiske kvalitet stærkt svingende. Alt for mange dokumenter er så mørke, at læsningen volder vanskeligheder.

De *østrig-ungarske* diplomater indtog noget af en særstilling i København. Med

deres tyske kolleger var de allierede, og de kendte derfor nøje den tyske indstilling til Danmark. Samtidig havde de ingen direkte interesse i det nordslesvigske spørgsmål, og de havde i ikke ringe grad den danske udenrigsledelses tilid. Deres indberetninger indeholder derfor ofte interessante oplysninger. Gennem generalkonsul, professor Troels Fink samt ved direkte korrespondance med Haus-, Hof- und Staats Archiv i Wien er det lykkedes at fremskaffe afskrifter af en del vigtige dépêcher for årene efter 1880.

De *engelske* gesandters indberetninger og instruktionerne til dem mellem 1880 og 1900 beror i Public Record Office, London, hvor jeg har haft lejlighed til at studere dem. Kvaliteten af indberetningerne er meget ujævn. I 1880'erne, da der sad en række dygtige diplomater i København som sir Charles Wyke, sir Hussey Vivian og sir Edmund Monson, er der en hel del interessant stof at finde. Men i halvfemserne er materialet gennemgående sløjt. De daværende gesandter synes ikke at have næret større interesse for det land, hvor de var akkrediteret, hvilket i øvrigt stemmer meget godt overens med den engelske regerings indifferente holdning overfor Danmark i årene efter 1864 og til århundredets udgang. Gesandterne synes at have set det som deres hovedopgave at registrere de kongelige personers bevægelser. I The Royal Archives, Windsor, er der et ikke særligt omfangsrigt materiale, der har relation til Danmark i perioden 1880–1899. Det meste er af familiefyrstelig art, men der findes dog nogle dokumenter af betydning for Falbe-sagen og det dansk-tyske forhold i halvfemserne. I det *svenske* rigsarkiv er de politiske indberetninger fra gesandtskabet i København 1880–1900 blev gennemgået. Da dépêcherækkerne indeholder store huller har det været nødvendigt dels at studere enkelte dossiers dels at gennemgå selve gesandtskabsarkivet, der fra 1891 opbevares i utrikesdepartementets arkiv. Gennemgangen af gesandtskabsarkivet har været udbytterig, fordi der her ligger koncepter til officielle indberetninger, der ikke findes i dépêcherækkerne. Desuden findes der koncepter til underhåndsbreve, hvilket er meget sjældent, da den slags breve i reglen skrives af gesandterne uden kladder. De originale breve er for en stor del forsvundet, enten de nu er gået til grunde eller beror i utilgængelige privatarkiver. Kvaliteten af de officielle indberetninger er temmelig ringe. Emnerne behandles ofte ret overfladisk og indeholder sjældent fortrolige oplysninger. Det sidste rådes der i nogen grad bod på i underhåndsbrevene. I udenrigsminister A. Lagerheims samling findes en stor samling breve fra baron Lave Beck-Friis, gesandt i København fra 1870 til 1902. Taget som helhed penspejler det svenske materiale egentlig meget godt det kølige og fjerne forhold, der bestod mellem Danmark og Sverige i den periode.

Grænsen for indsamlingen af det udenlandske og officielle danske aktmateriale er med enkelte undtagelser sat ved udgangen af 1899, da Vedel tog sin afsked. Fra dette tidspunkt var hans stilling en ganske anden. Han var nu blot den uofficielle rådgiver, og hans deltagelse i de interne overvejelser blev sjældnere og sjældnere. Belysningen af dette forhold dækkes for en væsentlig del af materialet i hans eget arkiv samt i hans breve til Bille, Hegermann og Peter Vedel jr. I Friis' samlinger om systemskiftet 1901 findes oplysninger om hans deltagelse; i udenrigsministeriets arkiv er akter, der kan tjene til supplerung af Vedels materiale om det vestindiske spørgsmål og unionskrisen. Da hans rådgivervirksomhed efter 1903 hovedsagelig kom i stand på kronprins Frederik (VIII)s initiativ, er det sandsynligt, at der i kongehusets arkiv findes oplysninger herom, men dette er indtil videre utilgængeligt.

Vedelforskningen

Til slut skal den hidtidige Vedelforskning kort omtales. *Alex. Thorsøes* og *Niels Neergaards* artikler fra 1893 og 1904 er nævnt i indledningen til bd. I. De er skrevet, medens Vedel levede og måtte følgelig bevæge sig på overfladen og nøjes med at holde sig til de ydre begivenheder i hans liv. Efter Vedels død skrev *Erik Henrichsen*, *Niels Møller* og *Marcus Rubin*, der alle havde kendt ham gennem mange år, nekrologer, der er særdeles værdifulde til forståelse af hans egenartede personlighed. Hans gerning i udenrigsministeriets tjeneste kunne de derimod kun give få bidrag til. Denne opgave søgte *Aage Friis* at løse. Første gang han skrev om Vedel var i 1911, da han i *Historisk Tidsskrift* 8. rk. 3. bd. offentliggjorde en lille nekrolog, der hovedsagelig omtalte Vedels virksomhed som historiker. En vurdering af hans embedsvirksomhed indlod han sig ikke på. Næste gang Friis beskæftigede sig med Vedel var i 1917, da han i *H. T.* 9. rk. 1. bd. skrev en stor anmeldelse af Neergaards værk »Under Junggrundloven«. Han stillede her en række spørgsmål om den rolle, Vedel havde spillet i årene fra 1858 til 1864. Var han blot hjælper, tilrettelægger og udformer af Halls politik, eller havde han et personligt og moralsk ansvar for den førte politik? Friis kunne ikke selv give svaret og forbavsedes »idelig over, hvor lidt der foreligger oplyst om hans virkelige Betydning«. Han håbede, at Neergaard engang ville faa lejlighed til at give en uforbeholden skildring af Vedels indsats. Dette håb gik aldrig i opfyldelse. I stedet blev det Friis, der i det store værk »Den danske Regering og Nordsløvigs Genforening med Danmark«, bd. I-IV, gav den hidtil mest indgående vurdering af Vedels betydning i årene 1865-1879.

Vedel indtager her en særdeles dominerende stilling, hvilket ikke er forkert. Men det billede, Friis giver, lider af iøjnefaldende svagheder. Det er for unuanceret, for statuarisk og ubevægeligt: Vedel er altid situationens herre. Desuden er Friis for tilbøjelig til at tage Vedel på ordet, når han gengiver de udtalelser og domme, der findes i de forskellige beretninger og notater. Friis tildeler ham også en for stor rolle i tiden fra sommeren 1864 til efteråret 1865 og egentlig også for tiden efter grev Frijs' afgang i 1870, idet han skriver, »derefter blev den (danske udenrigspolitik) indtil Aarhundredets Udgang Vedels alene«. (Bd. I s. 99). De svingninger, der gennem årene var i Vedels position omtales ikke, og årsagen hertil ligger lige for: det billede, Friis dannede sig af Vedels indsats mellem 1865 og 1879, projicerede han fremefter og forlængede han bag ud. Denne grundskavank bliver endnu tydeligere i den helhedsvurdering Friis søgte at give af Vedel i »Biografisk Leksikon« bd. XXV, 1943, samt i varianterne deraf: Politikens kronik den 26/11, 3/12 og 10/12 1943 og i *Nordisk Tidsskrift* 1943. Skildringen af Vedels embedsgerning 1858-64 er her ganske fortegnet, og for perioden 1880-99 er den kun skitseret. I »Danske Hjem ved Aarhundredskiftet«, 1. samling 1947, har Friis endelig søgt at beskrive hjemmet i Rosenvænget. Han byggede på de oplysninger, som Annette Vedel og navnlig hendes veninde Elna Erichsen havde stillet til hans rådighed. Desuden benyttede han skildringer af Valdemar Vedel, Georg Saxild, Erik Henrichsen, Niels Møller og Marcus Rubin. Resultatet er blevet en meget levende og interessant, men noget overfladisk fremstilling. Disse kritiske bemærkninger bør dog ikke overskygge den kendsgerning, at uden Friis' store indsamlingsarbejde havde det næppe været muligt idag at skrive en biografi om Peter Vedel.

FORTEGNELSE OVER KILDEMATERIALET TIL BD. II

A. Utrykte kilder

RIGSARKIVET

1. Udenrigsministeriets arkiv. (Forkortelse: *UM.*)

- Kongelige forestillinger 1865–1899 (varia).
 Politiske koncepter 1861–1867.
 - - 1868–1886.

Politiske dépêcher fra:

- Gesandtskabet i Paris 1865–1899 (varia).
 - - Wien 1865–1899 (varia).
 - - Berlin 1865–1899 (varia).
 - - Stockholm 1865–1899 (varia).
 - - Washington 1865–1899 (varia).
 - - St. Petersborg 1865–1899 (varia).

Korrespondancesager:

- 1854–1890: Butterfield-sagen.
 1864–1866: Papirer vedr. Jules Hansen, Bauer, Moltzen og Heltzen.
 1865–1866: Vedels beretning om forhandl. vedr. tilbagegivelse af Nordslesvig.
 1865–1868: Slesvigske spørgsmål.
 1868: Vedels optegn. vedr. Chr. IX's brev til Alexander II.
 1879: Regeringens beretning til rigsdagen vedr. det slesvigske spm. 1866–79.
 1870–1879: Vedels koncepter til ovennævnte beretning.
 1870–1878: Akter om Danmarks neutralitet, pk. I–II.
 1865–1896: De vestindiske øer, pk. I–V.

Journalsager: (Forkortelse: *U7.*)

- A 282 : Jules Hansens forhold 1864–1865.
 A 8923: Neutralitetsforhandlingerne 1885.
 B 547 : General Caprivis udtalelser januar 1893.
 B 1027: Fransk flådebesøg 1893.
 B 1226: Helgoland-sagen 1890.
 B 1366: Fransk flådebesøg 1891.
 B 1698: udenrigsministeriets lokaler og inventar 1885–1896.

Andre akter:

- 3 G: Peter Vedel: Personlige akter.
 3 Z 1: Udenrigsministeriets lokaler og inventar 1897 ff.
 5 F 1: Unionsopløsningen 1905.
 7 B 5: Aabenraakonventionen af 15/1–1872.
 7 B 6: Ophævelsen af artikel V, 1879.
 7 D 75: Betænkning 13/8–1872 om forhandl. med Preussen ang. art. V.
 7 D 80: Forelæggelse for rigsdagen 21/3–1879 af spm. ang. den preussisk-østrigske traktat af 11/10–1878.
 7 D 90: Preussiske foranstaltninger mod optanter og optantbørn 1882–83.

- 7 D 95: Feltmarskal Moltkes udtalelser 1885.
 7 D 115: Tyske angreb på krigsminister Bahnson 1887.
 7 D 135: Udvisning af optanter fra Nordslesvig 1898 ff.
 7 D 140: Amtsdommer Hahn og umyndige nordslesv. børns hjemsendelse 1899.
 7 D 150: Tyske klager over danske udtalelser om Nordslesvig 1899.
 8 M 1: Kapt. Christmas og salget af de vestindiske øer 1900.
 8 M 2: Forhandl. 1900–1903 om salget af de vestindiske øer.
 10 D 2: Forhandl. og overvejelser vedr. Danmarks garanterede eller permanente neutralitet.
 11 B 1: Den 1. Haagkonference 1899.
 51 D 1*: Konsularinstruktionen af 15/12–1893.

2. Universitetets arkiv.

Nr. 1275: Det juridiske Dekanats papirer 1877–1881.

3. Professor Aage Friis efterladte samlinger.

- I. Afskrifter af russiske akter 1865–1899. (varia)
 III. – - østrigske - 1865–1880. -
 - - svenske - 1865–1879. -
 - - franske - 1866–1895. -
 - - engelske - 1870–1879. -
 IV. Systemskiftet 1901.

4. Privatarkiver.

Peter Vedels arkiv.	A. F. Kriegers arkiv.
H. A. Bernhofts arkiv.	O. Lehmanns arkiv.
M. E. Fallesens arkiv.	F. Meldahls arkiv.
Carl Goos arkiv.	D. G. Monrads arkiv.
J. H. Hegermann-Lindencrones arkiv.	N. Neergaards arkiv.
L. Holstein-Holsteinborgs arkiv.	G. J. Quaades arkiv.
F. F. Kiærs arkiv.	T. A. Regenburs arkiv.

5. Fotograferede akter fra Auswärtiges Amt, Berlin.

- I. Auswärtiges Amt: (Forkortelse: A.A.)
 1867–(1914): Die Verhandlungen über die Abstimmung in den nördlichen Districten Schlesiens. (nr. 12–17).
 1868–1878: Schriftwechsel mit der kaiserlichen Gesandtschaft zu Kopenhagen . . . über die innere Zustände und Verhältnisse Dänemarks (nr. 22–24).
 1879–1899: Allgemeine Angelegenheiten Dänemarks (nr. 27–30).
 1881–1897: Militär- und Marineangelegenheiten Dänemarks (nr. 32).
 1888–(1919): Die Beziehungen Deutschlands zu Dänemark (nr. 35).
 1884–1899: Acta betreff. die Beziehungen Deutschlands zu Dänemark (nr. 36–39).
 1887–1903: Die Neutralität Dänemarks (nr. 77).
 1881–(1921): Diverse sager (nr. 91 & 93).
 1887–(1919): Die Beziehungen Frankreichs zu Dänemark (nr. 95).

- 1888–(1913): *Begegnung Seiner Majestät des Kaisers mit dem König von Dänemark* (nr. 96).
 1859–(1919): *Diverse sager* (nr. 105).
 II. *Deutsche Gesandtschaft, Kopenhagen.*
 1863–1869: *Politische Acten betr. Erlasse von und Berichte nach Berlin* (nr. 355–357).
 1864–1866: *Berichte der Gesandtschaft* (nr. 366).
 1870 ff.: *Diverse sager* (nr. 374–375).
 1863 ff.: *Diverse sager* (nr. 376).

Det kongelige bibliotek.

- Georg Brandes arkiv (Ut).
 C. F. Brickas – (Ny kgl. samling 2996 4°).
 Chr. Bruuns – (– – – 3681 –).
 Edv. Holms – (Additamenta 1231 –).
 V. Topsøes – (Ut. 25).
 Enkelte breve fra Vedel til:
 J. H. Deuntzer (Ny kgl. samling 3756 4°).
 H. Høffding (– – – 3815 –).
 Troels-Lund (– – – 3883 –).

Andre privatarkiver.

- H. R. Carlsens arkiv (Gl. Kjøgegaard).
 C. F. Falbes – (Udenrigsministeriet).
 E. Polacks – (København).
 T. Reedtz-Thotts arkiv (Gaunø).
 O. D. Rosenørn-Lehns – (Oreby).
 Afd.ingeniør P. Vedels – (Rungsted).
 C. R. E. Vinds – (Sanderumgaard).

Krigsministeriets arkiv.

Kommissionsarkiver nr. 34, 39, 42 og 43.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien.

- Politisches Archiv XXIV, Dänemark. *Berichte:*
 1880, 2. juli.
 1889, 8. juni.
 1891, 31. juli.
 1892, 16. april, 19. april, 13. maj.
 1893, 13. januar.
 1898, 20. august, 10. november.
 1899, 25. august.

The Royal Archives, Windsor.

- Vol. J. 106 letter no. 102: lord Odo Russell 10/2–1879.
 – – 106: mr. Gosling 2/5–1885.
 – – 119: mr. Scott 29/10–1893.
 Vol. P. 20 – – 34: lord Ponsonby 14/6–1890.

Vol. A. 67 - - 136: lord Salisbury 31/7-1890.

Vol. Q. 21 - - 649: mr. Gosselin 20/10-1893.

Vol. H. 46 - - 54: mr. Howard 9/11-1893.

The Public Record Office, London. (Forkortelse: P.R.O.)

Foreign Office: Denmark 22:

Vol. 429	:	Despatches	1880.
- 437-38:	-		1881.
- 444	:		1882.
- 453-54:	-		1883.
- 460-61:	-		1884.
- 468-69:	-		1885.
- 476	:	Drafts	1886 (Despatches mangler).
- 482-83:	Despatches		1887.
- 489	:		1888.
- 496	:		1889.
- 501	:		1890.
- 506	:		1891.
- 512	:		1892.
- 517	:		1893.
- 523-24:			1894.
- 528	:		1895.
- 532	:	Drafts	1896.
- 533-34:	Despatches		1896.
- 540	:		1897.
- 545	:		1898.
- 550	:		1899.

Riksarkivet, Stockholm.

Kabinettet för utrikesbrevväxlinger: depescher från Köpenhamn:

1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890,

1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899.

Dossier nr. 158: 21 I 1-6: Ifrågasatte neutralitetsförklaring 1885 med anledning af konflikten mellan England och Ryssland.

Danica: Beskickningen i Köpenhamns arkiv: koncept: 1880, 1883, 1885, 1890.

Alfred Lagerheims samling: Brev från Lave Beck-Friis 1871-1904.

Utrikesdepartementets arkiv, Stockholm.

Beskickningen i Köpenhamns arkiv: indk. och avg. skrivelser med UD: 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899.

B. Aktudgaver og lignende

Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864-1879. Udgivet af Aage Friis. København 1921-1948. Bd. I-V + register. (Forkortelse: *Akter*).

L'Europe, le Danemark et le Slesvig du Nord 1864-1879. Publié par Aage Friis et Povl Bagge. Copenhague 1939-1959. Tome I-IV. (Forkort: *E. D. N.*).

Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863-1879. Udgivet af Aage Friis. København 1936. (Forkortelse: *Statsraadets Forhandl.*).

- J. L. Heiberg & A. F. Krieger: En Samling Breve 1860–1889. Udgivet af Aage Friis og P. Munch. København 1914–15. Bd. I–II. (Forkort: *Heiberg–Krieger*).
- A. F. Kriegers Dagbøger 1848–1880. Udgivet af Else Koppel, Aage Friis, P. Munch. København 1920–1943. Bd. III, IV, V, VI, VII, VIII, 1–2.
(Forkortelse: *Krieger*).
- A. F. Kriegers, D. G. Monrads og P. Vedels indbyrdes Brevveksling 1846–1888. Udgivet ved Aage Friis og Just Rahbek. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. København 1940. (Forkortelse: *Danske Magazin*). Et særtryk er benyttet.
- Die auswärtige Politik Preussens 1858–1871. Diplomatische Actenstücke herausg. von der historischen Richskommission unter Leitung von Erich Brandenburg, Otto Hoetzsch, Hermann Oncken. Berlin 1932–39. Bd. 8–10. (F.: *A. P. P.*).
- Die grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. Herausg. von J. Lepsius, A. Mendelsohn-Bartholdy, F. Timme. Berlin 1922–1926. Band 4, 6, 7, 8, 9, 10. (Forkortelse: *grosse Politik*).
- Die Rheinpolitik Napoleons III. Herausg. von Hermann Oncken. Berlin–Leipzig 1926. Band I–III. (Forkortelse: *Oncken*).
- Bismarck und die nordschleswigsche Frage 1864–1879. Herausg. von W. Platzhoff, K. Rheindorff, J. Tiedje. Berlin 1925. (Forkortelse: *Platzhoff*).
- Ursprung und Geschichte des Artikels V des Prager Friedens. Herausg. von Fritz Hähnsen. Breslau 1929. Band I–II. (Forkortelse: *Hähnsen*).
- Les origines diplomatiques de la guerre de 1870–1871. Paris 1910 ff. Volume XVII, XIX, XX. (Forkortelse: *origines*).
- Documents diplomatiques français. Paris 1929 ff. 1. série 1871–1900. Tome VIII, IX, X, XI, XII. (Forkortelse: *documents diplomat.*).

Rigsraadstidende: Folketinget og Landstinget 1866.

Rigsdagstidende: Folketinget: 1870/73, 1874/75, 1875/76, 1876, 1877/78, 1879/80, 1881/82, 1884/85, 1885/86, 1889/90, 1890/91, 1892/93, 1893/94, 1896/97, 1897/98, 1898/99.

Landstinget: 1882/83, 1884/85, 1885/86.

Diverse årgange af: Berlingske Tidende, Dagbladet, Fædrelandet, Nationaltidende, Politiken, Jyllandsposten, Frederiksborg Amts Avis, Fyns Tidende.

C. Litteraturfortegnelse

Andersen, Vilhelm: Vilhelm Topsøe. København 1922.

Anderson, Rasmus B.: Life Story. Written by himself with the assistance of Albert O. Barton. Madison, Wis. 1917.

Andræ, Poul: Andræs Torsdage i Samvær med Hall og Krieger. København 1920.

Arup, Erik: Gehejmelegationsraad P. Vedel. »Illustreret Tidende«, 12/2–1911.
Bagge, Povl: Studier over D. G. Monrads Statstanker. København 1936.

Bagge, Povl: J. N. Madvig. Et Mindeskrift. København 1955.

Bahnson, J. J.: Forsvarsvæsenets Udvikling i den sidste Menneskealder. København 1896.

Bajer, Fredrik: Ideen til Nordens særlig Danmarks vedvarende Neutralitet. København 1900.

Brandes, Georg: Levned. Bd. 2. København 1907.

Brettner, Hildur Dixelius: Signe Hebbes minnen. Stockholm 1919.

Bøgh, Knud: Niels Møller – Valdemar Vedel. Brevveksling 1885–1915. København 1959.

- Eyck, Erich: Bismarck, Leben und Werke. 1941-44.
- Fenger, Henning: Den unge Brandes. København 1957.
- Fink, Troels: Fem foredrag om Danmarks udenrigspolitik efter 1864. Århus 1958.
- Fink, Troels: Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. Århus 1959.
- Fontenay, F. le Sage de: Det danske Udenrigsministerium 1770-1920. »Nordisk administrativ Tidsskrift«. København 1921.
- Friis, Aage: Nekrolog over P. Vedel. »Historisk Tidsskrift« 8. rk. 3. bd. København 1910-1912.
- Friis, Aage: D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864. København 1914.
- Friis, Aage: Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark. København 1921-1959.
- Friis, Aage: P. Vedel. »Dansk biografisk Leksikon«, bd. XXV. København 1943.
- Friis, Aage: Peter Vedel. Det danske udenrigsministeriums leder 1858-1899. »Nordisk Tidsskrift«. Stockholm 1943.
- Friis, Aage: Et Embedsmandshjem. P. Vedel og hans Hjem, i »P. Bagge: Danske Hjem ved Aarhundredskiftet«, 1. Samling. København 1947.
- Hanssen, H. P.: Køllerpolitiken. »Sønderjydske Aarbøger« 1903 & 1907. Aabenraa.
- Heinze, G.: Bismarck und Russland. Berlin 1939.
- Henrichsen, Erik: Gehejmeraad Vedel. »Gads danske Magasin« 1911. København.
- Hirschfeldt, Lennart: Sverige i den internationale politiken 1876-1879. »Historisk Tidsskrift« 1947, Stockholm.
- Hvidt, Kristian: Venstre og forsvarssagen 1870-1901. Århus 1960.
- Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest 1879.
- Jessen, Franz von: Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal. København 1902.
- Jørgensen, Troels G.: Andreas Frederik Krieger. København 1956.
- Jørgensen, Troels G.: Tre professorer. Goos-Nellemann-Matzen. København 1958.
- Lehautcourt, P.: Histoire de la guerre de 1870-71. Paris 1901. Vol. 1.
- Lindberg, Folke: Kunglig Utrikespolitik. Studier och essayer från Oscar II's tid. Stockholm 1950.
- Mackeprang, C. M. C.: Nordslesvig 1864-1909. København 1910.
- Marquard, E.: Danske Gesandter og Gesandtskabspersonale indtil 1914. København 1952.
- Marquard, E.: Udenlandske Gesandter i Danmark indtil 1914. Manuskript.
- Munch, P.: Det udenrigspolitiske Nævn, i »Den danske Rigsdag 1849-1949«, bd. IV. København 1949.
- Møller, Erik: Moltke-Huitfeldt og den planlagte Landgangs-Ekspedition til Østersøen i 1870. »Historisk Tidsskrift« 9. rk. 4. bd. 1925-28.
- Møller, Niels: Gehejmelegationsraad Peter Vedel. »Ugens Tilskuer« 24/2-1911.
- Møller, Niels: Mindedigt over Peter Vedel. Tilskueren 1911.
- Neergaard, Niels: P. A. F. S. Vedel. Bricka: Dansk Biografisk Lexicon. Bd. XVIII. København 1904.
- Neergaard, Niels: Under Junigrundloven. Bind II. København 1916.
- Neergaard, Niels: Erindringer 1854-1894. København 1935.
- Nyholm, Asger: Religion og Politik. En Monrad Studie. København 1947.
- Rothan, G.: La politique française en 1866. Paris 1879.
- Rubin, Marcus: P. Vedel. »Mænd og Bøger« København 1920. (I »Tilskueren« 1911).
- Scavenius, Erik: Dansk Udenrigspolitik under den første Verdenskrig. København 1959.

- Schwanenflügel, H. H. L.: Livsfragmenter. København 1946.
- Stangerup, Hakon: Kulturkampen. Bd. I-II. København 1946.
- Stavnstrup, P.: D. G. Monrad. København 1948.
- Tansill, C. C.: The Purchase of the Danish West Indies. Baltimore 1932.
- Taylor, A. P.: The struggle for Mastery in Europe 1848-1918. Oxford 1954.
- Thaulow, Th.: Jacob Brønnum Scavenius Estrup. København 1940.
- Thorsøe, Alex: Peter A. F. S. Vedel. »Illustreret Tidende 10/12-1893.
- Thorsøe, Alex: Den danske Rigsdag og Udenrigspolitikken fra 1866 til 1908. København 1913.
- (Vedel, Peter): Det slesvigske Spørgsmaal i det preussiske Deputeret-Kammer. Særtryk af Dagbladet. København 1860.
- (Vedel, Peter): Smaa Bidrag til Personalhistorien fra den anden Halvdeel af det 18. Aarhundrede. »Danske Samlinger«, 4. Bd. København 1868 f.
- (Vedel Pe)t(er): Grev von der Ostens Gesandtskaber. »Historisk Tidsskrift«, 4. Rk. 1. Bd. København 1869-70.
- (Vedel, Peter): En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig, Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758-1766. København 1871.
- Vedel, Peter: Grev Rochus Friederich Lynar. »Historisk Tidsskrift« 4. Rk. 4. Bd. København 1873-74.
- Vedel, Peter: Selvbiografi. Levnedsbeskrivelse af de ved Kjøbenhavns Universitets 400 Aarsfest promoverede Doktorer og Licentiater. København 1879.
- (Vedel, Peter): Andreas Frederik Krieger. »Nordisk Tidsskrift«, Stockholm 1893.
- Vedel, Peter: Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium. København 1882.
- Vedel, Peter: Correspondance ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff 1751-1770. Tome I-II. Copenhague 1882.
- V(edel)P(eter): Bidrag til D. G. Monrads Biografi. »Tilskueren« 1904-1905.
- Wedel-Jarlsberg, F.: Reisen gjennem Livet. Oslo 1932.
- Wedel-Jarlsberg, F.: 1905 Kongevalget. Oslo 1946.
- Worm-Müller, J. S.: Prins Carl bliver konge i Norge, i »Haakon VII 1872-1947«. Oslo 1947.

HENVISNINGER OG NOTER

Det slesvigske spørgsmål og artikel V.

Januar 1865-juni 1870. (S. 9-68.)

1. Heydebrands indberetning 2/2-1865. Deutsche Gesandtschaft pk. 356.
2. »Peter Vedel« bd. 1 s. 52, 236-37.
3. Akter I s. 69, Vedel til Quaade 7/11-1865.
4. E. Bluhme til Vedel 1/4-1867. Ifølge Krieger IV s. 32 var Vedel en af de få udenforstående, der overværede Bluhmes begravelse på kirkegården.
5. Akter I s. 7, 22.
6. Heydebrands indb. 18/5, 19/5-1865. Deutsche Gesandtschaft pk. 356.
7. Henning Hamiltons brevsamling bd. II s. 168 f.
8. Aage Friis har i sin fremstilling »Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark« bd. I s. 23 hævdede, at i løbet af efteråret 1864 »blev det slesvigske Spørgsmaal til det nordslesvigske«. Det samme hævdede han i sit foredrag: »Det danske Program for Nordslesvigs Genforening med

- Danmark«, trykt i »Tilskueren« juni 1919 s. 534 f. Denne påstand er efter min mening forkert.
9. Udenrigsministeriets arkiv: alm. korrespondancesager, »Londonkonferencen 1864«, læg XXV instruktioner m. m. Jvf. Neergaard: »Under Junigrundloven« bd. II s. 1470–71. Her kursiveret.
 10. Vedel til gesandt Frantz Bille 5/10-1902.
 11. Akter I s. 1 ff. Hverken originaldepêchen fra Moltke-Huitfeldt eller konceptet findes i udenrigsministeriets eller gesandtskabets arkiv. Indholdet kendes kun fra instruktionen af 5/1-1865 til Moltke-Huitfeldt.
 12. Krieger III s. 237, 247, 254. Jvf. Hähnsen I s. 368 f. Jules Hansen: »Les coulisses de la diplomatie«, Paris 1879 s. 33 f.
 13. Akter I s. 1 ff.
 14. Ibid. og Henning Hamiltons brevsamling bd. II s. 168 f.
 15. Akter I s. 1.
 16. Jules Hansen til Vedel 31/8-1899.
 17. Sagen om »Hansen, Bauer, Molzen og Heltzen« i UM.s arkiv samt UJ A. 282. Krieger III s. 255, 257. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 256.
 18. UJ. A 282 i UM.s arkiv.
 19. Vedel til Frantz Bille 3/9-(1884). Om Vedels forhold til Hansen: se Akter I s. 324, 337 ff. II s. 263, 385, III s. 115, 117 f., 130, 138, 268, 427. IV s. 92 f., 136, 328, 394, 465. V s. 340, 456 f. Endvidere Hansens breve til Vedel. En kortfattet skildring af Hansens brogede liv er givet i Haakon Müllers bog: »Jens Julius Hansen. Nordslesvigs Talsmand«. Kbhvn. 1928.
 20. Se Vedels beretning om Dmks. udenrigspolitik fra slutningen af juni 1864 til november 1866, 11. ark. UM.s arkiv, diverse sager. Denne beretning, hvoraf kun de første sider er skrevet med Vedels hånd og resten af en skriver, har ingen verbaloverensstemmelse med de to beretninger A & B, som Friis har trykt i Akter V s. 3 ff. Tidsrummet april–november 1866 er behandlet mere udførligt end i A & B.
 21. Akter I s. 33 ff. Moltke-Huitfeldt rådede til at tage, hvad man kunne få, dog ikke mindre end en betingelsesløs afståelse af landet nord for Aabenraa-Højer. Ibid. s. 47 f.
 22. Vedels notat fra september 1865, i »Optegnelser 1849–97«.
 23. Akter V s. 122 f, brev af 6/10-1865. Bluhme var af samme opfattelse, se Origines VII s. 118 ff., Vedels notat af 20/11-1865 i »Optegnelser 1849–97«: »Bluhme vilde enten Flensborg med, eller Intet; senere gik han over til »hvad vi kan faae, naar det ikke er alt for stort Skambud«.
 24. Akter V s. 122.
 25. Akter I s. 61. Brev af 18/10-1865.
 26. Origines VII s. 102 f., 118 f., 146 f.
 27. Blixen-Finecke til kammerherre Carlsen 13/6, 18/7 og 3/11-1865, Gl. Kjøgegaard. Jvf. Neergaard: »Under Junigrundloven« bd. II s. 1670 f.
 28. Vedels notat af 6. & 9/11-1865 i »Optegnelser 1849–97«. Krieger III s. 330. Efter regeringsdannelsen bedyrede Sick, at *han* ikke ville fortrænge nogen, navnlig ikke Vedel.
 29. Vedels notat 3. & 6/11-1865. Krieger III s. 328. Monrad havde hørt, »at Vedel skulde vælge mellem de to Alternativer: Udnævnelse til Minister eller Afsked«. Ordet minister må her være synonymt med gesandt. En mand, som man af politiske grunde vil af med, gør man ikke til kabinetsminister. Men i Vedels gengivelse af Kriegers ref. står: *udenrigsmin.*

30. Vedels notat 3/11-1865.
31. Vedels notat 4/11-1865.
32. Vedels notat 5/11 & 9/11-1865.
33. Krieger III s. 319.
34. Akter II s. 5.
35. Akter II s. 235, jvf. I s. 344 og II s. 265, 470.
36. Blixen til Carlsen 23/11-1865, Gl. Kjøgegaard.
37. Akter I s. 70 f. Vedel til Quaade 7/11 og 9/11-1865.
38. Et forhold, der fmtlg. også har haft betydning for Vedels position, var, at ingen af hans chefer efter nov. 1865 var akademikere som Hall, Monrad og Bluhme. Grev Frijs var ganske vist cand. jur., men kan dog næppe regnes til den akademiske stand.
39. UJ 3410, UM.s kgl. forestillinger 1866. Oprindeligt skulle posten i Firenze være nedlagt, men under forhandlingerne blev det besluttet at nedlægge posten i Haag-Bruxelles i stedet.
40. Rigsraadstidende, Landstingets Forhandl. 1865/66 sp. 20-21, 25 samt tillæg B sp. 121 f.
41. Om Thomsen og de Coninck se F. C. Bruun: Udenrigsministeriet 1770-1870.
42. Rigsraadstidende, Landstingets Forhandl. 1865/66 sp. 338, 340-42. Grev Frijs hentydede muligvis til børspekulanten, baron Gedalia, der var blevet udnævnt til portugisisk konsul, skønt han var et mindre fint papir, hvilket Grimur Thomsen vidste, men ikke meddelte den portugisiske gesandt, se Vedel til Quaade udat. brev, fmtlg. 18/2-66. Quaades arkiv.
43. Rigsraad, Landstingets Forh. 1865/66 sp. 342-43 f., 350 ff.
44. Rigsraadet, Folkethingets Forh. 1865-66 sp. 1086-94.
45. Rigsraadet, Folkethingets Forh. 1865/66 sp. 1106, 1118, 1302-1323, 1473-94. UJ 3410. Pressekontoen blev kun på 5000 rdl. årlig, og grev Frijs, der afskyede pressen, ville have den afskaffet, men det hindrede Vedel, se akter I s. 109.
46. Krieger til Dunker 10/1-1867. Danske Magazin 7. Rk. 6. Bd. s. 284.
47. Oversættelsen er foretaget af lektor Martin Larsen, hvem jeg takker for til-ladelsen til at benytte digtet. Det er sin helhed trykt i bogen »H. C. An-dersen. Mennesket og digteren« s. 299-300. Odense 1955. Hemra er en mytisk elv.
48. Akter I s. 110 f. og V s. 131-32 med note, jvf. I s. 113.
49. Vedels notat efter 20/11-1865.
50. Akter I s. 77-79, jvf. s. 95.
51. Akter V s. 133. Vedel havde Frankrig mistænkt for snarere at ville støtte Østrig og i det afgørende øjeblik holde Italien tilbage.
52. Akter I s. 113 og Moltke-Huitfeldts indb. 28/2-1866, UJ 3661.
53. Akter I s. 95, jvf. »Peter Vedel« bd. I s. 90 f.
54. Jvf. grev Frijs' instruktion til general Kauffmann, der ledsagede kronprins Frederik på rejsen til Paris, akter I s. 117.
55. Eyck. Bismarck bd. II s. 238. Akter I s. 132 og 134, jvf. V s. 5.
56. EDN I s. 48 jvf. 50.
57. Akter I s. 128. Moltke-Huitfeldts indb. af 30/3-1866.
58. Statsrådsforhandl. s. 308 og akter I s. 129.
59. Akter I s. 129 ff. Origines VIII s. 200 f. Oncken I s. 125 f.
60. Statsrådsforhandl. s. 308 ff.

61. Akter I s. 137 ff.
62. Akter I s. 139, V s. 436.
63. Akter V s. 143. Plessens referat af samtalen findes trykt i akter V, s. 137 f. og 141 f., Vedels resumé deraf i akter I s. 147 f. Bismarcks referat af den første samtale er trykt i Platzhoff s. 106–07. Der kendes intet Bismarck-referat af samtale nr. 2.
64. Akter V s. 446–47.
65. Akter V s. 446, Vedel til Quaade ca. 1/5-1866. Her kursiveret.
66. Akter V s. 449.
67. Akter I s. 196 f., 200 f., 206 f.
68. Taylor: *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, s. 170.
69. Akter I s. 206, 217, jvf. Hähnsen I s. 489.
70. Hähnsen I s. 369, 421, 442, 474. Platzhoff s. 90, 99, jvf. Rothan: *La politique française en 1866*.
71. Friis: »Den danske Regering etc«. I s. 142. Platzhoff s. 108, 110.
72. Akter I s. 219, 220 f.
73. Akter I s. 221 ff. jvf. 227.
74. Akter I s. 239 ff., 260–61, 263 ff., jvf. 249 og 273. Brevet af 2/8-1866 kendes kun gennem gesandstens svar. Memoiren byggede på Regenburgs bedømmelse af danskhedens styrke, jvf. akter I s. 256 ff.
75. Akter I s. 242 f., Platzhoff 115 f, Origines XII s. 124, 150. Instruktionen af 15/8 til Moltke-Huitfeldt om fransk intervention overfor Bismarck har næppe haft betydning, thi gesandten fik først foretræde for Drouyn samme dag som freden blev undertegnet, jvf. akter I s. 266 f. og 281 f.
76. Akter I s. 271 f, EDN I s. 93.
77. Vedels notat 19/9-1866, jvf. 25/9-1866. Vedels dagbog 1866, 69, 74–77. Fra 1866 findes kun 4 notater, der er foretaget mellem 19/9 og 25/9.
78. Akter I s. 339 jvf. s. 326, 341–42, 353 og 355.
79. Akter I s. 346.
80. Akter V s. 455.
81. Platzhoff s. 126–27, akter I s. 327.
82. Platzhoff s. 151, Hähnsen II s. 85 f.
83. Akter I s. 240.
84. Akter V s. 177 f., jvf. UJ 3853 q-r i »Politiske Koncepter 1861–67«, dépêcher af 28/2-1867, UM.s arkiv.
85. UJ 3853 j-k, »Politiske Koncepter 1861–67«. Konceptet er ikke skrevet, men gennemrettet af Vedel.
86. Akter I s. 392.
87. Bismarck: »Politische Reden« bd. III s. 213 ff.
88. Akter I s. 398–99.
89. Akter I s. 426–27.
90. Thieles instruks til Heydebrand 24/4-1867 og dennes indb. 27/4, 3/5-1867. *Deutsche Gesandtschaft* pk. 357.
91. Akter I s. 184. Udateret fra Vedel til Quaade. Friis sætter det til foråret 1866, men det er snarere 1867, jvf. akter I s. 427 l. 13 for neden.
92. Akter I s. 431.
93. Platzhoff s. 158–59, akter I s. 431 ff.
94. Akter I s. 435, V. s. 9.
95. Akter V s. 198 ff.
96. Oncken II s. 371, 373 noten, 384.

97. Platzhoff s. 158, 167 ff. Krieger IV s. 53. Det er ganske ironisk, at Hansen, der aldrig stillede sit lys under en skæppe, aldrig blev klar over virkningen af dette initiativ. Ellers ville han nok have nævnt det i sine erindringsbøger: »A travers la diplomatie 1864–67«, og »Les coulisses de la diplomatie«.
98. Platzhoff s. 161 ff. Werther stillede sig tvivlende overfor indberetningen fra Firenze, *ibid.* s. 164.
99. Akter V s. 458–59.
100. Akter I s. 431 ff. Statsrådsforhandl. s. 323 ff.
101. Akter I s. 444–45.
102. Akter I s. 447 f., 459 f., 477.
103. Akter I s. 484 f., Platzhoff s. 178 ff.
104. EDN I s. 169, 175, akter I s. 482.
105. Akter I s. 523.
106. Akter I s. 488.
107. Akter I s. 542–43, jvf. 510 og 524.
108. Akter I s. 510.
109. Akter I s. 534.
110. Akter I s. 512, 534, 543. Franz von Jessen forsøgte omkring 1904 at få Goos og Nellemann til at skrive en artikel til den franske udgave af »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal«, hvori det skulle bevises, at nordslesvigerne havde erhvervet en ret ifølge art. V. Begge de retslærde afslog at påtage sig denne opgave, Fr. von Jessens Erindringer III s. 289. Goos skrev dog en ikke offentliggjort betænkning, der ikke mere findes i hans arkiv, men en afskrift beror blandt Aage Friis' papirer. Ifølge denne havde slesvigerne, men ikke Danmark erhvervet et retskrav, se Friis: »Den danske Regering etc.« bd. IV s. 492, note 22.
111. Akter I s. 507 ff.
112. Akter I s. 524, 528.
113. EDN I s. 205, 234. Origines XVIII s. 1 ff.
114. Vedel til Quaade fmtlg. 16/7-1867. Quaades arkiv.
115. Vedels breve til hustruen juli 1867. Familiebreve 1850–1912.
116. Akter I s. 550.
117. Origines XVII s. 396 f., 430 f. XVIII s. 21 f., 45 f., 73 f. Oncken II s. 438 f., 443 noten, 444 ff., 449, 452, 456. Platzhoff s. 183 f., 200 f. 205 f. Hähn- sen II s. 147, 154. Akter I s. 553 ff.
118. Akter I s. 550–51: Vedels og Frijs' uvilje mod et fransk pressebesøg.
119. Akter I s. 564.
120. Statsrådsforhandl. s. 332.
121. Akter V s. 459 f. Platzhoff s. 225, Eyck: Bismarck II s. 476.
122. Akter I s. 593 f. Chiffertelegram 3/10-1867, UJ 3935 s-t i »Politiske Kon- cepter 1861–67«. Krieger IV s. 113.
123. Instruktion af 18/8-1864, UM.s korrespondancesager: »Londonkonferencen 1864« læg XXV instruktioner m. m.
124. »Vestindien I«, UM.s arkiv, Raasløffs indb. af 9/1-1865; jvf. Tansill: »The Purchase of the Danish West Indies« s. 6 ff.
125. »Vestindien I«. Instruktionen er delvis trykt hos Tansill s. 15 ff.
126. »Vestindien I«, instruktion af 18/5-1866.
127. Akter I s. 535, jvf. V s. 506.
128. Krieger IV s. 114.
129. UM.s kgl. forestillinger 1867.

130. Konceptet findes i sagen »Vestindien I«.
131. Akter I s. 608 f.
132. Akter I s. 646 ff. Krieger IV s. 117–18.
133. Akter I s. 666 ff., 679. Statsrådets Forhandl. s. 338 f. Krieger IV s. 123.
134. Akter I s. 745 ff. Platzhoff s. 265 ff.
135. Akter I s. 775. Her kursiveret.
136. Akter I s. 765 f., 769–73 jvf. 785. Statsrådets Forhandl. s. 343.
137. Akter I s. 785.
138. Akter I s. 796.
139. Akter I s. 793 f.
140. Krieger IV s. 147.
141. Krieger IV s. 149.
142. EDN I s. 423.
143. EDN I s. 261.
144. EDN I s. 313.
145. Akter II s. 154–55. Vedel til gesandt Kiær 26/5-1888, Kiærs privatarkiv.
146. EDN I s. 251.
147. EDN I s. 306–25. De 7 indberetninger er alle dateret den 12/3, den dag kureren til St. Pedersborg afgik, men de er øjensynlig skrevet i tiden mellem 1/3–12/3. I en indb. af 8/3 forberedte han det russiske UM. på, at kureren ville medbringe »une expédition circonstancié«, ibid. 305.
148. EDN I s. 311, 316, 321–22.
149. EDN I s. 323 jvf. 321, akter I s. 804.
150. EDN I s. 305, 328–29.
151. Akter I s. 816 f., 831–33, 834.
152. Akter I s. 819 ff.
153. Eksempler: kong Wilhelm ønskede at deltage i det tyske fyrstemøde i august 1863, Bismarck forhindrede det. Wilhelm ønskede Slesvig-Holsten for Augustenborgerne, Bismarck annekterede landene for Preussen. Wilhelm ville i 1866 diktere Østrig en hård fred, Bismarck forhindrede det. Wilhelm var imod Hohenzollertilbudet til Spanien 1870, Bismarck satte det igennem. Wilhelm ville i januar 1871 være kejser af Tyskland, Bismarck gennemtvang, at han blev tysk kejser.
154. A. P. P. IX s. 727–28, 788 noten.
155. A. P. P. IX s. 777, 796 f., 799 ff. Bismarck havde på dette tidspunkt også bekymringer med Italien, der var under fransk indflydelse, ibid. 772 ff.
156. Platzhoff s. 290 f. At man i Berlin betragtede faren for et dansk af Frankrig støttet angreb som reel ses deraf, at Preussen i juli 1870 opstillede en armé på ca. 90.000 mand til at dække Østersø- og Nordsøkysterne, se »Der deutsch-französische Krieg 1870–71«, Berlin 1874, bd. I s. 119 og 1307, 1313, 1320.
157. Platzhoff s. 290. Moltke, der ønskede en ordning med Dmk. sagde i april 1868 til Quaade, at Preussen ikke kunne opgive de militære positioner, da Dmk. under en krig ville tage Frankrigs parti. For hans skyld kunne Dmk. dog godt få Als. Akter II, 9, 73.
158. EDN I s. 408 jvf. 414 f. Jvf. Platzhoff s. 292, Bismarck til preus. gesandt i Petersborg.
159. Akter II s. 146.
160. EDN I s. 345 f., 369 f., 409 f., 418 f.
161. Akter I s. 834–35.

162. Akter II s. 24–25.
 163. Akter II s. 50.
 164. EDN I s. 362 jvf. 368. Akter II s. 58 ff. Citaterne er ikke helt ens.
 165. Akter II s. 65.
 166. Akter II s. 135. Således formulerede Vedel det i nogle optegnelser, hvis første del formentlig var nedskrevet i sommeren 1868.
 167. EDN I s. 368, 404, 408.
 168. Akter II s. 107 f jvf. 138, EDN I s. 423, 425.
 169. Akter II s. 138.
 170. Akter II s. 135–38, 148–51.
 171. Akter II s. 123 f., 138 ff. EDN I s. 425 ff.
 172. EDN I s. 435 f, akter II s. 148 f. Vedel havde hævdet det modsatte standpunkt i memorand. af 25/2-1868. Udtalelsen til Mohrenheim er imidlertid taktisk bestemt, Akter I 771 f.
 173. Akter II s. 141.
 174. Akter II s. 142.
 175. EDN I s. 435.
 176. EDN I s. 446.
 177. EDN I s. 451. I »Den danske Regering og Nordslesvigs Genf. .« bd. II s. 45–50 hævdede Friis, at en vigtig (måske den vigtigste) årsag til at Bismarcks initiativ mislykkedes var, at sagen i utide blev røbet for kong Wilhelm via den preussiske militærattaché i Petersborg og Alex. II. Dette skulle have været meget ubehageligt for Bismarck, der »havde indledet den hele Aktion uden sin Herres Vidende og Vilje, bag hans Ryg«. Denne påstand er ikke rimelig og i øvrigt heller ikke bevist. Bismarck var nok en fyrstetjener, *men* i den forstand han opfattede ordet, d. v. s. som formidleren mellem folket og fyrsten. Her havde han fundet punktet hvorfra han kunne dreje verden, og hans planer kunne ikke afspores af en tilfældig militærattachés eventuelle indiskretion.
 178. EDN I s. 491 ff, akter II s. 182 ff, 185 ff.
 179. Platzhoff s. 310, 320. Bismarck hindrede kong Wilhelm i at besøge Haderslev under rundreisen i Slesvig-Holsten i efteråret 1868. På dette tidspunkt ønskede han ikke at udfordre danskerne. Auswärt. Amt pk. 105.
 180. EDN I s. 521 f. Akter V s. 264. Deutsche Gesandtschaft pk. 376.
 181. EDN I s. 502.
 182. EDN I s. 511 f.
 183. Deutsche Gesandtschaft pk. 357.
 184. Deutsche Gesandtschaft pk. 357 og 376, jvf. Krieger IV s. 209 og Vedel til Orla Lehmann 9/11-1868, Lehmanns arkiv.
 185. Akter II s. 192. Quaade havde netop været i København og var fmtlg. underrettet om baggrunden for affæren.
 186. Akterne herom findes i Deutsche Gesandtschaft pk. 376.
 187. Ibid. Jvf. Akter V s. 283 note 3.
 188. Akter V s. 275 f., 303 f., UJ 4254. Deutsche Gesandtschaft pk. 376.
 189. Akter V s. 309, 328 f., UJ 4254.
 190. UJ 4254, Mackeprang s. 64–65.
 191. Vedel til Quaade 12/6-1869, Quaades arkiv. Ikke trykt hos Friis.
 192. I et brev fra september 1867 til Frijs synes Vedel at have talt om de ubehagelige følger af Krügers valg, se akter I s. 583.
 193. Akter II s. 369 f., 376 f., V s. 385 f.

194. Håhnsen II s. 291 f. Akter V s. 348 f., II. s. 403 f.
 195. Akter II s. 407, V. s. 494 jvf. s. 26 note 2, der er skrevet i foråret 1870.
 196. Akter II s. 416 f.
 197. Dette var kommet til udtryk i instruktionen af 12/2-1870, Akter II s. 359 ff.
 198. Akter V s. 493.
 199. Akter II s. 447.
 200. Akter II s. 460.
 201. Vedel til Quaade 26/7-1869, Quaades arkiv. Ikke trykt hos Friis.
 202. EDN I s. 529. De 6 officerers rapport blev afgivet til krigsministeriet 23/10-1868, se Dir. for Komm., 1. ekspeditionskontor, protokol I 1868 C 3509, men findes ikke længere ved sagen. Friis' resumé (bd. III s. 44-45) hidrører fra Vedels fremstilling i 1903 af begivenhederne i 1870. Rapporten har ikke officielt været udlånt til UM, men resultatet af officerernes rejse har været kendt i visse kredse, jvf. Krieger IV s. 194. Kaptajn Norrie har velvilligst oplyst, at denne og andre rapporter nu findes i Hærens Arkiv.
 203. Akter V. s. 495.
 204. Krieger IV s. 368.
 205. Vedels notat 20/5-1870. »Optegnelser 1849-97«.
 206. Vedels notat 19-23/5-1870. »Optegnelser 1849-97«, jvf. akter II s. 438 f.
 207. Akter II s. 440 f.
 208. Vedels notat 3/6-1870, jvf. Akter II s. 439, 445, 468. Det er en kendsgerning, at alle konseilspræsidenter mellem 1848 og 1870 havde et fagministerium. A. W. Moltke afgav dog 6/8-1850 udenrigsministeriet til Reedtz, senere til Bluhme. Men dette er den eneste (og kun delvise) undtagelse. I øvrigt har det lige til 1935 været en selvfølge, at regeringens chef havde et fagministerium.
 209. Vedels notat 25/5-1870.
 210. Akter II s. 454, 463.
 211. Auswärtiges Amt pk. 22.
 212. Vedels notat 27/5-1870.
 213. Vedels notat 28/5-1870.
 214. Friis »Den danske Regering og Nordslesvigs Genf ...« bd. III 439 f. Friis støtter sig til Vedels optegnelser fra juni 1875.
 215. Vedels optegnelser juni 1875, dagbog 1866, 69, 74-77.
 216. Akter V s. 93. Krieger V s. 17.
 217. Akter II s. 463 ff.
 218. Vedels beretning om de udenrigspolitiske begivenheder mellem 1866 og 1870. Koncept i UM.s arkiv.

Den fransk-tyske krig og dens følger. Juli 1870–december 1879. (S. 69–141).

1. Akter II s. 459, 477, 481. Krieger V s. 21.
2. Akter II s. 489 jvf. 591 f. og 617. De Conincks optræden gav senere anledning til et sammenstød med Vedel, se akter II s. 670, 675.
3. EDN II 116 f. s. 94. Der findes intet referat fra Rosenørns side, der bekræfter Mohrenheims fremstilling, men der er næppe grund til at betvivle dens rigtighed. Dog må bemærkes, at udtrykket »streng neutralitet« ikke benyttedes af Rosenørn i et brev af 17/7-1870, hvori han talte om at bevare neutraliteten så længe som muligt og eventuelt »benytte de Chancer som kan komme at tilbyde sig«. Akter II s. 512. Rosenørn havde altså

- uanset sin samtale med Mohrenheim ikke helt opgivet sit synspunkt af 14. juli.
4. Hähnsen II s. 299, 331 noten til nr. 839. EDN II s. 112.
 5. EDN II s. 94 f., 97. Krieger V s. 22.
 6. Krieger V s. 23.
 7. Optegnelse af prins Hans 16/7-1870 (måske en senere afskrift) Vedels arkiv.
 8. Statsrådsforhandl. s. 356 ff. Hall skal endog have støttet kongens ønske om streng neutralitet og ment, at ministeriet var enig heri. Ibid.
 9. Vedel til hustruen 11/7, 12/7, 13/7, 14/7, 15/7-1870. Familiebreve 1850-1912. Vedel til UM. 12/7 og 13/7-1870: sagen 3 G Peter Vedel. Rosenørns sidste telegram til Vedel eksisterer ikke mere.
 10. Jvf. kapitel I note 9.
 11. Akter II s. 487.
 12. Vedels beretning om begivenhederne i 1870, nedskrevet i 1903, Vedels arkiv. Referatet af samtalen med Mohrenheim den 18. juli synes at bygge på Vedels eget brev til Quaade af 19/7. Det er derimod tvivlsomt, om han har benyttet Kriegers dagbøger, skønt han kendte deres eksistens. I hans arkiv findes en notesbog indeholdende excerpter fra Kriegers dagbøger i 1864.
 13. Vedels beretning 1903. Friis (Den danske Regering etc.) bd. III s. 42 siger, at Vedel kom til København midt på dagen. Dette er gætteværk. Mohrenheim siger udtrykkeligt »au soir«, EDN II s. 119. Desuden fortæller Vedel, at da han kort efter hjemkomsten opsøgte Rosenørn var det halvmørkt, altså har klokken været ca. 21.
 14. EDN I s. 119 ff, akter II s. 504 f. Mohrenheims udtryk »matin« skal måske her oversættes ved formiddag. Vedels ord til Quaade om, at han sagde sin »personlige og uansvarlige Mening«, har noget apologetisk ved sig. De kan måske tages som udtryk for, at han angrede en del af det, han havde sagt og derfor over for en 3. mand søgte at mindske virkningen.
 15. Krieger V s. 25, Akter II s. 507, EDN II s. 113 f.
 16. EDN II s. 125 f. Rosenørn forsikrede så sent som den 21/7, at Dmk. ville forblive »strictly neutral«, men hans udtalelse fik ingen betydning, se EDN II s. 126.
 17. Hähnsen II s. 302, 304. Krieger V. s. 27. Platzhoff s. 359.
 18. Akter II s. 503 ff.
 19. Hähnsen II s. 302. Krieger V. s. 27, 29.
 20. Jyske Samlinger, ny række bd. II s. 270, jvf. »Peter Vedel« bd. I s. 89 f. A. Thorsøe: »Frederik VII.s Regering« bd. II s. 679. Kildematerialet til neutralitetserklæringens historie (sagen »Neutralitet III, UM.s arkiv) er meget spinkelt, idet ikke blot udkastene mangler, men også den endelige erklæring af 25/7-1870. Den kendes kun fra den kgl. forestilling af 25/7-1870 og instruktionen til Quaade, Akter II s. 549 og 555. Hvis vi ikke havde Kriegers dagbog og Vedels notat af ca. 23/7-70, Akter II s. 535 f, ville ikke vide meget om forhistorien.
 21. Krieger V s. 28.
 22. Statsrådets Forhandl. s. 359 f.
 23. Hähnsen II s. 307, akter II s. 501 f, 516, 522. Krieger V. s. 29.
 24. Krieger V s. 30 (jvf. dog s. 28), EDN II s. 128.
 25. Det er interessant at se, hvorledes konseilspræsident Holstein, der var overbevist om Preussens sejr, bedømte situationen, da de første meldinger om

- franske nederlag indløb. Den 8/8 skrev han til hustruen: »Jeg have, som du ved, altid antaget, at Preusserne ville være de stærkeste, men at det ville gaa Frankrig ligesom Østrig, det havde jeg dog ikke troet«. Holsteins arkiv. Vedel var af samme opfattelse: akter II, 721 f.
26. Akter II s. 513, 536 f. Krieger V, s. 30. I St. Ferriols indb. den 23/7, EDN II s. 133, indtager argumentet en vigtig plads. Quaaede havde 5 år tidligere i et brev til Bluhme nævnt Kafkas erhverv, Akter I s. 63.
27. Akter II s. 537, Krieger V s. 31.
28. Krieger V s. 30–31.
29. Akter II s. 517 ff. Afsendt fra Berlin 22/7 kl. ca. 18–19, så det har næppe været i UM før sent den 23. eller tidligt den 24.
30. Akter II s. 493 ff. Krieger V. s. 31 f. Historisk Tidsskrift 9 Rk. 4. Bd. s. 183 ff. Raasløff kom tilbage til København den 24. juli.
31. Akter II s. 586 f. jvf. 583. Holstein til hustruen 8/8-70, Holsteins arkiv.
32. Krieger V s. 32 f. Her nævnes også, at Krieger gjorde den kgl. forestilling færdig sammen med Vedel. Dette omtales ikke i Vedels beretning.
33. Akter II s. 535 f.
34. Akter II s. 545 ff, »Neutralitet III«.
35. Akter II s. 551 f.
36. Når Krieger V s. 34 den 25/7 hævdede, at Rosenørn og Holstein var særdeles uheldige i statsrådet, må dette nok tages som et udtryk for hans irritation over, at de to ministre ikke kraftigt forsvarede erklæringen. Statsrådsforhandl. s. 360 ff.
37. Holstein til hustruen 3/8, 5/8-1870. Holsteins arkiv.
38. Liebe til Regenburg 30/8-1870, Regenburgs arkiv. P. Andræ: »Andræs Torsdage i Samvær med Hall og Krieger« s. 33.
39. Akter II s. 538. Krieger V. s. 33.
40. Akter II s. 538 ff. Vedel nævner intet om, at St. Ferriol også var hos Rosenørn. Det fremgår af Krieger V s. 33. Vedel skrev i sit 1. notat d. 26/7 om Cadore: en *allieret* magts afsending. I det 2. notat samme dag er det rettet til: en gesandt fra en *venskabelig* magt.
41. Krieger V s. 35–37. Akter II s. 561, 566, 569.
42. Krieger V s. 36, 39. Akter II s. 578 f.
43. Krieger V s. 38–39.
44. Akter II s. 570–73. Depêchen er afsendt sent om eftermiddagen eller først på aftenen den 28/7. I betragtning af de vanskelige trafikforhold som følge af mobiliseringen, kan den tidligst have været i UM. sent den 29. eller den 30. om morgenen. Krieger nævner den i dagbogen for den 29., men det kan være en senere indførelse, hvoraf der er mange i hans dagbøger. UM.s journal nævner intet om tidspunktet for modtagelsen. Bismarcks udtalelse om den preussiske kronprins findes i Quaaedes indb. af 1/8-1870, akter II s. 589.
45. Ruslands holdning i juli 1870 se G. Heinze: Bismarck und Russland s. 91 f. I UM.s redegørelse til rigsdagen i november 1870 lagde Vedel stor vægt på spm. om de sydtyske staters holdning: »det er ikke usandsynligt, at den preussiske Regjering kunde have besluttet sig til at gjøre Tilbud i Kjøbenhavn, hvis ikke de sydtyske Stater saa hurtigt og bestemt havde erklæret sig for Preussen«.
46. Holstein til hustruen 30/7-1870. Krieger V s. 40 nævner kun eet skib.
47. Tietgens plan om koncession på en direkte telegrafforbindelse mellem Dun-

- kerque og Jylland afviste Vedel 26/7-1870 som neutralitetsstridig, akter II s. 711 f. jvf. 604. Krieger V s. 29, 38.
48. Krieger V s. 42.
 49. Akter II s. 593 f., jvf. Krieger V. s. 43.
 50. Krieger V s. 43. Statsrådsforhandl. den 1/8-1870 er ikke trykt i Friis udgave af statsrådets forhandlinger.
 51. Krieger V s. 44.
 52. Vedels beretning 1903. Vedel hævder, at Cadore først kom til ham og derefter til Rosenørn. I Kriegers (V s. 44) *samtidige* notat siges det modsatte.
 53. Cadore havde indtil d. 11/7-1870 været fransk gesandt i München, se Oncken III s. 467.
 54. Krieger V s. 44. Allerede om eftermiddagen havde Krieger bedt Vedel om at telegrafere, se akter II s. 601. Ifølge Vedels beretning 1903 var det da allerede sket.
 55. Akter II s. 601, Krieger til Vedel 1/8-1870.
 56. Holstein til hustruen 1/8-1870. Her kursiveret. Holsteins arkiv.
 57. Holstein til hustruen 30/7-6/8 1870. Krieger V s. 57.
 58. Krieger V s. 45. EDN II s. 194.
 59. Krieger V s. 46.
 60. Krieger V s. 46. Holstein til hustruen 2/8-1870. Holsteins arkiv.
 61. Akter II s. 607.
 62. Akter II s. 609 ff, 618. Krieger V s. 47-48.
 63. Krieger V s. 48-49.
 64. Holstein til hustruen 3/8-1870. Holsteins arkiv.
 65. EDN II s. 220. Om aftenen d. 3/8 konstaterede Holstein, at regeringens opløsning var stærkt fremskreden. Holstein til hustruen.
 66. Akter II s. 624 ff. I beretningen fra 1903 bebrejdede Vedel grev Frijs at Cadore fik det indtryk, »at vi under visse Eventualiteter ville erklære os for Frankrig«. Bebrejdelsen er næppe berettiget. Frijs gik – ifølge sit eget ref. – ikke ud over de 14 punkter, Vedel havde stillet.
 67. EDN II s. 241. Akter II s. 641 f.
 68. Akter II s. 620. Krieger V s. 52. Krieger henstillede til Haffner, at man samtidig hjemsendte de sjællandske reservebatailloner, men han synes ikke at have insisteret derpå.
 69. Statsrådets Forhandl. s. 367 ff. Krieger V s. 56 noten.
 70. Senere viste det sig, at forslaget slet ikke blev udført. Den engelske regering ville ikke foretage en henvendelse i Paris, før de franske nederlag var så uomtvistelige, at en aktion var blevet formålsløs. Se EDN s. 193 ff, 222 ff, 252 f, 265 ff, 285. Akter II s. 604.
 71. Akter II s. 604 ff.
 72. UJ 4497 p, »Politiske Koncepter 1868-86«. Depêchen er renskrevet, dateret og underskrevet den 5/8, fmtlg. konciperet den 3/8. Den blev aldrig afsendt; måske fordi den ventede på kurerlejlighed, og i mellemtiden var efterretningen om det franske nederlag ved Weissenburg indløbet, jvf. note 74.
 73. Akter II s. 634 Telegrammet er fmtlg. inspireret af Vinds telegram den 5/8-1870, se akter II s. 620.
 74. Akter II s. 634 f. Krieger V s. 55 f. Den 3/8 og 4/8 havde de københavnske aviser »Berlingske Tidende«, »Fædrelandet« og »Dagbladet« bragt stærkt overdrevne kommentarer til meddelelsen om en lille fransk fremgang ved Saarbrücken. Men om eftermiddagen den 5/8 kom den første meddelelse om

- fransk tilbagegang ved Weissenburg. Der var dog ikke tale om en afgørende træfning. Meddelelsen om det store nederlag ved Wörth stod i »Berlingske Tidende's« morgenudgave den 7/8. Samme dag udsendte »Dagbladet« et ekstranummer og »Fædrelandet« en løbeseddel.
75. Krieger V s. 57.
 76. Akter II s. 640 ff.
 77. Holstein til hustruen 8/8-1870. Holsteins arkiv. Grev Frijs til Vedel 8/8-1870, akter II s. 640. Disse breve viser, at Hall og Fenger endnu håbede, modsat Krieger, akter II s. 635.
 78. Akter II s. 659 f. Statsrådets Forhandl. s. 373 f.
 79. Holstein til hustruen 8/8-1870. I UM. synes man allerede nu at have betragtet krisen som overstået, thi sekretær Koefoed fik den 10/8 lov til at rejse på ferie til Sverige. Koefoed til Vedel 10/8-1870.
 80. Frijs 8/8-1870 til Andræ, akter II s. 639. Liebe til Regensburg 30/8-70.
 81. Kriegers holdning i 1870 har fået et særdeles velvilligt, men noget uforjænt eftermæle takket være senere udtalelser af Chr. IX, Holstein og Vedel. Sidstnævnte er den mest kritiske. I beretningen fra 1903 siger han bl. a., at det ikke var usandsynligt, at Krieger (som grev Frijs mente) ville vige tilbage fra at gå *imod* alliancepartiet. Chr. IX skal have sagt til Mohrenheim, der i januar 1879 refererede det for Vedel, at han »kun stolede paa Krieger«. Hvis udtalelsen er faldet sådan, er den absurd, når man betænker Holsteins og Rosenørns holdning. (Vedels dagbog 28/1-1879). Endnu mere besynderlig er grev Holsteins udtalelse til en tysk officer i november 1873: »von seinen Kollegen haben ihn hierbei nur der Minister Krüger unterstützt«. Platzhoff s. 380.
 82. Vedels beretning 1903.
 83. Sagen 3. G Peter Vedel.
 84. Akter V s. 506.
 85. Akter II s. 722-23.
 86. Platzhoff s. 365 f., 367-68. Krieger V s. 116. Akter III s. 4. Skildringen af Vedels stilling til det nordlesvigske spørgsmål indtil foråret 1875 bygger først og fremmest på hans samtidige – og i den udstrækning det er muligt – uofficielle udtalelser. Beretningen fra foråret 1875 er der i denne forbindelse set bort fra.
 87. Akter III s. 37, 35, 25 f, 14.
 88. Akter III s. 36.
 89. Akter III s. 37. Hähnsen II s. 350. EDN II s. 433 f og 436.
 90. Vedels notater september 1872, i »Optegn. 1849-97«. Akter III s. 103 f.
 91. Akter III s. 109.
 92. Akter III s. 114. Frijs til Vedel 29/6-1872. I brevet siger Frijs ikke klart, hvad sagen drejer sig om, men af Vedels notater fra september 1872 fremgår det, at Frijs ikke ville påtage sig missionen.
 93. Akter III s. 115, 117 f. Platzhoff s. 375 ff.
 94. Akter III s. 427 (16/11-1875). Vedels notater september 1872.
 95. Krieger V s. 244. Vedels notater sept. 1872.
 96. Vedels notater september 1872.
 97. Vedels notater september 1872. Akter III s. 121 ff. Krieger V s. 245.
 98. Akter III s. 131 ff.
 99. Platzhoff s. 378 ff. Vedels notater sept. 1872. Sagen 7 D 75.
 100. Vedels notat 17/1 og 25/1-1873, i »Optegn. 1849-97«.

101. Akter III s. 158 ff, jvf. 187, 245.
102. EDN II s. 516 f, Vedels notat 27/5-1875 i »dagbog 1866, 69, 74-77«.
103. EDN II s. 527 f. jvf. 538. IV s. 292 f, 536.
104. Akter III s. 391 f.
105. Platzhoff s. 401 f.
106. Akter V s. 95 jvf III s. 407 og 415. I brevet til Rosenørn den 14/7-1875 kalder Vedel den en exposé sammenskrevet »til min egen Underretning«. Dette skyldes fmltg., at det ikke dengang blev til noget med at forelægge den for rigsdagen.
107. Beretningen er i alt væsentligt trykt i akter V s. 31-69.
108. Akter V s. 31 note 2, s. 32 f, 35-39. Det originale koncept er i UM.s arkiv.
109. Akter V s. 60, 68, 69 note 2.
110. Akter III s. 432-35.
111. Akter III s. 449 ff. Om Hjort-Lorenzen se III s. 438 f. Konceptet findes i Vedels arkiv »Optegn. 1865-79«. EDN II s. 542 f., 545 f.
112. Akter III s. 457 ff, 464 ff. I Paris kendte man heller intet hertil.
113. Akter III s. 513 ff. Platzhoff 407-12. Hähnsen II s. 439-40.
114. Akter III s. 539, 545-48. Bismarck spekulerede atter på at få Østrig med til en ophævelse af art. V. Platzhoff s. 408.
115. Akter II s. 722.
116. Akter II s. 750.
117. EDN II s. 344 ff, 357 f., 363 f., 377 f.
118. Akter II s. 760, 776-77. Gesandten i London, Bülow, fik samtidig en tilrettevisning, fordi han på egen hånd havde udtalt sig til gunst for denne sag, Akter II s. 783.
119. Akter II s. 778.
120. Akter III s. 98 ff., jvf. 94. V s. 50 f og 389.
121. EDN II s. 440. Vedels notat 7/11-1872 i »Optegn. 1849-97«.
122. Akter III s. 167 ff.
123. Vedels notater 9/12-1874 og 27/5-1875 i »dagbog 1866, 69, 74-77«. Om Vedels samtaler med Wyke og Mohrenheim se hans notater 26/10, 8-9/12-1874, 14/1 og 8/2-1875, jvf. Friis: »Den danske Regering . . .« III s. 319 f.
124. Krieger VI s. 30. Også Steinmanns forgænger, general Thomsen, havde været inde på tanken, jvf. Folketingstid. 1874/75 sp. 2053.
125. Akter III s. 336 ff.
126. Vedels notat 2/1-1875.
127. Vedel til Quaade 22/12-1870, Quaades arkiv.
128. Akter III s. 3, 9 f., 24.
129. Mackeprang: »Nordslesvig 1864-1909« s. 76 f.
130. Vedel til Quaade 24/4-1871, Quaades arkiv.
131. Quaade til Vedel 3/6-1871; Vedel til Quaade 11/6-1871, Quaades arkiv.
132. Om kommissionen se sagen 7 B 5 samt Fallesens privatarkiv. Dens danske medlemmer blev stiftamtmand Dahlmann, Aalborg og Bornholms kommandant, oberst Fallesen.
133. 7 B 5. »Danmarks Tractater 1863-1879« s. 319 ff. Mackeprang s. 78 f. Statsrådets Forhandl. s. 377-78.
134. Vedel til Quaade 24/1-1872, Quaades arkiv.
135. Auswärtiges Amt pk. 22. Mackeprang s. 87 f.
136. Akter III s. 290 ff, 297, 302 f., 307-08, 311 ff., jvf. Auswärtiges Amt pk. 17, Philipsborn til Heydebrand 7/10-1874, Platzhoff s. 384 ff.

137. I oktober 1870 gav Rosenørn for et rigsdagsudvalg en summarisk oversigt over begivenhederne i juli-august 1870. Udvalget var ikke tilfreds med disse oplysninger og beklagede, at rigsdagen ikke var blevet taget med på råd. Mere skete der ikke. Folketingstid. 1870/71 sp. 31, 130 f., 4427 ff og 5275 ff. Tillæg B sp. 897-901, 904-14. Jvf. »Danmarks Rigsdag 1849-1949« bd. IV s. 206-07.
138. Folketingstid. 1874/75 sp. 2860, 3074 f.
139. Akter III s. 345.
140. Vedels notat 3/2-1875, i »dagbog 1866, 69, 74-77«.
141. Ibid. Akter III s. 347, 349-50 f.
142. Folketingstid. 1874/75 sp. 4481 ff., 4494 og 4507. Akter III s. 354 f. 357 f.
143. Troels G. Jørgensen: »Tre Professorer«, s. 134.
144. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 295.
145. »Peter Vedel« bd. I s. 23. Vedels notat 9/11-1865, jvf. akter I s. 75.
146. Danske Magazin ibid. Akter II s. 270, jvf. 246, 360.
147. Akter III s. 485 ff, jvf. Vedels notat 25/4-1876; Krieger VI s. 192.
148. Vedels notat 3/4-1877 i »dagbog 1877«.
149. Akter III s. 493. Danske Magazin 7 Rk. 3. Bd s. 315.
150. Akter III s. 277, 407 f., 412 f.
151. Vedels notat 11/6-1875. I beretningen fra 1903 om 1870 gentages angrebet.
152. Vedels notat 8/10-1875 i »dagbog 1866, 69, 74-77«.
153. Vedels notat 6/10-1875.
154. Vedel til Quaade 10/11-1875, Quaades arkiv.
155. Frantz Bille til Vedel 7/4-1878, V.s arkiv. Akter IV s. 11. Krieger VII s. 7-8.
156. Akter IV s. 11. Om kabinetssekretær Lagerheims frygt for kong Oscars planer se Friis: »Den danske Regering...« bd. IV s. 92 og svensk Historisk Tidsskrift 1947 s. 237, jvf. Krieger VII s. 8. Der tales hele tiden om 1854, men 1853 er rigtigere.
157. Statsrådets Forhandl. s. 384 ff.
158. Krieger VI s. 299, 317.
159. EDN III s. 21-22. Rosenørn til Vedel 14/4-1878, ikke trykt. Det er uvist, om Oscar II medbragte et udkast til en neutralitetserklæring.
160. F. Bille til Vedel 21/4-1878. EDN III s. 29 og 315-17.
161. Akter IV s. 17.
162. Akter IV s. 16-17. EDN III s. 35.
163. »Love og Anordninger 1853-54« s. 512 ff. Den svensk-norske erklæring er bl. a. trykt i »Motion nr. 108«, den svenske rigsdags 2. kammer, 1899.
164. Statsrådets Forhandl. s. 389 f. Kgl. forestilling 2/5-1878. Akter IV s. 20, 29 f. Krieger VII s. 17.
165. Krieger VII s. 17. Omtalen af Kiel er mærkværdig. Måske en reminiscens fra helstatens dage.
166. Vedels notat 2-3/5 1878 i pk. »Diverse I«.
167. Akter IV s. 21-22. EDN III s. 39, jvf. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd s. 323. Christiansø var kort efter Krimkrigen blevet nedlagt som flådehavn.
168. Akter IV s. 22-23.
169. Akter IV s. 24.
170. Martens: Nouveau Recueil Général des Traités. Tome XX. Göttingen 1875. S. 698 f. Krieger VII s. 18. Akter IV s. 18, 38-40.
171. Thaulow: Estrup. S. 151, 350, 352. Jvf. Akter V s. 411.
172. Vedels arkiv pk. »Diverse I«.

173. Akter IV s. 25 ff.
 174. Akter IV s. 35 ff.
 175. Krieger VII s. 23.
 176. EDN III s. 49.
 177. Akter IV s. 40 ff.
 178. Akter IV s. 54 ff.
 179. Thaulow: Estrup. S. 353. Jvf. Akter V s. 412-13.
 180. Ifølge »Statistisk Tabelværk 4. Rk. Litra D. nr. 3«, Kbhvn 1880, modtog Danmark i 1879 fra England 2.888.586 tdr. kul mod 30.145 tdr. fra Tyskland.
 181. Thaulow: Estrup s. 353. Jvf. Akter V s. 415.
 182. Krieger VII s. 23. Danske Magazin 7. Rk. 3 Bd. s. 324 f. Frijs til Vedel 23/5-1878, ikke trykt. EDN III s. 53.
 183. Thaulow: Estrup s. 355-57. Jvf. Akter V s. 416 ff.
 184. Ibid. 350-51, jvf. Akter V s. 422 f.
 185. Sagen »Neutralitet III«. Krieger VII s. 24. Den 25/5 foreslog Vedel dette til Nellesmann, der fmltg. lod det gå videre til Estrup, som den 26/5 var »beroliget ved Vedels Tilbud«, Krieger VII s. 24. Martens: Nouveau Receuil, tome XX s. 702.
 186. Akter IV s. 58-59.
 187. Akter IV s. 62-63.
 188. Vedels notat 3/2-1879, i »dagbog 1879«. Krieger VII s. 93 f. Akter IV s. 166. EDN IV s. 4, 12 f.
 189. Platzhoff s. 413 ff, Hähnsen II s. 445 ff. EDN III s. 9-17, 156 ff. Bismarcks udtalelse, se Platzhoff s. 431. EDN IV s. 378 ff.
 190. Vedels notater november 1878 om det cumberlandske giftemål i pk. »Forskellige Optegnelser og Samlinger 1853-1906«. Krieger VII s. 50-51 EDN III s. 147, 183, 189, 233. Thaulow (Estrup s. 158) hævder, at det var Rosenørns og Vedels skyld, når det ikke var blevet forhindret, at hertugen ved ankomsten til Dmk. »var blevet forvandlet til hannoveransk Tronprætendent«. De skulle have handlet på egen hånd og fået en irrettesættelse af kongen. Kilden er Nellesmanns brev af 31/12-1878 til Krieger. Citatet er forkert. Brevet drejer sig ikke om Rosenørn og Vedel, men om hofmarskal Løvenørn. Af Vedels optegnelser fra januar 1879 fremgår det, at han fik skylden for, at hertugen var blevet inviteret til UM.s off. middag. Vedel fralagde sig dog ethvert ansvar. Se »dagbog 1879« 4/1 og 6/1.
 191. Vedels notater 3/1, 7/1, 20/1, 30/1 og 3/2-1879. Krieger VII s. 82, 87, 93.
 192. Vedel til gesandt . F. Kiær 21/12-1875. Kiærs privatarkiv.
 193. Vedel til gesandt F. F. Kiær 19/3-1879. Kiærs privatarkiv.
 194. Akter IV s. 235, 254, 294, 284, 288. Krieger VII s. 96. EDN IV s. 156, 229. Gortshakov var dog knap så pessimistisk, ibid. s. 154 og 158, men lord Odo Russell skrev 10/2-79 fra Berlin: »the worst of it is, that if Denmark shews too much resentment Bismarck will continue his revenge«. EDN. IV s. 71.
 195. Akter IV s. 294.
 196. Krieger VII s. 97, jvf. EDN IV s. 42, 12 f.
 197. Krieger VII s. 100, jvf. EDN V s. 43.
 198. Akter IV s. 166-68.
 199. Akter III s. 159, I s. 534, V s. 24-25.
 200. EDN IV s. 37-38, citeret efter oversættelsen i Friis IV s. 435-36.
 201. Akter I s. 669, 685-86. Se endvidere »Peter Vedel« bd. II.
 202. Vedels notat 5-6/2 1879, i »dagbog 1879«. EDN IV s. 36.

203. Akter IV s. 276 ff, jvf. 175, 179, 186, 217. Krieger VII s. 98, 101, 104 ff. EDN IV s. 14, 24, 35 f. »Dagbladet« 14/2-1879. Topsøe og Vedel konfererede under krisen, Vedels notat 6/2-1879.
204. EDN IV s. 41 f.
205. EDN IV s. 26–28. Vedels notat 6/2-1879.
206. Vedels notat 6/2-1879.
207. se »Peter Vedel« bd. II s.
208. Akter IV s. 186 ff.
209. Akter IV s. 311 f. Jvf. EDN IV s. 580.
210. Akter IV s. 312. Jvf. EDN IV s. 137.
211. Akter IV s. 190.
212. Friis: »Den danske Regering . . . « bd. IV s. 443.
213. EDN IV s. 94.
214. Akter IV s. 220, 232, efterskriften.
215. Krieger VII s. 101–102.
216. Krieger VII s. 104.
217. Vedels notat 8/2 og 10/2-1879. Krieger VII s. 104.
218. Krieger VII s. 101–102. Vedels notat 10/2-1879.
219. Akter III s. 451–52.
220. Akter I s. 771, III s. 160, 454, Vedel til Kiær 21/12-1875, Kiærs arkiv.
221. Akter IV s. 217–20.
222. Krieger VII s. 107.
223. Ibid.
224. Vedels notat 16/2-1879, jvf. Akter IV s. 268 f. Det var en gammel tanke hos Vedel, at grev Frijs kunne bruges som forhandler, se Akter III, 187.
225. Vedels notat 24/2-1879. Akter IV s. 291–93.
226. Akter IV s. 255 ff. Under samtalen med Bülow havde Quaade ifølge sin instruktion fremhævet de mange eksempler på Danmarks fredelige holdning over for Preussen siden 1864, f. eks. følgende: »I 1870 havde Danmark allerede midt i Juli ved Hjælp af Rusland givet Forsikkring i Berlin om, at vi vilde bevare en strikte Neutralitet« (Akte IV s. 230). Det var en sen oprejsning, Rosenørn her fik.
227. Vedels notat 3/3-1879.
228. Platzhoff s. 466 ff.
229. Akter IV s. 336 Krieger VII s. 128.
230. Akter IV s. 331–33.
231. Akter V s. 1.
232. Akter V s. 3–92. Til Friis' oplysninger om beretningens tilblivelse har jeg intet at tilføje. Krieger VII s. 115, 123. Vedel 14/3-1879.
233. Folketingstid. 1878/79 sp. 1611, jvf. akte IV s. 353, 363–64.
234. Vedels notat 1/3-1879.
235. Vedel til Kiær 19/3-1879. Kiærs arkiv. Den franske gesandt i Petersborg havde samme opfattelse som Vedel, se EDN IV s. 118.
236. EDN IV s. 233.
237. Akter IV s. 438 ff, 461 ff. EDN IV s. 265. Platzhoff s. 472 f.
238. Vedel til Hegermann-Lindencrone 6/12-1879, Hegermann-L.s arkiv. Jvf. EDN IV s. 276 og Vedels brev til Topsøe 27/11-1879. Topsøes arkiv.

Hjemmet i Rosenvænget. Vedels historiske interesser. (S. 142–172).

1. Standardservitut i Vedels skøde. Meddelt af ejendommens nuværende ejer landsretssagfører E. Polack.
2. Heiberg-Krieger bd. I s. 172 f.
3. *Ibid.* s. 203, 256, 263, 307, 315. Danske Magazin 7 Rk. 3 Bd. s. 146, 150, 224. Målebrevet er dateret 7/4-1864. Prisen for grunden var 3000 rdl. Skødet er dateret 11/4-1864 og tinglyst 23/5-1864. Udenbys Klædebo Kvarter nr. 245. Fra Badstuestræde var Vedels i april 1864 flyttet til Østerbrogade 21. Indflytningen i Rosenvænget synes at have fundet sted den 16. april 1865, idet fru Vedel på 25 årsdagen skrev et dateret digt i anledning af jubilæet.
4. Elna Erichsens beretning findes i pk. »Tillæg II«. E. E. var en nær veninde af Annette Vedel og boede nogle år efter århundredskiftet i Vedels hjem. Hendes beretning bygger især på meddelelser fra Annette Vedel.
5. Landsarkivar Georg Saxilds skildring i pk. »Tillæg II«. Huset findes endnu, men er næsten ukendeligt efter gkl. Weimanns ombygning i 1915.
6. Skødet 11/4-1864. Udsynet sikredes ved anlæg af Rosenvængets Parallevej, der endnu findes på Finsensinstituttets grund.
7. Vedel til Kiær 5/11-1872, Kiærs arkiv. Elna Erichsens beretning. Valdemar Vedel i »Mit Hjem« II s. 46. Forsk. bidrag udg. af Nationaltidende 1912.
8. Peter Vedel født 16/8-1862, død 2/3-1922, cand. polyt. havneingeniør i Århus, Annette Vedel født 2/7-1863, død 9/5-1943, fabriksinspektør, Valdemar Vedel født 9/11-1865, død 16/2-1942, cand. jur., dr. phil., professor i litteraturhistorie. Henrik Vedel født 20/5-1867, død 26/8-1932, cand. jur., departementschef.
9. V. Vedel: »Mit Hjem« II s. 47–48. Elna Erichsens beretning.
10. Skildringen bygger især på »Familiebrevne 1850–1912«.
11. Vedel til faderen 3/8-1874, »Brevne til og fra Forældre og Søskende« 1847–1903. Vedels moder døde i 1872.
12. Vedel til hustruen 14/7-1870, »Familiebrevne 1850–1912«. Egern var dengang ukendt i Københavns omegn. Wegmann til Vedel 15/10-1893.
13. Heiberg-Krieger bd. II s. 19.
14. Annette Vedel til Aage Friis 10/1-1938. »Tillæg II«. »Familiebrevne«.
15. Valdemar Vedel »Mit Hjem« II s. 49.
16. Peter Vedel til Annette Vedel 28/6-1874. »Familiebrevne«. Vald. Vedel anf. sted s. 47. Det skal dog bemærkes, at helt uden føling med det religiøse liv var Vedel ikke, jvf. Wegmann til Vedel 15/10-93, hvor hun skriver om hans livsanskuelse: »en Forherligelse af »Livet«, Livskraftens Styrke stillet som det høieste«. Dette er næppe en kristelig anskuelse, men nok en religiøs.
17. Vedels notat 26/3-1877. Nordisk Tidsskrift 1943 s. 243.
18. Gads danske Magazin 1925 s. 559.
19. Gads danske Magazin 1911 s. 362.
20. Vedel til Meldahl 14/6-1882. Meldahls arkiv.
21. Elna Erichsens beretning. Udat. brev fra fru Heydebrand til fru Vedel. Akter III s. 356.
22. Vedel til Kiær 4/1-1873. Vedels afsky for alt, hvad der var officielt, kom bl. a. til udtryk i en udat. billet, han engang sendte sin hustru i anledning af, at han uventet var blevet tilsagt til taffel: »Ak, Ak, Ak, Jeg skal idag

- ud til Fredensborg til Middag . . . Ak, Ak, Ak. Din P. V.« Med en sådan indstilling er det forståeligt, at han hverken som sine forgængere eller efterfølgere blev udnævnt til kammerherre. Skønt intet skriftligt bevis foreligger, må det anses for overvejende sandsynligt, at han bestemt har afvist tanken om at få en hofcharge, hvis en sådan tanke har været fremsat. Det er nemlig meget vel muligt, at hele hans stilling til hoffet – uanset det gode personlige forhold til kongen, kronprinsen og prins Hans – har været så velkendt, at spørgsmålet aldrig er blevet aktuelt.
23. Episoden er fortalt af Elna Erichsen. Den bekræftes af St. Ferriols brev af 24/12-1870 til Vedel.
 24. Vedel til Doria 25/10-1869, i Vedels arkiv. Vedel til Quaade 7/1-1866, Quaades arkiv, Vedel til Kiær 26/5-1888, Kiærs arkiv, Catalani til Vedel udat. Vald. Vedel anf. sted s. 47. Afd. ing. Peter Vedels oplysning.
 25. Annette Vedel til Aage Friis 10/1-1938. »Tillæg II«. Vald. Vedel anf. sted s. 47. Elna Erichsens beretning. Afd.ing. Peter Vedels oplysning. Rubin til Vedel 20/8-1895. Vedel til Rubin 3/9-95, 16/9-1902.
 26. Annette Vedel til Aage Friis 10/1-1938.
 27. G. Saxilds skildring i »Tillæg II«.
 28. Gads danske Magasin 1911 s. 362.
 29. Aage Friis i Nordisk Tidsskrift 1943 s. 257. Erik Henrichsen i Gads danske Magasin 1911 s. 366. Også Erik Arups mindeartikel i Illustreret Tidende den 12/2-1911 er præget af en beundring, der vidner om, at han i Vedel har set en slags meningsfælle.
 30. Brøchners breve til Vedel ialt ca. 30 mellem 1869–75. H. Høffding til Vedel 6/1-1876.
 31. G. Brandes til Vedel 17/12-1875. I stedet talte pastor Ewaldsen, hvis ord af mange blev opfattet, som om Brøchner på dødslejet havde fornægtet sin antikristelige indstilling. Høffding ville have Vedel til at offentliggøre en berigtigelse, men også dette afslog Vedel: han ønskede ikke, at hans afdøde ven skulle blive genstand for en avispolemik. Høffding til Vedel 6/1-1876. Vedel til Høffding (koncept) 8/1-1876 »Brøchnersagen«, Vedels arkiv.
 32. Vedel til hustruen 1/7-1881 og juli 1885, »Familiebreve«. Vedel til sønnen Peter 21/10-(1902).
 33. H. Fenger: »Den unge Georg Brandes«. s. 207.
 34. Meddelt mig af fru Edith Philipp 1/7-1958. Bekendtskabet med fru Brandes fortsattes (gennem børnene) til fru Brandes' død.
 35. V. Pingel til Vedel 13/6-1882. Det fremgår ikke direkte af Vedels papirer, at han deltog i den økon. hjælp til G. B., men vel indirekte, idet Pietro Krohn i april 1892 opfordrede Vedel til at *fortsætte* en periode endnu som bidragsyder. I 1891 forsøgte man at skaffe G. B. en statsunderstøttelse, og en adresse blev tilstillet regeringen. Vedel var ikke blandt underskriverne, da initiativtagerne ønskede at tage hensyn til hans stilling. I stedet opfordrede Julius Lange ham til at gøre sin indflydelse gældende over for Mogens Frijs-fraktionen i landstinget. J. Lange til Vedel 21/2-1891, »Brandessagen« i Vedels arkiv.
 36. Vedels arkiv »Diverse III«.
 37. I Georg Brandes arkiv findes ialt 28 breve fra Vedel skrevet 1872–88.
 38. Vedels optegnelser 1872, i »Privatpapirer 1864–1900«.
 39. H. Fenger: »Den unge Georg Brandes« s. 234.
 40. G. Brandes: »Samlede Værker«, bd. IV, 1900 s. 135 og 140 f.

41. Vald. Vedel: »Mit Hjem« II s. 47. Valdemar Vedel blev selv dybt påvirket af Georg Brandes, se Paul Rubow i »Berlingske Aftenavis« 11/12-59.
42. Vedel og Topsøe var meningsfæller i politiske spm. Se Vedels breve til Topsøe i dennes arkiv og Topsøes til Vedel. H. Stangerup: »Kulturkampen« bd. I s. 14, 22 og 69 f. Vilhelm Andersen: »Vilhelm Topsøe« s. 35, hvor V. A. skriver, at Vedel forespejlede Topsøe, at han kunne blive hans efterfølger. Jeg har intet fundet, der kan bestyrke denne påstand.
43. Vedels optegnelser 1872. Vedel til sønnen Peter 28/3-(1903) og udat.
44. Vedels optegnelser 1872. Jvf. Akter III s. 246.
45. Ibid.
46. Elna Erichsens beretning.
47. Vedels optegnelser 1872.
48. Vald. Vedel: »Mit Hjem« II s. 47. Gads danske Magasin 1911 s. 364.
49. »Levnedsbeskrivelse af de ved Kjøbenhavns Universitets Firehundredaarsfest promoverede Doktorer og Licentiatier«, Kbhvn 1879, s. 63.
50. Det juridiske Fakultets Dekanatspapirer 1877-81. Universitetets arkiv nr. 1275.
51. Ibid. Krieger VII s. 55-56. (Undtagelsen er Trap)
52. Ibid. Vedels notat 4-5/6-1879, i »dagbog 1879«.
53. Videnskabernes Selskabs historiske og filosofiske Afd. 5 Rk. 4. Bd.
54. Vedel til Edv. Holm 1/7-1868, Holms arkiv. Holm til Vedel 3/7-1868.
55. Universitetets festskrift i anledning af kronprinsparrets formæling.
56. Holm til Vedel 31/7, 4/8-1869. Vedel til Holm 5/8-1869.
57. Historisk Tidsskrift 8 Rk. 3. Bd. s. 199.
58. Historisk Tidsskrift 2. Rk. 1. Bd. s. 703. Krieger blev samtidig medlem.
59. Historisk Tidsskrift 10. Rk. 5. Bd. s. 89-90. Offentliggørelse skete i 3. Rk. 1.-5. Bd.
60. Holm til Vedel 6/3-1869.
61. Vedel til Bruun 12/3-1869, i Bruuns arkiv.
62. Holm til Vedel 31/7-1869, jvf. Krieger IV s. 271.
63. Historisk Tidsskrift 4. Rk. 1. Bd. s. 467-678 og 4. Bd. s. 537-633. Jvf. Krieger IV s. 300, 311, 319, 324. Akter III s. 348, 350 f.
64. Krieger IV s. 249 f., V s. 180. Vedel til Quaade 7/6 og 24/6-71, Quaades arkiv, jvf. Akter III s. 348. Holms anmeldelse findes i Historisk Tidsskrift 4. Rk. 2. Bd. s. 890 ff.
65. Historisk Tidsskrift 4. Rk. 1. Bd. s. 677, 4. Bd. s. 631 f, Brevvexling s. X.
66. Historisk Tidsskrift 4. Rk. 1. Bd. s. 475 f, 4. Bd. s. 537-43.
67. Krieger IV s. 265-66.
68. Krieger V s. 347.
69. Vedel til Quaade 16/8-1876, Quaades arkiv.
70. Vedels notat 22/4-1877, i »dagbog 1877«.
71. Vedels notat 29/4-1877, 6/5, 10/5, 11/5, 12/5-1877. Krieger VI s. 232-233. Carlsbergfondet var dengang ikke mere kendt, end at Vedel først omtalte det som »Carlsbaderfondet«.
72. Holm til Vedel 23/1-1879, Madvig til Vedel 12/1-1882. Af takkebrevene kan det ses, at værket blev udsendt kort før jul 1882.
73. Holm: »Danmarks-Norges Historie 1746-1766«, bd. III 1. afd., noter s. 17. jvf. »1766-1770«, bd. I 1. afd. s. 141 ff. Holms dom glædede Vedel meget, se Vedel til Holm 9/12-1897.

74. Goos til Vedel 11/1-1883, Frijs til Vedel 15/1-1883, Jules Hansen til Vedel 2/4-1883, i »Takkebreve for Bernstorffbogen«.
75. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 82.
76. »Illustreret Tidende« 12/2-1911.
77. »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« s. 353, 357, 371-72.
78. Vedel til C. St. A. Bille 15/11-1883, Vedel til Holm 9/12-1897.
79. C. F. Allen: »Haandbog i Fædrelandets Historie«, 2. udg. 1842 s. 528, 531, 554. A. Fabricius: »Illustreret Danmarkshistorie for Folket«, 2. udg. 1862 s. 505, 509, 523. C. F. Molbech: »Historisk Tidsskrift« 2. Rk. 4. Bd. (1852) s. 530, 583. J. Kragh Høst: »Clio« 1821 s. 18-19, samme forf.: »Entwurf einer Geschichte der dänischen Monarchie« I Theil s. 82 f. P. A. Munch: »Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug«, 1838 s. 428 f. L. Baden: »Kong Frederik V.s Regjerings Aarbog«, 1832 s. 78.
80. »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« s. 353.
81. Ibid. s. 356. Det var et af de punkter, hvor Holm og Vedel var uenige.
82. Ibid. s. 359-60.
83. Ibid. s. 370.
84. Det vil her føre for vidt at gå nærmere ind på disse emner. Interesserede henvises til min aghandling »Danmark-Norges Udenrigspolitik 1755-1763«, der findes i det kgl. biblioteks manuskriptsamling.
85. Vedel har skrevet om følgende personer: A. F. von der Asseburg, J. F. Bachhoff, F. Berregaard, Otto Blome, F. H. de Cheusses, F. L. Dehn, W. C. Diede, C. W. Dreyer, A. G. Eyben, F. Eyben, C. H. Gleichen, M. Hübner, C. A. von John, H. Krabbe-Carisius, R. F. Lynar, F. G. J. Moltke, J. L. F. von Moltzahn, D. G. Monrad, F. C. F. von Pechlin, Otto von Plessen, Wulff H. B. Scheel-Plessen, G. J. Quaade, H. Reedtz, N. Rosenkrantz, Saint Saphorin, V. F. Schmettow, og Chr. Skeel.
86. Vedel til Bricka 7/11, 22/11 ca. 30/11 1891, Brickas arkiv. Bricka til Vedel 26/11, 30/11 1891 og 28/2 1892. Schwänenflügel: »Livsfragmenter« s. 87.
87. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 73.
88. Brickas Lexicon Bd. XIII s. 313 f. »Peter Vedel« bd. 1 s. 74.
89. Brickas Lexicon Bd. XI s. 454 ff. Vedel hævdede, at også denne artikel var blevet »mutileret«. Vedel til Bricka 15/1-1897, Brickas arkiv.
90. »Nordisk Tidsskrift« 1893 s. 577 ff.
91. Vedel til Holm 15/11-1909, Holms arkiv. Brevet er dikteret til V. Vedel.
92. Alex. Thorsøe: »Den danske Stats Historie 1814-1848«.
93. Vedel til Bricka 27/10-1888 jvf. 25/3-1902, Brickas arkiv.
94. »Illustreret Tidende« 10/12-1893.
95. Brevet findes i afskrift i »Tillæg II«.
96. Neergaard til Vedel 22/11-1883, Vedel til Neergaard 24/11-1883, i Neergaards arkiv.
97. Vedel til Neergaard 31/12-1890, N.s arkiv.
98. Vedel til Neergaard 25/2-1891, N.s arkiv. Neergaard til Vedel 15/4-1891, jvf. forordet til bd. II »Under Junigrundloven«.
99. Neergaards erindringer s. 229.
100. »Under Junigrundloven«, bd. I s. 576, jvf. Aage Friis i »Historisk Tidsskrift« 9. Rk. 1. Bd. s. 107.
101. I Neergaards arkiv findes en pakke indeholdende historiske optegnelser (ialt ca. 80 hæfter) og en anden pakke med notesbøger fra 1881 ff. Begge pakker

74. Goos til Vedel 11/1-1883, Frijs til Vedel 15/1-1883, Jules Hansen til Vedel 2/4-1883, i »Takkebreve for Bernstorffbogen«.
75. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 82.
76. »Illustreret Tidende« 12/2-1911.
77. »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« s. 353, 357, 371-72.
78. Vedel til C. St. A. Bille 15/11-1883, Vedel til Holm 9/12-1897.
79. C. F. Allen: »Haandbog i Fædrelandets Historie«, 2. udg. 1842 s. 528, 531, 554. A. Fabricius: »Illustreret Danmarkshistorie for Folket«, 2. udg. 1862 s. 505, 509, 523. C. F. Molbech: »Historisk Tidsskrift« 2. Rk. 4. Bd. (1852) s. 530, 583. J. Kragh Høst: »Clio« 1821 s. 18-19, samme forf.: »Entwurf einer Geschichte der dänischen Monarchie« I Theil s. 82 f. P. A. Munch: »Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug«, 1838 s. 428 f. L. Baden: »Kong Frederik V.s Regjerings Aarvog«, 1832 s. 78.
80. »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« s. 353.
81. Ibid. s. 356. Det var et af de punkter, hvor Holm og Vedel var uenige.
82. Ibid. s. 359-60.
83. Ibid. s. 370.
84. Det vil her føre for vidt at gå nærmere ind på disse emner. Interesserede henvises til min aghandling »Danmark-Norges Udenrigspolitik 1755-1763«, der findes i det kgl. biblioteks manuskriptsamling.
85. Vedel har skrevet om følgende personer: A. F. von der Asseburg, J. F. Bachhoff, F. Berregaard, Otto Blome, F. H. de Cheusses, F. L. Dehn, W. C. Diede, C. W. Dreyer, A. G. Eyben, F. Eyben, C. H. Gleichen, M. Hübner, C. A. von John, H. Krabbe-Carisius, R. F. Lynar, F. G. J. Moltke, J. L. F. von Moltzahn, D. G. Monrad, F. C. F. von Pechlin, Otto von Plessen, Wulff H. B. Scheel-Plessen, G. J. Quaade, H. Reedtz, N. Rosenkrantz, Saint Saphorin, V. F. Schmettow, og Chr. Skeel.
86. Vedel til Bricka 7/11, 22/11 ca. 30/11 1891, Brickas arkiv. Bricka til Vedel 26/11, 30/11 1891 og 28/2 1892. Schwänenflügel: »Livsfragmenter« s. 87.
87. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 73.
88. Brickas Lexicon Bd. XIII s. 313 f. »Peter Vedel« bd. 1 s. 74.
89. Brickas Lexicon Bd. XI s. 454 ff. Vedel hævdede, at også denne artikel var blevet »mutileret«. Vedel til Bricka 15/1-1897, Brickas arkiv.
90. »Nordisk Tidsskrift« 1893 s. 577 ff.
91. Vedel til Holm 15/11-1909, Holms arkiv. Brevet er dikteret til V. Vedel.
92. Alex. Thorsøe: »Den danske Stats Historie 1814-1848«.
93. Vedel til Bricka 27/10-1888 jvf. 25/3-1902, Brickas arkiv.
94. »Illustreret Tidende« 10/12-1893.
95. Brevet findes i afskrift i »Tillæg II«.
96. Neergaard til Vedel 22/11-1883, Vedel til Neergaard 24/11-1883, i Neergaards arkiv.
97. Vedel til Neergaard 31/12-1890, N.s arkiv.
98. Vedel til Neergaard 25/2-1891, N.s arkiv. Neergaard til Vedel 15/4-1891, jvf. forordet til bd. II »Under Junigrundloven«.
99. Neergaards erindringer s. 229.
100. »Under Junigrundloven«, bd. I s. 576, jvf. Aage Friis i »Historisk Tidsskrift« 9. Rk. 1. Bd. s. 107.
101. I Neergaards arkiv findes en pakke indeholdende historiske optegnelser (ialt ca. 80 hæfter) og en anden pakke med notesbøger fra 1881 ff. Begge pakker

- er blevet gennemgået for at se, om der skulle være referater af samtaler med Vedel. Resultatet var negativt. I to brune notesbøger fra april og juli kvartal 19? findes under datoerne 6/4, 18/4, 2/6-5/6, 7/7-21/7, 11/8 og 13/8 en del ret utydelige blyantsnotitser om den udenrigspolitiske situation 1863-64. Disse er *måske* nedskrevet efter samtaler med Vedel, men noget sikkert vides ikke. I et hæfte mærket S findes afskrifter af Vedels breve til Krieger i april-juni 1864. I hæfterne T og X er der afskrifter fra Quaades papirer om Londonkonferencen samt af Vedels, Quaades og Kriegers korrespondance i juni 1864.
102. En del småbreve kan være gået tabt og nogle korrekturark er formentlig overgivet Neergaard under hans besøg hos Vedel og er således ikke blevet ledsaget af skriftlige kommentarer.
 103. Vedel til Neergaard 7/11-1893, Neergaards arkiv.
 104. Se »Peter Vedel« bd. I s. 172 og 184.
 105. Denne billet må være fra 1904, idet korrekturarkene til bd. II s. 1129-1192 var de sidste, Neergaard fik trykt mellem 1904 og 1916. I 1904 var Neergaard nået til instruktionen af 9/4-1864.
 106. Gads danske Magasin 1911 s. 365. Erik Henrichsen tænkte måske på Neergaards kritiske bemærkninger i bd. II s. 986 og 1111.
 107. Schwanenflügel: »Livsfragmenter« s. 87. M. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 78, Aage Friis i »Nordisk Tidsskrift« 1943 s. 262, samme forf. »Danske Hjem ved Aarhundredskiftet«, 1. samling s. 64 og s. 56. Af et brev fra dr. Mackeprang 1910 fremgår det, at P. Munch har lånt Vedels beretning om artikel V.s historie.
 108. Yngvar Nielsens breve til Vedel i 1887-96, Scherbatovs breve til Vedel 1889-98, A. Geffroy's breve til Vedel 1884-93. Vedel bistod Geffroy med udgivelsen af »Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France« vol XIII, Paris 1895.

Provisorieår og forsvarspolitik 1880-1890. (S. 173-205).

1. Folketingstid. 1884/85 sp. 349.
2. Instruktion til gesandten i Berlin 30/12-1882, sagen 7 D 90. UM.s beretning til rigsdagen 1883, Folketingstid. 1882/83, tillæg B. sp. 1899 f.
3. Instruktion 30/12-1882, 7 D 90.
4. Instruktion 3/1-1883, 7 D 90. Den er meget udførlig ved henvisninger til Wienerfredens artikel 19 og Aabenraakonventionens slutprotokol.
5. Bismarck til overpræsidenten i S-H. 25/3-1880, Auswärtiges Amt pk. 27 og hans påtegning på referat af 24/7-1884 fra Hatzfeldt. Den preussiske indenrigsminister havde spurgt, om der var betænkeligheder ved at udvise nogle piger, der havde deltaget i en demonstration i Danmark. Bismarcks svar lød: »Durchaus nicht, im Gegenteil, ich glaubte sie wäre schon erfolgt«. A. A. pk. 36.
6. Instruktion til Quaade 7/2-1883, 7 D 90.
7. »Auszug« afleveret i UM. 20/2-1883, 7 D 90. Folketingstid. 1882/83 sp. 1911 f. i tillæg B.
8. Quaades indb. 2/3-1883, instruks til Quaade 5/3-1883, 7 D 90.
9. Betænkning afgivet 10/4-1883, Folketingstid. 1882/83 tillæg B. sp. 1899 f.

- er blevet gennemgået for at se, om der skulle være referater af samtaler med Vedel. Resultatet var negativt. I to brune notesbøger fra april og juli kvartal 19? findes under datoerne 6/4, 18/4, 2/6-5/6, 7/7-21/7, 11/8 og 13/8 en del ret utydelige blyantsnotitser om den udenrigspolitiske situation 1863-64. Disse er *måske* nedskrevet efter samtaler med Vedel, men noget sikkert vides ikke. I et hæfte mærket S findes afskrifter af Vedels breve til Krieger i april-juni 1864. I hæfterne T og X er der afskrifter fra Quaades papirer om Londonkonferencen samt af Vedels, Quaades og Kriegers korrespondance i juni 1864.
102. En del småbreve kan være gået tabt og nogle korrekturark er formentlig overgivet Neergaard under hans besøg hos Vedel og er således ikke blevet ledsaget af skriftlige kommentarer.
 103. Vedel til Neergaard 7/11-1893, Neergaards arkiv.
 104. Se »Peter Vedel« bd. I s. 172 og 184.
 105. Denne billet må være fra 1904, idet korrekturarkene til bd. II s. 1129-1192 var de sidste, Neergaard fik trykt mellem 1904 og 1916. I 1904 var Neergaard nået til instruktionen af 9/4-1864.
 106. Gads danske Magasin 1911 s. 365. Erik Henrichsen tænkte måske på Neergaards kritiske bemærkninger i bd. II s. 986 og 1111.
 107. Schwanenflügel: »Livsfragmenter« s. 87. M. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 78, Aage Friis i »Nordisk Tidsskrift« 1943 s. 262, samme forf. »Danske Hjem ved Aarhundredskiftet«, 1. samling s. 64 og s. 56. Af et brev fra dr. Mackeprang 1910 fremgår det, at P. Munch har lånt Vedels beretning om artikel V.s historie.
 108. Yngvar Nielsens breve til Vedel i 1887-96, Scherbatovs breve til Vedel 1889-98, A. Geffroy's breve til Vedel 1884-93. Vedel bistod Geffroy med udgivelsen af »Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France« vol XIII, Paris 1895.

Provisorieår og forsvarspolitik 1880-1890. (S. 173-205).

1. Folketingstid. 1884/85 sp. 349.
2. Instruktion til gesandten i Berlin 30/12-1882, sagen 7 D 90. UM.s beretning til rigsdagen 1883, Folketingstid. 1882/83, tillæg B. sp. 1899 f.
3. Instruktion 30/12-1882, 7 D 90.
4. Instruktion 3/1-1883, 7 D 90. Den er meget udførlig ved henvisninger til Wienerfredens artikel 19 og Aabenraakonventionens slutprotokol.
5. Bismarck til overpræsidenten i S-H. 25/3-1880, Auswärtiges Amt pk. 27 og hans påtegning på referat af 24/7-1884 fra Hatzfeldt. Den preussiske indenrigsminister havde spurgt, om der var betænkeligheder ved at udvise nogle piger, der havde deltaget i en demonstration i Danmark. Bismarcks svar lød: »Durchaus nicht, im Gegenteil, ich glaubte sie wäre schon erfolgt«. A. A. pk. 36.
6. Instruktion til Quaade 7/2-1883, 7 D 90.
7. »Auszug« afleveret i UM. 20/2-1883, 7 D 90. Folketingstid. 1882/83 sp. 1911 f. i tillæg B.
8. Quaades indb. 2/3-1883, instruks til Quaade 5/3-1883, 7 D 90.
9. Betænkning afgivet 10/4-1883, Folketingstid. 1882/83 tillæg B. sp. 1899 f.

10. G. Brandes: »Levned« bd. III s. 57. Vedels navn nævnes ikke. Om Vedels stemning indberettede den engelske gesandt 19/1-1883, P. R. O.
11. Vedel til Quaade 17/2-1883, Quaades arkiv, jvf. Vedel til Kiær 14/3-83.
12. Vedel til Kiær 23/4-1881, Kiærs arkiv. A. D. Jørgensens breve s. 425.
13. Vedel til Kiær 2/1-1882, Vedel til Quaade 30/11-1882.
14. Vedel til F. Bille 27/6, 11/8-1884, Billes arkiv. Vedel til Krieger 26/6 og 4/7-1884, Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 331 f. og 334 f. Vedel til Hegermann-Lindencrone 6/7-1884, i dennes arkiv.
15. Grev Frijs til Vedel 9/12-1884, Moltke-Huitfeldt til Vedel 17/1-85.
16. Vedel til Hegermann 14/2 og 4/4-1885, Hegermanns arkiv.
17. Disse rapporter findes i Vedels arkiv i ca. 15 pk. Gosch rapporter (4 pk.) findes i afd. for breve fra danske diplomater.
18. Vedel til Hegermann 8/1-1881. (H. har på brevet skrevet: Høist interessant), til Hegermann 18/4-1882, til Kiær 30/12-1882.
19. Vedel til Kiær 22/10-1884, Moltke-Huitfeldt til Vedel 17/1-1885, Falbes indb. 30/3-1885, UJ A 8923.
20. F. Lindberg: »Kunglig Utrikespolitik« s. 54.
21. F. Billes indb. 10/4-1885, UJ A 8923. Hochschild til Beck-Friis 13/4-1885, sagen 21 I 1-6 i svenske riksarkiv.
22. Vinds indb. 16/4-1885, A 8923. Oscar II.s udat. tlgr. 21 I 1-6. Lindberg s. 54 f. Vedel til Bille 24/4-1885, Billes arkiv, Vedel til Kiær udat., fmtlg. 8/5-85, Kiærs arkiv. I rigsarkivets samling af fot. tyske dokumenter findes et dossier: »Stellung Dänemarks zu einem englisch-russischen Konflikt... 1885«. Trods den lovende titel indeholder det hovedsagelig meddelelser om danske rustninger.
23. Beck-Friis tlgr. 26/4-1885 kl. 8,30 til svenske UM, 21 I 1-6. Hochschild til Beck-Friis 24/4-1885, ibid. Afskrift i sagen A 8923.
24. Billes indb. 28/4-1885, A 8923.
25. Instruktion af 2/5-1885 til Bille, A 8923.
26. Goslings indb. 15/4-1885, P. R. O. Beck-Friis tlgr. 26/4-85 kl. 19,15 og indb. 27/4-85, 21 I 1-6. Estrup nævnes ikke i B-F.s indb. af 27/4.
27. Beck-Friis indb. 27/4-85, Vedel til Bille udat. fmtlg. 28/4-85. Billes arkiv.
28. Ifølge »Statistisk Tabelværk 1887 4. Rk. Litra D nr. 9 B« modtog Danmark i 1885 6.316.398 tdr. kul fra Storbritannien mod 54.583 tdr. fra Tyskland. Se også Tolls indb. til Giers 5/5-85. Russiske aktstyk. RA.
29. Giers til Toll 22/4-1885. Russiske aktstykker. Vedels afskrift 29/4 på sagen A 8923.
30. Instruktion til Bille 2/5-1885, A 8923. Beck-Friis til Hochschild 30/4-1885, Hochschild til Beck-Friis 2/5-1885, 21 I 1-6.
31. I rigsarkivet findes blandt fotokopierne af Tolls indb. fra april-maj 1885 intet referat af samtalen den 29/4. Toll nøjedes i sit chifftertelegram af 29/4 med ganske kort at meddele, at henvendelsen nu var forelagt (udenrigs) Ministeriet, ikke udenrigsministeren. Denne nuance kan måske tages som endnu et indicium for, at samtalen har været ført med Vedel og ikke med Rosenørn. Tolls tlgr. gik iøvrigt blot ud på, at den danske regering efter hans opfattelse ville iagttage den strengeste neutralitet og forhandle med regeringen i Stockholm om fælles forholdsregler uden at støde England, hvorfra man frygtede alvorlige represalier.
32. Instruktion til Bille 2/5-1885, A 8923.

10. G. Brandes: »Levned« bd. III s. 57. Vedels navn nævnes ikke. Om Vedels stemning indberettede den engelske gesandt 19/1-1883, P. R. O.
11. Vedel til Quaade 17/2-1883, Quaades arkiv, jvf. Vedel til Kiær 14/3-83.
12. Vedel til Kiær 23/4-1881, Kiærs arkiv. A. D. Jørgensens breve s. 425.
13. Vedel til Kiær 2/1-1882, Vedel til Quaade 30/11-1882.
14. Vedel til F. Bille 27/6, 11/8-1884, Billes arkiv. Vedel til Krieger 26/6 og 4/7-1884, Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 331 f. og 334 f. Vedel til Hegermann-Lindencrone 6/7-1884, i dennes arkiv.
15. Grev Frijs til Vedel 9/12-1884, Moltke-Huitfeldt til Vedel 17/1-85.
16. Vedel til Hegermann 14/2 og 4/4-1885, Hegermanns arkiv.
17. Disse rapporter findes i Vedels arkiv i ca. 15 pk. Gosch rapporter (4 pk.) findes i afd. for breve fra danske diplomater.
18. Vedel til Hegermann 8/1-1881. (H. har på brevet skrevet: Høist interessant), til Hegermann 18/4-1882, til Kiær 30/12-1882.
19. Vedel til Kiær 22/10-1884, Moltke-Huitfeldt til Vedel 17/1-1885, Falbes indb. 30/3-1885, UJ A 8923.
20. F. Lindberg: »Kunglig Utrikespolitik« s. 54.
21. F. Billes indb. 10/4-1885, UJ A 8923. Hochschild til Beck-Friis 13/4-1885, sagen 21 I 1-6 i svenske riksarkiv.
22. Vinds indb. 16/4-1885, A 8923. Oscar II.s udat. tlgr. 21 I 1-6. Lindberg s. 54 f. Vedel til Bille 24/4-1885, Billes arkiv, Vedel til Kiær udat., fmtlg. 8/5-85, Kiærs arkiv. I rigsarkivets samling af fot. tyske dokumenter findes et dossier: »Stellung Dänemarks zu einem englisch-russischen Konflikt... 1885«. Trods den lovende titel indeholder det hovedsagelig meddelelser om danske rustninger.
23. Beck-Friis tlgr. 26/4-1885 kl. 8,30 til svenske UM, 21 I 1-6. Hochschild til Beck-Friis 24/4-1885, ibid. Afskrift i sagen A 8923.
24. Billes indb. 28/4-1885, A 8923.
25. Instruktion af 2/5-1885 til Bille, A 8923.
26. Goslings indb. 15/4-1885, P. R. O. Beck-Friis tlgr. 26/4-85 kl. 19,15 og indb. 27/4-85, 21 I 1-6. Estrup nævnes ikke i B-F.s indb. af 27/4.
27. Beck-Friis indb. 27/4-85, Vedel til Bille udat. fmtlg. 28/4-85. Billes arkiv.
28. Ifølge »Statistisk Tabelværk 1887 4. Rk. Litra D nr. 9 B« modtog Danmark i 1885 6.316.398 tdr. kul fra Storbritannien mod 54.583 tdr. fra Tyskland. Se også Tolls indb. til Giers 5/5-85. Russiske aktstyk. RA.
29. Giers til Toll 22/4-1885. Russiske aktstykker. Vedels afskrift 29/4 på sagen A 8923.
30. Instruktion til Bille 2/5-1885, A 8923. Beck-Friis til Hochschild 30/4-1885, Hochschild til Beck-Friis 2/5-1885, 21 I 1-6.
31. I rigsarkivet findes blandt fotokopierne af Tolls indb. fra april-maj 1885 intet referat af samtalen den 29/4. Toll nøjedes i sit chifftertelegram af 29/4 med ganske kort at meddele, at henvendelsen nu var forelagt (udenrigs) Ministeriet, ikke udenrigsministeren. Denne nuance kan måske tages som endnu et indicium for, at samtalen har været ført med Vedel og ikke med Rosenørn. Tolls tlgr. gik iøvrigt blot ud på, at den danske regering efter hans opfattelse ville iagttage den strengeste neutralitet og forhandle med regeringen i Stockholm om fælles forholdsregler uden at støde England, hvorfra man frygtede alvorlige represalier.
32. Instruktion til Bille 2/5-1885, A 8923.

33. Ibid. Jvf. Die Grosse Politik bd. IV s. 114. Bille meddelte i sin indb. 5/5-1885, A 8923, at den russiske gesandt i Stockholm kun havde fremsat tanken »academiquement« og straks ladet den falde. Dette bekræftes i Hochschilds instrux til Beck-Friis 2/5-85, 21 I 1-6.
34. Giers til Toll 1/5-1885, Toll til Giers 3/5-1885, russiske aktstykk.
35. Vedel til Bille 8/5, 11/5-1885, Billes arkiv.
36. Toll til Giers 3/5-1885, russiske aktstykker, UM.s cirkulæredépêche 4/5 og 4/7-1885, A 8923. Vedel til Kiær 2/9-1885. Kiærs arkiv.
37. Vinds indb. 5/5-1885, A 8923. Instruktion til Bille 9/5-1885, Billes indb. 11/5-1885, A 8923. Vedel til Bille 27/5-1885, Billes arkiv.
38. Vedel til Bille 27/5-1885, Billes arkiv. Beck-Friis til Hochschild 31/5-1885, 21 I 1-6.
39. Ibid.
40. Jvf. »Peter Vedel« bd. II s. 109, 198, 277.
41. J. J. Bahnsen: »Forsvarsvæsenets Udvikling« s. 48. Landstingstid. 1885/86 sp. 21 ff.
42. Folketingstid. 1872/73 sp. 658 f., 1365 f., tillæg A. 2905 f. 1874/75 sp. 2509 f., 5434 f., 5952 f., tillæg A. 2241 f. B. 1021 f. C. 707 f. 1875/76 sp. 44 f., 1178 f., 1501 f., 3588 f., tillæg A. 1211 f. B. 83 f. 1876 sp. 30 ff., 127 ff.
43. Akter III s. 206, jvf. 216, 474 ff., 480. Hähnsen s. 424 ff. Vedel til Kiær 21/12-1875, Kiærs arkiv.
44. Hatzfeldt til Stumm 11/1-1886, Stumm til Bismarck 2/1, 6/1-1886, Auswärtiges Amt pk. 29. Jvf. Stumm til Bismarck 11/6-1885. A. A. pk. 28.
45. Bismarck til Wilhelm I 21/11-1885, til Stumm 26/11-1885, A. A. pk. 36.
46. Thaulow: Estrup s. 184. Jvf. E. Bluhme i folketinget 8/2-1890: »Dersom de Herrer ikke havde en politisk Grund til hele Forsvarsvæsenets provisoriske Udvikling, dersom de ikke havde været ledet af det Hensyn at gardere for dem og deres Parti den politiske Magt her i Landet... vilde vi være kommet til en ganske anderledes naturlig Udvikling af det Hele«. Folke-tingstid. 1889/90 sp. 2313.
47. Hærens arkiv: særlige kommissioner nr. 34, 39, 42 og 43.
48. Sagen 7 D 95. Niewenhuis' skrivelse er dat. 30/5-1885.
49. Vedel til Kiær 3/11-1885, Kiærs arkiv.
50. Landstingstid. 1881/82 sp. 522 f., 942 f., 972. 1882/83 sp. 279 f.
51. Vedel til Hegermann-Lindencrone 11/2-1887, dennes arkiv. Til Kiær 27/3-1886, til Krieger 29/7-1886. V. Hørup: »I Skrift og Tale« II s. 168.
52. Vedel til Kiær 2/12-1886, Kiærs arkiv.
53. »Lolland-Falsters Stiftstidende« 25/7-1887, 7 D 115.
54. Vedel til Kiær 9/8-1887, Kiærs arkiv.
55. Vedel til Krieger 7/8-1887, Danske Magazin 7 Rk. 3. Bd. s. 338.
56. Vedel til Kiær 9/8-1887.
57. UM.s cirkulæredépêche 12-13/8-1887, 7 D 115.
58. Müllers indb. 11/8-1887, jvf. 21/8, A. A. pk. 37.
59. Monsons indb. 8/8-1887, P. R. O.
60. Vinds indb. 11/8, 16/8-1887.
61. Müller til Bismarck 11/8-1887, Berchem til Bismarck 25/8-1887, Berchem til Müller 28/8-1887, A. A. pk. 37.
62. A. P. Taylor: »The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918« s. 318.
63. Beck-Friis indb. 21/1-1887, svenske RA. Vedel til Kiær 21/2-1887, til Hegermann-Lindencrone 31/3-1887, til Bille 23/2-1888, disses ark.

33. Ibid. Jvf. Die Grosse Politik bd. IV s. 114. Bille meddelte i sin indb. 5/5-1885, A 8923, at den russiske gesandt i Stockholm kun havde fremsat tanken »academiquement« og straks ladet den falde. Dette bekræftes i Hochschilds instrux til Beck-Friis 2/5-85, 21 I 1-6.
34. Giers til Toll 1/5-1885, Toll til Giers 3/5-1885, russiske aktstykk.
35. Vedel til Bille 8/5, 11/5-1885, Billes arkiv.
36. Toll til Giers 3/5-1885, russiske aktstykker, UM.s cirkulæredépêche 4/5 og 4/7-1885, A 8923. Vedel til Kiær 2/9-1885. Kiærs arkiv.
37. Vinds indb. 5/5-1885, A 8923. Instruktion til Bille 9/5-1885, Billes indb. 11/5-1885, A 8923. Vedel til Bille 27/5-1885, Billes arkiv.
38. Vedel til Bille 27/5-1885, Billes arkiv. Beck-Friis til Hochschild 31/5-1885, 21 I 1-6.
39. Ibid.
40. Jvf. »Peter Vedel« bd. II s. 109, 198, 277.
41. J. J. Bahnsen: »Forsvarsvæsenets Udvikling« s. 48. Landstingstid. 1885/86 sp. 21 ff.
42. Folketingstid. 1872/73 sp. 658 f., 1365 f., tillæg A. 2905 f. 1874/75 sp. 2509 f., 5434 f., 5952 f., tillæg A. 2241 f. B. 1021 f. C. 707 f. 1875/76 sp. 44 f., 1178 f., 1501 f., 3588 f., tillæg A. 1211 f. B. 83 f. 1876 sp. 30 ff., 127 ff.
43. Akter III s. 206, jvf. 216, 474 ff., 480. Hähnsen s. 424 ff. Vedel til Kiær 21/12-1875, Kiærs arkiv.
44. Hatzfeldt til Stumm 11/1-1886, Stumm til Bismarck 2/1, 6/1-1886, Auswärtiges Amt pk. 29. Jvf. Stumm til Bismarck 11/6-1885. A. A. pk. 28.
45. Bismarck til Wilhelm I 21/11-1885, til Stumm 26/11-1885, A. A. pk. 36.
46. Thaulow: Estrup s. 184. Jvf. E. Bluhme i folketinget 8/2-1890: »Dersom de Herrer ikke havde en politisk Grund til hele Forsvarsvæsenets provisoriske Udvikling, dersom de ikke havde været ledet af det Hensyn at gardere for dem og deres Parti den politiske Magt her i Landet... vilde vi være kommet til en ganske anderledes naturlig Udvikling af det Hele«. Folke-tingstid. 1889/90 sp. 2313.
47. Hærens arkiv: særlige kommissioner nr. 34, 39, 42 og 43.
48. Sagen 7 D 95. Niewenhuis' skrivelse er dat. 30/5-1885.
49. Vedel til Kiær 3/11-1885, Kiærs arkiv.
50. Landstingstid. 1881/82 sp. 522 f., 942 f., 972. 1882/83 sp. 279 f.
51. Vedel til Hegermann-Lindencrone 11/2-1887, dennes arkiv. Til Kiær 27/3-1886, til Krieger 29/7-1886. V. Hørup: »I Skrift og Tale« II s. 168.
52. Vedel til Kiær 2/12-1886, Kiærs arkiv.
53. »Lolland-Falsters Stiftstidende« 25/7-1887, 7 D 115.
54. Vedel til Kiær 9/8-1887, Kiærs arkiv.
55. Vedel til Krieger 7/8-1887, Danske Magazin 7 Rk. 3. Bd. s. 338.
56. Vedel til Kiær 9/8-1887.
57. UM.s cirkulæredépêche 12-13/8-1887, 7 D 115.
58. Müllers indb. 11/8-1887, jvf. 21/8, A. A. pk. 37.
59. Monsons indb. 8/8-1887, P. R. O.
60. Vinds indb. 11/8, 16/8-1887.
61. Müller til Bismarck 11/8-1887, Berchem til Bismarck 25/8-1887, Berchem til Müller 28/8-1887, A. A. pk. 37.
62. A. P. Taylor: »The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918« s. 318.
63. Beck-Friis indb. 21/1-1887, svenske RA. Vedel til Kiær 21/2-1887, til Hegermann-Lindencrone 31/3-1887, til Bille 23/2-1888, disses ark.

64. Auswärtiges Amt pk. 93.
65. Bismarcks notater af 12/12-1888, A. A. pk. 37.
66. Berchem til Brincken 23/7-1888, A. A. pk. 37. Brinckens indb. 24/11-1888 og indb. 1889-90, A. A. pk. 32.
67. Jvf. også Vedel til Kiær 27/5-1886, Kiærs arkiv.
68. Bille til Vedel 22/2-1888, instruktion til Bille 25/2-1888.
69. Indb. fra ges. i London 23/2-1888; Vedel til Bille 23/2-1888, Billes arkiv.
70. Franske gesandts indb. 8/4-1888, franske aktstykker i RA. Jules Hansen til Vedel 16/12-1888.
71. Fr. Bajer: »Ideen til Nordens... Neutralitet« s. 10 f., jvf. venstres program fra delegeretmødet i sept. 1888, se Kr. Hvidt: »Venstre og forsvarssagen 1870-1901« s. 161.
72. Folketingstid. 1884/85 sp. 51.
73. Nellemann til Rosenørn 24/12-1884, i Vedels arkiv.
74. Folketingstid. 1884/85 sp. 336 f., 347-50.
75. Vivians indb. 3/2-1885, P. R. O.
76. Fr. Bajer anf. bog s. 13. Folketingstid. 1885/86 sp. 196, 1886/87 sp. 1285 1887/88 sp. 5218 ff.
77. Ibid. 1890/91 sp. 192.
78. Vedels udkast af 13/5-1890, Oreby. Bajers interpellation fremsattes allerede 27/3-1890, men kom først til forhandling i oktober. Vedel har på udkastet af 13/5 skrevet: blev ikke brugt. Dette er ikke helt rigtigt. Rosenørns erklæring af 30/10 afviger i formen, men ikke i indholdet.
79. Folketingstid. 1890/91 sp. 435 f., tillæg B sp. 2423.
80. Vedel til Hegermann-Lindencrone 21/11-1890, Hegermanns arkiv.
81. »Korrespondancesager vedr. Butterfield-Sagen 1854-1890« og aktudgaven »Correspondance diplomatique relative à la réclamation dite Butterfield«, Kbhvn. 1886, s. 22.
82. Ibid. s. 25 ff. Bille til Vedel 28/6, 10/7-1869, 7/2-1871, Hegermann-Lindencrone til Vedel 28/2-1879, 4/4-1880.
83. R. B. Anderson: »Story of my Life« s. 421 ff.
84. Vedel til Bille (i Washington) 16/8-1869: »Det er vanskeligt for en fremmed Regjering... at holde sig fuldstændig fri for alle fremmede Hensyn«. Vedel til Hegermann-Lindencrone (i Washington) 31/5-1874: »... at en Voldgift vil kunne tage andre Hensyn end simpel Retfærdighed«. Vedels memorandum til ministerrådet 18/5-1874: »... forsøge at overtale denne (USA.s udenrigsminister) om at Butterfields krav savne al Grund«. Citater fra officielle aktstykker i korrespondancesagen om Butterfield.
85. Vedel til Hegermann-Lindencrone 2/3-1885, dennes arkiv.
86. Vedels beretning af 1/8-1903, der hovedsagelig handler om begivenhederne i 1870, men har et særligt afsnit om Butterfield-sagen.
87. I »korrespondancesagen«. »Danmarks Traktater efter 1814«, bd. IV s. 402.
88. »Argument on the Part of the Government of the United States in Support of the Claim of Carlos Butterfield & Co against the Government of Denmark«, Washington 1889, s. 23.
89. »Mémoire présenté par le gouvernement danois à sir Edmund Monson... au sujet de la réclamation de M. Carlos Butterfield & Co.« Copenhague novembre 1889. s. 5, 28.
90. Vedel til Hegermann-Lindencrone 27/12-1889, dennes arkiv.
91. »Voldgiftsmandens Kjendelse i den Butterfieldske Sag«, Ministerialtidende

- 1890 B s. 78 f. Monson til Vedel 28/2-1890.
92. Vedels beretning 1/8-1903, Nellemann til Vedel 3/2-1890, Hegermann-Lindencrone til Vedel 8/2-1890. Monson til Vedel 28/2-1890.
 93. Folketingstid. 1889/90 sp. 2181 og 2491, 1890/91 sp. 433. I »Socialdemokraten«, »Frederiksborgs Amts Avis« og »Jyllandsposten« samt »Fyns Tidende« nøjedes man med i dagene 6-7/2 at bringe en kort notits under den faste rubrik: Folketinget. »Dagens Nyheder«, »Nationaltidende«, »Berlingske Tidende« og »Politiken« bragte 4-5/2 selvstændige og kortfattede notiser. Den længste fandtes i »Nationaltidende« og var på 20 linjer. Vedels navn nævntes ikke.
 94. MacDonells indb. 15/2-1890, P. R. O.
 95. Vedel til Kiær 26/1-1892, jvf. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 339.
 96. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 81, jvf. dog Gads danske Magazin 1911, s. 366. Vedels notat 2/4-79.
 97. Vedel til Hegermann 6/1-1886, til Kiær 19/2-1886.
 98. Vedel til Hegermann 27/12-1889, til Kiær 15/10-1890, 16/1, 8/5, 5/11-1891, 24/4, 30/8, 1/10, 29/12-1892.
 99. Vedel til Kiær 5/1-1892.
 100. Vedel til Hegermann 24/1-1890, 20/3-1891, til Kiær 9/3-1891.

Voksende international spænding 1891-1899. (S. 206-235).

1. Documents diplomatiques français VIII s. 471.
2. Sagen B 1366: fransk flådebesøg 1891. MacDonells indb. 5/6-1891, P. R. O.
3. UM.s tlgr. til kongen 21/6-1891, UJ B 1366 Doc. dipl. français VIII s.532, 550-53. MacDonells indb. 7/7-1891, P. R. O.
4. Brinckens indb. 11/6, 2/7-1891, Wangenheims indb. 8/7-1891, A. A. pk. 95.
5. Brinckens indb. 13/8-1891, A. A. pk. 95.
6. Trautenbergs indb. 31/7-1891, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Der findes ingen udtalelse fra Vedels side om denne samtale.
7. Brinckens indb. 23/10-1890, instruktion til Brincken 27/10-1890, A. A. pk. 32. Jvf. Brinckens indb. 12/11 og 4/12-1892. Wilhelm II.s marginalbemærkning til sidstnævnte var: »vollkommen richtig einverstanden«, A. A. pk. 77.
8. Brinckens indb. 25/8, 30/8-1891, A. A. pk. 77.
9. d'Aunays indb. 5/9-1891, franske aktstykker i RA, jvf. indb. 19/9-1891 Doc. dipl. français IX s. 21 f.
10. Reuss' ind. 31/8-1891, A. A. pk. 77.
11. d'Aunays indb. 16/12, 27/12-1891 og 23/3-1892, franske aktstykker. Vinds indb. 28/11, 30/11-1891.
12. d'Aunays indb. 22/4, 29/4-1892, instruktion til d'Aunay 20/4, 23/4, 13/5-1892, franske aktstykker, jvf. Doc. dipl. français IX s. 417, 423 f. Brinckens indb. 13/4, Münsters indb. 16/5-1892, A. A. pk. 95. Trautenbergs indb. 16/4, 19/4, 13/5-1892, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Jules Hansen til Vedel 23/4, 5/5-1892. Vedels direkte indgriben fremgår af Hansens breve.
13. Brinckens indb. 29/8-1892, Wangenheims indb. 20/9-1892, A. A. pk. 32 38.

- 1890 B s. 78 f. Monson til Vedel 28/2-1890.
92. Vedels beretning 1/8-1903, Nellemann til Vedel 3/2-1890, Hegermann-Lindencrone til Vedel 8/2-1890. Monson til Vedel 28/2-1890.
 93. Folketingstid. 1889/90 sp. 2181 og 2491, 1890/91 sp. 433. I »Socialdemokraten«, »Frederiksborgs Amts Avis« og »Jyllandsposten« samt »Fyns Tidende« nøjedes man med i dagene 6-7/2 at bringe en kort notits under den faste rubrik: Folketinget. »Dagens Nyheder«, »Nationaltidende«, »Berlingske Tidende« og »Politiken« bragte 4-5/2 selvstændige og kortfattede notiser. Den længste fandtes i »Nationaltidende« og var på 20 linjer. Vedels navn nævntes ikke.
 94. MacDonells indb. 15/2-1890, P. R. O.
 95. Vedel til Kiær 26/1-1892, jvf. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 339.
 96. Rubin: »Mænd og Bøger« s. 81, jvf. dog Gads danske Magazin 1911, s. 366. Vedels notat 2/4-79.
 97. Vedel til Hegermann 6/1-1886, til Kiær 19/2-1886.
 98. Vedel til Hegermann 27/12-1889, til Kiær 15/10-1890, 16/1, 8/5, 5/11-1891, 24/4, 30/8, 1/10, 29/12-1892.
 99. Vedel til Kiær 5/1-1892.
 100. Vedel til Hegermann 24/1-1890, 20/3-1891, til Kiær 9/3-1891.

Voksende international spænding 1891-1899. (S. 206-235).

1. Documents diplomatiques français VIII s. 471.
2. Sagen B 1366: fransk flådebesøg 1891. MacDonells indb. 5/6-1891, P. R. O.
3. UM.s tlgr. til kongen 21/6-1891, UJ B 1366 Doc. dipl. français VIII s.532, 550-53. MacDonells indb. 7/7-1891, P. R. O.
4. Brinckens indb. 11/6, 2/7-1891, Wangenheims indb. 8/7-1891, A. A. pk. 95.
5. Brinckens indb. 13/8-1891, A. A. pk. 95.
6. Trautenbergs indb. 31/7-1891, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Der findes ingen udtalelse fra Vedels side om denne samtale.
7. Brinckens indb. 23/10-1890, instruktion til Brincken 27/10-1890, A. A. pk. 32. Jvf. Brinckens indb. 12/11 og 4/12-1892. Wilhelm II.s marginalbemærkning til sidstnævnte var: »vollkommen richtig einverstanden«, A. A. pk. 77.
8. Brinckens indb. 25/8, 30/8-1891, A. A. pk. 77.
9. d'Aunays indb. 5/9-1891, franske aktstykker i RA, jvf. indb. 19/9-1891 Doc. dipl. français IX s. 21 f.
10. Reuss' ind. 31/8-1891, A. A. pk. 77.
11. d'Aunays indb. 16/12, 27/12-1891 og 23/3-1892, franske aktstykker. Vinds indb. 28/11, 30/11-1891.
12. d'Aunays indb. 22/4, 29/4-1892, instruktion til d'Aunay 20/4, 23/4, 13/5-1892, franske aktstykker, jvf. Doc. dipl. français IX s. 417, 423 f. Brinckens indb. 13/4, Münsters indb. 16/5-1892, A. A. pk. 95. Trautenbergs indb. 16/4, 19/4, 13/5-1892, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Jules Hansen til Vedel 23/4, 5/5-1892. Vedels direkte indgriben fremgår af Hansens breve.
13. Brinckens indb. 29/8-1892, Wangenheims indb. 20/9-1892, A. A. pk. 32 38.

14. Sagen UJ B 547.
15. Vedels notat 12/1-1893, i »dagbog 1893«, instruktion til Vind 12/1-1893, B. 547.
16. Vinds indb. 12/1-1893.
17. Vinds indb. 13/1-1893 med bilag.
18. Hatzfeldt til Brincken 13/1-1893 kl. 11,50, A. A. pk. 38. Vedels notat 13/1-1893. Dagen før havde Brincken ifølge Vedel benægtet hele historien.
19. Berlingske Aften 13/1-1893, Vedels notat 13/1-1893.
20. Trauttenbergs indb. 13/1-1893, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Heller ikke Beck-Friis lod sig narre, jvf. indb. 13/1-1893, svenske RA. I Paris havde man det indtryk, at det danske UM. søgte at gøre affæren mindre betydningsfuld, end den var, dep. til d'Aunay 17/1-1893, franske aktstykker i RA.
21. Brinckens brev til UM. 13/1-1893, B 547.
22. Ibid.
23. Berlingske Tidende 14/1-1893, Vedels notat 14/1-1893.
24. Instruktion til Vind 16/1-1893, B 547. Ifølge Vedels notat 14/1-93 erklærede Brincken, at han intet kendte til de omtalte »Vorkommisse«.
25. Vedel til Kiær 16/1-1893, Kiærs arkiv.
26. Vinds indb. 14/1-1893. Højmarksagen drejede sig om en skolelærer, der i sommeren 1892 om bord på et tysk skib havde fremsat nogle kraftige udtalelser om Wilhelm II.s og preussernes behandling af nordslesvigerne.
27. B 547, Brinckens indb. 16/1, 17/1-1893. Hatzfeldt til Brincken 2/2-1893, A. A. pk 38.
28. Vedel til Hegermann-Lindencrone 17/1-1893, dennes arkiv.
29. Vedels notat 16/1 og 17/1-1893.
30. Vedel til Kiær 8/10-1886, Kiærs arkiv. Axel Vedel til C. W. Ahlefeldt-Laurvig 15/12-1890, Vedels arkiv.
31. Bernhofts og O. Krags oplysning til forfatteren.
32. Vedel til Reedtz-Thott 7/10-1892, Gaunø, Reedtz-Thott til Vedel 9/10-1892.
33. Vedel til Kiær 29/12-1892, grev Frijs til Vedel 2/7-1893.
34. Wangenheims indb. 29/9-1892, A. A. pk. 30.
35. Pasteurs chiffertlgr. 6/9-1893, franske aktstykker, jvf. Doc. dipl. français X s. 556 noten.
36. Instruktion til Pasteur 14/9-1893, franske aktstykker.
37. Pasteurs note 3/10-1893, sagen UJ B 1027, fransk flådebesøg 1893. Vedels optegnelser er påbegyndt 21/10-1893, i »Privatpapirer 1864-1900«.
38. Pasteurs indb. 20/10-1893, Doc. dipl. français X s. 584. Her kursiveret.
39. Ifølge Vedels optegn. afgik den franske eskadre fra Brest den 6. eller 7. okt. UM.s note til Pasteur er dat. 7/10-1893, B 1027.
40. Pasteurs indb. 10/10, 14/10-1893, sidstnævnte er trykt i Doc. dipl. français X s. 567 f. Vedels optegn. fra 21/10-93 til 5/5-94 er meget udførlige om de intriger, der udspillede ved dette flådebesøg.
41. Pasteurs indb. 29/10-1893, franske aktstykker, Vedels notat 26/10-93.
42. Pasteurs indb. 17/11-1893, franske aktstykker.
43. Vedels notat 7/12-1893. Brinckens indb. 11/10, 15/10, 20/10, 5/11-1893. A. A. pk. 77. Beck-Friis indb. 18/10-1893, svenske RA. Scotts indb. Jvf. 29/10-1893, P. R. O. Ifølge Vedels breve til Vind 20/12-93 og 13/1-94 var misstemningen mellem hofferne i København og Berlin så stor, at Chr. IX

- bestemt modsatte sig, at kronprinsen besøgte kejser Wilhelm på dennes fødselsdag den 27. januar.
44. Brinckens indb. 13/10-1893, A. A. pk. 77, delvis trykt i Die Grosse Politik bd. 7 s. 247 f. Instruktion til Brincken 27/10-1893, A. A. pk. 77. Despatch til Scott 2/1-1894, P. R. O. Gosselins indb. af samtale med baron v. Marshall 20/10-1893, Vol Q 21, letter 649^b, Windsor.
 45. Afskrifter af de tyske amb.s og ges. indb. okt.-nov. 1893 findes A. A. pk. 77. Wilhelm II.s randbemærkning findes på indb. af 11/12-1893 fra den tyske gesandt i Stockholm, ibid. Vinds indb. af 27/11-1893, om at den danske regerings forsigtige og korrekte holdning fuldtud blev anerkendt i Berlin, er helt misvisende.
 46. Moltke-Huitfeldt til Vedel 23/11-1893.
 47. Vedels notater 25/11-1893, 15/1, 16/3, 18/3, 21/3-1894. Beck-Friis indb. 11/11-1893, svenske RA, Scotts indb. 29/10-1893 og 29/10-1894, P. R. O.
 48. Vedels notater 21/10-1893 ff.
 49. Vedels notater 26/2-1894 og 1/3-1894. Doc. dipl. français XI s.95 noten.
 50. Vedels notat 4/5-1894, Vedel til Hegermann-Lindencrone 23/4-1894, dennes arkiv.
 51. Vedel til Hegermann-Lindencrone 5/5-1894, 24/5-1897, Hegermann-L. til Vedel 27/5-1897, Løvenørn til Vedel 29/5-1897.
 52. Vedel til Frijs 25/1-1896, Vedels arkiv. Dette er det eneste brev fra Vedel til Frijs, der er bevaret. Risleys indb. 14/1-1896, Tansill »The Purchase of the Danish Westindies« s. 203. Scotts indb. 26/1-1896, P. R. O.
 53. Sagen 8 M 1, Christmas' rapport 1/10-1900 og »House Report nr. 2749« marts 1902 med Grøns beretning. Jvf. Tansill s. 244, 295, 298, 302, 307, 313 og 317.
 54. Hørring har i et brev af 30/12-1899 til minister Brun i Washington og i en skrivelse af 26/5-1900 til konseilspræsident Sehested erkendt samarbejdet med komiteen og de 10 % til Grøn, senere til Christmas. Begge breve findes på sagen 8 M 1. Brevet af 30/12-99 er en afskrift taget af Rasmus Krag.
 55. Grøns artikel stod i »New York Times« 18/3-1901. Den er trykt i House Report nr. 2749 s. 46 f. »Vore gamle Tropekolonier« II s. 483 f. Tansill s. 210 f.
 56. Vedel: »Mit Forhold til Salget af de dansk-vestindiske Øer«, i »Efterladte Optegnelser 1849-97«. Beretningen er udateret. Når jeg sætter den til marts-april 1900 skyldes det, at den ikke indeholder oplysninger, der er senere end dette tidspunkt. Desuden slutter den med ordene: det *ender* med en stor Skandale. Denne indtraf i maj 1900.
 57. Brevet findes i afskrift på sagen 8 M 1. Den amerikanske gesandt Swensson ankom kort efter til København. I et brev til Mogens Frijs advarede Vedel påny mod Grøn. Dette fremgår af Mogens Frijs brev til Vedel af 4/1-1898.
 58. Brun til Vedel 20/12-1897, 8 M 1.
 59. Kiderlen-Wächters indb. 19/10-1896, 17/1, 2/2-1898, A. A. pk. 77.
 60. F. Wedel-Jarlsberg: »Reisen gennem Livet« s. 201 f.
 61. Vedel til Rosenørn 5/7-?, Oreby, i A. D. Jørgensens breve, s. 215, 458, nævnes en lignende episode. Måske er de identiske.
 62. Kiderlens indb. 6/6-1898. A. A. pk. 39.
 63. Instruktion dateret Schleswig 25/6-1898, A. A. pk. 39. Til landrådene 8/7-1898. Den 24/8-1898 indberettede overpræsidenten, at der ialt fandtes 21.900 danske statsborgere i S-H. Ibid.

64. Wilhelm II.s tigr. af 30/10-1898 og 20/11-1898, A. A. pk 39.
65. Mackeprang s. 227 f.
66. Vind til Vedel 9/11-1898. Folketingstid. 1898/99 sp. 771. Sagen 7 D 135.
67. Se nærmere s. 239.
68. Instruktion til Vind 1/11-1898. Vinds indb. 8/11-1898, 7D 135. Trauttenbergs indb. 10/11-1898, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien.
69. Trauttenbergs indb. 10/11-1898. En uge senere havde Vedels ophidselse lagt sig noget. Den 18/11 skrev han til Vind: »Nu er sindene blevet lidt roligere, og De vil i Berl. Tid. have seet, at der nu ikke vil blive gjort videre«. Vedel så med ubehag på de offentlige »Indignationsmøder«, der nær havde udartet til demonstrationer foran Kiderlens bolig, og han følte sig ikke tiltalt af justitsministerens tanke om evt. at opsigte den dansk-preussiske konvention om udlevering af desertører. Denne mere forsonlige indstilling varede kun kort. Da han den 3/12 skrev til Vind, omtalte han med stærk indignation Kiderlens »utrolige« plan om at holde foredrag i den tyske forening ang. udvisningerne og art. V.
70. Wilhelm II's notat findes på indb. af 26/11-1898 fra den tyske amb. i Paris, A. A. pk. 39.
71. »Politiken« 27/11-1898.
72. Vedel til Hegermann-Lindencrone 7/2-1899, dennes arkiv.
73. Instruktion til Vind 21/12-1898, 7 D 135.
74. Vinds indb. 28/12-1898, 7 D 135.
75. Nellemanns breve til Vedel af 22/12-1898 og 29/1-1899, 7 D 140. Justitsministeriets skrivelse 25/1-1899, 7 D 140.
76. Vedel til Ravn 30/1-1899, 7 D 140.
77. Justitsministeriets skrivelse af 4/2-1899, afskrift i 7 D 140.
78. Vedel til Hegermann-Lindencrone 7/2-1899. I slutningen af februar 1899 ophævede landsretten i Flensborg amtsrettens dom.
79. Men de tyske chikanerier fortsatte på anden måde. I marts 1899 klagede Kiderlen-Wächter over danske embedsmænds udtalelser om forholdene i Nordslesvig. Vedel henstillede til ressortmyndighederne at pålægge embedsmændene at være forsigtige med deres udtalelser, se sagen 7 D 150.
80. Folketingstid. 1892/93 sp. 1578 ff, 1591 ff, 1599 ff, tillæg A sp. 2005.
81. Folketingstid. 1893/94 sp. Tillæg A 3459 f. Neergaards erindringer s. 279.
82. Folketid. 1896/97 sp. 1617 og 1638 ff. Instruktion til gesandterne d. 5/11-1896 og deres indb. se sagen 10 D 2. Lord Salisbury til Scott 11/11-1896, Scotts indb. 23/11-1896, P. R. O.
83. Vedel til Bille 29/12-1896, Billes arkiv. Vedel til Hegermann-Lindencrone 17/11-1896, Hegermanns arkiv.
84. Folketingstid. 1897/98 sp. 2148 ff.
85. Kiderlens indb. 2/2-1898, A. A. pk. 77.
86. Vedel til Hegermann-Lindencrone 20/9-1898, Hegermanns arkiv.
87. Russisk memorandum af 11/1-1899, sagen 11 B 1 a.
88. Ibid.
89. Instruktion af 12/5-1899, 11 B 1 a.
90. Indb. 8/5-1899, russiske aktstykker.
91. Vedel til Hegermann-Lindencrone 14/4-1899, Hegermanns arkiv.
92. Instruktion til Sponneck i Stockholm 2/6-1899, 10 D 2. Beck-Friis indb. 17/5 og 25/5-1899, svenske UM.s arkiv. Inb. fra Sponneck 5/5-1899.
93. Billes indb. 26/5, 2/6-1899, 11 B 1 a.

94. Vedel til Bille 6/6-1899, Billes arkiv. Instruktion 6/6-1899, 11 B 1 a. Kur-siveringen foretaget her for at understrege den suveræne stilling Vedel indtog i Ravns tid. UM.s officielle instruktion kan kun komme fra udenrigsmini-steren, da det er ham, der har ansvaret, men Vedel har i privatbrevet fmtlg. uforvarende afsløret det reelle forhold.
95. Suenson til UM. 28/5-1899, Vedel til Bille 30/5-1899, 11 B 1 a.
96. Vedel til Bille 30/5-1899, Vedel taler om § 7, men Bille retter det korrekt til § 6. Jvf. »Actes de la Conférence de Bruxelles 1874« s. 126 og 242. Akter på sagen 6 B 4.
97. Bille til Vedel 3/6-1899, 11 B 1 a.
98. Billes off. indb. 18/6 og 16/7-1899, 11 B 1 a.
99. Vedel til Bille 30/5-1899, Billes tlgr. og indb. 24/7, 25/7-1899, UM.s tele-gram 24/7-1899, 11 B 1 a.
100. Depêche til Bille 5/8-1899, 11 B 1 a.
101. Vedel til Hegermann-Lindencrone 7/7-1899, Hegermanns arkiv.

Peter Vedel og udenrigsministeriet. (S. 236-259).

1. Inventarfortegnelse: UJ B 1698. Vedel til Kiær 2/7-1885, Kiærs arkiv.
2. I repræsentationslokalerne blev der installeret elektrisk lys i 1893, B 1698.
3. Den ældre Kjettinge døde i 1889. Han efterfulgtes af sønnen, der døde i 1928.
Bernhofts arkiv: mémoires. B. 1698 og 3 Z 1. I 1892 havde der været tale om at installere en telefon, men da den ville koste 250 kr. om året, blev planen opgivet, da udgiften ikke synes at svare til nytten. Ved flyt-ningen 1898 til Kongens Nytorv installeredes den første telefon. Nummeret var hemmeligt!
4. Sagen B 1698.
5. Bernhofts oplysning.
6. Vedels breve til Rosenørn-Lehn, Oreby.
7. Vedel til Hegermann-Lindencrone 23/5-1891, Hegermanns arkiv.
8. Vedel til Rosenørn-Lehn 27/5-1891, Oreby.
9. Beretning af 1/8-1903. Foruden de gode sider fandt Vedel også, at Nelle-mann var en kold fanatiker.
10. Se f. eks. Folketingstid. 1887/88 sp. 5217 f.
11. Desværre er kun Nellemanns breve til Vedel bevaret. Ved en gennemgang i februar 1960 af de få papirer efter justitsministeren, der er i familiens eje, fandtes ingen breve fra Vedel.
12. Reedtz-Thotts breve til Vedel 1892-99. Her findes også nogle koncepter til Vedels svarbreve.
Vedel til Gosch 17/5-1897 i F. Billes arkiv. Vedel til Hegermann-Linden-crone 24/5-1897, Hegermanns arkiv. Løvenørn til Vedel 29/5-97.
13. Udat. koncept stilet til »Kjære Excellence«, fmtlg. Hørring, i »Optegnesler 1849-97«.
14. Bernhofts oplysning. Baade til Beck-Friis (indb. 17/10-1897) og til Kiderlen-Wächter (indb. 28/12-1898) udtalte Ravn, at ledelsen af UM. var ham, en ubehagelig byrde. Til Beck-Friis tilføjede han, at han for en stor del stod fremmed overfor sagerne og ønskede at blive befriet for posten som uden-rigsminister.

15. Bedømmelsen bygger dels på Bernhofts og Krags meddelelser, dels på Vedels brevveksling med UM.s embedsmænd især Haxthausen og de Coninck samt Gosch. Endvidere på sagen om Emil Güldencrones afskedigelse og Schulins fratræden.
16. Vedel til Bille 29/12-1896, Billes arkiv.
17. Bernhofts og Krags meddelelser. Schwanenflügel: »Livsfragmenter« s. 87 Gads danske Magazin 1911 s. 362.
18. Dagbladet »Dannebrog« 25/8-1899.
19. Schwanenflügel anf. sted s. 87.
20. Adressen opbevares i Vedels arkiv: »Diverse III«, Vedel til Annette Vedel udat., »Familiebrevne 1850-1912. Suenson til Annette Vedel 12/5-1913, »Diverse III.
21. Vedel til Rosenørn-Lehn udat, Oreby. Bernhofts oplysning.
22. Vedel til Kiær 11/10-1887, 5/4-1888, Kiærs arkiv. Vedel til Hegermann-Lindenchrone 2/7-1896, dennes arkiv. Vedel til F. Bille 25/11-1897.
23. Vedel til Kiær 5/1-1892. Bernhofts oplysning.
24. Bernhoft til Helge Wamberg, refereret af denne i et brev til Aage Friis 12/1-1948, i »Tillæg II«. Bernhoft har over for mig bekræftet episoden, dog var han i tvivl om, hvorvidt det var ved Reedtz-Thotts afskedsmiddag for UM eller dettes for Vedel.
25. Bernhofts arkiv: mémoires.
26. Jusserands indb. 7/9-1899. Afskriften taget af arkivar Kjølens til brug ved udarbejdelsen af foreliggende bind.
27. Vedels fåtallige breve til Vind indeholder nok mange høflige og elskværdige vendinger, men røber hverken fortrolighed eller varme. I Vedels arkiv findes enkelte breve fra Sponneck og Moltke-Huitfeldt; flest fra sidstnævnte.
28. Vedel til F. Bille 28/8-1899, Billes arkiv.
29. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 273 f.
30. Vedel til Hegermann-Lindenchrone 14/5-1888 dennes arkiv.
31. F. Wedel-Jarlsberg: »Reisen gennem livet« s. 106. W-J. var tilbøjelig til at »brodere« på sine historier, så de er ikke særlig pålidelige, se den norske diplomat Hans Fays bog: »På post i fem verdensdele, Oslo u. å. (1959) s. 20 jvf. s. 17.
32. Om Falbes mindre heldige egenskaber se Akter I s. 205, Danske Magazin anf. sted s. 273, Nellemann til Rosenørn-Lehn 23/10-1880, Vedels ark. Dagbladet »Avisen« 17/9-1890. Det vægtigste bevis er dog Goschs breve til Vedel navnlig et af 8/6-1886. Det handler om Falbes utilfredsstillende embedsførelse, hans manglende flid og påpasselighed, hans tilbøjelighed til at lade deltagelsen i societylivet gå forud for arbejdet, hans hovmod og arrogance. Brevet er nok præget af Goschs personlige uvilje mod Falbe, men det indeholder så megen konkret og underbygget kritik og er desuden skrevet flere år før katastrofen, at det må betragtes som fuldstændig fældende.
33. Akter I s. 203, 205, 206 ff. Vedel til Quaade 10/1-1872.
34. Falbe til Vedel 28/1, 10/2-1884, Vedels svarkoncept 14/2-1884. Rosenørn til Vedel 2/11-1885.
35. Falbes indb. 14/6-1890, UJ B 1226 og pol. dépêcher fra London 1890.
36. Lord Ponsonby til sir F. J. Edwards 14/6-1890, Vol. P. 20 letter no. 34, Windsor.
37. Die Grosse Politik bd. 8 s. 25. »Letters of Queen Victoria 1886-1901«, vol. I p. 615. 3. series.

38. B 1226. Udenrigsministeriets arkiv.
39. Ibid.
40. Rosenørn til Vedel 16/6-1890.
41. Rasmus Krag til Vedel 17/6-1890, Vedel til Rosenørn 18/6-1890, B 1226. På opfordring af Aage Friis har grev F. Reventlow i 1926 nedskrevet en beretning om sin deltagelse i begivenhederne. Den støtter sig ikke på samtidigt materiale, kun på hukommelsen og indeholder ingen særlige oplysninger udover, at Falbe via Reventlow skal have bedt om øjeblikkelig telegrafisk instruktion. Rosenørn skal have svaret, at dette ikke var muligt. Sagen måtte grundig overvejes; desuden var direktøren bortrejst på ferie. Se sagen 99 F 3/3 i UM. Her findes også et par billetter fra prinsessen af Wales til Falbe og et brev fra Randolph Churchill.
42. Se »Avisen« 17/9-1890. Jvf. den engelske gesandt Scotts indb. 26/1-1896 om en samtale med en høj embedsmand (Vedel?), der havde udtalt, at man engang havde næret håb om, at Tyskland ville bytte en del af Nordslesvig mod de vestindiske øer.
43. Vedel til Rosenørn 18/6-1890, B 1226.
44. B 1226.
45. Ibid.
46. Rosenørn til Vedel 21/6-1890.
47. Vedel til Rosenørn (25/6-1890) Oreby.
48. B 1226.
49. Rosenørn til Vedel 24/6-1890.
50. B 1226. Det eneste usædvanlige i dette memorandum var en påstand om, at Bismarck i 1879 havde opnået østrigsk tilsagn om handlefrihed over for Holland.
51. Falbes indb. 22/6-1890, B 1226. Randolph Churchill til Falbe 5/7-1890 i Falbes arkiv 99 F 3/3 i UM. Om den politiske situation i England se W. Churchill: »Lord Randolph Churchill« s. 775-76.
52. Rosenørn til Falbe 30/6-1890, B 1226.
53. Vedel til Rosenørn 27/6-1890, Oreby.
54. Chiffertelegram 1/7-1890, modtaget 2/7, B 1226.
55. Vedel til Rosenørn 2/7-1890 og tlgr. 3/7, B 1226.
56. Om ministeriets kritiske indstilling over for Falbe se Nellemann til Rosenørn 23/10-1880, Vedels arkiv, og Vedel til Falbe 28/4-1881, Vedels arkiv.
57. Telegram 4/7-1890 til Falbe og dennes svar 4/7, 7/7 og 8/7, B 1226.
58. Telegram 9/7-1890 til Falbe, B 1226.
59. Falbes svarteletgram 10/7-1890, B 1226.
60. UM.s skrivelse 17/7-1890 til finansministeriet, B 1226.
61. Rosenørn til Falbe 18/7-1890, B 1226.
62. B 1226.
63. Brinckens indb. 29/7 og 21/9-1890, A. A. pk. 91. Vedel til Rosenørn 17/9-1890, Oreby.
64. Jvf. Halvard Lange i »Nordisk Administrativt Tidsskrift« 1954 s. 2.
65. Bernhofts oplysning. Vedel til Bille 25/11-1897.
66. Bernhofts arkiv: mémoires.
67. Folketingsstid. 1892/93 sp. 2368 ff, 2372, tillæg B. sp. 197 f og 467.
68. Vedel til Kiær 5/4-1888, Kiærs arkiv.
69. Sagen 51 D 1 a.

70. Folketingstid. 1892/93 sp. 1966 ff, 1995 ff, tillæg A sp. 2779 f, B 1409 f. Lovtidende 1893 s. 241 f. I tilslutning til denne lov udsendtes den første mere udførlige »Instruktion for de danske Konsuler i Udlandet« af 15/12-1893. Konceptet er skrevet af Vedel: 51 D 1 a.
71. Sagen 51 D 1 a. Også i Shanghai ansattes en udsendt konsul, Leigh Smith.
72. J. Schovelin: »Tidens Hjul og Tietgen 1857-1897«, s. 640 ff.
73. Vedel til Hegermann-Lindencrone 1/10-1895, 2/7 og 14/7-1896, Hegermanns arkiv. Søgaaards breve til Vedel 1895-1901. Søgaaards personlige akter i UM., 3 G Søgaaard a.
I »Dannebrog« den 25/8-1899 hed det, at det var ved Vedels initiativ, »at der for nogle Aar siden blev tilvejebragt en forsoning mellem vore to Finansmænd, Gehejmekonferensraad Tietgen og Etatsraad Glückstadt, mellem den gl. Havn og Frihavnen«. Denne påstand bekræftes ikke af det materiale, der findes i Vedels arkiv. Det var, som Schovelin har påvist det, vekselmægler Th. Schiøler, der formidlede udsoningen. Jvf. anf. værk af Schovelin s. 646 f.
74. Vedels sygdomme: Vedel til Quaade 12/6, 28/8-1869, Quaades arkiv. Akter II s. 265, 466. Krieger IV s. 287. Vedels notater: 1873 12/9-10/10; 1877 3-5/1, 20/1, 29/1; 6-7/2, 15/2, 20/3, 31/3, 12/5; 1879 8-9/1, 13/3, 27-29/3, 31/3. Rosenørn til Vedel 26/7-1880, 7/3-1888, Vedel til Rosenørn 7/12-1891, Vedel til Hegermann 17/11-1896, til Bille 29/12-1896.
75. Love og Anordninger 24/2-1858 § 6, jvf. Lønningsskommissionen af 1917 bd. 1 s. 122 ff.
76. Vedel til sønnen Peter 25/4-1896 og udatt., i familieeje. Nellemann gik af som minister 13/6-1896.
77. Hegermann-Lindencrone til Vedel 14/4-1898, Vedel til Reedtz-Thott 3/5-1898.
78. Vedel til Hegermann-Lindencrone 29/7-1898, Hegermanns arkiv.
79. Vedel til Hegermann-Lindencrone 7/7-1899, Hegermanns arkiv. Der har fmtlg. været endnu en årsag til, at Vedel netop i foråret og sommeren var besluttet på at gå. En embedsmand, der ved sin mindre heldige optræden var blevet nødt til at forlade tjenesten nogle år tidligere, trådte atter ind på grund af hofprotektion. Vedel var *meget* imod denne genansættelse. Vedels korrespondance med Hegermann-Lindencrone 1897-99, især 5/8-1898, Beck-Friis indb. 3/7-1899 i utrikesdepartementets arkiv, Stockholm, Kna-genhjelms indb. 25/8-1899 *ibid.*, Jusserands indb. 7/9-1899, franske UM.s arkiv. Jvf. også prinsesse Marie affæren, se s. 216 ff.
80. UM.s akter 3 G Peter Vedel a
81. Vedel til Hegermann-Lindencrone 7/7-1899, Hegermanns arkiv.
82. 3 G Peter Vedel a. Vedel til sønnen Peter udatt, fmtlg. 11/9-1899, i familieeje. Brevet til Vedel fra F. Bille 29/8-1899, Hegermann-Lindencrone 17/7 og 29/8-1899, Isidor Heckscher 30/8-1899, Jules Hansen 31/8-1899, »Dannebrog« 25/8-1899, »Nationaltidende« 30/8-1899, »Berlingske Tidende« aften 31/8-1899. »Le Figaro« 30/8-1899.
83. Trauttenbergs indb. 25/8-1899, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Den engelske gesandt Fane skrev i sin indberetning den 6/9-1899: »the kind and conciliatory manner with which he (Vedel) always conducted business with Her Majesty's Representatives here«. P. R. O.
84. Axel Vedel til W. Ahlefeldt-Laurvig 3/12-1898, i Vedels arkiv.

De sidste år 1899-1911. (S. 260-300).

1. Vedel til sønnen Peter udat. fmtlg. 11/9-1899, i familieeje.
2. Bernhofts arkiv: mémoires.
3. Jusserands indb. 7/9-1899, franske UM.
4. Bernhofts arkiv: mémoires. Gosch til Vedel 13/10-1899.
5. »Extract Bog nr. 1« omfattende dagene 2/10-5/11 1899, Vedels arkiv.
6. E. Scavenius: »Dansk Udenrigspolitik under den 1. Verdenskrig« s. 9.
7. Axel Vedel til Ahlefeldt-Laurvig 19/12-1902, Vedels arkiv. Bernhofts oplysning.
8. Kronprins Frederik (VIII) til Vedel 7/12-1903 fra Wien.
9. Vedel til Reedtz-Thott 3/5-1898, Gaunø, Vedel til sønnen Peter udat., familieeje. Da Vedel definitivt forlod »Store Nordiske's bestyrelse i slutningen af 1910 fik han overrakt en smuk takkeskrivelse dateret 30/12-1910 og underskrevet af hele bestyrelsen, i »Diverse III«.
10. Axel Vedel 20/12-1901 til W. Ahlefeldt-Laurvig, Vedels arkiv.
11. Hørring til minister Brun 30/12-1899, Rasmus Krags afskrift, 8 M 1.
12. Vedels udat. beretning: se note 56 side 360. Folmer Hansens beretning findes som bilag i Walter Christmas' beretning af 1/10-1900, i 8 M 1. Vedel til Hegermann-Lindencrone 11/1-1900, dennes arkiv.
13. Vedels udat. beretning og Folmer Hans beretning anf. sted.
14. Christmas' beretning 1/10-1900 s. 17, 33 f, 52 f, 8 M 1, jvf. Tansill s. 261 ff. »New York Times« 1/5-1900, »Politiken« 13/5-1900, 8 M 1.
15. »House Report« nr. 2749 s. VII, 8 M 1.
16. Sagen 8 M 2.
17. Vedel til sønnen Peter mandag 10/11-(1902) i familieeje.
18. Vedel til Hegermann-Lindencrone 28/12-1901, Hegermanns arkiv.
19. Manuskriptet ligger sammen med breve fra Deuntzer til Vedel.
20. Deuntzers breve til Vedel 1892-1905, de fleste er kun små billetter.
21. Vedel til sønnen Peter, udat. fmtlg. 28/7-1901, i familieeje.
22. Vedel til sønnen Peter 8/9- (1901), i familieeje.
23. Bille til Deuntzer 24/10-1902, ny kgl. samling nr. 3756 4°, Vedel til F. Bille 17/12-1903, Billes arkiv.
24. Aage Friis' efterladte samlinger i RA., IV: »Angaaende Systemskiftet i 1901«. Her findes en række beretninger nedskrevet eller dikteret af en del af deltagerne, hovedsagelig venstremænd, nogle få uger efter at systemskiftet havde fundet sted. Deuntzer ville dog ikke udtale sig. Hellerikke da han af Friis skriftligt fik forelagt 25 spørgsmål, hvoraf det 22. omhandlede besættelsen af udenrigsministerposten. Her hed det bl. a.: konfererede Deuntzer »om Søndagen (21/7) med Gehejmerraad Vedel om Sagen?«. Deuntzer svarede i et brev af 4/3-1903: »Min egen Fremstilling ønsker jeg at beholde i mit Væge til min Død« Deuntzer døde i 1918. I 1959 blev der gennem »Kommissionen til undersøgelse af de i dansk privateje bevarede kilder til dansk historie« gjort et forsøg på at konstatere, hvor hans papirer var blevet af. Det viste sig, at intet af værdi var blevet bevaret ud over nogle enkelte arkivalier vedr. personlige forhold. Se kommissionens beretning om virksomheden i 1959, s. 2.
25. Hages beretning af 5/9-1901, nedskrevet af Friis, i anf. pk .
26. O. Rodes beretning fra slutningen af august 1901, i anf. pk.
27. Jvf. note 79 side 365.

28. Denne formodning bestyrkes ved, at Hage (ifølge Rode) mandag aften talte en times tid med Hørup »væsentlig om Krigsministerporteføljen, idet det var vedtaget, at Deuntzer skulle være Indenrigsminister og Udenrigsminister *ad interim*«. (Her kursiv.)
29. Vedels optegn. jan.-1904. Her er Bülow's stilling omtalt d. 13/1.
Troels Fink: »Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864«, s. 41 f.
30. Fink anf. bog s. 39-40, jvf. Bülow: »Denkwürdigkeiten« bd. 2 s. 79 f.
31. Vedels optegn. jan.-1904. Om det tyske forslag sagde Vedel i øvrigt, »at det var en løierlig Neutralitet naar vi vilde nægte England, at dets Flaade *passerede* Sundet og Bælterne, hvortil vi slet ingen Ret havde, at England ikke vilde lade sig det byde, og at det vilde blive en Gientagelse af 1801 og måske en Ende paa vor Eksistens«. Vi burde snarest sætte os i forbindelse med Sverige, idet en fælles neutralitetserklæring ville være det bedste værn mod tysk-russiske planer.
32. Vedels optegn. jan. og 13/1-1904.
33. *ibid.* 13/1.
34. *ibid.* 13/1 og 12/1.
35. *ibid.* 10/1 og 13/1.
36. *ibid.* 15/1.
37. *ibid.* 15/1.
38. *ibid.* 16/1 og 1/2.
39. *ibid.* 1/2., jvf. Fink anf. bog s. 44-45.
40. *ibid.* 1/2 f.
41. Skønt Vedel ikke siger det, må man gå ud fra, at han meget vel var klar over, at en sådan aftale mellem fyrster ingen gyldighed kunne have for Danmarks vedkommende, sålænge regering og rigsdag ikke havde tiltrådt den. Derfor var det ligefuldt ønskeligt at undgå den, da den ville komplicere situationen.
42. Fink. anf. sted s. 33-35.
43. Vedel til F. Bille 17/12-1903, Billes arkiv.
44. »Forskellige Optegnelser 1853-1906«, Vedels arkiv.
45. Fink. anf. sted s. 47 f.
46. Vedel og Raben-Levetzau: se Vedels optegnelser 1905-06.
47. Vedel til Hegermann-Lindencrone 24/7-1895, jvf. breve af 29/2, 10/3-1892, 17/3-1893, 27/5, 1/6-1895, Hegermanns arkiv.
48. Vedels optegn. juli 1905, dikteret til Annette Vedel.
49. *Ibid.*
50. Wedel-Jarlsberg: »1905 Kongevalget« s. 124. Jvf. Worm-Müller: »Prins Carl bliver konge i Norge«, afsnit i bogen »Haakon 7. 1872-1947« s. 105.
51. Wedel-Jarlsberg anf. sted s. 163.
52. *Ibid.* s. 181, Worm-Müller anf. sted s. 170 f. Sagen 5 F 1.
53. Wedel-Jarlsberg: »Reisen gjennem livet« s. 202.
54. Vedels optegn. 16/8-1905. Dikteret til Annette Vedel.
55. Vedels optegn. 15/8-1905. Dikteret til Annette Vedel. Da Rasmus Krag den 16/8 besøgte Vedel og senere på dagen fik besøg af Vedel i UM., fik han et referat af samtalen, som han nedskrev til brug for Raben. Referatet, der ligger på sagen 5 F 1, afviger en del i formen fra Vedels. Wedel-Jarlsberg skulle således ifølge Krags referat have »indestaaet for, at de 4 Vilkaar vilde blive antagne af den norske Regering«, hvortil Vedel skulle have svaret, at hvis Norge eensidigt erklærede Unionen for opløst og betragtede Berna-

dottetilbudet for bortfaldet, *såfremt* Oscar II ikke svarede inden en vis frist, så var dette en ligeså unfair fremgangsmåde som 7. juni-beslutningen. Den svenske konge kunne kun svare samtidig med, at han anerkendte opløsningen, og dette kunne ikke ske før efter endt forhandling om de 4 vilkår. Det afgørende argument er dog ens i begge referater: Danmark måtte af hensyn til sin beliggenhed ved Østersøen og den truende krigsfare undgå en konflikt med Sverige. Afgørelserne skyldes formentlig, at Krag ikke skelner mellem samtalen om formiddagen den 26. og om eftermiddagen samme dag. Det fremgår nemlig af Vedels optegnelser af d. 16/8, at hans ord om, at kong Oscar kun kunne svare samtidig med, at han anerkendte opløsningen, først blev udtalt under besøget i UM.

56. Vedels optegn. 16/8-1905.
57. Ibid.
58. Ibid.
59. Vedels optegn. oktober 1905. Dikteret til H. Vedel.
60. Vedels optegn. nov. 1905. Konceptet til Noten i 5 F 1.
61. Spønnecks indb. 17/11-1905, 5 F 1.
62. Vedels optegn. nov. 1905. Axel Vedel til Ahlefeldt-Laurvig 6/11-1905. I et brev fra 3/11-1905 til Ahlefeldt-Laurvig hævdede A. V. med Krag som kilde, at tanken om en folkeafstemning muligvis stammede fra Vedel. Dette er en myte, men den understreger, hvorledes man i inderkredsen var klar over, at Vedel gik ind for tanken.
63. Vedels optegn. 31/1-1906.
64. Vedels notat marts 1906, dikteret.
65. Fink: »Spillet om dansk neutralitet 1905-09«, s. 237 ff, Vedels optegn.
66. Fink: Fem foredrag s. 59-60. Vedels optegn. marts 1906.
67. Svarkoncept på Ahlefeldt-Laurvigs brev 5/10-1901, Vedels arkiv.
68. Vedels notat marts 1906, jvf. Fink: »Spillet om dansk neutralitet« s. 243.
69. Vedels notat marts 1906.
70. Vedels udat. optegnelse dikteret til Vald. Vedel (fmtlg. foråret 1906) i »Forskellige Optegnelser 1853-1906«.
71. Vedels svarkoncept på Ahlefeldts brev, okt. 1901.
72. Vedels optegn. 1906.
73. Vedels optegn. 17/12-1906, dikteret.
74. Jvf. Fink: »Spillet om dansk neutralitet« s. 90 ff.
75. Se nærmere »Peter Vedel« bd. 1, indledningen til noterne i kap. I & II.
76. Om beretningen 1863-64 se »Peter Vedel« bd. I s. 277, jvf. 195 samt i »Jyske samlinger«, ny række 2. bd. 2. hæfte s. 86-89. Om 1866-beretningen se note 20 til kapitel 1.
77. Monrad til Vedel 7/7-1865, Vedels notat 23/11-1865.
78. Akter II s. 239.
79. Ibid. s. 244, 257, 259, 263, 270-74. Krieger IV s. 298-99. Monrad til Vedel 25/10, 6/11-1869. Vedel skrev 12/6-1869 til Quaade, at han beklagede Monrads beslutning om at blive præst og opgive rigsdagen, thi »han kunde hjælpe til at hæve Niveau'et lidt i Folkethinget, og det ved Gud, at det kunde trænge dertil«, Akter II s. 257.
80. Akter II s. 744. Danske Magazin 7. Rk. 3. Bd. s. 320.
81. Monrad til Vedel 17/11 og 20/11-1880, Danske Magazin anf. sted s. 328. Aage Friis: »Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864« s. XVII.
82. Vedel til St. C. A. Bille 15/11-1883, Vedels arkiv. Vedel til Quaade 30/11-

- 1882.
83. »Dagbladet« 23/2-1886.
84. Vedel til Goos 24/2-1886, koncept i Vedels arkiv. Goos til Vedel 24/2, 1/3 og 4/3-1886. Vedel havde tidligere leveret artikler til »Dagbladet«, se Goos til Vedel 19/12-1882, 24/1-1883, 27/3-1883, 18/11-1883 og 20/9-1884. Dette hørte nu op tillige med brevvekslingen mellem dem. Da den blev genoptaget i 90'erne var tonen meget formel, se Goos til Vedel 4/2-1891 ff. I Goos' arkiv findes intet om denne episode.
85. Emmy Monrad til Vedel 8/6-1888.
86. Emmy Monrad til Vedel 11/11-1889, 2 breve fra Viggo Monrad til Vedel, nu i Monrads arkiv. En dagbog med udskriften »1858-64« indeholder excerpter fra Monrads papirer for årene 1865-69 samt enkelte ting fra 1873 og 1883. I »Extractbog I« er der excerpter for 1871-87«.
87. Vedels notater 20-21/2 1893.
88. Vedel til sønnen Peter, udat. familieej.
89. Povl Bagge: »Studier over D. G. Monrads Statstanker« s. 36 note 61. »Tilskueren« 1904 s. 236.
90. Bagge s. 40-41. »Tilskueren« 1904 s. 238. Vedels Monradmanuskript ark 11 s. 4 og ark 14 s. 1.
91. »Tilskueren« 1905 s. 984, 1904. s. 389.
92. I Vedels arkiv findes f. eks: Vedels notater om forhandlingerne i februar 1861, kaptajn Sørensen's afskrift af Monrad-Allens optegnelser dec. 1863 og februar-marts 1864, Vedels og Kriegers korrespondance i foråret 1864, Monrads og Quaades korrespondance (delvis) foråret 1864, afskrift af Kriegers dagbøger 1864, Vedels egne beretninger 1858-64. Endelig var der Monrads egen beretning om 1864, der ved Vedels foranstaltning blev deponeret i RA.
93. Vedel til sønnen Peter, udat. f.mtlg. 1904, i familieej.
94. »Tilskueren« 1904 s. 378.
95. Niels Møllers digt se »Peter Vedel« bd. II s. 302. I bd. I s. 263 og 277 har jeg skrevet, at når Vedels erindringer og beretninger ikke blev skrevet færdige, skyldtes det »formentlig den øjensvaghed, der ramte ham under udarbejdelse af artiklerne i »Tilskueren om D. G. Monrad«. Denne påstand må jeg nu modificere. Det er rigtigt, at øjensvagheden opstod under dette arbejde, men først i juli 1905. Dette ses tydeligt af hans regnskabsbog fra juli-august 1905, da skriften går i opløsning. Der havde derfor intet været til hinder for, at han i tiden fra foråret 1904 til sommeren 1905 kunne have fuldført de nævnte arbejder, hvis han havde villet det.
96. »Tilskueren« 1904 s. 968-69.
97. Ibid. s. 971, 974. Asger Nyholm: »Religion og Politik«. En Monradstudie s. 329 f.
98. »Tilskueren« 1905 s. 561-67.
99. P. Stavnstrup: »D. G. Monrad« s. 397.
100. »Tilskueren« 1905 s. 977-78. Det var vistnok Viggo Monrad, der henledte Vedels opmærksomhed på dette punkt, jvf. Friis: »Monrads Deltagelse...« s. 295, note til s. XXIV. Om Monrad og den 5. bøn se endvidere P. G. Lindhardt's bog »Replikker« s. 56.
101. »Tilskueren« 1905 s. 568.
102. Peter Vedel til Emil Vedel udat. dikteret til Annette Vedel, nu i Vedels arkiv »Tillæg« I pk 1.

103. }
 104. } Breve fra Vedel til sønnen Peter, udat. i familieej. }
 105. }

106. Digtet ligger i aktpakken »Fanny Vedels Digte«. Vedels sidste dage: meddelt af Bernhoft, se desuden Axel Vedel til Annette Vedel 6/2-1911, hvor han bl. a. skriver om sit sidste besøg ved nytår 1911: »Han talte med mandig Ro om sin forestående Død, og tog saa kjærligt Afskeed med mig«. Endvidere Rasmus Krag til Annette Vedel 4/2-1911.

Vedel døde den 4. februar kl. ca. 1 nat. Dødsattesten opgiver ikke klokkeslettet; det nævnes i »Politiken«s nekrolog den 5/2. I Vedels arkiv findes et fotografi af Peter Vedel på dødslejet.

Niels Møllers mindedigter står i »Tilskueren« 1911 s. 239-40 og er genoptrykt i digtsamlingen »Egelunden«.

Begravelsen fandt sted den 8. februar 1911 fra kapellet på Vestre Kirkegaard. Udenrigsministeriet var den dag lukket mellem kl. 12 og 15, for at personalet kunne deltage i bisættelsen. Efter salmen »Tænk når engang den tåge er forsvunden« talte pastor Larsen, Marmorkirken. Derefter sang man »Der står et slot i vesterled«, og til tonerne af Chopins sørgemarch blev kisten båret til graven af udenrigsministeriets embedsmænd og udenrigsministeren, grev C. W. Ahlefeldt-Laurvig. Graven ligger nær ved søens østlige side.

Det gjorde et uforglemmeligt indtryk på sønnesønnen Peter, da han umiddelbart efter bedstefaderens begravelse besøgte sin syge bedstemoder, der lå på en sofa i dagligstuen. Hun så da op på Bertha Wegmanns portræt af Peter Vedel og sagde til den 11-årige sønnesøn: »Ham kan Danmark være stolt af, ham må du aldrig glemme«. Fanny Vedel døde den 17. oktober 1912.

PERSONREGISTER TIL BIND I OG II

Registeret omfatter kun teksten, ikke noterne eller de to resumeer. Kun sådanne biografiske oplysninger er medtaget, der har betydning for bogens emne. De kursiverede tal angiver ved hvilken side, der findes et billede af pågældende person.

- Acquirea, Sérène d' (1812-1870), arkivar i udenrigsministeriet. I 75, ad 160.
- Adler, David Baruch (1826-1878), bankier. II 85.
- Ahlefeldt-Laurvig, Carl William (1860-1923), greve, gesandt i Wien 1897-1908, udenrigsminister 1908-1909, 1910-1913. II 266 ff, 282, 284.
- Ahlmann, Nicolai (1809-1890), medlem af den nordtyske rigsdag 1867, af den preussiske landdag 1867-1875. II 33.
- Alexander II (1818-1881), kejser af Rusland 1855-1881. II 54 ff, 96, 99 f, 105, 129.
- Alexander III (1845-1894), storfyrsttronfølger, kejser af Rusland 1881-1894. II 100, 184, 209, 216 f.
- Alexandra (1844-1925), prinsesse af Wales 1863-1901, dronning af England 1901-1910. II 244 ff.
- Alexandrine (1879-1952), (kron)prinsesse af Danmark 1899-1912. Dronning 1912. II 236.
- Algreen-Ussing, Tage (1797-1872), professor, generalprokurør, medlem af rigsrådet. I 22, 52.
- Allen, Carl Ferdinand (1811-1871), historiker, professor. II 164.
- Andersen, Hans Christian (1805-1875), digter. I 24.
- Anderson, Rasmus B. (1846-1936), professor, U. S. A.s gesandt i København 1885-1889. II 149, 200 ff.
- Andrássy, Gyula (1823-1890), greve, østrig-ungarsk udenrigsminister 1871-1879. II 245.
- Andræ, Carl Christopher Georg (1812-1893), oberstløjtnant, finansminister 1854-1858, konseilspræsident 1856-1857, medlem af folketinget 1849-1852, af landstinget 1853-1863, 1866-1893, af rigsrådet 1855-1866. I 9, 37, 43, 53, 58 ff, 63, 69, 81 ff, 102, 140, 142, 184, 188, 197, 216, 227, 231. II 65, 82, 149 f.
- Andræ, Hansine Poulina (1817-1892) f. Schack gift med C. C. G. Andræ. I 68.
- Andræ, Poul Georg (1843-1928), historisk forfatter, embedsmand, søn af C. C. G. Andræ. I 184 f, 216. II 149, 172.
- Andræ, Victor Nicolaus (1844-1923), assessor, volontør i udenrigsministeriet. Søn af C. C. G. Andræ. II 149 241.
- Arnim-Boitzenburg, Adolph Heinrich von (1803-1868), greve, preussisk udenrigsminister. I 35.
- Arnim-Suckow, Harry (1824-1881), greve, tysk ambassadør i Paris 1871-1874. II 99 f.
- Arup, Erik Ipsen (1876-1951), historiker, arkivar i udenrigsministeriet 1909-1913, professor. II 163.
- Augusta af Hessen (1823-1889), prinsesse, gift med baron C. F. A. B. Blixen-Finecke. I 98.
- Aunay, Charles Marie Stephan de Pelletier d', greve, fransk gesandt i København 1891-1894. II 206 ff.
- Bache, Otto Frederik (1845-1943), rektor, professor. II 288, 293.
- Baden, Gustav Ludvig (1764-1840), historiker. II 164.

- Bagge, Povl (1902-), historiker, professor. II 289 f.
- Bahnson, Jesper Jespersen (1827-1909), officer og politiker, krigsminister 1884-1894, medlem af folketinget 1887-1895. II 187, 190 ff, 210, 213.
- Bajer, Fredrik (1837-1922), officer og politiker, medlem af folketinget 1872-1895. II 173, 196 ff, 204, 238.
- Balan, Hermann Ludwig von (1812-1874), preussisk gesandt i København 1859-1863. I 92, 113, 175, 194, 196.
- Balbiano, italiensk adelsmand. I 41, 51.
- Barfod, Poul Frederik H. (1811-1896), historisk forfatter, politiker. II 188.
- Beck-Fris, Lave Gustav (1834-1904), friherre, svensk-norsk gesandt i København 1870-1902. II 103, 119 ff, 133, 179 ff, 186, 194.
- Berchem, Max von, greve, understatssekretær i det tyske udenrigsministerium 1886-1890. II 193 f.
- Berg, Christen Poulsen (1829-1891), politiker, medlem af folketinget 1866-1891. II 65, 177.
- Berling, Johan Carl Ernst (1812-1871), avisudgiver, kammerherre, Frederik VII's privatsekretær. I 75, 96 f.
- Bernhoff, Hermann Anker (1869-1958), ansat i udenrigsministeriet 1896, fuldmægtig 1899, kontorchef 1908, gesandt i Wien og Rom 1908-1910, kammerherre 1909, departementschef 1910-1913, gesandt i Paris etc. 1913-1932, direktør for UM. 1932-1936. II 239, 241 f, 253, 258, 260 ff, ad 272.
- Bernstorff, Albrecht (1809-1873), greve, preussisk udenrigsminister, deltager i Londonkonferencen 1864. I 146, 156, 174, 226.
- Bernstorff, Johan Hartvig Ernst (1712-1772), greve, statsminister, oversekretær i Tyske Kancelli 1751-1770. II 157 ff, 161 ff, 164 ff, 253.
- Bildt, Carl Niels Daniel (1850-1931), friherre, svensk diplomat. II 232.
- Bildt, Didrik Anders Gillis (1820-1894), friherre, svensk general og politiker, gesandt i Berlin 1874-1886. I 198.
- Bille, Carl Steen Andersen (1828-1898), redaktør af »Dagbladet« 1851-1872, medlem af folketinget 1861-1872, chargé d'affaires og generalkonsul i Washington 1880, ministerresident sst. 1881-1884, kammerherre 1884, amtmænd 1886-1898. I 122, 181 ff. II 94, 97, 99, 129, 164.
- Bille, Frantz Ernst (1832-1918), kaptajn, chargé d'affaires i Washington 1867-1869, ministerresident sst. 1869-1872, kammerherre 1870, gesandt i Stockholm 1872-1890, i London 1890-1908, 1. delegeret ved Haagkonferencen 1899. II 118 ff, 135, ad 160, 179 ff, 186, 195 f, 230, 231 ff, 243, 266, 273.
- Bille, Steen Andersen (1797-1883), viceadmiral, marineminister 1852-1854 og 1860-1863. I 104, 121.
- Bille, Torben (1819-1883), ministerresident i Nederlandene og Belgien 1857-1860, kammerherre 1858, gesandt i London 1860-1864. Afsked 1864. I 77, 102, 105 f, 114, 132, 157, 186, 207, 209, 215, 221.
- Bille-Brahe, Henrik (1798-1875), greve, kammerherre, gesandt i Wien 1852-1862. I 69, 77.
- Bismarck, Herbert von (1849-1904), statssekretær i det tyske udenrigsministerium 1886-1890. Søn af Otto von B. II 195.
- Bismarck, Otto von (1815-1898), fyrste, tysk rigskansler. I 63 f, 66 f, 85, 97, 158 ff, 169, 174, 191 ff, 203, 222, 232. II 12 f, 26 f, 29 ff, 34 ff, 38 ff, 42 ff, 54 ff, 61 ff, 68, 70, 75 f, 81, 84 ff, 92, 95 f, 98 ff, 101 f, 104 f, 112, 128 ff, 134 f, 173 ff, 179 f, 184 ff, 187 f, 194 ff, 208, 295 f.
- Bjørnstjerna, Oscar Magnus Fredrik (1819-1905), svensk general, gesandt i København 1864-1865, i St. Petersborg 1865-1872, udenrigsminister 1872-1880. II 120 ff, 127.

- Blanqui, Adolphe Jérôme (1798–1854), fransk nationaløkonom. I 41.
- Blixen-Finecke, Carl Frederik Axel Bror (1822–1873), baron, udenrigsminister og minister for Slesvig ad. interim 1859–1860, medlem af folketinget 1851–1852, 1858–1861, 1862–1864, af rigsrådet 1862–1864. I 63, 76, 97 ff, 105, 109, 117, 126, 129, 152 f, 159. II 17 ff, 25.
- Blome, Adolf Frederik (1798–1875), baron, diplomat. I 228.
- Bluhme, Christian Albrecht (1794–1866), udenrigsminister 1851–1854, premierminister 1852–1853, konseilspræsident og udenrigsminister 1864–1865. I 52, 56, 73, 79, 116, 126, 231, 236. II 9 ff, 17 ff, 44, 72, 197.
- Bluhme, Hans Emil (1833–1926), sø-officer, medlem af folketinget 1884–1909. Søn af C. A. Bluhme. II 221 f.
- Bojesen, Ernst Frederik Christian (1803–1864), skolemand. I 18.
- Bojsen, Frederik (Frede) Engelhardt (1841–1926), højskolemand, medlem af folketinget 1869–1901. II 113 f, 254.
- Borch, Oluf (Ole) (1626–1690), filolog, læge, kemiker og botaniker. I 17.
- Bornemann, Frederik Christian (1810–1861), jurist, professor. I 22.
- Brandes, Georg Morris Cohen (1842–1927), dr. phil., kritiker. II 150 ff, 155, 176.
- Bricka, Carl Frederik (1845–1903), historiker, rigsarkivar. I 11. II 166, 289.
- Brincken, Franz Egon von den, friherre, tysk gesandt i København 1887–1894. II 195, 207 ff, 211 ff, 217 f, 224, 252.
- Brix, Christian Carl (1820–1908), professor, skolebestyrer, medlem af rigsrådets folketing 1864–1866. II 24.
- Broberg, Christian August (1811–1886), grosserer, etatsråd, medlem af rigsrådets landsting 1864–1866. II 23 f.
- Brock, Gustav Edvard (1816–1878), højesteretsadvokat, medlem af landstinget 1860–1878. I 24, 108.
- Brockdorff, Ludvig Ulrich Hans von (1806–1875), baron, kammerherre, gesandt i Berlin 1854–1860, i Madrid 1860–1863. I 77.
- Brun, Constantin (1860–1945), legationssekretær i Paris 1891–1895, gesandt i Washington 1895–1908, kammerherre 1897, gesandt i London 1908–1912, i Washington 1912–1930. II 222 f, 262 ff.
- Brunnow, Philip Ivanovitch (1797–1875), baron, russisk ambassadør i Berlin 1856–1858, i London 1858–1874, deltager i Londonkonferencen 1864. I 227.
- Bruun, Christian W. (1831–1906), bibliotekar, historiker, justitsråd. II 159.
- Bruun, Frederik Christian (1827–1887), fuldmægtig i udenrigsministeriet, legationssekretær. I 75, *ad* 160.
- Brøchner, Hans (1820–1875), professor i filosofi. I 40 ff, 50. II 149 ff.
- Buchanan, sir Andrew (1807–1882), engelsk gesandt i København 1853–1858, i Berlin 1862–1864. I 174, 191 f, 195, 203.
- Bucher, Lothar (1817–1892), tysk legationsråd. II 43, 46.
- Busk, Jens Andersen (1845–1908), gårdejer, politiker, medlem af folketinget 1876–1906. II 288.
- Butterfield, Carlos, amerikansk forretningsmand, firmanavn, New York. (»Butterfield-sagen«). II 132, 199 ff, 238.
- Bülow, Bernhard von (1849–1929), tysk diplomat, udenrigsminister 1897–1900 (statssekretær), rigskansler 1900–1909. Søn af B. E. von Bülow. I 154. II 227, 268 ff.
- Bülow, Bernhard Ernst (von) (1815–1879), dansk forbundsgesandt i Frankfurt a. M. 1849–1862, mecklenburgsk embedsmand, tysk udenrigsminister (statssekretær) 1873–1879. I 54, 60, 62 ff, *ad* 64, 65 ff, 77, 85, 89 ff, 102, 105 f, 115 ff, 124, 151, 153 f, 162. II 106 f, 119, 121, 136, 139 f.
- Bülow, Carl Ernst Johan (1814–1890), kammerherre, generalmajor, gesandt

- i Hamborg m. m. 1857–1862, i Wien 1862–1864, i London 1865–1880. I 77, 128, 163, 175. II 92.
- Cadore, Louis-Marie-Camille Nompère de (1827–1882), greve af Champagny, hertug af Cadore. II 82 ff, 86 ff, 91 ff, 283.
- Caprivi, Georg Leo (1831–1899), tysk general, rigskansler 1890–1894. II 208, 210 ff.
- Carl, prins af Danmark 1872–1905, konge af Norge, Haakon VII, 1905–1957. II 274 ff.
- Carl (Charles) X (1757–1836), Frankrigs konge 1824–1830. II 64.
- Carl XV (1826–1872), konge af Sverige-Norge 1859–1872. I 93 f, 141, 143, 152, 167, 177 ff, 182 f, 186 f, 198, 220, 222.
- Carlsen, Hans Rasmussen (1810–1887), kammerherre, godsejer, indenrigsminister 1864, medlem af landstinget 1859–1866, 1870–1887, af folketinget 1866–1869. I 117. II 19.
- Caroline Amalie (1796–1881), dronning 1839–1848. II 236.
- Casse, Andreas Lorenz (1803–1886), dr. jur., justitsminister 1860–1864. I 120 f.
- Catalani, Tommaso, italiensk gesandt i København 1890–1894. II 149.
- Cavling, Henrik (1858–1933), journalist, chefredaktør for »Politiken« 1905–1927. II 219 f, 227.
- Cavour, Camillo Benso di (1810–1861), greve, italiensk statsmand. I 168.
- Chaudordy, Jean-Baptiste-Alexandre-Damaze (1826–1899), greve, fransk diplomat, direktør for det franske udenrigsministerium 1868–1873. I 220 f.
- Choiseul, Etienne-François (1719–1785), fransk greve af Stainville, hertug af Choiseul og Amboise. II 159 f.
- Christensen, Jens Christian (1856–1930), politiker, medlem af folketinget 1890–1924, kulturminister 1901–1905, konseilspræsident og forsvarsminister 1905–1908, forsvarsminister aug.–okt. 1909, minister u. p. 1916–1918, kirkeminister 1920–1922. II 265, 273, 275, 277 f, 280.
- Christian VIII (1786–1848), konge af Danmark 1839–1848. I 25, 32, 154.
- Christian IX (1818–1906), prins, konge af Danmark 1863–1906. I 56 f, 98 f, 102, 108, 122, 164, 197 f, 202 f, 209, 211, 222 f, 226, 231 f, 237. II 18 ff, 26, 28, 48 f, 55 ff, 65, 70 f, 77, 79 ff, 86, 92, 100 f, 103, 119 f, 128, 141, 185, 191, 195, 206 ff, 209, 216 f, 224, 248, 257 f, 268 ff, 275, 278 f.
- Christian (X), 1870–1947, (kron)prins, konge af Danmark 1912–1947. II 236 f.
- Christmas, Dirckinck-Holmfeld, Walter (1861–1924), søofficer, forfatter. II 262 ff.
- Churchill, Randolph Henry Spencer (1849–1895), lord, minister for Indien 1885–1886, finansminister 1886, medlem af Parlamentet. II 249.
- Clan, Martin Julius Charles Theodor (1866–1932), diplomat, vicekonsul i London 1896–1902, generalkonsul i Rotterdam 1902, konsul i New York 1905, departementschef 1913, kammerherre. II 255.
- Clarence, Albert Victor (1884–1892), hertug af, forlovet med prinsesse Mary af Teck. II 244.
- Clausen, Henrik Nicolai (1793–1877), professor, minister u. p. 1848–1851. I 26.
- Clausen, Julius E. F. (1868–1951), bibliotekar, forfatter. II 286.
- Cleveland, Stephen Grover (1837–1908), U.S.A.s præsident 1885–1889, 1893–1897. II 200 f.
- Coninck, Wilhelm Frederik de (1822–1906), departementssekretær i udenrigsministeriet. I 19, 75, *ad* 160. II 23, 70, 73.
- Dalgas, Carlo Eduardo Johan (1821–1851), maler. I 24, 30, 36.
- Dalgas, Dagmar. I 24.
- Dalgas, Enrico Mylius (1828–1894), kaptajn, hededyrker. I 24.

- Dalgas, Ernesto Guglielmo (1823-1850), cand. polyt. I 24, 36.
- Dalgas, Johanne Thomine f. Stibolt (1792-1871). I 28 f.
- Dalgas, Suzette (1825-1889), gift med C. R. F. Mariboe. I 24.
- Danner, Louise Christine (Rasmussen), lensgrevinde af (1816-1874), fra 1850 Frederik VII's hustru til venstre hånd. I 75, 96 ff, 196.
- Dasent, George Webbe (1817-1896), engelsk filolog, redaktør ved »The Times«. I 68.
- David, Christian Georg Nathan (1793-1874), finansminister 1864-1865, medlem af rigsrådet 1854-1866. Direktør i Nationalbanken. I 52, 108, 231, 236. II 19.
- Desprez, Félix-Hippolyte (1819-1898), underdirektør i det franske udenrigsministerium. I 67 f.
- Deutzer, Johan Henrik (1845-1918), professor, konseilspræsident og udenrigsminister 1901-1905, medlem af folketinget 1902-1913. II 157, 241, 257, 264 ff, 269 ff, 296.
- Dirckinck-Holmfeld, Johan Carl Daniel Ulysses (1801-1877), baron, kammerherre, gesandt i Paris 1856-1860, i Frankfurt a. M. 1862-1864. I 54, 66 f, 102, 153, 162 f, 192.
- Disraeli, Benjamin (1804-1881), earl of Beaconsfield, engelsk statsmand. I 224.
- Dockum, Carl Edward van (1804-1893), admiral, kammerherre, marineminister 1850-1852 og 1866-1867, gesandt i London 1857-1860. I 68, 102, 106. II 46.
- Doria di Praela, Rodrigues, greve, italiensk gesandt i København 1863-1866. II 149.
- Dotézac, André-Vincent-Adolphe (1808-1889), fransk gesandt i København 1848-1859, 1860-1869. I 86, 223. II 40, 149.
- Drewsen, Ingeborg (1804-1877), frue. II 146.
- Drewsen, Jonna (1827-1878), gift med Henrik Stampe. I 24, 28, 38.
- Drouyn de Lhuys, Edouard (1805-1881), fransk udenrigsminister 1862-1866. I 175. II 12, 27 f.
- Edward Albert (1841-1910), prins af Wales, fra 1901 konge af England som Edward VII. I 234. II 244 f.
- Ehrensward, Albert (1821-1901), svensk greve, udenrigsminister 1885-1889. II 196.
- Eigtved, Nicolai (1701-1754), arkitekt. I 72.
- Ellwanger, Alexander Julius (1807-ca. 1879), preussisk regeringspræsident i Schleswig-Holstein. II 60.
- Engelstoft, Povl (1876-1961), historiker, redaktør. II 167.
- Ernst August (1845-1923), hertug af Cumberland og Braunschweig-Lüneburg. II 128.
- Estrup, Jacob Brønnum Scavenius (1825-1913), godsejer, indenrigsminister 1865-1869, konseilspræsident og finansminister 1875-1894, medlem af landstinget 1866-1898, 1900-1913. II 17, 21, 65, 103, 116 ff, 121 ff, 124 ff, 130 ff, 136, 138 ff, 174, 176 f, 180 f, 188 ff, 200 ff, 214, 217, 219, 238, 250 f, 293, 296 f.
- Estrup, Peter (1823-1848), stud. jur., broder til J. B. S. Estrup. I 23 ff. II 116.
- Ewers, baron, russisk statsråd. I 202 f, 205.
- Fabricius, Adam Kristoffer (1822-1902), historiker, præst. II 164.
- Falbe, Christian Frederik (1828-1896), kaptajn, legationssekretær i Wien 1854-1858, i London 1858-1863, gesandt i Wien 1865-1880, kammerherre 1866, gesandt i London 1880-1890, afsked 1890. I 157, 207. II 31, 63, 98, 179, 244 ff.
- Fenger, Carl Emil (1814-1884), professor, finansminister 1859, 1860-1863 og 1870-1872. I 95, 119, 121 f, 159, 164, 170 f, 205. II 65 ff, 71, 79, 81, 85.
- Ferdinand, Frederik (1792-1863), arveprins. I 122.
- Fitzgerald, William Robert S. V. sir (1818-1885), engelsk udenrigsminister. I 95.

- Fleury, Emile-Felix (1815–1884), fransk general, adjutant hos Napoléon III, ambassadør i St. Petersborg 1869–1871. I 202. II 63.
- Fonnesbech, Christen Andreas (1817–1880), godsejer, finansminister 1865–1870, 1874–1875, konseilspræsident 1874–1875. II 66, 81, 90, 114 f, 116 f.
- Franz-Josef (1830–1916), kejser af Østrig (-Ungarn) 1848–1916. II 42, 99, 141.
- Frederik VII (1808–1863), konge af Danmark 1848–1863. I 22, 32, 60, 98, 129, 152, 157, 159, 178, 194, 196 f, 203.
- Frederik (VIII) (1843–1912), prins af Danmark, konge 1906–1912. I 108. II 18, 65, 100, 117, 217 f, 246, 261, 262, 265, 268 ff, 273 ff, 279 ff.
- Frederik af Augustenborg (1829–1880), prins, prædent (hertug Frederik VIII af Slesvig-Holsten). I 201.
- Friedrich Wilhelm (1831–1888), tysk kronprins, kejser 1888, Friedrich III. II 84, 101.
- Friis, Aage (1870–1949), historiker, professor. I 11. II 140, 158, 163, 172, 266 f.
- Frijs, Christian Emil Krag-Juel-Vind (1817–1896), lensgreve, konseilspræsident og udenrigsminister 1865–1870, medlem af landstinget 1866–1880, af rigsrådet 1858–1866. II 17 ff, 23 f, 26 ff, 34, 36 ff, 39, 43 ff, 47 ff, ad 48, 52 ff, 60 ff, 64 ff, 71, 73, 83 ff, 91 ff, 99, 102, 113 f, 116, 125 f, 129 f, 139, 154, 162, 177, 214, 222, 241, 287.
- Frijs, Mogens Christian Krag-Juel-Vind (1849–1923), lensgreve, søn af C. E. K.-J.-V.-F.. Medlem af landstinget 1880–1918. II 222.
- Frohne, Jacob Wilhelm (1832–1909), muremester. II 143.
- Frossard, Charles-Auguste (1807–1875), fransk general. II 93.
- Fraenkel, Arnold Siegfried T. J. (1854–1945), politiker, vicekonsul i Buenos Aires 1897–1903, dr. phil., medlem af folketinget 1906–1909, 1913–1932. II 255.
- Fønss, Johan Philip Rogert (1796–1882), kammerherre, hofjægermester. I 26.
- Garlieb, Gottfred (1787–1870), departementschef i udenrigsministeriet 1849–1858, kolonialdirektør 1848–1858. I 71.
- Geer, Louis Gerhard de (1818–1896), svensk politiker, justitsminister. I 183.
- Geffroy, Mathieu-Auguste (1820–1895), fransk historiker, professor. II 172.
- Gleichen, Henrik Carl von (1735–1787), dansk diplomat. II 166.
- Glückstadt, Isak Moses Hartvig (1839–1910), bankdirektør, gehejmeetatsråd. II 255.
- Goltz, Robert Heinrich Ludwig von der, preussisk ambassadør i Paris 1863–1866. II 30.
- Goos, August Hermann Ferdinand Carl (1835–1917), juridisk professor, kulturminister 1891–1894, medlem af »Dagbladets« redaktion. II 157, 162, 202 f, 288.
- Gortschakov, Alexander Michailovitch (1798–1883), fyrste, russisk udenrigsminister. I 88, 123, 202, 227. II 52, 55.
- Gortschakov, Michail, fyrste, russisk legationssekretær i Berlin i 1871, søn af A. M. G. II 99.
- Gosch, Carl Christian August (1832–1913), zoolog, attaché ved gesandtskabet i London. II 178.
- Gosling, Audley Charles, engelsk legationssekretær og chargé d'affaires i København 1883–1885. II 181.
- Gram, Frederik Terkel Julius (1816–1871), professor i jura. I 38, 44.
- Gramont, Antoine-Agénor (1819–1880), hertug af, fransk udenrigsminister 1870. II 63, 79, 85.
- Gripenstedt, Johan August (1813–1874), svensk politiker, finansminister. I 183.
- Grundtvig, Johan D. N. B. (1822–1907), arkivar, historiker. I 36.
- Grundtvig, Meta (1827–1887), gift med P. O. Boisen. I 24.

- Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin (1783–1872), biskop, digter. I 24, 26, 117. II 147.
- Grundtvig, Svend Hersleb (1824–1883) sprogmand, professor. I 24, 36.
- Grøn, Niels Laurits Jensen (1867–1924), politisk agent, journalist. II 220 ff, 262, 264.
- Haffner, Wolfgang (1810–1887), gods-ejer, general, indenrigsminister 1869–1870, krigs- og marineminister 1870–1872 og 1875–1877, medlem af landstinget 1866–1887. II 66, 71, 75, 81, 83 ff, 90 ff, 98 ff, 187.
- Hage, Christoffer F. (1848–1930), cand. polit., grosserer, medlem af folketinget 1881–1887 og 1890–1903. Finansminister 1901–1905. II 205, 266 ff.
- Hage, Peter Anton Alfred (1803–1872), grosserer, konsul, medlem af folketinget 1852–1866 og 1868–1872. I 185.
- Hagemann, Gustav Adolf (1842–1916), kemiker, fabrikant. II 220.
- Hagen, Johan Frederik (1817–1859), professor i kirkehistorie. I 31.
- Hahn, Johan Henri (1867–1919), tysk amtsdommer i Nordslesvig. II 228.
- Hall, Carl Christian (1812–1888), kulturminister 1854–1859 og 1870–1874, minister for Slesvig ad interim 1856, konseilspræsident 1857–1859 og 1860–1863, udenrigsminister 1858–1859 og 1860–1863, minister for Holsten ad interim 1861–1863, medlem af folketinget 1849–1881, af rigsrådet 1856–1866. I 9 f, 24, 50, 52 ff, 60 ff, 66, 68 ff, 80 ff, 88, 92 ff, 102 ff, 107 ff, 112 ff, 125 ff, 145 ff, 157 ff, 163 ff, 174 ff, 184 ff, *ad* 192, 193 ff, 203 ff, 207. II 18, 47, 64 ff, 77 ff, 82 ff, 88 ff, 94, 99, 116, 172, 242, 287, 295.
- Hamilton, Henning Ludvig Hugo (1814–1886), greve, svensk diplomat, gesandt i København 1861–1864. I 143, 160, 164 ff, 171, 177 ff, 197 f, 200, 203, 237. II 11 ff.
- Hans (1825–1911), prins af Glücksborg. I 222 f. II 117, 204.
- Hansen, Folmer (1872–1958), læge, forretningsmand, konsul. II 262 ff.
- Hansen, Frans, grosserer, vinhandler, P. V.s morfader. I 13.
- Hansen, Jens Andersen (1806–1877), redaktør, medlem af folketinget 1849–1877. I 149 f. II 17, 20, 65, 98, 114.
- Hansen, Jules (Jens Julius) (1828–1908), kopist, diplomatisk agent; øgenavn: spidsmusen. II 11 ff, 37, 99 f, 162, 178, 222.
- Hansen, Noline Johanne (1803–1872), gift Wedel. P. V.s mor. Se også under Wedel. I 13.
- Hansen, Ole (1855–1928), politiker, gårdejer, landbrugsminister 1901–1908. II 265.
- Hatzfeldt, Paul H. (1831–1901), greve, tysk statssekretær. II 174 f.
- Haxthausen, Ferdinand Frederik (1823–1888), legationssekretær i Paris 1864–1865 og 1869–1871, i Stockholm 1871–1888. I 19, *ad* 160.
- Hebbe, Clemens Gustaf (1804–1893), svensk forfatter og politiker. P. V.s svigerfar (2°). I 141, 167, 177.
- Hebbe, Fanny Vendela Armida (1833–1912), gift 1) med H. E. Schack (1854) og 2) med P. Vedel (1861). I 141. Se videre under Schack og Vedel, Fanny.
- Hebbe, Signe Amanda Georgina (1837–1925), svensk operasangerinde. P. Vedels svigerinde (2°). I 141.
- Hebbe, Vendela (1808–1899), svensk forfatterinde (under navnet V. Åstrand). P. V.s svigermor (2°). I 141, 143.
- Heckscher, Isidor (1848–1923), dr. jur., generalkonsul i Gøteborg 1896–1900, i Stockholm 1900–1922. II 255.
- Hedin, Einar (1889–1959), svensk historiker. I 165.
- Hedin, Sven Adolf (1834–1905), svensk politiker. II 232 f.
- Heffter, August Wilhelm (1796–1880), tysk juridisk professor. I 31.
- Hegermann-Lindencrone, Johan Henrik (1838–1918), legationssekretær i

- Stockholm 1867-1870, i St. Petersburg 1870-1872, chargé d'affaires i Washington 1872-1875, kammerherre 1874, ministerresident sst. 1875-1880, gesandt i Rom 1880-1890, i Stockholm 1890-1897, i Paris 1897-1902, i Berlin 1902-1912. II 141, *ad* 160, 177, 199, 201, 203 f, 205, 213, 219, 228, 232, 234, 243, 258, 266 f, 274.
- Heiberg, Anna Louise (1857-1907), gift med R. A. Westenholz. Fru H.s yngste adoptivdatter. I 140.
- Heiberg, Johan Ludvig (1791-1860), digter. I 130 f, 139. II 153.
- Heiberg, Johanne Louise (1812-1890) f. Pätges, skuespillerinde. I 130, 139 f, 144 f, 166, 179, 200, 216, 236. II 15, 143 f, 146.
- Heiberg, Peter Andreas (1758-1841), digter. II 240.
- Heltzen, Eugenius Sophus Ernst (1818-1898), departementschef, stiftamtmand, justitsminister 1864-1865. II 13, 20.
- Helweg, Hans Friedrich (1816-1901), præst. I 26.
- Henrichsen, Erik (1865-1917), politiker, forfatter. I 196, 238. II 148, 151, 156, 240.
- Herholdt, Johan Daniel (1818-1902), arkitekt. II 142.
- Heydebrand und der Lasa, Thassilo von (1818-1899), preussisk (tysk) gesandt i Danmark 1865-1879. II 9 ff, 33, 36, 43, 60 f, 66 f, 73, 75 f, 98, 120, 149.
- Hierta, Lars Johan (1801-1872), svensk forfatter og politiker. I 143.
- Hindenburg, Arthur Leopold (1832-1913), jurist, politiker, kammeradvokat 1885-1905. II 202 f.
- Hiort-Lorenzen, Hans Rudolf (1832-1917), redaktør af »Dannevirke« 1868-1877, af »Nationaltidende« 1878-1893. Søn af Peter H.-L. II 106.
- Hochschild, Karl Fredrik Lotharius (1831-1898), svensk friherre, udenrigsminister 1880-1885. II 179, 186.
- Holm, Adam Wilhelm (1824-1913), præst. I 19.
- Holm, Edvard Peter (1833-1915), historiker, professor. II 157 ff, 161 f, 164, 169 f.
- Holmblad, Lauritz (1770-1827), farver og sæbefabrikant, agent. I 13.
- Holstein, Friedrich (Fritz) von (1837-1909), vortragender Rat i tyske udenrigsministerium 1878-1906. II 268 f.
- Holstein-Ledreborg, Johan Ludvig Carl (1839-1912), greve, medlem af folketinget 1872-1890, konseilspræsident aug.-okt. 1909. II 205, 293.
- Holstein, Ludvig Henrik Carl Hermann (1815-1892), lensgreve til Holsteinborg, konseilspræsident 1870-1874. II 65 ff, 70 f, 76 ff, 81 ff, 87 ff, 91 ff, 101, 116.
- Holten, Just Johan (1831-1916), birkedommer, ansat i udenrigsministeriet 1856-1876, dommer ved den int. domstol i Ægypten 1876-1883. I 75, *ad* 160, 206.
- Homeyer, Carl Gustav (1795-1874), tysk juridisk professor. I 31.
- Hübner, Martin (1723-1795), folkeretslærd, professor. II 159 f.
- Høffding, Harald (1843-1931), professor i filosofi. II 151.
- Hørring, Hugo Egmont (1842-1909), departementschef, indenrigsminister 1894-1897, konseilspræsident og finansminister 1897-1900. II 21, 220 ff, 228, 239, 258, 262 ff.
- Hørup, Viggo L. B. (1841-1902), cand. jur., medlem af folketinget 1876-1892, redaktør af »Politiken« 1884-1901, trafikminister 1901-1902. II 154, 191, 204, 219, 265, 267.
- Høst, Jens Kragh (1772-1844), litterat, historiker. II 164.
- Høyen, Niels Lauritz (1798-1870) kunsthistoriker, professor. I 27 f.
- Iswolsky, Alexander Petrovitch (1856-1919), russisk diplomat, gesandt i København 1902-1906, udenrigsminister 1906-1910. II 272, 283.
- Jacobsen, Carl Christian H. (1842-1914), brygger, mæcen. II 206.

- Jensen, Johan Laurends (1800–1856), blomstermaler. I 16.
- Johannsen, Christian G. W. (1813–1888), amtmand i Husum, minister for Slesvig 1864. I 228, 234.
- Johannsen, Gustav Henrik J. (1840–1901), medlem af tyske rigsdag 1881–1884, 1886–1901. II 227.
- Jomini, Alexander Henricovitch (1814–1888), baron, ansat i russiske udenrigsministerium. II 129.
- Jusserand, Jean Adrieu Antoine Jules, fransk gesandt i København 1899–1902. II 242, 260.
- Jørgensen, Adolf Ditlev (1840–1897), historiker, rigsarkivar. II 170.
- Kafka, skomagemester i Berlin, født i Flensborg. II 77 f.
- Kall, Johan Christian (1795–1858), dr. jur., birkedommer. I 48.
- Kálnocky von Koröspat, Gustav Siegmund (1832–1898), greve, østrig-ungarsk gesandt i København 1874–1879, udenrigsminister 1881–1895. II 127 f, 152, 208 f.
- Kauffmann, Axel (1858–1937), officer, adjudant hos Christian IX 1898–1906. II 268 f.
- Keller, Friedrich Ludwig K. von Steinbock (1799–1860), tysk juridisk professor. I 31.
- Kiderlen-Wächter, Alfred von (1852–1912), tysk gesandt i København 1895–1899, statssekretær 1910–1912. II 224 ff, 230.
- Kierkegaard, Søren Aabye (1813–1855), filosof, forfatter. I 17, 20, 26, 38. II 147.
- Kiær, Frederik (Fritz) Friederichsen von (1825–1893), ritmester senere generalmajor, kammerherre, gesandt i Rom 1872–1880, i Wien 1880–1884, i St. Petersborg 1884–1893. II 129, 141, *ad* 160, 176, 190, 192, 212, 242 f.
- Kjettinge, Rasmus Rasmussen (1817–1889), bud i udenrigsministeriet. I 75, *ad* 160. II 73, 148, 236.
- Klein, Christian Sophus (1824–1900), medlem af folketinget 1858–1898, justitsminister 1872–1875. II 94, 99 f, 116, 205, 241.
- Knuth, Frederik Marcus (1813–1856), greve, udenrigsminister 1848. I 35.
- Koefoed, Andreas Michael (1867–1940), cand. polit., departementschef og generaldirektør. II 149.
- Kolderup-Rosenvinge, Janus L. A. (1792–1850), juridisk professor. I 22, 38, 45.
- Krabbe, Christoffer (1833–1913), herredsfoged, medlem af folketinget 1864–1884, 1895–1910, formand 1870–1883. II 98.
- Krag, Otto (1870–1953), ansat i udenrigsministeriet 1894, fuldmægtig 1899, kontorchef 1909, gesandt i Christiania 1910–1919, kammerherre 1912, gesandt i Bruxelles 1919–1940. II 258, *ad* 272.
- Krag, Rasmus Peter (1840–1929), ansat i udenrigsministeriet 1865, attaché i Firenze 1867–1870, legationssekretær i Berlin 1870–1875, i London 1876–1880, fuldmægtig i UM. 1883, departementssekretær 1889, kammerherre 1892, direktør 1899–1908, departementschef 1908–1910, afsked 1910. II 202, 241, 247, 257 f, 260 f, 266, 268, 270 f, *ad* 272, 277 f.
- Krieger, Andreas Frederik (1817–1893), professor, departementschef i ministeriet for Slesvig, indenrigsminister 1856–58 og 1859 finansminister 1858–1859 og 1872–1874, justitsminister 1870–1872. Medlem af folketinget 1849–1852, af landstinget 1863–1890, af rigsrådet 1857–1866. Delegeret ved Londonkonferencen 1864. I 9, 22 f, 28, 32, 38, 44 ff, *ad* 48, 48, 50, 52 f, 60, 62 ff, 67 ff, 76, 78 ff, 87, 96 ff, 101, 103 ff, 108 f, 114, 119 ff, 127, 130, 136, 139 f, 143 ff, 158, 163, 166, 170 ff, 179 ff, 184 ff, 190, 198 f, 204, 205 ff, 211, 215 ff, 223 ff, 231 ff, 236 f. II 12 f, 23 ff, 37, 47, 50, 65 ff, 69 f, 73, 76, 88 ff, 87 ff, 93 f, 102, 116, 119 ff, 126 ff, 129 f, 136 ff, 143, 147, 149 f, 153, 157 f, 161 f, 168, 171, 176, 241, 295.
- Krüger, Hans Andersen (1816–1881), medlem af den (nord)tyske rigsdag 1867–1881. II 33, 62 f, 106 f, 129.

- Kübeck, østrigsk gesandt ved forbundsdagen i Frankfurt a. M. I 163.
- Køller, Ernst Matthias von (1841–1928), tysk politiker, overpræsident i Schleswig-Holstein 1897–1901. II 225, 227.
- Larsen, Johannes Ephraim (1799–1856), juridisk professor. I 46.
- Lehmann, Peter Martin Orla (1810–1870), minister u. p. 1848, indenrigsminister 1861–1863, amtmand, medlem af landstinget 1854–1870. I 9, 26 f, 35, 81, 120 f, 125, 131, 137, 145 ff, 151 f, 159, 164 f, 170 ff, 181 f. II 23 f, 61, 153.
- Leigh, Gerard mrs., gift med C. F. Falbe, se denne.
- Leuning, Carl Peter Gram (1820–1867), jurist, justitsminister 1865–1867. I 45. II 19 f.
- Levy, Martin (1827–1899), direktør i Handelsbanken 1873–1897. II 149, 241.
- Leysac, Paul François Jürgensen (1838–1915), vinhandler, P. V. s fætter. II 149.
- Liebe, Christian Frederik Julius H. (1815–1883), statsrådssekretær. II 82, 94.
- Loftus, Augustus William Frederick Spencer (1817–1904), lord, engelsk gesandt i Berlin 1853–1858, 1860–1862 og 1867–1871, i Wien 1858–1860. I 156 f.
- Louis Philippe (1773–1850), Frankrigs konge 1830–1848. II 64.
- Louise af Hessen (1817–1898), dronning af Danmark 1863–1898. I 211. II 141, 191.
- Lund, Frederik Christian (1827–1889), ansat i udenrigsministeriet 1853, fuldmægtig 1866. I 75, *ad* 160.
- Lundbye, Christian Carl (1812–1873), oberst, krigsminister 1856–1859 og 1863–1864. I 180, 205.
- Lynar, Rochus Friedrich (1708–1781), greve, diplomat. II 159 f.
- Lütken, Louis Carl Frederik (1863–1918), officer, departementschef i krigsministeriet 1905–1909. II 22, 280 ff.
- Lütken, Otto Hans (1813–1883), orlogskaptajn, marineminister 1863–1865. I 205.
- Macaulay, Thomas Babington (1800–1859), engelsk historieskriver. II 157.
- MacDonald, J., amerikansk jurist, medlem af det demokratiske parti i USA. II 200, 203.
- Mac Donell, Hugh Guison, engelsk gesandt i København 1888–1892. II 204, 206 f.
- MacKinley, William (1843–1901), USAs præsident 1897–1901. II 223.
- Mac-Mahon, Marie, E. P. M. (1808–1893), fransk marskal. II 93.
- Madvig, Johan Nicolai (1804–1886), filolog, professor, kultusminister 1848–1851, medlem af folketinget 1849–1853, af landstinget 1853–1874. I 20 f, 32, 43, 103, 129, 140. II 161 f.
- Malling, Joachim Cretschmer (1792–1879), oberstleutnant, chef for »Kongens Livjægerkorps«, revisor i Nationalbanken. I 22.
- Manderström, Christopher Rutger Ludvig (1806–1873), greve, svensk udenrigsminister 1858–1868. I 93 f, 143, 153, 165 ff, 171, 177 ff, 197 f.
- Manley, engelsk chargé d'affaires i København 1859. I 92.
- Manteuffel, Karl Rochus Edwin (1809–1885), preussisk general. II 78.
- Manteuffel, Otto Theodor von (1805–1882), friherre, preussisk ministerpræsident 1850–1858. I 66 f.
- Marie, Amélie-Françoise-Hélène (1865–1909), prinsesse af Danmark, gift med prins Valdemar, datter af hertugen af Chartres. II 216 f.
- Martens, Feodor Feodorovitch (1845–1909), russisk folkeretslærd. II 272.
- Mary (1867–1953), prinsesse af Teck, forlovet med hertugen af Clarence død 1892; gift med hertugen af York (Georg V) 1893, dronning af England 1910–1936. II 244.
- Maud, Charlotte Mary Victoria (1869–1938), prinsesse, gift med prins Carl

- af Danmark (Håkon VII), dronning af Norge 1905–1938. II 274.
- Mazade, Charles de (1820–1893), fransk politiker, redaktør. I 67 f.
- Mehemet Ali, ægyptisk prins. I 96.
- Meldahl, Ferdinand (1827–1908), arkitekt, kammerherre. II 142, 149, 298.
- Michelsen, Ove Wilhelm (1800–1880), kommandør, marineminister 1854–1859, udenrigsminister ad interim 1857–1858. I 53, 60, 73, 83.
- Michelsen, Peter Christian H. (1857–1925), norsk politiker, statsminister 1905–1907. II 275.
- Mohrenheim, Arthur Pavlovitch von (1824–1906), baron, ved den russiske ambassade i Berlin 1858–1867, gesandt i København 1867–1882, ambassadør i London 1882–1884, i Paris 1884–1898. II 40, 50 ff, 55 ff, 58 f, 60, 66, 70 f, 74 ff, 92, 108, 120 ff, 129, 133 ff, 137, 139, 141, 149.
- Molbech, Christian (1783–1857), historiker, filolog, professor. II 160.
- Moltke, Adam Georg Ernst Henrik (1822–1896), greve, attaché i Paris 1848–1850, legationssekretær i St. Petersborg 1850–1855. I 40.
- Moltke, Ehrenreich Christopher Ludvig (1790–1864), kammerherre, gesandt i Paris 1846–1856. I 40.
- Moltke, Frederik (Fritz) Georg Julius (1825–1875), greve, attaché i Paris 1849, i London 1850, udenrigsminister 11/6–1/10 1875, medlem af landstinget 1866–1875. I 40, 42. II 65, 117 f.
- Moltke, Helmuth Carl Bernhard von (1800–1891), greve, tysk generalfeltmarskal. II 187, 189 f.
- Moltke, Helmuth Johannes Ludwig von (1848–1916), greve, tysk generalstabschef. II 280 ff.
- Moltke-Huitfeldt, Gebhard Léon (1829–1896), greve, ministerresident i Madrid og Lissabon 1856–1860, kammerherre 1858, gesandt i Paris 1860–1896. I 77, 102, 106, 175, 186, 207, 219 f. II 11 ff, 16, 26 ff, 31, 33 f, 63, 69, 78 f, 85, 93, 218, 243.
- Monrad, Ditlev Gothard (1811–1887), biskop, kultusminister 1848, 1859 og 1860–1863, indenrigsminister ad interim 1860–1861, konseilspræsident, finansminister og minister for Holsten 1863–1864, udenrigsminister ad interim 1864, medlem af folketinget 1849–1865 og 1882–1886. I 9 ff, 27, 52, 81, 95, 97, 99, 102 ff, 116, 119 ff, 125, 127, 145, 153, 164 f, 170 ff, 181, ad 192, 203 ff, 230 ff, 238. II 64, 85, 167 f, 172, 177, 204, 214, 242, 286 ff, 295.
- Monrad, Emilie Nathalie f. Lütthans (1815–1871), gift D. G. Monrad. I 28.
- Monrad, Emmy f. Tutein (1832–1894) gift 1) Hother Hage, 2) D. G. Monrad 1875–1887. II 288.
- Monrad, Viggo (1842–1923), assistent ved D. S. B., ældste søn af D. G. Monrad. I 208. II 288.
- Monson, Edmund sir, engelsk gesandt i København 1885–1888. Gesandt i Athen. II 149, 193, 202 ff.
- Morier, Robert Burnett David sir (1826–1893), engelsk attaché i Berlin 1858–1862. I 156.
- Mourier-Petersen, Peter Paul Christian Ferdinand (1825–1898), godsejer (Rugaard), kammerherre, hofjægermester, medlem af landstinget 1866–1898. P. V.s svoger af 1. ægteskab. II 41, 241.
- Moustier, Léonel-Desle-Marie-François-Réne de (1817–1869), marquis, fransk udenrigsminister 1866–1868. II 34.
- Munch, Peter Andreas (1810–1863), norsk historiker. II 164.
- Munch, Peter Rochegune (1870–1948), historiker, politiker. II 172.
- Møller, Erik (1879–1962), redaktør, historiker, dr. phil. I 182.
- Møller, Niels Laurids (1859–1941), digter. I 238. II 292, 302.
- Nansen, Fridtjof (1861–1930), norsk polarforsker, diplomat. II 278.
- Napier, Francis (1819–1898), lord, engelsk ambassadør i St. Petersborg 1860–1864, i Berlin 1864–1866. II 133.
- Napoléon III (Louis-Napoléon) (1808–

- 1873), de franske kejser 1852–1870. I 153, 169, 201, 224. II 30, 34, 42, 64, 79, 95.
- Neergaard, Niels Thomasius (1854–1936), historiker, politiker. I 10 f, 114, 172, 184 f, 188. II 170 ff.
- Nellemann, Johannes Magnus Valdemar (1831–1906), professor, justitsminister og minister for Island 1875–1896, medlem af landstinget 1870–1906. II 21, 115, 119 ff, 121 ff, 126 ff, 130 ff, 136, 138, 141, 192, 197, 202 ff, 228, 238, 241, 246, 256, 293.
- Nicolai II (1868–1918), kejser af Rusland 1894–1917. II 271.
- Nicolay, Nikolaj Pavlovitch von (1818–1869), baron, russisk gesandt i København 1860–1867. I 176, 205, 223 f.
- Nielsen, Michael (1776–1846), rektor for Borgerdydskolen. I 17 ff, 29.
- Nielsen, Yngvar (1843–1916), norsk historiker og geograf, professor. II 172.
- Niewenhuys, Peder Nicolaas (1842–1924), officer, ansat ved generalstaben 1883–1889. II 189 f.
- ✓Nørregaard, Georg Pedersen (1904–), historiker, dr. phil. II 221.
- Ollivier, Olivier-Émile (1825–1913), fransk politiker, førsteminister jan.–aug. 1870, udenrigsminister ad interim 11. april–15. maj 1870. II 63, 132.
- Oriolla, Alphonse Heinrich von, greve, preussisk gesandt i København 1854–1859. I 85 f.
- Oscaar I, (1799–1859), konge af Sverige-Norge 1844–1859. I 60.
- Oscaar II (1829–1907), konge af Sverige-Norge 1872–1905, af Sverige til 1907. II 102 f, 105, 109, 118 ff, 135, 179 f, 184, 218, 270, 274 ff.
- Østen, Adolph Siegfried von der (1726–1797), greve, dansk diplomat. II 159 f.
- Oubril, Paul Petrovitch von, baron, russisk ambassadør i Berlin 1862–1880. II 59.
- Øxholm, Valdemar Tully (1805–1876), generalmajor, kammerherre, gesandt i London 1854–1856, overhofmarskal 1863–1876. I 161, 197.
- Paget, Augustus Berkeley sir (1823–1896), engelsk gesandt i København 1859–1866. I 113, 115 ff, 132 ff, 151, 157, 159 f, 189 ff, 195 f, 203 ff, 235.
- Palmerston, Henry John Temple (1784–1865), viscount, engelsk premierminister 1855–1858 og 1859–1865. I 93, 114, 183.
- Panum, Peter Ludvig (1820–1885), læge, professor. II 40.
- Pasteur, Jean Baptiste, fransk legationssekretær i København 1891–1894. II 206, 216 ff.
- Philipsborn, Karl Alexander Wilhelm Maximilian von (1815–1885), understatssekretær i det tyske udenrigsministerium, gesandt i København 1881–1884. II 173 f.
- Platen-Hallermund, Adolph von (1814–1889), greve, hannoveransk minister. I 128.
- Plessen, Hugo Friedrich Adolph von (1818–1904), baron, kgl. kommissær. I 228.
- Plessen, Otto von (1816–1897), baron, kammerherre, gesandt i St. Petersborg 1849–1867. I 72, 74, 77, 79, 106, 113, 118, 124, 150 f, 153 f, 176, 207, 227 f, 231. II 28 f, 32.
- Ploug, Carl Parmo (1813–1894), redaktør af »Fædrelandet« 1841–1881, politiker. I 9, 26, 129, 145, 158, 185. II 23.
- Ponsonby, Henry F., engelsk general, dronning Victorias privatsekretær. II 245.
- Prampero, Ottaviano di, greve, italiensk chargé d'affaires i København 1878–1879. II 132.
- Puggaard, Hans (1788–1866), grosserer, politiker. I 181.
- Quaade, Christian Fritz Charles Peter (1852–1913), ansat i udenrigsministeriet 1879, fuldmægtig 1889, departementssekretær 1899, afsked 1908, kammerherre. Søn af G. J. Quaade. II 139, 258, ad 272.

- Quaade, George Joachim (1813–1889), ansat i udenrigsministeriet 1838, kammerherre, departementschef 1856–1860, gesandt i Haag og Bruxelles 1860, i Berlin 1860–1864, udenrigsminister 1864, i. delegeret ved Londonkonferencen 1864, minister u. p. 1864–1865, gesandt i Berlin 1865–1884. I 35, 53 f, 72 ff, 79, *ad 80*, 99, 101 f, 105 f, 116 ff, 123 f, 128 ff, 135, 145 ff, 151 f, 154 f, 158, 160, 164, 166, 169, 174, 191 ff, 197, 201, 204 ff, 214, 217, 221, 228, 232 ff, 236 f. II 10, 12 f, 20, 26 ff, 34, 37, 39 f, 43, 45 ff, 53 ff, 61 ff, 68 f, 72 f, 74 ff, 84 ff, 96 f, 105 f, 107 ff, 114, 118, 121, 130 f, 136, 139 f, 166 ff, 171, 174 f, 243.
- Raben-Levetzau, Frederik Christoffer Otto (1850–1933), lensgreve, udenrigsminister 1905–1908. II 273, 275, 281.
- Rantzau-Ascheberg, Carl Schack (1717–1789), greve, dansk diplomat, statsminister. II 159 f.
- Rattazzi, Urbano R. (1808–1873), italiensk politiker, førsteminister april-oktober 1867. II 37.
- Ravn, Niels Frederik (1826–1910), viceadmiral, marineminister 1873–1875, 1879–1900, krigsminister 1881–1884, udenrigsminister ad interim 1897–1900. II 21, 130, 136, *ad 208*, 216, 230 f, 239, 257 f, 260.
- Rechberg und Rothenlöwen, Johann Bernhard von (1806–1899), østrigsk statsmand, præsident for forbundsdagen i Frankfurt a. M. 1855–1859, østrigsk konseilspræsident og udenrigsminister 1859–1864. I 163, 175.
- Reedtz, Holger Christian (1800–1857), diplomat, udenrigsminister 1850–1851. I 56.
- Reedtz-Thott, Tage Otto Kjeld Thor (1839–1923), lensbaron, medlem af landstinget 1886–1910, udenrigsminister 1892–1894, konseilspræsident og udenrigsminister 1894–1897. II 21 f, 150, *ad 208*, 210 ff, 213 ff, 216 ff 219, 226, 229 f, 241 f.
- Regenburg, Theodor August Jes (1815–1895), departementschef i ministeriet for Slesvig 1852–1864, stiftamtmand i Skanderborg 1870–1895. I 111, 113, 116, 225. II 31, 47, 82.
- Reich, Christian Emilius (1822–1865), oberstløjtnant, krigsminister 1864. I 228, 233 f.
- Reventlow, Ferdinand Einar J. G. (1855–1928), greve, 1879 ansat i udenrigsministeriet, legationssekretær i London 1886–1891. Senere gesandt. Afsked 1913. II 246 ff.
- Reventlow, Frederik Ditlev (1792–1851), greve, kammerherre, gesandt i London 1841–1851. I 42.
- Reventlow-Criminil, Alfred Franz Carl (1825–1898), greve, legationssekretær i Paris 1850–1852, i London 1852–1854. I 40.
- Richthofen, Oswald, freiherr von, understatssekretær i tyske udenrigsministerium 1897–1900, statssekretær 1900–1906. II 226.
- Rode, Ove (1867–1933), redaktør, politiker. II 267.
- Roon, Albrecht von (1803–1879), greve, preussisk krigsminister 1859–1873. I 160.
- Rosenstand, F. F. V. R. (1836–1910), kabinetssekretær. II 218, 268 ff.
- Rosenørn-Lehn, Otto Ditlev (1821–1892), baron, godsejer, medlem af rigsrådet 1864–1866, af landstinget 1866–1892, udenrigsminister 1870–1875 og 1875–1892. II 21, *ad 48*, 64, 66 ff, 69 ff, 76 ff, 81 ff, 85 ff, 99 ff, 105, 109 ff, 114 f, 117 ff, 124, 126 f, 134, 138 ff, 174, 180 ff, 190, 192, 197 ff, 201, 208, 210, 213 f, 225, 229, 237 f, 246 ff.
- Rothe, Peter Conrad (1811–1902), sognepræst ved Vor Frue Kirke, stiftsprovst. II 147.
- Rottwitt, Carl Edvard (1812–1860), amtmand 1855–1859, konseilspræsident og justitsminister 1859–1860. I 96 ff, 102, 152.
- Rovsing, Kristen (1812–1889), skolemand. II 149.

- Rubin, Marcus (1854–1923), statistiker, historiker, nationalbankdirektør. I 79. II 149, 162, 167, 172, 204.
- Russell, John (1792–1878), earl of, engelsk premierminister 1846–1852 og 1865–1866, udenrigsminister 1852–1853 og 1859–1865. I 93, 115, 131 ff, 151, 155 ff, 166, 169 ff, 186, 189 ff, 215, 217, 219, 221, 224 ff, 231, 233 f.
- Raasløff, Harald Ivar Andreas (1810–1893), departementschef, minister for Slesvig 1854–1856, for Holsten 1860–1861. I 104 f, 121, 124.
- Raasløff, Valdemar Rudolf (1815–1883), officer, chargé d'affaires og generalkonsul i U.S.A. 1857 f, gesandt 1863–1866 (67), krigsminister 1866–1870. II 44 ff, 78 f, 129.
- Saint-Ferriol, vicomte de, fransk gesandt i København 1869–1876. II 70, 75, 77 ff, 82 ff, 86 ff, 91 ff, 149.
- Salisbury, Robert Arthur T. G. C. (1830–1903), marquis of S., udenrigsminister 1878–1880, premierminister og udenrigsminister 1885–1892, 1894–1902 (1900). II 129 f, 196, 230, 244, 247 ff.
- Scavenius, Jacob Frederik (1838–1915), godsejer, kultusminister 1880–1891, medlem af folketinget 1866–1895, 1898–1901. II 191 f, 226.
- Schack, Fanny V. A. (1833–1912), f. Hebbe gift med Hans Egede Schack. Se også under Hebbe og Vedel, Fanny. I 50, 140 f.
- Schack, Hans Egede (1820–1859), sekretær, forfatter. I 22 ff, 27, 32, 36, 38, 42, 49 ff, 65, 67 ff, 75, 80, 93 f, 128, 140 ff. II 150, 152.
- Scharling, Rudolph Emil (1822–1901), præst. I 19.
- Scheel, Anton Wilhelm (1799–1879), professor, justitsminister 1851–1855. I 22.
- Scheel-Plessen, Carl August Theodor von (1811–1892), greve, provis. minister for hertugdømmerne 1848, overpræsident i Altona, overpræsident i Schleswig-Holstein. I 59, 77, 79, 120, 124, 203, 228. II 43.
- Scheel-Plessen, Wulff Heinrich, Bernhard (1809–1876), greve, gesandt i Stockholm 1849–1850 og 1852–1872, udenrigsminister ad interim 1854–1855. I 35, 77, 79, 106, 124, 186 f, 198, 207.
- Scheele, Ludvig Nicolaus (1796–1874), minister ad interim for Holsten 1854–1857, udenrigsminister ad interim 1855–1857. I 60, 70.
- Scherbatov, Georges, russisk historiker, legationssekretær i København 1884–1893. II 172.
- Schleinitz, Alexander Gustav Adolph (1817–1885), greve, preussisk udenrigsminister 1849–1850, 1858–1861. I 85 f, 111 ff, 128 f, 132 f, 146.
- Schlieffen, Alfred von (1833–1913), tysk generalstabschef 1891–1905. II 210.
- Schnack, Johan Gustav Frederik (1839–1920), oberst, krigsminister 1896–1897 og 1899–1901, delegeret ved 1. Haagkonference 1899. II 231.
- Schou, Jacob Henric (1745–1840), retslærd, udgiver af »Schou's Forordninger«. I 38.
- Schwanenflügel, Hermann Heinrich Louis (1844–1921), litteraturhistoriker. II 166, 172, 240.
- Schøller, Niels Staal von (1823–1890), sekretær 1858 i UM.s konsulsatsdepartement, afsked 1883. I 75.
- Seward, William Henry (1801–1872), USAs udenrigsminister 1861–1869. II 44.
- Sibbern, Georg Christian (1816–1901), norsk statsminister. I 183 f.
- Sick, Carl Emil (1825–1864), sekretær i udenrigsministeriet, legationssekretær i Paris 1861–1862 og 1863–1864. I 75.
- Sick, Julius Frederik (1815–1884), diplomat, kammerherre, ministerresident i Stockholm 1865. II 17.
- Sieyès, Emmanuel-Joseph (1748–1836), fransk abbed og politiker. II 10.
- Skeel, Erik Wilhelm Robert (1818–1884), godsejer, indenrigsminister 1875–1884. II 130.

- Skovgaard, Peter Christian Thomsen (1817-1875), maler. I 24.
- Skrike, Adolph (1811-1891), departementschef i udenrigsministeriet 1856-1860, kolonialdirektør 1858-1870. I 53, 68 ff, 74, 100, 116, 208.
- Sponeck, Frederik Vilhelm (1842-1921), rigsgreve, ansat i udenrigsministeriet 1871, ministerresident i Washington 1888-1890, gesandt sst. 1890-1893, i Wien 1893-1897, kammerherre 1897, gesandt i Stockholm 1897-1912. II 232, 243.
- Sponeck, Vilhelm Carl Eppingen (1817-1888), rigsgreve, finansminister 1848-1854, generaltolddirektør 1854-1863, nationalbankdirektør 1866-1888. I 39, 45 f, 48, 149, 279.
- Staël-Holstein, Anna-Louise-Germaine (1766-1817), baronesse de. Forfatterinde. II 153.
- Stampe, Elise, datter af baron Henrik Stampe (1794-1876), søster til efternævnte Henrik og Holger S. I 24, 28 f.
- Stampe, Henrik (1821-1892), lensbaron. I 19, 24, 26, 28, 36, 38, 49.
- Stampe, Holger Frederik Christian (1822-1904), lensbaron. I 24, 36.
- Stampe, Tyge Rothe (1793-1878), bureauchef i udenrigsministeriet. I 74 f.
- Steinmann, Peter Frederik (1812-1894), general, krigsminister 1874-1875. II 109 f.
- Stilling, Harald Conrad (1815-1891), arkitekt. II 142.
- Stoud, Frederik (1759-1823), deputeret i generaltoldkammer- og kommercekollegiet. I 15.
- Stumm, Ferdinand, tysk gesandt i København 1885-1887. II 188.
- Sturzen-Becker, Oskar Patrik (1811-1869), svensk forfatter. I 26.
- Suenson, Edouard (1842-1921), direktør for Store Nordiske Telegrafskab 1874-1908. II 233 f, 241.
- Swensson, Laurits L., U. S. A.s gesandt i København 1897-1905. II 223.
- Sverdrup, Johan (1816-1892), norsk statsminister 1884-1889. II 177.
- Sybel, Heinrich von (1817-1895), tysk historiker. II 286.
- Søgaard, Thyge (1844-1930), forretningsmand, vicekonsul i Kansas 1883, udsendt vicekonsul i New Orleans 1896. II 255 f.
- Sørensen, Enevold Frederik Adolf (1850-1920), redaktør, politiker, medlem af folketinget 1887-1892, 1898-1910, indenrigsminister 1901-1905, kultusminister 1905-1909. II 265.
- Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de (1754-1838), hertug, fransk statsmand. II 239.
- Tansill, Charles Callan (1890-), amerikansk historiker. II 221.
- Taylor, Alan John Percivale (1906-), engelsk historiker. II 29, 194.
- Termansen, Niels Jokum (1824-1892), gårdejer, medlem af folketinget 1858-1878, af landstinget 1878-1886. II 111.
- Thestrup, Hans Nicolai, (1794-1879), general, krigsminister 1859-1863, marineminister ad interim 1859-1860. I 104, 122.
- Thiers, Louis Adolphe (1797-1877), fransk politiker og historiker. II 157.
- Thile, Karl Herman von (1812-1889), understatssekretær i det preussiske (tyske) udenrigsministerium. II 32, 54.
- Thomsen, Christian Albert Frederik (1827-1896), generalmajor, krigsminister 1872-1874, medlem af folketinget 1873-1896. II 187.
- Thomsen, Grimur Thorgrimssen (1820-1896), islandsk forfatter, legationssekretær i Frankfurt a. M. 1848-1849, i Paris og Haag 1849, departementssekretær i udenrigsministeriet 1856-1866, afsked 1866. I 40, 47, 68, 73, 75 f, ad 80, 98 ff, 211. II 17 ff, 23 ff.
- Thorsøe, Georg Alexander (1840-1920), historiker, dr. phil. I 10. II 169 f, 172, 204.

- Thyra (1853–1933), prinsesse af Danmark, gift 1878 med hertug Ernst August af Cumberland. II 128, 135.
- Tiby, Victor-Paul-Antoine, fransk gesandt i København 1878–1879. II 133, 135, 141.
- Tietgen, Carl Frederik (1829–1901), bankdirektør, gehejmekonferensråd. II 85, 255.
- Tobiesen, Frederik Christian Heinrich Emil (1829–1908), indenrigsminister 1874–1875, departementsdirektør. II 114, 116.
- Toll, Carl, greve, russisk gesandt i København 1882–1893. II 182 ff.
- Topsoe, Vilhelm Christian Sigurd (1840–1881), redaktør af »Dagbladet«, forfatter. II 133, 153.
- Trauttenberg, Constantin von, baron, østrig-ungarsk gesandt i København 1888–1899. II 149, 207 f, 211 f, 226, 258, 260.
- Trier, Hermann Martin (1845–1925), pædagog, politiker, medlem af folketinget 1884–1887, 1890–1909. II 205.
- Trolle, Eric Birger (1863–1934), svensk gesandt i København 1905, udenrigsminister 1905–1909. II 279.
- Tscherning, Anton Frederik (1795–1874), oberst, krigsminister 1848, medlem af folketinget 1849–1866, af rigsrådet 1854–1864. I 231.
- Ungern-Sternberg og Pyrkel, Ernst Wilhelm Rembert von (1794–1879), baron, russisk gesandt i København 1847–1860. I 72, 74, 80, 86, 88, 103, 110.
- Wachtmeister, Carl (1823–1871), greve, svensk gesandt i København 1859–1861 og 1865–1868, udenrigsminister 1868–1871. I 157.
- Walewski, Alexander Colonna (1810–1868), greve, fransk udenrigsminister 1855–1860. I 61.
- Valfry, fransk fhv. udenrigsministeriel embedsmand. II 178.
- Wasserschlebe, Joachim (1709–1787), deputeret, sekretær for J. H. E. Bernstorff i Paris 1744–1750. II 253.
- Vedel, Anders Sørensen (1542–1616), historiker. I 12. II 241.
- Vedel, Anders Sørensen (1834–1905), P. V.s broder. I 15, 20.
- Vedel, Annette f. Mourier-Petersen (1830–1857), gift med P. V. 1854–1857. I 50, 52 ff, 71. II 294.
- Vedel, Annette (1863–1943), fabriksinspektør, datter af P. V. II *ad* 144, 144 ff, 149, 154 f, *ad* 192, 299.
- Vedel, Augusta Henriette N. (1828–1917), konventualinde, søster til P. V. I 15.
- Vedel, Axel (1859–1937), amtmand, diplomat, ansat i udenrigsministeriet 1885, fuldmægtig 1894, departementssekretær 1899, kammerherre, departementschef 1908, amtmand 1910. Søn af Emil V. II 241, 258, *ad* 272.
- Vedel, Carletta f. Anderson (1870–1955), gift med P. V.s ældste søn. II 149.
- Vedel, Emil (1824–1909), departementschef, amtmand, arkæolog. I 19, 24, 26 ff, 36, 39 ff, 54. II 241, 298 f.
- Vedel, Fanny V. A., f. Hebbe (1833–1912), gift med P. Vedel 1861. Se også under Hebbe og Schack, Fanny. I 143, *ad* 144, 144 f. II 40 ff, 73, 143 ff, 148 f, 150, 155, *ad* 192, 241, 299 f.
- Vedel, Frants S. C. (1826–1906), præst i Flensborg, sognepræst i Søllerød. Broder til P. V. I 15, 26 ff, 40, 42, *ad* 48, 49, 143. II 116, 298.
- Vedel, Henrik (1867–1932), departementschef, indenrigsminister 1920. Yngste søn af P. V. II 41, 96, *ad* 144, 144 ff, 151, 299.
- Wedel, Nicoline Johanne f. Hansen (1803–1872), P. V.s mor. I 13, *ad* 17, 36.
- Vedel, Ovena Ernestine (1830–1915), konventualinde, søster til P. V. I 15.
- Wedel, Peter August (1768–1842), dr. phil., amtsprovst. P. V.s farfar. I 12 f, *ad* 17.

- Vedel, Peter (1862–1922), havneingeniør, ældste søn af P. V. II *ad* 144, 144 ff, 149, 170, 256, 260, 264, 291, 298 f.
- Wedel, Severin Henrik August (1793–1881), generaldecisor. P. V.s far. I 13 f, *ad* 17, 17, 21, 27, 30, 36, 40, 45, 48, 54, 69.
- Vedel, Sophus (1842–1920), overrets-assessor. Broder til P. V. I 15.
- Vedel, Valdemar (1836–1864), læge. Broder til P. V. I 15.
- Vedel, Valdemar (1865–1941), cand. jur., dr. phil., professor i litteraturhistorie. Søn af P. V. II *ad* 144, 144 ff, 150, 153, 155, 170, 289, 299.
- Wedel-Jarlsberg, Frederik (Fritz) Hartvig Herman (1855–1942), (svensk)-norsk diplomat, legationssekretær i Wien og London, gesandt i Madrid og Paris. II 224, 244, 252, 274 ff.
- Wegmann, Bertha (1847–1926), malerinde. II 146, 241.
- Weimann, Wilhelm Hartvig Otto (1868–1942), vicekonsul i Chicago 1897–1901, generalkonsul i Hamborg 1901–1909, handelsminister 1909–1910. Formand for Store Nordiske Telegrafskabs bestyrelse 1916–1938. II 255.
- Werther, Carl von (1809–1894), baron, preussisk ambassadør i Wien 1859–1869. II 37.
- Wessely, Abraham (1800–1875), nationaløkonom, medlem af rigsrådets landsting 1864–1866. II 24.
- Victoria (1819–1901), dronning af England 1837–1901. I 156. II 246 f.
- Wilhelm I, (1797–1888), prins af Preussen, 1861 konge, 1871 tysk kejser. I 94, 167. II 54 ff, 84, 99, 101, 136, 141.
- Wilhelm II (1859–1941), prins af Preussen, tysk kejser 1888–1918. I 154. II 195, 206, 208 f, 215, 218 f, 225 ff, 231, 248, 268 ff, 280.
- Vind, Carl Rudolf Emil (1829–1906), legationssekretær i Frankfurt a. M. 1857–1861, i St. Petersborg 1861–1866, kammerherre 1866, chargé d'affaires sst. 1866–1868, gesandt sst. 1868–1884, i Berlin 1884–1902. II 92, 184, 186, 189 f, 193, 211 ff, 226 ff, 243.
- Vivian, Hussey Crespigny sir, engelsk gesandt i København 1881–1884. II 198.
- Wodehouse, John (1826–1902), lord, engelsk statsmand. I 202 f, 205.
- Wolfhagen, Frederik Herman (1818–1894), minister for Slesvig 1856–1859 og 1860–1863. I 86, 108, 116 f, 121.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen (1821–1885), arkæolog, kultusminister 1874–1875. II 116.
- Wulff, Henriette (1804–1858), datter af admiral W. I 24, 31.
- Wulff, Peter Frederik (1774–1842), admiral. I 24.
- Wyke, Charles Lennox sir (1815–1897), engelsk gesandt i København 1867–1881. II 70, 76, 107 ff, 133.
- Waagepetersen, Ludvig Lorents Mozart, død 1885, hofvinhandler, kap-tajn. II 142.
- Zahrtmann, Peder Tetens (1808–1878), gehejmelegationsråd i UM. Afskediget 1859. I 75, 100.
- Zimmermann, Gustav (1808–1874), hannoveransk forbundsgesandt i Frankfurt a. M. I 65.
- Oehlenschläger, Adam Gottlob (1779–1850), digter. I 28.
- Ørsted, Anders Sandøe (1778–1860), jurist, gehejmestatsminister 1842–1848, premierminister 1853–1854. I 51.
- Aagesen, Andreas (1826–1879), professor i jura. I 24 f, 36, 38, 50. II 41 f, 149 f, 157.
- Aagesen, Nicolai (1783–1861), nationalbankdirektør, konferensråd. I 108.

Skrifter udgivet af

JYSK SELSKAB FOR HISTORIE, SPROG OG LITTERATUR

1. *Hans H. Fussing*: Bybefolkningen 1600–1660. 1957. 125 sider. Udsolgt.
2. *Viggo Sjøqvist*: Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør. I. 1957. 287 sider. Udsolgt.
3. *Erik Rasmussen*: Statslånskrisen 1919. 1957. 125 sider. Udsolgt.
4. *P. G. Lindhardt og Jørgen Swane*: To højkirke-mænd. Brevveksling mellem bisperne H. Stein og J. Swane. 1958. 504 sider. Udsolgt.
5. *Aksel Lassen*: Skæbneåret 1659. Hungersnød og pest over Sydvestdanmark. 1958. 169 sider og 18 plancher. Udsolgt.
6. *Troels Fink*: Spillet om dansk neutralitet 1905–09. L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. 1959. 343 sider og 4 plancher. Udsolgt.
7. *Kristian Hvidt*: Venstre og forsvarssagen 1870–1901. 1960. 220 sider, illustreret. Kr. 14,75 (9,75).
8. *Vagn Dybdahl og Birgit Nüchel Thomsen* (udg.): M. P. Bruuns dagbog 1856–74. 1961. XXXXI + 312 sider, illustreret. Kr. 17,25 (12,75).
9. *Troels Fink*: Ustabil balance. Dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894–1905. 1961. 254 sider, illustreret. Kr. 17,25 (12,75).
10. *V. Sjøqvist*: Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør. II. 1962. 388 sider, illustreret. Kr. 22,50 (15,50).
11. *Gunnar Sandfeldt*: Thalia i provinsen. Dansk provinsteater 1870–1920 med særligt henblik på Jylland. 1962. 401 sider, illustreret. Kr. 22,50 (15,50).

Priserne i parentes er særpriser for selskabets medlemmer.

Endvidere har selskabet bl. a. udgivet:

- Den jyske lov. Text med oversættelse, kommentar og ordbog. Ved *Peter Skautrup*. 1941. 389 sider. Udsolgt.
- Sophie Brahes regnskabsbog 1627–40. Ved *Henning Paulsen*. 1955. 256 sider. Kr. 10,75 (8).
- Troels Fink*: Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864. 1958. 81 sider. Udsolgt.

Selskabet udgiver tidsskriftet »*Jyske Samlinger. Tidsskrift for Danmarks Historie*«. »*Jyske Samlinger*« udsendes i reglen to gange om året og leveres til selskabets medlemmer. Kontingentet kr. 18.

Henvendelse om medlemsskab til

JYSK SELSKAB FOR HISTORIE, SPROG OG LITTERATUR

Carl Blochs Gade 28, Århus.